

9(47.925)1
7-52

Գ Ի Ի Ա Ն

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

Գ.ԻՐԻԲ ԺԱ.

Ս Ի Մ Է Ո Ն Կ Ա Թ Ո Ւ Ղ Ի Կ Ո Ս Ի

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն Ը

ՄԱՍՆ III—ՎԵՐՋԻՆ

(1777-79)

Յաւելուածներով եւ ծանօթութիւններով

Հ ր ա ս ա ր ա կ ե ց

ԴԻԻՑ ԱՂԱՆՆԱՆՑ, Ա. ԴԱՀ.

ՀՆԴԿԱՀԱՅԵՐԻ ՀԱՆՐԱԳՐԻ ԱՐՏԱՏԻՊՈՎ

Յայտած բարեյիտասակ Ազգամար 6. Մանրագեանի կապած գումարով

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

ԷԼԵՔՏՐԱԳՐԱՅ ՅՊԱՐԱՆ Ն. ԱՂԱՆՆԱՆՑԻ ՊՕԼԻՑ. 7.

1913

պիտոմուտ 7 գումար

III
A 2437

Архивъ Армянской Исторіи

Собраніе историческихъ документовъ

Издается съ 1893 года подъ редакціей прот. Гюта АГАНЬЯНЦЪ

Вышли изъ печати

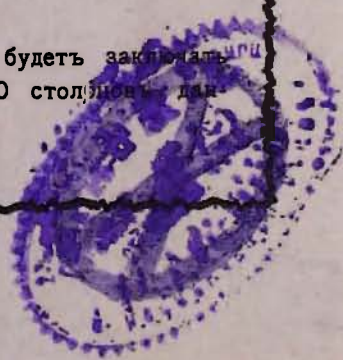
- Книга I—II. Исторія происшествій 1780—1834 г. и возникновенія Эчмиадзинскаго Синода.
- „ III. Дневникъ Католикоса Семена ч. I. съ біографическимъ очеркомъ.
- „ IV. Католикосъ Гукасъ ч. I. 1780—1800 съ біогр. очеркомъ.
- „ V. Католикосъ Даніиль 1800—1808.
- „ VI. Католикосъ Давидъ, ч. I. 1801—2.
- „ VII. Тоже, ч. II. 1803—4. съ историческимъ очеркомъ.
- „ VIII. Дневникъ Католикоса Семена ч. II. 1767—1776.
- „ IX. Католикосъ Іосифъ Аргутинскій ч. I. 1778—1800.
- „ X. XV—XIX вѣковъ исторіи и мемуары.
- „ XI. Дневникъ Католикоса Семена ч. III. 1777—79.

Всѣ книги снабжены копіями рисунковъ и историческихъ документовъ съ примѣчаніями и приложеніями.

Готовы для печати

- Книга XII. Печатается Мануэль Кюмюшханеци.
- „ XIII. Печатается Іосифъ Аргутинскій ч. II.
- „ XIV. Тоже ч. III.
- „ XV. Тоже ч. IV.
- „ XVI. Католикосъ Гукасъ ч. II.
- „ XVII. Тоже ч. III.
- „ XVIII. Тоже ч. IV.
- „ XIX. Католикосъ Ефремъ ч. I.
- „ XX. Неизданныя переписки Нерсеса V. ч. I.
- „ XXI. Исторія Вардана Одзнеци 1374—1852.
- „ XXII. Мемуары 14—18 вѣковъ.
- „ XXIII. 19-й вѣкъ ч. I.
- „ XXIV. Тоже ч. II.
- „ XXV. Тоже ч. III.

Каждый томъ будетъ заключаться въ себя 500—700 страницъ даннаго формата.

АРХИВЪ Армянской исторіи

ТОМЪ XI

○○○●○○○

ДНЕВНИКЪ
КАТОЛИКОСА СЕМЕНА

ч. III (последняя)
(1777—79)

Съ приложеніями и примѣчаніями

ИЗДАЛЪ

ГЮТЪ АГАНЬЯНЦЪ

Протоіерей

○○○●○○○

ТИФЛИСЬ

издатель Н. Г. Аганьянцъ, Полицейская 7.

1913

ԳԻՒՏ ԱՂԱՆԵԱՆՑ Ա. Բ-Ի

Աշխատութիւններ

1 Աղօթատետր Ե. տպ. 1903.	—10
2 Կրօնի դասագիրք ա. ա. 1889 (սպառուած).	—15
3 » » ր. ր. գ. տպ. 1891.	—25
4 » » ր. ր. գ. տպ.	—20
5 Տօմար և տօնացոյց Հայ. ոպ. բ. տպ. 1894.	—50
6 Կարնոյ գաղթը. պատմական աեսութիւն. 1891.	—10
7 Դիւան Հայոց պատմութեան. գիրք Ա.—Բ. 1780—1834 Սահակ-Մարտիրոսի մրցանակին արժանացած 1893	2 —
8 Նոյն. գիրք Գ. Սիմէոն կաթողիկոսի յիշատակարանը մ. I կենսագրութեամբ, յաւելուածներով ու ծանօթութիւններով, Սահակ-Մար. մրց. արժ. 1894.	7 —
9 Նոյն. գիրք Դ. Ղուկաս կաթող. մ. I 1780—1800. 1899.	4 —
10 Նոյն. գիրք Ե. Դանիէլ կաթ. 1800—1808. 1902.	4 —
11 Նոյն. գիրք Զ. Դանիէլ կաթ. մ. I. 1801—2. 1904.	4 —
12 Նոյն. գիրք Է. Դանիէլ կաթ. մ. II. 1803—4 1909.	4 —
13 Նոյն. գիրք Ը. Սիմէոն կաթող. մ. II. 1767—1776. 1908.	4 —
14 Նոյն գիրք Թ. Յովսէփ կաթող. մ. I 1778-1800. 1911	4 —
15 Նոյն. գիրք Ժ. Սահակ մատենագիրք ԺԵ—ԺԹ գար 1912	4 —
16 Նոյն. գիրք ԺԱ. Սիմէոն կաթ. յիշատակարանը մ. III 1776—79. 1913.	4 —
17 Կարգ աստուածապաշտութեան Հայաստանեայց ս. եկեղեցւոյ 36 նկարով. Է. տպ. 1911	—50
18 Հնից-նորից, հնախօս. ուղևոր. պրակ Ա. 1900.	—30
19 Պատի օրացոյց 1902 ժամանակագր. ԺԴ տ.	—50
20 Նամակագիրք ր. տպ. 1910	—60
21 Մոցի օրացոյց 1902 ամի և յաւելուած.— Առողջապահական խոհարարութիւն.	—15
22 Զաքար-Ղարդաձեանցի Զ. Զ. և Մշակի դասանցանքները.	—5
23 Եկէք մեր պատգամը Երանայի 1908.	—5
24 Աւետիս Լուսինայի Զ. Զ. 1911	—25

Թարգմանութիւններ

25 Հաւատարմութիւնը ամեն քրդիքնեցի յաղթում է Յ. Հոֆմանի 1877 (սպ.)	—40
26 Խաւարից գէպի լոյս Յ. Հոֆմ. 1888 (սպ.)	—40

27 Դօն Գիշտ լամանշեցի, Մ. Սէրվ. 1878 (սպ.)	—70
28 Դէորդ Ռօլլէստօն, 1879 (սպառ.).	—60
29 Երրորդ ոսկի, առակ. Լակիդէի ր. տպ. 1893.	—10
30 Ռօրինդօն (հրատ. Թիֆլ. տպագր. ընկերութեան) (սպ.)	—60
31 Զէսաէրտօնի ժառանգը, պատկերադարդ, 1882. (սպ.)	1 —
32 Ակտէա. ա. Սիսեկայի. 1885. (սպառ.)	—50
33 Եան Էրնստ Սմօլհար. Ն. Եանչուկի, 1885 (սպ.)	—20
34 Արծուի մտածմունքը. պրօֆ. Բողդան. 1892.	—5
35 Դիւղի սուրբը. Սվետո. Զէխի, 1892.	—10
36 Կեանքի դպրոցը, Դիկկէնսի, 1892	1 —
37 Դէպի Աթէնք, Հ. Սենսկիի ր. տպ. 1901.	—15
38 Մի կտոր հաց, Պատալէնկօի ր. տպ. 1901.	—10
39 Որսորդ, Օ. Շրայնէրի	—10
40 Մատուռի աւերակներում, Օ. Շրայնէրի.	—10
41 Կարա. Իրլանդական զրոյց 1904	—5
42 Անառապետ Ֆրեդերիկ. Էրկման Շաարիտի. 1903	—40
43 Տնային բժշկարան, պրակ Ա. (գրքի ամբողջ կէսը)	1 —
44 Նոյն պրակ. Բ. գրքի ամբ. կէսը	1 60
45 Նոյն պրակ Գ. գրքի ամբողջ կէսը	
46 Եղիշէ. Վարդանանց պատմութիւն 1910	—60

Տրատարակութիւններ

47 Հայոց գիրք 1893	1 50
48 Մուխ. 1893	—15
49 Ռանգարէ, Էմաէ, վէպ	—20
50 Ալբէր Այնօ, Գուրդի լեռան, 1894	—20
51 Ե. Ճաղարէգեան Հայոց լեզու ա. տ. 1904.	—30
52 Խրիմեան Հայրիկ, Ժամանակ 1805	—15
53 Սպիրի, Այծարած Մօնի 1885.	—15
54 Բակ. (Բարդէն եպս.) Կիլիկիա 1896.	—10
55 Պետալոցցի, Լինհարդ և Դեբարդու. 1896.	1 50
56 Մեքսիկեցի արք. Մուրատեան. Պետրոս Շանշեան պատկերով. 1897.	—60
57 Բ. Ա. Խոհարարուհի, բ. տպ. ճոխացրած 1904.	—50
58—69 Լուամայ, գրական հանդէս 1891—1901. Իւր. գիրքը	2 —
70—72 Լուամայ երկամսեայ հանդէս 1902—1904 տարեկան.	6 —
73—74 Լուամայ ամսագիր 1905—1906 Իւր. տար.	8 —
75 Լուամայ ամսագիր 1907 2 գիրք.	2 —

Алфавитъ церковно-славянскій

Составленъ и изданъ въ Москвѣ въ 1861 году
Свѣдѣніе о продажѣ

Въ Москвѣ въ Типографіи Св. Синода

ԴԻԻԱՆ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

1844

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION

400 N. 5TH ST. NEW YORK, N. Y.

1844

1844

(1844)

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION

400 N. 5TH ST. NEW YORK, N. Y.

1844

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

1844

ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION

1844

ՅԻՇԱՏԱԿ

ՀԱՅ՝ ՏԱՌԵՐԻ ԳԻՒՏԻ 1500 ԱՄԵԱՅ

Ե Ի

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ 400 ԱՄԵԱՅ

ՅՕԲԵԼԵԱՆԻ

1875-1876

THE SUPPLY OF THE

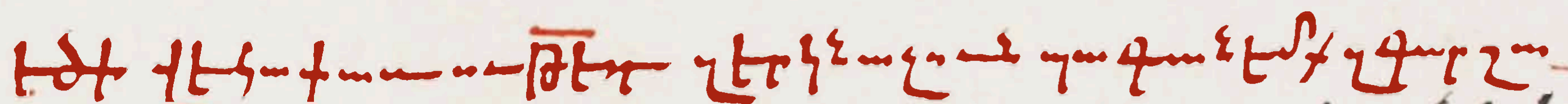
1875

THE SUPPLY OF THE

1875-1876

፪ ሁለተኛው የፊት ለፊት ከግብርና ጋር የተያያዘው የፊት ለፊት

[illegible]

4127. 4/20-14. 36028

27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547

27. 1890. 1891. 1892. 1893. 1894. 1895. 1896. 1897. 1898. 1899.

የጉዞው ስራ ለገዢው ማስቀመጥ ይገባል፡፡

Աւրբ ԶՐԻՆ ինչպէս յայտնուի թղթերէն.

1. Եթե 2010-2011 թվականի համաժողովում
 սխալ է և՛ հիմք ունի ուժի մեջ գալիս ընդունվելու համար՝

4622^e 24/3/77 420-24 44-2224 222-222

[Handwritten signature]

42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134-135-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000-1001-1002-1003-1004-1005-1006-1007-1008-1009-1010-1011-1012-1013-1014-1015-1016-1017-1018-1019-1020-1021-1022-1023-1024-1025-1026-1027-1028-1029-1030-1031-1032-1033-1034-1035-1036-1037-1038-1039-1040-1041-1042-1043-1044-1045-1046-1047-1048-1049-1050-1051-1052-1053-1054-1055-1056-1057-1058-1059-1060-1061-1062-10

հանգիստ էստ ընդհանուր ընդհանուր

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԻՔ.

Այս հաստորով լրանում է Սիմէոն կաթողիկոսի 17 տարուայ գործունէութեան յիշատակարանը:

Զգիտենք ինչպէս էր ուրիշ կաթողիկոսների ժամանակ, ըստ Սիմէոնը իր կաթողիկոս ընտրուելու օրից մտցրել էր Հայրապետանսցում այսպիսի կարգ. դիւանում պահւում էր երկու մատեան. մէկում գրւում էին իր ուղարկած բոլոր կոնդակների լիակատար պատճէնները և այդ մատեանը կոչւում էր «Բոլորագրահամար տետր», որը շատ ու շատ անգամ է յիշատակւում նրա յիշատակարանի մէջ. իսկ միւսը «Յիշատակարանը», որի մէջ ղրւում էր ստացուած և ուղարկուած թղթերի համառօտ բովանդակութիւնը:

«Բոլորագրահամար» կոչուած ընդարձակ մատեանները ամբողջովին զոհ են գնացել ժամանակի ամենածախ ժանիքներին, իսկ յիշատակարանը, որ նոյնպէս մի ստուար գործ է, արժանի բանասէրների յատուկ ուշադրութեան և մի թանկագին նկարագիր է ժամանակակից հայ և դրացի աղգերի կեանքի, մենք տպեցինք «Դիւանի» երեք հատորների մէջ, որոնց վերջինը ներկայ հատորն է:

Յիշատակարանիս մէջ առաջ են բերուած ամենուրեք ցրուած հայ ժողովրդի, ինչպէս նաև Հայաստանի շրջակայ աղգերի իշխողների ու զանազան պետական անձանց՝ կաթողիկոսին ուղղած գրութիւնների և էջմիածնի կողմից նրանց ուղարկած կոնդակների համառօտ և կարեւոր ու հետաքրքրական անցքերի ընդարձակ բովանդակութիւնը:

Յիշատակարանի առաջին հատորի մէջ (Դիւան Հ. Պ. գիրք Գ.) մենք արդէն տուել ենք Սիմէոնի ընդարձակ կենսագրութիւնը. և մենք սպասում ենք Ղուկաս կաթողիկոսի քննադատ հատորների հրատարակուելուն, որպէս զի կարող լինինք ամփոփել VIII դարու երկրորդ կէսի ընդհանուր տեսութիւնը: Իսկ յատկապէս այս հատորը ուշադրութեան ար-

ժանի է, բացի ուրիշ շատ կողմերից՝ նաև էջմիածնի տնտեսական դրութեան նկարագրութեամբ:

Էջմիածինը, իբրև ազգային մեծ տուն, ուր բնակւում էր հարիւրաւոր անձերից բաղկացած մի միաբանութիւն, ուր բացի ազգայիններից շարունակ այցելում էին վրաց արքաներ, թաղաժառանգներ և զանազան բարձրաստիճան պաշտօնեաներ, Պարսկաստանի շահեր և շահադաւաններ ու այլ և այլ մեծամեծներ, Երևանի և այլ երկրի խաներ ու փաշաներ, ուր տարին տասներկու ամիս կառուցւում էին մեծածախ շէնքեր զանազան կուլտուրական և եկեղեցական հաստատութիւնների համար, ուր պահւում էր մի հոյակապ տպարան և թղթագործարան և որտեղից, վերջապէս, յաճախակի բաշխւում էին նուէրներ ու պարգևներ թէ դրամով և թէ զանազան իրեղէններով շրջակայ երկիրների իշխողներին և նրանց մարդկանց, այդ էջմիածինը պէտք ունէր խոշոր դրամական օժանդակութեան, որ կարողանար լրացնել այդ մեծ պահանջը:— Եւ մենք տեսնում ենք, որ էջմիածնի մեղուաջան միաբանները, ցրուած Տաճկաստան, Հնդկաստան, Պարսկաստան, Ռուսաստան, Ռումինիա և այլ երկրներ ցրուած հայերի մէջ նուիրակ անուշով, մէկ կողմից հոգւում էին ժողովրդի հոգևոր պէտքերը, նրանց ամրացնում հայրենի հաւատի և աւանդութիւնների մէջ, նրանց սիրտը ջերմացնում դէպի իրանց նուիրական սրբավայր էջմիածինը, որտեղից ծագել էր քրիստոնէական ուսման ու գիտութեան լոյսը ամբողջ Հայաստան աշխարհում, միւս կողմից զանազան կտակաւանդութիւններով, կամաւոր նուէրներով, զանձանակ և այլ յիշատակիք ժողովելով՝ դրամական աղբիւր ստեղծում էջմիածնի այդ բազմապահանջ պէտքերը հոգալու համար: Այս մասին ինչպէս առհասարակ ամբողջ Յիշատակագրում, այլ մանաւանդ ներկայ հատորում մենք գտնում ենք անսպառ տեղեկութիւններ:

Էջմիածնի դրամական աղբիւրների միւս
 ճիւղի մասին—կալուածները շահագործու-
 թեան մասին սակայն շատ քիչ բան ենք ի-
 մանում ներկայ Յիշատակարանից: Այստե-
 ղից չի պարզւում, թէ Էջմիածնի ընդարձակ
 կալուածներն ինչպէս էին կառավարւում Սի-
 մէոնի ժամանակ և նրանից առաջ, ինչ յա-
 րաբերութիւն էր պահպանւում ժողովրդի և
 Էջմիածնի մէջ հողի արդիւնաբերութեան վե-
 րաբերութեամբ:

Մի բան միայն շատ պարզ է, որ էջ-միածինը Սիմեոնի ժամանակ այդ երկու տեսակ աղբիւրներից ստանում էր անքան խոշոր եկամուտներ, որ բաւականանում էր թէ միաբանութեան ապրուստի, թէ բոլոր այցելուներին արտաշահելու, թէ բաշխուող զանազան պարգեւների ու կաշառքների, թէ մանաւանդ զարոցի, տպարանի եւ թղթադրծա-

Րանի պաշտանութեան և մեծածախ շինու-
թիւնների կառուցման:

Միմէնի օրօք էջմիածինը անկասկած
բար'կարգ վիճակի մէջ էր և հոգացող ժո-
ղովրդի բարոյական յառաջդիմութեան:

Բայց ինքը հայ ժողովուրդը, շնորհիվ կեղեքման և հարստահարութեան տիրապետող ազդերի կողմից, բացի մի երկու դըլ-խաւոր կենտրոններից, ինչպէս օր. Հնգկահայերից, Պոլսահայերից են, դժբաղտարար մեծ մասամբ թաղուած էր խորը սգիտութեան մէջ:

Ահա, ժողովրդի այդ թանձր տգիտու-
թեան դէմ էր, որ Սիմէոնը կոխ էր մղում
իր 17 տարուայ պաշտօնավարութեան ըն-
թացքում:

ԳԻՆՏ ԱՊՅԱՆԵԱՆԳ ա. Բ.

ՄԱՍՈՒԼԻ ԿԱՐԾԻՔԸ

«Դիւան Հայոց պատմութեան» ժողովածուի մասին:

ԴԻԻԱՆ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԴԻՐԲ Դ. ՄԱՆՐ
մատենագիրք ժԵ—ԺԹ դար: Կենսագրական
սեղեկութիւններով եւ ծանօթութիւններով հրա-
սարսկեց Դիւս Ադանեանց Ա. ԲՆԵ.: Փիլիպ-
պոս կաթողիկոսի վիմասիւս կոնդակով: Թիֆ-
լիս, տպ. Օր. Ն. Ագանեանց 1912, 4°, Է
ՄՁ+604: Դիւն 4 րբլ.:

Եթէ հայ դրական կեանքի մէջ կարելի
է ցոյց տալ ձեռնարկութիւն մը, որ սկը-
սուած է ե շարունակաբար յառաջ տարուած,
այն Դիւտ ա. ք. Ադանեանցի «Դիւանն» է
որուն սկիզբն եղած 1893 ին՝ տուած է առանց
երկար ընդհատութեան ընդարձակ հատոր-
ներ, որոնց թիւն այժմ արդէն բարձրացած
է տասի: Դիւաններու հատորներն քառածալ
դիրքով տուած է ցայժմ մօտաւորապէս 6000
մանրագիր սիւնակ, այս է 3000 երկսիւն էջ,
պատկառելի թիւ: Հպարտութեամբ կրնայ
նայիլ Ադանեանց իւր այդ հոյակապ 10 հա-
տորներու վրայ, այնքան աւելի, որչափ խլած
են այդ հատորներն իւր ճակտէն ջերմ քըր-
տանց կաթիլներ:

Շնորհակալութիւն կը պարտի հայ Բա-
նասիրութիւնն վաստակասէր հրատարակչին,
շնորհակալութիւն նաեւ այն ամէնուն որոնք
մեկեկնասօրէն քաջալեր եղած են այդ հատոր-
ներու հրատարակութեան:

Առաջիկայ հատորս «տպուած է բարե-
յիշատակ Աղեքսանդր Յ. Մանթաշեանի կտա-
կած գումարով»:

Դիւաններու Ա—Թ հատորներն կ'ամ-
փոփէին իրենց մէջ Սիմէոն, Ղուկաս, Յով-
սէփ, Դաւիթ և Դանիէլ կաթողիկոսաց թըղ-
թերը, ուրեմն մասնաւորապէս 1763—1808
շրջանի պատմութիւնը: Ասոնք որչափ ալ
կարևոր վաւերագիրներ կը բովանդակեն,
բայց հետաքրքրական են միայն վերջին գա-
րու պատմութեամբ զբաղողներու: Հանդէս
Ամս, ԻԲ, 159, բաղձանք յայտնած էինք որ
լաւագոյն կ'ըլլար, եթէ Ադանեանց կանխէր

ձեռնարկել «Մանր Մատենագիրներու» և
ԺԴ—ԺԸ գարուց յիշատակարաններու» հրա-
տարակութեան, որոնք իրենց բազմազան
բովանդակութեամբ կրնային աւելի թուով
բանասէրներ հետաքրքրել: Այդ նիւթերէն
առաջինը լոյս կը տեսնէ այժմ Ժ. հատորով:

Այս տեղ ամփոփուած են գլխաւորաբար
Ղևոնդ Վ. Փիղզալէմեանի հաւաքած անտիպ
նիւթերը: * Ով ծանօթ էր ի հեռուստ Փիլ-
զալէմեանի հաւաքման ճոխութեան, անշուշտ
տածած էր իւր մէջ մեզի հետ մեծամեծ
ակնկալութիւններ: Բայց այդ հաւաքածոն
Դիւանի ներկայ հատորիս մէջ այնպէս ալ
ճոխ չ'ընծայուի, Ադանեանց իրմէ ալ կցած
է ուրիշ Յիշատակարաններ, Մանր Մատե-
նագիրք ընդհանուր վերնագիրն կ'ամփոփէ
իւր մէջ 27 կտոր պատմական գրութիւններ,
ԺԵ—ԺԹ գարուց վերաբերեալ, և այն դըլ-
խաւորաբար Վասպուրականի շրջանէն: Ինչ
ինչ մանր մատենադիրներու գրութիւնք, իւր-
րեւ յիշատակարաններ, աւելի պատշտօնէն
կրնային ապագայ «Յիշատակարաններ»
հատորին մէջ առնուիլ:

Հոս հրատարակուած ընդարձակ պատ-
մական հատուածներն են.

Դաւիթ Բաղիթեցի, էջ 41—56. Դրիգոր
դպիր Վարագեցի 60—66. Մեծն Վարդան
Բաղիթեցի († 1704), 67—82. Թուրք Տեառն
Փիլիպոսի Հայոց կաթողիկոսի առ. Պապն
Իննօցեքնսիոս, 88—102 (նմանատիպը գոր-
ծոյն սկիզբը): ** Անցf Վասպուրական աւ-
խարհի. էջ 103—122 (1606էն—1726): Յարու-
թիւն Խալֆայեան ժամանակագիր (623 —
բուն 1606էն — 1800). էջ 123—152, Վեպ

* Մի ուղղում. Փիղզալէմեանի ժողոված նիւ-
թերը կազմում են հատորի ամենափոքր մասը. մեծ
մասը Պօղոս Կազգուանցին է:

** Գործի սկիզբը Փիլիպպոս կաթողիկոսի
այլ կոնդակն է:

Գ. ա. ք. Ա.

գՊսուսից (1745—1786). էջ 157—186. Վարֆ
Յովն. Արղար Մոկացույ (†1769), էջ 187—
192. Յակոբ Դպիր Պասմ. սովոյն Տիգրանա-
կերտի (1757), էջ 193—202: Յաջորդու-
թիւն վանայ բղեւիսից. էջ 203—206: Պօղոս
Կաղզուանցի. Պասմ. Զաւարիա պատրիարքի,
էջ 207—352: Պասմ. աւերման Տփիսիո քա-
ղաքի (Սերօբէ գրչի 1795), էջ 353—376:
Յովն. Սեբաստացի Պասմիչ (†1830), էջ 383
—438: Իսահակ Սահրադեան, էջ 439—458:
Յովն. Շախաթունեանց, էջ 460—490: Ղե-
ւոնդ Տոսպեցի (Փիրղալէմեան), էջ 491—
504: Ս. Կարապետի մի համառօտ պատմու-
թիւն, 509—540: Ասոնք են աչքի զարնող
ժամանակագիր մատենագիրք: Մնացածներն
պարզ յիշատակարաններ են: Ասոնց մասին
«համառօտ տեղեկութիւններ» զետեղուած
են ներածութեան մէջ:

«Համառօտ տեղեկութեանց» մէջ կան
լրացուելու կէտեր. զ. օր. թէ Յովհաննէս
Սերաստոցույ պատմական գրուածքէն մաս
մը տուած էր արգէն տարիներ յառաջ Պ.
Վ. Նաթանեան (տես Տեղեկագիր վիճակին
Սերաստիոյ, Կ. Պոլիս 1877, էջ 24—37) ե
ամբողջը վերջերս գաղղիերէն թարգմանու-
թեամբ լոյս տեսած էր Girardէն՝ Sivas, huit
siècle d'histoire, ի թերթին՝ Revue de l'Orient
Chrétien (Paris 1905, p. 79—95, 169—181 են):

Դարձեալ էջ 39—40 կը հրատարակուի
հատուած մը «Կամատիւնցի Գրիգոր վարդա-
պետի ժամանակագրութենէն», հանուած խա-
չատուր վարդապետի ընդօրինակած Վարդան
վրդ. ի Սաղմոսի Մեկնութենէն: Խաչատուր
այդ գիրքն ընդօրինակած է 1622 ին (ՌՀԱ,
նշ 1522, ինչպէս տուած է էջ 37, նոյնպիսի
սխալ մ'ալ էջ 40 ՌՀԳ=1522, իմա 1624),
բայց այս քաղուածներն եղած ըլլալու են
աւելի ետքը: Գրիգոր Կամատիւնցին շաա լաւ
ծանօթ անձնաւորութիւն է, ե այս քա-
ղուածներն եղած են անոր ընդարձակ ժամա-
նակագրութեան, որ կը գտնուի այժմ Երու-
սաղէմի Մաաենաղարանին մէջ: Այդ աշխա-
տութիւնն ժՁ—ԺԷ դարերու պատմութեան
համար անհրաժեշտ աղբիւր մ'է, ե շատ բաղ-
ձալի է որ Աղանեանց ձեռք ձգէր զայն և
աար ի լոյս Դիւանին հատորներէն միոյն
մէջ: Գրիգոր Կամատիւնցույ մասին տես Հանդ.
Ամս. 1911, էջ 1 և յաջ. (Հ. Գ. Գալէմբեա-
րեանի «Յովն. խուլ» հատուածը):

Մեր վերջին խօսքն պիտի ըլլայ ցան-
կալ վաստակասէր Հրատարակչին յարատե
եռանդ և յաջողութիւն՝ շուտով ի լոյս հա-
նելու «Դիւան»-ի յաջորդ հատորներն ալ:

Հ. Ն. Ակիմեան

Յ ԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

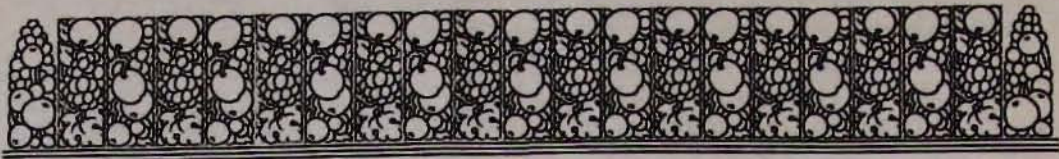
ԱՄԻ ԹՈՒԵԿԱՆՈՒԹԵԱՆՈՒ ՄԵՐՈՅ ՌՄԻՋ

Հնգեճասաներորդի ամի Հայրապետութեան Տեառն
Սիմէոնի սրբազնակասար կաթողիկոսի ամե-
նայն Հայոց՝ հօր հասարակաց:

սա հրամանի որոյ՝ վերստին ես ամենանուաստ ծառայս
նորին Իսահակ սեակիրս, եղէ ձեռնամուկս ի գործ յի-
շատակագրութեան անցելոց իրաց ե իրակութեանց,
զգրեցմանէ թղթոց ե զնոցին որպիսութեանց: Բանդի՝
ի ՌՄԺԹ թուականէն մինչև ի սոյն անցեալ ՌՄԻԾ թիւս,
ե ի յօգոստոսի ամիսն, զսոյն յիշատակագրութեանս հոգ
յանձնեալ էի հոգեկից եղբօրն իմոյ Յովաննէս վարդա-
պետին, և նա մեծաւ աշխատութեամբ հոգ տարեալ գրէր, առ ի թե-
թեացուցանել զիս ի հոգոց սորին: Իսկ յայս անցեալ ամիս՝ անկաւ ի մեծ հի-
ւանգութիւնս, որ և փոխեցաւ իսկ առ Քրիստոս, և զիս միայն եթող, ածե-
լով ինձ զկսկիծ մեծագոյն, մանաւանդ՝ բազմերջանիկ հօրն մերոյ և Տեառն
հոգևորի սրբազան Վեհին: Ուստի՝ անկաւ ի վերայ իմ վերստին՝ ծանրութիւն
բեռին այսր սպասաւորութեան, և անտուստ ի յամսոյն օգոստոսի եղէ ձեռ-
նամուկս ի գործ գրութեան սորին, եղեալ առաջի, թէ և ինձ ժամանելոց է
վախճան կենաց, թէպէտ ոչ գիտեմ գերբն: Այլ ի խնամս ամենակալին զիս
յանձնելով՝ որ իշխէ կենաց մերոց և մահու, արկի զձեռս ի գործ՝ զկատա-
րածն ի նա ապաստանելով: Մանաւանդ՝ զտեսանելն իմ զվախճան նորոյ ա-
միս սկսելոյ: Որև նոյն ինքն տէր լիցի օժանդակիչ մեզ՝ և որոց զկնի մեր
գան, առաջնորդելով ի գործս բարութեան, և տալով միշտ խօսիլ զուղիղն,
որ ուղիղն է միշտ՝ և զուղղութիւն և զճշմարտութիւն սիրէ: Իսկուն հարեալ
ուրեմն զճշմարտութենէ և զխնամոց նորին. մատիցուք ի վիպաբանութիւն
տարւոյս առաջիկայի:¹

Դիւան Հայոց պատմ. Ժ. II.

ՄՂՋ

սկզբան տարւոյս այսորիկ շնորհաւորի, եկն ի սուրբ Աթոռս Թամզարայու առաջնորդ Միքայէլ վարդապետն: Եկն ընդ նմին ե Թխաթուհին նուիրակ նախիջևանցի Պետրոս վարդապետն (որք յիշեցան ի դեկտեմբերի Դ և ի ԻԵ): Եւ ընդ

սոցին եկն ի Մեծէն Պօլսոյ տղայ մի Գրիգոր անուամբ, զոր ի յուով ժամանակս չարչարեալ էին ի դրան Արքային օսմանցւոց, ուրանալ զսուրբ հաւատս Քրիստոսական: Իսկ նա բազմաւ համբերութեամբ կացեալ ընդդէմ չարչարանացն, և առ ոչինչ համարեալ զտանջանսն, կացեալ հաստատուն և անշարժ ի հաւատս մեր՝ սուրբ: Ապա յետ բազում վշատութեանց, կամեցեալ էին սպանանել: Բայց Ռուսաց էլշուս անդ գոլով, իբր ամաչելով ի նմանէ օսմանցւոցն, չէին սպանեալ: Եւ յայն աւուրսն ծնեալ զաւակ Թադաւորին, արարեալ էին մեծ ուրախութիւն ի Պօլիս ե յամենայն տեղիս, զոր ըստ իւրեանց բարբառոյն տօնանմայ կոչեն. ե զբազումս ի կապելոց ե ի բանտարկելոց այնու պատճառաւ արձակեն: Ուստի՝ իշխանքն մեր անկեալ ի դրունսն, ի ձեռն կաշառաց ե բազմաց աղերսանաց առեալ էին զտղայն ի ձեռաց նոցին: Եւ այլ ոչ համարելով պատշաճ անդ մնալ՝ ի ձեռն Մուրտիկեանց Պօլայ Նազարէթին յղեալ էին աստ, զոր նա յըղեալ էր աստ առ սրբազան վեհն ընդ հօրեղբօր տղային, ե զթուղթ ևս զրեալ առ սրբազան վեհն բանիւ իշխանացն, պա-

հել զնա ի սուրբ Աթոռոյս: Ուստի՝ և սրբազան վեհն զրեաց զթուղթ առ Նազարէթն ի պատասխանի թղթոյն, և ծանոյց զհասանիլն աստ տղային, զոր առեալ դարձաւ հօրեղբայր տղային ի յունվար է:

ՄՂԷ

Առ Սեւանու առաջնորդն, զի յպուխտեցւոցն զգգեսսս քացէ:

Ձիպուխտու գիւղի ժողովուրդքն ըստ հրամանի խանին շինեալ էին Ջարգնի գիւղն, որ է ի Դրխբուլախ. շինեալ էին և զեկեղեցին, բայց ոչ ունէին զգեաստ, որով զպատարագ մատուցէ քահանայն. վասնորոյ՝ եկին առ սրբազան վեհն, և աղերսանօք զգեաստ խնդրեցին: Եւ որովհետեւ էին սոքա թեմ Աեանու Անապատին, վասնորոյ զրեաց սրբազան վեհն այժմ զթուղթ առ Սեանու առաջնորդ Յօհան վարդապետն, զի Ա ձեռք քահանայական զգեաստ և զմէկ թեթեւ սկիհ տացեն նոցա, և զղապզ առնուցուն, մինչև նոքա վասն իւրեանց զգգեստս հոգասցեն: Ձի որովհետեւ քո են թեմ ասէ, վասն այն քեզ զբեցաք տալ: Ետուք նոցա զայս ի յունվար է:

Ժողովարարութեան թուղթ ետ սրբազան վեհն թիֆլիզեցի Գեօրգի անուամբ հայոյ միոյ՝ ըստ խնդրոյ Թիֆլիզու առաջնորդին, և բոլոր քահանայից և իշխանացն,

ի վերայ Թիֆլիզու, Վրացտանու, Կախեթու, Գեանջայու, Շամախու, Շաքուայ, Ղապալայու, Նուխու, Մուսկիւրու, Դարբանդու և Բաքուայ, Բ տարէն վատայով: Զի նորին քոյրն, քեռորդին և քեռույ որդին գերի էին անկեալ ի ձեռս լէկզեաց: Մինն ի մեծն Պօլիս ազատեցեալ էր, և երկուքն կային ի գերութեան ի Դադստուն: Ի յունվար է:

ՄԳԼ

Ի Բայազիտ՝ առ Սաղիմայ նուիրակ Կարապետ վարդապետն վասն փօլիցային:

Սրբոյ Երուսաղէմի նուիրակ Կարապետ վարդապետն (որ յիշեցաւ ի հոկտեմբերի ԻԸ) որպէս յայնժամ ի Կարսայ՝ այժմ ի Բայազիտու նուիրակական արդեանցն զդրամս ետ մեզ, զի ի Պօլիս առնուցու. զոր տուեալ էր անդ տէր Վահանին հասուցանել առ մեզ. և գփօլիցայագիր խնդրէր ի վերայ պատրիարքին մեծի Պօլսոյ՝ առնուլ անդ ի նմանէ: Վասնորոյ՝ և սրբազան վեհն զղապղ և փօլիցագիր գրեաց առ Պօլսոյ պատրիարք Ճաքարիա վարդապետն զի ի նուիրակական արդեանցն սրբոյ Աթոռոյ տացէ անդր զայն դրամն ում և գրեցէ Կարապետ վարդապետն: Թուղթն ևս առ ինքն Կարապետ վարդապետն գրեաց ի պատասխանի թղթոյն. թէ ահա զղապղ յղեցի, յղեալ ի Պօլիս, և ում կամիս՝ գրեալ զի տացէ նմա պատրիարք Ջաքարիա վարդապետն: Զայսսովի առ տէր Վահանն յղեցաք, զղապղն ըսցէ և զթուղթն զմոռեալ, զի տացէ Կարապետ վարդապետին, որովհետեւ ինքն էր առեալ ի նմանէ զգրամն: Իսկ և Կարնոյ զանձապետ Մսուրեան Մահտեսի Գրիգորն՝ ըստ հրամանի սրբազան վեհին որ գրեցաւ առ նա ի նոյեմբերի ԻԱ, զառ ինքն եկեալ դրամն ի Թօխաթու՝ փօլիցայ էր արարեալ ի Բայազիտ, զի տուեալ էր անդ Բօստանջի օղլի պարոն Մովսէսին, և իւր օրթախ Բէօրակջի օղլի մահտեսի Կա-

րապետին, և Թամասուկ առեալ ի նոցունց յղեալ էր ի Բայազիտ առ տէր Վահանն, զի անդ առնուցու ի յԱզուլեցի պարոն Թումանէն: Եւ այս դրամոյս մեծ մասն Զմիւռնոյ նուիրակ և առաջնորդ Նսայի վարդապետի յղեալն էր, (որպէս անգ ի նոյեմբերի ԻԱ սասցաւ) և ֆուսցեալն՝ մահտեսի Աղամջանի փեսայ Աւետիքի ի մէնջ արարեալ պարտքն էր, և Շահգատ կնոջ խոստմունքն, զոր աստ խոստացաւ յղելանտի. որ անդ այժմ աւելեօք էր տուեալ, զորոց սասցաւ յօգոստոսի ԻԹ: Զորս մահտեսի Աղամջանն ի միասին յղեալ էր ի Կարին առ զանձապետ Մահտեսի Գրիգորն և նա փօլիցայ էր արարեալ ի Բայազիտ՝ (որպէս սասցաւ) Եւ զի դրեաց սրբազան վեհն կէչար ստակ տալ մեզ, վասնորոյ՝ պայմանեալ էր՝ զի վատսունանոց և զուռուշ տացեն մեզ: Ուստի՝ հրամայեաց սրբազան վեհն զհինգ թուանկչիո յղել ի Բայազիտ, և զգիր մի գրել ետ սպասաւորին իւրոյ Մկրտիչ վարդապետին առ տէր Վահանն. զի թէ ի Կարապետ վարդապետէն առեալ դրամն. և թէ ի Կարնոյ եկեալ փօլիցայն, յղեսցէ աստ ընդ թուանկչոցն զնացելոց: Զգիր զանձապետ մահտեսի Գրիգորին ես՝ զոր գրեալ էր սրբազան վեհն, յղեցաք առ տէր Վահանն, զի եթէ լաւ չգիտիցէ՝ թէ ում է տուեալ մահտեսի Գրիգորն զդրամն, և ինքն յումմէ պարտի առնուլ, անտի իմացեալ առնուցու, և զթուղթն զայն ես յղեսցէ յետս առ մեզ: Ելին թուանկչիքն մեր ի յունվ. Ժէ:

ՄԳԼԹ

Ի Կարս ի Կարին եւ ի Թօխաթ, ընդ թուանկչոց վասն դրամոց:

Ըստ որում ի դեկտեմբերի ԻԵ գրեաց սրբազան վեհն ի Կարս առ պարոն Գէորգն, և խոստացաւ մարդ յղել ի Ղօշավանք առ ի բերել զգրամն, որ էր առ ինքն, վասն որոյ՝ այժմ զհինգ թուանկչիս հրամայեաց

յղել անդ՝ և գրեաց առ պարոն Դէորդն զթուղթ, զի զայն դրամն ինքն ե պարոն Կօշտօ Կարապետն յղեսցեն հաւատարմաւ ի Լօշավանք առ մեր թուանկչիսն, զի ե նոքա բերցեն ասա: Այլ ե՝ գրեաց զի զԲժիփչին՝ ձիոյ ե ջորւոյ նալն ե զԺ թիւանի մեխ՝ առեալ յղեսցեն ի Լօշավանք առ մեր տղայսն, զի բերցեն ասա: Ե պատուէր՝ զի զգուշութեամբ առեալ յղեսցեն, զի մի վասն սափարի ձայնին արգելող ոք լիցի: Հարկեաց ևս գրել զորպէսն կողմանցն, ե նոր սարասկեարին, և աֆանտուն՝ որ տակաւին էր ի Կարին. նաև Կարապետ վարդապետին ես՝ որ էր ի յԱխլցիայ, որպէս ասացաւ ի դեկտեմբերի ԻՆ: Եւ որ յայնժամ վասն Բաղդատու թէ՛ հռչակեն թէ՛ առեալ են, այժմ զայն սուտ հանէին, զոր ծանոյց սմա: Եւ որպէս ի վերն ի սկզբան տարւոյս յամսոյս է ասացաւ, Թօխաթու հին նուիրակ Պետրոս վարդապետն եկն, և անկաւ ի վերայ նորա ի հաշուատեսութեանն դրամ, զոր տալ պարտ էր սրբոյ Աթոռոյս: Յորմէ զմասն ինչ ոչ էառ սրբազան վեհն ի նմանէ. իսկ զայն ի նմանէ խնդրեաց: Եւ նա զմասն ինչ աստ ետ. և զմնացեալն յանձն էառ ի Թօխաթ տալ: Եւ զի անգ ի վերայ Դ մարդկանց դրամս ունէր, յորոց առեալ էր ըստ օրինի զթամասուկա: Բայց դիպուածով իւրք փչացեալ էին թամասուկքն ըստ իւր ասիցն: Ուստի՝ դրեալ զայդ բաթալմանայս, ետ սրբազան վեհին, զի յղեսցէ ի Թօխաթ, և առնուցու ի նոցանէ զդրամսն: Որոց մինն էր ի վերայ Մահտեսի Բունեաթին, թէ ես Պետրոս վարդապետս ի Մահտեսի Բունեաթէն գիմ գրամն զոր պարտ էր ինձ՝ առի և վոխանակ թէ՛ մէսուկի զայս բաթալմանայս ետու, իբրու ի ձեռին իւրում զապղ և հուճէթ, որ եթէ թամասուկն յայտնեսցի, անընդունակ լիցի և պատառեսցի: Ըստ սոյն օրինակի մինն ես ի վերայ Ղալպչի օզլի Մահտեսի Սիմէօնին, մինն ի վերայ Աւի աղայի որդի պարոն Սիմէօնին, և մինն ի վերայ Մահտեսի Ղազարին Ակնցւոյ: Եւ ի վերայ չորիցն զԴ բարեագիրս ևս գրեաց, թէ տեղս հարկն ստիպեաց ի սրբազան վեհէն այսքան գրամ առաք և զբաթալմանայ տուաք, ի գալն առ ձեզ սրբազան վեհի

գրոյն և բաթալմանայիցն, տալիք զայն դրամսն ում և հրամայեսցէ սրբազան վեհն: Եւ ետ զայսոսիկ սրբազան վեհին, զի յղեսցէ ի Թօխաթ և առնուցու ի նոցունց: Վասն որոյ՝ զթուղթ գրեաց սրբազան վեհն ի Թօխաթ առ վերոյիշեցեալ Դ արսն, այսինքն, առ Մահտեսի Բունեաթն, Մահտեսի Սիմէօնն, Մահտեսի Ղազարն, ե Սիմէօն Աղայն, թէ Պետրոս վարդապետն եկն արդեամբքն իւրովք, և ի ժամ հաշուատեսութեանն, զձեր ինքեան տալիք դրամսն ի վերայ մեր հաշուեաց, և ինքն էառ ի մէնջ. և բաթլանամայո ետ մեզ հանդերձ բարեագրովք, որ առ ձեզ յղեսցուք և զայդ դրամսգ ի ձէնջ առցուք: Զորո ահա առ ձեզ յղեցաք, պարտիք զայդ դրամսդ լաւ և կէչար ստակ յանձնել Մահտեսի Բունեաթին, և զձեր բաթլանամայսն առնուլ և պահել առ ձեզ: Զայս տմենայն յղեաց ի ձեռն սոյն վերոյիշեալ Մահտեսի Բունեաթիս, և առ ինքն ևս գրեաց սրբազան վեհն զթուղթ յատկապէս, պատուէր՝ զի զերից արանց այսինքն՝ զմահտեսի Սիմէօնի, Մահտեսի Ղազարի, և պարոն Սիմէօն աղայի բաթլանամայսն իւրեանց ցուցեալ՝ զնոցին տալիք դրամսն առնուցու, և զբաթլանամայսն տացէ նոցա. և զիւր տալիքն ևս ընդ նոսա եղեալ լաւ և կէչար ստակ շինեսցէ, և չին արարեալ՝ կամ ի Բայազիտ առ տէր Վահանն յղեսցէ, կամ ի Կարին առ մեր գանձապետ Մարկեան մահտեսի Գրիգորն և կամ առ Մուրտիկզագէ մհ. Փիլիպպոսն յղեսցէ, կամ թէ՛ փօլիցայիւ հասուցէ առ նոսա, զի և նոքա աստ առ մեզ յղեսցեն: Եւ առ այս յոյժ հարկ և պատուէր: Այլ ե՛ փոքր ինչ սիրով մեղադրութիւն, թէ վասն էր է, որ այդպէս հեռի մնաս ի մէնջ և ի սրբոյ Աթոռոյս, և որպէս զօտար ի բաց շրջիս, և ոչ առնես բարեկամութիւն, և ոչ ցուցանես զնշան մերձաւորութեան առ մեզ ի մերում ժամանակի. զի՛նչ տեսեր ի մէնջ և ի սրբոյ Աթոռոյս, որ այդպէս առնես: Դուք այդպէս հեռի և օտար շրջիք, իսկ սրբոյ Աթոռոյս և մեր ցաւն շատ. մեք յայդր վէճիլ կարգեցաք մեզ զմահտեսի Աղամջանն, որ յայդր պատահեալ բանից մերոց հոգացող լիցի, զնա ևս այնքան ոտնակոխ արարիք, որ յուսահատեցաւ և հրաժարեցաւ. դուք ոչ

առնէք, ե այլոց ևս ոչ թողուք առնել: Ապա մեք զինչ արասցուք, և կամ զինչ է պատճառն, որ այդքան ներհակիք դուք մեզ և սրբոյ Աթոռոյս: Եւ վասն հանգուցեալ տէր Մատթէոսին՝ (որ յիշեցաւ ի դեկտեմբերի ին) գրեաց թէ՝ որովհետեւ յԱթոռս պարտէին հասանիլ ինչք նորին, վասն այնորիկ ի բերանս գազանաց արկիք: Թէպէտ ես գիտեմ ասէ ով է տունդն, այլ համբերեմ, հայելով ի կատարածն. տեսցուք յետոյ: Եւ հարկեաց գրել զորպէսն սոյն տէր Մատթէոսին, ե զպատրիարքի զԼէւն առնելն: Եւ թէ իրաւունք է՝ որ յայդ քաղաքդ մասնաւոր վանորէից վէքիլ ե գործակալ լինի, և գուք ամենայն բանից նոցին ջատագովք և վրէժ-խնդիրք. միայն այս խեղճ Սթոռոյս կողմն տկար ե անտէր, և գրեցելոցն մերոց և Աթոռոյս ամենեքեան ներհակք և հակառակք. դիցուք թէ ես տանիմ, ի դառնութիւն ժամանակիս նկատելով, ձեր խղճմտանքն զինչ ասէ: Եւ այլ բանք առ այս: Թուղթ ևս ի Կարին առ Մուրտիկեան Մահտեսի Փիլիպպոսն և Ոջայ Առաքելն գրեալ՝ զպահաբան Մահտեսի Բունեաթին յղեաց առ նոսա, շուտով առ նա հասուցանել ի Թոխաթ: Իսկ և զթուղթս էին գրեալ սոքա առ սրբազան վեհն ի ձեռն Թամզարայու Առաջնորդ Միքայէլ վարդապետին՝ որ ի սկիզբն տարւոյս ի յունվարի է յիշեցաւ. ե ի ձեռն Կարմիր վանից առաջնորդ Յակոբ վարդապետին՝ որ եկն այժմ ի սուրբ Աթոռս, (որ յիշեցեալ գոյ ի հոկտեմբերի ին) ծանոյց զհասանիլն նոցին, վասն ի Կարս յղեալ զբամոյն միամտութիւն թէ՝ ահա մարդ յղեցաք ի բերել, երբ առ մեզ հասցի, գրելոց եմք առ ձեզ զմիամտութիւն: (զորմէ ի վերն ևս ի թղթոջ. Գէորգին ասացաւ: Վասն Յակոբ վարդապետին աղաչանս գրէին, թէ կոնդակ տուր դմա ընգհանրական՝ վասն փլուզեալ վանից դորին: (զորոյ զփլուզանելոյն ասացաւ ի մարտի Ա) Դրեաց թէ՝ ունիմք ի խնամս մեր, և ըստ ժամանակին ուղևորելոց եմք սիրով և զբանսն հոգալոց: Եւ որպէս յառաջ (որ ասացաւ ի դեկտեմբերի ին) այժմ ես խնդրէին թէ՝ զՄիքայէլ վարդապետն մեզ առաջնորդ արա: Ուստի գրեաց թէ՝ մինչև զՖարման ոչ բերել տայցէք վասն նորա, որպէս յառաջ ես եմ

գրեալ, ոչ յղեմ զսա ձեզ առաջնորդ: Զի Թոխաթցւոց ևս կամք է տուեալ ասէ՝ և նոքա գրեալ են պատրիարքին և մեզ, պատրիարքն ևս Ֆարման և կոնդակ է յղեալ վասն սորա ի Թոխաթ, և նոքա ակն ունին, թէ սա երթեալ առաջնորդ լինի իւրեանց: Ես այժմ օրպէս յղեցիք զսա ձեզ առաջնորդ: Մա ասէ ի քանի տեղիս ասացեալ է թէ՝ ես ձեզ առաջնորդ կուլինիմ, և նոքա ամենեքեանքն զսա խնդրեն. ես որոյ ի նոցանէ յղեցիք զսա առաջնորդ, Այլ և՛ վասն հանգուցեալ տէր Մատթէոսի բանիցն որ ի նոյեմբերի ի Ա և ի դեկտեմբերի ին գրեաց սոցա վեհահասու լինիլ և զհնար իմն գտանել, իսկ նոքա զամենիւքն զանց արարեալ՝ գրէին միայն թէ նորա Առ զուշն մեզ վերայ չէ, Յովհաննիսին վերայ է: Ուստի՝ գրեաց զմեղադրութիւն վասն այսր, և թէ՝ յայս միջոցումս քանի հարկաւոր գրեանք եմք գրեալ՝ ձեզ և այլոց, ոչ միոյն պատասխան չունիմք. չգիտեմք այս զինչ է. թուի թէ՝ զբաղմունքն ձեր շատացեալ են, մեր բանին մուղայէթ ոչ լինիք: Երուսաղեմայ պատրիարքի և Կեսարիոյ առաջնորդին կողմանէ ձեզ բան գրեցաք ասէ. նոյնպէս և տեղւոյդ առաջնորդի և վէքիլի կողմանէ, հէչ մէկ բան չգրեցիք մեզ ասէ: (որք ի նոյեմբերի թ և ի ի Ա գրեցան): Նոյնպէս ասէ՝ այդ նոր համբաւոցդ և խառնակութեանցդ կողմանէ մեզ չգրելով բնաւ, և զհարկաւորքն զանց առնելով, գրէք թէ Ֆիլան սևազլխոյն Կոնդակ տաս, և Ֆիլան սևազլխոյն առաջնորդութիւն: Իբր թէ՝ այլ ցաւ չունիմք, միայն սևազլխաց ցաւն քաշեմք: Եւ շատ մեղադրութիւն վասն այսց: Եւ նոյն տէր Մատթէոսի Առ զուշն որ գրէին թէ՝ Յովաննիսին մօտ է, գրեաց զգուշանալ ե տեսանել թէ ով խնդրէ զայն ի նմանէ, և ով է բերելոց զասնատն և պահանջելոց: Մանաւանդ՝ բօյվատայի ձեռաց սանատն այժմ առ պատրիարքն է հասեալ, թէ առ ով է, մի ըստ միովէ գրեալ ծանուցիլք մեզ ասէ զամենայն որպէսն այն ընչիցն, զի սրբոյ Աթոռոյս պարտի հասանիլ ասէ: Եւ շատ հարկ առ այս: Եւ յառաջ ասացին թէ առեալ են զհազդատ պարսիկք, գրեաց սոցա ի դեկտեմբերի ժ. Գ. այժմ հաւաստեցին թէ՝ սոքա է. զայն ևս ծանոյց

սոցաւ Եւ որ ի դեկտեմբերի Դ և ի Ին գրեաց սոցա փօլիցայ առնել ի վերայ Համթայ առաջնորդ Պետրոս վարդապետին, այժմ էհարց թէ՛ արարիք թէ ոչ. թէ չէք արարեալ, արարէք շուտով. և զտալ և զչտալն նորին մեզ գրեցէք: Ջայս յղեաց ի Կարս առ պարոն Գէորգն, և գրեաց զպատուէր՝ շուտով յղել ի Կարին առ Մահտեսի Փիլիպպոսն: Իսկ և գրեաց զթուղթ օրհնութեան և շնորհակալութեան առ Յօհան ոմն ի Կարս, որ զխոստմունս հանգուցեալ զոքանչին իւրոյ Բէկզաթին՝ տուեալ էր պարոն Գէորգին. և նա ի սուրբ Աթոռս հասոյց, Ջայս թուղթս ի դեկտեմբերի Ին պարտ էաք յղել, այլ մոռացմամբ մնացեալ էր, այժմ յղեցաք առ պարոն Գէորգն ի Կարս՝ տալ նմա: Ելեալ գնացին թուանկչիքն մեր ի յունվար Ժէ:

Սակայն՝ յետ գրելոյ թղթոցս՝ զայլ իմն մտածեալ սրբազան վեհին վասն վերոյիշեալ զրամոյն զոր Համթայ առաջնորդ Պետրոս վարդապետն տալ պարտ էր մեզ, թէ գուցէ զրեւոյն Մահտեսի Փիլիպպոսին՝ ոչ լիցի ունկնդիր՝ և ոչ տացէ: Ուստի՝ գրեաց վասն այնր զփօլիցայադիր յատուկ, զի զայն զրամն Փիլիպպոսին տացէ անպատճառ, գրելով այսպէս, թէ մեք ի նմանէ առեալ եմք, այնու մտօք, զի այլ մի գիցէ պատճառս ինչ և արգելցէ: Եւ զտալդ զրեալ ծանո մեզ ասէ, զի մեք զթամասուկն քո պատառեալ առ քեզ յղեսցուք: Թուղթ ես առ Մահտեսի Փիլիպպոսն և Առաքելն գրեաց յատկապէս այսր աղագաւ, և յղեաց առ նոսա զփօլիցադիրն, և հարկեաց, զի շուտով յղեսցեն առ նա, և զայն զրամն առնուցուն ի նմանէ, և ծանուցեն ինքեան: Այսք ես ուրոյն ետուք մեր թուանկչոցն, տանիլ տալ Գէորգին, զի նա ի Կարին յղեսցէ ընդ միւս թղթոցն. ի յունվար Ժէ:

Յ

Առ Ալիբէկն ի Մաղղբերդ:

Որպէս ի դեկտեմբերի Ին և այլ յառաջ ասացաւ, թէ Կարսայ փաշայն կամէր զբրինձ առնուլ տալ աստի ձեռամբ սրբազան վեհին, այժմ զքիւարջին՝ իւր՝ որ էր յոյն, և զկարսեցի Գեաֆալ օզլի Մելիտոնն առաքեալ էր աստ վասն բրնձի: Ընդ որոց յղեալ էր Դ քէսայ և կէս դրամ ի դին բրնձի: Իսկ նոքա մինչև ցՄաղղբերդ բերեալ, անդ առ երկիւղի ճանապարհին թողեալ էին առ Եաղուպ փաշայի որդի Ալիբէկն, և ինքեանք դատարկ եկեալ խնդրէին ի սրբազան վեհէն մարդ յղել և բերել տալ: Եւ զի փաշայն բաց յան սրբազան վեհն զրեալ թղթոյն՝ որ զրեալ էր վերահասու լինիլ, և լաւ բրինձ առնուլ տալ՝ և բերել տալ աստ, և ի լրանալն՝ ազգել ինքեան՝ զի զբեռնակիրս յղեալ տարցէ. զգիր մի ես առ մեր խանն էր գրեալ, մի առնուլ ի բեռանց իւրոց զբաշ և զուհտար: Ուստի՝ նոքա զայն գիրն տարան տո խանն, և ծանուցին ես նմա զթողուլն զրամին ի Մաղղբերդ: Վասն որոյ՝ խանն Ա եասաւուլ էր յղեալ զի ընդ նոսա ի Մաղղբերդ բերեալ՝ զայն զրամն բերցեն աստ: Եւ զի խանն մարդ ետ, մեք այլ ոչ յղեցաք մարդ վասն զրամոյն. այլ գրեաց սրբազան վեհին զթուղթ առ վերոյիշեալ Ալիբէկն, և ծանոյց զայս. զի նա ես վասն այսր առ սրբազան վեհն թուղթ էր գրեալ. ուստի՝ գրեաց թէ՛ ահա որովհետեւ խանն մարդ յղեաց, մեք այլ ոչ ևս յղեցաք մարդ. այլ ոքա եկին ահա ի բերել զզրամն: Մելիտոնն ընդ եսաւուլին գրեաց ի յունվար ԻԳ:

ՅԱ

Առ Հերակլ արքայն ի Թիֆլիզ:

Հասեալ էր առ արքայն Հերակլ թուղթ սրբազան վեհին, զոր գրեաց առ նա ի հոկ-

տեմբերի Ժէ ընդ Եսայուն վասն դաւոյ նորին, զոր ունէր ընդ Ախլիւացի Յովսէփին, ուստի՝ և նա հատեալ էր զվճիռն, զի իրաւունքն ի կողմն Եսայուն էր, և Յովսէփն տալ պարտ էր զդրամն: Եւ դրեալ էր առ Ախլիւացի Սուլէյման փաշայն, զի զայն դրամն տալ տացէ նմա Յովսէփին: Եւ թէ իւրոյ վճռոյն չհաճիցի, յղեսցէ ի Կարս՝ զի Իբրահիմ Աֆանտին հատցէ զվրճիռ նոցին, կամ ի Բայազիտ, զի Իսաղ փաշայն հատցէ, կամ աստ զի խանն՝ և կամ սրբազան վեհն հատցեն: Վասն որոյ՝ և առ սրբազան վեհն և առ տոյսն զթուղթս էր դրեալ, զի ի դալն առ ինքեանս այս դատաստանիս, տեսցեն իրաւամբ: Յայն սակս և սրբազան վեհն դրեաց առ նա ըզթուղթ մի վրացերէն, խոստանալով՝ զի երբ առ ինքն եկեսցեն ի դատ, տեսցէ ըստ խնդրոյն: Նաև՝ զՄիրզայ Գէօրգիին յղեալ էր Արքայն առ Օսմանցոց Թագաւորն ի մեծն Պօլիս, զոր նա յոյժ սիրով և պատուով ընկալեալ՝ կատարեալ էր զխնդիրս Արքային, զոր այժմ Նազարէթն գրեալ էր ի Պօլսոյ առ սրբազան վեհն, և սրբազան վեհն ծանոյց սմա: Այլ և՝ ասէին այժմ հաւաստելով՝ թէ զՅօյայ և զՆախիշկանու խաներն փոխեալ է վէճիւն, և զնոր խաներ յղէ, և զՋաքի խանն ես ծանր դօրօք յղէ յայսկոյս՝ վասն օսմանցոց մարտին, զոր ծանոյց սմա: Փոռուլայ ես գրեաց առ սա վասն մերոց որպիսութեանց. և վասն առաջիկայ վտանգից՝ որ լինելոց էր յայսց խառնակութեանցս: Ետ զայս Եսայուն, և նա տալեալ յԵրևան, յղեաց անտի ընդ Ղօրղանի որդի թէրզի Յօսէփին ի յունվար Ին:

ՅԲ

Դառնալն մեծ թղթաւէն Մուսի Բէյսօնին յերկիր իւր:

Որպէս ի դեկտեմբերի Զ և ի հոկտեմբերի ԻԸ ասացաւ, թէ փոքր թղթաշէն ֆռանկն գնաց, և մեծն ես գնալոց է, այժմ

զնա ևս յղեցաք, երթալ ի Պօլիս նոյնպէս մէնզիւով, և անտուտ յերկիր իւր: Ուստի՝ որպէս ի հոկտեմբերի ԻԸ թուղթ գրեցան վասն միւսոյն ի Պօլիս՝ ի Կարին և ի Կարս. նոյնպէս և վասն սորա գրեցան, ըստ նոյն ոճի և ըստ նոյնոյ դիտման: Թուղթ ի Կարս առ Գէորգն, թէ որովհետեւ անպէտք եղև դա մեզ մնալ աստ այլ ևս, վասն որոյ ահա յղեցաք, որպէս զառուջին ֆռանկն յղեցեր, զդա ես նոյնպէս ընդ հաւատարիմ թաթարի եզեալ՝ ըստ նմին թեթև վարձուք, յղեան ի մեծն Պօլիս: Եւ թէ յայդր գնացող թաթար ոչ լինիցի, յղեան ի Կարին առ Մահտեսի Փիլիպպոսն, զի նա յղեցէ: Եւ զոր ինչ պայմանեսցես ասէ թաթարին, թէ իւրեան վարձ, և թէ ճանապարհին խարճ ֆռանկին, գրեսցես պատրիարքին, զի անդ տացէ թաթարին, և զապղ առնուցու: Ըստ սոյն ոճի գրեաց ի Կարին զթուղթ առ Մահտեսի Փիլիպպոսն և Առաքելն, զի թէ Գէորգն առ ինքեանս յղեցէ զֆռանկն, այսպէս արասցեն որպէս գրեաց Գէորգին: Եւ յղեաց զայս թուղթս առ Գէորգն, և պատուիրեաց, զի թէ ի Կարին յղեցէ զֆռանկն, յղեցէ և զայս թուղթս առ Մահտեսի Փիլիպպոսն և Առաքելն, զի նոքա յղեցեն գնա անտի: Իսկ եթէ ինքն յղեցէ ի Պօլիս, ապա յետս առ մեզ յղեցէ զայն թուղթն: Եւ Կարմիր վանից առաջնորդ Յակոբ վարդապետն (որ յամսոյս Ժէ ասացաւ թէ եկն աստ, կոնդակ առեալ դարձաւ, (զոր յետոյ ասելոց եմ): Վասնորոյ՝ յանձնարարութիւն գրեաց սմա՝ ի սէր ունիլ որքան անդ է. և ընդ հաւատարմաց ուղևորել ի Կարին: Թուղթ ևս ի մեծն Պօլիս առ պատրիարք Ջաքարիա վարդապետն գրեաց, զի յորժամ Գէորգն կամ Մահտեսի Փիլիպպոսն յղեցեն առ ինքն զֆռանկն ընդ թաթարի, տացէ թաթարին զպայմանեալ գրամն, և զապղ առնուցու: Նոյնպէս և ի Պօլիս քաղաքէն մինչև ի Փարէզ՝ թէ նաւու, թէ ճանապարհի խարճ, զամենն տացէ նմա անպակաս: Նոյնպէս և զերեք տարւոյ վարձն նորին, որ էր Բոնէժ զոռւշ, զորոյ զԱճՄ զոռւշն մեք աստ տուաք, և զմնացեալն որ էր Բոնէժ զոռւշ՝ ինքն տացէ անդ, և զհաստատուն զապղ առնուցու, և յղեցէ գնա յերկիր իւր շուտով՝ զի մի անգ աւելին

նստելով խարճ առնուցու յինքենէ, Եւ զգապզն թարգմանեցուցեալ յղեսցէ աստ առ ինքն հանդերձ հեղինակաւն: Գրեաց ե թուղթ ի Փարէզ առ Մուսի Գէւօն՝ (որ ի դեկտեմբերի 2 ե ի հոկտեմբերի 10 յիշեցեալ է) ե ծանոյց նմա զյղելն առաջին փոքր թղթաշէն Գէսիօնին, ի հոկտեմբերի 10: Եւ այժմ ես զսորին յղելն անգ, այսինքն՝ զմեծ թղթաշէն Բէսիօնին: Զի որովհետեւ ասէ անօգուտ էր մնալն դոցա աստ, ե իւրեանք ես զալկամեցան, վասն այսորիկ ահա յղեցաք: Ծանոյց ե զգրելն յառաջ ի յապրիլի ԺԹ զշնորհակալութիւն առ ինքն վասն գալոյն սոցա, (որպէս ասացաւ անդ). ի ձեռն Շահրիմանեան Մարգարին: Իսկ այժմ ասէ զայսքանս դրեցի ի կարճոյ՝ որովհետեւ գայր Բէսիօնն, ե ի մէնջ թուղթ խնդրէր վասն վարձուցն գրեաց թէ՝ որովհետեւ մեք ոչ գիտէաք թէ զի՞նչ վարձ էք պայմանեալ դոցա, վասն այն ինքեանց հարցաք, Բէսիօնն ասաց՝ իմ տարեկան վարձն է 900 զուռ, ե Գէսիօնն թէ՝ իմ տարեկան վարձն է 600 զուռ: Արդ՝ դուք ասէ ի ՌՉՀԳ ե ըսա մերոյ հաշուին ի յապրիլի 1 յայդր երկրէդ ելեալ ի ՌՉՀԵ ե ի փետրվարի ԺԳ աստ մտին: Մնացին աստ մինչեւ ի ՌՉՀԶ ե ի հոկտեմբերի 10, որ յիւրեանց երկրէն ելանելոյն էր՝ 1 ամիս, Ժ ամիս ճանապարհին, ե ի ամիս աստ մնացին, յայսքան միջոցի թէ զիմրդ յառաջացուցին զգործ իւրեանց, յինքեանց իմա: Ապա ի հոկտեմբերի 10 փոքր թղթաշէնն եկն, որոյ Գ տարին թէպէտ չէր լրացեալ, այլ մեք Գ տարւոյ վարձն ետուք 1800 զուռ, հանդերձ թողալօք ճանապարհին: Եւ Բէսիօնն որ ի դեկտեմբերի 2 ել աստի, նմա ես ետուք Գ տարւոյ վարձ՝ ԲԻՒՅԺ զուռ, նոյնպէս թողալօք ճանապարհին, թէ գալոյն ե թէ գընալոյն: Եւ զապգ առեալ ի նոցունց՝ յղեցաք առ Դրիգոր Աղայն ի Հնդիկա: Գրեաց ե ի կարճոյ թէ՝ զայլ որպէսն յայլմէ իմանալոց ես: Քանզի զլիապէսն դրեալ առ Շահրիմանեան Մարգարն յղեաց հասուցանել նմա, (զոր յետոյ ասելոց եմ). Լնուարգըալէին ես ողջոյն գրեաց: Ետ զայս թուղթքս ինքեանց տանիլ ընդ իւր, ե ամենից սոցին ամսաթիւն՝ դեկտեմբերի 2 գրեցաւ, զի յայնմ առուր հատեալ զխօսքն, ասացաք

երթալ, թէպէտ նա սակս հիւանդութեան թարճիմանին՝ (որ այժմ ոչ կարաց գնալ ընդ իւր), ե այլ իմն ախտաւոր դիտմամբ աստ մնալով որպէս զի՝ աւելի առնուցու զվարձ, (թէպէտ մեք ոչ ետուք), մինչեւ ցայժմ աստ յամեցաւ: Այլ մեք ի դեկտեմբերի 2 կատարեցաք զվէճն, ե ըստ այնմ զրեցաք: Իսկ յետ դրելոյ թղթոցս, փայակ եկն ի Կաբոնոյ՝ զոր Մահտեսի Փիլիպպոսն էր յղեալ. ընդ որում էին ե ի Պօլսոյ թուղթք՝ ի պատրիարքէն ե ի Նազարէթէն: Որք գրէին թէ՝ փոքր ֆռանկն առ մեք էհատ, ե ճանապարհեցաք յիւրն երկիրն, զիւր վարձն ետուք, ե ըրեող թաթարի ՀՆ ղուռչն ես ետուք, ե իւրեան ես մինչեւ ցերկիր իւր վասն նաւուրի ե ճանապարհական ծախուց՝ ետուք ԱճԿ ղուռչ: Եւ զապգ առեալ ի բերանոյն Գ հատ, մինն առ ինքն էր պահեալ պատրիարքն, մինն առ Նազարէթն էր մնացեալ, ե զմինն յղեալ էին աստ առ սրբազան վեհն, որ էր յոյժ հաստատուն: Զի այսպէս էր գրեալ թէ՝ ես զիմ Գ տարւոյ վարձն՝ ե ի Փարիզոյ մինչ ի յէջմիածին՝ ե անտի մինչ ի Փարէզ զբոլոր ծախքս ճանապարհական առի ես բոլորապէս, ե այլ չմնաց ինձ փարայ մի առնլիք ի վերայ սրբոյ էջմիածնի ե նորին սըրբազան վեհին: Ուստի՝ զփուսուլայ ես գրեաց սրբազան վեհն առ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն, ե ծանոյց գհասանիլն թրղթոցն, ե շնորհակալ եղև վասն ուղևորելոյն զփոքր փռանկն: Եւ պատուիրեաց՝ զի զսա ես նոյնպէս ճանապարհեսցէ, ե նման նմին գհաստատուն զապգ առեալ ի նմանէ՝ առ ինքն յղեսցէ աստ: Եւ պատուիրեաց ես, զի աւելի բան ինչ չտայցէ նմա, զի ջինկեանայ է ասէ, գիտեմ զի աւելի պահանջմունս առնելոց է ի քէն, այլ դու մի տացես, ե շուտով ճանապարհեմ ասէ, որ յայդր մնալով քեզ խարճ չի ցոյց տայցէ ե խնդրեսցէ ի քէն: Ծանոյց ե զտկարութիւն թարջիմանին որ ոչ կարաց գնալ: Թուղթ ես առ Քօջայ Նազարէթն ե Թագէոսն գրեաց ըստ նոյն ոճի, ե ծանոյց գհասանիլն թղթոցն, ե շնորհակալեցաւ վասն ճանապարհելոյն զփոքր ֆռանկն, ե այլն ամենայն նոյնպէս, որպէս ե պատրիարքին: Եւ երկուցն ես ծանոյց թէ՝ մեք թէպէտ ի դեկտեմբերի 2 կատար-

րեցաք զխօսքն, և կամեցաք ճանապարհել
այլ դա յօրէցօր ձգելով մինչև ցայժմ մը-
նաց: Ծանոյց և զտկարութիւն թարջիման
Ստեփանին, և ասաց յիւրմէ կողմանէն ող-
ջոյն առ եղբօրն նորին Պետրոսին և
միամանցուցանել, զի վասն ցրտոյն՝ (որով-
հետև ունէր հիւանդութիւն) չկարաց զալ,
ի զարնան յղելոց եմք: Ինքն թարջիմանն
ես զերկուս թուղթս գրեաց, առ եղբայրն
իւր՝ և առ կինն՝ վասն իւրոյ որպիսու-
թեան. զորս առ սա յղեցաք տալ նմա: Եւ
Թիֆլիզեցի Նսային որ ի վերդ յամսոյս ին
յիշեցաւ, երթայր ի Կարս, զՓռանկ թղթա-
շէն Բէյսօն Յովսէփն ևս յղեցաք ընդ նմա
ի Կարս: Ելին ի յունկ. Ի. Թ. Ֆնաց ևս ինչ ընդ
սմին ասելի. զոր զկնի չորից թղթոց տես:

ՅԳ

Ի Փարէզ՝ ի Մարչիլիա, ի ճնդիկս, ի
Պօլիս, ի Կարփն, ի Կեսարիա՝
Եւ ի Կարս:

Այլ որովհետև ահա երթայր թղթա-
շէն, (որպէս ասացաւ ի վերդ), վասնորոյ
զթուղթ գրեաց ի Մարչիլիա առ Շահրի-
մանեան Մարգար Ազայն, և ծանոյց նմա
զգրելն յառաջ ի յապրիլի ժ. Թ. զթուղթ, նա
և Դէվօյին՝ և Գրիգոր Ազային, և յղելն առ
ինքն ի վերայ Պօլսոյ: Իսկ և այժմ ծանոյց
սմա զյղելն Բց թղթաշէն Ֆռանկացն, միոյն
յառաջ ի հոկտեմբերի: Ի. Ը, և միոյն ի դեկ-
տեմբերի Զ: Բայց ասէ վասն իւրոյ նեն-
գաւորութեան, ֆնաց մինչ ի յունկար ամ-
սոյս Ի. Թ. Այլ՝ որպէս ի դեկտեմբերի Զ
առ Գրիգոր Ազայն, նոյնպէս և այժմ առ
սա՝ դրեալ ծանոյց զամենայն նենգութիւնս
և զանպիտանութիւնս թղթաշինացն, որք
նենգաւոր մտօք ոչ հանին զլաւ թուղթ, և
ոչ ուսուցին զաշակերտս, և զվեց տարւոյ
վարձս խնդրէին, և այլ զոր ինչ չարու-
թիւնս արարեալ էին՝ ի կարճոյ ծանոյց: Եւ
թէ որպէս զերից ամաց վարձս երկուցն ետ
լրիւ, թէպէտ և ամիս էր դեռ յելանելոյն

Դիւան Կայսր պառ. Ժ. Ա.

յերկրէն իւրեանց: Միոյն Բիւլ՝ զուռ, և
միոյն Ա. Բ. Ը զուռ, հանդերձ գալոյ և գը-
նալոյ ընդ խարճոյն ճանապարհական: Եւ
գալլ ամենայն րանս նոցին լրիւ ծանու-
ցեալ՝ զայս գրեաց ապա, զի Դէվօյին ծա-
նուցէ զայսոսիկ: Քանզի՝ մեք ասէ ի պատ-
ճառս գոցա մինչ ի Ժ. Զ. Թ. ֆնաց կրեցաք, և
ի գոցանէ մէկ օդուա չասաք: Ասա, զի
վասն Աստուծոյ դատաստան արասցէ, զի
աստ մեր խօսիլն անպատշաճ էր: Թուղթ
ևս առ Մուսի Դէվօ Քոնսէլիէ Դէզէնդն գը-
րեաց ի Փարէզ, և զայն ամենայն զոր առ
Մարգարն՝ առ սա ևս գրեաց ի կարճոյ և
դատաստան խնդրեաց, զի մեր խօսիլն աստ
ասէ անպատշաճ էր՝ մանաւանդ՝ զպատիւ
սիրելոյդ պահեցաք, և քեզ ծանուցաք զա-
րարսն դոցա. դու գիտես: Գրեաց նաև ըստ
սոյն օրինակի զթուղթ առ Գրիգոր Ազայն
ի Մատրաս, և զայս ամենայն նմա ևս ծա-
նոյց նաև զգրելն այժմ զսոյնս առ Դէվօն
և առ Մարգարն: Յիշեաց և զգրելն ի դեկ-
տեմբերի Զ վասն այսր դարձեալ զթուղթ՝
հանդերձ այլ երկարագոյն որպիսութեամբք,
և յղելն ի վերայ Շիրազու: Գրեալ ևս ասէ
յառաջ թէ՝ զվարճուց կէսն տուր, զկէսն
մեք կուամք, եթէ զբոլորն տալով ոչ
զերծանէք յայս ջինկեանայիցս, զկէսն տա-
լով որպէս զերծանէք. գրեաց և զոր-
պէսն կողմանցս, այսինքն՝ զՕսմանցուց
և գ. Պարսից յառնելն ի վերայ միմեանց:
Իսկ և՝ զամենայն ծախսն զորս արարաք ի
վերայ նոցա և թղթատանն, զամենն դաւ-
թար արարեալ՝ Գ օրինակ գրեցոյց, և յը-
ղեաց զմինն առ սա, զմինն առ Դէվօն, և
զմինն առ Մարգարն, առ ի տեսանելոյն-
պէս, և վասն ամենից արարեալ նենգու-
թեանց նոցին գրեցոյց զթուղթ վկայու-
թեան, զոր կնքեցին եպիսկոպոսունք սրբոյ
Աթոռոյս՝ և նոցին թարջիման Ստեփանն,
որ էր Դ, որոց մինն ֆնաց աստ, և զերիսն
նոյնպէս յղեաց առ սոսա ի տեսանել և յի-
մանալ: Բ. Բ. Թապաղոյ ևս թուղթ յղեաց
սոցա, ի նոցին հանեալ թղթոցն՝ յառաջ-
նոյն և յետնոյն, զի տեսեալ իմասցին այ-
նու՝ թէ ոչ հանին զլաւ թուղթ: Գ. Դէվօյի և
Գրիգորի թուղթսն ևս առ Մարգարն յղեաց՝
յղել առ նոսա: Եւ զայս ի Պօլիս առ Նա-
ղաբէթն յղեալ զթուղթ գրեաց առ նա և

Թագէտոն. և պատուիրեաց յղել հաւատարմաւ ի Մարչիլիայ առ Շահրիմանեան Մարդար Ազայն: Զօրինակս այնց թղթոց և վրկայականին տես ի բոլորագրահամար տետրն, յերեսն ՈՒԶ, ՈՒԷ, ՈՒԸ, ՈՂԷ: Իսկ ե՛ ծանոյց սոցա գհասանիւն առ ինքն թղթոյն իւրեանց՝ (որպէս ի վերն ես ասացաւ յընդ ֆռանկին գրեալ թղթոյն): Եւ շնորհակալ եղեմ վասն զփոքր ֆռանկն ուղեորեալ էին, ե զզապղ առեալ և յղեալ աստ: Պատուէր՝ զի ե զայս ֆռանկս յղեալ՝ նոյնպէս զզապղ առնուցուն, ե յղեսցեն աստ: Եւ զՄարգարի գիրն պատուիրեաց մի տալ նմա՝ կամ նորին ընկերի ե բարեկամի, զի մի կորուսցեն, այլ իւրեանց գիտացեալ հաւատարմամարդոյն տուեալ՝ ուղեորեսցեն առ նա: Եւ զի ի նոյեմբերի Թ փոխուլային գրեաց պատրիարքին՝ զի վասն Օսմանցւոց յայսկոյս դիմելոյն, Ա լաւ ֆարման հանցէ վասն մեր ի վերայ սաբասկեարին, զի մեզ և սրբոյ Աթոռոյս տիրութիւն արասցէ: Մինչև ցայժմ պատասխանի ինչ ոչ գրեաց նա: Վասնորոյ գրեաց սոցա՝ ասել պատրիարքին, և հոգալ տալ ըստ գրեցելոյն՝ եթէ գեռ հոգացեալ ոչ իցեն, ե հասուցանել առ մեզ շուտով: Եւ ի հոկտեմբերի ԺԱ և այլ յառաջ, գրեաց պատրիարքին տալ զգին նազարէթի առեալ քսրոցն: Թէպէտ յառաջ իսկ նա տուեալ էր, և զապղ առեալ ի նոցունց, և որքան գրէր նմա սրբազան վեհն թէ՛ տուր՝ և այս թուղթս քեզ զապղ լիցի, նա այնու ոչ շատացեալ յատուկ զապղ խնդրէր, և զնոցին զապղն ոչ տայր ինքեանց: Ուստի՝ սոքա աղաչելով զյատուկ զապղ խնդրէին: Վասնորոյ՝ զզապղ գրեալ առ սոսա յղեաց տալ նմա. յորում փոքր մի զմեղադրութիւնս գրեաց, թէ քանիցս քեզ գրեալ եմ, դու ընդէր ոչ տաս յետս դոցա զղապզն իւրեանց: Եւ թէ այդպէս հաստատուն բան բռնես՝ որ յատուկ զապղ խնդրես, ապա Համթայ առաջնորդ Պետրոս վարդապետին էր ոչ գրեցեր մէկ զապղ, թէ ինձ էհաս քո տալիքն. զի և մեք այնու առնուաք ի նմանէ: (զորմէ ասացեալ է ի վերն յամսոյս ԺԷ, և այլ յառաջ): Իսկ ի փետրվարի ԺԷ որ գրեաց Ղուկաս վարդապետն Գէորգին և Աստուածապահին, թէ կամ զապղի Պօղոսի գրերն առէք և կամ

զԱՌԻԺ զուռ զրաքն, նոքա զգիրն առեալ էին ի նմանէ, և տուեալ նազարէթին, և նա յղեալ էր ի Կարին առ եղբարսն իւր՝ յղել աստ, և սրբազան վեհն գրեալ: Ուստի՝ այժմ մեղադրութիւն գրեաց սրբազան վեհն նազարէթին և Թագէտոնին թէ՛ ես ձեզ ոչ եմ գրեալ թէ՛ գրերն առէք ե ուղարկեցէք, դուք ընդէր էք արարեալ զայդ: Եթէ ասէք թէ Ղուկաս վարդապետն էր գրեալ, նա գրեալ է թէ՛ առէք և մեզ ծանուցէք, և ոչ թէ յղեցէք, գոնեայ՝ ընդէր ոչ էք այդպէս արարեալ, քան թէ յղեալ էք ի Կարին խարճով ե զահմէթով: Մեք բերողի շալակն տուեալ յետս յղեցաք, դուք ի նմանէ խարեցեալ՝ առեալ էք և յղեալ, որ նա ևս պարծի թէ փոշիմանեցան և գիրս առին, և ԳՌ զուռն ինքն մարսի. իբր թէ գիր ծախեաց մեզ՝ ե ծառայութիւն արար, և վարձն էառ: Եւ պատուէր՝ թէ մեզ ոչ է պիտոյ այն դրերն, յետս տարէք ի Կարնոյ, և յուսմէ առեալ էք, տուք ի նա: Իսկ ինքն որ մէկ փարայի ծառայութիւն չարար մեզ, և մեր ԲԻԷԺԾ զուռն ի զուր առեալ եկեր, թող ուտէ՝ և պարծենայ: Մեք ևս ահա գրեցաք ի Կարին ասէ՛ զի յղեսցեն առ ձեզ: Թուղթ ևս առ Պօլսոյ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն գրեաց, ի պատասխանի երկուց թղթոցն՝ որք ի նոյեմբերին ի և դեկտեմբեր ԺԷ գրեցեալք էին: Շնորհակալութիւն վասն ֆռանկի յղելոյն և զապղ առնլոյն և յղելոյն աստ, և տալոյն զվարձն՝ ԱՌԷԺ, և Թաթարի վարձն, ՀԵ զուռ, ֆռանկի նաւլուն և մինչ ի Փարէզ յղելն, խարջն, ԱժԿ զուռ: Եւ վասն միւս ֆռանկին ևս գրեաց այնպէս առնել, շուտով յղել, զվարձն և զխաբջն տալ, և նոյնպէս հաստատուն զապղ առնուլ ի բերանոյն, (որպէս ի վերն ի նորին փարեալ թուղթսն ևս գրեցաւ): Իսկ ե՛ որպէս ի վերն առ Մարդարն և ԴԷԼՕՆ և Գրիգորն, նոյնպէս և առ սա գրեաց զնենգաւորութիւն թղթաշինացն, (զոր յառաջ ևս գրեցաք ի հոկտեմբերին և ի նոյեմբերին): Մանաւանդ՝ այսր նոր գնացող մեծ թղթաշինիս, որ խաբեաց զմեզ թէ՛ մինչև զփոքրն ոչ յղեցէք, ես ոչ կարեմլաւ թուղթ հանել, և յորժամ յղեցաք, սկսաւ ասել թէ՛ ինձ ձեռագիր առւք, որ վեց տարւոյ վարձ տայք ինձ, և ես լաւ թուղթ հա-

նեմ եւ աշակերտ ուսուցանեմ, և երբ դեր-
ծանիմ, զնամ շուռով: Եւ մեք ասացաք թէ՝
զշնորհդ ցոյց մեզ տեսցուք, եւ ապա զայդ-
պիսի ընտել առն, նա սկսաւ նոր թուղթ
հանել՝ քան զառաջինն վատթար եւ անպէտ:
Որով և մեք զգուեալ՝ այլ անօգուտ տեսաք
զմեալն աստ, եւ յղեցաք, ըստ շնորհօքն
Աստուծոյ՝ մեր տղայքն քան զղոսա լաւ
թուղթ հանելոց են: Յայս Բ տարիս ասէ
այդ խորեքայքդ յամենայն գործոց մերոց
զմեզ արգելին, բացի ֆեստոցն՝ զոր յետոյ
դրելոց եմ ասէ:

Այլ ե՛ր զայն փօլիցայն զոր ի հոկտեմ-
բերի ԻԸ արար ի վերայ սորա ի ձեռն
սրբոյ Երուսաղէմի նուիրակ Կարբեցի Կա-
րապետ վարդապետին մինչ էր նա ի Կարս,
տուեալ էր անգ սուրբ Երուսաղէմայ վէժիլ
տիրացու Սարգսին և զրեալ սրբազան վե-
հին, ուստի՝ զրեաց զշնորհակալութիւն: Եւ
որպէս ի դեկտեմբերի Դ ասացաւ, Բաղդա-
տու զանձապետ Ալէքսան Ազայն դրամ էր
փօլիցայ արարեալ ի մեծն Պօլիս. որ իւր
եղբայր Ասլան Ադոյն տացէ անդ սմա, և
սա ի սուրբ Աթոռս հասուցէ. իսկ սա դեռ
ոչ գրէր թէ ինձ էհաս. վասնորոյ՝ խնդիր
եղեւ այժմ, թէ քեզ է հասեալ թէ ոչ, գրեմ
մեզ: Այլ ե՛ր սա ի սեպտեմբերին գրեալ էր
առ սրբազան վեհն զգրեանս, յոյժ երկար,
որոց զպատասխանին այժմ խնդրէր: Եւ
զի յաճախ գորպիսութիւնս Բասենցի Յա-
բութիւն վարդապետին էր գրեալ, որ (որ-
պէս ասացաւ ի հոկտեմբերի ԺԱ) փախու-
ցեալ անկեալ էր ի տուն Լամսայի էլչուն,
եւ անտուտ նաւեալ ի Ֆուսկստուն, (առնը-
լով եւ զիւր դրամսն՝ որք գոյին անդ ի վե-
րայ Պետրոս Ազային՝ ի ձեռն նոյն էլչուն,
եւ մուրաշիրով արքունի): Վասնորոյ՝ գրեաց
թէ՝ դու Ժ Թապաղայ լցեալ ես, շատն Բա-
սենցի անյիշելոյ բանն, ես զի՛նչ պատաս-
խանի գրեցիք քեզ առ այն, սակաւ ցաւե-
ցոյց զմեզ յայսքան ամս, որ այժմ ես ցա-
ւիցիմ վասն նորա գրելով: Եւ զի գրէր թէ՝
իշխանացն գիր գրեմ, այն ես թէ ինչ մը-
տօք, իբր թէ շնորհակալ եմ զձէն՝ որ զայն
Բասենցին կոբուսիք, եւ զերծուցիք զքա-
ղաքդ ի հերձուածոյ նորին: Գրեաց սրբա-
զան վեհն թէ՝ ես չունիմ դրելոյ ինչ առ
ղոսա այժմ, զի ուրախարար բան ինչ ոչ

դոյ այժմ, զի գրեալ ուրախացուցից զղոսա.
Իսկ զտրտմականսն ոչ կամիմ գրել եւ արա-
մեցուցանել: Եւ զի մեղադրէր՝ թէ դու ըն-
դէր յղեցեր զնա աստ նուիրակ, գրեաց թէ՝
ուրեմն եւ Քրիստոս մեղադրելի է՝ որ զՅու-
գա աշակերտ արար, եւ զշնորհս բժշկութեան
ետ, և դոտսն լուաց: Ես զի՛նչ արարից, մի-
թէ զիտէի յառաջ՝ թէ այդպէս լինէր: Յե-
տոյ մինչ գիտացի զկորստական լինելն, եւ
ձեզ քանիցս դրեցի թէ՝ յղեցէք յԱթոռս.
Ընդէր ոչ եղէք ունկնդիր: Քանթէ զիս
այժմ մեղադրես: Լաւ ընթերցիր ասէ զիմ
գրեալսն, և սես ով է մեղադրելի: Լռեմ ա-
սէ աստանօր: (ասացեալ է վասն սոցա՝ թէ
զի՛նչ է դրեալ սոցա սրբազան վեհն, ի..) Եւ
վասն Սամուէլ վարդապետին ես գրէր թէ՝
զիր գրեմ նմա: Գրեաց թէ՝ զինչ գրեցից,
զի գիր մի նա ինձ գրեաց, եւ գիր մի ես իւ-
րեան գրեցի. եւ ըստ քոյդ գրեցելոյ՝ գրեցի՝
զի զամենայն անցսն իւր գրեսցէ մեզ, (որ-
պէս ասացեալ է ի փետրվարի ԺԵ). իսկ
նա ոչ գրեաց մեզ ասէ, ես այժմ նմա զի՛նչ
գրեցից: Դու այնպէս կարծես ասէ թէ՝ մեք
ապահով կամք, վասն այն այդպէս մեղադ-
րես զմեզ. դու տես զցաւս իմ ասէ՝ թէ
յի՛նչ, եւ յորսիսի կացութեան կամ, եւ ապա
այդպէս գրեմ: Եւ ի վերայ այսո՛ր գրեաց
նմա զցաւակըութիւնն իւր յամենուստ, մա-
նաւանդ՝ ի կեղեքչէն մերմէ: Նաեւ զասա-
նութիւն կողմանցս ի ժողովմանէ զօրաց
Օսմանցւոց ի վերայ Պարսից, եւ սոցա ես
պատրաստիլն ընդ դէմ նոցա, եւ զամրոցսն
ամրացուցանել: Եւ զի յաղագս այսց ֆար-
ման խնդրեաց ի նմանէ փուսուլայի ի
նոյեմբերի Թ, (որպէս և ի վերն ի Թղթոջ
Նազարէթին ասացաւ): Հոգաւք ասէ, թէ ոչ:
Եւ հարկեաց շուտով հոգալ եւ յղել: Մեր
ցաւն մայ է ասէ, զորոց զանգրելիսն թո-
ղում. դու զայսպիսեացս հոգա ասէ և գրեմ
մեզ, զայսոսիկ թողեալ՝ ըստ առաւկին հա-
սարակաց՝ յազեալք քաղցելոց մանր բրդես:
Ջայսքանս գրեցի ասէ՝ զի գիտացես զհա-
սանիլն առ մեզ գրեանց քոց, եւ զայդպի-
սեաց պատասխանին չգրելոյս մի վրդո-
վիցին: Եւ Յակոբ վարդապետին աղագաւ
գրեր թէ՝ զԼալաթիայ նուիրակէ, եւ յետ
հոգեզալստեանն յղելոց եմ: Իսկ վասն Անդ-
բէաս վարդապետին գրէր թէ՝ ի Պրուսայ

էի յղեալ, անդ զտարածանութիւնս էր արարեալ, որով զայթակղեալ էին ժողովուրդքն. ուստի՝ հանի զնա անտի, և զիգնատիոս վարդապետ ոմն յղեցի: (Յակոր և Անդրէաս վարդապետքն յիշեցան ի հոկտեմբերի ժԱ.) Գրեաց թէ՛ դու գիտես, որպէս կամիս՝ արա. ես չունիմ յոյս՝ զի զաւարտումն հնոյն տեսից՝ և զնորն յղեցից: Եւ վասն Պողոս վարդապետին որ ի փետրվարի ժէ՛ գրեաց յղել աստ, նա չէր եկեալ: Իսկ այժմ գրէր թէ՛ յղելոց եմ ընդ Անդրէաս վարդապետին, բայց Ա յուսադուրեթեան գիր գրեալ, զի եկեսցէ: Եւ սրբազան վեհն գրեաց թէ՛ եթէ քեզ չէ պիտոյ՝ յղեալ: Եւ իւր սպասաւոր Մկրտիչ վարդապետին ես զթուղթ գրեցոյց առ նա՝ զի թէ կամիցէ անդ մնալ՝ մնասցէ, իսկ եթէ գալ կամիցի աստ՝ եկեսցէ միամտութեամբ: Նոյնպէս և վասն Անդրէաս վարդապետին գրեաց. զի իւրեան պիտոյ չիցէ, կամ թէ նա կամիցի գալ աստ, յղեցէ, զի շահելոց է աստ ասէ: Եւ այն Աւետիք վարդապետն՝ որ ի խորվիրապէս փախստական եղեալ՝ զնաց յայնկոյս, գրէր թէ յղեցի յայգը, այլ նա ոչ եկն աստ. զոր ծանոյց սմա: Թերեւս և զքեզ խաբեաց ասէ. զի ոչ գիտեմք ո՛ւր մնաց: Եւ վասն Յամթայ Պետրոս վարդապետին որպէս ի վերն ի մէջ զապղին, նոյնպէս և աստ գրեաց թէ՛ ընդէ՛ր զղապղանման գիր մի ոչ յղեցեր, զի նովաւ առնուաք ի նմանէ զգրամն. քանզի՝ մինչ ի յուլիսի ԻԸ գրեաց սմա սրբազան վեհն սիրոյ գիր գրել նմա, և ասել թէ ինձ էհաս զրամն. այժմ սրբազան վեհին գրէր թէ՛ ընկալայ և զապուլ արարի. իսկ նմա գիր ոչ գրէր: Արգ թէ գիր չգրեցեր ասէ սիրոյ՝ գոնէ՛ զղապղանման թուղթ մի գրէիր. զի այնու առնուաք ասէ ի նմանէ: Ահա որովհետեւ ոչ գրեցեր, նա ևս գեռ ոչ է տուեալ: Գրեմ զի գիտասցես թէ՛ կորնչելոց է: Եւ վասն ի Թօխաթ հանգուցեալ տէր. Մատթէոսի բանիցն գրեաց թէ զինչ արարեր: (որ ամսոյս ժէ ի թղթոջ մահտեսի Փիլիպպոսին յիշեցեալ է): Էջմիածնի բախտն այդպէս բերէ ասէ: Գազան մի զայնքան գրամն ի զուր պիտի լափէ: Եթէ սարասկեարի ձեռամբն հնար է ասէ, ես կարեմ առնուլ, բայց թէ մէտուկքն չգիտեմ ղաք մնացին ասէ. լսեմ թէ՛ առ քեզ են յղեալ. եթէ կա-

միս, գրեցես մեզ զնմանէ: Եւ Ջուղայեցի տէր Յովհաննէսի որդի տիրացո: Ստեփաննէ՛ (որոյ աղազաւ յանձնարարութիւն գրեցաւ սմա ի հոկտեմբերի ժԱ և ի նոյեմբերի Թ յիշեցաւ): Այժմ հասեալ էր ի Պօլիս, և շնորհակալութիւն գրէր զպատրիարքէն, և պատրիարքն ևս գրէր զնմանէ: Ուստի՝ շնորհակալ ևղև և գրեաց, զի թէ դրամ խնդրեցէ՛ տացէ և գրեցէ ինքեան: Առ Նազարէթն յղեցաք զայս տալ նմա իսկ և ի Կարին գրեաց սրբազան վեհն ընդ սոցին զթուղթ առ մահտեսի Փիլիպպոսն և խօջայ Առաքելն, ի պատասխանի ի յունվարի Գ գրեալ թղթոյն, զոր հանդերձ գրեամբքն Պօլսոյ և այլ գրեամբք յղեալ էին առ սրբազան վեհն: Առ որս նախ միամտութիւն սակս Կարսայ դրամոյն որ առ մեղ էհաս: Զի տղայքն մեր որք յամսոյս ժէ՛ գնացին ի բերել, եկին և բերին: Եւ զի գրէին թէ՛ յետ աւուրց կարաւան է զալոց ի Բայազիտ. ընդ որում ճերմակ դրամ եմք յղելոց առ տէր Վահանն, հասուցանել առ քեզ: Գրեաց զշնորհակալութիւն, և գրեաց յղել շուտով: Եւ զի գրեալ էր մահտեսի Փիլիպպոսն թէ՛ ես երթալոց եմ յԱրապկեր յետ Ը աւուրց, զոր ինչ մինչև ցայժմ՝ որ է ՌՄԻԶ թիւն և յունվարի Ա տուրեառութեան հիսապ ունիմք, զամէնն տիլլու՝ դաւթար եմք առնելոց՝ և յղելոց եմք առ քեզ, և որ ինչ մեղ վերայ դրամ յաւելցի, զայն ես յղելոց եմք ի Բայազիտ առ աէր Վահանն՝ քեզ հասուցանել. խնդրեմք զի դու ես Ա խալսի գիր գրես, որ այսուհետև այլ հին աուրեառութեանց կողմանէ. մէկ փարայի հիսապ չմնայ մեր մէջն: Եւ յեա այսորիկ զտուրեառութիւնք ընդ եղբօրն մերոյ Առաքելին արասցես: Եւ սրբազան վեհն յոյժ շնորհակալ եղև առ այս, և պատուիրեաց այսպէս առնել, և խոստացաւ ինքն ես ըստ հայցուածոց իւրեանց առնել: Եւ վասն չարտալիչ Պողոսի գրոցն, որ ի Նազարէթի թղթոջն գրեցաւ, սա գրէր թէ՛ պիտի գայ անդս, երբոր գայ՝ կու յղեմ: Ուստի՝ որպէս Նազարէթին, նոյնպէս և սմա գրեաց թէ՛ այնք մեզ չեն պիտոյ, յետն յղեալ ի Պօլիս առ եղբայրդ, զի յուամէ որ առեալ է՝ տացէ նմա: Զի թէ աստ յղեցես ասէ՛ ի քէն

մեծապէս խաթրամնայ եմ լինելոց ասէ. զի ի վերայ նորին ԳԹ ղոռւշի վէճ գոյ, ե մեք ֆնաս եմք կրեալ, ոչ այդ գիրդ է մեզ պիտոյ ասէ, ե ոչ ղդորին ֆնասն: Եւ վասն սըրորոյ Երուսաղէմի պատրիարքի ե Կեսարիոյ առաջնորդի ընծայիցն որ ի նոյեմբերի Թէհարց, նա ե յամսոյս Ժէ, այժմ գրէին թէ՛ տո մեղ է հասեալ: Գրեաց թէ՛ ընդ ձեր յղելի գրամոցն ի Բայազիտ առ տէր Վահանն յղեսլիք հասուցանել առ մեղ: Եւ վասն Թամզարու առաջնորդ Միքայէլ վարդապետին որ գրեաց սոցա սրբազան վեհն ի ղեկտեմբերի ԻՆ, այլ յառաջ, ե յամսոյս Ժէ ես, թէ նախ պարտիք ֆարման բերել տալ՝ ե ապա տացուք ձեզ առաջնորդ, սոքա իբր ղժուարանալով գրէին թէ՛ մեր իրիջայն դապուլ չարարեր. ուստի ե այժմ գրեաց թէ՛ յառաջ ֆարման բերել տուք, ե ապա ձեզ առաջնորդ լիցի սա: Եւ վասն Մարտիրոսի պարտուցն՝ (որ յիշեցաւ ի նոյեմբերի ԻԱ) իրիջայ գրէին ժամանակ ինչ ներել, մինչև հաաուցեց զպարան, սրբազան վեհն ես առ այս հաճեցեալ, գրեաց թէ՛ ահա համբերեմք ժամանակ ընչ ըսա ձեր ղերելոյդ, թող հոգասցէ ե հատուցէ: Այլ ե վասն Նարբերդու Բէշքիլթիւրին (որ յիշեցաւ ի նոյեմբերի Թ ե ի ղեկտեմբերի Գ, ես ի թղթոյ Ղազար վարդապետին) այժմ ես գրէին սոքա իրիջայս յոյժ աղաչանօք, թէ մէկ կտորած կոնդակ յղես, որ խալսիմք: Գրեաց թէ՛ զարմանք է ձեր խելացն, որ արդէն զմեզ ստիպէք, ե ոչ հասկանայք զայսքան գրելս մեր: Էր այդքան ցաւեցուցանէք զմեզ: Փոքր ինչ համով պարտի լինիլ իրիջայն: Դուք որպէս կամիք զանիծեալ չնչահաւատ մի մեզ վերայ ծիծաղեցուցանել. ե զկարմիր կնիքն մեր տանիլ յոտս նորա: Զգիտեմ ասէ զքնչ է ձեր միտքն. եթէ ուսուցն պատճառէք, նմա ես գրեցաք մեք: Կամ թէ ուսուցն ինչ բան ունի ի մէջ բանին, իւր պատրիարքին կարէ՛ այդպէս թաքլիֆ՝ գրել որ մեզ առնէ: Ես ձեռն քարշեցի ասէ յայն լրբէն, դուք ես ձեռք քարշեցէք, կամի գնայ Տաճկանայ, այլ նորա պիղծ անունն մի գրէք մեզ: Եւ վասն Յամթայ առաջնորդի տալեացն որպէս յամսոյս Ժէ, այժմ ես գրեաց հաբկիւ՝ շուտով հոգ տանիլ, ե զայն ղրաֆն առնուլ, Բայց մինչև ցղեկտեմբեր

րի ԻՆ գոր ինչ գրեանս էաք գրեալ առ սոսա, ամենեքին հասեալ էին, բաց յայնմանէ՝ որ ի ղեկտեմբերի Գ գրեցաւ ընդ Յամթայ առաջնորդ Պետրոս վարդապետի յղեալ սալուն: Ուստի՝ տարակուսեալ սրբազան վեհին, գրեալ ծանոյց սոցա զինչ գիր գրելն յայնժամ, ե հարկեաց, ղի շուտով գրեսցեն ինքեան եթէ հասեալ իցէ առ ինքեանս: Եւ զի վասն Կարմիր վանից առաջնորդ Յակոբ վարդապետին՝ (որ ի վերն ի թղթոյ Գէորքին ե յամսոյս Ժէ յիշեցաւ) իրիջայ գրէին սոքա՝ կատարել զխնդիրսն: Սրբազան վեհն ես կատարեալ՝ (զոր ասելոց եմ յետոյ), ծանոյց սոցա: Եւ զվերոյգրեալ գրեանսն Պօլսոյ յղեաց առ սոսա՝ շուտով ի Պօլիս առ Նազարէթն յղել: Եւ Առաքելին պատուէր յատուկ, թէ որովհետեւ մահտեսի Փիլիպպոսն գնա ի ձեր քաղաքն, այսուհետեւ ղոռ պարտիս մեր այդպիսի բանից ե ամենայն հոգալեաց՝ ե երթեկեաց թղթոցն մերոց հաւատարմապէս հոգացող ե մուզայէթ լինիլ. ե զպատասխան թղթոյն շուտով ղերեալ: Եւ զի յառաջ հարցեալ էին սրբազան վեհին, թէ տեղւոյս մաքսապետին ընծայ է պիտոյ՝ որպէս յամենայն ամի տուեալ էին: Սրբազան վեհն ես ի ղեկտեմբերի Գ գրեաց սոցա Մ կամ Կ ղոռւշի ընծայս առնուլ ե ընծայել նմա, ե գրել ինքեան զինչ ե զորքան տալն գրեսցեն, զի ե ինքն զթուղթ գրել առ նա՝ զանուանս ե զորքանս ընծայիցն յիշեցէ: Ուստի՝ նոքա ես պատրաստեալ էին զընծայն՝ ե սրբազան վեհին գրեալ, որ էր Մ թիւանի բրինձ, ե ջուր ծաղկի: Եւ զթուղթն խնդրեալ էին գրել: Վասն որոյ՝ ե սրբազան վեհին գրեալ այժմ զթուղթ առ մաքսապետն, սիրով բազմաւ, ե յանձնարարութեամբ մերայնոցն, յղեաց առ սոսա՝ տալ ի նա ընդ ընծայիցն: Թուղթ մի ես առ Իբրահիմ աֆանտին գրեաց՝ որ գեռանդ էր: Զի գրեալ էր նմա նոր սարասկեարն՝ մնալ անդ մինչև ցգալ իւր: Սէր՝ ե խնդիր՝ զի զգիրն որպիսածանոյց մի պալատեցուցէ, զի շատ ժամանակ է ասէ՝ որ կարօտ թողեր զմեզ գրոյդ: Եւ խնդիր՝ զի թէ ինքն ինչ գրէ, գոնէ գրեսցէ ի Կարս առ Գէորգն, զի նա գրեսցէ մեղ ասէ ընդ մեզապատշաճ որպիսութիւնս: Եւս խնդիր՝ թէ ի գալ սարասկեարին մեր ե Աթոռոյս

կողմանէ որ ինչ պատշաճն է, ծանուցեալ, ունիլ ի վերայ մեր ղդութ ե զխնամալ Զայս ես յղեաց առ սոսա տալ նմալ իսկ ե Թօխաթու նուիրակ Սահակ վարդապետն զվէճ հիմն յոհնէ պաաճառէ արձակեալ էր ի Կեսարիա, ե նոքա գանգատ դրեալ առ սըրբաղան վեհն րազմակնիք թղթով՝ զգատաւտան խնդրէին։ Եւ յղեալ էին զայն թուղթն առ սոսա՝ յղել առ սըրտզան վեհն, ե զպատասխանին առնուլ ե ինքեանց յղել։ Ուստի՝ զոր ինչ գրեաց նոցա սըրտզան վեհն (զոր յետոյ տսելոց եմ)։ Ժանոյց ե սոցա ի կարճոյ, զի ե նոքա զիւրեանց վէճն սոցա գրեալ էին, ե սոքա ես գրէին սըրտզան վեհին։ Նաև՝ որ ի նոյեմբերի ԻԱ գրեաց սոցա՝ զի ընդ Բց մահտեսի Գրիգորեանցն խորհրդակցեալ՝ զվէթիլ մի գտցեն, նոքա ես գտեալ էին ե կարգեալ վէթիլ սըրտյ Աթոռոյս, որոյ անունն էր Հայրապետ, եղբայր Դաւիթնցի Միլիթէկին՝ որ ի Բայազիտ լինէր։ Եւ զտէր Մանուկի վէթիլական կոնդակն ե զգրեանս սրբազան վեհին առեալ էին ի ձեռացն ըստ պատուիրի սրբազան վեհին որ գրեցաւ առ նոսր, ե յղեալ էին աստ առ սրբազան վեհն։ Եւ խնդրեալ էին ի սրբազան վեհէն, զրել վասն նորա զկոնդակ վէթիլութեան։ Բայց՝ զկոնդակ ոչ ղըրեաց սրբազան վեհն այժմ, ոյլ գրեաց առ նա զթուղթ մի սիրոյ ե օրհնութեան ե շնորհակալութեան վասն յանձն առնոյն զվէթիլութիւն։ Բայց զու ընդէր ասէ թուղթ ոչ էիր գրեալ։ Եւ պատուէր՝ զի թէ յօժարութեամբ է յանձն առեալ, ե կամի յամենայնի հարազատութեամբ ասնել զայն, պարզաբար գրեալ ծանուցէ ինքեան, զի ե ինքն գրեցէ ապա ի քաղաքն զկոնդակ հաստատութեան վասն նորա։ Եւ վասն տօնացուցիցն որ առ տէր Մանուէլն էր՝ գրեաց հարցանել նմալ ե իմանալ՝ թէ Դրքան ծախեաց, զի՞նչ արար, ե զմնացեալն ես առ ի ձեռացն, նոյնպէս ե զգինս ծախեցելոցն, ե զրել ինքեան։ Եւ Կ հատ տօնացոյցն որ ի յօգոստոսի ԻԹ ձեռամբ Թօխաթցի մահտեսի Մկրտչին ի վերայ Կորնոյ յղեցաք ի Թօխաթ՝ դեռ չէր հասեալ անգ առ մեր գանձապետ Մահտեսի Աղամջանն։ Ուստի՝ ղըրեաց սմա իմանալ թէ Դրք է մնացեալ այն, ե զրել ինքեան։ Նոյնպէս ե զԴիարբէքրու

առաջնորդի փայեկի տարեալ թղթոց որպէսն ես գրեաց իմանալ՝ թէ Դրք է մնացեալ՝ որ մահտեսի Փիլիպպոսն ոչ գրէ ըզհասանիլն առ ինքն, ե գրեցէ առ ինքն։ Զայս ես առ Առաքելն յղեաց տալ նմա։ Ե յորժամ ասէ տեսից թէ հաւատարմութեամբ ծառայէ սրբոյ Աթոռոյս, յայնժամ զկոնդակ ես ղրեցից վասն հաստատութեան դորա ի վերայ քաղաքիդ։ Թուղթ մի ես առ սըրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Մեսրոպ վարդապետն գրեաց՝ որ այժմ ի Կարին էր, ի պատասխանի ի յունվարի Բ գրեալ թղթոյն։ Ըստ գրեցելոյ որոյ գրեաց զթուղթ մի օրհնութեան ե շնորհակալութեան առ Բենկանցի մահտեսի Սուքիասն՝ որ էր ի յԱրաւնայ, որ վասն հոգւոյ Հօրն իւրոյ մահտեսի Յակոբին, Խղուշ քառասնից էր յղեալ վասն սրբոյ Աթոռոյս, ե Կ ղուշ ես վասն երկց սուրբ վանօրէիցն, Հոսիփսիմէի՝ Գայիանէի՝ ե Շողակաթին։ Ի ձեռն Ակնցի Յովաննէսին՝ որ էր ի Կարին։ Զորս նա յանձնեալ էր Մեսրոպ վարդապետին։ Եւ ղրեալ էր նա՝ զի Գ վանօրէից առաջնորդն ես վասն իւրեանց վանից բաժին ի ի ղուշուշիցն գրեցեան ուրոյն ուրոյն զթուղթս օրհնութեան առ նոյն մահտեսի Սուքիասն։ Զորս ե գրեցուցեալ սրբազան վեհին, ընդ այս թղթոյս յղեաց առ Մեսրոպ վարդապետն տալ նոյն Ակնցի Յովաննէսին, զի ես յղեցէ յԱտրանայ առ մահտեսի Սուքիասն։ Այլ ե ի վերայ Եփրեկեան մհ. Գրիգորին ես զօրհնութեան թուղթ խնդրէր սա, զոր գրեալ յղեաց։ Զի վասն գանգատանաց իշխանացն ե քահանայիցն Կարնոյ՝ առ Բ կողմունսն ես զյանդիմանութիւնս գրեաց սրբազան վեհն ի դեկտեմբերի ԺԳ. նա խոժոռեալ էր, թէ ընդէր զմեզ հաւասար քահանայիցն մեղադրեաց կամ թէ՝ դիցուք թէ մեղադրէր, մեր թղթոյն բերող չգտանեցաւ, որ ի ձեռն քահանայից ուղարկած սայուսն յղեաց, ե նոքա ետուն մեզ, իբր յառաւել նախատինս ե յամօթ մեզ։ Որոյ սակս խնդրէր Մեսրոպ վարդապետն շահել զնա օրհնութեամբ։ Ուստի՝ շահեաց զնա սիրոյ բանիւք, թէ զուայնպէս ես կարծեալ, թէ մեք զօգտաւէտ խորհուրդս ձեր եղծեալ եմք, ե զձեր ներհակաց խնդիրն կատարեալ։ Այլ այդ ի ղուր մտածմունք է. զի ղու ի բնէ սիրելի ես

մեր, և հարազատ որդի սրբոյ Աթոռոյս, և մանաւանդ՝ խնդիրն ձեր ոչ է ընդդէմ ճշմարտութեան, այլ վասն օգտից սրբոց Աթոռոց և վանօրէից: Բայց դուք փոքրորութեամբ այդպէս կարծէք, զի մեք ժամանակի սպասեմք, հայելով յալեկոծութիւն ժամանակիս, և ֆնամք խաղաղութեան, առ ի բառնալ յայդուսա զանկարգութիւնս տեղւոյդ հաստատուն կանոնաւ, և նոր առաջնորդ կարգել ձեզ որպէս և խոստացեալ եմք: Զի վասն զբաղմանց մերոց անձեռնհաս լինիմք կշտամբել զթիւրսն, և ներելով երկայնամտիմք և սպասեմք ժամանակի, որպէս զի՝ իւրաքանչիւրոցն տացուք ըստ արժանեացն: Եւ որպէս առ մահտեսի Փիլիպպոսն՝ սմա ես գրեաց զշնորհակալութիւնս վասն դասնելոյն անդ վէքիլ սըրբոյ Աթոռոյս զՀայրապետն: Առ որ այժմ թուղթ դրեցաք ասէ յետոյ՝ ի տեսանելն մեր զհարազատութիւնն, դաստատութեան կոնդակ ես եմք յղելոց ի վերայ քաղաքիդ վասն նորա: Նոյնպէս և վասն Կարմիր վանից առաջնորդ Յակոբ վարդապետին գրեաց թէ՛ ըստ խնդրոյ քո և վասն խաթերդ՝ զամենայն խնդիրս նորին կատարեցաք: Զայս ես առ մահտեսի Փիլիպպոսն և Առաքելն յղեաց տալ նմա: Եւ զոր ինչ գրեաց վէքիլ Հայրապետին՝ թէ վասն գործոյն, և թէ ի կողմանէ Մանուէլ երիցուն, զամենայն ծանոյց սմա, և պատուիրեաց՝ զի ինքն ես մուգայէթ լեալ՝ առցէ յերիցուն զգրեանսն, և զհաշիւ ծախեցելոցն, և տացէ նմա:—Եւ զորպէսն կողմանցն ես գրել պատուիրեաց: Եւ ի վերայ Գիարբէքրու առաջնորդ Գետրոս վարդապետին փօլիցայ առնելն ձեռամբ Մուրտիկեանցն, սմա ես ծանոյց, (որ ի վերն ի թղթոջ նոցին և ի յամսոյս ժէ ասացաւ) Եւ պատուիրեաց՝ զի ինքն ես զնոսա հարկեսցէ շուտով յղել առ նա զփօլիցագիրն և զայն զբառն առնուլ: Եւ իմանալ ես՝ թէ Գետրոս վարդապետն այժմ ի Յամիթ է, թէ յայլ ուրեք, և գրել ինքեան: Զի խոյս տալոյ կարծիք զոյր զնմանէ անտի: Զայս ես առ Փիլիպպոսն և Առաքելն յղեցաք տալ նմա: Թուղթ ես առ սրբոյ Աթոռոյս զանձապետ Մսրըլեան մահտեսի Գրիգորն գրեաց ի պատասխանի ի դեկտեմբերի ԻԶ գրեալ թղթոյն:

Փոքր ինչ մեղադրութիւն սիրով, զի ըստ գրեցելոյ իւր՝ մեք գթուանկչիս և զբռնակիրս յղեցաք ի Բայազիտ ի բերել զդրամն՝ զոր գրէր յառաջ՝ թէ անդ փօլիցայ արարի: (որպէս ասացաւ յամսոյս ժէ): Եւ յորժամ գնացին, չէին տուեալ զգրաքն, թէ ի Թարվիզու պարտի վալ՝ և տղայքն դատարկ յետս դարձան: (բերելով միայն զՆրուսաղէմի նուիրակի փօլիսն ընդ իւրեանս): Արդ՝ իւրաւունք է ասէ, հազարից մի անգամ զայս սլիսի բան դրեցաք քեզ՝ այսպէս արարեր: Մեր փօլիցայն ի Թարվէզ Էր պիտի ձգեն: Եւ որպէս միւսոցն նոյնպէս և սմա գրեաց զշնորհակալութիւն վասն զՀայրապետն վէքիլ կարգելոյն սրբոյ Աթոռոյս, և զոր ինչ նմա գրեաց, ծանոյց սմա. խոստանալով յետոյ գրել զկոնդակն ի տեսանելն զհարազատութիւն: Նոյնպէս և վասն Կարմիր վանից առաջնորդ Յակոբ վարդապետին սա ես էր գրեալ գիրիջայ, ուստի գրեաց՝ թէ հաւ վասն խաթեր ձերոյ՝ զամենայն խնդիրս նորին կատարեցի: Այս ես առ մահտեսի Փիլիպպոսն և Առաքելն յղեցաւ տալ նմա: Իսկ թէ զի՛նչ էր վէճ նուիրակին մերոյ Սահակ վարդապետին և Կեսարացւոցն՝ որ ի վերն ի թղթոջ մահտեսի Փիլիպպոսին և Առաքելին ասացաւ, էր այս: Զի յերթալն անդ Սահակ վարդապետին, չե ես խօսեցեալ ինչ վասն իւրոյ գործոյն, սկսեալ էր գաս քարշիլ զնոսա յատեան թէ՛ դուք զբաղմամբայ ծերունի Դաւիթ վարդապետն որպէս հանիք յառաջնորդութենէ, և զՄատթէոս վարդապետն առաջնորդ արարիք: Եւ յայսմանէ՝ ժողովուրդքն սկսեալ էին շփոթիլ, իսկ իշխանքն որչափ և համոզեալ էին զնա՝ չասել զայն, ասելով թէ՛ դու ջանա զքո գործդ արդիւնաւորութեամբ աւարտել: Նա առաւել ես յայն պնդելով՝ սկսեալ էր նախատանօք և յորդորմամբ ասել նոցա, թէ պարտիք զԴաւիթ վարդապետն բերել և նստուցանել ձեզ առաջնորդ: Եւ ի յոչ անալն նոցա անդէպ հարկին, խռովեալ ելեալ էր ի միջոյն նոցա: Ապա խորհրդով իշխանացն, յղեալ էր առաջնորդ Մատթէոս վարդապետն զկնիւրոս հրաւիրակս, և աղաչանաց գիր գրեալ, և զարձուցեալ ի քաղաքն: Իսկ նորա չթողլով ի բաց զասացեալն, դարձեալ զնոյն էր ասացեալ զայրացմամբ և անիծանօք, և ի

վրդովիլն նոցին և յոչ անսալն, կրկին խոռվեալ ելեալ էր ի միջոյ նոցա և գնացեալ ի գիւղ մի, ուր և Դաւիթ վարդապետն էր լեալ: Եւ անտուտ խորհրդակցութեամբ նորին, դրեալ էին Բէն եւ զթուղթս առ սըրբազան վեհն վասն այնր, և ի ձեռն փայեկի յայսկոյս յղեալ: Իսկ նոցա իմացեալ զայն, զփայակն կալեալ էին և զթուղթսն առեալ՝ բացեալ և ընթերցեալ, և առ սըրբազան վեհն ինքեանք ապա զբազմակնիք թուղթ դրեալ դանդատանօք, ծանուցանելով զամենայն եղեալսն, և զդատաստան խնդրելով: Վասնորոյ՝ և սըրբազան վեհն զթուղթ գրեաց առ նոսա ի պատասխանի թղթոյն իւրեանց: Նախ ցաւակցաբար տրտմութիւն ընդ այնպիսի վրդովուցն նոցին, որ ներհակ է. ասէ դիտման միտում, զի մեք միշտ պատուիրեմք նուիրակաց և գործակալաց մերոց սիրով վարիլ ընդ ժողովրդեանն, և զներհակն տեսանեմք որպէս հաւ տեսաք: Բայց ի յընթեռնուն մեր ասէ զթուղթն ձեր, ոչ միայն տրտմեցաք հոգւով չափ, այլ և զարմացաք ևս: Զի գործ նուիրակին յայտնի է թէ զԲէն է, (զո՛ւս և գրեաց միւստմիտջէ), իսկ զայդ տրտունջ գորդուք գրէք, ոչ եթէ վասն գործոյն է, այլ վասն առաջնորդութեան, իբր թէ՛ գա կամեցեալ իցէ զԴաւիթն վերստին առաջնորդացուցանել ձեզ՝ որպէս գրէք: Արդ՝ նախապէս զի առաջնորդ փոխելն ոչ է գործ նուիրակի: Երկրորդ՝ այդ առաջնորդդ գորդուք այժմ ունիք, հոգեւոր իշխանութեամբ իւրոյ առաքողիս՝ և արքունական Ֆարմանաւ, և ձեր հաւանութեամբն է նստեալ, (որպէս ասացեալ է այս ի փետրվարի Ժէ): Այժմ այդ նուիրակդ միթէ իսպառ խելադարեցաւ, որ ինքնագլուխ կամիցի զդա հանել՝ և զԴաւիթն կացուցանել: Ահա զարմանք՝ և ընդդէմ բանականութեան: Արդ եթէ յիրաւի է այդ ասէ՛ յիրաւի դատապարտելի է ամենեկին որպէս խելագար և մոլեգնեալ: Եւ ես հաւատամ, զի դուք հարազատք ոչ իշխէք զսուտն գրել մեղ: Բայց յայնժամ պայծառանայր և հաւաստիւր ձերդ ճշմարտութիւն, և առաւելոյր պարտաւորութիւն նուիրակին մերոյ՝ եթէ զգրեանսն նորին ոչ առնուիք ի փայեկէն և ոչ արգելուիք, այլ թողուիք զալ առ մեզ:

Թայնժամ եթէ դուք բնաւ ոչ իսկ գրէիք առ մեզ բան, տեսանէիք թէ՛ զԲէն պատասխան առնոյր նա ի մէնջ, ԶԲէն կարծեցիք, որ զթուղթսն նորա արդելիք, և դուք միայն գրեցիք գոնէ՛ ընդ ձեր թղթոյն զայնս ևս ուղարկէիք զի տեսանէաք: Կամ թէ թուղթք նորին եթէ առ մեզ գային, և դուք բնաւ չգրէիք, միթէ մեք յիմար էաք, որ եթէ ըստ գրեցելոյ ձերոյ իցէր, փութով ընդունէաք՝ և զձեզ պարտաւորէաք: Ո՛չ ապտքէն նա՝ ևս առաւել պարտաւորիւր իւր խելառական գրեամբքն: Այժմ միայն գուք էք դրեալ, և ի նմանէ գիր չունիմ, զԲէն արարից: Ո՛չ ասեմ թէ ձեր գրեալն սուտ է իսպառ, ոչ, այլ այն էր լաւագոյն, որ նորա գիրն ևս գայր, զի այնու ոչ թէ արդարանայր նա այլ ևս առաւել լինէր դատապարտելի: Արդ՝ թէպէտ արժանի էր նա ասէ պատժելոյ՝ և ի գործոյն հանելոյ, բայց գիտեմ, զի թէպէտ և դուք յառաւել սըրտնեղութենէ գրեալ էք առ մեզ ի դատել զնա, այլ յետոյ մտածելով զբազմադիմի ֆրասն՝ որք յայդմանէ յառաջանան, դուք ևս խղճահարեցեալ անվայել համարեցիք: Այսինքն՝ զանարգութիւն դորին՝ որ վերաբերի առ առաքիչն իւր, զվատահամբաւութիւն և զֆլասակութիւն սըրոյ Աթոռոյս, զգայթակղութիւն և զսիրապաղութիւն այլոց՝ և ձեր այսքանեաց պատճառ լինիլն: Ուստի՛ զայս տեսի բարեք ասէ, զի գրեցի առ նա զթուղթ՝ սաստիկ մեղադրութեամբ և սպառնալեօք, զի մի այլ ևս ձեռնամուխ լիցի յայդպիսի իրս, այլ կացցէ յիւրում չափուն, և ընդ ձեզ սիրով վարելով՝ հոգասցէ զգործս իւր: Պարտիք և դուք ի սէր և ի պատիւ սըրոյ Աթոռոյս և մեր, տանել զնա պաաւով ի մէջ ձեր, և սիրով և քաղցրութեամբ ընդ նմա վարելով՝ տալ առատութեամբ զհոգեկան տուրս ձեր, և ուղեորել այտի: Եւ առ այս շատ պատուէր, և յորդորուցն ի սէր և ի հարազատութիւն առ սուրբ Աթոռս, և օրհնութիւն շատ: Թուղթ ևս առ նոյնոյ քաղաքին Կեսարիոյ առաջնորդ Մատթէոս վարդապետն, ի պատասխանի Բց թղթոցն: Նախ շնորհակալութիւն վասն յղեալ ընծային, որ եկեալ հասեալ էր ի Կարին առ Մուրտիկեանսն, (որպէս ի վերն ի թղթոյ նոցին ասացաւ), որ էր Ժ վե-

զար և Ա դեղին ժամացոյց: Իսկ և վիճոյն դրեաց թէ՛ քեզ պարտ էր խոհեմութեամբ քով և ստոյդ հարազատութեամբ որ առ մեզ՝ կերպիւ ինչ վտանել զհնարն խաղաղութեան, որ այդքան չմեծանայր բանն: Զի եթէ նը-
ւիրակն մեր ըստ դրեցելոց ձերոց այդպէս խելագարութիւն է արարեալ, յիրաւի դա-
տապարտելի է, բայց և դուռն էս անպարտ իսպառ, որ զայդ ոչինչ և տղայական ա-
ստրկութիւնդ չհերքելով ի րաց, առաւել մեծացուցեալ ես, ե մեզ ցաւ ծանուցեալ: Զայդ զոր յայդ վայր հասուցեր, զի՞նչ մտա-
ծեցեր զվախճանն, իբր թէ՛ զգործ սրբոյ Աթոռոյս խափանեալ, զնուիրակն արգելել ի գործոյն, զմեզ ծիծաղելի առնել թշնամեաց, և քեզ փառս ստանալ, թէ էջմիածնի նուիրակին ես այսպէս արարի: Ի հարկէ այսք էին ծնունդդ այդ առաջադրութեանդ: Եւ ապա պատուիրէր թէ զայս ի սիրոյ հարկեցեալ գրեցի, ջանա զմիջոցդ շինել և անհետ առնել զայդ ձայն, զթուղթ նուիրակին իւրեան տալ՝ (զոր իմանալոց ես թէ ի՞նչ և մ գրեալ) և զթուղթ հասարակին ծա-
նուցմամբ ընթեռնուլ տալ, յորդորել զամենեւեան ի սէր, զնուիրակն պատուով ի քա-
ղաքն ածել, ընդ ժողովրդեանն կատարելա-
պէս հաշտեցուցանել, օժանդակել գործոյն, զամենեւեան յառատ տուրս յորդորել. և լիա-
լիր արդեամբք այտի ուղևորել: Ահա ի քէն իմանալոց եմ. զայս ասէ: Իսկ և՛ վերոյիշեալ Դաւիթ վարդապետն կամէր ելանել անտի և գնալ յայլուր: Վասն որոյ՝ Թախան-
ձեալ էր զՄատթէոս վարդապետն ինքեամբ և այլով, հրաման խնդրել վասն իւր ի սրբազան վեհէն, զի ուր և կամիցի՝ գնաս-
ցէ: Իսկ նա առ ի զերծանիլ ի նմանէ՝ դը-
րեալ էր Երեմիա վարդապետն ասել սրբա-
զան վեհին, զի գրեցէ ինքեան, գու որ Դաւիթ վարդապետին աղագաւ իրիջայ դը-
րեա մեզ հրաման տալ՝ զի գնասցէ ուր և կամիցի, քեզ ի՞նչ փոյթ է՝ որ դու զայդ իրիջայդ վասն Դաւիթ վարդապետին մեզ դրիցես, զի այդ գործ իշխանաց և ժողովր-
դոց է, եթէ նոքա կամին, թող նոքա գրե-
ցեն հասարակութեամբ առ մեզ. դու ընդէր գրես զայդ: Ուրեմն՝ գու քո գործոյդ և ա-
ռաջնորդութեանդ լեր հոգացող, և յայդպի-
սի բանից որք ոչ են գործ քո՝ հեռի և ի

բաց լեր, և զայդպիսի քեզ անյարմար բանս մեզ այլ մի ևս գրեսցես: Թուղթ ևս առ սրբոյ Աթոռոյս և Թօխաթու նուիրակ Սա-
հակ վարդապետն, մեղադրութիւն և սաստ, թէ դու ահա ի կատարելութիւն հասեալ և ի սուրբ Աթոռս յայսքան ժամանակս կա-
ցեալ, սորին որպիսութեանն և քո առաքո-
ղիդ բարուցն տեղեկացար, որ քանիցս քեզ կրկին կրկին պատուիրեցաք բերանով թէ ի կուոյ ե յաղմկասիբութենէ հեռի կաց, եթէ հարկն պահանջիցէ, դու զքեզ հեռի պահեմ ե մեզ գրեմ: Ապա ուր է հնազան-
դութեանդ և հրամանակատարութեանդ և կատարելութեանդ նշանն: Թողումք զանցեալ-
սըն, դու ի մէնջ նուիրակ ես առաքեցեալ՝ զի զժողովուրդսն սիրով՝ քաղաքավարու-
թեամբ և հոգևոր բանիւք շահեսցես, և ըզ-
գործք կատարեսցես: Եւ թէ մեծագոյն ան-
կարգութիւն ինչ լինիցի, զոր դու ուղ-
գել ոչ կարիցես, մեզ գրեսցես: Քեզ զի՞նչ փոյթ Առաջնորդութեան, ով ոք և իցէ: Զի այս քանի ամ է՝ որ այդ Կեսարիոյ երկիրդ գանդաաւանօք լցին զականջս մեր և զՊատ-
րիարքին՝ զայդ Դաւիթ: Ապա մեք ահա տարին անցանի, որ զՄատթէոս վարդապետն առաջնորդ եմք արարեալ դոցա ըստ իւ-
րեանց խնդրոյն՝ և մեր հոգևոր հրամանաւ, և Պատրիարքն ևս արքունի ֆարման է յղեալ դմա: Քեզ զի՞նչ փոյթ՝ որ դու զիմ և զՊատ-
րիարքի արարեալն ջրել կամիցիս, զժողո-
վուրդն գաս քաշիցես, կազ Դաւիթն վերս-
տին Առաջնորդացուցանել մտաբերիցես, և պատճառ լինիցիս խռովութեան տեղուդ, զլիացաւութեան մեզ, խայտառակութեան քեզ՝ և փաստաւորութեան գործոյդ: Եւ առ այս շատ յանդիմանութիւն, ծանուցանե-
լով զգրելն նոցա այսր աղագաւ առ ինքն զմահսար, և իւր առ նոսա և առ Մա-
թէոս վարդապետն զթուղթս գրելն, և զդիա-
մունս թղթոցն, և զՄատթէոս վարդապետն վերակացու առնելն հաշտութեան: Եւ պա-
տուէր՝ զի լսելով նոցա, ընդ ամենեւեան հաշտեցի, և զամենեւեանսն ընդ ինքեան հաշտեցուցէ: Զսէր նոցա առ ինքն գար-
ձուցեալ՝ զգործն աւարտել ջանասցէ, և զորպէսն գրեցէ ինքն, և գրեցուցէ ևս նոցա: Եւ ուր և երթիցէ՝ անխոհմաբար մի շարժեցի, զի մի այլ ևս լուայց ասէ զքէն

զձայն ինչ՝ զի յետոյ փողմանելոց ես: Ժողովրդեան և առաջնորդի թղթոց օրինակն է ի ընդունարարամար տետրոջն, յերեսն՝ ՈՂԷ, ՈՂԸ, ՈՂԹ, Զ, Զորս ի մի պահարան եղեալ դրեցաք ի ձեռն Մատթէոս վարդապետին, ե յղեցաք ի Կարին առ մահտեսի Փիլիպպոսն և Առաքելն, հասուցանել առ նա ի Կեսարիա: Ընդ Աղէքսանդր փայկէին: Ի յունվարի ի Թ:

ՅԴ

Դնալն Կարմիր վանից առաջնորդ Յակոբ վարդապետին:

Եւ որպէս ի վերջ թղթոջ մահտեսի Դրիդորեանցն և մահտեսի Փիլիպպոսին ասացաւ վասն Կարմիր վանից առաջնորդ Յակոբ վարդապետին, թէ եկեալ էր ի խնդրել վասն վանիցն զկոնդակ ժողովարարութեան, ետ նմա սրբազանն զկոնդակ Ընդհանրական ժողովարարութեան՝ սակա աւերման վանիցն, ե տուգանատուութեանցն, ե անկանելոյն ի ներքոյ պարտուց, ե այժմոյս ամայի իսկ մնալոյն: Զի որպէս ի փետրվարի ժէ ասացաւ, մինչ աւերեցեալ էր ի շարժմանէ պարիսպն և կաթողիկէն, յետ այնորիկ կամեցեալ էին ի ձեռն Միւսալիմին ե շեխացն Կարնոյ՝ շինել զպարիսպն, և նոքա մանաւանդ թէ՝ Միւսալիմ: Փայտ օղլի Խալիլ փաշայն, հրամայեալ էին անյապաղ շինել՝ որ և շինեալ էին, թողլով զկաթողիկէն, զի յարքունուստ ֆարման բերեալ շինեցեն: Եւ յետ աւուրց, Կարսայ Ալի փաշայն հրամանաւ թագաւորին անդ զնացեալ նստաւ փաշայ: (որ և յետոյ սարսկեար եղե): Իբրեւ իմացեալ զշինուած պարսպի վանից չափազանց տուգանս էր առեալ: Ապա տեսեալ նոցա՝ թէ այլ ոչ կարեն նստիլ ի վանն, քարամբք խցեալ էին զգրունս պարսպին, և ինքեանք զնացեալ նստեալ էին ի հին գիւղն: Զի ոչ միայն փաշայն, այլ՝ և այլ զլիաւորք և բռնունք օրրատօրէ զբարտեղով զնոսս

վասն այնր, առեալ էին բազմիցս, և առնուին դեռ ես զրադում տուգանս ի նոցունց: Վասնորոյ՝ զվանքն ամայի թողեալ՝ զնացեալ էին անտի ի բաց, ե հազիւ ապա զերծեալք ի վտանգէն: Ուստի՝ զայսոսիկ ի կարճոյ գրեաց սրբազան վեհն ի կոնդակոջն, յորդորելով զամենեան ի յառատ տուրս ի շինուած վանիցն: Թուղթ ես առ Պօլսոյ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն ե առ իշխանսն գրեաց, վասն սորա յատկապէս յանձնարարութիւնս, որպէս զի՝ ի խնամս ունիցին, առատ տրօք օղնեացեն, և քանացեն վասն վերստին շինութեան վանիցն: Որպէս զի՝ թէ վասն կաթողիկէի շինմանն չկարիցեն զֆարման հանել, գոնէ՝ վասն պարսպին հանեցեն: Զի մի՞ այլեւ լիցի խօսօղ և տուգանս առնօղ, զի կարիցեն միարանքն վստահ լինիլ այնու, բանալ զգուռն վանիցն, և համարձակ և աներկիւղ նստել անդ, և շէն պահել: Եւ յորդորումն բաղում առ այս, իմանալ յինքննէ իսկ զորպիսութիւնսն, և յամենայն կողմանէ խնամ տանիլ: Եւ և Յակոբ վարդապետն ընդ Նսայուն և թղթաշինին, որք Դ թղթով ի վերոյ յիշեցան: Թուղթ ես ի Կարս առ Դէորգն գրեցաւ, բաց յայնմանէ որ ի ձեռն թղթաշինին, միամտութիւն վասն հասանելոյ առ մեզ զբամոյն՝ զոր յամոյս ժէ թուանկչիքն մեր զնացին ի բերել՝ և բերին: (որպէս և ի վերջ ի թղթոջ մահտեսի Փիլիպպոսին և մահտեսի Առաքելին ես ասացաւ): Եւ որպէս ասացաւ յամոյս ԻԴ, որովհետեւ Կարսայ փաշայի մարդիկն եկեալ էին աստ առնուլ զբրինձ, և սա զյանձնարարութիւնս էր գրեալ վասն նոցա առ սրբազան վեհն առ ի հոգ տանել տալ այնմ, առնուլ տալ և յղել: Բայց այժմ վասն սաստկութեան ձման, տինկքն պաղեցեալք էին, և շատ բրինձ ոչ գոյր ծեծեալ: Եղեալն ես էր հասարակ, և ոչ լաւ, մանաւանդ՝ սակաւ գտանիւր, և այն ես յայլ և այլ տեղիս, զորս մեր մարդիկքն մեր բռնակրօքն աստի և անտի ժողովեալ աստ բերէին: Մանաւանդ թէ՝ առնողքն ես եկեալ էին շատք ի Կարնոյ՝ ուղտիւք, և յամենայն գեօղս նստեալք՝ ժողովէին և առնուին: Ուստի սակաւ գտանեցեալն ես թանկացուցեալ էին շատ առնողքն: Վասնորոյ՝ ծայրոյց սմա ամենայն, զի ծանիցեն թէ՝ սա-

կաւ դասնի, և մեք ժողովեմք տաժանմամբ: Զի և հարցանողացն ասացէ զսոյնս: Եւ որպէս ի յայն թղթոյն որ ընդ ֆոանկին, յայս թղթոյն ևս գրեաց առ սա յանձնարարութիւնս վասն Կարմիր վանից առաջնորդ Յակոր վարդապետին՝ (որ ի վերդ յիշեցաւ) շահել ըստ արժանւոյն, և ընդ հաւատարիմ գնացողաց ուղևորել: Ելին ի միասին Յակոր վարդապետն, թղթաշէն Բէյսօնն և Նսային Թիֆլիզեցի, զորոց ելմանէն ասացաւ ևս Դ թղթով ի վերոյ ի յունվար ԻԹ: Եւ զայս թուղթս Թիֆլիզեցի Նսայուն տուաք, տանիլ տալ Գէորգին:

36

Ի Կարս՝ առ փառայի ֆեահիայն, վասն բրնձին զոր առնուին աստի:

Որպէս ահա ի վերդ ասի՝ առնուին աստ բրնձ վասն Կարսայ փաշային: Եւ զի զշատն այժմ առեալ ի պատրաստի ունէին աստ՝ որք առաքեցեալ էին առնուլ՝ Կարսեցի Քեաֆալ օզլի Միլիտոնն, և փաշայի խարմանդար բաշին՝ որ էր յոյն, վասնորոյ՝ առ քեահիայն թուղթ գրեցին այժմ, զի զուխտսն և զշորիսն փաշային յղեսցէ ի ապնիլ զառեալ բրնձն: Եւ զի՝ որպէս յամսոյո ի՞նչ ասացաւ, փաշայն և քեահիայն թուղթ էին գրեալ առ սրբազան վեհն վասն այսր, և փաշայն Ա զօֆ ֆարաշայ ևս յղեալ էր վասն սրբազան վեհին՝ Վասնորոյ՝ այժմ զրեաց սրբազան վեհն զթուղթ առ փաշայի քեահիայն՝ ի պատասխանի թղթոյն, ծանուցանելով թէ ահա զբրնձն հոգացեալ և առեալ են, և կայ ի պատրաստի: Որպէս զի՝ զբռնակիրս յղեալ տարցեն. նաև՝ դրեալ էր նա սրբազան վեհին զահֆայ և զթամբաքի ևս առնուլ տալ վասն ինքեանց, իսկ զահֆայն աստ թանկագին էր, ծանոյց՝ զի թէ կամիցի, առնուլ տացէ և յղեսցէ: Եւ զթամբաքուն ևս խոստացաւ, զի թէ գտնիցի, առեալ յղեսցէ: Իսկ զի յանցեալ ամին մասն ինչ ի Ղազարապատէն փլաւ, և սրբազան

վեհն նորոգել ետ, և դեռ ևս գոյր թերութիւն, որ պարտ էին տախտակամած լինիլ հովանիք տանեացն, մանաւանդ՝ զայլ ևս նոր տունս ի գլուխս նոր շինեցելոցն շինել դիտէր սրբազան վեհն յաջողմամբ տեառն յեկօղ ամին: Վասնորոյ՝ ի պիտառութիւն նոցին կամէաք տախտակ բերել տալ ի Կաթսայ յոլով յոյժ, զոր իմացեալ մարդկանց փաշային որք ասա, իբր օգնութիւնս կամելով մեզ առնել գրեցին առ քեահիայն, զի որովհետեւ ուղտքն և ջորիքն դատարկ էին գալոց, հրամայեսցէ բերողացն բառնալ զայնս ի վերայ նոցա և բերել: Զայս վասն այն արարին, զի աստ զբրնձն զոր առնուին՝ ուղտք և ջորիքն մեր կրէին ի սուրբ Աթոռս ի տաճկաց գիւղորէիցն: Զի աստ ժողովեալ ի պատրաստի ունիցին, որ ի գալ բռնակրացն, շուտով վեր առեալ դարձցին յետս: Ուստի՝ իբրու ի փոխ այսմ, դրեցին զտախտակսն մեր բերել, որովհետեւ դատարկ է գալոց: Եւ զի ճյապէս եղեւ, վասն որոյ՝ մեք ևս զթուանկչի յղեսցաք անդ՝ հանդերձ դրամու, և զթուղթ գրեաց Մկրտիչ վարդապետն առ պարոն Գէորգն, զի Ըճ հատ բարակ տախտակ, Կ հատ դրան տախտակ, Ե թիւանի բաղդատի մեխ, և Ե թիւանի ևս սակաւ մի երկար մամար, առեալ յղեսցէ: Եւ թուանկչի Գրիգորն ընդ նոցին մարդոյն ի փետրվար Զ:

37

Ի Թօխաթ՝ վասն Թամգարայու առաջնորդ Միֆայէլ վարդապետին, նա եւ ի Կարին եւ ի Ղարահիսար:

Առաջնորդն Թամգարայու Միֆայէլ վարդապետն որ յիշեցաւ յամսոյս ի՞նչ ի թղթոյ մահտեսի Փիլիպպոսին և ի վերոյսն, մինչև այժմ էր տակաւին ի սուրբ Աթոռոյս: Որոյ ասա գալոյ դիտումն էր այս, զի որպէս յամսոյս Ժէ ի թղթոյ մահտեսի Փիլիպպոսին ասացաւ, ի Թօխաթ՝ յԱրապկեր՝ և յայլ տեղիս խօսք էր տուեալ լինիլ Ա-

առջնորդ: Ձոր և պատրիարքն Պօլսոյ ևս կամեցեալ իսկ նստիլ ի Թօխաթ՝ և քանեաց տեղեաց առաջնորդութիւն առնել անտի, որոց և կամիցի ինքն: Այլ նա ի սրբազան վեհէն կասկածելով՝ եկն ի սուրբ Աթոռս. և զայսոսիկ ծանոյց, և արար ի կամս սրբապան վեհին ապաստան, զի որպէս և կամիցի՝ այնպէս արասցէ, և ուր և կամիցի տառաջնորդանալ ինքեան, անդ յղեսցէ: Երդն լով ևս սաստիկ, թէ ես և ոչ միում ի նոցանէ տուեալ զկամս լինիլ առաջնորդ: Ի Թօխաթ ես որ նստայ ժամանակ ինչ, ի ստիպմանէ Պատրիարքին էր. զի ես չկամէի անդ առաջնորդ լինիլ բնաւ, ապա մինչ շատ ստիպեաց զիս, քանի մի ամսոյ պայմանաւ յանձն առի լինիլ վէճիլ ինքեան և զալ անգ, և զանկարգութիւնսն տեղւոյն ուղղել, և զալ ի վիճակն իմ ի Թամզարա: Եւ նա ըստ սոյն զիմանն ետ ինձ զկոնդակ, (որ և զկոնդակն իսկ եցոյց մեզ՝ և տեսաք, որ քանի մի ամսոյ պայմանաւ էր գրեցեալ լինիլ վէճիլ ի Թօխաթ, և զՖարմանն ևս եցոյց, որ ոչ էր ուրոյն Ֆարման առաջնորդութեան, այլ իւր պատրիարքական Ֆարմանի սուրբան էր): Յետոյ ասէ մինչ եկի ի Թօխաթ՝ ժողովուրդքն սկսան սիբահարիլ ի վերայ իմ, և գրեցին ի Պօլիս առ պատրիարքն՝ թէ սա է մեր առաջնորդն, դրեցին և աստ առ սրբութիւն ձեր ասէ՝ զի յղեալիք վասն իմ զկոնդակ առաջնորդութեան, իսկ ինձ որովհետեւ ոչ գայր կամք առաջնորդանալոյ նոցա, դրեցի պատրիարքին, թէ ես ոչ կարեմ սոցա առաջնորդ լինիլ, և ելեալ եկի աստ, այժմ որպէս կամի սրբութիւն ձեր՝ այնպէս արասցիք: Եւ զի՝ որովհետեւ սա ի վերայ Թամզարայու էր ձեռնագրեցեալ, վասնորոյ՝ ոչ կամէր սրբազան վեհն հանել զսա անտի, և ինքն ես չկամէր թողուլ զԹամզարա: Ուստի՝ էհարց սրբազան վեհն զնորին կամսն, թէ զոր տեղի յօժարեացի հովուել ի միասին ընդ Թամզարայու: Ձի նա որ ի կամս սրբազան վեհին առնէր ապաստան, սրբազան վեհն ևս մտածէր, զի թէ Թօխաթու արասցէ զնա առաջնորդ՝ Արտեկերցիքն զժուարանան, թէ մեր աղերսանացս ոչ լուաւ. իսկ թէ Արապկերու արասցէ առաջնորդ՝ Թօխաթցիքն զժուարանան. նոյնպէս և այլ տեղիքն որք

ինգրէին զնա, և իւր բնիկ վիճակն իսկ ժողովուրդքն Թամզարայու: Վասնորոյ՝ ի նորին կամսն էարկ. զի ուր և առաջնորդանալ կամիցի, ասասցէ ինքեան, մանաւանդ՝ երթիցէ ի Թամզարա, և անգէն՝ որոց ոչ կամի առաջնորդանալ՝ ի բաց արասցէ յինքենէ, ե որոց կամի, ասասցէ նոցա, զի գրեցեան պատրիարքին և զՖարման բերել տացեն նախ, ապա և առ ինքն զմահսար գրեցեան, զի ե ինքն յայնժամ զկոնդակ հոգևոր հրամանաց առաջնորդութեան յղեսցէ վասն իւր: Եւ այսու հրամանաւ եւ և գնաց նա ի Թամզարա: Բայց ծանոյց սրբազան վեհին զյօժարութիւնն իւր, զի կամէր լինիլ առաջնորդ Արապկերու՝ ե ընդ Թամզարայու ի միասին հովուել: Եւ զայս առնէր վասն սիրոյ և խաթեր Մուրտիկեանցն, զի կարի յոյժ սիրեցեալ էր ի նոցունց ի վաղուց հետէ, և զերախտիս ևս ընկալեալ ի նոցունց բազմիցս: Բայց սրբազան վեհն ասաց նմա յառաջ երթալ ի վիճակն իւր, և որպէս ի վերն ասացաւ, զայնս՝ որոց ոչ կամի լինիլ առաջնորդ՝ ի լոց արասցէ յինքենէ նախ, ապա որոց կամի լինիլ առաջնորդ՝ ի նոցունց մահսար յղեսցէ աստ: Եւ ինքն կամէր ի Թօխաթ երթալ, ե դրել անտի՝ զհրտաժարումն ի նոցունց առ պատրիարքն, և ի բաց առնել յինքենէ: Վասնորոյ՝ և սրբազան վեհն ի պատասխանի մահսարին Թօխաթցւոց՝ զոր գրեալ յառաջ քան զայս գրեալ էին վասն սոյն Միքայէլ վարդապետիս առնել ինքեանց առաջնորդ, (որպէս մասամբ ինչ ասացաւ ի նոյեմբերի Թ, ի թղթոյ մահտեսի Աղամջանին) գրեաց ըզթուղթ առ Թօխաթցիսն, ծանուցանելով զհասանիլն առ ինքն մահսարին իւրեանց, և զգալն աստ յետ այնորիկ Միքայէլ վարդապետին, և զոչ յօժարիլն նորին լինիլ ինքեանց առաջնորդ: Ուստի՝ և մեք ասէ մինչ այն յօժար տեսաք զնա, այլ ոչ ետուք նմա զառաջնորդական կոնդակ վասն քաղաքիդ ձերոյ: Այլ ահա դարձաւ նա ի վիճակն իւր ասէ, (որ և յայդր թերևս հանգիպեցի). եթէ կարէք դուք յօժարեցուցանել զնա ի լինիլ ձեզ առաջնորդ՝ ապա ինքն և դուք գրեցէք մեզ ի միասին, և մեք զկոնդակ յղեսցուք վասն նորա: Տուաք զայս Միքայէլ վարդապետին տանիլ ընդ իւր: Որոյ օրինակն է ի

բոլորագրահամար տեւորոյն, յերեսն ԶԼԵ, իսկ և՛ կին մի մահտեսի Մարիամ, վախճանեալ էր ի Թամզարա, և ունեցեալ էր ԲՃ ղոռւշ առնլիս ի Դիւլիւնէկօղլի կոչեցեալ Պետրոս և Մակար արանց ոմանց, իսկ նոյն պառաւու փեսայ մահտեսի Մինասն՝ թողեալ յառաջագոյն զպառաւն ի Թամզարա անտերունջ, ինքն առեալ էր զտունն և գնացեալ ի Տրապիզոն, եւ պառաւուսն այլ չունելով զոք հոգածու, ի ժամ վախճանելն կաակեալ էր՝ զի սոյն Միքայել վարդապետս հոգասցէ զհոգին, և զԲՃ ղոռւշն առնուցու ի Պետրոսէն և ի Մակարէն: Եւ նա արարեալ էր այնպէս, զհոգին հոգալով՝ և տեղւոյ յիշողի տալին ևս տալով, որպէս յայն կողմունսն սովորութիւն է, զոր Խէսէմ կոչեն: Յետոյ արք Բ զարահիսարցիք՝ Էօքսիւզօղլի կոչեցեալ՝ Պաղտիկ և Մարտիրոս անուամբ, իրիջայ էին արարեալ սմաթէ՝ այգ դրամոյգ ԱՃ ղոռւշն տունումք տամք քեզ, և ԱՃ ղոռւշն տամք պառաւու փեսայ մահտեսի Մինասին. նա ևս վասն խաթեր նոցա հաւանելով կամեցեալ էր այնպէս առնել. և առեալ անդ զթէմէսուկն էլպէզի կոչեցեալ Մարտիրոսի ուսման առնուլ զայն դրամն, ինքն զնացեալ էր ի յերուսաղէմ: Իսկ վերոյիշեալ Պաղտիկ և Մարտիրոսն խարեալ էին զնա՝ թէ՛ զթէմէսուկն բեր տուր մեզ՝ զի ղդրամն առցուք, Ճ ղոռւշն քեզ տացուք, և զՃ ղոռւշն յղեսցուք մօտս: Մինասին, իսկ նա հաւատացեալ նոցա տուեալ էր զթամասուկն, և նոքա ուրՃ ղոռւշն լրապէս առեալ՝ յղեալ էին մահտեսի Մարտիրոսին, և նմա ոչինչ էին տուեալ: Այժմ զայս իրակութիւնս ծանոյց սրբազան վեհին Միքայել վարդապետն, և ասաց թէ՛ ևս ԱՃ ղոռւշ առելի խարճ եմ արարեալ ի վերայ պառաւուն, այժմ նոքա այսպէս արարին, այն ԲՃ ղոռւշի ԱՃ ղոռւշն իմ է, գրեան նոցա և առ, և սրբոյ Աթոռոյս լիցի՝ Վասնորոյ՝ զթուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ վերոյիշեալ Էօքսիւզօղլի Պաղտիկն և Մարտիրոսն հանդերձ մեղադրութեամբ, որ զայսպիսի խաբէութիւնս էին արարեալ: Եւ հարկ՝ զի զԱՃ ղոռւշ գրամն զայն յղեսցեն ի Կարին առ Մուրաիկզատէ Խօջայ Առաքելն, զի և նա առ մեզ հասուցէ: Եւ առ այս յոյժ հարկ: Թուղթ ևս ի

Կարին առ Մուրաիկզատէ Խօջայ Առաքելն գրեաց, (քանզի որպէս ասացաւ ի յունկարի ԻԹ, մահտեսի Փիլիպպոսն զնացեալ էր յԱրապկեր, վասն այն սմա միայն գրեաց): Եւ զվերոյգրեալ թուղթն յղեաց առ նա՝ զի յղեսցէ ի Շապիօն Ղարահիսար, և առնուցու զայն ԱՃ ղոռւշն առեալ ի Պաղտիկէն և ի Մարտիրոսէն, ի սուրբ Աթոռս հասուցէ: Եւ զորպէսն այս բանիս՝ ի Միքայել վարդապետէն գրեաց իմանալ: Եւ Հնդկաց նուիրակ Փիլիպպոս վարդապետն որ յիշեցաւ ի դեկտեմբերի ԻԸ ի Թղթոյ Մէհրապին, եկեալ հասեալ էր ի Բայազիտ: Նա և՛ Կարնոյ գանձապետ Մարեան մահտեսի Գրիգորի յղեալ փօլիցայն (որ յիշեցաւ ի յունկարի ԻԹ), ի Բայազիտ այժմ ի պատրաստի կայր, զոր գրեալ էր տէր Վահանն: Վասն որոյ՝ վերստին ղթուտնկչիս յղեցաք այժմ բերել զայն, և զՓիլիպպոս վարդապետն ևս բերել: Ընդ որոց և ի Միքայել վարդապետն, և գնացին ի միասին ընդ թուանկչոցն ի փետրվար Զ:

Ժողովաբարութեան թուղթ ետ սրբազան վեհն բաշաչուխ վրացի երիցու ումեմն Պետրէ անուամբ, որ ունէր Գ գերիս ի ձեռս լէկզեաց: Ըստ խնդրոյ Մաքսիմէ կաթուղիկոսին նոյն ազգին բաշաչխաց, որք և յառաջ Ափխազք, և այժմ Իմէրէլ կոչին: Նաև արքայն նոցին Սոլոմօնն ևս էր գրեալ վասն նորա աղերս առ որդի Հերակլ արքային Գեօրկին Միրզայն՝ գրել առ սրբազան վեհն վասն այսր զխնդիր՝ ի տալ նմա զթուղթ ժողովաբարութեան և նա ըստ նորին խնդրոյն գրեալ էր: Ուստի և սրբազան վեհն ետ զթուղթն, ի վերայ Թիֆլիզու՝ և բոլոր Վրաստանու և Կախէթու, և Գեանշայու, Շիրվանու, Շամախու, Նուխու, Գարբանտու, և Գիլանու երկրին: Որ և ի փետրվար Ը:

ՅԷ

Առ Բաւաշխաց Սոլումօն արքայն Եւ
Մաւսիմէ կաթողիկոսն, վասն վե-
րոյգրեալ բանիս:

Եւ որովհետեւ վասն վերոյդրեցեալ ժո-
ղովարարին գրեալ էր զթուղթ առ սրբա-
զան վեհն Մաքսիմէ կաթողիկոսն Ափխա-
զաց, վասնորոյ՝ և սրբազան վեհն յորժամ
կաաարեաց զխնդիրն, գրեաց զթուղթ առ
նա ի սլատասխանի թղթոյն, և ծանոյց
զկատարուած խնդրոյն: Եւ զի գրէր նա թէ՝
յառաջագոյն ունեցեալ եմք զծանօթու-
թիւնս ընդ միմեանս երկոքին տղղքս, և
զսէր սիրելութեան, նմին և սրբազան վեհն
վկայեաց, և գրեաց թէ՝ այժմ այսչափ հե-
ռաւորութեան առիթն ոչ այլ ինչ է, եթէ
ոչ պակասին ի միջոյ սիրանիշ թղթոց՝ և
առ միմեանս երթեակաց, որ սակս խառնա-
կութեան և փոփոխմանց երկրացս եզն այս:
Այժմ զնոյն սէրն մեր ունիլ կամելով՝ գրեմ
ղի և դուք ունիցիք, առնելով տնպակաս
զսիրանիշ գիր ձեր: Եւ զի մերազնեայ ժո-
ղովորդք դոյին անդ ի քանի տեղիս, գրէր
նա թէ՝ ունիմք ասա ի խնամս: Ուստի և
սրբազան վեհն զյանձնարարութիւնս գրեաց,
զի ևս առաւել ի ներքոյ բարի ակնարկու-
թեան և խնամոց զնոսա ունիցի: Սոլումօնին
ևս զսոյն գրեաց, վասնորոյ՝ ծանոյց սմա,
օրհնելով զթագաւորութիւն նորին, և շնոր-
հակալ լինելով զերկուցն ևս վասն մինչև
ցայժմ խնամելոյն զնոսա, և վերստին յանձնա-
րարութիւն: Դրեաց ևս զի նուիրակունքն մեր
երթիցեն ի մէջ նոցա ի բաշխել զսրբալոյս
մեռոն, զոր ինչ ի նոցին կողմանէ ասաս-
ցեն ինքեան, հոգ տարցի այնմ ի սէր եղբայ-
րութեան: Եւ վասն նուիրակին ևս յանձնա-
րարութիւն: Եւ զի լսէաք թէ՝ ի յԱխալցը-
լիայո՛ւ ի Դեօրու և յայլ տեղեաց պատրիք
և Ախթարմայ երիցունք գնան անդ և ա-
պականեն զնոսա: Վասնորոյ՝ գրեաց սմա
զխնդիր, զի ի բաց վարել տացէ զնոսա յայն
երկրէն, և մի թողուցու անդ մտանել: զի
ոչ միայն զմեր ազգս ասէ՝ այլ և զձերդ ա-
պականեն իւրեանց չարաղանդովքն, զի հո-
տեսլք են, ուր և մտանեն՝ հոտեցուցանեն:

Եւ առ այս շատ խնդիր չթողուլ զնոսա անդ:
Թուղթ ևս առ Սոլումօն արքայն Ափխազաց
գրեաց սրբազան վեհն, ծանուցանելով ըզ-
գրելն առ ինքն Կաթողիկոսին իւրեանց
զթուղթ վասն գերեռէր երիցուն որ ի վերն
յիշեցաւ, նաև Որդւոյ Հերակլ արքային ևս
գրելն առ ինքն զխնդիր ըստ իւր առ նա
գրեցելոյն՝ (որպէս ի վերն ի ժողովարարու-
թեան թղթոջն ասացաւ): Եւ իւր կաաա-
րումն տալ նոյն խնդրոցն: Եւ վասն բարե-
համբաւ քաջութեանցն՝ օրհնութիւն թագա-
ւորութեանն իւրոյ՝ և երկրին, և ազգին, և
իւրայնոցն ամենից: Եւ վասն նախնեաց
ծանօթութեանցն, և նոր այժմ ինքեանց
հաստատիւոյ ի նոյն սէր նախնեացն, և մե-
րազնէից յանձնարարութեան որք անդ, նաև
վասն նուիրակացն մերոց, և վասն վտրելոյ
անտի գհերձուածող և Ախթարմայ կտրգա-
ւորսն և զՖռանկ պատրիսն, զնոյնս գրեաց
դարձեալ՝ որ ինչ առ Կաթողիկոսն, հան-
դերձ բազում խնդրանօք: Թուղթ ևս առ մե-
րազնեայ ժողովորդսն գրեաց, որք անդ ի
մէջ Բաշախացն դոյին: Օրհնութիւն և մը-
խիթարութիւն նոցին յոյժ, սակս հեռաւոր
լինելոյն ի մէնջ, և երթ և եկ ոչ լինելոյն
ի մէնջ առ նոսա, և ոչ ի նոցունց առ մեղ:
Որոց և պաաուիրեաց նախ՝ զի զորպիսու-
թիւնս իւրեանց միշտ գրեցցեն, և երթև
եկս ևս արասցեն ասա՝ զի ընաանեսցին
մեզ և սրբոյ Աթոռոյս, և մի հեռի ֆնալով
օաարասցին իսպառ: Երկրորդ՝ զի մինչև
ցարդ նուիրակ ոչ էր գնացեալ ի մէջ նոցա:
Ուստի՝ գրեաց Վրասաանու նուիրակ Մար-
աիրոս վարդապետին երթալ ի մէջ նոցա,
քարոզել՝ մխիթարել՝ և մեռոն բաշխել (որ-
պէս ի ներքոյ ևս ասելոց եմ) զոր և սոցա
ծանոյց, և գրեաց տանիլ զնա իւրեանց, զի
հոգեւորապէս մխիթարեցցին ի նմանէ, կաց-
ցէ ժամանակ ինչ առ ինքեանս, և վերահա-
սու լիցի ամենից որպիսութեանց իւրեանց,
և կարգաւորեցցէ, և ապա ելցէ: Նոյնպէս և
այլ որիշ նուիրակունք որք յետ այսորիկ
երթիցեն անգ՝ տարցեն ի մէջ իւրեանց, և
ընաանեսցին մեզ այնու: Երրորդ՝ վերոյգը-
րեալ Ֆռանկ պատրեաց և Ախթարմայ քա-
հանայիցն աղագաւ պատուէր՝ զի մի թողու-
ցուն ի մէջ իւրեանց, և մի ընկալցին, զի
ապականին ի հերձուածոց նոցին: Եւ այսր

աղագաւ զոր ինչ գրեաց աւ կաթողիկոսն և առ Սողոմոնն, նա զյանձնարարութիւնսն որ վասն ինքեանց առ նոսա, զամենայն ծանոյց սոցա: Եւ պատուիրեաց՝ զի որ ինչ բանս ունիցին ի հերձուածոցն կողմանէ՝ ծանուցեն Արքային և Կաթողիկոսին, և ի միջոյ իւրեանց վարել տացեն: Եւ զորպէսն իւրեանց ծանուցեն Մարտիրոս վարդապետին, զի նա գրեացէ աստ, ե ինքեանք ես գրեացեն: Օրինակք այս երից թղթոցս ի բոլորազբահամաք տետրոջն են, յերեսն՝ ՉԱ, ՉԲ, ՉԴ, ՉԵ, ՉԶ այս ամենայն յղեաց առ նուիրակ Մարտիրոս վարդապետն ե զթուղթ ես առ. նա գրեաց, զի զՍողոմոնինն և զկաթողիկոսինն թարգմանել տացէ: Եւ ընդ թարգմանութեան ի միասին եղեալ ի պահարանն, զմոռացէ՝ զի զպահարանաց գմուռն մեծ արմոփն կնքեցաք, այնպէս որ չփակեցաւ պահարանն, զի նա տեսցէ՝ թարգմանել տացէ, ե զգմուռն կպուցեալ տարցէ ի Բաշաչուխ ընդ իւր, և տացէ նոցա իւր ձեռամբն: Եւ զգրեալսն ի նոսա իմացեալ՝ ինքն ես ըստ այնմ արասցէ, գհերձուածսն անտի վանեսցէ, Արքային և Կաթողիկոսին ևս ծանուցէ՝ զի ե նոքա մի թողուցուս յայն երկիրն, այլ վանեսցեն: Որպիսութեանցն մերադնէից ես վերահասու լեալ՝ գրեացէ ինքեան, տացէ զմեռոն, և հոգեոր բանիւ միութեալ՝ բարեպէս կարգաւորեսցէ: Փուսուլայ ես գրեաց առ սա, զի այնց գրեցելոցն լաւ հոգ տարեալ՝ գրեացէ ինքեան: Եւ շատ հարկ ե պատուէր, զի ի Բաշաչուխ գնալոյն մի՛ արգելցի, այլ երթիցէ, և զգրեալսն ի գլուխ տարցէ: Եւ ամենայն բանից նոցին հասու լիցի, թէ ունիւն զքահանայս՝ թէ ոչ, եկեղեցի գոյ, թէ ոչ: Եւ որ ինչ այսպիսի պակասութիւնք իցեն, հոգ տարցէ: Կամ ի կողմանէ նոցին եթէ բան ինչ իցէ ասելոյ Սողոմոնին ե կաթողիկոսին, ասացէ, ե այնպէս առնել տացէ: Եւ թէ ի քանի տեղիս կան, և իրքան և իրպիսիք, գրեալ ծանուցէ: Եւ ի մէջ նոցա կողմանէ սրբոյ Աթոռոյս վէքիլ ե գանձապետ կացուցէ զոմն, զի զնոցին որպէսն միշտ գրեացէ աստ, և հոգեւոր արդեանցն սրբոյ Աթոռոյս վերահասու և տիրող լիցի, և ըստ ժամանակին ի սուրբ Աթոռս հասուցէ ի ձեռն նուիրակաց: Եւ վասն հին քեաթանի զոր ինչ ի հոկտեմբե-

րի ինչ գրեաց, զնոյն և այժմ երկրորդեաց, և պատուիրեաց հոգ տանել: Մանաւանդ՝ ասել Արքային և Կաթողիկոսին ևս, թերեւս նոքա զգիւրին իմն ոճ գտցն աստ հասանելոյ: Մանուցէ նոցա ևս զշինուած թղթատանն, և զչուսիլն մեր զնիւթս հին քեթանի: Զի ասէին թէ՝ ամենեքեանքն քեաթան զգեւորն, գրեաց ինչեիցէ կերպիւ, զգիւրին իմն ոճ գտանել, զի աստ հին քեաթան հասցի գիւրին կերպիւ: Եւ թէ այնպէս լիցի ասէ՝ զի ժողովուրդք տեղւոյն ի տեղի հոգեւոր տրոցն իւրեանց հին քեաթան բերցեն աստ յամ յամէ, այս յոյժ բարեոք լինի: Զի և ինքեանք աստ գալով և գնալով ընտելանան, հարկեաց՝ զի թէ հնար է, այսպէս հոգացէ: Զայս տուաք աթոռակալ Դաւիթ վարդապետին, որ ի Թիֆլիզ առ իւր եղբայրն յղեաց հասուցանել առ Մարտիրոս վարդապետն: Ի փետրվար Ը:

Թուղթ ևս տաճկերէն վասն այսր առ որդի Հերակլ Արքային Դեօրկին Միրզայն գրեաց ի պատասխանի թղթոյն՝ զոր վասն վերոյ գրեցեալ գերետէք բաշաչուխ երեցուն գրեալ էր. ծանուցանելով թէ՝ ահա ըստ խնդրոյդ ետու նմա զկոնդակ ի վերայ այս ինչ երկբաց: Եւ զի ի Թիֆլիզ էր ոմն քանաքեոցի Վարդապարի որդի Դաւիթ անուամբ տղայ, զոր նոյն քաղաքացի Բայիս օզլիկոչեցեալ այր ոմն արարեալ էր զնա իւր որդեգիր ի վոքրութեանն: Որ և այժմ Բայիս օզլինց՝ Դաւիթ կոչիւր: Այժմոյս կամելով լինիլ ճորտ սրբոյ Աթոռոյս, մատուցեալ առ սոյն արքայորդի Միրզայ Դեօրկինս՝ ասացեալ էր թէ՝ հայրն իմ ի բնէ ճորտ է լեալ սրբոյ Աթոռոյն, եթէ այժմ ևս դու զիս շնորհեսցես սրբոյ Աթոռոյն, սրբազան վեհն ի քէն շնորհակալ է լինելոց: Եւ նորա հաւանեալ՝ գրեալ էր այժմ ի վերոյգրեալ թղթոյն առ սրբազան վեհն, թէ որովհետեւ Դաւթի հայրն ի բնէ ճորտ է եղեալ սրբոյ Աթոռոյդ, մեք ևս բաշխեցաք զդա սրբոյ Աթոռոյդ, որ ճորտ լիցի դմա ե ծառայեսցէ ձեզ: Սրբազան վեհն ևս գրեաց այժմ առ նա յայմ թղթոյ՝ զշնորհակալութիւնս: Զայս

ևս յղեաց Դաւիթ վարդապետն ընդ վերոյ
գրեցեալ թղթոցն ի Թիֆլիզ առ եղբայրն
Իւր, զի աացէ Արքայորդւոյն: Որ գնաց ի
փետրվար Ը:

ՅԸ

Առ ուղի Հերակլ արքային Գեօրկինն,
վասն Բօռչալու Մահմատ Ալի Բէ-
կին եւ Խոսուն իրիջայ:

Վասն յանցանաց ինչ ըմբռնեալ էր Ար-
քայն Հերակլ ղ Բօռչալու Մահմատ Ալիբէկն,
(որպէս ե յառաջ վարեալ կայր յերեսացնո-
րա) Ընդ որում ըմբռնեալ էր նաև զՊուսին ե
Մուսախանն՝ որք ևս Բօռչալուք էին, ե կա-
յին ի Թիֆլիզ ի կապանս, իսկ ինքն Ար-
քայն գնացեալ էր յայլուր: Եւ զի Միբղայն
մեր մօլլայ Ահմատն բարեկամ էր Մահմատ
Ալուն, վասնորոյ՝ աղաչեաց զսրբազան վեհն
իրիջայ գրել առ Արքայն վասն նոցա: Վասն
որոյ՝ զթուղթ գրեաց առ որդի Հերակլ ար-
քային Գեօրկին Միբղայն, (որովհետեւ ար-
քայն անդ ոչ էր), նախ յիշեցուցանելով
վասն Բաշաչուի Պետրէ երիցուն, թէ ըստ
խնդրոյդ կոնդակ ետուն մա: Եւ վասն ճորտ
Դաւթին կրկին շնորհակալութիւնս (որպէս
ասացին այս երկուքս ևս ի վերդ յամսոյս Ը):
Ապա խնդիր վասն յիշեցեալ կալանաւորացն
թէ՝ լուայ զըմբռնուսն դոցին, և զիսն զոն
յանցանաց դոցա ոչ գիտեմ, այլ սակայն
խնդրեմ, զի ի սիրելւոյն մերմէ և ի հօրէն
քումմէ Աստուածասէր Արքայէն խնդրես-
ցես արձակել զդոսա: Եւ այլ առ այս խըն-
դիր: Եւ յատուկ վասն այսր զթուանկէի Յօ-
հանն այսու թղթով յղեցաք. որ ել ի փետր. ԺԵ:

ՅԹ

Վասն նոստութեան Բանափեոցի Դաւ-
թին որ ի Թիֆլիզ:

Թուղթ վասն ճորտութեան ետ սրբա-
զան վեհն քանաքեռցի Վարդապարի որդի
Դաւթին, որ այժմ էր ի Թիֆլիզ, և Բայիս-
օղլենց Դաւիթ կոչիւր: (որ ահա ի վերդ
յամսոյս Ը և ի ԺԵ յիշի) Թէ հայրն քո
ճորտ է եղեալ սրբոյ Աթոռոյս: Այժմ ևս ո-
րովհետեւ օրհնեալ արքայորդի Գեօրկին
Միբղայն քեզ շնորհեալ է սրբոյ Աթոռոյս,
վասնորոյ միամտութեամբ ծառայեմ սմա և
արա ղ ճորտութիւնդ: Ի փետր. ԺԶ:

ՅԺ

Ի Կարին առ Իբրահիմ Աֆանսին, եւ
ի Կարս առ Գէորգն:

Ի Կարնոյ թուղթ էր գրեալ Իբրահիմ
Աֆանտին առ սրբազան վեհն, և զորպիսու-
թիւնս խնդրեալ: (առ որ գրեցեալ է թուղթ
ի յունվարի ԻԹ) Եւ զթուղթ մի ևս առ
խանն էր գրեալ վասն որպիսութեան: Իւր
որդիքն ևս՝ (որք յիշեցեալք գոն ի դեկաեմ-
բերի ԻԵ), գրեալ էին զթուղթ վասն այսր
դարձեալ, նոյնպէս և Գէորգն: Վասնորոյ՝ և
սրբազան վեհն ի պատասխանի թղթոց նո-
ցին, գրեաց այժմ զթուղթս առ Իբրահիմ
Աֆանտին և առ Բ որդիսն նորին Նօման և
Մուստաֆայ, և ծանոյց զորպէսն ներկայիս,
զի ի Բասրայու և ի Բաղդատու այլ ոչ ինչ
գոյր ձայն, այլ Բասրա ի ձեռս Պարսից
կայր գեռ, ե ի վերայ Բաղդատու որ յառաջ
զօրք գոյին ի Գեաբիմ խանէն, այժմ ելեալ
էին անտի: Եւ նոր ինչ ոչ գոյր: Թուղթ ևս
ընդ սոցին առ Գէորգն գրեաց վասն այսր
դարձեալ: Զերիսն ի մի պահարան եգեալ՝
գրեցաք ի ձեռս տաճկերէն ի ձեռս որդւոց
Աֆանտուն, ընդ իւրեանց յղեալ տաճկին, ի
փետրվար ԺԶ:

Ղապղ և ա սրբազան վեհն Թօխաթու
նուիրակ Նախիջևանցի Պետրոս վարդապե-
տին, միամառութիւն նմին, վասն աալոյն
դհաշիւն նուիրակութեան: (որ ի յուսկարի
ԺԷ յիշեցեալ է): Յառաջ ևս դհաշիւն, այլ
այժմ ևս ուր զղապղն: Ի փեար. ԺԷ:

ՅԺԱ

Վնալի բրինձ առնուլաց Կարսայ Իա-
ցային, եւ ի Կարս թուլթ վասն
գանձանակին:

Ի վեցն ամսոյս որ գրեցին ի Կարս բը-
րինձ առնողքն Կարսայ փաշային, զի գրեա-
նակիրս յղեցեան ի տանիլ գրինձ, եկին
այժմ բազմութիւնք ուղաուց և ջորուց, և
զտախտակսն մեր ևս զորս յայնժամ գրե-
ցին բերել՝ բերին և ի սուրբ Աթոռս հա-
սուցին: Ուստի և սրբազան վեհն շնորհակա-
լեալ գրերողացն, խիլայս գեցցոյց՝ սարվան
բաշուն, դաթրջի բաշուն, նաև խարման-
տար բաշի յոյն Ննաքուն, և Քեաֆալ օղլի
Միլիտօնին: Եւ Լաւաքանչիւրոցն Ա Ա բինիշ:
Եւ զթուղթ գրեաց՝ առ փաշայն Կարսայ վասն
այսբ, ի պատասխանի թղթոյն զոր յառաջ
գրեալ էր վասն այսր: Ծանուցանելով զկա-
տարուսն հրամանին: Եւ զյղելն բրնձին: Եւ
ընծայ յղեաց սմա՝ ԼԶ հոխայ զայսի չիր,
ԺԶ հոխայ հնդկաց, բրինձ, է հատ մոմ, և
գիւլապ: Թուղթ ևս առ փաշայի Քեահիայն
գրեաց, ծանուցանելով զորքանն բրնձին զոր
առին, որ էր՝ ԳՌ թիւանի հասարակ բրինձ,
ԲՃԺ թիւանի ևս յատուկ բրինձ վասն փա-
շային՝ ուստի: Իսկ որ յամսոյս Զ գրեաց
սմա վասն դահֆային, թէ այս է գինն, ե-
թէ կամիս՝ առնուլ տացուք, նա այժմ գը-
րեալ էր թէ մի առնուր տար, սակայն նախ
քան զդալն թղթոյն, խարմանդարբաշին և
Քեաֆալ օղլին առեալ էին յերևան նոյն գը-
նողք զոր գրեաց յայնժամ, վասնորոյ՝ այժմ
ծանոյց սմա: Եւ այլ բանք սիրոյ սմա և
փաշային: Եւ սմա ևս ընծայ յղեաց ԺԲ հո-
խայ չիր՝ և գիւլապ: Դրեաց ևս այժմ ըզ-

Ի վնալ Զայոց պատմ. ԺԱ,

թուղթ օրհնութեան և շնորհակալութեան ի
վերայ Կարսայ քաղաքին, որք զմիոյ տար-
ւոյ գանձանակի արդիւնքն՝ որ էր յանցեալ
տարւոյ մարտէն մինչև ցսոյն տարւոյս
մարտն, ձեռամբ իւրեանց գանձապետ մահ-
տեսի Նղիային յանձնեալ էին Գէորգին, որ
էհաս ի սուրբ Աթոռս: Դանձապետի ևս յա-
տուկ պատուէր ի թղթոյն, արիանալ ի
գործն: Թուղթ ևս ի վերայ գանձապետ մահ-
տեսի Նղիային գրեաց. նախ շնորհակալու-
թիւն վասն գանձանակին հանդերձ պա-
տուիրմամբ, ծանուցանելով և զգրելն զթուղթ
օրհնութեան առ քաղաքացիսն վասն այնր:
Նաև՝ միթարութիւն վասն մահուան մօրն,
և շնորհակալութիւն ես՝ որ վասն նորա հո-
գերածին էր յղեալ և ժամուց (Ի) զոր ևս
առեալ էր Գէորգին: Եւ զայս Ի թուղթս
առ Գէորգն յղեալ՝ թուղթ ես առ ինքն Գէ-
որգն գրեաց, զի զթուղթ գանձանակին աա-
ցէ ինքեան, և գհասարակ թուղթն ես յե-
կեղեցուոյն ընթեռնուլ աացէ: Եւ սա ես էր
գրեալ զառ ինքն հասանիլն գրամոց գան-
ձանակին և գանձապետին, որ առ ինքն մը-
նայր՝ ե ծախէր ի հարկաւոր պէսս սրբոյ
Աթոռոյս, որոյ հաշիւն յայլուր է: Եւ թղթա-
շէն Մուսի Իէյսօն Յովսէփն որ գնաց ի յուս-
կարի ԻԹ, եղեալ ընդ թաթարի յղեալ էր՝
ի մեծն Պօլիս, աալով թաթարին զվարձս
ԱՃԺԵ զուռուշ: Բայց զի փոքր ինչ աւելի
էր այս գրամս, զի առաջին գնացող փոքր
թղթաշինին աղագաւ Զ զուռուշ էին առեալ,
այն էր պաաճառն, զի փաշայն զպարի մի
բերեալ էր անգ յԱխալցխայու վասն բժշկու-
թեան, նա եկեալ առ թղթաշէնն խօսեցեալ
էին ընդ միմեանս, ե նա սկսեալ էր զնեն-
գութիւն սրաին որ առ մեզ յայանել պաա-
բուն, ե զվաաաբանութիւնս առնել զմէնջ:
Որ ե վասն նենգութեան ե ֆաասակամու-
թեան որ առ մեզ՝ ասացեալ ի ձեռն պատ-
բուն աանօղ թաթարին թէ՝ սակաւ գրամոյ
մի հաճիր, որքան կարես առ ի սոցունց՝ ե
աւոր զիս, զի այսքան գրամ առեալ են նո-
քա վասն շինութեան թղթատանն, թող Ա
քէսայ քեզ աան որ զիս աանիս: Զոր իմա-
ցեալ Գէորգին, թէպէս զպարին ի նմանէ
հեռացուցեալ էր ի բաց, սակայն, թաթա-
րըն զոան ի վեր ունելով՝ հասուցեալ էր
մինչ ի ԱՃԺԵ զուռուշն, ե զայն ես ի Պօ-

իս առնուլն չհաճեցեալ, անդէն ի Կարս սո-
ոեալ էր, և տարեալ զՖոանկն: Չորս այժմ
ծանուցեալ էր Գէորգն սրբազան վեհին, և
սրբազան վեհն զրեաց նմա զշնորհակալու-
թիւն և օրհնութիւն: Էհարց և զորպիսու-
թիւնս Իրրահիմ Աֆանտուն՝ և Կարասեա
վարդապետին որ յԱխալցխայ էր: Չփաշա-
յի և քեանիայի թուղթսն ուրոյն և զսորին
պահարանն ուրոյն, տուաք մեր թուանկչի:
Յարութիւնին, տանիլ տալ իւրաքանչիւրսցն
Որ ընդ փաշայի ուղտուց և ջորուցն ել և
գնաց ի Կարս ի Փետրվար ԻԱ:

ՅԺԲ

Առ Իբրահիմ Աճանցի եւ Մուրսի-
կեանց Առաքելն ի Կարին:

Նոր սարասկեար Հաճալի փաշայն ե-
կեալ մտեալ էր ի Կարին, ուստի՝ Իրրահիմ
Աֆանտին զրեալ էր զթուղթս առ սրբազան
վեհն և առ խանն վասն զալստեան նորս, և
զորպիսութիւնս ինչրեալ, ի ձեռն յատուկ
թաթարի: Ընդ որում և Մուրաիկեանց Ու-
ջայ Առաքելն զրեալ էր զթուղթս առ սրբա-
զան վեհն, (քանզի մահատեսի Փիլիպպոսն յԱ-
րապկեր էր գնացեալ, որպէս ասացաւ յամ-
սոյս Ը), եւ Ա պահարանով զիր ևս էր յը-
ղեալ՝ որ ի Պօլսոյ՝ Չմիւռնոյ՝ և յայլ տե-
ղեաց էր եկեալ: Եւ զրէր ևս՝ թէ այլ ևս Բ
պահարանով թուղթք դոյին ի Պօլսոյ, այլ
որովհետեւ թաթարն մեր՝ զիտեցեալն չէր՝ չը-
յղեցի, յետոյ ընդ թիֆլիզեցի ծնայուն յղե-
լոց ևմ, (որ ի յունվարի ԻԹ ի Կարս գնաց
աստի, և անտի ևս գնացեալ էր ի Կարին):
Եւ որպէս ի յունվարի ԻԹ ասացաւ, այժմ
ևս՝ խոստանայր յղել զզրամ, և զգիր հա-
շտին իւրեանց, և զառ ինքն եկեալ յայ-
լուստ ամանաթսն: Ուստի՝ և սրբազան վեհն
զրեաց այժմ զթուղթս առ Իրրահիմ աֆան-
տին՝ ի պատասխանի թղթոյն, ծանուցանե-
լով զհասարակ որպիսութիւնսն զորս այժմ
ասէին, (որպէս և յամսոյս ԺՁ զրեաց): Եւ
որպէս ի յունվարի ԻԹ, նոյնպէս և այժմ

զրեաց, զի զոր ինչ պատշաճն է՝ ծանուցէ
ի սրբոյ Աթոռոյս կողմանէ սարասկեարին,
ուսիլ ի վերայ մեր զգութ և զխնամս, և
զսէր և զրարեկամութիւնս առնել: Թուղթ ևս
առ Մուրտիկզատէ Ուջայ Առաքելն զրեաց
ի կարճոյ, ծանուցանելով միայն զհասանին
թղթոցն, և զպատասխանին յետոյ զրեւ
խոստանալով: Չի որովհետեւ զրեա ասէ թէ՝
այլ ևս ևմ յղելոց զթուղթս, յորժամ յղեա-
ցես, յայնժամ զամենից պատուութեանին ի
միասին ևմք զրեւոյ: Մտնոյց և զոր ինչ առ
Աֆանտին զրեաց, Չթուղթ Աֆանտուն ևս
առ սա յղեաց աւլ նմա: Եւ որովհետեւ իր-
րու աւետարել էր թաթարն վասն զալոյ
սարասկեարին, ուստի՝ Ա զարպապ կապայ
ազուցաք, Որոյ անունն էր Բիւսլ, Որ ևս ի
փետրվար ԻԳ:

ՅԺԳ

Ի Թիֆլիզ՝ առ Արքայն Հերակլ ընդ
Սասլաքէկին:

Հասեալ էր առ Արքայն Հերակլ թուղթս
սրբազան վեհին, զոր ի ղեկտեմբերի Ա
ընդ թիֆլիզեցի Մոնթօյնց Յովսէփին զը-
րեաց առ նա, և զգանձուց գիրքն ևս յը-
ղեաց, որոյ սակս զշնորհակալութիւնս զրէր
այժմ: Դանգի այժմ զտաճիկ ոմն Սատիւրէկ
անուամբ՝ յղեալ էր առ խանն և զզրամ ինչ-
րէր, ընդ որում և սրբազան վեհին ևս զգիր
էր զրեալ ի պատասխանի թղթոյն զոր ասա-
ցաք և բանիցն որ յայնժամ, ըստ ամենայ-
նի սրաադիւր առնելով և միթարելով և
յոյս տալով: Վասնորոյ և սրբազան վեհն
զթուղթ զրեաց առ Արքայն Հերակլ ի պա-
տասխանի թղթոյն, շնորհակալ լինելով և օրհ-
նելով: Իսկ վասն վիճոյ Հախպատու վանից
արղեանցն, նորապէս որպէս արժարձեցեալ
լինէր անդ ի մէջ տէր Աբրահամին՝ և միւս
քահանայիցն և Մկրտումին և տէր Եսայուն
և առաջնորդին՝ ի պատճառս միոյ չհասի
զոր արարեալ էր տէր Աբրահամին, (որպէս ա-
սացաւ ի ղեկտեմբերի ԻԵ), կարի յոյժ զը-

լոյ կերելեաց յամուրն, հայցելով զհնար և զինչ առնել: Եւ ընդ կնճին խեղճելոյ ցայտմ, և յորմէ ճիգն օրստօրեան, և նարգետնս շամանգաղաղէսն ելոյն, ոչ ջերմ և ոչ ցուրտ ըստ ասիցն, այլ զաղճ և փսխելի: Եւ զերկրայան երթին ի նորիւ շրջանին: Այլ ասէ հարկ է, և որպէս և իցէ՝ ըստ սովորականին է վարելի: Այլ մի յառ քեզիցն թէ ներկայ անդէն մինչ և մեք ուշագրեալ յակ ճիռս ի բացուստ գտցի, զելիցն առեալ զիսկն փորձուն ի միտ՝ բացատրել ի սպասու ի բարուք իմացս խնդրակիր: Կարի յոյժ պատեհ է: Եւ ընդ սմին ի վերայ այսց և զայլս նմանս հչ սակաւ թախձիւ: Փուսուլայ ևս գրեաց աս սա վրացերէն, ծանուցանելով զորպէսն միեզայ Գեօրկուն, որպէս և յառաջ ի յուսկարի ին: Քանզի գրեալ էր Մուրտիկեանց Նազարէթն զորպէսն նորին, թէ կարի յոյժ մեծարեցին, և գանձիւք, և մեծամեծ խելայիւք, թէ վասն առաքողին և թէ վասն իւր՝ դարձուցանեն յետս: Զորս այժմ գրեցոյց առ նա սրբազան վեհն, զնոյն գրեալսն վրաց գրով գրել տալով: Քանզի ասէ՝ ի Կարին նստող սաբասկեարն՝ և փաշայքս մերձակայք, քանիցս ի քոյզ կողմանէ զորպիսու թիւնս խնդրեցին, և մեք գրեցաք քեզ գրել մեզ՝ թէ զի՞նչ արժան իցէ գրելոյ նոցա, իսկ դու ոչ գրեցեր մեզ զպառասխանի: Ապա և մեք ի նոցին ստիպմանցն հարկեցեալ, գրեցաք նոցա վասն քոյ՝ զոր ինչ մեք պատշաճ վարկաք, և որպէս ճշմարիտն իսկ էր, հայերէն առ մերայինսն գրելով: (զինչ գրելն ևս ծանոյց), և նոքա մատուցեալ էին սարասկետրին և նա յղեալ էր ի Պօլիս առ վէզիբն զերիս գիրս, և նա զնոյնս թարգմանեցուցեալ, մատուցեալ էր Արքային իւրեանց, ընդ որս յոյժ հաւանեալ և հաճեալ էր, և յերթալն անդ Գեօրկուն, մեծարեալ էր իբրև զիւր, և ոչ իբրև զօտար թշնամի: Այս է վրացերէն թուղթս և փուսուլայս մի պահարան շինեալ՝ ետուք Մաւկցի Պապօյի որդի Յակոբին ի Թիֆլիզ ընակեցելոյ, որ ընդ վերոյիշեալ Սատիւրէկին էր եկեալ, իւր ձեռամբն տանիլ տալ Արքային: Որ ել ընդ Սատիւրէկին, ի փեար. Ի՞նչ

■■■■■

ՅԺԴ

Առ Կարուայ փառայի ֆեստիայն ընդ յեսիմ բրնձին:

Կարսայ փառայի ուղտքն որք դրինձ տարան, կրկին եկին ի սոյն առուրքս տանիլ զմնացեալ բրնձն: Եւ ի տախտակէն մերմէ անդ մնացորդ գոյր, զայն ես բերին: Եւ թէպէտ յառաջնում դրամ ինչ չէր տրւեալ՝ Գէորգն ուղտապանացն և ջորեպանացն, (զորս մեք աստ խելայեցաք), այլ այժմ տրտունջ լսելով զնոցունց, ի դուռուջ քիւրայ էր տուեալ սարվանբաշուն, և Ա հոխայ զահվայ, և դրեալ էր՝ զի Ա հոխայ ևս մեք աստ տացուք, զոր և եսուք: Իսկ փառայի քեահիայն դրեալ էր զշնորհակալութիւն առ սրբազան վեհն վասն բրնձին, և վասն ընծայիցն: Եւ խնդիր՝ զի մնացեալ բրնձն ևս յղեսցէ: Վասնորոյ՝ և սրբազան վեհն զմնացեալ բրնձն յանձնել ետ եկողացն, և դրեաց զթուղթ առ քեահիայն ի պատասխանի թղթոյն ծանուցանելով զյղելն մնացեալ բրնձին: Եւ ըստ խնդրոյ փառայի որդւոյն, Ա բեռն բրնձի սուլուֆ՝ էր խնդրեալ վասն նորին: աղանեացն, զոր յղել ետ՝ և ծանոյց սմա: Եւ փառայն ի լուսանցս քեահիայի թղթոյն ողջոյն էր դրեալ առ սրբազան վեհն, և զորպիսութիւնս խնդրեալ: Ուստի՝ սրբազան վեհն ևս դրեաց զողջոյն առ փառայն ի լուսանց թղթոյն որ առ քեահիայն, և զորպիսութիւն ինչ ոչ գոյր նոր՝ զի գրէր, ընդ առաջին բրնձին գնացող Յարութիւն թուանկչին տարեալ էր փառայն երկիցս յերեսն և բինիշ՝ ևս ագուցեալ: Թուղթ մի ևս հրամանաւ սրբազան վեհին Մկրտիչ վարդապետն դրեաց առ Գէորգն, զի Կ հատմեծ գարվաղի տախտակ առեալ՝ արաբայիւք յղեսցէ, և թէ այժմ չդտանիցի՝ յետոյ առեալ յղեսցէ: Եւ զայլ մանր բանա: Եւ զի գրէր թէ՝ փառայն համար Հնդու բրնձ էիք յղեալ, Իրանհիմ Աֆանտու տղայքն տեսին, կարծեմ թէ՝ կու խոժողին, թէ մեր հայրն աստ չէ՝ զմեզ շոկեցին, եթէ ունիք, փոքր մի ևս սոցա յղեսցէ: Այլ այժմ ունէաք զի, յէաք, սակայն՝ ի Բայաղիտու գալոց էր: Զի Փիլիպպոս վարդապետն (որ ի փետրվար 2 յի-

շեցաւ թէ ի Բայաղիտ է եկեալ), եկն աստ, և քանի մի բեռն ի Բայաղիտ էր թողեալ, յորս դոյր բրնձ: Զորս յերեկեան օրն յղեցաք ի բերել: Ուստի՝ խոստացաւ յետոյ յղել: և շահեցողական բանս ևս գրեաց ասել նոցա և շահել: Ժ հոխայ շիրբախտ յղեցաք Գէորգին: Եւ զթուղթքս սարվանքն առեալ ելին ի մարտ Զ:

ՅԺԵ

Ի Հաւեսարիւսն եւ ի Գիլսոն, ընդ Կարապետ վարդապետին եւ Նսայուն:

Ի Հաշարխանու նուիրակ և առաջնորդ Յովսէփ վարդապետէն թուղթ ժամանեաց առ սրբազան վեհն, որ գրէր նախ թէ՝ նոր գումբեռնաթ եկն ի քաղաքս, և խնդրէր վասն նորա զթուղթ շնորհաւորութեան: Վասնորոյ՝ և սրբազան վեհն զթուղթ գրեաց առ ի վան Վարֆօլօմէկիչ Նակոբի նոր գումբեռնաթն Հաշարխանու, շնորհաւորելով զգալուսան, ե յիշեցուցանելով զսէր քան զինքն յառաջ նսաող գումբեռնաթիցն, որ առ ինքն եւ առ սուրբ Աթոռս եւ առ ազգս մեր, ե յինքննէ ես զնոյնս խնդրելով: Եւ յանձնարարութիւն վասն Յովսէփ վարդապետին, ե օրհնութիւն Կայսերուհւոյն ե որդւոյն: Օրինակն է ի բոլորազրահամար անարն, ի 22, 23 համարն: Թուղթ ես ի Հաշարխան առ մահտեսի Ազարիայի որդի ե մեր գանձանակ շուրջածող պարոն Վարդանն շնորհակալութիւն վասն անչափ հարադատութեանցն որ առ սուրբ Աթոռս, և յամենայնի շահելոյն և մխիթարելոյն զՅովսէփ վարդապետն: Եւ վասն մարգարտաշար թագին՝ զոր յանուն սրբոյ Աթոռոյս տուեալ էին Յովսէփ վարդապետին ինքն և կիսն իւր Ծաղիկն, ի լինիլ ինքեանց հոգևոր զաւակ: Ի տեղի մարմնաւոր զաւակի, զի չունէին զաւակ, զոր նոյն Ծաղիկ կիսն իւր ձեռամբն էր կարեալ: և դին ականց և մարգարտացն էր և թուման: Օրհնութիւն և շնորհակալութիւն շատ, հանդերձ խնդրուածքով յԱստու-

ծոյ՝ ի տալ զգաւակ մարմնաւոր: Եւ ըաց յայսմանէ՝ որ ինչ հասարակ յիշատակա տա-
յին սրբոյ Աթոռոյս ի քաղաքէն, մասնակե-
ցէր տմենիցն և ղյատուկ արդիւնք ես առա-
տու թեամբ աայր: Սակս այսց և օրհնու-
թիւն: Եւ պատուէր վասն իւր գործոյն, և
վասն Յովոէփ վարդապետին ես յանձնարա-
րութիւն: Թուղթ ևս ի Հաշտարխան առ
Յուդայեցի պարոն Մկրտումն, նոյնպէս օրհ-
նութիւն և շնորհակալութիւն: Զի սա ես
նոյնպէս առաւել հարազատութեամբ և սի-
րով շահեալ զՅովսէփ վարդապետն: Եւ վերս-
տին յանձնարարութիւն: Թուղթ ևս ի Ղըզ-
լար առ պարոն Նուրիշանն, նոյնպէս օրհ-
նութիւն և շնորհակալութիւն վասն առ սրբ: Աթոռս
հարազատութեանցն, և զՅովսէփ
վարդապետն շահելոյն: Եւ մխիթարութիւն
վասն մտաւան հօրն իւրոյ Գեօրգիին: Այլ
ե՛ յատուկ պատուէր՝ զի ամենայն գործոց
և հոգաւեացն սրբոյ Աթոռոյս որք անգ՝ հա-
րազատօրէն հոգ տարցի առ ի յառաջանալ
Մանաւանգ՝ զկանոնսն զորս գրեաց անդ ի
յապրիլի ԺԹ, հասեալ էր անգ, որում ներ-
հտկ էին անդ ոմանք, յորից մի էր լեալ և
սորին հայրն, որ այժմ վախճանեալ էր: Իսկ
սա այժմ ի մէջ քաղաքին խօսից աէր էր,
և թէ կամէր, զամէն կարէր հաստատուել և
յառաջացուցանել: Ուստի՝ գրեաց թէ՛ ի քէն
ևմ իմանալոց ղգոցին յառաջանալն և զոչ
յառաջանալն, ամենայնիւ արկ ի վերայ սո-
րա: Իսկ ներհակութիւն նոցին լստ մե-
ծի մասին՝ էր վասն ննջեցելոց դիազարդին,
զի կամէր վասն իւրեանց եկեղեցւոյն առ-
նուլ և մեզ չտալ Ուստի՝ ի շատ սուիզմանէ
նոցին, նախ քան զհասանիլն անդ կոնդակին,
առ ի հաճել ղմիտս նոցին և իբրու ակամայ
կամօք, այսպէս էր պայմանեալ Յովսէփ վար-
դապետն, զի ի ննջեցելոցն զոր ի յեկեղեցին
աաբցեն, զդիազարդսն նոցին տացեն եկե-
ղեցւոյն, իսկ զորս ոչ աաբցեն յեկեղեցին,
հնոցին դիազարդսն սրբոյ Աթոռոյս տացեն:
Յետոյ մինչ հասեալ էր կոնդակն առ Յով-
սէփ վարդապետն, զայն պատուէրն որ
վասն դիազարդին էր՝ քերեալ էր, և այս-
պէս շինեալ որպէս դրեցաք, և յղեալ ապա
ի Ղըլար: Թուղթ ևս առ Յովոէփ վարդա-
պետն գրեաց, ի պատասխանի ի սեպտեմբե-
րի ին գրեալ թղթոյն, ծանուցանելով ըզ-

գրելն առ ինքն զթուղթ ի յուլիսի ի՛Ը,
որ դեռ ոչ էր հասեալ առ ինքն, նաև ի
հոկտեմբերի ի՛Է ևս: Առ որ և յղեաց
զվերոյղրեալ թուղթսն՝ զորս լստ խնդրոյ
սորին գրեաց: Նաև գրեաց զհաւտնութիւնս
վասն կանոնացն և կարգագրութեանցն զորս
ասացաք ի վերն, և պատուիրեաց այնպէս
յառաջ տանիլ: Ծանոյց և զյղելն ի Գիլան
նուիրակ և առաջնորդ զհարապետ վարդա-
պետն, (զոր ասելոց եմ ի ներքոյ): Ծանոյց
նաև զորպէսն նորին, թէ իրպէս ի Կարնոյ
քերեալ մերային արար, (որ ասացաւ յան-
ցեալ ամին ի յունվարի ի՛Է): և պատուէր՝
սէր առնել ընդ նմա գրով: Իսկ և՛ (որպէս
խոստացեալ եղև ի դեկտեմբերի Զ ի թըղ-
թոյ սրբոյ Աթոռոյս վէքիլ Ալէքսանին),
գրեաց այժմ սրբազան վեհն առ սա՝ վերա-
հասու լինիլ կայից Գիլանու հանգուցեալ
տէր Աբրահամին, և վասն սրբոյ Աթոռոյս
զմեծ բաժինս հանել ի նմանէ: Եւ զսորին
ընչից որպէսն մեր Գիլանու վէքիլ պարոն
Ալէքսանն էր գրեալ սրբազան վեհին, թէ ի
Հաշտարխանէ, և զանդ եղեալ սակաւ իրսն
կնքեալ էր և դրեալ սրբազան վեհին, զոր
ծանոյց սմա: Իսկ Գաւիթ ազայն զայս ոչ
գրէր, զայս ևս ծանոյց: Եւ զի Մինաս վար-
դապետի ժողովեալ արդիւնքն անդ առ Սար-
դիս ազայն էր, և մինչև ցայժմ գեռ ոչ տայր,
և ի նաւաբեկութենէն, որ ասացաւ ի յուլի-
սի ի՛Ը, բազում ֆնաս էր գիպեալ սմա: Ուս-
տի՝ կամելով սրբազան վեհին շուտով հանել
ի նմանէ զդրտմն, գրեաց սմա թէ Մինաս
վարդապետի յայդթ թողեալ արդիւնքն առ
ով և իցէ՝ պարտիս առնուլ և ի սուրբ Ա-
թոռս հասուցանել, զի պակասութիւնս շատ
ոռնիմք, չգիտէաք ասէ թէ առ ովէ, որ մեք
ևս գիր գրէաք իւրեան, դու առ և յղեալ:
Զայս այսպէս գրեաց, զի ընթերցեալ առ
նմա, այսու պատճառաւ ղըրաքն խնդրեցէ:
Ծանոյց և զլինելն մեր այժմ յերևան, և պա-
շաբիւն հոգօք Նաւուդդին: Իսկ և թիֆլիդե-
ցի պարոն Եսային որ ի Հաշտարխան եր-
թալ կամէր՝ (որպէս ասացաւ ի հոկտեմբե-
րի ի՛Է), (որ և ի փետրվարի իԳ և ի վերոյսն
յիշեցաւ) մինչև ցայժմ ի պատճառս իւ-
րոց բանից արգելեցեալ աստ ֆնաց, իսկ
այժմ երթայր ի վերայ Գիլանու: Ուստի՝
գրեաց զՓոստուլայ առ Յովսէփ վարդապետն

սրբազան վեհն, և յիշեցոյց նմա զայն՝ զոր ի հոկտեմբերի ինչ գրեաց առ. սա, ապա նսայուն զդրամս, զոր և այժմ հարկադրեաց՝ զի թէ ինքն զդիւրին իմն ոճ դտեալ կարասցէ անփնաս ի սուրբ Աթոռս զդրամ հասուցանել, այնպէս արասցէ, ապա թէ ո՛չ, սմա տացէ։ Եւ թամասուկ առեալ յղեսցէ աստ առ ինքն, զի առնուցու ի նմանէ։ Եւ զի դրէր թէ՛ ընդիս եղեալն կարմրացուցեալ հմ, որ դիւրին է առ ի յղել, գրեաց, զի թէ զայն բանն զոր ի հասարակ թղթոյն գրեաց՝ ընթերցցի Սարգիս աղային մօտ, և նա զդրամն տացէ, ապա ի վերայ նորին յիւրմէն հս լցուցէ զայն, զոր գրեաց տալ. իսկ զկարմրացուցեալն նոյնութեամբ ասա յղեսցէ։ Եւ վասն ասնի իրաց մեզ հարկաւորաց որպէս ի հոկտեմբերի ինչ, նոյնպէս և այժմ գրեաց, թէ ասացաք զմա, զի զոր ինչ վասն մեր հարկաւոր գիտէ, առնու և բերէ, դու ևս այդմ մուղայէթ լիւր, և զմեզապատշաճ հարկաւոր իրս առնուլ տուր զի բերցէ։ Եւ զի ետային աստ այժմ ի կողմանէ այս դրեալ զըտմոյս դրամ. ևս մեզ վասնորոյ՝ գըրեալ ծանոյց սմա։ Փուսուլայ ևս գրեաց դարձեալ աս. Յովսէփ վարդապետն՝ թէպէտ դրեցաք թէ՛ և թէ այլ հաւատարիմ գտանիցի, նովաւ յղեալ զգրամն, ապա թէ ո՛չ՝ Եսայուն տուր. սակայն՝ դու ի սմանէ յորիշ կարծիս մի՛ անկցիս, այլ թարց երկրայութեան զմա տուր զդրամն, զի որքան և իցէ մեր վորձեալն է, և մեզ յամենայն կողմանէ հաւատարիմ։ Եւ յոյժ հարկ առ այս, զի Եսայուն տացէ զդրամն։ Զորս զամենսն ի մի պահարան ևղեալ՝ տուաք Եսայուն՝ տանել տալ Յովսէփ վարդապետին։ Իսկ ե՛ (որպէս ի վերն ասացաւ), յղեաց սրբազան վեհն զկարնեցի Կարապետ վարդապետն ի նուիրակութիւն և յառաջնորդութիւն Գիւլանու։ Որում ևս զնուիրակական կոնդակ, յորում էր և շնորհակալութիւն վասն հնոյ նուիրակին։ Թուղթ ևս առ Ռէշտու. և Անգալուայ քահանայս, և իշխանսն գրեաց յատկապէս։ Դանգի՛ վասն վիճոյն զոր անկեալ էր ի մէջ նոցա և հին նուիրակ Պետրոս վարդապետին, (որ յանցեալ ամին ի մարտի է և ի վերոյսն ասացեալ է) յոյժ նուազ էր լեալ արգիւնք Պետրոս վարդապետին։ Ուստի գրեաց թէ՛ գիտէք անո, թէ որքան պակասու-

թիւնք եղին արդեանց հին նուիրակին, զորոյ զպատճառն թողցուք, այժմ պարտիք զմա այնպէս առատութեամբ տալ զարդիւնս, զի անցելոց թերին ևս լցցի։ Եւ առ այս շատ սիրով յորդորուին և հարկ։ Որոյ օրինակն ի ըլորադրահամար տետրոյն, յիւրեան ԶԹ. Թուղթ ևս առ Դաւիթ տղայն զըրեաց, ծանուցանելով թէ՛ ի դեկտեմբերի ի Զ ևս զիր դրեցաք քեզ, Եւ վասն նուիրակին յանձնարարութիւն, և վասն արդեանցն նոյն հարկ և պատուէր՝ որ ինչ և առ հասարակ քահանայն և իշխանսն։ Եւ վասն վերոյիշեցեալ հանգուցեալ տէր Աբրահամի ընչիցն պատմէր՝ վերտհասու լինիլ, և սրբորոյ Աթոռոյս զմեծ իմն բաժին հանել ի նմանէ։ Եւ այլ բանք առ այս։ Թուղթ ևս առ սրբոր Աթոռոյս վէթիլ պարոն Ալէքսանն, ըստ ամենայնի նոյն՝ որ ինչ առ Դաւիթն գրեցաւ։ Եւ պատուէր վասն գործոյն, և նուիրակին։ Եւ զի՛ ընչից տէր Աբրահամին հասու լեալ՝ յանձնեցէ նուիրակին, և գրեացէ ինքեան։ Թուղթ ևս առ Գիւլանու նոր Ծահրանդար Եակօր Իվանիչ Մետիկն, ըստ ամենայնի նոյն ոճիւ, որպէս առ Հաշտարխանու գումբեհեմթն գրեցաւ, զորոյ որպիսութիւն և զլաւութիւնն Յովսէփ վարդապետն էր դրեալ առ սրբազան վեհն, զոր ծանոյց սմա սէր և յանձնարարութիւն վասն նուիրակին, և յորդորուին իսէր և ի բարեկամութիւն առ սուրբ Աթոռս և առ ինքն և առ մերայինսն, յիշեցուցանելով և զսէր և զրարեկամութիւնսն քան զինքն յառաջ սնդ նստող Ծահրանդարացն որ ընդ մեզ, և յինքեան ևս զնոյն խնդրելով։ Եւ օրհնութիւն Կայսերուհւոյն և Որդւոյն։ Սորին օրինակն է ի ըլորադրահամար տետրն, յիւրեան ԶԷ, ԶԸ. Թուղթ ևս առ Գիւլանու Հագայագ խանի առաջագահ Զաֆարէկն գրեաց՝ սէր՝ և յորդորուին ի սէր և ի բարեկամութիւն առ սուրբ Աթոռս, և յանձնարարութիւն վասն Կարապետ վարդապետին։ Զի յանցեալ ամին խանն իւր յղեալ էր զնա առ Հերակ Արքայն, որ ի դառնալս աստ հանդիպեցաւ և լաւ ծանօթացաք։ Վասն այն այժմ գրեաց առ նա զայս թուղթս, և խանին ևս ողջոյն գրեաց։ Թուղթ ևս յատկապէս թիֆլիզեցի պարոն Եսայուն ևս որ յիշեցաւ ի վերոյ, որ էր վկայութիւն վասն բանից նորին։ Զի

դայն դաւին, զոր ի յունվարի ԻՆ ասացաք թէ՛ դրեալ էր Հերակլ Արքայն, զի կամ Կարտայ Իրրահիմ Աֆանաին, կամ Բայազատյ Իսաղ փաշայն, ե կամ խանն մեր՝ կամ սըրբաղան վեհն հաացեն, ոչ եղե հաաեալ, ե իրաւունքն միաց ի կողմն Նսայուն: Զի նա հրամանաւ Արքային դնացեալ առ Իրրահիմ աֆանաին ի Կարին, ի ձեռն նորին կոչեաց զնոսա ի դասասասն, իսկ նոքա ոչ ելին յԱխալցիսայու, ե ոչ եկին ի դասաստան. վասնորոյ՝ ի փախչելոյ նոցա ի դասասանէ՛ Նսային իրաւացի երեկեալ, ե այսր աղաղաւ վկայութիւն խնդրեաց ի սրբաղան վեհէն, վասնորոյ՝ եա նմա զայո դիրաւ Ելին ի միասին Գեղանու նուիրակ ե առաջնորդ Կարապետ վարդապետն ե թիֆլիզեցի Նսային ի ՌՄԻՋ մարտ ժն: Այլ ի ԺԳ օրն ելին յԵրևանու, յորում աւուր ե մեք գարձաք յԵրևանու ի սուրբ Աթոռա:

Ժողովարարութեան թուղթ եա սրբաղան վեհն Երևանցի տէր Գոսպարի եղբայր դերձակ Պաղտասարին, ի վերայ Գիլանու՝ Թարվիզու՝ Պոյայ՝ Սալմաստու ե սոցին շըրջակայիցն. զի էր ի ներքոյ ծանր պարտուց: Սա եա ընդ նոսա գնաց ի մարտ ժն:

ՅԺԶ

Ի Վան առ Բարսաե Սահակն, զի Գարսաես յղեսցէ:

Թուղթ գրեաց սրբաղան վեհն ի Վան՝ առ ուստայ Գրիգորի որդի քարտաշ ուստաբաշի Սահակն, զի յղեսցէ աստ Ա կամ Բ լաւ վարպետ քարտաշս, հանդերձ Գ կամ Գ քարաաշօղ ընկերօք, զի ունէաք գյուղով շինելիս քարակերտս: Եւ առ այս յոյժ հարկ՝ դի ի գարնանս շուտով յղեսցէ. յիշեցուցանելով նմա զհարազատ ծառայութիւն հօրն իւրոյ Գրիգորին՝ զոր առնէր սրբոյ Աթո-

ռոյս, ե յինքենէ եա խնդրելով զի զնոյնս աւրասցէ: Եւ զի քանքանչի վարպետ եա էր պիտոյ, ուստի՝ գրեաց, զի կամ զքանքանչի Կիրակոսն՝ (որ յառաջ եա էր ասա) ե կամ զայլ ոմն քանքանչի լաւ վարպետ, ընդ միոյ ընկերի յղեսցէ աստուել զի կարծեցաք թէ՛ Պաղտասար վարդապետն ի թեման լինիցի, վասն այն սմա միայն զըրեաց, ե պատուիրեաց, զի թէ նա եա անդ լինիցի, զայս թուղթս ցուցցէ նմա, ե ի միասին հոգացեալ յղեսցեն: Զայս եա ընդ վերոյիշեալ Կարապետ վարդապետին յղեցաք առ տէր Վահանն ի Բայազիտ, յղել ի Վան շուտով, ի մարտի ժն:

ՅԺԷ

Ի Կարս՝ առ որդիսն Իբրահիմ Աճալիսուն եւ առ Գէորգն:

Որդիք Իրրահիմ Աֆանտուն զրեալ էին զթուղթ առ սրբաղան վեհն ե խնդրեալ էին զդրպիսութիւնս, զի լսելով զսուտ համրաւս ոմանս, խնդրէին զրեւ գիսկութենէ նոցին: Եւ զնոյն բանս Գէորգին եա էին գրեցուցեալ առ սրբաղան վեհն, ե յղեալ էին ըզթուղթսն ի մէջ միմեանց ե զմեալ առ քեռորդի. Եւ զուպ փաշային ի Մաղգրերգ, որոյ անունն էր Ալիբէկ, առ ի յղել աստ փայեկաւ, ե զպատասխանին խնդրել ե յըղել առ ինքեանս: Իսկ Ալիբէկն բացեալ էր զգրեանսն ե ընթերցեալ, ե ինքն եա զհայերէն վայր ի վերոյ թուղթ իմն գրեալ՝ յըղեալ էր առ սրբաղան վեհն, չգերիս դիրսն եա թարց զմոյ, ի ձէռն խենթ փայեկի միոյ Մանուկ անուամբ: Եւ սրբաղան վեհն զթուղթ գրեաց առ Մուսաաֆայ ե Նօման որդիսն Իրրահիմ Աֆանտուն, ի պատասխանի թղթոյ իւրեանց, թէ այդ ամենայն զոր ինչ լուեալ էք, սուտ է, որպէս ահա լիապէս գրեալ եմք Գէորգին, ե ասելոց է ձեզ: Եւ այլ բանք սիրոյ՝ ե յորդորունս ի սէր թուղթ եա առ Գէորգն գրեաց ի սլաասա-

խանի թղթոյն. և ծանոյց զգրելն զպատասխանին թղթոյ որդւոց Աֆանաուռն. և զլիով բանսն և թող ի փոռոււլայէն իմանալ զոր գրելոյ և մ. Եւ Զի Իրրահիմ Աֆանաուռն ասացեալ էր թիֆլիզեցի Եսայուն՝ (որ ահա ի վերն ի թղթոյ Յովսէփ վարդապետին յիշի) ասիլ սրբազան վեհին, զի Բ նամազի թաղիս յղեսցէ վասն նոր սարսակեալին, և սրբազան վեհն զայնս ճարեցուցեալ ունէր ի պատրաստի, այլ չգոյր գնացող հաւատարիմ զի յղէաք, ուստի՝ սմա ծանոյց, և խոստացաւ՝ յետոյ կամ ընդ հաւատարիմ գնացողի, և կամ մեր մարդկամբքն յղել. նոյնպէս՝ և զչնզկաց բրինձն ևս ընդ նոսա յղել խոստացաւ վասն որդւոց աֆանաուռն, (որպէս յամսոյս Զ ևս խոստացաք) Իսկ վասն խնդրեալ սրպիսութեանցն՝ գրեաց առանձնապէս զփոռուլայ առ սա՝ իւր ձեռամբն, և ծանոյց զստուծիւն լսելոցն իւրեանց սուտ համբաւոցն: Զի լուեալ էին թէ՝ Զաքի խանն զայ յայսկոյս, և մեր խանն զայս գրեալ իցէ առ սարսակեալն, որ էր սուտ: Այլ ասէ ի շատ վերահնչիւն յայգեղուսէ՝ թէ սարսակեալ գայ, Հատրբէջանու խաներն գրեալ էին Գեարիմին, թէ այսպէս ձայն դոյ, նա ևս իբր ասացեալ է թէ՝ բարի է, մեք ևս յետ Նաւուպին ելանելոց եմք զէպ ի Համագան, եթէ յառնող ոք իցէ ի վերայ մեր երկրացս, մեք ես տեսանելոց եմք: Զայս ասէ այժմ ասեն, այլ զեռ ոչ գոյ. նմա ելանելոյ ձայն, մեր խանի ընծայատարն ևս ասէ դարձաւ ի Գեարիմէն, բան ինչ ոչ ասաց վասն այսր, իսկ Հեքակն այժմ զօրս ժողովէր, կարծէին թէ ի վերայ ինքեանց յառնէ, և զստուգութիւն խնդրէին, գրեաց թէ՝ ոչ ունի նա զայդպիսի միտս, զի առ զոսա միամտութեամբ կեայ, եթէ ոչ զիպիցին դոքա նմա, նա առ զոսա ոչինչ առնէ ֆեսասկար իրս: Այլ զօրս ժողովէ յիւրաւի, քանդի ընդ Նուխու Հիւսէին խանին խառնեալ են, և նա զօրս ունի ժողովեալ, վասնորոյ՝ սա ևս ժողովէ: Եւ զի լուեալ էին թէ՝ խանն մեր մարդ է յղեալ առ Նուխու խանն, զի զլաղկիս յղեսցէ ասա, զի վարձու պահեսցէ: Եւ այս և՛ս էր սուտ, զոր ծանոյց սոցա: Եւ գրեաց ասել զայսոսիկ որդւոց Աֆանաուռն, և ի գալն նորա՝ ի Կարնոյ, գրել ինքեան: Փոռուլայ ևս գրեաց առ սա,

և ծանոյց զրանալն Ալիբէկին թղթոցն իւրեանց, և ըաց յղելն առ ինքն: Եւ այս ես թէ՝ դուք ոչ կարէիք զվայակ մի զտանել այսի և յղել ասա ձեր թղթովքն, քան թէ յղեցիք այն խենթին, որ բանայ և ընթեռնու՝ և հրատարակէ: Զի չեն անտի պակաս այս երկրացի տաճիկք, և թէ նոքա ևս իմանան, և ձայնն ասա հասունի, ի հարկէ ոչ լինի մեզ լաւ, դոքա ընդէր խառնեն դնալ մէջ այսպիսի բանից: Եւ հարկ՝ տսել նոցա զի այլ մի ևս այսպէս արասցեն, այլ թէ թուղթ գրելոյ լինին, յատուկ փայեկաւ յղեսցեն: Փոռուլայ ևս գրեաց դարձեալ սուտսա: Զի յառաջ լուաք թէ՝ Միրզայ Գեօրկին՝ որ էր դեսպան Հեքակ արքային, և լեալ ի Կարնոյ գնաց ի Թիֆլիզ, զոր և թիֆլիզեցի Եսային ես՝ որ ի վերջ յիշի, ի գալն անտի՝ ասաց թէ՝ յետ ելանելոյն իմոյ ի Կարնոյ՝ զկնի չարից աւուրց նա ևս ելանելոց և գնալոց էր ի Թիֆլիզ: Իսկ այժմ լուաք թէ՝ սարսակեալն արգելեալ է անդ իբր ի կալանս, և զվասն էրն չիմացաք: Ուստի գրեաց սմա՝ գրել զստոյգ որպէսն: Եթէ յիրաւի է ասէ, լաւ չեն արարեալ. զի իբրու բռնութեամբ թշնամի առնեն ինքեանց զՀեքակն: Զթուղթ Գեօրգին իւր փոռուլայովքն ուրոյն զմոեալ, և դաք ի թղթոյ որդւոց Աֆանաուռն, և առաք կարսեցի Աղէկին, ասանել առ նոցա, ի մարա ժե:

Թուղթ ես ի Մաղգրերգ առ Ալիբէկ զգրեաց որ ի վերն յիշեցաւ, ի պատասխանի իւր վայր ի վերոյ թղթոյն: Թէ ուրա ևն այն ամենայն համբաւքն, զորս լուեալ էք դուք, (որպէս և ի վերն գրեցաւ) Եւ սակաւ ինչ մեղադրութիւն վասն բանալայն զթուղթսն: Եւ զի յառաջ կամեցաք առ սա յղել զվերոյգրեալ թուղթսն՝ զի ի Կարս հասուցէ, ուստի՝ և գրեցաք թէ՝ ահա առ քեզ յղեցաք զթուղթսն: Յետոյ մատեցաք, թէ գուցէ զայնս ես բացցէ, և վերոյիշեալ Աղէկն ես զիպեցաւ որ ի Կարս երթայր՝ վասնորոյ՝ ի ձեռն նորա յղեցաք, և ի յերևս սորին թղթոյն գրել ետուք թէ՝ այժմ անձեռն հաս եղաք գրել զպատասխանիս յղեալ թղթ: Թոցդ, թէպէտ գրեցաք թէ՝ ահա յղեցաք,

բայց չկարացաք հասուցանել: Այսպէս զը-
րեալ՝ ետուք նորին յղեալ Մանուկ փայեկին:
Որ ել ի մարտ ժն:

Ի յերես թղթոյ որդւոց Աֆանտուն ես
զրեցաք Հայերէն թէ՛ Ալի բէկի փայեկն
խենթ էր, վասն այն զայս թուղթքս նմա
չհտուք, այլ՝ այս Աղէք անուն մարդոյս
ձեռքն յղեցաք՝

■■

ဒဂုန်

**Կարգելն ուրբազան վեհին գԳրիգոր
վարդապետն առաջնորդ անապատին
Ջորագեղու:**

Էհան սրբազան՝ վեհն զՂազար վարդապետն յԱռաջնորդութենէ Անապատին Զորագեղու, այնր աղագաւ, զի անապատն այն ոչ թէ ինքնագլուխ տեղի իմն էր ըստ միւսոց Անապատաց ե վանօրէից, այլ էր իբրու տուն սրբոյ Աթոռոյս. զի առաջինքն այնու դիտմամբ էին զայն հաստատեալ, զի երթեկէքն սրբոյ Աթոռոյս անդ օթագայեսցին, ե մի երթիցեն յօտոր տեղիս, ե անգ նստօղն զպիտոյս նոցին հողասցէ: Ուր ե յատուկ վեհարան ես էին շինեալ, զի յերթալն կաթողիկոսին յերեան՝ անդ նստցի, ե տեղւոյ մշտակայ նստօղն լիցի պահպանիչ ե ակնածու այնց տանցն: Եւ առ ի չլինի միայնակ անգ նստողին, զերկուս ե զերիս կարգաւորս էին սահմանեալ անդ նըստիլ հանդերձ այլ վանականօք, ե զեկեզեցիս էին շինեալ զերկուս, մին վասն վեհարանին յատուկ ե մին վասն տեղւոյ նստողացն ե եկամուտ ժողովրդոց կրպակին: Եւ ի զարման կեցութեան նոցին, թեմ էին տուեալ իբրու նոցա ի սէրունեանցն սրբոյ Աթոռոյս, զԶորագեղւ, զբերդն, ե զքարվաստարայն: Նաե զերկուս ջրաղացն սրբոյ Աթոռոյս՝ որք ի Զորագեղի վերայ Հուրաստան զետոյն կային: Եւ՝ զի այս ալսապէս էր, իսկ Ղազար վարդապետն որ ի վաղուց հետէ կայր անդ, սակս առաւել արմատանալոյն անգ, կամէր ինքնագլուխ վանից

կարգաւ մնալ տանն այնմիկ, և երթեկացն մերոց չառնէր փոյթ, և վեհարանին չածէր հոգ, այլ իբրև օտար ոմն ի մէնջ ձևանայր, վասնորոյ՝ էհան զնա անտի սրբազան վեհն, և զլափանցի Գրիգոր վարդապետն՝ որ էր հին միաբան սրրոյ Աթոռոյս և կազմարար, եգ անդ, ուր մնացեալ ժամանակ ինչ, ա-րար զնա այժմ առաջնորդ և հոգածու տեղ-ւոյն, և զառաջնորդական կոնդակ ևս ետ նմա, ի վերայ յիշեալ Թեմիցն, այսինքն՝ Ձո-րագեղու, և ի մէջ բերդին և քեարվանսարա-յին եղեալ հայոցն: Բայց զի յայս քանի ամս զնոր մահլայիմն¹⁰ շինեալ էին առ ընթեր քեարվանսարային և բաղանեացն, ուր հայք բնակէին և ի Ձորագեղու եկեղեցին երթա-յին յաղօթս կալ, վասնորոյ՝ զայն թաղն ևս գրել ետ ի մէջ կոնդակին, զի այնմ ևս տի-րեսցէ: Եւ զարդիւնսն առցէ, ի մարտ ԺԶ,

Նկատք հաւատք ի նաւրիւն:

Օրհնութեան թուղթ գրեաց սրբազան վեհէն ի Կարին առ Վարդեբեա անուամբ այր ոմն, որ ինքն՝ և իւր նոր մէրիկն Բ զուռշ ողորմութիւն էին յղեալ ձեռամբ Աստուածատուր առն միոյ: Օրհնութեան թուղթ ևս առ Դիւղաստ կին ոմն, որ ՚ի վարայ և Ա ճերմակ փէշկիր էր յղեալ ձեռամբ Դրիգորին: Վերին թուղթն ի վերայ առն և կսոջն զբեցաւ: Բերօղջն ուխտաւորք էին, որք ելին ի մարտ ԻԲ:

Ժողովարարութեան թուղթ ետ սրբազան վեհէն Ախլքեալակեցի տիրացու Աստուածատուր անուամբ ան մերոյ՝ ի վերայ Թիֆլիզու՝ Վրաստանու և Կախեթու, Ախլքեալակու, Ղազախու և Իամբակաձորու և նոցին շրջակայիցն Ա տարւոյ վտատայով: Զի կինն և որդին դերեցեալ և վաճառեցեալ էին յանօրինաց, յայնու պատճառաւ, զի մինչ Հերակլ Արքայն պատերազմէր ընդ օսմանցիս քանի ամաւ յառաջ, մինչ անդ էր Նօման փաշայն, սա յԱխլքեալակու ելեալ դնացեալ էր ի Թիֆլիզ պաճառաւ ինչ. զորմէ ամբաստանեալ էին առաջի Ախլցիայու փաշային, թէ գնացեալ առ Վրաց արքայն, լրտես լինի անգղոյս՝

ԴԱՆԻ ՀԱՅՐԱՅ ԿԱՏԱՐ. ԺԿ,

վասն նորա: Եւ նա րարկացեալ, հրամայեալ էր զտունն նորա առնուլ յաւար, և զընտանիսն գերել և վաճառել, զոր և այնպէս էին արարեալ: Իսկ նա եկեալ էր յետոյ առ ի գնել զգերիսն իւր, զկէս գնոց նոցին ճարեալ և տուեալ էր, փնացեալ էր ժն թուման: Ապա ըստ աղերսանաց իւրոց՝ մի ոմն ծանօթ տաճիկ ի նոյն Ախլքեալակու, զայն ժն թումանն տուեալ և գնեալ էր զգերիսն նորին, և պահեալ առ ինքն ի գրաւի, զի զգրամն իւր ճարեալ և բերեալ տացէ ինքեան, և զգերիսն իւր առցէ: Վասնորոյ և նա վկայական գրով (որ ի Թիֆլիզ էր դրեցեալ ի քանի անձանց): Եկն առ ոտս սրբազան վեհին և խնդրեաց զայս թուղթ, զոր և ետ սրբազան վեհն: Որոյ ամսաթիւն ի մարտի եկն գրեցաւ, այլ այժմ ետուքնմա զթուղթն, որ էր ամսոյս ի մարտի ԻՁ:

ՅԺԹ

Ի Պօլիս, ի Զմիւռնիք, յՈւսումնէի, ի Կարին եւ ի Կարս:

Ի Պօլսոյ՝ ի Կարնոյ՝ ի Զմիւռնոյ՝ ի յՈւսումնելու և ի Կարսայ ժամանեցին առ սրբազան վեհն մեր թուղթք ի վերայ Կարսայ, որոց զորպէսն տես ի պատասխանեաց իւրեանց:

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն ի Պօլիս առ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն, ի պատասխանի ի դեկտեմբեր և ի յունվար ամիսն գրեալ թղթոցն: Ծանուցանելով զգրեկն յառաջ քան զայս ի յունվարի ԻԹ զպատասխանիս աւաջին գրեցելոցն իւրոց ի վերայ Կարնոյ. և ի նոյնում աւուր յղեկն զմեծ թգթաշէն Ֆռանկն ես յետս ի վերայ Կարսայ, և գրեկն առ ինքն, զի զվարձն նորին անդէն ի Պօլիս տացէ նմա, հանդերձ ծախիւք ճանապարհին՝ որ ի Պօլսոյ մինչև ցիւր երկիրն: Ծանոյց և զայն՝ որ ի Կարս առեալ էր ի Դէորգէն զըղոր վարձն իւր՝ Ֆռանկի տանօղ թաթարն, որ էր ԱձԺն զուր. (որպէս ասացաւ ի փետրվարի ԻԱ), զոր և Դէորգէն գրեալ է ասէքեղ:

Մի զուցէ ասէ այլ ևս դրամ տայցես ֆոտնկին՝ եթէ տակաւին յայդր իցէ. այլ որպէս յառաջ դրեալ եմ, միայն զիւր վարձն և մինչև ցիւր երկիրն զծանխան սուր, և ոչ այլ ինչ: Եւ գրեա մեզ, Եւ վասն վիճոյս՝ որ անցեալ էր ի մէջ մեր նուիրակ Սահակ վարդապետին և Կեսարացւոցն, (որպէս ասացաւ ի յունվարի ԻԹ). գրեալ էին կեսարացիքն զդանդաւ առ սա. զոր և սա գրեալ և ծանուցեալ էր այժմ սրբազան վեհն: Ուստի՝ զրեաց սրբազան վեհն թէ՛ այն երկերես կեղծաւորքն որպէս բեզ գրեալ են բազմաւ կնքով՝ մեզ ևս էին գրեալ յաւաջ. և որպէս առ քեզ կեղծաւորեալ զդատաստան խնդրեն, նոյնպէս և առ մեզ կեղծաւորաբար գրեն թէ՛ որովհետեւ սորա մեծաւորն դու ես, վասն այնորիկ քեզ գրեցաք, և պատրիարքին չըգրեցաք: Ուրեմն, զերկոսեանս ևս խաբեն: Եւ ծանոյց ի միամտութիւն սմին՝ զոր ինչ յայնժամ գրեաց առ նուիրակն և առ նսսա: Մեղն ասէ բերմանց ժամանակիս է, և ոչ այլում: Եւ վասն առաջնորդաց ոմանց գրէր թէ՛ կոնդակ յղեա առաջնորդութեան: Առ որ գրեաց թէ՛ Աստուած որ յամենայնի առաւտն է և տուող ասէ՛ թէ որ խնդրէ՛ առնու: Եթէ մեք առօղ եմք և նոքա խնդրօղ պարսին խնդրել և ապա առնուլ. ցայժմ ի նոցանէ ոչ զմեզ ճանաչող զոյ և ոչ կոնդակ խնդրօղ, և ոչ մեք տամք, և վասն առաջնոյ նուիրակութեան շնորհակալութեան կոնդակ խնդրէր ի վերայ հասարակին, դրելով թէ՛ տրտնջան, թէ՛ Իասենցին զնուիրակութիւն մի առեալ գնաց ի Լիմպոսականս, իսկ սմա զոր ինչ յառաջ տուաք, դեռ շնորհակալութիւն չտեսաք, նոր նուիրակութիւն ևս ժողովին: Առ որ գրեաց թէ՛ այդ օրհնեալ հասարակութիւնքդ զքեզ լաւ ճանաչեն որ դու լիմպոսային չես, և զարդիւնսն մեզ ես հասուցեալ: Ուրեմն՝ որպէս և համբերեալ են յայսքան ամս, թող համբերեն և ի քանի մի ամիսս, մինչև յետին նուիրակութիւնն ևս լրումն առնուցու: Ահա դու գրես ասէ թէ՛ Յակոբ վարդապետն յըղեցից զկնի հոգւոյ գալստեանն. յորժամ նա եկեսցէ, յայնժամ վասն երկուցն ևս ի միասին գրելոց եմ զշնորհակալութիւնս առ հասարակութիւնն՝ զի միամտեցին թէ վասն նոյն և թէ վասն նորոյն: Զի ի յաւուր

սև Նաւառուղին էաք ասէ ի յալէկոծման: Եւ հնդկաց նուիրակ Փիլիպպոս վարդապետն որ յամսոյս Զ ասացաւ թէ եկն, իբրև հաասա զհաշիւն, հոռնէր ընդ իւր զղրամ: Զի դամենայն արդիւնսն ձգեալ էր ի հնդկաց ի Բաորայ, և յորժամ ելեալ էր ի Բանդարուշեո, խնդիր էր արարեալ վասն այնր ի մահտեսի Յարութիւն և ի Միքայէլ տղայիցն, նոքա դրեալ էին թէ՛ կարմիր շինեցաք, և դրեցաք ի Պօլիս Ղարա Այվաղօղլի պարոն Պօղոս աղային, զի տացէ անդ պատրիարք Զաքարիա վարդապետին, առ ի հասուցանել ի սուրբ Աթոռն: Ուստի՝ այժմ զայս ծանոյց սմա, և գրեաց՝ զի ծանուցէ ինքեան թէ՛ առեալ է թէ ոչ: Եւ վասն Բադատու դանձապետ Ալէքսանի առ սա յղեալ դրամոյն որպէս ի յունվարի ԻԹ, նոյնպէս ե այժմ գրեաց, զի թէ առեալ է, ծանուցէ ինքեան: Գրեաց և զորպէսն և զհիւանդութիւն ֆռանկաց թարծիման Ստեփանին, որպէս ի կարճոյ ևս ի յունվարի ԻԹ գրեցաւ: որ որպէս անդամալոյծ անկեալ կայր ի դեղջն, և զամենայն ուստիւն և զրմպիւն և զպահողաց վարձն տամք ասէ: Երբեմն ևս քանի ղուռչով զողորմութիւնս տամք, դեռ այսու ինքն ոչ բաւականացեալ ի ծածուկ պարտս ևս առնէ աստի և անտի: Հիւանդութեան առիթն ոչ այլ ինչ է ասէ՝ եթէ ոչ անկանօն՝ անյագ՝ և անժամանակ ուստիւն: Զքողոր վարձն առեալ է ասէ և մեզ զապտուեալ: Եթէ գալոյ լրս՝ զճանապարհի ծախսն ևս տալոց եմք, և երբեմնապէս ես իբրու զողորմութիւնս՝ քանի ղուռչով տամք, իոկ զպարտսն զոր արարեալ է, թէ ով է աւլոց՝ ոչ գիտեմ ասէ, գրեցի ասէ զի գիտացես, զի այսքան ֆնաս ետուն մեզ: և փարայի օգուտ ոչ ցուցին: Խրատ լիցի մեզ ասէ՝ որ այլ մարդ չուղեմք յայդր կողմէդ: Իսկ ե՛ Տաթեու առաջնորդ Աբրահամ վարդապետն՝ վասն ցաւուն և այտուցմանն և սաստիկ հիւանդութեան որ դիպեցեալ էր նմա, (որպէս ասացաւ յօգոստոսի ԻԹ): յայսմ նոր թուոջն ի յունվարի ԺԵ փոխեցեալ էր առ Քրիստոս: Եւ յաւաջ քան զվախճանիւն, զգաստ մտօք արարեալ էր զկտակ՝ և իւր ձեռամբն դրեալ, և յղեալ աստ ի ձեռն Ագուլեցի տիրացու Մեսրօպին, որ յանցեալ ամառանն եկն աստ յուխտ, և գնաց աստի

ի Տաթե, և այժմ եկն անտի: Յղեալ էր և զկողոպուտն իւր, և Զ հատ գիրքի գրեանց իւրոց: Եւ Գ թամասուկ՝ զի զդրամսն նոցին առնուցու սրբազան վեհն վասն սրբոյ Աթոռոյս: Որոց մինն էր Ագուլեցի Գէորգին և Աստուածապահին անուամբ՝ որք ի Պօլիս: յորմէ զմեծ մասն ինքն ի կենդանութեան առեալ էր ի նոցուց, և զմնացեալն այժմ կտակեալ էր, զի սրբազան վեհն առնուցու վասն սրբոյ Աթոռոյս, ուստի՝ և սրբազան վեհն զօրինակ թամասուկին՝ յղեաց առ սա, և գրեաց, զի առնուցու ի նոցուց: Զիսկ այժմ չըլլեաց երկնչելով ի վտանկէ ճանապարհին, յետոյ ասէ յղելոց եմ ընդ տիրացու Մեսրօպին որ ի վերն յիշեցաւ: Եւ Ա թամասուկն էր անուամբ Մատուրի ումեմ Պաթայ օղլի կոչեցելոյ, որ էր ի Զմիւռին: Եւ էր այս թամասուկս ի Պօլիս առ Գէորգն: Թէպէտ ասէ ինքն ի կենդանութեան շատ է ջանացեալ առնուլ և ոչ է կարացեալ, զի էր նա ասէին ի ներքոյ ծանր պարտուց): սակայն՝ դու ասէ զթամասուկն առ՝ և յղեա ի Զմիւռին առ Նսայի վարդապետն առնուլ զայն դրամն, ես ես դրեցի ասէ Նսայի վարդապետին, իսկ երրորդ թամասուկն էր յանուն Բադդենց Մելքոնին որ ի Կարին, որ ես աղքատ էր և ի ներքոյ ծանր պարտուց, և մեզ ես պարտական: Այս էր ասէ նորին կտակն սրբոյ Աթոռոյս և այլ ոչինչ, իսկ և այլ ոչինչ, իսկ մնացեալ ինչքն չիմացաք թէ ուր գնացին ասէ, թուի թէ՛ Ասահակայն՝ Բարսղին և Բասէնցունն ուր գնացին սորինն ևս անդ գնացին: Եւ որպէս ի յունվարի ԻԹ, այժմ ես խնդրեաց գրել զորպէսն ընչից ի Թօխաթ հանգուցեալ տէր Մատթէոսին: Փոստուլայ ունի, ի ներքոյ տես: Թուղթ ես ի Զմիւռին՝ առ տեղոյն նուիրակ և առաջնորդ Նսայի վարդապետն գրեաց, ի պատասխանի ի յունվարի Ե գրեցեալ թղթոյն: Փոքր ինչ գնեղութենէ և զաղքատութենէ ժողովրդոցն և զանյաջողութենէ գործոյն էր դրեալ, առ այն զմխիթարութիւն և զքաջալերութիւնս գրեաց: Եւ վասն յառաջագոյն ի ձեռն մահտեսի Աղամջանին արարեալ փօլիցային կրկին միամտութիւն, թէ զապզն յղեալ եմք, և առ քեզ է հասանելոց: (որպէս ասացաւ ի նոյնմ-

բերի թ). Եւ ի յօգոստոսի թ ի ձեռն թօ-
խաթու զանձապիս մահտեսի Աղամջանին
յղեալ լ հատ տօնացուցիցն՝ (որ և ի յուս-
վարի ի թ թղթոջ վէջիլ Հայրապետին յի-
շեցաւ), գրեաց թէ՝ քեզ է հասանելոց: Բան-
դի՝ Մուրտիկեանքն յղեալ էին զայն ի թօ-
խաթ յառաջագոյն, որպէս այժմ գրէին ի
Կարնոյ՝ նոքա և Հայրապետն և նուիրակն:
Եւ զի գրէր թէ՝ ի ձեռն մահտեսի Աղամ-
ջանին դժուարաւ հասանի յայդր փօլիցայ,
եթէ հրամայեսցիս, Նաղարէթին հասուցից
ի Պօլիս, զի եղբարքն նորին ի Կարնոյ ի
սուրբ Աթոռդ հասուցեն շուտով: Ընդ որ և
սրբաղան վեհին հաճեցիալ՝ գրեաց այնպէս
առնել: Գրէր ևս և թէ՝ զրամ ունիմ ի պատ-
րաստի, Նաղարէթին հասուցից, և դու ի
յեղբարքն առ ի Կարին. գրեաց այնպէս
առնել, (զոր և ի թղթոջ Նաղարէթին ևս ա-
սելոց ևմ ի ներքոյ): Գրեաց և զորպիսու-
թիւն մահուան լուստհոգի Արրահամ վար-
դապետին, որպէս և ի վերն առ պատրիարքն:
Եւ պատուիրեաց՝ զի յորժամ յղեսցէ առ
ինքն պատրիարքն զթամասուկն Պալթայ
օզլի Ծատուրին, առցէ ի նմանէ զղրտմի և
գրեաց ինքեան: Եւ սոյն լուսահոգի Աբրա-
համ վարդապետ, զսպասաւորն իւր՝ Յով-
սէփ վարդապետն յղեալ էր յերկիրն Օսման-
ցւոց ի ժողովս առնել: Զոր կարծելով սըր-
բաղան վեհին թէ յուսումնէլի լինիցի, գը-
րեաց նուիրակ Յովհաննէս վարդապետին
յղել աստ՝ (զոր և ի ներքոյ): Ուստի եսմա
գրեաց, զի թէ անդ լինիցի, յուսադրեալ ի
սուրբ Աթոռս յղեսցէ ժողովեալ արդեամբքն:
Այլ և՛ գրեաց յղել զգրագրի գեղորայս, այ-
սինքն՝ ի տրամ լաւ զրմզ՝ Ֆռանկի ե-
փեալ: Լ ևս միջակ, Լ տրամ խաս լաճվարդ՝
բատամձայ. լաւ զգուշացուցանելով՝ զի Ֆը-
ռանկի և կամ պատի չլինիցի, այլ բատաշ-
խի, և ևս միջակ, Ժ դաստայ ևս ոսկի վա-
րադ: Զորս լաւ գիտողաց ձեռք առնուլ և
յղել, պատուիրեաց: Նոյնպէս՝ գրեաց և զճո-
թեղէն առնուլ և յղել, այսինքն՝ Գժ հալապի
աթլաս՝ լաւ և միջակ՝ և գոյնզգոյն, և կարմիր
գլխաց խարճ: Նաև՝ խառայ ևս նոյնչափ, և
նոյնպէս, սախուռ չիչտկուռ աթլաս ևս՝ Բժ հա-
լապի, նոյնպէս դոյնզգոյն, և ինչ դոյն և լինի-
ցի, պատուիրեաց այնպէս առնուլ՝ զի թ Թ հա-
լապի ելցեն, որ էր Ղզլբաշի տօնուղդ. զի ա-

ւելին անպիտան լինի ասէ: Զորս և փոքր
մի աժանաղինս առնուլ ջանալ սլատուի-
րեաց, և կամ ընգ կարաւանի, կամ թէ ի
վերայ Պօլսոյ ընգ ձեռն Մուրտիկեան Նա-
ղարէթին ի սուրբ Աթոռս յղել: Թուղթ ևս
առ Ուսումնէլու նուիրակ Յովհաննէս վար-
դապետն գրեաց, ծանուցանելով զգրեւն յա-
ռաջ առ ինքն զթուղթս ի հոկտեմբերի ԺԱ,
և ի դեկտեմբերի Գ, և չընկալնուլն գեռ ևս
զպատասխանիսն, և հարկ ի զրիլ զպատաս-
խանիս նոցին՝ հանդերձ որպիսութեամբք
գործոյն: Իսկ հարկաւորութիւն սոյն թըզ-
թոյս դրելոյն էր այս, զի զրեաց սմա զմահ
լուսահոգի Աբրահամ վարդապետին, որպէս
և պատրիարքին և Եսայի վարդապետին ևս
գրեաց: Եւ պատուիրեաց զի զսպասաւորն
նորին Յովսէփ վարդապետն որ անդ ի
ժողովս էր գնացեալ, յուսադրեալ յամե-
նայն կողմանէ՝ ի սուրբ Աթոռս յղեսցէ.
զի երկիրն խառնակեցեալ է յոյժ ասէ՝ բը-
նտկիչքն գաղանացեալ, և սուսնայն յայլս
է ապաստան. ուստի՝ թարց խոկման և ա-
սանց մերոյս կամաց և հրամանաց մի՛ եր-
թիցէ անգ՝ այլ եկեսցէ աստ հանդերձ ժո-
ղովեալ արդեամբքն, զի որդի մեր է, և շա-
հելոց է ըստ ամենայնի, և յորժամ եկեսցէ
աստ ասէ՝ որպէս և պատշաճ իցէ՝ այնպէս
եմք տնօրինելոց ասէ ըստ ժամանակին:
Թուղթ ևս առ նոյն ինքն Յովսէփ վարդա-
պետն գրեաց, նոյնպէս յուսադրութիւն առ
ի գալ աստ հանդերձ ժողովեալ արդեամբքն,
և միթարութիւն վասն մահուան վարդա-
պետին իւրոյ, և յոյժ հարկ՝ թարց իւրոյ
կամացն և հրամանին անդ չերթալ. գրելով
և զորպէսն երկրին՝ որպէս և Յովհաննէս
վարդապետին, և պատուէր՝ զի աստ եկես-
ցէ, և որպէս պատշաճն իցէ՝ այնպէս եմք
ասէ տնօրինելոց ըստ ժամանակին: Առ
Յովհաննէս վարդապետն յղեաց զայս թուղ-
թըս, տալ Յովսէփ վարդապետին, և յու-
սադրելով ի սուրբ Աթոռս յղել: Զայս Գ
թուղթքս առ Մուրտիկեան Նաղարէթն յը-
ղեաց ի Պօլիս և զթուղթ գրեաց առ նա՝ և
առ պարոն Թադէոսն, և հարկեաց շուտով
հասուցանել յիւրաքանչիւր տեղիսն: Եւ ի
պատասխանի թղթոյ սոցին որ գրեցեալ էր
ի յուսվարի Ժէ, գրեաց զայս ինչ: Զի որ-
պէս ի թղթոջ Եսայի վարդապետին ասա-

յաք՝ գրեաց զփօլիցաղիւր ի վերայ Նսայի վարդապետին դիտին Զմիւսնոյ, և յղեաց ի ձեռս սոցա առնուլ ի նմանէ զղրամս՝ և մեզ հասուցանել: Եւ ըսա հրամանի սրբազան վեհին որ դրեցաւ ի հոկանմբերի ԻՆ, Խ հալապի շալ՝ և ժէ կաոր զեզնապղնձեայ թել՝ առեալ և յղեալ էին ի Կարին առ իւրեանց և զրայր Առաքելն յղել ասա, զրեաց թէ դեռ ոչ հասոյց առ մեզ, զի կարի յամբ է յայսպիսի բանս, և ոչ իրեք զՓիլիպպոսն, զրեսջիք նմա արիանալ: Այլ Ե՛ Զուղայեցի աէր Յովհաննէսի որդի աիւրացու Ստեփաննոսին որ դրեցաւ ի հոկանմբերի ԺԱ զԺ հատ լաւ և մեծ բազայ սանտրս առնուլ և յղել, նա զոմանս ի նոցանէ նոր շինեցուցեալ և զոմանս առեալ՝ յղեալ ձեռամբ սոցին ի Կարին, որ չէր հասեալ դեռ առ մեզ, զայն ես ծանոյց սոցա: Եւ ի գին վերոյիշեալ շալին և պղնձոյն՝ ՄԳ զուղ և կէս էին խարճեալ: հաճեցաւ ընդ այն, և գրեաց թէ՝ ահա ի վերայ մեր հաշուեալ գրեցաք ի գաւթարս տրոց ձերոց: Գրեաց և զմահ լուսահոգի Արարհամ վարդապետին, և զորպիսութիւնս կտակացն՝ որպէս և ի վերին թուղթսն, և թէ զինչ գրեաց առ պատրիարքն վասն կտակացն, և պատուէր՝ զի ինքեանք ես մուգայէթ լիցին առ ի կատարումն տալ: Թուղթ ես ի Կարին առ Մուրտիկզատէ Խօջայ Առաքելն գրեաց ծանուցանելով զհասանին առ ինքն թղթոցն երկիցս անգամ ի ձեռն թաթարին և Նսայուն՝ (որպէս ասացաւ ի վերալարի ԻԳ): Եւ զի ի ձեռն նոյն Նսայուն դրամ էր յղեալ սա՝ նաե զԿեսարիոյ առաջնորդ Մատթէոս վարդապետի յղեալ ամանաթն, որ յիշեցաւ ի յուշվարի ԻԹ, որ էր վեղարացուք, և ԻԱ հատ ոսկի ևս վասն գործակալացն, որոց զհասանին ծանոյց զի միամտեացին: Եւ զի գրեալ էր այժմ՝ որպէս և այլ յառաջ, (որ ասացաւ ի յուշվարի ԻԹ) թէ մեր ֆնացած հաշուին կողմանէ որ ինչ կու ֆնայ մեզ վրայ, ձեռամբ տէր Վահանին կու հասուցանեմ, և Ատիլու դաւթար ես կու շինեմ և յղեմ, որ մեր հին հիսապն վերջանայ, գրեաց սրբազան վեհն թէ՝ զայդ քանիցս գրէք և ասէք, և ոչ առնէք: մեք ես ձեզ գրեալ եմք, թէ այդպէս արարէք, ապա ընդէր ոչ առնէք, որ հինն վերջանայ և միամտիմք, և նորն

սկսանիմք: Եւ յոյժ հարկ այսպէս առնել: Եւ ի Պօլսոյ եկեալ շալն՝ պղնձեայ թելն և Աղութիով սանտրն՝ որք ի վերոյ յիշին ի Թըղթոջ նազարէթին, և զընծայն սուրբ Երուսաղէմի պատրիարքին՝ (որ յիշեցեալ է ի յուշվարի ԻԹ) պատուիրեաց շուտով յղել: Ծանոյց և զնոր փօլիցայ առնելն այժմ ի ձեռն նազարէթին ի վերայ Նսայի վարդապետին, Եւ զթուղթսն Պօլսոյ ի միում պահարանոջ առ սա յղեաց յղել շուտով ի Պօլիս առ նազարէթն: Եւ զի վէջել չայրապետն գրեալ էր այժմ սրբազան վեհին՝ ըստ որում խընդիր արար ի յուշվարի ԻԹ, թէ առ տէր Մանուէլն տօնացոյց ոչ է ֆնացեալ: այլ Առաքելին հարցի, և նա ասաց թէ՝ եթէ տօնացոյցն՝ և եթէ նոցին որքանութեան հաշիւն առ մեզ է: Ուստի գրեաց այժմ սմա թէ՝ եթէ առ քեզ է, ընդէր ոչ էիր գրեալ առ մեզ զորքանութիւնն և զորպիսութիւնն: գրեալ զի գիտացուք: Կրկին հարկ վասն ամանաթիցն ի շուտով յղել: Եւ ծանոյց՝ թէ Երուսաղէմայ պատրիարքի յղեալն է Բալասանի իւղ, որ է վասն սրբալոյս Մեռոնի: Եւ զի կամէր յաջողմամբն Աստուծոյ Մեռոն օրհնել ի Հոգեգալուստ կիւրակէին, ծանոյց սմա, և հարկեաց շուտով յղել աստ զԲալասանն: Եւ հրաւիրեաց՝ զի ում և կոմիցի բարեկամաց՝ ծանուցէ, և եկեսցեն ի վայելել զշնորհս օրհնութեան սրբալոյս Մեռոնին, այնպէս եկեսցին, զի ի Հոգեգալստեանն աստ գաանիցին: Վասն Համթայ առաջնորդի տալեացն դարձեալ հարկ՝ որպէս և ի յուշվարի ԻԹ և ի վերոյսն, զի հոգ տարեալ առնուցու շուտով: Եւ ի յուշվարի ԺԷ գրեցաւ ի Թօխաթ մահտեսի Բուշիաթին և այլոցն՝ զի դրամս Պետրոս վարդապետին ի Կարին յղեցեն, այժմ էհարց սմա թէ՝ քեզ դրամ էհաս, թէ ոչ: գրեալ մեզ: Եւ իողք ինչ սիրով մեղադրութիւն վասն ծոյլ լինելոյն ի գործս սրբոյ Աթոռոյս, ի գիր գրելն և զյգելիսն մեր յաստ յղելն: և պատուէր՝ մի այնպէս առնել: Իւր հօրեղոր որդի Սիմօնին ողջոյն գրեաց, և պատուիրեաց արի լինիլ ի գրելն: զի նա էր գրող նոցին: Թուղթ ևս ի Կարին առ սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Մեսրոպ վարդապետն գրեաց, ի պատասխանի ի մարտի Ա գրեալ թղթոյն: Գրեալ էր նա վասն պատերազմի՝ թէ սոքա

դպարաատուութիւնս տեսաւն. գրեաց թէ՛ աստ այդպիսի ձայն ոչ գոյ ի սոսա, և ոչ ունին դիտուեալս պատերազմի: Եւ վասն տօնացուցից հաշուին զոր ինչ առ Առաքելն գրեաց՝ սմա ես գրեաց, հարկել զնա զի զոր պէսն գրեացէ, և ինքն ես գրեացէ: Վասն Համթայ առաջնորդին գրէր թէ՛ մինչև Համթայ առաջնորդին առ նա զգիր՝ և առնուլ տացէ զայն գրաւն: Եւ անդէն ի Կարին Արեւելի էրէց մի վախճանեալ էր Յակոբ անուամբ, և ի վախճանիւն Ա ձեռք տուն վնիւմ էր արարեալ սրբոյ Աթոռոյս, որք էին՝ Ա ալման, Ա օդայ, Ա տուն, և Ա գոմ, և զվախուպնամայն՝ գրեցուցեալ էր սմա: Բայց այսու պայմանաւ, զի կինն մինչև ցմահն նստցի ի մէջ տանն, և երբ նա ևս վախճանիցի, ապա՝ սուրբ Աթոռս տիրեացէ: Եւ Մարոպ վարդապետին կամեալով զթուղթ ևս ի սմանէ առնուլ, զօրհնութեան և շնորհակալութեան գիր գրեալ, առ կինն նորին խանութն՝ խնդրեալ էր ի սրբազան վեհէն, հանդերձ մխիթարութեամբ: Զոր և գրեաց առ նա սրբազան վեհն և պատուիրեաց՝ զի ըստ կտակի առն իւրոյ նստցի ի տանն մինչև ցմահն և յետ այնօրիկ սուրբ Աթոռս տիրեացէ: Բայց ինքն ևս վասն հաստատուն լինելոյ յիշատակի առնն իւրոյ՝ վկայութեամբ տեղւոյ իշխանացն Ա գիր տուր մեր նուիրակին, զի քեզ ևս վարձք լիցի: Յղեաց առ Մարոպ վարդապետն տալ նմա: Օրհնութեան թուղթ ևս առ Օլթու ժողովուրդսն գրեաց ըստ խնդրոյ սորին, զի ասացեալ էին նոքա սմա, թէ՛ սրբազան վեհն առ մեզ յատուկ օրհնութեան թուղթ ոչ է գրեալ բնաւ: Վասնորոյ՝ գրեաց օրհնութիւն և շնորհակալութիւն վասն հարազատութեանցն որ առ սուրբ Աթոռս. և պատուէր վասն գանձանակին, և պարոն Յարութիւնին ևս պատուէր՝ մուղայէթ լինիլ գանձանակին և արգելնաւոր առնել: Եւ պատուէր ևս՝ զի երթեկեկ արասցեն ի սուրբ Աթոռս, և մի հեռի մնացեն: Զայս ևս առ սա յղեաց յղել առ նոսա: Այս Բ թղթոցս օրինակքն ի բոլորադրահամար տետրոջն են, յերեսն ԶԺ,

ԶԼԵ, ԶԼԶ: Այլ և գրեալ էր Մարոպ վարդապետին թէ՛ դրամ ունիւմ ի պատրաստի, իօլիցայ արա և տար: Գրեաց թէ՛ դու գիտես որ աստ փօլիցայ առօղ ոչ դասնի՝ կամ հաւատարիմ ոք: Ուստի՝ դու յայդր կամ ամանաթ դիր առ հաւատարիմ ոք, զի մեք ի հանդիպիւն ուրուք հաւատարմի, իօլիցայ արասցուք, և կամ դու. ի դիպիւն հաւատարմի եկողի, յղեան առ մեզ: Եւ գրէր թէ՛ տեղւոյս քահանայքն աւելի քան զչափն լրբացեալ են, գրեաց թէ՛ և մեք դիտեմք, այլ ի յառաջնորդ կացուցանելն մեր յայդր, ի վերայ կանոնի իրիք կացուցանելոց եմք զգոսա: Բայց դու զդուշացուցես, զի ի նափու. իւրեանց կացցեն, զի մի պաաժիցին ի մէջ: Գրէր ևս՝ թէ՛ մաքսապետն վարդեշուր խնդրէ, գրեաց թէ՛ դու ընդէր չասացեր թէ՛ մէկ այնքան բան չէ խնդրեալ, բայց բերօղ չկայ: Իսկ Գաղատիոյ նուիրակ Աստուածատուր վարդապետն բաց յայն թղթոյն՝ զորոյ զպատասխանին գրեցաք ի յապրիլի ԺԺ, այլ թուղթ ոչ գրէր: Ուստի գրեաց սմա զորպէսն և զուր լինելն նորին հարցմամբ իմանալ յեկողաց, և մեզ գրել: Իսկ և՛ զթուղթս ինչ խնդրեալ էր, որք են. Թուղթ առ մահտեսի Մելքոն ոմն, որ վասն հոգւոյ հանգուցեալ Առաքելի ումեմն զքառասնից էր տուեալ. օրհնութիւն և շնորհակալութիւն: Թուղթ մի ևս առ տիրացու Գրիգորն և պարոն Մկրտիչն, որ վասն հոգւոյ Գորոյնց հանգուցեալ մահտեսուն քառասնից էր տուեալ, զանուն հանգուցելոյն չէր գրեալ Մարոպ վարդապետն: Այլ և՛ թուղթ առ մահտեսի Գրիգորն, որ վասն իւր քառասնից էր տուեալ: Նաև՝ թուղթ առ Բակդատայ կինն, որ ևս վասն իւր քառասնից էր տուեալ: Զորս և յղեցաք առ Մարոպ վարդապետն տալ յիւրաքանչիւրսն: Գրեաց նաև զթուղթ առ սրբոյ Աթոռոյս գանձապետ Մարկեան մահտեսի Գրիգորն, միամտութիւն վասն դրամոյն զոր յղեալ էր ի Բայաղիտ՝ (որպէս ասացաւ ի փետրվար Զ) թէ՛ մեզ էհաս: Եւ ի Թօխաթու նոր ևս դրամ պարտի գալ ասէ, որ ի ձեռս քո և Առաքելին է գալոց ասէ. երբ եկեսցէ՝ շուտով յղեսջիք: Եւ վասն օրհնութեան սրբալոյս Մեռոնին սմա ևս գրեաց զհրաւիրումն. Եւ հարկեաց զորպի-

սութինս դրել միշտ, և վասն Մեսրոպ վարդապետին ես յանձնարարութիւն, և այլ բանք սիրոյ: Ըստ սոյն ոճին դարձեալ՝ բաց ի բանիցս որ վասն դբամոցն թուղթ ես առ Եփրեկեան մահտեսի Գրիգորն գրեաց: Այլ և՛ դրեաց առ սա ղփուսուլայիւր ձեռամբն, քանզի՝ Արքայն Օսմանցւոց ղպարզեալ էր յղեալ վասն իշխողին, որ էր Ա. քիւրք, և Բ. Բ. ոսկի: Զի որպէս վասն Հերակլ արքային յղեալ էր՝ որպէս ասացաւ ի վեհարկարի Ի. Գ., և յամսոյս ԺՆ ես յիշեցաւ, (իսկ սուա էր այն՝ թէ սարասկեարն կալեալ է ղԳեօրկին, որ յամսոյս ԺՆ ասացաւ, ղի անցեալ գնացեալ էր ի Թիֆլիզ): Նոյնպէս և վասն մեր իշխողին և խոյայ խանին ևս էր յղեալ, այնու մտօք, ղի իբրու իւր արասցէ, առ որս և ղԳեօրմանս ևս էր գրեալ: Զորս յգեալ էր աստ սարասկեարն ի ձեռն Իբրահիմ Աֆանտու որդի Ղափուճի բաշի Նոման աղային: (առ որ գրեցեալ է թուղթ յամսոյս ԺՆ): Որ իբրեւ գնաց առ խանն, նա չէր ընկալեալ, դնելով զօրինաւոր պատճառս, թէ մեք զըլխաւոր ունիմք ղԳեարիմ խանն, և նա այժմ թշնամութեամբ կայ ընդ ձեզ, արդ թէ մեք վերառնուցումք ղպարզեալ, յայնժամ, ընդ թշնամիս միաբանեալ համարի զմեզ, և կամ ինքն գայ, կամ զծանր զօրս առաքէ ի վերայ մեր, որք ոչ միայն զմեր երկիրս աւերեն, այլ և ղԳարս՝ և ղԲայաղիտ, և ղՎան, և ղայլ ամենայն սահմանամերձ տեղիսն ձեր: Ուստի՝ ֆրաս է ընդունելն իմ ղայդ, ոչ միայն մեզ՝ այլ և ձեզ: Զայս ասացեալ էր և չէր վեր առեալ: Ուստի՝ և Նոման բէկն ի խոյ ևս ոչ գնաց: (ասէին թէ՝ և խոյայ խանն ևս չկամէր գայս) այլ ընդ կրունկն դարձեալ, գնաց ի Կարս: Եւ առ այս իբրու հաւաստելով ասէին շատք, թէ յառնելոց է Օսմանցին ի վերայ երկրացս: Վասնորոյ՝ ղայս եղելութիւնս ծանոց այժմ սրբազան վեհն մահտեսի Գրիգոր աղային, և հարկեաց, ղի թէ յայսմ կողմանէ ղրոյց ինչ լիցի, գրեալ ծանուցէ: Տեսանելով թէ վերջն ուր եգբրի, ծանուցէ: Եւ շատ հարկ առ այս, թէ ղայսու մի զանց առնել: Եւ թէ միջոցն պարզիցի ասէ, հարկիւ գալ պարտիս ի Հոգեգալստեանն՝ որպէս գրեցի ասէ՝ Թուղթ ևս առ սրբոյ Աթոռոյս նոր վէջիլ Հայրապետն գրեաց ի պատասխանի թըղ-

թոյն, շնորհակալութիւն և օրհնութիւն՝ որ սիրով յանձն էր առեալ ղվէջիլութիւն: Եւ գերիս բանս էր գրեալ սա, մին թէ՛ ես ոչ կարեմ ի դրունս բռնաւորաց երթալ: Գրեաց թէ՛ մինչև ցարդ մեզ այդպիսի բան չէ պատահեալ յայդր, եթէ պատահիցի, օրհնեալ իշխանքս լիցին ողջ, և մեք ևս ի հարկէ գրեւոց եմք: Երկրորդ՝ գրէր թէ՛ ինձ տեղի ցոյց տուր որ ի պիտոյացեալ ժամանակին դրամ առից: Գրեաց թէ՛ մեք երբ որ ղրեցեմք քեզ թէ՛ այս ինչ առ, կամ հողն, յայնժամ ղտեղին ևս ցուցանելոց եմք, թէ այսքան դրամ յայս ինչ մարդոյ առ և խարճեն: Երրորդ գրէր թէ՛ ես ցաւագար եմ, ղամենայն գիր ես ոչ կարեմ գրել, ինձ մէկ յատուկ գրագիր է պիտոյ: Գրեաց թէ՛ ղու ուրքան գիր ունիս գրելոյ՝ որ յատուկ գրագիր պահես, և ի ղուր մասրաֆ առնես: Ի տարին ղիցուք թէ՛ քանի մի անգամ գիր պատահի քեզ գրել առ մեզ կամ առ այլս, և ղգիրն մեր առ այլս յղել՝ կամ ղայլոցն առ մեզ, քեզ ուրքան ծանրութիւն է լինելոց ասէ, որ ղու չկարիցես քանի մի գիր գրել՝ կամ այլոց գրեցուցանել: Ի ղուր է այդ ասէ և աւելորդ: Յայս միջոցս ասէ առաջնորդ եմք յղելոց յայդր, նա և ղանձապետն, Մուրտիկդատայքն և իշխանքն մեր են, և նուիրակն պակաս չէ, միայն չես մնալոց, շուտով մի ծանրացուցանել ղբանն՝ և ղքեզ վախեցուցանել: Բի գործն յօրէյօր հեշտանայ և կարգաւորի: Գու ևս անվարձ չես ֆրալ՝ թէ հոգեւոր և թէ մարմնաւոր: Զի մինչև տեսցուք ղքեզ արի և աչքաբաց և պիտանի մեզ՝ ի հարկէ մեք ևս գիտեմք, և կարեմք ղքեզ ուրախացուցանել: Եւ այլ այսպիսի բանք յուսադրութեան: Զայս Գ. թուղթս առ Մեսրոպ վարդապետն յղեցաք տալ նոցա: Փուսուլայ ևս առ ինքն Մեսրոպ վարդապետն գրեաց՝ Զի որպէս ասացաւ ի վերդ, որովհետեւ առաջնորդ կամէր յղել ի Կարին, գրեաց սմա, թէ իշխանքն ղԲնչ միտս ունին, ղմի են մտադրեալ խնդրել առաջնորդ ինքեանց: Նըշանադրեալ են ղոք, և ի մէջ խնդրել կամին ըստ իւրեանց կամացն, եթէ մերս կամաց թողուն: Իմ ասէ լաւապէս, և մեզ գրեալ: Այլ և՛ ղոր ինչ վասն մեր իշխողի պարգեւ չընդունելոյն գրեաց մահտեսի Գրիգորին, սմա ծանոց, և ղսա ևս հարկեաց՝ ակնագէտ լինիլ, և թէ

զի՞նչ առ այս սարաակեանքն, և կամ զի՞նչ զիտեն, շուտով ծանուցանել: Ծանոյց և զղիտումն՝ որ կամէր Մեոօն օրհնել, և հրաւիրելն զմահտեսի Գրիգորեանսն: Եւ վասն բալասանի իւղոյն որպէս հարկ գրեաց Առաքելին շուտով յղել՝ նոյնպէս և սմա գրեաց յղել տալ շուտով ի վերայ Կարսոյ: Նոյնպէս՝ հաշուիցն իւրեանց դաւթար և դըրամ պիտի յղէր ասէ՝ հէջ նշան չերևեցուցանէ, տես թէ ընդէր ոչ յղէ: Զորին պահարանն ևս Առաքելն յղեաց տալ սմա Թուղթ ևս առ սուրբ Կարապետի առաջնորդ Յովնան վարդապետն դրեաց, ի պատասխանի ի դեկտեմբերի Գ դրեալ թղթոյն, որ կարի յետոյ էհաս: Որ էր պատասխանի այնմ թղթոյ սրբազան վեհին, զոր գրեաց առ նա ընդ Մուրատին, որ յանձն էր առեալ տալ ԶԱՃԾ դուռն, զոր ի Հաշտարխանու նուիրակ Յովսէփ վարդապետէն առեալ էր Մուրատն, որպէս ասացաւ անդ, և խնդրէր գրել՝ թէ ո՛ւմ կամիցի հասուցանել զայն գրաւն վանայ նուիրակ Պաղասար վարդապետին, թէ Մուրտիանց Առաքելին: Գրեաց թէ՛ զիտես ահա զի քո պարտքն է, և թէ դատէ զքեզ խիղճ քո՝ և պարտավճար լինիլ կամիս, շուտով հաստ ի Կարին առ Մուրտիկեան Առաքելն, զի նամե՞ս հասուցէ, և դառ նա հասուցանելու միզ ծանո: Գրեալ էր զնեղութենէ երկրին, և զիւրոյ հիւտնդութենէն և անկարութենէն, որում գրեաց զմխիթարութիւն: Եւ զայս ևս առ Առաքելն յղեաց յղել առ նա: Փոխուլայ ևս գրեաց առ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն: Զի քանիցս ստիպմամբ գրէր թէ՛ իշխանացն դիր գրեա, մանաւանդ մահտեսի Գասպար Ամիրային: Այլ սրբազան վեհն որովհետեւ չէր անտի բնաւին սրտաղիւր, յայս քանի ամս, ոչ ումեք ընաւ գրէր զգիրըս: Զայս թերեւ զգային նոքա, վասն տոյն ստիպէին, այլ սրբազան վեհն ասէ՛ զուրախալի ինչ որովհետեւ չունիմ. զտրամադրութան ընդէր գրեցից և տրամեցուցից: Եթէ զուրախալիս ունէի, գրէի թերեւ առ ի յուրախանալ, մանաւանդ՝ զիտես զբարս դոցա ասէ՛ զի ի նիւթաւոր և ի հարկաւոր բանից ձանձրանան, և Լը ֆնայ թէ՛ աննիւթ և անհարկաւոր իցէ: Իսկ և թէ մահտեսի Ամիրային ասես ասէ գրել սակա տնապատրգև

պտղոյն, զայդ ևս Ա տարով յասաջ գրեցի իւրեան չե ևս եղեալ, որպէս և զու գիտես, վերակրկնելն զի՞նչ համ ունի: Եթէ զիտեցես զու ասէ զիմ ցաւս, զայդ ոչ գրես բնաւ: Եւ փոքր ինչ յիւրոց ցաւոցն ետ նշան՝ շատ կարճ, թէ ոչ մտօք եմ հանգիստ՝ և ոչ մարմնով. և զայս ընդ այսց, և գրեաց իմանալ, և իշխանացն ևս ծանուցանել, մանաւանդ մահտեսի Գասպար Ամիրային, զի իմացեալ անմեղադիրս զմեզ արասցեն: Եթէ սղջ հասաք ասէ յայս ամառնս, և այս մըրիկս ի մէնջ փարատեցաւ, յայնժամ դրեցոց եմ ըստ խնդրոյդ դոր ինչ և խնդրես: Իսկ Արարհամ վարդապետի սանաան՝ զոր Գէորգն և Աստուածապահն էին տուեալ՝ որոյ օրինակն այժմ յղեցաք առ սա՛ (որպէս ի վերն ասացաւ ի թղթոյ սորին), գրեաց թէ՛ լաւ նկատեմ յորպիսութիւն այդ թամասուկիդ, և տես թէ՛ զի՞նչ զարմանալոյարժանի բանս տեսանես ի դմանէ: Զի գրեցեալ էր ի ՌՄԳ և ի յունվարի Գ, գրողն ի Ստամբոլ՝ և դրամ տուողն աստ: Իսկ Բ վկայք էին գրեցեալք նոյն Գէորգի ձեռագրով: Թարք կնքոյ, որք էին Եսայի վարդապետն, և ջուղայեցի տէր Յովաննէսի որդի Ստեփանն, (որոց անուանքն ի վերն յիշին), Իսկ ի ժամ դրեցման թամասուկին, Եսայի վարդապետն ի յԱթոռս Է լեալ, և Ստեփանն ի վան, որք անտեղեակք ի հարկէ լինին երկոքեան: Իսկ և՛ վասն շարժմանց Օսմանցւոցն յայսկոյս՝ Ֆարման էր խնդրեալ ի սմանէ սրբազան վեհն, (որպէս ասացաւ ի յունվարի ԻԹ, և այլ յասաջ): Եւ զի յառաջին շարժմանն Օսմանցւոց յայսկոյս՝ և յառնուլն զայս երկբայքս ի ժամանակս Աստուածատրոյ կաթուղիկոսին, զՖերման մի հանեալ էին յԱրքայէն Օսմանցւոց վասն Աթոռոյս սպահովութեան. որոյ զմիտսն և զթուականն առեալ սրբազան վեհին՝ յղեալ էր առ սա, զի այնու որոնեալ զարքունական տառքեանարն, զըտցեն ի նմա զօրինակն, և ըստ նմին գրեցուցեալ յղեսցեն: Իսկ նա գրէր թէ՛ զտառքեանարն որոնելով յոյժ դժուարին լինի գտանել. մանաւանդ թէ՛ գտողքն ևս անյապապէս խնդրելոց են: Ուստի՝ այն է բարւօք, զի զայն Ֆարմանն աստ յղեսցես, և մեք ըստ նոյն օրինակի գրեցուցեալ յղեսցուք, իշխանքն ևս այսպէս կամեցան: Իսկ

սրբազան վեհն գրեաց թէ՛ երկնչիմ ի ճանապարհացն, յղել զֆարմանն, զի խառնակ է յոյժ. սակայն եթէ հեռակիք, կարէք այնու գրեցելովս գտանել տալ ե հոգալ: Ապա թէ ոչ գացի իսպառ, վերստին գրեցէք զի յղեցից զֆարմանն, զի շատ հարկաւոր և օգտաւէտ է մեզ: Եւ ի վերայ այսր՝ գրեաց զանցսն ներկայիս, թէ խանն մեր յետս զարձոյց զպարգեան Արքային, նոյնպէս ե Պօյայ խանն, և ի վերայ այսց՝ զգոգոռնն Օսմանցւոց ի պատերազմ, և զայլս ըստ սմին: Եղաւ ի մեծ թղթոջն սորին որ ի վերն է, և յղեցաւ առ Նազարէթն տալ նմա: Այլ յանձնեանհասութենէ՝ հեռի գրեցան ի միմեանց: Թուղթ ես առ պարոն Գէորգն գրեաց ի Կարս, ի պատասխանի թղթոցն՝ զոր ընդ Նօման Աղային յառաջ և ընդ Ղօշավանցի Ստեփանին նոր գրեալ էր: Եւ զամենայն վերոյգրեցեալ թուղթսն ի միում պահարանոյ ի ձեռն Առաքելին Մուրտիկեանց գրեցեալ՝ յղեաց առ սա՝ հասուցանել առ նա շուտով: Եւ շնորհակալութիւն վասն որգիտութեանցն, զոր միշտ առնէր առ մեզ: Որ և այժմ զչրայս և զկողացու տախտակս յղեալ էր առ մեզ ի ձեռն Ստեփանին ի Ղօշավանիցն, ուր ի վաղուց առեալ և ժողովեալ կային, ե կայր դեռ ես: Ծանոյց և զգալն Նօման աղային, և լաւ շահին աստ ի մէնջ, ե որպէս վերադառնալն աստի: Եւ զերկուս նամադի թաղիսն զորս խնդրեալ էր Աֆանտին վասն սաքսկեարին՝ (որպէս ասացաւ յամսոյս ժե), առնուլ ետ սրբազան վեհն յերեանու, և յղեաց այժմ առ Աֆանտին ընդ որդւոյն, զոր ծանոյց սմա, և գրեաց թէ եթէ զգինն հարցցէ Աֆանտին, իւրեան փէշքեալ է, թող գին չըյիշէ: Միայն թէ ի մերս կողմանէ կու յղէ սարասկեարին, ինքն գիտէ, մեք որովհետև սարասկեարին ծանօթութիւն չունէաք, դիր չգրեցաք. իսկ թէ ինքն կու յղէ՝ ես կամք իւրն է. որպէս կամի այնպէս արասցէ: Եւ թէ այդոցիկ չհաւանիցի, ծանուցիք զի և՛ հետևեցուք, թերևս քան զայդոսիկ լաւն գտցուք: Եւ որպէս ասացաւ ի փետրվարի Զ, որովհետև Ղազարապաան յամենայնի հրեացեալ էր, և սրբազան վեհն կամէր նոր նորոգել՝ մանաւանդ՝ ի վերայ տանեացն՝ հաւասար վերին բալխանային՝ այլ ես ա-

ւելի շինուածս շինել տալ՝ զի բազմասցին տեղիք հիւրիցն: Այլ սակայն՝ փայտ սակաւ ունէաք, զի յանցեալ ամին՝ Մօլլաղարայ աւուռամբ տաճիկ ոմն Կողզուանցի՝ որ միշտ փայտ բերէր աստ, միջնորդութեամբ վաթսուռն թուման փող էառ ի մէնջ՝ զի վեցհարիւր փայտ բերցէ. ժ թուման ևս յառաջագոյն դաւաճանութեամբ էառ ի մէնջ, յետոյ իբրու զղջացեալ՝ յանձն էառ Աձ փայտ ևս վասն այն բերել, որ լինի էձ փայտ, զորս յաշնանն պարտ էր բերել: Այլ ըստ կոչման անուանն սևերես եղեալ՝ չերեր: Վասնորոյ՝ գրեաց այժմ սրբազան վեհն Գէորգին՝ զի գտցէ զնա, և հարկեացէ շուտով փայտ հասուցանել մեզ: Եւ թէ նա չբերցէ, ինքն զհնար իմն գտցէ, զի Աձ փայտ գոնեայ՝ յայս ամառանս առ մեզ հասուցցէ վասն շինութեան Ղազարապատին՝ դիւրին իմն կերպիւ: Եւ որովհետև զսրբալոյս Մեռոն օրհնելոց էր սրբազան վեհն՝ որպէս ասացաք, վասնորոյ՝ գրել ետ առ սա զպատուական և զնոր իւղ ձիթենւոյ յղել շուտով աստ, մինչև ցնոր կիւրակէն: Փուսուլայ ևս գրեաց առ սա՝ սակս գալոյ և գնալոյ Նօման Աղային, և որպիսաբար ի մէնջ շահելոյն, և թէ զի՞նչ անցք անցին մինչ գնաց առ մեր իշխօզն, (որպէս ի վերն ի փուսուլայոյ մահտեսի Գրիգորին ասացաւ). զորս և սմա գրեաց ամենայն պարագայիւքն երկարապէս: Ապա ասէ՝ խօսեաց ընդ ազիդ բարեկամին մերոյ զօլվաթու Աֆանտուն, տես զի՞նչ ասէ սակս այսր. յառնեն ի պատերազմ. ընդ սոսա, թէ ոչ: Եւ թէ իցէ՝ զի այնպէս լիցի, վասն մեր զի՞նչ հոգս է առնելոց, և զի՞նչ և ասիցէ, և որպէս և լինիցի, յօրէ յօր ծանուցէ ինքեան. և զայլս ըստ սմին առ այս: Եւ վասն վերոյգրեցեալ թաղեացն՝ կրկին և աստ գրեաց զնոյնս՝ որ ինչ ի վերն: Ընդ վերոյգրեցեալ մեծ պահարանին Կարոյ ի մի պահարան եղեալ յղեաց առ սա որպէս ի վերն ևս ասացաւ ընդ Ստեփանին. Թուղթ ևս առ Ղօշավանից առաջնորդ Կարապետ վարդապետն գրեաց ի պատասխանի թղթոյն, որ այժմ ի յԱխլցխայու՝ (ուր էր մինչև ցարդ, որպէս ի դեկտեմբերի ին և ի վերոյս ասացաւ, որ և ի վիճակսն ևս շրջագայեալ էր) եկեալ մտեալ էր ի Կարս, և զանցս և զորպիսութիւնս Ախլցխայու՝ և թէ ինքն զինչ

էր արարեալ անդ՝ գրեալ էր առ սրբազան վեհն, Զի կերպիւ ինչ իբրու ի ներքոյ հնազանդութեան ածեալ զնոսա, առեալ էր ըզպտուղ առաջնորդութեանն ե ելեալ, որ ոչ էր կատարեալ իմն հնազանդութիւն, այլ թերի և առերես: Եւ զի այժմ ընդ Ղօշավանցի Ստեփանին զպանիր ե զձիթապտուղս էր յղեալ, և յամենայն կողմանէ զհարադատութեան նշանս ցուցեալ, զրեաց զշնորհակալութիւնս: Եւ զայլ բանս սակաւանիւթս: Փռուսուլայ ևս զրեաց առ սա, մեղադրելով՝ թէ զի՞նչ է մեծամեծ երդուելո՞ւ թէ ես այսպէս հարադատ եմ և քո եմ, ես միանգամ միամտեալ եմ ի քէն՝ և հաւատացեալ՝ դու զի՞նչ մտածես որ այդպէս գրես: Եւ զի զրամ տայր սրբոյ Աթոռոյս ի կողմանէ առաջնորդական տալեացն մեզ, և զրեալ էր՝ զի ում և զրեացն՝ նմա տացէ, զրեւ ետ Մկրտիչ վարդապետին, զի պահեսցէ առ ինքն, և որպէս զրեացն՝ այնպէս արասցէ: Եւ զոր ինչ առ Գէորգն գրեաց վասն փայտի և զէթեանդոյ՝ զնոյնս և սմա զրեաց. մուզայէթ լինիլ և հոգալ տալ: Նոյնպէս և զորպիսութիւնս գալոյ և զնալոյ Նօման բէկին, հարկելով՝ զրեւ զորպիսութիւնս զոր ինչ սակս այսր եղելութեան և սակս պատերազմին լսիցէ: Զայս ուրոյն ետուք Ստեփանին տալ նմա: Թուղթ ես առ Իբրահիմ Աֆանտին, ի պատասխանի թղթոյն՝ զոր ընդ որդւոյն իւրոյ Նօման Աղային զրեալ էր, թէ զգալի լուեալ ուրախացաք, զի դարձեալ էր ի Կարնոյ ի Կարս: Զի մինչև ցարդ գեռ ի Կարին էր, (որպէս յամսոյս ժն և ի վերոյսն ասացեալ է): Վասն գալստեան աստ և դառնալոյ որդւոյն ոչինչ երկար բանս զրեաց, այլ թէ՛ ահա ինքն իսկ պատմելոց է բերանով: Շնորհակալելով զբարեկամութենէն և զինամոցն որ առ մեզ, և խնդիր զնոյնս միշտ ունիլ: Եւ վասն վերոյիշեցեալ Բ նամազի թաղեացն որք ձեռամբ որդւոյն յղեցան, զրեաց թէ՛ եթէ քան զայդոսիկ ևս լաւն լինիլ կամիցիս, ծանո մեզ՝ զի ճարեալ յղեցուք: Եւ այլ առ այսոսիկ բանք: Զայս որդին իւր տարաւ: Ընդ որում ել և Ղօշավանցի Ստեփանն ի մարտ ի Թ:

ՅԻ

Ի Կարս առ Գէորգն, զի յղեցէ
գլղեալսն ի Կարմոյ:

Յետ զրելոյն և պահարանելոյն մերոյ զվերոյգրեալ գրեանսն՝ մինչդեռ աստ էին տոնօղքն, և ելանել կամէին, ժամանեաց փայեակ մի ի Կարնոյ, ընդ որում յղեալ էր Մուրտիկեանց Առաքելս զգրեանսն՝ յինքնն և յայլ տեղեաց, զորև ինքն իսկ յղեալ էր: Ընդ որում յղեալ էր նաև զիւրեանց հաշուից դաւթարն, զոր քանիցս յղել խոստանայր. (որպէս ահա ի վերդ ի թղթով նորին ասացեալ է): Եւ որ ինչ գրամ մնացեալ էր ի վերայ իւրեանց ի հին հաշուէն, զայն ևս յղեալ էր ի Կարս առ Գէորգն, հասուցանել առ մեզ: Իսկ ի գալ փայեկին ի վերայ Կարսայ՝ տուեալ էր նմա և Գէորգն զթուղթ առ սրբազան վեհն. որ ընդ այլ բանից գրէր և զայս՝ զի մարգյղեալ բերել տացէ աստ զԱռաքելի յղեալ ամանաթն: Վասն որոյ՝ զթուանկչիս ետ յղել անդ սրբազան վեհն, և զթուղթ գրեաց առ Գէորգն՝ յղել շուտով զայն ամանաթն: Եւ զի՝ Սեբաստիոյ նոր առաջնորդն՝ (որոյ անունն էր Յակոբ), գայր ի ձեռնագրել աստ եպիսկոպոս, և քանի մի ուխտաւորք ևս գոյին ընդ նմա, զոր զրեալ էր Գէորգն: Ուստի գրեաց զնոսա ևս յղել: Եւ զոր ինչ յերեկ ընդ Նօման աղային և Ղօշավանցի Ստեփանին զրեալ էր, ծանոյց նմա: Եւ էհարց՝ թէ շուտով արդեօք յղէ զգէթեաղին՝ զոր վասն սրբալոյս Մեռնին խնդրեցաք, և զԱՃ գրեանսն: Եւ զի Իբրահիմ Աֆանտին որ ի վերդ յիշի, յառաջ մինչ ի Կարին գնաց, տուեալ էր անդ զհաշիւ առաջնոյ սարասկեարին ե զրեալ ի Պօլիս: Իսկ այժմոյս՝ յետ ելանելոյն նորա ի Կարնոյ՝ նոր ֆարման էր եկեալ առ նոր սարասկեար Հաճալի փաշայն, զի զհաշիւն նորին նորապէս տեսցէ ընդ Իբրահիմ Աֆանտու: Ուստի՝ ե նա թաթար էր յղեալ առ նա ի Կարս, և խնդրեալ էր երթալ վերստին ի Կարին առ ինքն, և տեսանել ընդ ինքեան զհաշիւն հնոյ սարասկեարին ի նորոյ: Եւ նա երթալոց էր, զոր գրէր Գէորգն: Ուստի՝ գրեաց սրբազան

վեհն, զի զերր երթալն նորին գրեցէ ինքեան: Եւ թէ սակս յեաս դառնալոյն աստի նոման աղային զի՞նչ ասեն անդ, ե վասն պատերազմին զի՞նչ ձայն ելանէ, ծանուցէ ինքեան: Իսկ զպատասխանիս ի Կարնոյ եկեալ թղթոցն, ե իւրոյն լիապէս, խոստացաւ յետոյ գրել: Ելին թուանկչիքն ի մարտ և:

ՅԻՇ

Ի յՈՒՆՈՒԷՂԻ, յԱՄԻԹՔ՝ յԱՐԱՅԿԵՐ, ի ԽԱՐԲԵՐԴ ԵՒ Ի ԿԱՐԻՆ:

Իսկ յետ գնալոյ վերոյ գրեցելոյ թղթոյս, ապա ե զպատասխանիս թղթոց վերոյիշեցելոյ փայեկին որ եկեալ էր ի Կարնոյ՝ ետ գրել: Որք են այսք: Թուղթ առ Ուռուձէլու նուիրակ Յովհաննէս վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն՝ զոր գրեալ էր յՈւլահաց երկրէն ի յունվարի Ա: Որ ե նորապէս զդրամ էր հասուցեալ ի Պօլիս առ Մուրտիկեանց Նազարէթն հասուցանել մեղ: Զի գրէր թէ՝ թօխաթցի ոչ գաի որ ի Թօխաթ առ մահտեսի Աղամջանն յղէի ըստ գրեցելոյդ, սակայն՝ զՄուրտիկեանսն հաւատարիմ գիտելով դարձեալ որպէս զյառաջն, առ նոսա յղեցի: Առ որ գրեաց սրբաղան վեհն զմիամտութիւն, թէ երբ առիս հասցի դրամն, զզապզ եմ յղելոց քեզ: Այլ այժմ մեզ հասեալ իմն ե լեր միամիտ, ե այսուհետեւս՝ զոր ինչ դրամս ունիցիս՝ առ Նազարէթն յղեա միամտութեամբ: Յիշեցոյց ե զայն՝ որ ի հոկտեմբերի ԺԱ գրեաց Իսմայիլցոցն տալ զպարտսն մեք՝ զոր վասն եկեղեցւոյն իւրեանց առեալ էին մահտեսի Մաղաքիայն ե մահտեսի Յակոբն: Զոր թէ չտայցեն ասէ՝ ե ընդ դիմացողդ լիցի, յանուանէ գրեա մեզ զընդ դիմացողսն, զի ծանուցողք ինքեանց զչափս իւրեանց: Յիշեցոյց ե ի դեկտեմբերի Դ գրելն առ ինքն զզապզ ի ձեռն Մուրտիկեանցն, վասն առաջին առ նոսա հասուցեալ դրամոյն. նաեւ զայն թուղթն՝ զոր Բ աւուրբ յառաջ յամսոյս ԻԹ գրեալ յղեաց: Գրեցես ասէ զհասա-

նելն: Եւ զի գրեալ էր զաւերութենէ երկրին ե զաղքատութենէ ժողովրդեանն, ե զանյաշողութենէ գործոյն, որք լեալ էին ի հեծեւաշարժութեանց Բց կայսերացն Ռուսաց ե Օսմանցւոց, վասնորոյ՝ գրեաց զմիթարուլութիւն ե զյուսադրութիւն յորդորելով յարիանալ ի գործն, շուտ աւարտել ե գալ: Իսկ ե՝ Մուրտիկեան մահտեսի Փիլիպպոսն, յետ բազմիցս աղաչելոյն ի Կարնոյ՝ վասն Խարբերդու Բէշքիւթիւրին, որ չեղե, (որպէս ի յունվարի ԻԹ ցուցաւ) այժմ ի յԱրապկեր գնացեալ ե անտի ի Խաբերդ, վերստին աղաչանս էր գրեալ առ սրբազան վեհն մեծաւ թախանձանօք, թէ ես իսկ եկեալ աստ՝ ականատես ե վերահասու եղէ՝ որ այնքան սուչ չունի սա մանաւանդ թէ՝ հրամանիդ հնազանդ է, այլ վասն ծերութեան ե անկարութեան չկարէ գալ: զի շատ անկեալ է իբրեւ զկոճղ: Եւ սակս այսր ժողովուրդքն ես գրեալ էին զբազմակնիք թուղթ աղաչանաց, զոր յղեալ էր մահտեսի Փիլիպպոսն ընդ իւր թղթոյն, ե մեծաւ ազերսանօք զաջահամբոյր ես յղեալ՝ խնդրէին սիրով ընդունել: Որ հասեալ էր առ Առաքելն ի Կարին: Եւ սրբազան վեհին ի բազմաց թախանձանաց մահտեսի Փիլիպպոսին հարկեցեալ՝ մանաւանդ՝ մտածեալ թէ՝ մի՞ մեղցի նա ի ներքոյ կապից, գրեաց զթուղթ առ Խարբերդու ժողովուրդսն, ի պատասխանի իւրեանց բազմակնիք թղթոյն: Յիշեցուցանելով նոցա զայն ամենայն, զոր ի յուլիսի ԻԸ գրեաց առ ինքեանս: Եթէ զայն հասկանայիք ասէ՝ գրէիք զպատասխանիս մեր գրեցելոցն, այլ գիտեմ զի դուք միամիտ էք, ե չէք հասկացեալ, ե զայս ես միամտութեամբ էք գրեալ, ուստի՝ ոչ մեղադրեմ: Զի թէ գա յիրաւի եպիսկոպոս է՝ ե ինձ թիւր են հասկացուցեալ, թող զիւր վկայականն առնու գայ աստ, իմանամք թէ եպիսկոպոս է, ե զայն կեղտ անունն բառնամք, ե փառաւորութեամբ յետս յղեմք: Իսկ թէ պատճառէք թէ ծեր ե անկար է, գալ ոչ կարէ, թող զվկայականն ընդ հաւատարիմ մարդոյ յղէ, զի տեսցուք ե միամտիցուք, ե դարձեալ առ ինքն յղեսցուք: Իսկ թէ ասէք թէ զվկայականն կորուսեալ է, ապա՝ քանի մի գլխաւոր իշխանօք եկանք ասա յուրտ, ե զձեռս ձեր ի վերայ սուրբ Իջման

տեղւոյն եղեալ՝ վկայեցէք թէ մեք գիտեմք որ եպիսկոպոս է, այն ես է ինձ ընդունելի։ Այսպէս արարէք ուրեմն, եթէ ճշմարիտ երաշխաւոր էք դմա, Ապա եթէ դմին յայտցանէ հչ առնիցէք, յայտնի է որ ի զուր է գրելն ձեր, և հչ գիտէք թէ՛ զի՞նչ գրէք։ զբողոքս զբողոքս, և զուրք զիտէք թէ՛ որպէս կնքէք, Այլ մեք թողեալ զամենայն, զայս գիտեմք հաւաստեալ, զի գա Աթոռոյս եպիսկոպոս չէ, սուտ եպիսկոպոսութիւն առնէ, և դատաւարտելի է։ Իսկ թէ ասէք յայլ տեղեաց է լեալ եպիսկոպոս, ես առաւել դատելի է, զի օտար եպիսկոպոսն ոչ կարէ ի մերում վիճակի եպիսկոպոսութիւն առնել թարց հրամանի մերոյ, Իսկ մեր խնդրելն զղա վասն այսորիկ էր, զի բառնայաք ի դմանէ զայդ կեղտ անունդ, և զգայթակղութիւն որ վասն դորա անկեալ է յայդ երկիրդ՝ ի բաց բառնայաք։ Թէ ինքն մարդ լինէր, պարտ էր իւրովի մտածել զայս, և առանց մեր զրելոյն գալ աստ՝ առնուլ զօրհնութիւնս մեր, և բառնալ զգայթակղութիւն։ Բայց այժմ, որովհետեւ դուք և մահտեսի Փիլիպպոսն զբողոքէք և վկայէք թէ՛ իբրեւ զկոճղ անկեալ կայ, գալ ոչ կարէ, վասն այսորիկ՝ զթացեալ մեր յաղաչանս ձեր՝ մանաւանդ՝ ի ծերութիւն, և ի տկարութիւն դորին, զի մի ի ներքոյ կապից մեռցի, ահա այնու օրհնութեան կոնդակաւ արձակեցաք զդա ի կապանացն և ի բանադրանացն, և ետուք դմա հրաման՝ պաշտել զկարգն, և վարել զգործն առաջնորդութեան եթէ կենդանի կայցէ, Բայց այսու պայմանաւ, զի զգործ եպիսկոպոսութեան մի գործեսցէ, և մի բնաւ զկարգ եպիսկոպոսութեան պաշտեսցէ, մինչև եթէ զառողջութիւն գտցէ՝ աստ եկեսցէ որպէս զրեցաք, և թէ ոչ այնպէս, արասցէ որպէս զրեցաք։ Զի զայն զոր մեք գիտեմք, ոչ կարեմք թողուլ զհաւաստի գիտեցեալն մեր, և մեղաց պատճառ լինիլ գիտելով։ Իսկ թէ ինքն զհաւաստութիւն իմն ունի, թող ծանուցէ մեզ որպէս զրեցաք։ Ահա զրեցաք ասէ մեր նուիրակին, որ եկեսցէ առ ձեզ՝ և զսրբալոյս Մեռոն տացէ։ (զի՛ յառաջ գրեաց չտալ՝ որպէս ի դեկտեմբերի Դ և ի վերոյսն ասացաւ) դուք ես առաջնորդաւ ձերով ըզհնազանդութիւն և զհարազատութիւն ձեր որ առ սուրբ Աթոռս և առ մեզ՝ ցուցէք

նմա, Թուղթ ևս յԱբապկեր առ մահտեսի Փիլիպպոսն գրեաց, ի պատասխանի երկուց թղթոցն ի մարտի Ե գրեցելոց։ Ծանուցանելով զոր ինչ գրեաց առ խարբերդցիսն, և ղթուղթն նոցին առ նա յղեաց՝ տալ նոցա, և այնպէս առնել տալ։ Իսկ և՛ գանգատ գրէր սա զՅամթայ և զԹօխաթու նուիրակացն, թէ շատ զզուեցուցանեն զժողովուրդսն անիծանելով և վիրաւորելով։ Գրեաց թէ՛ ահա զրեցի նոցա զնախատինս, զի սիրով վարիցին ընդ ժողովրդեանն։ Բայց մեղն առաջնորդացն է ասէ ըստ մեծի մասին, քան թէ մեր նուիրակացն, դու միամիտ ես, բայց մեք զլաւն գիտեմք։ Եւ վասն յղելոյն ըզդաւթար հաշուին իւրեանց (որպէս ասացաւ ի վերոյ) զղապզ յղեաց, (որպէս ասելոց եմ ի ներքոյ)։ սմա ևս ծանոյց՝ զի միամտեսցի։ Առ Առաքելն յղեաց առ նա հասուցանել։ Թուղթ ևս առ Յամթայ նուիրակ Ղազար վարդապետն գրեաց, վասն Թուղթ չգրելոյն յանդիմանութիւն։ Եւ զոր ինչ գրեաց խարբերդցուցն, սմա ծանոյց։ Եւ հարկեաց երթալ անդ՝ և տալ զսրբալոյս Մեռոն, (որպէս ի վերն ևս ասացաւ) և զորպէսն իւր և գործոյն գրել։ Փուսուլայ ևս գրեաց առ սա, յիշեցուցանելով զիւր պատուէրսն՝ որ պատուիրեաց սիրով վարիլ ընդ ժողովրդեանն, և յանդիմանութիւն վասն ոչ այնպէս առնելոյն՝ և անիծիւք զսոսա վիրաւորելոյն, որպէս գանգատէր Փիլիպպոսն՝ որ ասացաւ ի վերն։ Ղապզ ևս գրեաց ի վերայ մահտեսի Փիլիպպոսին և Առաքելին վասն իւրեանց հաշուց կատարելոյն, թէ ի ՌՄԺԸ թուոյն մինչև ի ՌՄԻՁ թիւս, և ի մարտի ԻԱ որքան առևտուր արարեալ եմք ընդ ձեզ՝ թէ ընդ ձեռն պատրիարքին և Նազարէթին, և թէ այլ մարդկանց և նուիրակաց, թէ փօլիցայիւ, թէ այլ կերպիւ, զբոլորն հատեալ վերջացուցաք, և զհիսապսն մեր որ ընդ ձեզ՝ կարեցաք. այլ ամենեկն Ա փարայ տալիք և առնիլք չմնաց ի մէջ մեր և ձեր։ Վասնորոյ՝ յայսքան միջոցումս որքան հիսապի և առևտրոյ կողմանէ գիր դոյ գրեցեալ թէ ի մէջ առ ձեզ՝ և թէ ի ձէնջ առ մեզ, բոլորն անընդունակք և բաթալք եղին։ Եւ այսր աղագաւ՝ ապա միամտութիւն նոցին և օրհնութիւն։ Թուղթ ևս ի Կարին առ Մուրտիկզատէ Պօջայ Առաքելն գրեաց՝ ի

պատասխանի ի մարտի ԻԱ գրեալ թղթոցն՝ և հաշուագրացն: Ծանուցանելով զգրեւն յամսոյս ԻԹ զպատասխանիս առաջին գրեցելոցն ի վերայ Կարսայ: Եւ հաւանութիւն վասն յղեալ հաշուագրին, թէ մեր դաւթարին համաձայն գտաք ե հաւանեցաք: Եւ զապզն ես յղեցաք ի միամտութիւն ձեզ: որ ասէ այլ առևտուր չմնաց ի մէջ մեր և ձեր՝ յանցեալ թուոյ մայիսի ԺԵ էն, մինչ ի յայս թուոյս մարտի ԻԱ: Սակայն՝ զթաբձիման մահտեսի Ղազարի ԼԵ ղոռւշն (որ յիշեցաւ ի մայիսի ԺԲ) առեալ էք ասէ ե մեզ զրեալ, բայց այժմ ի մէջ այս հաշուոյս ի կարգս ձեր առիցն չէք գրեալ, այլ հոգ չէ ասէ, ի նոր դէվթէրի առքումն գրեցէք, մեք ես ի մեր նոր դէվթէրոջն գրեցաք: Նոյնպէս՝ և գիշէթիւթիւրի տուեալն ասէ՝ (որ ի վերն յիշեցաւ): Ե նսայի վարդապետին վերայ արարեալ նոր փօլեցայն, (որ յամսոյս ԻԹ յիշեցաւ) և Ուռումեւու նուիրակի նոր հասուցեալն Նազաբէթին, (որ ի վերոյգրեցաւ) գրեցէք ասէ ի նոր գէվթէրն, յետ մարտի ԻԱ ին, որ հին տարւոյն չխառնուի, զի մեք ես ի նոր դաւթարն մեր գրեցաք ասէ: Եւ զայն զրաֆն զոր ի կողմանէ հին հաշուին յղեալ էր՝ (որպէս ասացաւ ի վերն յամսոյս Լ) ի ձեռն այս փայեկիս էր յղեալ, որ զթուղթսն բերեալ էր, զոր տեսեալ Գէորգին ի Կարս, առեալ էր ի ձեռացն, ե գրեալ էր սրբազան վեհին մարդ յղել ե տանիլ տալ: (որպէս ասացաւ՝ անդ յամսոյս Լ): Ուստի փոքր ինչ մեղադրեաց՝ թէ ընդէր ի ձեռն սայուն յղես, զի ժամանակս վտանկաւոր է, եթէ փորձանաց դիպէր ասէ՝ մեք զինչ առնէաք: Ապա ե միամտութիւն, թէ մարդ յղեցաք ի Կարս՝ զի բերցեն: (որպէս անդ յամսոյս Լ ասացաւ): Կրկին ես միամտութիւն վասն ընդ Թիֆլիզեցի նսայուն յղեալ զրամոյն, (որպէս ե յամսոյս ԻԹ): Եւ զի վասն Յամթայ առաջնորդի տալեացն՝ (որ յամսոյս ԻԹ յիշեցաւ) միամտութիւն գրէր թէ առնլոց եմ, գրեաց զշնորհակալութիւն, և պաաուիրեաց մուգայէթ լինիլ ե առնուլ: Եւ զոր ինչ առ Պարբերգիսն գրեաց՝ սմա ես ծանոյց, և զկոնդակն ընդ թղթոյ մահտեսի Փիլիպպոսին յղեաց առ սա՝ հասուցանել առ նա: Նոյնպէս ե զթուղթ Ուռումեւու նուիրակին

յղեաց առ սա՝ զի ի ձեռն Նազաբէթին առ նա հասուցէ: Նաև զԅամթայ նուիրակինն ես, զի հասուցէ առ նա: Եւ որպէս յամսոյս ԻԹ, այժմ ևս յոյժ հարկիւ գրեաց յըզել շուտով զառ ինքն եղեալ ամանաթսն: այսինքն՝ զբալասանի իւղն՝ զոր մինչև ցզատիկն աստ հասուցես ասէ, զի ի նոր կիւրակէին սպաս զնել կամիմք սրբալոյս Մեռոնին, զի ի հոգեգալստեանն յաջողմամբ Տեառն օրհնեսցուք: Ընդ նմին և զայլ ամանաթսն, որք յամսոյս ԻԹ յիշեցան: Իսկ և սա գրէր թէ՝ ի Մարտիրոսէն զձեր զրաֆն խնդրեա և առ, զի ի Թօխաթ գնացեալ դարձաւ, և ունի կարողութիւն տալոյ: Վասնորոյ՝ զթուղթ գրեաց առ նոյն Արապկերցի Մարտիրոսն, (որ ի նոյեմբերի ԻԱ յիշեցաւ) սիրով և սաստիւ հարկ՝ զի տացէ զզրաֆն մեր: Զի այժմ ունիս ասէ կարողութիւն, և կարես տալ, տուր, և մի գմեզ կրկին ի վրէժխնդրութիւն շարժեր: Երբ և իցէ տալոց ես, լաւն այն է՝ զի սիրով տայցես: տուր ասէ Առաքելին և մեզ գրեա, զի ղթամասուկդ ընդ օրհնութեան թղթոյ առ քեզ յղեսցուք: Եւ այլ ևս ընդ սմին հարկ: Զայս առ Առաքելն յղեաց՝ տալ նմա, և խնդրել զզրաֆն, և առնուլ: Եւ թէ նա յամեցուցանել և զայլ և զայլ պատճառս դնել կամիցի, ծանուցէ ինքեան: Վասն յամսոյս ԻԹ յղեալ թղթոցն Պօլսոյ և Զմիւռնոյ կրկին հարկ՝ շուտով յղել առ Նազաբէթին: Ընդ Արապկերցի Սիմէօն անուամբ փայեկին՝ զոր յԱրապկերու էր յղեալ մահտեսի Փիլիպպոսին, ի մարտ ԼԱ:

ՅԻՐ

Առ Եաղուպ փառայի ուղի Ալիբէկն
ի Մաղգրեդ:

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն ի Մաղգրերդ առ Եաղուպ փառայի որդի մահտեսի ըէկն՝ ի պատասխանի թղթոյն, զոր յատուկ մարգով յղեալ էր աստ, որ էր զանգատ զԼօշավանից վէթիլ Պօղոս վարդապետէն,

յորմէ զգուեալ էր, և խնդրէր բերել աալ աստ զնա: Եւ սրբազան վեհն իբր առ իշահել զնա, զթուղթ մի գրեցոյց առ նա Մկրտիչ վարդապետին, թէ եւ եկ աստ, զոր ծանոյց սմա: Եւ զի այժմ զթուղթ մի ես առ Ղօշաւանից առաջնորդ Կարապետ վարդապետն գրեցոյց գալ աստ վասն հարկաւորութեան իմիք, (որ ի կողմանցն Ախլ-ցխայու գարձեալ էր անդ, որպէս ի մարտի իթ ես ասացաւ): Ուստի Պօղոս վարդապետին գրեցոյց ընդ նմա զնալ, եւ ի սորին կողմանէ զահեցողական բանս գրեաց Ալիբէկին, եւ ընդ նորին մարդոյն յղեաց առ նա ի ապրիլ Բ:

ՅԻԳ

Առ Կարսայ փաւայն, եւ նորին քեա-
հիւայն, եւ առ ուրի իբրահիմ
Աւանսուն:

Որպէս ասացաւ ի վերդ՝ թէ վասն ի-
րիք հարկաւորութեան խնդրեաց սրբազան
վեհն զղօշաւանից առաջնորդ Կարապետ
վարդապետն գալ աստ, այժմ եկն ընդ մեր
թուանկչոցն, որք ի մարտի է յղեցան անդ:
Իսկ զՊօղոս վարդապետն զոր ի վերդ խնդ-
րեցաք, չէր բերեալ ընդ իւր, զի կառավա-
րիչ վանիցն նա էր. զօգուտս վանիցն առն-
լով՝ և Մահմատ բէկի անդէպ խնդրոցն չը-
լսելով՝ դժուար իմն էր թուեցեալ յաչս նո-
րին: Վասն այսորիկ չէր բերեալ, ընդ որ և
սրբազան վեհն հաճեցաւ: Եւ յաւուրս ինչ
մնացեալ աստ Կարապետ վարդապետին, ի
նեղակայումս վերադառնալ կամէր ի Կարս,
զի անդ արասցէ զգատիկն: Բայց էին ի
Կարս ոմանք, որք ոչ վարէին ընդ նմա սի-
րով, ուստի՝ խնդրեաց ի սրբազան վեհէն
գրել զթուղթ առ զլիսաւորսն Կարսայ, այ-
սինքն՝ առ պարոն Գէորգն, Ղազարն, Կա-
րապետն, մահտեսի Յովհաննէսն, պարոն
Պետրոսն, մահտեսի Եղիկն, մահտեսի Գի-
լանն, Ռստակն, Ասօն, մահտեսի Սիմօնն,
մահտեսի Սահակն, Գրիգորն, Մելիտոնն,

Թօհանն, և Զիթլի Աղայեկն, որոց շատն ին-
քեան բարեկամք եւ ընդունօղք էին: Աս որս
գրել զշնորհակալութիւն հասարակապէս՝
վասն ընդունելոյն զինքն սիրով՝ եւ հնա-
զանդելոյն: Իսկ և անորոշապէս յանդիմա-
նութիւն թէ՛ եւն ոմանք ի ձէնջ՝ որք ոչ ըն-
դունին զսա սիրով, եւ ոչ հնազանդին, որոց
և սպառնալիք եւ սաստ՝ առ ի հնազանդիլ:
Զոր եւ գրեաց իսկ սրբազան վեհն, եւ ետ
նմա: Իսկ ե՛կ կամէր սա նորոգել տալ զո-
մանս շինուածս վանիցն, ուստի խնդրեաց
ի սրբազան վեհէն, գրել առ փաշայն եւ առ
քեահիւայն, եւ առ որդի իրրահիմ Աֆան-
տուն վասն այսր, զի հրամայեցեն նմա շի-
նել: Ուստի՝ եւ սրբազան վեհն գրեաց զթուղթ
առ Կարսայ փաշայն, զի հրամայեցէ նմա
նորոգել դէին շինուածսն: Թուղթ ես առ
որդի իրրահիմ Աֆանտուն գրեաց, զի ինքն
եւ լիցի այսմ ձեռնտու: Որ էր Մուստա-
ֆայ բէկն՝ որ մուտառիս էր: Որում եւ յը-
ղեաց Բ Թիւանի լիտր հնդկաց բրինձ՝ ըստ
որում յառաջ խոստացեալ էաք, (որ ասա-
ցաւ ի մարտի ժե) և որպէս ի վերն ի
մարտի է ասացաւ թէ՛ իրրահիմ Աֆանտին
գնացեալ է ի Կարս, այժմոյս գնացեալ էր
ի Կարին, տանելով ընդ ինքեան եւ զՂափու-
ճի բաշի նօման աղայ որդին իւր՝ որ ի
մարտի իթ գարձեալ գնաց աստի: Ուստի՝
գրեաց սմա, թէ Աֆանտին որովհետեւ գնաց,
զու զսիրոյ գիրդ ի մէնջ անպակաս արա,
և զմեղապատշաճ որպիսութիւնս ևս գրեմ
մեզ, և այլ ըստ սմին բանք սիրոյ: Եւ Կա-
րապետ վարդապետն ի ապրիլ Ժ:

ՅԻԳ

Ի Վան, վասն քարսաւ Սահակիին զի
եկեացէ: Առ փաւայն, առ իբրահիմ
եւ առ ինքն:

Սրբոյ Աստուածակերտի տաճարիս ձա-
խակողման դասու յետին դասու սիւնն
խախտեցեալ էր, զոր կամէր սրբազան վեհն
նորոգել տալ: Ուստի՝ գրեաց զթուղթ առ

Վանայ Թաժուր փաշայն, խնդիր՝ զի զքարտաշ Սահակն՝ (որ ի մարտի ժն յիշեցաւ), յղեսցէ աստ: Եւ այս ես՝ թէ դու բարեկամութեան ճանապարհաւ մեզ թաքլիֆ շատ ես դրեալ, և մեք կատարել եմք. (որպէս ասացաւ ի յունիսի ամսոյ ժՁ) գու ևս ասէ՛ այժմ զմերս խնդիր կատարեան: Սոյն բանիւք և այսու ոճիւ, զթուղթ ևս առ Վանայ քաղաքի իշխանսն գրեաց, և ղթուղթ փաշային առ սոսա յղեաց, տալ նմա, և արդ առնել, և զուստայ Սահակն յղել: Ընդ նմին Բ քարտաշ ուստա՝ հանդերձ քանի մի քարտաշ աշակերտօք, ղերկու քանքանչիս ևս յղել, (որպէս ի մարտի ժն ևս ուստա Սահակին դրեցաք) դրեաց և գհրաւիրուամ, զի ի Հոգէդալստեանն եկեսցեն աստ ի յօրհնութիւն սրբալոյս Մեռոնին: Եւ յոյժ հարկ վասն քարտաշին, ծանուցանելով և զպատճառ խնդրելոյն: Թուղթ ևս առ ինքն ուստայ Սահակն դրեաց, հարկ՝ փութով գնալ ընդ փայեկին, և սակաւ մի սպառնալիք, մինչ ոչ եկեսցէ: Թէպէտ ի մարտի ժն ասէ դրեցաք, զի կամ դու եկեսցես, և կամ Բ քարտաշ վարպետս յղեսցես, այլ այժմ՝ թարց գալոյ քոյ ոչ լինի ասէ, զի ամէն վարպետի հաւատալոյ գործ չէ նորոգումն սեան սրբոյ տաճարին ասէ, սակաւ ինչ բան է ասէ, և շատ չես մնալոց, այնպէս եկ ասէ, որ ի մայիսին նորոգես, և ի յունիսին դառնաս յետս: Մէկ ամիս կու պահեմ ասէ զքեզ, և ոչ շատ: Եւ հարկ բերել զերկուս քարտաշ վարպետս հանդերձ իւրեանց քանի մի աշակերտօք վասն այլ շինուածոց: Նաև զերկուս քանքանչիս, (որպէս ի մարտի ժն ևս գրեաց) և բազում հարկ առ այսոսիկ յոյժ: Թուղթ ևս առ Վանայ նուիրակ և առաջնորդ Պաղտասար վարդապետն գրեալ, ծանոյց գայս ամենայն, և պատուիրեաց հոգ տանել, և շուտով յղել զնոսա աստ: Եւ վասն օրհնութեան սրբալոյս Մեռոնին սմա ևս գրեաց, զի ծանուցէ ամենեցունց, և ով կամի եկեսցէ: Եւ սակաւ մի մեղադրութիւն, որ դատարկ գիր և՛ ոչ գրէր գոնեայ, զի ոչ ինչ յղեաց աստ ցայժմ, ոչ տաւար, ոչ իւղ և ոչ պանիր: Անապատաց հարքն ևս զիւրեանց խոստացեալսն չյղեցին, (որ յիշեցաւ ի յունիսի ժՁ) որսց սակս գրեաց թէ որովհետեւ չյղեցին, այլ չէ մեզ պիտոյ, թող

այլ չյղեն: Եւ կարծելով թէ՛ սա անդ ոչ իցէ, գայս թուղթս ևս առ իշխանսն յղեաց, զի թէ նա անդ իցէ, տացեն նմա, ապա թէ ի վիճական իցէ, ինքեանք հոգ տարեալ յղեսցեն շուտով ղՍահակն և գայլսն: Սահակի թուղթն ևս առ սոսա յղեաց տալ նմա և շուտով յղել: Զբաղիշեցի Մեռոն փայեկն յատկապէս վասն այսր այսու թղթովք յղեցաք ի ապրիլ ժն:

ՅԻԵ

Առաքելն ի Թիֆլիզ ի ժողովարարութիւն մումի զՍեփաճնոս վարդապետն

Վասն ժողովելոյ ըստ սովորութեան զմոմ, առաքեաց սրբազան վեհն ի Թիֆլիզ ղԴութախցի Ստեփաննոս վարդապետն: Ուրում տուաք ըստ սովորութեան զկոնդակ՝ ի վերայ քաղաքին Թիֆլիզու, առ ի տալ առատութեամբ զմոմն զոր տալոց էին: Թուղթ ևս ի վերայ քահանայիցն Աւագագունից, պատուէր՝ զի առատութեամբ ժողովեալ զմոմն, փութով աստ հասուցեն ի մայիսին զի սպիտակացի: Թուղթ ևս առ Մելիք Աւետիքն միթարութիւն վասն մահուան կնոջն, զոր առաջնորդն էր խնդրեալ գրել: Ծանոյց ևս թէ ի Հոգէդալստեանն, զսրբալոյս Մեռոն եմք օրհնելոց, ծանո աւմենեցունց, ով կամի եկեսցէ, և դու ևս հրամայեա և եկ: Առ առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն գրեաց, նոյնպէս հարկ վասն մոմին, զի ժողովեալ տացէ փութով, և յղեսցէ ի մայիսին ի սպիտակիլ: Եւ սմա ևս ծանոյց զօրհնութիւն սրբալոյս Մեռոնին, զի ծանուցէ ամենեցունց, և ով գալոց է, եկեսցէ: Իսկ և վասն մահուան Տաթևու առաջնորդ Աբրահամ վարդապետին որպէս ի մարտի ԻԹ գրեաց Յովսէփ վարդապետին ի յՈւռումէլի՝ զի ժողովեալ արդեամբքն ի սուրբ Աթոռս եկեսցէ, թարց երկբայութեան նոյնպէս և այժմ առ միւս սպասաւորն նորին Յովակիմ վարդապետն՝ որ գնացեալ էր ի Հաշտարխան, գրեաց ղթուղթ՝ ամենևին

բաա նոյն ոճոյ՝ զոր ինչ առ Յովսէփ վարդապետն գրեաց, որպէս զի ժողովեալ արդեամբքն ի սուրբ Աթոռս եկեսցէ թարց երկրայութեան իրիք: Թուղթ ես առ Հաշաարխանու նուիրակ և առաջնորդ Յովսէփ վարդապետն գրեալ՝ զայս թուղթս առ նա յղեաց, տալ նմա, և յուսադրել, և ի սուրբ Աթոռս ուղարկել ժողովեալ արդեամբքն: Եւ զոր ինչ նմա գրեաց, սմա ես ծանոյց: Ծանոյց և զգրեալն քան զայս յառաջ զթուղթ ի մարտի ժն առ ինքն ի վերայ Գիւանու՝ ընդ թիֆլիզեցի նսայուն, եւ յաւուր ելման թղթոյս, դէր մի եկն ի նմանէ, գրեցեալ ի յունկար ամսոյն: Որ գրէր թէ՝ նոր եպիսկոպոս եկն ի քաղաքս (քանզի առաջին Միֆօտի եպիսկոպոսն յանցեալ ամին վախճանեցաւ): Եւ նոյն նոր եպիսկոպոսն Ա շիշայ տէր ողորմեա ընծայ էր յղեալ սրբազան վեհին, որ էր չքնաղ իմն կերտուած, եղեալ ի մէջ յատուկ արկեղ: Որոյ սակս ինդրէր զշնորհաւորութեան և զշնորհակալութեան թուղթ: Այլ սրբազան վեհին այժմ անձեռնհաս գլուխ ի գրել զպատասխանի նորին, գրեաց միայն զհասանելն թղթոյն և տէր ողորմեային, և խոստացաւ յետոյ գրել զպատասխանի թղթոյն՝ հանդերձ ինդրեցեալ թղթովքն: Բայց զի գրէր թէ՝ յայս կողմս ժողովարար մի ուղարկեմ, զի ժողովուրդն ի մէջ նեղութեան են, և երես ոչ տան, ահա Ադուլեաց վանից ժողովարարն ես աստ է, և անպատիւ է յոյժ վասն չքաւորութեան ժողովրդոցն: Ուստի գրեաց թէ՝ Ադուլեաց վանից ժողովարարն յառաջ է եկեալ յայդր, իսկ Յովակիմ վարդապետն ես այդպէս եղե, և յետս է գալոց, յետ այսորիկ չեմք տալոյ ժողովարարաց զթուղթս ժամանակ ինչ, դու ես թարց մերոյ թղթոյն և կնքոյն մի թուղուր զոք յայդր: Զայս ես առ Թիֆլիզու առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն յղեաց յղել առ նա ի Հաշտարխան: Եւ Ստեփան վարդապետն ի ապրիլ ժթ:

ՅԻՉ

Յղեցն սրբազան վեհին զժողովարար Երկաթի ի Ղաղախ, ի Բոնչալու եւ ի Շուլաւէր:

Եւ զի՝ որպէս ասացաք ի վերդ ի ԺԸ ի մեծամեծ շինուածս ձեռնամխեալ սրբազան վեհին, էին բազմութիւնք գործաւոր մշակաց, որոց ոչ գոյր ըստ բաւականին կերլի: Զի վասն խառնակութեանց Գրդստանու երկրին՝ ի քանի ամս ոչ յղեաք անդ զժողովարարս իւղի՝ պանրի և մսացուի, նա ե՝ վասն մեծածախ շինուածոցն երկաթ ևս չգտանիւր ըստ բաւականին: Յառաջագոյն սովորութիւն էր ի Գեանջայ զժողովարարս երկաթոյ յղել, իսկ յորմէ հեհետէ անկաւ երկնդութիւն յայն երկիրն վասն չիք Իսրայէլին՝ որք բանագրեցաւ, որ ահա ԺԲ ամ է, այլ ոչ յղեաց առ նոսա սրբազան վեհն զժողովարարս երկաթոյ, իսկ այժմոյս սակս ներկայական պակասութեանց, յղեաց զԳարբիէլ վարդապետն երկաթաձորեցի ի Ղաղախ՝ ի Բոնչալու՝ և Շուլաւեր գիւղն, ուր էին բազում ժողովուրդք ի Շամշադինու երկրէն փախուցեալք, որոց շատքն երկաթագործք էին, առ ի ժողովել ի նոցունց զիւղ՝ պանրի՝ մատաղացու, երկաթ՝ և երկաթեղէն գործիք, զինչ և լինիցի, նոյնպէս և փայտեղէնք: Կոնդակ ես ետ նմա ի վերայ վերոյիշեալ տեղեացն, ծանուցանելով զորպիսութիւն շինուածոց սրբոյ Աթոռոյս, և զնորոգումն սեան սրբոյ տաճարին և զպակասութիւն մեր ի պիտոյից, և յորդորումն և պատուէր, զի առատութեամբ տացեն զյիշեալ իրան: Օրինակն է ի բոլորադրահամար տետրն, յերեսն՝ ԶԺԱ, ԶԺԲ, Թուղթ ես առ Շամշադինցւոց Գեալանթար Մխիթարն գրեաց վասն այսր, զի ձեռնտու լիցի Գարբիէլ վարդապետին, և յիւր ժողովրդոցն առատութեամբ ժողովել աացէ զինդրեալ իրան՝ ի ձեռնտուութիւն մեզ: Եւ Գարբիէլ վարդապետն ընդ Ստեփան վարդապետին ի միասին ի ապրիլ ժթ:

ՅԻԷ

Առ 'Ղօսեալանից առաջնորդ Կարապետ վարդապետէն՝ վասն վանիցն:

Վասն դժնէաբար վարիւոյն Եաղուպ փաշայի որդի Մահմաա բէկին ընդ Ղօշավանից առաջնորդին և միաբանիցն, ի կարճոյ ասացաւ յամսոյս Բ, և ի Ժ. Այլ Կարապետ վարդապետն մինչ յամսոյս Ժ զնայր ասաի, հրաման էաւ ի սրբազան վեհէն փակել առ Ժամանակ մի զդուռն վանիցն, և զմիարանսն աանիլ ի Կարս, և ճմել զքիթ նորին այնու առ սակաւ մի: Որ և զնացեալ արարեալ էր այնպէս: Ուստի՝ և Մահմաա բէկն զրեալ էր զաղերսանաց զիր առ քիւրտ Շամդին Ազալն, զի միջնորդեսցէ սրբազան վեհին, զրել առ Կարապետ վարդապետն զհրաման դառնալ ի վանսն: Եւ սրբազան վեհն ի Թախանձանաց նորին հաբկեցեալ՝ Թուղթ զրեաց առ Կարապետ վարդապետն, զի Թէ ձեռնտու է ինքեան, և զիտէ Թէ՝ Թողու նա զընթացսըն, զարձցի ի վանսն, ապա Թէ ոչ, զոր ինչ օգուտ զիտէ՝ զայն արասցէ, և զրեսցէ ևս ինքեան: Եւ այսր աղագաւ, զրեաց և զԹուղթ առ Շամդին ազալն, ծանուցանելով զզրելն բոտ խնդրոյն առ Կարապետ վարդապետն զԹուղթ: Ջայս տուաք նորին մարդոյն, իսկ զԿարապետ վարդապետինն՝ Ղօշավանցի Ստեփանն տարաւ ի ապրիլ ԻԱ:

=====

ՅԻԸ

Ի Կարին, առ Մուրսիկեանց Առաքելն, վասն Թիֆլիզեցի Ստեփանի բամբակին:

Թուղթ զրեաց սրբազան վեհն ի Կարին առ Մուրսիկեանց Առաքելն, ըստ խնդրոյ Թիֆլիզեցի Ջաղաթենց Ստեփանին: Ջի բամբակ ունէր՝ զոր ի ձեռն Թիֆլիզեցի Թիւնի Յարութիւն կոչեցեալ մարդոյ ուր Դիւան Հայոց պատմ. ԺԱ,

մեծն յղէր ի Կարին ի վաճառել անդ: Ուստի՝ խնդրեաց ի սրբազան վեհէն զրել առ նա, զի լիցի ձեռնտու Յարութիւնին յամենայն կողմանէ, և տիրութիւն արասցէ, առ ի բարուքապէս վաճառիլ բամբակին: Ջոր և զրեաց սրբազան վեհն: Եւ վասն առ ինքն եղեալ բալասանի իւղին այժմ ևս վերստին հարկ՝ շուտով յղել. որպէս և ի մարտի Ա ևս զրեաց: Տուաք զայս նոյն Թիֆլիզեցի Ստեփանին, ի ապրիլ ԻԱ:

=====

ՅԻԹ

Ի Կարին, առ Եփրիկեան մահեստի Գրիգորն և առ զանձապետն մեր:

Ի Կարնոյ յէփրիկեան մահեստի Գրիգորէն Թուղթ Ժամանեաց առ սրբազան վեհն, զոր ըստ հարկադրութեան տեղոյ սարակեար Հաճալի փաշային զրեալ էր առ սրբազան վեհն յատուկ փայեկաւ, և զորպիսութիւնս խնդրեալ: Ուստի՝ և սրբազան վեհն զԹուղթ զրեաց առ նա ի պատասխանի Թղթոյն, ծանուցանելով զհասանիւն, և զորպիսութիւնսն եթող ի փուսուլայէն իմանալ, զոր ասէ ըստ սովորութեան մերոյ չըկնքեցաք, զի ի վերայ այգպիսոյ փուսուլայի կնիք ոչ դնեմք, դու ընդ այդ մի վըրդովիցիս, այլ հաւատա զրեցելոցն: Եւ հրաւիրեաց զալ ընտանեօք և բարեկամօք ի յօրհնութիւն սրբալոյս Մեռոնին ի Հոգեգալստեանն: Եւ ողջոյն եղբօրն մահեստի Կիրակոսին, և որդւոյն՝ Հաճի Պապային և մահեստի Պետրոսին: Փուսուլայ ևս զրեաց առ սա, ծանուցանելով ըստ խնդրոյն զորպէսն կողմանցս: Թէ սոքա որ զընծայն վերչառին (որպէս ասացաւ ի մարտի ԻԹ), սարի մտօք էր, զի ի վէքիլէն երկեան, Թէ գուցէ կարծիցէ Թէ՝ Օսմանցուն հետ միացան, և կամ զօրք յղիցէ, կամ ինքն իսկ եկեսցէ ի վերայ ինքեանց: Ուստի շուտով զրեցին Բեարիմին, Թէ այսպէս եղև բանն, դու յորիշ կարծիս մի անկցիս: Այժմոյս սոցա մէկ շարժմունք ինչ ոչ գոյ, հանգիստ նըս-

տած են, և իւրեանց գրոյ պատասխանւոյն նային ի Բեարիմէն, զի թէ ի նմանէ, և թէ յայդրուստ՝ կասկածին, անէ սոցա կամքն, որ ոչ ի Բեարիմէն լինի եկող և ոչ ի դոցունց, որ ինքեանք հանգիստ փնան։ Ի սոցանէ բան չկայ, և ոչ ի Բեարիմէն յայս ներկայս, զոր ինչ ասեն՝ սուտ է, Թող շուտ չհաւատան, այլ ծանր նստցին։ Մեք զոր ինչ դրեմք, ճշմարիտ է, ի հարկէ թէ բան իմն լինիցի, դրելոց եմք։ Եւ զի զձերակլէն կասկածէին, գրեաց թէ՝ նա այժմ դոցա հետ բան չունի, և բարեկամ է, և զԹադաւորի ընծայն փառաւորութեամբ և հանդիսիւ վեր էառ, զի նա չերկնչի ի Բեարիմէն։ Զօրք թէպէտ շատ ունի ժողովեալ, բայց սորա կռիւն և վէճն ընդ Ղարաբաղու և Շրուանու խաներին և լէկղեացն է, դեռ այնպէս կայ, դոցա հետ բան չունի բացի բարեկամութենէ, թէ իւրեանք չխառնեն։ Եւ ի կողմանցն Դաբաւդու ես կասկածէին զհիւսիսականաց, գրեաց թէ՝ յառաջ որ մէկքանի հարիւր մարդ եկին անդ, դեռ անդ նըստին ըստ հրամանի իւրեանց կայսերն, ոչ դառնան յետս, և ոչ շարժին ուրեք, և նոր եկող ես ոչ գոյ, և այլ ըստ սմին բանս գրեաց առ այսոսիկ։ Փոխուլայ ես գրեաց դարձեալ առ սա, թէ յորժամ լուան դոքա գլետս դարձուցանելն սոցա ընծայիցն, զի՞նչ ասացին և յի՞նչ դիտման կան, ծանո մեզ զի դիտասցուք։ Եւ զԻբրահիմ Աֆանտին որ խնդրեալ տարան ի քաղաքդ՝ (որպէս ի վերն ասացաւ)։ Վասն էր էր, և զի՞նչ կամին, ծանո մեզ ամենայն որպիսութեամբք։ Իսկ նախատանաց գրեանքն զորս գրեաց սրբազան վեհն ի Կեսարիա ի յունվարի ԻԹ, հասեալ էր անգ։ Ուստի՝ մեր նուիրակ Սահակ վարդապետն գրեալ էր զգիր մի առ մեր Մկրտիչ վարդապետն, որ էր տրտունջ և վէրք։ Ի պատասխանի որոյ՝ գրել ետ սրբազան վեհն առ նա զԹուղթ մի Մկրտիչ վարդապետին, յանդիմանութիւն վասն խռովասիրութեանն, և զսրտամաշ բանս զրելոյն, և հարկ՝ զի այլ մի ևս զայնպիսի բանս զրեացէ, այլ զսրտագիր բանս զրեացէ՝ յապահովութիւն սրբազան վեհին։ Եւ զի այժմ հաշտեալ էին ընդ կեսարացւոցն, և էր ի գործն նուիրակութեան անդ։ գրել ետ սիրով վարիլ ընդ նոսա, և ուր և երթիցէ՝

նոյնպէս սիրով վարեացի։ Եւ զի տրտնջէր, թէ դրամ յղեցի, ինձ դապդ ոչ յղեցիք, դրեաց թէ՝ քանի՞ անգամ պիտի դրեմք, ի նոյեմբերի Թ դապդ գրեալ առ Մուրտիկեանսն յղեցաք հասուցանել առ քեզ, և ի հոկտեմբերի ԺԱ ևս ծանուցաք քեզ զհասանիլն մեզ նոյն գրամին։ Իսկ և զրէր թէ՝ ի Կարին Եակուբ օղլի կայ Յունաց ազդէն, որոյ տունն աստ է, թէ կարէք, դրամ աւէք ի նմանէ, և փօլիցայ արարէք ի վերայ իմ զի տաց։ Եւ զայն մարդն Մարեան մահտեսի Գրիգորն ճանաչէ, նմա գրեցէք, զի ընդ նմա խօսեսցի և հոգասցէ։ Վասնորոյ՝ զԹուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ Մարլեան մահտեսի Գրիգոր զանձապետն մեր։ զի ընդ Եակուբ օղլուն խօսեսցի, եթէ նա տալ՝ որքան նուիրակն դրեալ է։ կամ այլ աւելի, ապա ծանուցէ, զի զփօլիցագիր գրեալ առ ինքն յղեցէ, զի առեալ ի նմանէ զգրամն, զփօլիցադիրն տացէ նմա, զի և նա յղեալ ի Կեսարիա՝ առնուցու ի նուիրակէն։ Զայս այսպէս գրեալ սմա, առ նուիրակն գրել ետ զսոյն ի վերոյգրեալ Թղթով Մկրտիչ վարդապետին, թէ այսպէս գրեցաք մահտեսի Գրիգորին, տեսցուք զի՞նչ գրէ մեզ՝ քեզ գրելոց եմք։ Բայց և առ այս սմա յանդիմանութիւն, թէ դու դիտես՝ զի մեր բանն ընդ Մուրտիկեանցն է, և նոցա ձեռքն առնեմք զՓօլիս։ քեզ ևս քանիցս գրեալ եմք նոքօք հասուցանել մեզ զգրամ, և նոցա մարդն յամենայն տեղիս գոյ։ այդ զի՞նչ է՝ որ դու զնոսա թողեալ՝ օտարաց ձեռք փօլիցայ առնել խնդրես, ահա և այդ ընդդիմութիւն է հրամանաց սրբազան վեհին։ Եւ բազում առ այսոսիկ բանք խիստք։ Իսկ յորժամ հասեալ էր ի Կեսարիա Թուղթ սրբազան վեհին՝ (որպէս ասացաւ ի վերոյ)։ ապա՝ առաջնորդ Մատթէոս վարդապետն յղեալ զքահանայս և զիշխանս, ածեալ էր զնուիրակն ի քաղաքն, և հաշտեալ էին ընդ միմեանս՝ (որպէս ասացաւ) ուստի՝ և առաջնորդ Մատթէոս վարդապետն դրեալ էր սակա այսր առ Երեմիա վարդապետն զԹուղթ, և գրէր ևս՝ թէ որովհետեւ սրբազան վեհն փոքր ինչ նեղացեալ է ի վերայ մեր, վասն որոյ՝ ամօթ վարկայ գրել ինքեան, գուժանդ զի իմացի։ Զոր սրբազան վեհին իմացեալ՝ պատուիրեաց Երեմիայ վարդապե-

տին զթուղթ գրել առ նա ի պատասխանի թղթոյն, թէ սրբազան վեհն Գ պատճառաւ ի քէն վիրաւորեալ է, մին այս՝ զի դու գերեալ էիր թէ՛ ժողովուրդքն կամեցան պատրիարքին ես գանգատ գրել ղնուիրակէն, ես ոչ թողի իսկ այժմ գրէ պատրիարքն սրբազան վեհին, թէ այսպէս գանգատ էին դրեալ ի Կեսարիոյ առ իս՝ մինչև ցԴժ կնքով: (որպէս ասացաւ ի մարտի ԻԹ): Եթէ ժողովուրդքն զպատիւ սրբոյ Աթոռոյս և սրբազան վեհին չկամեցան պահել, դու ընդէր ոչ պահեցեր, այլ թոյլ ետուր նոցա, և սրբազան վեհին այսպէս գրես թէ՛ ես ոչ թողի զի գրեսցեն: Երկրորդ՝ զի ուխտաւորք էին եկեալ ասէ, յորոց հարցաք զորպիսութիւնս: Որք ի ժամ ձերոյ վիճոյն յայդր գոլով՝ վերահասու էին լեալ: որք ասացին թէ՛ նուիրակն մինչ եկն ի քաղաքն, ըստ արժանւոյն ոչ մեծարեցին, վասն այն ե նա խռովեալ՝ ել ի քաղաքէն ի գիւղ մի ուր և հին առաջնորդ Դաւիթ վարդապետն կայր, որ Ե ժամու հեռի է ի քաղաքէն. և առ այն վիրաւորեցան ի նմանէ իշխանքս: (Ատրանացիք էին այս ուխտաւորքս): Ահա սակս այսր ևս ի քէն վիրաւորի ասէ սրբազան վեհն, թէ ընդէր իսկզբանն անպատիւ արարիք զնուիրակն, որ այդպէս լինէր: Երրորդ՝ զի ընծայ էք յղեալ նա սրբազան վեհին. (որպէս ասացաւ ի մարտի ԻԹ ի թըղթոջ Առաքելին): յորում էր Ա հին ժամացոյց ոսկեայ: Ուստի գրել ետ թէ՛ յանբաւ բուրաստանաց զազնիւ ծաղկունս առնուն մարդիկք և ընծայեն ումէք. իսկ դու մինչ առաջնորդ եղեալ մտեր ի բանաւոր բուբաստանդ՝ ղթառամեալ ծաղիկ ընծայես սրբազան վեհին: Առ որ վիրաւորեալ՝ յետս յղել կամի: Զայսքան բանս գրել ետ նմա: Եւ զայս թուղթս հանդերձ թղթոյն Մկրտիչ վարդապետին որ յիշեցաւ ի վերոյ, յղեաց ի Կարին առ գանձապետն մեր Մարլեան մահտեսի Դրիգորն, ի յղել առ նոսա ի Կեսարիա: Եւ զի զփայակն Եփրիկեան մահտեսի Դրիգորն էք յղեալ՝ (որոյ անունն էր Յոհան, ե էր ծեր). վասնորոյ՝ զնորին թուղթն յատուկ ետուք նմա, ե զգանձապետինն ի նմանէ ուրհոյն ետուք նոյն Յոհան փայեկին, տանիլ տալ նոցա ի ապրիլ ԻԲ:

ՅԼ

Առ Տաթևու, Երևակու սուրբ Կարաբայես Եւ Իւզֆիլիսայի առաջնորդսն:

Եւ զի վաղուց հետէ էր՝ որ ի կողմունսն Գրտստանու ոչ յգէր սրբազան վեհն զժողովարարս իւղի ե պանրի, վասնորոյ՝ յղեաց այժմ գերկուս ժողովարարս, զԿարբեցի ծեր Աւետիս վարդապետն ի Բայաղիա ե ի Դիատին. ե զնորաշինկեցի Մկրտիչ վարդապետն ի յԱլաշկերտ՝ ի Պամուր՝ ի Նահիա, ի Բատնոց, ե ի Մանազկերտ: Որոց ե ետ ըստ սովորութեան զկոնդակս, յորս և յիշեաց վասն շինութեանցն սրբոյ Աթոռոյս և եկեղեցւոյ սեանն, ե այլ շինարարութեանցն, յորդորելով առատութեամբ տալ՝ զի անցելոց ամաց թերին ես լցցի: Թուղթ ես առ Իւզֆիլիսայի առաջնորդ Զաքարիա վարդապետն գրեաց: Որ քանիցս անգամ գրեցուցանէր այլոց՝ ե ինքն ես գրէր առ սրբազան վեհն, թէ գիր գրեա փաշային, որ զիս մուրախաս առնէ, գամ յԱթոռգ: Եւ զի ի վաղուց նեղասուրտեալ էք ի վերայ նորա սրբազան վեհն, վասն անցիցն՝ որ ընդ նուիրակ Գալուստ վարդապետին, որոյ աղագաւ և զթուղթ ոչ գրէր առ նա ի յերկար ժամանակս: Ուստի՝ այս ես եղե առ թ նեղասուրտութեան, ե այլ չգրեաց առ նա զթուղթ: Իսկ այժմ զի հարկ էր գրել առ նա ես թուղթ, վասնորոյ՝ փոքր ինչ ես նախատինք գրեաց նմա թէ՛ զԽնչ է այդ՝ զոր գրես դու ինձ, և այլոց ես գրեցուցանես, թէ փաշային գրեան որ զիս մուրախաս առնէ՝ և եկից յայգր, դու ոչ կալանաւոր ես, և ոչ ի վերայ մարմնական գործոց փաշային, զի գրեցից մուրախաս առնել զքեզ. դու թէ գալ կամիս, եկ. այլ փաշային գրել զինչ է. ոչ այլ ինչ կամիս առնել այգու, եթէ ոչ զչար իմն սովորութիւն, մանաւանդ թէ՛ վասն քոյ զոտնակապ իմն սահմանել: Զի թերես հարկ իմն զիւղիցի քեզ գալ աստ՝ կամ երթալ յայլուր, զայգ չար սովորութիւնդ ընդէր սահմանես, զի առանց մուրախաս լինելոյ ելանել չկարիցես, դու երբ եկիր որ նա զքեզ արգելեաց, եթէ կամիս դալ, եկ, և

յորժամ նա չթողուցու, ես յայնժամ գրեցից նմա թէ՛ ընդէր արգելուս զդա յառմեղ գալոյ, Մանաւանդ թէ՛ այժմ ոչ փաշայն է յայդր, ե ոչ Թօփրախղալայու բէկն. (ղի Կարնոյ սարասկեարն խնդրեալ և աարիալ էր առ ինքն) եթէ գալ կամիս՝ Եկապետ վասն ժողովարարացն դյանձնարարութիւնս գրեաց: Եւ որպէս ի վերն յիշեցաւ յամսոյս ԺԹ վասն շինման խախտեալ սեան հեղեցւոյն ե այլ հարկաւոր շինութեանց, զայնս գրեաց ե առ սա, ե պատուիրեաց, զի լաւապէս ձեռնտուութիւնս արարեալ ժողովրդոցն՝ առատապէս ժողովել տացէ՛ զիւղ՝ զպանիր, ե մատաղացուս, և փութով աստ հասուցէ ի ձեռնտուութիւն շինութեանցն: Եթէ կամիս ասէ պարտաւճար լինիլ (ըստ որում մինչև ցարդ զղուեցուցեալ էր) ապա՝ լաւապէս ձեռնտուութիւնս արասցես ժողովարարացդ՝ ի յօգնութիւն մեզ: Զայս Մկրտիչ վարդապետին ետուք տանիլ տալ նմա: Իսկ վասն Աւետիս վարդապետին, առ տէր Վահանն միայն գրել ետ սրբազան վեհն զյանձնարարութիւնս սպասաւորին իւրոյ Մկրտիչ վարդապետին: Թուղթ ևս առ Երնջակու սուրբ Կարապետի առաջնորդ Կարապետ վարդապետն գրեաց սրբազան վեհն ի պատասխանի թղթոյն իւրոյ: Որ ի վաղուց հետէ՝ խնդրէր ի մէջ զգրամս, յորմէ հետէ Մեսրօպ և Պետրոս վարդապետքն գնացին անդ նուիրակ: Զոր և այժմ գրեալ էր սրբազան վեհին, նաև անդապահին ևս: Որում հետաքրքիր լեալ սրբազան վեհին, ետևս զի սուտ էր, և դրամ ինչ ոչ էաք տալոյ նմա: Ուստի՝ ասաց երկուց Մկրտիչ վարդապետացն, այսինքն՝ անդապահին, և իւր սպասաւորին, երկարօրէն գրել նմա, և ծանուցանել զստութիւնն: Իսկ ինքն այսքան միայն գրեաց թէ՛ ի նոցին թղթոյն իմանալոց ես: Բայց ի վաղուց հետէ գոյին սմա առմեղ դրամք, զորս վասն վանից սորին սրբոյ Կարապետին յղեալ էին յայլուստ՝ որք հասեալ էին առ սրբազան վեհն: Որք էին, ԱճԾ զուռ ի Ֆիլիպէու, զոր Կարապետ ոմն էր կապեալ. և Աճ զուռ ի Վարատու, զոր Գրիգոր ոմն էր կտակալ:

Իսկ ե՛ սորին վանից միարան և ժողովարար Ստեփաննոս վարդապետն որ ի Զմիւռին վախճանեալ էր, և գրեալ էր ան-

տի տեղւոյն նուիրակ և առաջնորդ Ղուկաս վարդապետն զորպիսութենէ մահուան և կայից նորին, զոր գրեաց սրբազան վեհն ասա հասուցանել՝ զայն երեւ ընդ իւր Ղուկաս վարդապետն. զոր մեծաւ աթաճամամբ հազիւ էր կարացեալ խել ի ձեռաց տեղւոյ իշխողացն և ըէյթալ մալջուն, ի ձեռն ըէրաթին, զոր ունէր ի ձեռին: Յորմէ Աճ զուռ այժմ ընդ վերոյդբեալ գրամոցն հասոյց սմա ի Բայաղիտ, զի գրել ետ առ տէր Վահանն տալ նմա: Իսկ այս վերոյգրեալ Գղալամ դրամքս էին ԳՃԾ զուռ, այլ սրբազան վեհն չե՛ զուռ ետ նմա յառաջ ի դալն ի սուրբ Աթոռս, իսկ այժմ զայն ի ԳՃԾ զուռէն հանեալ, գրել ետ առ տէր Վահանն, զի ԲՃՀԵ զուռն տացէ նմա, զոր և ի սոյն թղթոյ ծանոյց նմա, զի առնուցու ի տէր Վահանէն: Կամեցեալ էր սա ի Բայաղիտ գալ, և ի ՈՅ տկաբացեալ, անտի էր գրեալ զայսոսիկ: Թուղթ ես առ Տոթեու առաջնորդ Յակոբ վարդապետն գրեաց, ի պատասխանի ի փետրվարի ԺԵ գրեալ թղթոյն: Որ գերկուս կոնդակ խնդրէր, զի յըղեսցէ առ ժողովուրդսն իւրեանց Յովակիմ և Յովսէփ վարդապետսն, որք էին ի Հաշտարխան և յՈւտումէլի (որք ի մարտի ԻԹ և յապրիլի ԺԹ յիշեցան) Զի լիցի նոցա ասէ հաստատութիւն ի գործսն իւրեանց, քանզի՝ թերևս լուեալ զմահ Արքահամ վարդապետին, այլ ոչ տացեն նոցա ժողովուրդքն զարդիւնս: Առ որ գրեաց սրբազան վեհն թէ՛ Հաշարխանու ժողովուրդքն գոլով ի մէջ նեղութեան և աղքատութեան վասն նաւաբեկութեանն զիպելոյ, գրեալ էին մեղ առաջնորդն և իշխանք տեղւոյն, թէ ժամանակ ինչ մի յղեր յայս կողմս զժողովարար (որպէս ասացաւ յամսոյս ԺԹ, ի թղթոյ Յովսէփ վարդապետին): Ուստի ասէ՝ Յովակիմ վարդապետին այլ չէ պիտոյ կոնդակ, զի գնացեալ անդ դատարկ նստելոց է, որպէս և Ազուլեաց ժողովարարն ևս նստի անդ դատարկ: Արքահամ վարդապետին ևս գրեալ է ասէ Յովսէփ վարդապետն զայս անցքս, որպէս գրէ մեզ՝ ի հարկէ առ քեզ է հասանելոց սոյն թուղթն և իմանալոց ես: Իսկ վասն միւս ժողովարար Յովսէփ վարդապետին, ես գրեալ եմ ասէ առ նուիրակսն մեր յերկիրն Օսմանցւոց, զի ուր և դիպես-

ցի, մուղայէթ լիցին: Զոր յաստ գալդ ևս իմանալոց ես ասէ, քանզի՝ կամէր գալ և եպիսկոպոս ձեռնադրիլ ի վերայ նոյն վիճակին: Իսկ և գրէր նա թէ՝ ես Ռամսով յառաջ ի վիճակսն էի ելեալ, և Աբրահամ վարդապետն ի հիւանդութենէն ծանրացեալ, կոչեալ էր ՂՄէլիք և ղքէղիւստայս երկրիս, ե առաջի նոցա կտակ արարեալ. և սրբոյ Աթոռոյթ թէ դիրք՝ թէ շոր՝ և թէ այլ ինչ, դամենն բողջայ կապեալ և կնքեալ, զոր ետու Մեսրոպին ի բերել յայդր, և զկտակն ինքն էր տուեալ Մեսրոպին՝ զոր երբեք առ սրբութիւնդ: Իսկ թէ զինչ է յայդր յղեմն, ոչ դիտեմ, նմանապէս ե զոր ինչ կտակ արարեալ է՝ ամենեկին անտեղեակ եմ: Իսկ մեք ասա տեղեկացաք, զի նա թէ ի ժամ կտակաբարութեանն ե թէ ի ժամ վախճանին՝ անդ էր լեալ. ե զոր ինչ Աբրահամ վարդապետն վասն սրբոյ Աթոռոյս կտակեալ էր, զայնս նա էր եգեալ ի բողջայն, և կընքեալ՝ ե ասա յղեալ: Ուստի՝ վասն անտեղեակ ցուցանելոյն զինքն այսց, գրեաց նմա սրբազան վեհն զյանդիմանութիւն: Ընդ որս ե զայս, թէ զինչ է ասա յղեմն, որ այդքան մեծացուցանելով գրես՝ ե անգիտանաս. քանի մի կաոր գիրք, ե կողոպուաք, (որոպէս և ի մաքաի Իթ ասացաւ). և Ա մատանի, որ ոչինչ էր, այն պարտ էր լինիլ նորա մատանին: Իսկ վասն աստ յղեալ կընակադրին գրեաց թէ՝ ի նմա ոչինչ գոյր ղրեալ վասն սրբոյ Աթոռոյս, միայն թէ՝ Բ թամասուկ էր յղեալ առ մեզ, և Ա թամասուկ ևս գրեալ էր թէ՝ ի Պօլիս առ Գէորգն է, այս Գ թամասուկիցս դրամն իբրու սրբոյ Աթոռոյս էր կտակեալ՝ զի մեք առցուք: Որոց զորպիսութիւնսն թէպէտ և դու գիտես ասէ, բայց որովհետեւ անգիտանաս, ղրեացուք զի գիտացես: Որ և գրեաց զորպիսութիւնս և զորքանութիւնս այն թամասուկիցն, և թէ ճրպիսի անձանց վերայ է դրամն, (որ գրեցաւ ի մարտի Իթ): Եւ զի երկու թամասուկից դրամոցն ամենեկին յոյս ոչ գոյր առնլոյ, զորս և ինքն Աբրահամ վարդապետն ի կենդանութեան շատ ջանացեալ և չէր կարացեալ առնուլ. վտանորոյ՝ գրեաց թէ՝ եթէ գիտիցէիք թէ՝ այսց թէ՝ մէսուկիցս դրամքն ելանելոյ են, կարծեմ թէ՝ ոչ կտակէիք Աթոռոյս: Բայց այս Գ

թամասուկիցս դրամքն դեռ սակաւ իմն ինչ են (ացլլ)՝ իսկ մեք գիտեմք զնա թէ որքան ունէր կարողութիւն, ապա ուր է նորին դրամն: Եթէ ասիցես թէ ոչ գիտեմ, զուր է ասէ. զի ի հարկէ կամ յայդր է. և կամ ուր և է՝ դիտես զտեղին, և մեղ ցուցանել պարտիս, զի ամենայն գոյք նորին սրբոյ Աթոռոյս են. զի սորին շնորհօքն ստացաւ զայնս ի գործս սորին: ԽԲ տարւոյ միաբան էր սրբոյ Աթոռոյս, միթէ Բ տարի յորիշ տեղիս առաջնորդութիւն առնելով այնքան օտարացաւ աստի, որ դրամն նորին յայլ տեղիս մտնիցի, զի այդ ճր իրաւունք է ասէ, թէ ի մանկութենէ ի սուրբ Աթոռոյս մնացեալ՝ սորին անուամբն ինչք ժողովէ, յետոյ գուք տանիք ցաւագար մարմնով յայդր, և ի մէջ Բ ամաց վախճանիցի, և այնքանամեայ վաստակն յայդր մնասցէ, ուրեմն վասն կայից դորա տարաջք դուք զգա յայդր առաջնորդ: Արդ՝ սրբոյ Աթոռոյս են ասէ բոլոր գոյք նորին, և եթէ այդ վանիցդ և թէ այլոց՝ ես պարտ եմ բաժին հանել, եթէ կտակ ունիցի և եթէ չունիցի. և ոչ թէ աստ և անգ մնասցէ բեմուննաթ՝ և թարց մերոյս գիտութեան: Ապա պատուէր՝ թէ զոր ինչ յայդր ունի և զոր ինչ յայլուր, ստուգիւ գրեսցես մեղ. ահա առ ի փորձել զհաւատարմութիւնդ գրեցի ասէ: Իսկ զքրսրեղէնսն և զամենայն վէջէղէնսն թողցուք ասէ աստանօր, միայն ասացուք զգրեանսն, որոց յայդր մնալն ամենեկին անպատկանք են, և ընդ վայր կորնչին ասէ: Գ սընտուկ ի յի դիրք է ասէ, որոց զորն ի սրբոյ Աթոռոյս է ստացեալ աստ, և զորն սորին արդեամբքն յայլուր, որք ամենքն սրբոյ Աթոռոյս են ասէ. և աստ մնալ վայել են: Ուրեմն՝ ի գալդ ասէ՝ բեր ասա ընդքեզ զգրչեայ գլխաւոր գրեանսն. իսկ զապեալսն մի բերեր. սրբոյ վանիցդ լիցին: Եւ յոյժ հարկ առ այս՝ զի թարց պակասութեան բերցէ: Զի ունիմ ասէ զգաւթարն, ե դիտեմ զորքանն: Եւ վասնայսորիկ այժմ շուտով գրեցի, զի ի գալդ՝ բերցես ընդ քեզ: Եւ զայլ երկարապէսն ի գալդ իմանալոց ես ասէ: Այժմ զայսքանս ի սիրոյ հարկեցեալ ղրեցի: Զայս Ի թուղթս յղել ետ սրբազան վեհն ի Բայազիտ առ տէր Վահանն զի հասուցէ ի տեղիսն: Ելին ժողովուրդքն ի յապրիլ ԻԵ:

ՅԼԸ

Առ Յովհաննէս կաթողիկոսն, եր առ
Շամախու գանձապետն վասն տեղոյ
գանձանակին:

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ Յով-
հաննէս կաթողիկոսն, ի պատասխանի յապ-
րիլի ժէ գրեցեալ թղթոյն, որ ի վաղուց
հետէ չգրեալ զգիր առ սրբազան վեհն վասն
չգրույ երթեակի, այժմ փափագանօք գրեալ՝
խնդրէր զորպիսութիւնս սրբոյ Աթոռոյս,
այսինքն՝ թղթատանն, տպարանին, զխնու-
թեանց հարկաւորաց, և զայլոց այսպիսեաց:
Ջորս և սրբազան վեհն գրեաց ըստ խնդ-
րոյն, իսկ և՛ ի սուրբ Աթոռս գալ ըղ-
ձայր, և գրէր հարկիւ խնդրել զինքն, զի
հարկ լինիցի ինձ ասէ և եկից, զի բազում
անգամ կամեցայ գալ՝ և խափանեցայ: Առ
որ գրեաց թէ՛ երբ և պարապ գտցես և կա-
րիցես գալ՝ հկ: Գրեալ էր և վասն տօնա-
ցուցիցն թէ յղեցի յիւրաքանչիւր տեղիս ի
վիճակս մեր: Ընդ որ և սրբազան վեհն միա-
մտեցաւ, որ ի վաղուց իմանալ խնդրէր
զորպէսն: Թուղթ ևս գրեաց առ Շամա-
խու գանձապետ Գրիգորի որդի Դաւիթն,
որ ի Հաշտարխանու անդ եկեալ նոր՝ գրէր
զորպիսութիւնս գանձանակին: Զի ի ՌՄԺԳ
թուոյն ասէ՝ ըստ քոյդ գրեալ հրամանին,
հայրն իմ տուեալ էր Դաւիթ վարդապետին:
Իսկ անտի մինչև ցայժմ, գիտես թէ զոր-
քան նեղութիւնս կրեաց քաղաքս և երկիրս
իսկ՝ սակս բռնաւորացն ընդ միմեանս բազ-
խիլոյ, և քաղաքիս տեղափոխութեանն, որոյ
սակս և դանձանակն անարդիւն է լեալ, և
զեղեալն ևս՝ քաղաքացիքս ի նեղանկեալ՝
պարտք են արարեալ ի հօրէս, և թամա-
սուկ տուեալ, որ է Բ թուման, իսկ յոր-
ժամ ես եկի ասէ ի Հաշտարխանու, հայրս
վախճանեալ էր, բացի զգանձանակն, և մի-
այն զայն թամասուկն գտի, զոր և խնդրե-
ցի ի քաղաքացւոցս, և տալոց են: Իսկ՝ զի
մի մնացէ՛ հօրն իմոյ առ այս պարտակա-
նութիւն ինչ, Գ թուման ևս ես յինէն զը-
նեմ ի վերայ այսր՝ որ լինիցի Ե թուման,
զոր թէ հրամայեցես ասէ, հասուցից Հաշ-
տարխանու առաջնորդ և նուիրակ Յովսէփ

վարդապետին հասուցանել ի սուրբ Աթոռդ,
և թէ ոչ, ում և կամիս, հրամայեա զի տաց
նմա: Եւ սրբազան վեհն գրեաց առ այս
զօրհնութիւնս և զչնորհակալութիւնս յոլով,
և զայն Ե թումանն պատուիրեաց հասու-
ցանել Գիւանու առաջնորդ և նուիրակ Կա-
րապետ վարդապետին՝ (որ զնաց անդ ի
մարտի ժն): զի նա ի սուրբ Աթոռս հա-
սուցէ, և զորպիսութեանց սրբոյ Աթո-
ռոյս խնդրէր՝ սմա ևս գրեաց, որպէս և
Յովհաննէս կաթողիկոսին: Եւ զայս թուղթս
ևս յղեցաք առ Յովհաննէս կաթողիկոսն՝
հասուցանել առ նա: Իսկ զթուղթն Յով-
հաննէս կաթողիկոսին, նորին թուղթ բե-
րօղ Մատուրն տարաւ ի մայիս Գ:

Ժողովարարութեան թուղթ սրբազան
վեհն ետ Դափանցի և Բռնակոթ գեօղացի
Անտօն անուամբ առն միոյ, որոյ որդին գե-
րի էր անկեալ ի Դարաղագ ի ձեռս անօրի-
նաց, և Լ թուման գնահատեալ էին: Որոյ ժ
թուման ինքն ճարեալ և տուեալ էր: Իսկ զի
թումանն պարտք էր արարեալ ի տաճկաց
և ազատեալ զորդին, և եղեալ ի գրաւի առ
պարտատէրն: Ի վերայ Թարվիզու, Պօյայ,
Սալմաստու, Որմու, Նախիջևանու, Դափա-
նու, Ափսեանու, Մեղքու, Դարաղաղու, Շու-
շու, Պամսու, Շամախու, Շրուանու, Գար-
լանտու, և շրջակայից նոցին: Ի մայիս ժ:

ՅԼԹ

Առ Հերակլ Արքայն, ընդ Իւանի
մէհսարին:

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ Հե-
րակլ Արքայն, ի պատասխանի թղթոյն՝ զոր
ընդ Իւանի մէհտարին գրեալ էր, զոր յը-
ղեալ էր աստ առ խանն մեր՝ և առ Պօյայ
խանն, մեղադիր լինելով սոցա վասն դար-
ձուցանելոյն զընծայս Արքային Օսմանցւոց
զի գուք ասէ զիս ստիպեցիք, թէ մարդ յը-
ղեա առ խոնդբարն, և գիր գրեա, մեք ընդ
քեզ. արդ՝ մինչ յղեցի ձեր խօսիւք, և նո-

քա ընդ բանս իմ հաճեալ և հաւատացեալ ինձ, թէ դուք հարազատութիւնս առնէք առ տէրութիւն նոցին, վասն ձեր և վասն իմ ըզգանձ և զընծայս յղեաց, ընդէր ոչ վեր առիք, և թէ վեր առնլոյ չէիք, ինձ յառաջագոյն էր ոչ զգացուցիք: Եթէ ի Գեարիմ խանէն կասկածէիք նա ընդ այդ ձեզ զինչ պարբէր ասել, նա ոչ կամի մթթէ, զի դուք որք սահմանապահք իւր էք, ընդ դրացիս ձեր զխաղաղութիւն ունիցիք, զի ինքն ապահով լիցի ի յայսց կողմանցս: Եւ այլ այսպիսիք բանք, և հարկ՝ յղել և յետս բերել գարձեալ զայն ընծայսն: Զոր և սրբազան վեհին ես էր գրեալ, և ընդ Իւանոուն ես ապսպարեալ, ասել խանին և այսպէս առնել տալ: Զոր և սրբազան վեհն թէպէտ ծանոյց խանին, այլ սոքա լսել ոչ կամեցան, զի անցեալ է ասեն, զայս լուրս առ Թագաւորն Օսմանցւոց ի վաղուց էհաս, և մեք ես Գեարիմ խանին դրեցաք, այժմ դայդ այլ փրպէս արասցուք, և կամ լսողք որքան ծիծաղին ի վերայ մեր: Զայս և սրբազան վեհն մասամբ ինչ դրեաց Արքային, և Իւանոուն ևս ծանոյց ասել նմա: Այլ ե՛ ի փետրվարի ժն որ զխնդիրս գրեաց սրբազան վեհն առ որդի Արքային Գեօրգիին Միրզայն վասն կալանաւոր Բօռչալու ՄահմադԱլի բէկին արձակել զնա. մինչև ցարդ նա զգբատար Թուանկչին անդ պահեալ, այժմ դարձուցեալ էր յետս, և դրեալ էր սրբազան վեհին թէ՛ վասն խաթեր քոյ յետոյ արձակելոց եմ և քեզ դրելոց: Իսկ սրբազան վեհին հարկեցեալ կրկին ի մեր Միրզայ Ահմատէն՝ որ էր նմա բարեկամ, ասաց այժմ բերանով մէհտաբ Իւանոուն, ասել ի դիմաց իւրոց Արքային և որդւոյն, և արձակել տալ զնոսա: Ել աստի մէհտաբ Իւանին ի մայիս ժն:

319

**Առ Թիմիգու առաջնորդ Յովհաննէս
վարդապետն, վասն կնոջ միոյ:**

Թուղթ գրեաց սրբազան վինն առ
Թիֆլիզու առաջնորդ Յովաննէս վարդա-

պետն, յանդիմանուածիւն նմին, որ զարամա-
բի կիին մի տուեալ էր առն, այրն աստ գո-
լով՝ որոյ անունն էր Դէլօ. խարճի ևս էր
յղեալ կնոջն Ա. Թուման: Եւ ի հասանիլն
անդ զբամոյն, տանօզն տեսեալ էք՝ զի նոր
պսակել կամին ընդ առն միում: Ուստի՝ ա-
սացեալ էր անգ՝ թէ դորին այրն կենդանի
է, և զգրամն ևս տուեալ էր կնոջն, որ և
լսեցուցեալ էր զայս ձայնս անդ՝ թէ ա-
ռաջնորդին, թէ պսակողին, և թէ այլոց:
Այլ Ստեփան ոմն, որ է եղբայր միւրջեբար
Աղային, Ժեմ Դն զբամ տարեալ առ ա-
ռաջնորդն՝ ասացեալ էր նմա՝ թէ դու մի
խօսիր, թող զինչ կամին առնեն: (որպէս և
լսէաք այժմ յառնէ կնոջն): Ուստի պսա-
կեալ էին համարձակ: Վասնորոյ զրեաց՝
սրբազան վեհն զի զայն կինն տացէ դար-
ձեալ առն իւրում Դէլօյին, և զայն Ժեմ Դնն
զոր առեալ է՝ տացէ սոյն առնա և այլ բա-
զում սաստ առ այս, թէ դու զայդ զիմորդ
իշխեցեր առնել: Տուաք զայսնոյն Դէլօյին,
որ ել ի մայիս Ժ:

ESTABLISHED 1913

317

Առ Մուրսիկեանսն ի Կարին՝ վասն
հաշուոց՝ եւ այլ իրաց, եւ համբաւոց:

Ի Պօլսոյ՝ ի Կարնոյ, յԶմիւռնոյ ի Թօ-
խաթու և Յամթայ՝ և յայլ տեղեաց յոլով
թուղթք ժամանեցին առ սրբազան վեհն:
Զորս ի Կարնոյ Մուրտիկեանք յղեալ էին
աստ: Որոց զպատասխանիսն ձեռնարկեաց
սրբազան վեհն ի գրել: Եւ չե ես հասեալ գը-
րեանցն յաւարտ, համբաւ իմն տարածեցաւ
յերկիրս, թէ սարասկեալն Օսմանցւոց գայ
ի վերայ Երևանու: Զոր խանին մերոյ լուեալ՝
գրեալ էր զխնդիր առ սրբազան վեհն փա-
յակ յղել ի Կարին, ե զստուգութիւն այս
համբաւոյս իմանալ և ազդել ինքեան: Իսկ
սրբազան վեհին պատրաստեալ զփայտակն ի
յղել, առ ի անյայտ առնել զպատճառ եր-
թի նորին զթուղթն որ առ Մուրտիկեանսն
էր գրեալ, այսինքն՝ առ Առաքեւն, և առ
տիրացու Աիմէօն, ետ նմա ի տանիլ, զի

այնու պատճառաւ երթիցէ ե եկեսցէ, և զհամբուլ բերցէ: Եւ էր թուղթն այն պատասխանի երկուց թղթոց նոցին, զորս յապրիլի ժէ և ի մայիս ամսոյս Ը գրեալ էին առ սրբազան վեհն: Առ որս հասեալ էր թուղթն սրբազան վեհին, որ ի մարտի ԼԱ գրեցաւ: Եւ յղեալ էին այժմ զբալասանի իւզն, զոր սուրբ Երուսաղէմի պատրիարք Յովակիմ վարդապետն էր յղեալ ընդ բալասանի իւղին: Որոց զհասանիւն գրեաց ի միամտութիւն: Եւ դի նոր ևս ի Պօլսոյ և ի Բագդատու գրեանք եկին ի ձեռն նոցին, գրեաց զշնորհակալութիւնս: Եւ զի յառաջի մարտի ԻԹ մեղադրութիւն գրեաց վասն յամրապէս դրելոյն իւրեանց ղթուղթս, աղաչէին այժմ չնեղասրտիլ ընդ այն, վասնորոյ՝ գրեաց զմիամտութիւնս և զրանս շահեցողութեան: Եւ յայնժամ ի մարտի ԻԹ զոր ինչ գրեանս էաք յղեալ, հասուցեալ էին ի տեղիսն և զմիամտութիւնս գրեալ, ընդ որս շնորհակալեցաւ: Իսկ բաց ի յիւզոյն բալասանի, միւս ամանաթքն ևս որք առ նոսա էին, գրէին թէ յղելոց եմք ի վերայ Բոյաղիաու: Գրեաց այնպէս առնել շուտով, եթէ տակաւին չիցեն յղեալ: Եւ վասն Յամթայ առաջնորդ Պետրոս վարդապետի տալեսցն որպէս ի մարտի ԼԱ և այլ յառաջ, այժմ ևս գրեաց հարկ շուտով առնուլ: Ինքն այժմ գրեալ է մեզ ասէ թէ՝ յետ Զատիկին հասուցանելոց եմ. ահա Զատիկն անցեալ է, և իւրեան գրեցաք որ շուտով հասուցանէ ձեզ, մուղայէթ լեալ առ չիք շուտով: Եւ Արապկերցի Մարտիրոսին որ ի մարտի ԼԱ հարկ գրեաց սաստիւ տալ զդրամն մեր, սոքա այժմ աղերսէին թէ՝ տալոց է, ներեմ ժամանակ մի: Ուստի՝ գրեաց թէ լաւ է, թող շատ չըյամեցուցանէ, ապա թէ որիչ պատճառ դրնել կամիցի ասէ՝ մեզ շուտով ազդեսցիք: Սյլ և՛ գրեաց թէ՝ շուտով եկաք, զի օրհնութեան սրբալոյս Մեռոնին հասցիք, զոր ի հոգէգալստեանն օրհնելոց եմք: Այլ և՛ ըստ որում գրեաց հարկ ի մարտի ԼԱ, գրեալ էին ի նոր առից տէվթէրոջն դթարջիման մահտեսի Ղազարի Լէ դուզն, և զԵսայի վարդապետի նոր փօլիցայն, և Ուռումէլու նուիրակի նոր հասուցեալն առ Նաղարէթն, և զրեալ էին սրբազան վեհին իմանալ և միամտիլ: սրբազան վեհն ևս գրեաց թէ՝ ընդ

այդ ես միամտեցայ. բայց և մեք ղկիւմբիւկչու ընծայի բրնձադինն մոռացեալ էաք գրել ի մեր նոր առից գաւթաւն, այժմ ղըրեցաք, դուք ես ընդ այս լերուք միամիաք: Բայց վասն Եսայի վարդապետի փօլիցային այժմոյս գիր եկն ի նմանէ, որ գրէր թէ՝ Նաղարէթին ոչ հասուցի զայն, այլ փոքր ինչ ես յաւելեալ ի վերայ նորա, յղեցի առ մահտեսի Աղամջանն ի Թօխաթ՝ հասուցանել յայդր: Այլ զի զղապզն յառաջ ի մարտի ԻԹ յղեցաք առ Նաղարէթն, վասնորոյ այժմ սոցա գրեաց, զի գրեալ ծանուցեն զայն Նաղարէթին, և հարկեցեն. զի զայն զապզն առ Եսայի վարդապետն յղեցէ շուտով, զի նա միսմիտ լիցի, ե զդրամ մի լնգրեցէ ի նմանէ. զի այժմ ասէ սիւլաթ կու քաշէ Եսայի վարդապետն, ե տալ ոչ կարէ, այլ ահա մեք գրեցաք մահտեսի Աղամջանին ասէ, զի զայն դրամն առ ձեզ հասուցէ: Իսկ վասն աւելորդ յղեցելոյն Եսայի վարդապետին, որիչ զապզ գրեալ ասէ առ նա յղեցաք: Նաղարէթին ես գրեցի ասէ, դուք ես գրեցէք որ այնպէս արասցէ: Եւ մահտեսի Աղամջանի գիրն որովհետեւ առ մեր վէքիլ Հայրապետն էր եկեալ՝ և նա էր յղեալ առ մեզ՝ մեք ևս զպատասխանին առ նա յղեցաք, զի առ նա հասուցէ: Ի Գաղատիոյ նուիրակ Աստուածատուր վարդապետն ևս դրամ էր եկեալ առ Մարկեան մահտեսի Գրիգորն, գրեցի ասէ մեր վէքիլ Հայրապետին, զի կամ կնքեալ առ մեզ յղեցէ, և կամ ձեզ տացէ: Այլ և՛ մահտեսի Գասպար Ամիրայի եղբայր Պաղտասար Ամիրայն որ ի Պօլիս վախճանեալ էր: Ուստի և մահտեսի Գասպար Ամիրայն վասն հոգւոյ նորին զդրամն էր աւելեալ սրբոյ Աթոռոյս. զոր և տուեալ էր անդ Նաղարէթին: Զի գրեցէ ի Կարին ապա և կտաւ առնուլ վասն միաբանիցն, և յղել աստ: Այլ սրբազան վեհն այժմ գրեաց սոցա թէ՝ մեզ դրամ է պիտոյ, երբ առ ձեզ հասցի այն դրամն, մեզ գրեցէք: Զոթ չառնուք, իւրեան ևս գրեցաք թէ՝ մեզ գրամն է պիտոյ: Եւ որպէս ի վերն ասացաք, զայս ամենայն յրեանքս զորս յայս թղթոյս յիշեցաք, յետոյ եթող յղել սրբ. վեհն, այժմ միայն զայս թուղթս տուեալ Մելքոն փայեկին, փութով յղեաց ի Կարին

վասն ասացելոց հարկաւորութեանն: Զոր
 և սոցա անորոշապէս գրեաց թէ՛ զմիւս
 գրեանց ոչ յղելոյ պատճառն, և այդ փա-
 յեկիդ գալոյն, յինքենէ հարցեալ իմացէք
 այլովք պարագայիւքն, և ստոյգ պատաս-
 խանի իմն տուք դմա՝ որ բերէ առ մեզ:
 Եւ ընդ սմին գրեաց զթուղթ ես առ մեր
 նուիրակ Մեսրօպ վարդապետն, թէ որով-
 հետեւ այդ փայակդ գայր, զայս գիրս ի
 կարճոյ դրեցաք առ քեզ: Առ Մուրտիկեանսն
 հարկաւոր գիր դրեցաք վասն հաշուոց, դու
 ես վերահասու լեր, և մեզ գրեան զորպէսն:
 Եւ թէ՛ նփրիկզատէ մահտեսի Գրիգորին
 գիր դրեցաք, զպատասխանին ընդէր ոչ
 գրէ, ասան զի գրեսցէ: (Այս այն գիրն է՝
 որ դրեցաւ ի յապրիլի ԻԲ): Եւ թէ՛ այժմ
 զայս վազ դրեցաք, յետ քանի աւուրց՝ թէ
 քեզ և թէ մեր վէճիլ Հայրապետին զթուղթս
 եմք դրելոց: Եւ որովհետեւ ի վերայ Կարսայ
 էր գնալոց փայակն, զթուղթ և ի Կարս առ
 առաջնորդ Կարապետ վարդապետն և առ պա-
 րոն Գէորգն դրեաց, հանկ՝ զորպիսութիւնս
 գրել, և Աֆանտին թէ գալոյ է ի Կարնոյ
 թէ ոչ, ծանուցանել: Այլ վասն գնալոյ փայե-
 կիս՝ այլ նոյնպէս բերանով պատուիրեաց ա-
 սել նոցա, և թէ անգ զստոյգ գալոյ համբաւն
 իմացի: Դարձցի աստ շուտով, ապա թէ ոչ,
 երթիցէ մինչև ի Կարին, և անտի իմացեալ
 զստոյգ համբաւս, եկեսցէ: Եւ Մելքոն փա-
 յակն ի մայիս ԻԱ:

ՅԼԵ

Առ Մէլիք Յովսէփն ի Սամսայ, գալ
 ի սուրբ Աթոռս կամ զորդին յիլ:

Համբաւ օրհնութեան սրբալոյս Մեռո-
 նին հասեալ էր ի Սամսայ. վասնորոյ՝ որդի
 Մէլիք Յովսէփին Բէկլարն՝ ցանկայր գալ ի
 սուրբ Աթոռս, այլ հայրն ոչ տայր թոյլ:
 Վասնորոյ աղաչանօք զթուղթ էր գրեալ
 առ սրբազան վեհն, զի գրեսցէ հօրն իւ-
 րոյ թողուլ զինքն, զի եկեսցէ ի սուրբ
 Աթոռս: Վասնորոյ՝ և սրբազան վեհն ըստ
 Դիւտն Հոյոց պատմ. ԺԿ,

սորին խնդրոյն զթուղթ գրեաց առ Մէլիք
 Յովսէփն, և ծանոյց զօրհնութիւն սրբալոյս
 Մեռոնին ի Հոգեգալստեանն: Եւ գրեաց թէ
 գիտեմ. զի գու ի վաղուց հետէ իղձս ունիս
 ի սուրբ Աթոռս դալոյ, եթէ կամիս, ահա
 այս է պատեհ ժամանակն, եկ: Ապա թէ ոչ
 կամիս գալ՝ գոնէ՝ զսիրելի որդին մեր Բէկ-
 լարն յղեմ: Ընդ նոցին մարդկանցն, ի
 մայիս ԻԶ:

ՅԼԶ

Ի Պօլիս, Զմիւռին, ի Թօխաթ, ի Գաղա-
 տիա, ի Կարին, ի Հնդիկս, ի Բաղդաս,
 ի Բասրա:

Որպէս ի վերդ ահա ի Թղթոյ Մուր-
 տիկեանցն ասացաք, պատասխանիք Թղթ-
 ցոցն մեծին Պօլսոյ և այլ տեղեացն որք
 մնացին, և ոչ յղեցան յայնժամ յամսոյս
 ԻԱ, այժմ լրացեալ յղեցան: Որք են այսք:

Թուղթ առ մեծին Պօլսոյ Պատրիարք
 Զաքարիա վարդապետն, ծանուցանելով յա-
 ռաջագոյն զմահ Թարջիման Ստեփանին, որ
 սակա հիւանդութեան ընդ Թղթաշէն ֆռան-
 կացն ոչ կարացեալ գնալ՝ մնաց աստ. որպէս
 ասացաւ ի յունվարի ԻԹ. և կացեալ ի նոյն
 հիւանդութեան, և ուռուց ես բերեալ՝ յապ-
 րիլի ԺԸ մեռաւ: Եւ թէ յորքան ժամանակս
 եկաց ի հիւանդութեանն, որ շաբաթ ոչ ան-
 ցանէր՝ որ նա ազատ լիցի ի հիւանդութենէ:
 Եւ ի գնալ փոքր ֆռանկին, մեծն ըստ մեծի
 մասին վասն այն ոչ գնաց, թէ ես առանց
 Թարջիմանի գնալ ոչ կարեմ, իսկ իբրեւ ետես
 թէ՛ նա ոչ յառնէ ի հիւանդութենէն, եթող
 և գնաց նա ևս: Եւ նա աստ մնացեալ՝ մեռաւ
 վերջապէս: Զորոյ որպիսութիւնն երկարա-
 պէս գրեցին վարդապետքն մեր՝ այսինքն՝ գըլ-
 խաւոր եպիսկոպոսունքն, առ եղբայրն նորին
 Պետրոսն. և ինքն սրբազան վեհն ևս զթուղթ
 գրեաց առ նոյն Թարջիմանի եղբայր Պետ-
 րոսն, ծանուցանելով ի կարճոյ զորպիսութիւն
 և զմահ եղբօրն և մխիթարելով: Մի կար-
 ծիցես ասէ թէ՛ յանտիրութենէ և յանպահ-

պանութենէ եղև այնպէս, զի միշտ ի ներքոյ
ազնարկութեան մերոյ էր Այլ զկատարեալ
որպիսութիւնն նորին, ե ի կողմանէ վար-
ձուն, և որպիսաբար կեալն նորին, և որքան
հիւանդանալն, ահա գլխաւոր միարանքն
սրբոյ Աթոռոյս գոլով տեղեակք ե ազնա-
տեսք, քեզ դրեցին, ուստի մեք այլ ոչ եր-
կարեցաք, անտի իմա: Եւ ի կողմանէ իւր
տարեկան վարձուն, ԱձձԴ ղոռւշ ե ԺԲ
փարայ էր մնացեալ, ղոր ահա դրեցաք պատ-
րիարքին տալ քեզ: Իսկ զառեալն ի վար-
ձուն թէ որպէս փչացոյց, ի վարդապետաց
զորոյն իմա: Իսկ հանդերձք նորին ե այլ
քանի մի ինչք ղորս ունէր, ահա բողջայով
գոն աստ ի պահեստի. (որոց զգաւթարն յը-
ղեաց առ պատրիարքն ղի և սա տեսցէ),
զոր ինչ կամիս ասէ առնել ղու գիտես,
Զայս Բ թուղթս յղեաց առ պատրիարքն
տալ նմա: Եւ զկատարեալ որպէսն նորին,
ինքն սրբազան վեհն ես դրեաց սմա այս-
պէս: Զի առաջին տարւոյ վարձն անդ ա-
ռեալ էր յինքենէ, (որ էր ե՞՞ ղոռւշ): Իսկ
երկրորդ տարւոյն, այսինքն՝ ՌՄԻԵ թուակա-
նին, աստ կամեցաւ առնուլ, ղի յայլոց պարտս
առնէր աստ, և չունէր որ տայր. զվարձն
աստ առնուլ կամեցաւ, ղի ղպարտսն տացէ:
Ուստի՝ զպայմանագրեանն ղորս ի Պօլիս
ընդ պատրիարքին տուեալ ե առեալ էին մի-
մեանց, բերել ետ անտի, ղի աստ տոնուցու
զվարձն, որ ե ի նոյն առաջին ամին իւրում,
այսինքն՝ ի ՌՄԻԵ թուոյն և ի նոյնմբերի
ամսեանն, սկսաւ առնուլ զվարձն առաջի-
կայ ՌՄԻԵ թուականին, և ղապզ տալ Մկրտիչ
վարդապետին: Եւ մինչև ցնոյն ՌՄԻԵ թուոյ
հոկտեմբերի վերջն՝ որ է տարի մի, էառ ի
Մկրտիչ վարդապետէն ԲՃԿԵ ղոռւշ, ընդ մօհ-
րով: Որ էր երկար թուղթ մի, ղոր յղեաց
այժմ առ սա, տեսանել՝ և նորին եղբօրն ևս
ցոյց տալ: Եւ բաց յայսմանէ, ի ղոռւշ ևս
էառ ղի քիւրք շինել տացէ վասն իւր, և
այլ չշինեալ՝ ետ մեծ Ֆրանկին, ղի պարտ էր
նմա: Որ ընդ վերնոյն եղև ԲՃԶԵ ղոռւշ,
Իսկ թէ ի ժամ շինման քեարխանային, և
թէ ի հիւանդութեանն, թէ պարզև՝ թէ ողոր-
մութիւն էհաս նմա Ղէ ղոռւշ: Եւ ի նոր
գալն աստ, ասաց թէ աւելի խաբշ եմ արա-
րեալ ի ճանապարհին, և էառ ի մէնջ՝ ԱձԾԲ
ղոռւշ: Որ եղև բովանդակ նմա հասեալ

ղրաթն՝ հինգ հարիւր երեսուն և չորս ղոռւշ:
Զոր ընդ վայր փչացոյց ասէ այնպէս, ղի
յորժամ մեռաւ, պարտք մնաց, ղոր երկա-
րօրէն դրեցին վարդապետքն եղբօրն, գլխա-
ւորապէս Մ ղոռւշ մեծ Ֆրանկին էր տա-
լոյ ասէ, և ի ղոռւշ փոքր Ֆրանկին, որք ի
գնալն առին, իսկ մնացեալն փչացուցեալ
էր, այնպէս, որ ի մեռանելն փարայ մի
չերեցաւ, և ին ղոռւշ ի՞՞ փարայ պարտս
ունէր ասէ՝ ղոր մեք ետուք յետ մեռանե-
լոյն: Պահողացն ևս ետուք ասէ ԺԵ ղոռւշ,
զի որքան եկեալ էր՝ ղի որքան եկեալ էր,
տան միում ծանօթացեալ էր ի ղեղշն, որք
միշտ ծառայեալ էին նմա, մանաւանդ ի ժամ
հիւանդութեան: Իսկ ինքն բան ինչ ոչ էր
տուեալ նոցա, վասն այն մեք ետուք: Եւ թո-
ղեալ ասէ զայնս, որք ի մէնջ իբրու պարզ և
ողորմութիւն են հասեալ նմա, և ղճանապար-
հի ծախսն, ի կողմանէ վարձուն որ ընդ մօհրով
ԲՃԿԵ ղոռւշ է առեալ, և ի ղոռւշ ևս որիշ, ին
ղոռւշ և ի՞՞ փարայ պարտքն մնացեալ ղոր
ետուք, և պահողաց ԺԵ ղոռւշ վարձն լինին
ի միասին ասէ՝ երեք հարիւր՝ ին ղոռւշ և
ի՞՞ փարայ, որ ի կողմանէ իւր տարեկան
վարձուն է հասեալ ասէ առ ինքն, ղոր աստ
տուեալ եմք, և մնացեալ է ի նորին վար-
ձուն՝ ԱձձԴ ղոռւշ և ԺԲ փարայ, ղոր տա-
ցես ասէ եղբօրն, և ղապզ առեալ յղեացես
առ մեզ: (Որպէս եղբօրն ևս գրեցաւ): Եւ
Ֆրանկացն և սմա՝ որիշ աշխտայ՝ և աշխի,
և շաբաթով թային ունէին կապած ղաւ-
թարով, ղորոյ զգաւթարն ևս յղեաց տեսա-
նել՝ և նորին եղբօրն ևս ցուցանել, ղի գի-
տասցէ թէ՝ ի կողմանէ կերլեաց՝ և նմա-
նապէս հանդերձից՝ չունէր ինչ պակասու-
թիւն, այլ ընդ վայր և ի ղուր զայնքան
ղրաթն փչացոյց: Զի մեք զամենայն ինչ
տուեալ եմք ըստ բաւականին: Իսկ կտակ
ոչ ունէր ասէ ղի գրէաք, ղի ի մեռանելն
ոչ կտակ արար, և ոչ բերանով բան ինչ
աստ, ոչ խոստովանեցաւ գոնեայ՝ և ոչ սըր-
բութիւն էառ: Թէ և ի մերայնոցն յորդորդք
շատ եղեն, այլ չլուաւ: Զսոցին ամենեցուն
երկարապէսն վարդապետքն դրեցին եղբօրն,
և աստ կարճ գրեցաւ: Իսկ և՛ թուղթն որ
այժմ եկեալ էր ի սմանէ, գրեցեալ էր ի
մարտի ԻԶ: Որ գրէր գհասանիւն անգ մեծ
թգթաշէն Մուսի Բէյսօն Յովսէփին: Որ անդ

ևս որպէս աստ՝ յոյժ լրբութիւն և զջինկեանալութիւնս էր արարեալ և Զ տարւոյ վարձ խնդրեալ: Ուստի՝ գրեաց սրբազան վեհն թէ՛ կռեցէք այգու, թէ՛ մեք ի դմանէ զի՞նչ եմք կրեալ յայնքան ժամանակին: որ աստ էր: Եւ յետ յոյժ անհամութեանն, իւրեանց էլլուն ևս զանգատեալ էր, և նոքա իւրեանց դատաստանաւն չէին հասուցեալ նմա ինչ յայն գաւոյն: Ապա անդ նստեալ էր, և գրեալ ի Փարէզ, Իսկ պատրիարքն և նազարէթն պատասխանեալ էին թէ՛ մեր մեծաւորն զոր ինչ մեզ գրեալ է զայն կուտամք, և աւելի ինչ ոչ տամք քեզ, և որքան աստ նստիս քեզ վեց աւուր խարջ միայն կուտամք և ոչ աւելի, դու որքան աւելի նստիս ի քոյդ քէսայէն կուտես: Եւ առ այս սրբազան վեհն գրեաց թէ՛ զի՞նչ օգուտ, որ թարջիմանն մեռաւ, կենդանի մնայր և գայր յայդր, զամենայն անհամութիւնս և զլրբութիւնս գոցաւ պատմէր, իմանայիք թէ՛ մեք զի՞նչ եմք կրեալ ի դոցանէ, որք վիրաւորեցին զմեզ ի սիրտ և յոգի, և ինքն ևս ի նոցանէ վիրաւորիւր և ամաչէր ևս ի մէնջ սակա գոցին անհամութեանցն և խաբեբայութեանցն: Որք Բ տարի և կէս աստ մնացեալք, զկեանս մեր կեղեքեցին, և ամենայն բանից և գործոց մերոց զխափանուցն տուեալ ինքեամքք զբաղեցուցին, զայնքան զրամն մեր ի գուր վատնեցին, և վերջապէս զոչինչ շահս ցուցին մեզ: Ապա փոքր թղթաշէնն գիր Գ տարւոյ վարձն առեալ ի մէնջ՝ հանդերձ ծախիւք գալոյն և դառնալոյն, շնորհակալութեամբ դարձաւ անդ: (Որպէս ասացաւ այս ի հոկտեմբերի ԻԸ): Իսկ այդ մեծ ջինկեանայդ որ զթարջիմանի տկարութիւնն և զայլ ինչ պատճառելով աստ մնաց քանի մի ամիս ևս՝ իբրու թէ՛ զաւելի իմն ոսկր ի ձեռն արկցէ, որպէս թէ՛ պարզերես իցէ առ մեզ, և լաւ արհեստ իցէ ծաղկեցուցեալ աստ, սկսաւ վեց ամաց վարձ պահանջել ի մէնջ, հանեալ զխաբէական գիր իմն, թէ՛ այս իմ պայմանագիրս է, որ այսպէս է գրեցեալ: Այլ մեք զոր ինչ պատասխանեցաք նմա յայնժամ, գրեալ եմք քեզ ասէ յառաջ. (որպէս ասացաւ ի յունվարի ԻԹ, և յետոյ ևս սակաւուք ի ԻԹ մարտի, և այլ յառաջ) որ թէ՛ տակաւին յայդր իցէ ասէ, ըստ այնմ գրեցելոյ

պատասխանի տուեալ, ի բաց արացես ի քէն, նաև զոր այժմս, գրեմ, պատասխանեցես: Նախ՝ զի յամենայն ազգս ոչ երբէք գոյ այսպիսի դատաստան, թէ՛ Գ տարի ծառայեսցէ ոք և Զ ամաց վարձ առնուցու: Երկրորդ և զայն Գ ամաց վարձն ևս յայնժամ կարէ իրաւամբ խնդրել և առնուլ, մինչ զգործ իմն յառաջացուցէ: Ապա թէ՛ ոչ, զոր ինչ և տայցէ նմա տէր գործոյն, ոչ եթէ վարձ համարի նմա, այլ իբր ողորմութիւն: Ա՛րդ՝ դա եկն աստ թուղթ հանելոյ և աշակերտ ուսուցանելոյ, ոչ ըստ կարգին գլաւ թուղթ կարաց հանել. և ոչ զաշակերտս ուսոյց: Մեք ևս եթէ վարձ չտայաք դմա, իրաւունս ունէաք, այլ զմեր պատիւն պահելով ետուք, թէպէտ դոքա անամօթք էին, Գ տարի թէպէտ չէր լրացեալ, այլ լրապէս ետուք, (որպէս և ի յունվարի ԻԹ և ի հոկտեմբերի ԻԸ ևս ասացաւ): Երբորդ՝ թէ՛ յիրաւի էր այդ ասէ, ընդէք ընկերդ ևս ոչ ասաց աստ դմա, այլ միայն զԳ տարւոյ վարձն առեալ գնաց: Ո՛չ ապաքէն նա ևս քո ընկեր էր, և երկուցդ ուղարկողն ևս նոյն մարդն է: Կամ թէ՛ որ այդպէս պայման գոյր, ընդէք ի սկիզբն ոչ ասացեր մեզ: Զի մեք հարցաք իւրեանց թէ՛ ձեր վարձն ինչ է, ասացին թէ՛՝ միոյս վարձն ԹՃ զուռ է, և միոյս ԶԾ, զգիր իմն ֆռանկերէն կարդային և այսպէս ասէին, այլ Զ տարւոյ անուն չկայր: Մանաւանդ՝ Գրիգոր Աղայն որ դոցա ուղարկել տուողն է, մեզ գրէ թէ՛ ընդ Մուսի Ալէքսանդր Աղային խօսեցաք, որ Գ տարի մնան յայդր, և զիւրեանց Գ տարւոյ վարձուց կէսն յայդր առնուն ի քէն, և յորժամ զարհեստն յառաջացուցեալ՝ զաշակերտս ուսուցանեն, և ի քէն զշնորհակալութեան թուղթ ունելով դարձցին յերկիր իւրեանց, յայնժամ և զկէս վարձուն անդ առնուցուն: Արդ՝ Գրիգորն որ ուղարկողն է այսպէս գրէ, մեք այդ լրբիդ որպէս հաւատամք: Զորրորդ՝ մեզ գրէ Գրիգորն թէ՛ Բ վարպետաց վարձն ի տարին ԸԾ ռուփի պայմանեցաք, որ երկուցն լինի ԺԶ ռուփի: Իսկ ռուփին իւր գնովն՝ որ զմինն Լ փարայ եթէ հաշուեմք, լինի ԱՌ ԲԾ զուռ, իսկ թէ՛ աւելորդով հաշուեմք, որ ի Բասրայու կողմունսն մինն ԶԴ փարայ տան, լինի ԱՌԳԾ զուռ: Իսկ դոցա յորժամ

հարցաք ասացին, թէ՛ միոյս վարձն թժ զոռւ է, և միոյս ԶԺ զոռւ ուր լինի ԱՌԵԺ զոռւ: Քան զԳրիգոր Աղայի գրեալն աւելի Այլ մեք զԳրիգոր Աղայի գրեալն թողեալ, զիւրեանց ասացեալն ետուք, զի մի լիցին կիսասիրտ: Մանաւանդ՝ երբ ասացաք թէ՛ վարձուց կէսն աստ պարտիք առնուլ, ե զկէսն ի ձեր երկբոջն, աղաչեցին զմեզ թէ՛ յայս երկբէս պիտի իրս առնումք՝ որ տանիմք անդ ծախեմք, խնդրեմք աստ տալ: Գիտէին ի հարկէ, որ ի վերջն սեւերես դառնան, և անդ առնուլ ոչ կարեն, վասն այն աստ առին, մեք ևս լսելով՝ աստ ետուք: Մեք այսպէս յամենայն կողմանէ զգոսա շահել ջանացաք, դոքա յամենայնի զտմարդութիւնս ցուցին, մանաւանդ այդ ջինկեանայդ: Այժմ ինչ իրաւունս ունի, որ Զ ամաց վարձ պահանջէ: Կամէի ասէ առ դոցա էլչին ևս դրել զդոցին լրբութիւնն, այլ յանուն մեր խնայելով չգրեցի: Այլ դուք որպէս և պատասխանեալ էք, այլ այնպէս բարեոքապէս պատասխանեալ կորուսիք ի բաց: Եւ զայս ևս ասասցիք թէ՛ ձեր ուղարկողն Գրիգորն է, Գ տարւոյ վարձ է գրեալ, դուք երթայք՝ ով ոք որ զայդ պայմանեալ է ձեզ՝ ընդ նմա խօսեցարուք, մեք ձեզ աւելի փարայ մի չենք տալ: Մանաւանդ՝ որպէս յառաջ դրեալ եմ ասէ՛ և դուք ևս ասացեալ էք, որքան աւելի նստի յայդը՝ յիւր քէսայէն է: Գուք փարայ չտայք: Այլ միայն զնաւուն, և մինչև ցիւր երկիրն զծախսն ճանապարհի: Թող յիւրեանց երկիրն երթան անդ խօսողն կու խօսի, զի դրեալ եմք յառաջ Գեւորին և Մարդարին և Գրիգորին զանցս զայս, (որպէս ասացաւ ի յունվարի ԻԹ): Գուք յայդը չխաբուիք: Գուք իրաւունս ունիք զայս ևս ասելոյ թէ՛ մեք ոչ զգա բերողն եմք, և ոչ վարձուց պայման գնողն, ով ոք որ զգա յղեալ է, թող երթայ ընդ նմա խօսի: Եթէ հարկաւորիցի, զայս թուղթս թարգմանել տուր, և էլչուն ևս ցոյց տուր: Եւ զայս ևս չէ անտեղի թէ ասասցիք էլչուն, զի յորժամ շատ ստիպեաք թէ՛ զլաւ թուղթ ընդ էր ոչ հանէք, ասէին, ի մեր թագաւորէն ծածուկ եմք եկեալ, եթէ իմանայր, սպանանել կուտայր զմեզ: Ուստի ոչ կարեմք լաւ թուղթ հանել: Դի երկնչիմք թէ հոչակիցի, և ձկարիցեմք գնալ յայն երկիրն:

Արդ՝ թող իմանայ էլչին և իրաւունս առնէ, եթէ թագաւորն զայս չգիտէ՝ և ընդգիծու թիւն է նմա, ուր եկին աստ: Ահա իւրեանց թագաւորին նենգեցին որ եկին ընդ դէմ նորա հրամանին, մեզ ևս նենգեցին, զի զայսքան դրամս մեր փչացուցին մինչ ի բազումս, ե օգուտ մէկ փարայի չափ ոչ ցուցին: Թող լսողքն զիրաւունս առնեն, զի մեք զգոսա բռնութեամբ և խաբէութեամբ չբերաք այլ ինքեանք եկին վասն իւրեանց օգտին: Մեք յամենայնի զգոսա շահեցաք, և դոքա զմեզ զրկեցին, դեռ ևս իւրեանք առնեն զլրբութիւնս: Եւ բազում առ այսոսիկ բանք և պատուէրք: Սրինակ սորին ի բոլորադրահամար տետրոջն է, յերեսն՝ ԶԺԲ, ԶԺԳ, ԶԺԴ, ԶԺԵ, ԶԺԶ, ԶԺԷ: Թուղթ ևս գրեաց դարձեալ առ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն, որ տրանջէր թէ՛ գրեցելոցս պատասխանի ոչ գրես: Առ որ և սրբազան վեհն գրեաց թէ՛ զհարկաւորաց պատասխանին դրեմք, իսկ զանհարկաւորօքն եթէ զանց առնիցեմք, զի՞նչ մեղանչեմք: Ապա դու որ զհարկաւոր գրեցելովքն մեր առ քեզ քանիցս կրկնմամբ՝ զանց առնես և զնշան մի չերեցուցանես, մեք զի՞նչ արասցուք: Երբ օրինակ զայն՝ որ ի մարտի ԻԲ և ի յունվարի ԻԹ գրեաց վասն Բասրայու անդ յղեալ դրամոյն. և Բաղդատու, զի աստ հասուցէ զայնս, և վասն Թօխաթու վախճանեալ տէր Մատթէոս քահանայի բանին՝ որոց չգրէր զպատասխանիս ինչ: Սոքա են մեծ և հարկաւորք ասէ, եթէ քոյդ գրեալք: Եւ հարկեաց գրել զորպէսն այն դրամոցն, թէ հասեալ են առ ինքն, թէ ոչ: Նաև զրանից տէր Մատթէոսին, որում և հետեիլ. զի սակաւ գրամ չէ ասէ, մեղք է Աթոռոյս: Ծանոյց աստ զնուազիւն մտից սրբոյ Աթոռոյս, և զելից առաւելուլն, և ի վերայ այսր զխախտիլն սեան սրբոյ տաճարին, և այնր աղագաւ զվարպետս բերելն ի Վանայ առ ի շինել, որ փոքր իրօք ոչ գայ ասէ ի գլուխ: Մահտեսի Գասպար Ամիրային ես ոչ գրեմ ասէ զայսպիսի բան, դու ծանոհ նմա, զի թերևս ջանացեալ ի ձեռն բերիցէ զայդ երիցուդ դրամն ի յօդնութիւն տաճարի սեանն, և ի վարձ ինքեան: Եւ վասն Յակոբ վարդապետին որ գրէր թէ՛ զգործն աւարտեալ է, և յետ հոգէ-

զալստեանն յղելոց եմ, գրեաց թէ՛ ահա ըստ քոյգ գրեցելոյ աւարտեալ է զգործն, ապա ընդէք ոչ յղես: Եւ յայսմիկ ի կերպ մեղադրախառն աղաչանաց գրեաց թէ՛ ի փառս Աստուծոյ ե ի սէր սրբոյ իջման տեղւոյս, զայսպիսի հարկաւոր բանիւք մի զանց առնել, որ Աթոռոյս է վնաս, ե մեզ վիբաւորութիւն: Գրեցես հարկիւ զայսոսիկ, և Յակոբ վարդապետն օր մի յառաջ յղեցես եթէ յղելոց ես: Եւ զՓիլիպպոս վարդապետի որպէսն երկար գրեաց, թէ որպէս դատարկ եկն աստ, զի Բասրայ է ձգեալ զարդիւնսն ըստ սովորութեան, ե նոքա ընդ իւրեանց ունելոյն տուեալ են պարսից զնոյն ե զերծեալ, ե աղաչանօք գրեալ Փիլիպպոս վարդապետին, թէ մեր պարտքն է. յետոյ յապահովանալս մեր տալոց եմք: Իսկ նա զչոր թուզթսն առեալ եկն: Եւ այսպէս ի հինգ ամս սպասեալ մեր՝ թէ նուիրակն գայ յօգնութիւն հասանի մեզ, ահա եկն դատարկ: Զոր վասն այն գրեմ քեզ ասէ, զի գիտացեալ զցաւս մեր՝ ցաւակից լիցիս: Եւ այսպիսիքս մեզ չէին բաւական ասէ, անօրինակ ցաւ մի ես յաւելաւ մեզ, որ յոյժ մաշէ զմեզ քան զամենայն ցաւս: Որ էր քորն, զոր տարի մի աւելի էր որ կրէր: Գրեցի ասէ Նազարէթին, զի թերեւ զղեղ մի հարցեալ մեզ գրեցէ, գու ևս իմացեալ՝ հետեւեալ թերեւ զղեղ մի վասն մեր հնարեալ զրիցէք մեզ: Այլ և՛ (որպէս յամսոյս ԻԱ ի թղթոյ Մուրտիկեանցն ասացաւ), մատենի Գասպար Ամիրայն. զնոգեբաժին էր յղեալ վասն եղբօրն ձեռամբ Մուրտիկեանցն: Վասն որոյ զթուղթ գրեաց առ մատենի Գասպար Ամիրայն, ի պատասխանի թղթոյն, շնորհակալութիւն և օրհնութիւն վասն յղեցելոյն, և մխիթարութիւն վասն մահուան եղբօրն, և շատ բանք սիրոյ: Մխիթարեցայ թէպէտ ասէ յընգունիս զգիրդ սիրանիշ՝ զոր չէի ընկալեալ ի վաղուց, բայց տրտմեցայ վասն մահուան լուսահոգւոյն: Եւ յօր Համբարձման տեառն զպաշտամանց ետ բաժանել յեկեղեցւոյն յանուն հանգուցեալ եղբօր նորին Բաղդասար Ամիրայն, և ի պատարագին յիշել զանունն, և ի սեղանն հացկերոյթ առնել: Զորս ե ծանոյց սմա: Եւ զի այն էր իղձ նորին, որ այն դրամովն ապա և կտաւ առնուցուն ի Կարին, և աղ-

քատ միաբանիցն հանդերձ լիցի: Ուստի գրեաց սրբազան վեհն թէ՛ թէպէտ գեռ չէր հասեալ աստ գրամն, բայց մեք յունեցելոցն մերոց կարեցուցաք զչոր աղքատ միաբանիցն սրբոյ Աթոռոյս՝ յապայէ և ի կտաւէ, ի գալն առ մեզ թղթոց քո և պատրիարքին: Այլև՝ գրեաց զշնորհակալութիւն և օրհնութիւն նորածին ողւոյն, զորմէ ասացաւ բան ի մարտի ԻԹ, ի փոսուլայոյ պատրիարքին: Եւ թէ՛ զոմանս հարկաւոր բանս դրեցաք Զաքարիա վարդապետին, խնդրեմ զի առնել տացես և հոգասցես, ի սէր մեր և սրբոյ Աթոռոյս: Եւ այլ բանք առ այսոսիկ և օրհնութիւն: Թուղթ ևս առ որդիս եղբօր սորին հանգուցելոյ Պաղտասար Ամիրայն գրեաց, այսինքն՝ առ Յակոբ՝ Ասլան և Ռափայէլ Աղայն, և դեռաբողբոջ Յարութիւն Աղազատայն: Նոյնպէս մխիթարութիւն վասն մահուան հօրն, և օրհնութիւն և շնորհակալութիւն վասն յղեալ հոգեբաժնին: Զայսոսիկ յղեաց առ պատրիարքն, տանիլ տալ նոցա, և ասել զհոգւոց ի դիմաց իւրոց: Եւ ծանոյց սմա ևս զպաշտամանց բաժանել տալն, և զհացկերոյթ առնելն, և միաբանիցն շոր կարելն, (որպէս և մատենի Գասպար Ամիրայն գրեցաւ): Նաև զգրելն ի Կարին, որ գայն դրամն աստ յըղեցես: (Որպէս ասացաւ ի յամսոյս ԻԱ, ի թղթոց Մուրտիկեանցն): Զոր Ամիրայն ևս ասացես ասէ: Փոսուլայ ևս գրեաց առ պատրիարքն իւրով ձեռամբ, թէ ի Հալապու կողմանցն գրեալ էին մեզ թէ՛ կամիմք էջմիածնի թեմ լինիլ, և ի Պօլիս գրեալ եմք պատրիարքին և իշխանացն: Ես չգիտեմ թէ զինչ են գրեալ ձեզ. և դուք զլինչ էք պատասխանեալ նոցա, և զինչ միտս ունին իշխանքն: Գրեցես մեզ զմտաց ձերոց: Ես ոչ գրեցի իշխանացն, զի մի հռչակեցի: Թէպէտ ի նոցունց օգուտ չունիմք, բայց բարձրութիւն է անուան Աթոռոյս և ձեզ. ևս պարծանք՝ որ ի ձեր ժամանակս լինի և ի ձեռս ձեր: Եւ լսեաք թէ՛ զՄատթէոս երիցու ինչքն առեալ են, և կամին այնու տուն առնուլ վասն նուիրակաց մերոց: Գրեաց թէ՛ մեր նուիրակն Բ և Գ ամիս նստի, տունն ինչ պիտոյ է, ոչ միշտ նստի ի քաղաքդ որպէս Երուսաղեմայ վէքիլ: Մանաւանդ քաղցելոյն հաց է պիտոյ ասէ և հիւանդին,

այդ տունդ ասլահով ժամանակի բան է, զի սուրբ Աթոռս զհարկաւոր ծախս ունի ի վերայ շինուածոց, ես առաւել ի վերայ սեան եկեղեցւոյ, զինչ վայել է զեկեղեցին թողուլ և տուն առնուլ: Եթէ կամիք Աթոռոյս տալ զայդ գրամք, այսպէս տուք: Եւ հարկ յոյժ, առ ի խափառել զայն, և զգրամն Աթոռոյս տալ տացես: Թէ կամիս: Իշխանացն ես ցոյց տուր զայս դէր, և զմէնջ ողջոյն տուր ամենիցն: Տես զայսմանէ և ի ներքոյ ի փոխուլայոյ Նազարէթին: Թուղթ ևս առ Մուրտիկեանց Խոջայ Նազարէթն և պարոն Թագէտոն գրեաց, ի պատասխանի յապրիլի Ա. և ի մայիսի Ա. գրեալ գրեանցն: Շնորհակալութիւն, որ զգրեանսն սրբազան վեհին որք գնալոց էին ի Մարշիլեա առ Շահրիմանեանց Մարգարն, յղեալ էին: (Որք յիշեցան ի յունվարի ԻԹ): Եւ հարկ զի ի գալն պատասխանեաց նոցին, շուտով յղեցեն աստ: Եւ վասն լիբր թղթաշինին զոր ինչ առ պատրիարքն՝ սոցա ևս ի կարճոյ գրեաց. և ասաց զլիպալէսն ի պատրիարքի թղթոյն իմանալ, և այնպէս խօսիլ՝ և փարայ չտալ նմա: Եւ զի ի յունվարի ԻԹ գրեաց զչարատպիչ Պօղոսի գրեւն յետս տալոյ Գէորգին յորմէ առեալ էին, նոքա այժմ գրէին թէ այսպէս եմք առնելոց. վասնորոյ՝ գրեաց թէ՝ այդպէս արարէք, մեզ չեն պիտոյ: Եւ վասն վերոյիշեալ մահտեսի Գասպար Ամիրայի յղեալ զրամոցն զոր ինչ գրեաց առ նա՝ սոցա ծանոյց ի կարճոյ. զոր ինչ կամեցեալ է այնպէս արարաք: Գրեսջիք Առաքելին, զի մեզ հասուցէ զայն գրամն: Եւ վասն Եսայի վարդապետի փօլիցային զոր յղեալ էր ի Թօխաթ առ մահտեսի Աղամջանն, զոր ինչ Առաքելին և Սիմէօնին գրեաց յամսոյս ԻԱ, զնոյնս և սոցն գրեաց: Եւ պատուիրեաց զի զղապզն յղեցեն ի Զմիւռին. առ Եսայի վարդապետն, և զգրամն մի խնդրեցեն ի նմանէ. զի ոչ կարէ տալ ասէ, և նեղութիւն կու կրէ: Այլ ես ահա գրեցի մահտեսի Աղամջանին, զի ի Կարին առ Խոջայ Առաքելն յղեցէ: (Որպէս ի թղթոյնորին ևս ասացաւ յամսոյս ԻԱ): Իսկ զաւելորդ յղեցելոյ զապզն գրեալ առ նա յղեցի ասէ: Եւ զթուղթն Եսայի վարդապետին յղեցի առ մահտեսի Աղամջանն հասուցանել առ

նա, որովհետեւ զնորին թուղթն նա էր յղեալ առ մեզ: Գրեաց և զմահն, թարջիման Ստեփանին, և նորին որպիսութեանց՝ ասաց ի թղթոյ պատրիարքին իմանալ, և թէ զինչ հասեալ նմա ի կողմանէ վարձուն, և զինչ ֆնացեալ, զոր գրեցի ասէ պատրիարքին տալ եղբօրն: Որպէս ասացաւ ի թղթոյնորին: Փոխուլայ ևս գրեաց առ սոսա, վասն քորին, զոր տարի մի աւելի էր՝ զի ունէր: Որոյ զորպէսն գրեաց, և պատուիրեաց հարցանել անգ՝ թերեւ զգեղ մի գտեալ զրիցեն, (որպէս ի թղթոյ պատրիարքին ևս ասացաւ): Եւ յոյժ հարկ առ այս, այսպէս առնել շուտով: Փոխուլայ ևս գրեաց առ սոսա յոյժ առանձին, նոր նշանադօք մեր Ղունկիանոս վարդապետին: (Քանզի նոքա յառաջ զայն խնդրեցին, առ ի գրել այնու զծածուկ որպիսութիւնս մեզապատշաճս. զորս և մեք յղեցաք, որով այժմ գրեալ էին զնոր ի նորոյ գրգռումն Օսմանցւոց և Ռուսաց ընդ միմեանս ի պատերազմ, և զլամսայի ելն ևս): Զի Յակոբ վարդապետն զգործն զերծեալ էր և ոչ յղէր, խնդրեաց իմանալ ըզպատճառն և գրել թէ էր ոչ յղէ: (Զորոյ գերծմանէն ասացաւ ևս ի թղթոյ պատրիարքին): Եւ յարքունուստ զֆարման հանեալ՝ զինչս հանգուցեալ տէր Մատթէոսին (որ ի վերն յիշեցաւ ի թղթոյ պատրիարքին) հանեալ էին, և կամէին ի մէջ իւրեանց ծածկել: Գրեաց գրել թէ զինչ կամին առնել:

Եւ Հալապու ժողովուրդքն զկաթողիկոսն իւրեանց հանեալ անտի անարգանօք, կամէին լինել թէմ սրբոյ Աթոռոյս. որ և երիցս մահսար էին գրեալ ի մեծն Պօլիս առ նոսա, թէ այս է կամք մեր. իսկ նոքա չառնէին ինչ փոյթ, գրեաց իմանալ և գրել թէ ընդէր ոչ կամին: Առ սա յղեաց զպահարանն պատրիարքին, տալ նմա: Գրեաց ևս սրբազան վեհն զթուղթ ևս առ Զմիւռնիոյ առաջնորդ և նուիրակ Եսայի վարդապետն ի պատասխանի ի մարտի ԻԹ գրեալ թղթոյն: Ծանուցանելով նախ՝ թէ առաջին յղեալ փօլիցայիդ զապզն յառաջ ի նոյեմբերի Թ ընդ Մասեհեան Եսայուն յղեցի առ մահտեսի Աղամջանն ի Թօխաթ՝ առ քեզ հասուցանել. (որպէս ի մարտի ԻԹ ևս գրեաց զայս): Իսկ Եսային ի հարկէ չէ հասուցեալ Աղամջանին, վասն այն առ քեզ ոչ հասա-

նի. այլ դու լեր միամիտ, դի այն զրաֆն առ քեզ է հասեալ և նսային թէ ուր է, իմա, ե ի նմանէ խնդրեա զայն: Այլ ե՛ Տօնացոյցքն հասեալ էին առ սա, (որք ի մարտի ԻԹ ե այլ յառաջ յիշեցան): Բայց մեք զրեալ էաք մահտեսի Աղամջանին և հատ յղել. սա գրէր թէ՛ ի հատ է հասեալ Ուստի՛ գրեաց գրել զորպէսն: Եւ զտօնացոյցն առ ինքն պտհել՝ ե խնդրողացն տալ Գ զրոուղով: Այլ ե՛ զրաֆն որ ի թղթոջ Նազաբէթին յիշեցաւ, ի ձեռն Գ արանց Թօխաթցւոց յղեալ էր ի Թօխաթ առ մահտեսի Աղամջանն: Ընդ որ գրեաց զչնորհակալու թիւն: Եւ զի գրեաց Աղամջանին յղել զայն ի Կարին առ Մուրտիկեանց Առաքելն, ծանոյց սմա: Բայց որ յառաջ զգապզ յղեաց առ Նազարէթն յղել առ սա, և այժմ գրեաց նմա յղել ե զրաֆն չխնդրել, (որպէս ի նորին թղթոջն ասացաւ), զայն ես ծանոյց սմա: Բայց դու թէ ասէ կարիցես զայն ես տալ, շատ լաւ լինի: Իսկ որ ընդ սմին աւելի ես էր յղեալ, զապզ այնր աղագաւ յատուկ գրեաց առ սա յիշեցուցանելով այսպէս թէ՛ այնքան դրամ որ հասուցեալ էիր ի Թօխաթ առ մահտեսի Աղամջանն՝ իմացաք: այլ Ա զապզ յառաջ յղեալ եմք ի Պօլիս առ Նազարէթն՝ քեզ հասուցանել: Մնացելոյն աղագաւ ես այս թուղթս լիցի քեզ զապզ: Զայս բաց առ մահտեսի Աղամջանն յղեաց հասուցանել առ սա: Եւ բաց այսց դրամոյս, ի ձեռն Թօխաթցի Ամլիկին ես հասեալ էր ի Կարին գրամ առ մեր վէքիլ Հայրապետն զոր ծանոյց սմա: Որոյ աղագաւ ե գրեաց զԹուղթ առ նոյն Թօխաթցի Ամլիկն, թէ դու որ ի կողմանէ մեր նսայի վարդապետին այսքան դրամ էիր հասուցեալ ի Կարին առ մեր վէքիլն, ահա և մեք զայս օրհնութեան թուղթս իբր զգապզ գրեալ առ քեզ յղեցաք, զի դու միամտեալ յղեցես ի Զմիւռին առ մեր նսայի վարդապետն, զի նա ես միամտիցի: Զայս առ մեր վէքիլ Հայրապետն յղեցաք տալ նմա. (որպէս յետոյ ի թղթոջ նորին ես եմ ասելոց) և այժմ զայս ես ծանոյց նսայի վարդապետին, ե գրեաց թէ՛ զայս դրամս ևս ընդ վերոյիշեալ դրամոյն ի միասին մեզ հասեալ իմասցիս. և միամիտ լիցիս, ե ի կողմանէ ամենիցն, զայս թուղթս ես իբր

զապզ առ քեզ պահեսցես, զի յաւուր հաշուատութեանդ քեզ պիտոյասցի: Եւ սա զխնդիր իմն էր դրեալ Դուկաս վարդապետին ասել սրբազան վեհին: Առ որ գրեաց թէ՛ այժմ ձեռնհաս չեղաք, յետոյ զրելոց եմք. անհոգ լեր: Ծանոյց ե զայս, թէ՛ ի Կարին զափանցի Յարութիւնի որդի Հայրապետ կայ՝ զոր մեզ վէքիլ եմք արարեալ, եթէ բան ինչ պատահիցի նմա պատշաճ, գրեա նմա: Փոքր ինչ ես զբարւոյք որպիսութեանցն սրբոյ Աթոռոյս գրեաց. նաև խախտիլ սեան եկեղեցւոյն, և զնորոգել տալն. յոր ասէ յոյժ ծախք լինին: Ողջոյն ևս գրեաց Ապրօզատէիցն, այսինքն Աստուածատուր Գալուստ և Առաքել Աղայիցն, և տէր Ասեփանին յատուկ, և այլ ամենայն քահանայից և իշխանաց տեղւոյն:

Թուղթ ևս ի Թօխաթ առ սրբոյ Աթոռոյս վէքիլ մահտեսի Աղամջանն գրեաց ի պատասխանի ի մարտի ԻԹ գրեալ թղթոյն: Վասն նսայի վարդապետի առաջին փօլիցային դարձեալ զապզ խնդրէր: Ուստի՛ որպէս նսայի վարդապետին, նոյնպէս ե սմա գրեաց զյղելն յառաջագոյն զայն զապզն ընդ Մասեհեան նսայուն ի նոյնմբերի Թ: Զայս դրամոյ ե մահտեսի Աղամջանի ընդ նմին այլ ես դրամ յղելոյն ասացեալ է ի մարտի ԻԹ, ի թղթոջ Մարեան մահտեսի Գրիգորին: Զիմացաք ասէ՛ թէ նսային Ռւր մնաց, որ զայն թուղթսն քեզ ոչ հասոյց: Այլ մեք գրեցաք ասէ նսայի վարդապետին զհասանիւն առ մեզ այն դրամոյն, զի միամտիցի: Եւ քոյդ յղեցելոյ կողմանէն ես դու միամիտ լեր: զի մեզ է հասեալ ընդ այն դրամոյն քոյ յղեալն ես: Այլ և՛ Գաղատիոյ նուիրակ Ասաւածատուր վարդապետն՝ (որ ի մարտի ԻԹ յիշեցաւ ի թղթոջ Մեսրօպ վարդապետին). դրամ էր յղեալ առ սա, զոր ե սա յղեալ էր ի Կարին առ Մարեան մահտեսի Գրիգոր դանձապետն մեր, ե առ Դուկաս Աղայն՝ հասաուցանել մեզ: Ուստի՛ գրեաց զչնորհակալութիւն: Եւ վասն դրամոյն գրեաց զզապզ առ Գաղատիոյ նուիրակ Աստուածատուր վարդապետն, միամտութիւն վասն հասնելոյն առ մեզ: Եւ յանդիմանութիւն վասն գիր չգրելոյն աստ: Եւ հարկ՝ զգիրն պակաս չառնել և զգործն շուտ աւարտել ե գալ: Զայս յղեցաք առ մահտեսի Աղամջանն՝

զի ինքն միամտեալ յղեսցէ առ նա ի միամտութիւն նմին: Այլև՝ Բ օրհնութեան թուղթ էր խնդրեալ վասն արդիւնս ինչ տուողաց, որոց զմինն բացարձակ չէր դրեալ թէ՛ առ ի վրեցոյց զթուղթն, ուստի դրեաց նոր դրել՝ զի դրեսցէ: Եւ զմիւսն՝ որ էր վասն կտակի միոյ՝ զոր Մկրտիչ ոմն ի վախճանելն կտակեալ էր վասն նորին զօրհնութեան թուղթ գրեաց առ մահտեսի Գալուստ ոմն, որ զայն կտակն տուեալ էր մահտեսի Աղամջանին: Զայս ես յիշեցաք առ մահտեսի Աղամջանն տալ նմա: Եւ վասն վիճոյ Կեսարացւոցն էր դրեալ՝ զոր արարեալ էին ընդ մեր նուիրակ Մահակ վարդապետին: Թուղթսն ես սա էր յղեալ աստ յայնժամ: Գրեաց թէ՛ ահա հաշտեալ են ընդ միմեանս, և դրեալ էին մեզ. մեք ես դրեցաք նուիրակին խաղաղութեամբ վարիլ ընդ նոսա, և վասն առ ինքն եղեալ տօնացուցիցն գրէր թէ՛ Գ հատ ծախեալ եմ, և այլ ոչ ծախի: Գրեաց թէ՛ զի՛նչ շուտափոյթ լինիս, թող ֆնասցեն առ քեզ, և երբ ծախիցի, յայնժամ ծախեա Գ զողջով՝ և ոչ պակաս: Այլ ե՛ զայն դրամն զոր Եսայի վարդապետն գրէր թէ՛ յղեցի ի Թօխաթ՝ դեռ չէր հասեալ առ սա՝ զոր գրէր: Ուստի գրեաց թէ՛ Գ մարդոյ ձեռք է յղեալ այսինքն՝ ի ձեռն Իփակօղլի Աղայեկի որդի Աւետիքին, ի ձեռն Խօջայ Փիլիպպոսին, և ի ձեռն Փամբուղչի օղլի Պետրոսին, և ի ձեռն Իւսիւֆ օղլի Զրաղ Մարտիրոսին, զորս ի հասանելն առ քեզ՝ բոլորապէս առնուցուս ասէ, և յղեսցես ի Կարին առ Մուրտիկեանց Առաքելն, որպէս և նոքա քեզ դրելոց են: Եւ որպէս Եսայի վարդապետին՝ նոյնպէս և սմա դրեաց թէ՛ ի Կարին Ղափանցի Յարութիւնի որդի Հայրապետ կայ, մեզ վէքիլ եմք արարեալ՝ եթէ զիր կամ այլ ինչ ուղարկելոյ լինիս, նմա յղեալ: Եւ վասն սրբոյ մեռնին աղաչէր թէ՛ զօրհնութեան ժամանակն ազդեան, զի եկից: Գրեաց թէ՛ ես յանցեալ ամին մինչ որդիքդ եկին, (որպէս ասացաւ ի յունիսի Ը.) ընդ նոսա գրեցի, և բերանով ես ասացի, թէ՛ յեկօղ ամին ի հոգեգալստեանն օրհնելոց եմք: Այժմ որովհետեւ այսքան խառնակութիւնք գոն ի միջի չկամեցաք, զի մի խառնիճաղանճ լիցի յայս ահաբեկութիւնս: Բայց յայն ապաստանէաք, թէ՛ դուք գիտէք, վասն այն և

ձեզ չգրեցաք: Մանաւանդ զի այնպէս գիտէի թէ՛ և դուք կուլսէք, զի յաղուհացին ի Կարին դրեալ էի: Այժմ բանն այսպէս եղև, թողութիւն առնես: Դեռ մինչև ցարդ վասն այս վատ համբաւոցս դեռ ուխտաւոր գալոյ ձայն չկայ: Տեսցուք Աստած զի՛նչ տնօրինէ: Եւ ծանոյց զյղելն յառաջ զղապզ առ Նաղարէթն, զի յղեսցէ առ Եսայի վարդապետն, (որպէս ասացաւ ի թուղթս նոցին), Եւ զպատճառն ևս ծանոյց, որ ասացեալ է ի թուղթս նոցին և ի վերոյսն, զի գրեցաք ասէ Նաղարէթին տալ: Այժմ որովհետեւ առ քեզ է յղեալ, դրեցի ահա Նաղարէթին, որ զայն զապզն առ Եսայի վարդապետն յէ, և դրամն չառնու: Ահա նա զայն զապզն կու յէ առ նա. ֆնացելոյ զապզն ևս առ քեզ յղեցի, զի յղեսցես առ նա. (որպէս Եսայի վարդապետի թղթոջն ևս ասացի): Որ ահա իւրեան բոլոր նոր յղեալ զրամոյ զապզներն իւրեան հասանեն, դու ևս ասէ ծանոն նմա: Զթուղթ Եսայի վարդապետին ևս առ սա յղեաց յղել առ նա: Թուղթս ևս ի Կարին՝ առ սրբոյ Աթոռոյս վէքիլ Հայրապետն ի պատասխանի թղթոյն, որ գրեցեալ էր յապրիլի ԺԸ: Առ որ հասեալ էր թուղթ սրբազան վեհին, զոր ի մարտի ԻԹ գրեաց առ նա: Եւ նա այժմ գրեալ էր հարազատութեամբ ծառայել սրբոյ Աթոռոյս: Որոյ աղաղաւ, և սրբազան վեհն գրեաց առ նա օրհնութիւն և շնորհակալութիւն, և զկոնդակ ևս վասն վէքիլութեան գրեաց առ Կարնոյ Ժողովուրդսն, և վէքիլ կարգեաց զնա սրբոյ Աթոռոյս: Եւ պատուիրեաց ամենեցուն, զի ամենեքեանքն օժանդակ լիցին նմա, մի ոք խոչ և հակառակ լիցի գործոյն: Եւ ունի դա ասէ ի մէնջ զհրաման զի ի չլինելն յայդր մեր նուիրակին, կտակաց՝ հոգեբաժնից, խոստմանց՝ և այլոց այսպիսեաց մուղայէթ լեալ՝ առնուցու և մեզ հասուցէ, և գրեսցէ, զի առ տուօղսն զթուղթս օրհնութեան դրեցուք: Զայս առ սա յղեաց, և պատուիրեաց տալ Մեսրօպ վարդապետին, զի ծանուցմամբ կարդալ տայցէ, և ապա ի նմանէ առնուցու, և գործոյն միամտութեամբ մուղայէթ լիցի: Այլև՝ վասն Գաղափոյ նւիրակ Աստուածատուր վարդապետի դրամոյն՝ զոր մահտեսի Աղամջանն յղեալ էր ի Կարին, (որպէս ի թղթոյն նորին ասա-

դաւ) էր ի վերայ Թօխաթցի Ամլիկին, և Թօխաթցի Նսայուն. գրեաց առնուլ զայնս ի նոցունց ձեռամբ հարազատ դանձապետին մերոյ Մարկեան մահտեսի Գրիգորին, և ընդ միւս զրամոյն զոր յԱմլիկէն առեալ էր, պահել առ ինքն, և չըխառնել, և յղել ի Բայազիտ առ տէր Վահանն, կամ ի Կարս առ Գէորգն, զի նոքա մեղ հասուցանեն, կամ թէ ասա որիչ հաւատարիմ եկող լիցի, աստ յղել նորին ձեռամբն: Եւ վասն յԱմլիկէն առեալ զրամոյն զապղն, որ գրեցեալ էր՝ (որ յիշեցաւ ի թղթոջ Նսայի վարդապետին) յղեաց առ սա տալ նմա: Զթուղթ մահտեսի Աղամջանին եւ յղեաց առ սա, առ նա հասուցանել: Յիշելով թէ՝ նորա յըղեալ զրամոց զապղն յայդր թղթոջ շուտով յղեա: Եւ ի մարտի ԻԹ որ ըստ գրեցելոյ մեր նուիրակ Մեսրոպ վարդապետին թուղթ գրեցաւ առ տէր Յակոբի կին Պանուռն, նուիրակն և սա տուեալ էին նմա, և բաց ի հայերէն գրոյն զոր առեալ էին, յանձն էին առնուլ տուեալ՝ զի տաճկերէն եւ տացէ դիր: Եւ առ ի հաստատութիւն վախուկ լինելոյ տանն, յօժարեցուցեալ էին զպառաւն, որ ի տարւոյն Բ զուռ ջերայ տացէ սրբոյ Աթոռոյս. զայս այսպէս սահմանեալ գրեալ էր սրբազան վեհին: Ընդ որ հաճեցաւ, և գրեաց այնպէս առնել: Եւ զի յառաջ մեր Մկրտիչ վարդապետն Ա դաւթար էր յղեալ առ մեր նուիրակ Մեսրոպ վարդապետն վասն իրաց ոմանց հարկաւորաց՝ առնուլ և յղել. և նա տուեալ էր սմա՝ զի հոգասցէ, զոր և սա գրեալ էր սրբազան վեհին: Ուստի՝ գրեաց առնուլ զայն ամենայն և յղել աստ, և զգինն ի Մեսրոպ վարդապետէն առնուլ: Եւ Մեսրոպ վարդապետն այժմ վէքիլ կարգեաց ի Կարին ի տեղի առաջնորդի (որպէս ասելոց եմ յետոյ). զոր ծանոյց սմա: Եւ վասն բանից Արապկերցի Մարտիրոսին, (որ ի վերն յամսոյս ԻԱ ի թղթոջ Մուրտիկեանցն ասացաւ). գրեաց սմա թէ՝ մեզ զրամ է տալոյ. Պոջայ Առաքելին գրեմք որ առնուլ, մեզ գրեալ էր թէ՝ յայս տարի կառնուլ, գու եւ մուղայէթ լեր, տես տալոյ նշան գոյ թէ՝ ոչ, և մեզ գրեալ: Եւ որ յապրիլի ԻԲ գրեաց Մարկեան մահտեսի Գրիգորին, ի յոյն Պոջայ Եակուբ օղուցն գրամ առնուլ՝ զի փօլիցայ

Դիւան Հայոց պատմ. ԺԱ.

արասցէ ի վերայ Թօխաթու նուիրակ Սահակ վարդապետին: Էհարց այժմ սմա, թէ այն որպէս եղեւ, մեզ գրեալ: Գանձապետին եւ ողջոյն գրեաց: Եւ այլ բանք առ այսոսիկ: Իսկ ի դեկտեմբերի ԺԳ առ ժողովուրդն Կարնոյ, և ի մարտի ԻԹ առ մեր նուիրակ Մեսրոպ վարդապետն գրեաց և խոստացաւ սրբազան վեհն առաջնորդ յղել: Եւ զի վասն խառնակ լինելոյ տեղւոյն, և վասն իւր մտացն զբաղմանց ի պէսպէս ցաւոց, չըկարաց մինչև ցարդ զառաջնորդ յղել անդ, և այժմ եւ չլինէր ձեռնտու յղել. վասնորոյ զկոնդակ գրեաց առ ժողովուրդն Կարնոյ՝ և զնուիրակ Մեսրոպ վարդապետն վէքիլ արար, զի ժամանակ ինչ ընդ նուիրակութեան և զառաջնորդութեան գործն հոգասցէ, մինչև յետոյ յաջող ժամանակ դտեալ, զոմն պատշաճաւոր առաջնորդ անդ յղեցէ: Եւ ծանոյց ժողովուրդեանն զայն յաջողութիւն առաջադրութեանն իւրոյ. զի մեզ ասէ զքաղաքդ Ֆարմանով ի մեր կողմն արկաք, զի մեր մարգն լիցի, և յայդր պատահեալ բանիցն մերոց ևս հոգ տարցէ: Եւ թէպէտ այսպէս կամեցաք ասէ և արարաք, բայց մինչ Աստուծոյ կամքն ոչ հաճեսցի, մեր կամեցեալն ոչ ինչ է: Զի յայսքան ժամանակ ըզմիջոց մի ոչ գտաք, զի ապահով մնացուք ի ցաւոց, և զայսպիսի օգտաւոր բանս հոգասցուք: Զի յօրն մէկ կերպ այլայլութիւն և վրդովումն ի մէջ անկանի, և խափան ածէ մերոց դիտմանց: Վասնորոյ՝ ժամանակ ինչ վէքիլ կարգեցաք զՄեսրոպ վարդապետդ, որովհետեւ ի քաղաքդ է, և ոչ երթայ յայլուր, զի ընդ նուիրակութեանն և զառաջնորդութիւնն արասցէ ժամանակ ինչ, մինչև անցցէ այս մրրիկս, և մեք և դուք միամըտիցուք, և ապա զառաջնորդ յղեսցուք յայգրու: Եւ պատուէր սիրով հնազանդել նմա, և չլինել ումէք նմա ներհակ, և որպէս կարգն է. ունի ասէ իշխանութիւն գործելոյ զամենայն գործս առաջնորդական, և գիտութեամբ իշխանաց և եկեղեցականացն, վանից արդեանցն ևս վերահասու լինիլ՝ զի մի ինչ կորիցէ և վատնեսցի ի զուր: Եւ առանց հրամանի դորա մի ոք ի գործս օրինաց եկեղեցւոյ ձեռնամխեսցի: Եւ առ այսոսիկ բազում պատուէրք: Օրինակք այս թղթոյս՝ և Հայրապետի վէքիլութեան թղթոյն,

ի բոլորագրահամար տետրոջն են, յերեսն՝ 2ԺԷ, 2ԺԸ, 2այս յղեաց առ Մեսրոպ վարդապետն, և զթուղթ ևս գրեաց առ նա, և պատուիրեաց հնազանդիլ հրամանաց իւրեանց, և որպէս ի կոնգակոջ գրեալ է՝ այնպէս առնել: Զի որովհետեւ ասէ ժամանակս այսպէս վրդովեցեալ է, և դու ոչ կարես ելանել ի վիճակսն, և յայդր երկարապէս նստիս, և այդ քաղաքդ ևս առանց հովուի կայ. և մեք անձեռնահաս լինիմք ըստ պատշաճի և ըստ յարմարութեան զառաջնորդ յղել յայգր ի ներկայումս: Վասնորոյ այսպէս տեսաք պատշաճ, զոր և դու առնել պարտիս, և ընդ դմին զքո նուիրակութեան գործն ևս յառաջացուցանել. և զհարկաւոր որպիսութիւնս մեզ գրել՝ մանաւանդ վասն պատեռազմացն զփայակն վասն այս իսկ առաքեցաք ի մայիս ամսոյս ԻԱ: Պատուիրեաց ևս զվէջիլ Հայրապետի կոնգակն ծանուցմամբ ընթեռնուլ տալ յեկեղեցւոյն, և զնա վէջիլ հաստատել: (Որպէս ի նորին թղթոյն ևս ասացաւ): Էհարց և վասն Մուրտիկեանց Առաքելին, թէ գալոյ էր աստ, որպէս եղև: Եւ այլ որիշ եկողք զմի թէ ոչ: (Որպէս ասացաւ ի մայիս ամսոյս ԻԱ), Էհարց և զորպիսութեանց Իրրահիմ Աֆանդուն որ անդ էր դեռ: Նա և խախտիլ սեան սուրբ եկեղեցւոյն, և իւր բերել տալն ըզճարտարապետս ի շինեցուցանել, սմա ևս ծանոյց. որպէս պատրիարքին՝ և այլոցն որք ի վերոյ: Թուղթ ևս առ Յամթայ առաջնորդ Պետրոս վարդապետն գրեաց ի պատասխանի թղթոյն, ի յունվարի ելն գրեցեալ: Որ զՅամթեցւոցն զանգատելով, գրէր թէ՝ Բ և Գ վատ անձինքն ինձ զինչ առնեն: Գրեաց թէ՝ այդ վատ անձինքդ հիվ են. յանուանէ ընդէր ոչ գրես. ոչ ապաքէն ամենեքեանք քեզ սիրելիք էին, և զքեզ ի մէնջ խնդրէին, այժմ ընդէր վատացան և քեզ խոչ եղնու: Եւ վասն տալեացն գրէր թէ՝ յետ սրբոյ Զատիկին տալոց եմ, (որպէս և յամսոյս ԻԱ ի Մուրտիկեանց թղթոյն ասացաւ) գրեաց յոյժ հարկ՝ շուտով տալ: Մուրտիկեանքն մեզ գրեն ասէ թէ՝ մեղ ևս է տալոյ. և յորժամ վասն քեզ տալեացն գրեմք, յօրէ յօր ձգէ և ոչ տայ: Տուր ասէ՝ և որքան շուտով տայցես, օգուտ քո է: Եւ ի գալ գրեալ ասէ, Ղօշավանից առաջնորդ Կարա-

պետ վարդապետն աստ էր, որ ահա Բ գիր գրեաց առ քեզ և առ ոմանս իշխանս վասն իւր քարին, տեսլիք ասէ, և որպէս գրեալ է՝ այնպէս արասլիք: Եւ ի վերայ Մերտինու զօրհնութեան կոնգակ խնդրէր: Մեք լսեմք ասէ յեկօզ նուիրակաց, զի անդ ուղղադաւան ոչ գոյ, այլ ամենեքեան ֆռանկացեալ են, և ի մէնջ ապստամբ: Վասն այն չգրեցաք, զի անընդունակ մի լիցի ի նոցունց թուղթն մեր: Այլ դու. դեռ չես գնացեալ անդ, երթ, և ահա զարքունական ֆարմանն ունիս ի ձեռինդ. տես, թէ ընդունին զքեզ և հնազանդին, մեղ ծանո, և մեք որպէս պատշաճն իցէ այնպէս արասցուք, և կատարեսցուք զխնդիր քո: Եւ զնուիրակ Ղազար վարդապետէն փոքր ինչ զանգատ գրէր, զգրեաց թէ՝ մեք նմա գրեալ եմք զպատուէր միամիտ լեր: Եւ զՀալապցւոց բանն՝ (որ ի վերն ի փուսուլայս պատրիարքին և Նազաբէթին գրեցաւ) սա ևս գրէր, առ որ գրեաց թէ՝ զայդ ի Պօլիս ևս գրեալ են բազմակընիք թղթով թէ մեք էջմիածնի թեմ կլինիմք: Սակայն՝ նոքա զանց առնեն, և մեք բնաւ ոչ յիշեմք, նկատելով ի վերջն: Բայց դու նոցա ասած թէ՝ եթէ հաւատեալ ալդպէս կամիք, անգամ մի ի սուրբ էջմիածին ընդէր ոչ գրէք զմիտս ձեր. զի և կաթողիկոսն գիտասցէ: Այսպէս գրեան ասէ, և ականադէտ լեր, և զինչ լինիլն մեզ գրեան: Զայս առ Մուրտիկեանսն յղեաց, և զթուղթ ևս առ Մուրտիկեանց Խօջայ Առաքելն և տիրացու Սիմէօնն գրեաց ի Կարին: Եւ յիշեցոյց զայն թուղթն, զոր յամսոյս ԻԱ ընդ փայեկի միոյ յղեցաք: Եւ որպէս յայնժամ խոստացաւ զմնացեալ թուղթսն յետոյ յղել. այժմ զՊօլսոյ պահաբանն յղեաց առ սոսա, շուտով յղել առ Նազաբէթն: Եւ զՅամթայ առաջնորդի թուղթն, և զՄեսրոպ վարդապետինն, և զվէջիլ Հայրապետինն ևս պատուիրեաց հասուցանել առ իւրաքանչիւրսն: Նաև՝ Ա պահաբանաւ թուղթ ևս առ սոսա յղեաց՝ յղել շուտով ի Բաղդատ: Որք էին գրեանք ի Հնդկիկս գնալոյ և շատ հարկին պատուէր վասն այսր, զի ժամ մի յառաջ յղեալ ծանուցեն ինքեանք: Եւ Առաքելին յատուկ պատուէր՝ զի ի գալն աստ (որպէս ասացաւ յամսոյս ԻԱ) բերցէ ընդ իւր գԱնկիւրիոյ նուիրակի դրամն, որ էր անդ առ

Մարլեան մահտեսի Գրիգորն, որպէս ասացաւ ի թղթով վէթիլ Հայրապետին: Ի դալդ դու ես դրամ բեր ասէ, ի լցուցումն բազմադիմի պակասութեանց մերոց: Եւ տիրացու Սիմէօնին ևս յատուկ պատուէր, զի թէ Առաքելն յայսկոյս իցէ եկեալ, ինքն ընթերցցի զայս դիրս, և զայս դրեալքս կաւարեսցէ և զպահարանսն յիւրաքանչիւր տեղսն հասուցէ: Իսկ գրեանքն Հնդկաց՝ էին վասն մահուան լուսահոգի Գրիգոր Սզալին¹³, քանզի՝ յանցեալ ամին և ի մայիսի ԻԱ փոխեցեալ էր առ տէր: Զորոյ զվախճանին գրեալ էր սրբազան վեհին Շամիր Ազայն. առ որ գրեցաւ թուղթ ի դեկտեմբերի Զ Որ հասեալ էր ի մեծն Պօլիս առ պատրիարքն, և նա յղեալ էր աստ: Նաև ի Բազդասու խալաքարնց Մարգար Ազայն ևս էր գրեալ առ սրբազան վեհն, և գրէր թէ ի Մատրասու գրեալ էին առ իս ազգել հրամանացդ: Եւ իւրաքանչիւրոց գրեցելոց զիտուամ այս էր. զի սրբազան վեհն գրեսցէ անդ զամենայն հոգևոր յիշատակաց առաջադրութիւնս լուսահոգւոյն, զորս առաջագրեալ էր սրբազան վեհին ի շինել աստ, և զամենայն խոստումնսն նորին՝ զորս այնց աղագաւ արարեալ էր, զի անգ դատաստանաւ և օրինօք նախ խոստումնսն լուսահոգւոյն որ առ սուրբ Աթոռս՝ որոշեալ հանցեն ի միջոյ: Քանզի որովհետև յիշատակ չունէր լուսահոգին, մանաւանդ թէ՝ յանկարծ և թարց կըտակի էր վախճանեալ, վասնորոյ՝ ֆռանկքն որք իշխօղք տեղւոյն էին, ախրապետել կամէին: Մանաւանդ թէ՝ կին ունէր լուսահոգին ազգաւ լատին, որ յետոյ ելեալ էր ի կնութենէն, նա այժմ մարբն իւրով եկեալ անդ ի Փունթէրու, ջանայր ստանալ զԺառանգութիւնս լուսահոգւոյն. նստիլ ի տան նորա, և տիրել կայիցն: Այլ իշխանք տեղւոյն, մանաւանդ թէ Շամիր Ազայն՝ անկեալ ի դատաստանատունսն, հանեալ էին ի նոցանէ զգիր տեղակալութեան մերձակայ ազգականաց լուսահոգւոյն, այսինքն պարոն Սահբատին Խօջամտեան. և պարոն Սէթին և Թօրոսին Տէր Աւետեան: Որպէս զի ի ասն լուսահոգւոյն նստեալք՝ վերահասու լիցին կայից և ամենայն առևտրոց նոցին, և տիրեսցեն, զի մի կորիցէ ինչ: Նաև էր լուսահոգւոյն քոյր մի Զիպիաայ անուամբ,

որ էր ի Սուրաթ, անայր՝ անժառանգ և անցեալ զաւուրբք: Զնա հաւանեցուցեալ էր Շամիր Ազայն ի ձեռն բարեկամաց, որ յօժարութեամբ յանձն էր առեալ՝ և ի կենդանութեան իւրում հաստատեալ կտակաւ, որպէս զի ամենայն ինչքն իւր հայրենուստ և ի մայրենուստ մնացեալ, և թէ յեղբօրէն մնացեալն, բոլորապէս ի Ժ բաժինս բաժանեսցին, որոց զերկուսն ինքն զոր ինչ առնել կամիցի՝ արասցէ, և զմնացեալ ութն բաժինն բոլորապէս սրբոյ Աթոռոյս հասուցեն, զի յիշատակաց լուսահոգի եղբօրն իւրոյ օգնութիւն լիցի, և շինեսցին, և մնացեն է կայի: Եւ վասն այսր հոգևորի առաջադրութեան, գրով և կտակաւ վէթիլ և փոխանորդ էր արարեալ ինքեանց զՄարութեան Յովսէփ Ազայն որ ի Մատրաս. զի կըտակին իւրոյ կատարօղ լեալ՝ զութն բաժին ինչսն հասուցէ սրբոյ Աթոռոյս՝ ի յօգնութիւն յիշատակաց եղբօր իւրոյ: Վասնորոյ և Շամիր Ազայն զայս ամենայն ծանուցեալ էր սրբազան վեհին, և գրէր, զի զշնորհակալութեան, օրհնութեան և մխիթարութեան թուղթ գրեսցէ առ նոյն Զիպիաայ քոյրն Գրիգոր Ազային: Նաև առ ազգականսն նորին Խօջամտեան Սահբատն՝ և Տէր Աւետեան Աւթն և Թօրոսն ևս խնդրէր գրել զգրեանս մխիթարութեան և օրհնութեան, նաև յորդորանաց, զի ջատագովութիւնս արասցեն հասանիլ աստ խոստմանց լուսահոգւոյն: Վասնորոյ սրբազան վեհն զթուղթ գրեաց առ հասարակ ժողովուրդսն Մատրասու քաղաքին. և ծանոյց նոցա ըղլսելն իւր զմահ լուսահոգւոյն, և կսկծիլն յոյժ. մանաւանդ ընդ այն՝ որ թարց կտակի է վախճանեալ: Որ չունելով ասէ զԺառանգութիւն մարմնաւոր ի վերայ երկրի, ջանայր ի սուրբ Աթոռոյս ստանալ զմեծամեծ յիշատակա հոգևոր: Որոց ամենիցն կատարման համբաւն դեռ չհասեալ առ ինքն, կարօտութեամբ վախճանեցաւ, այս է ասէ մեզ մեծ կսկիծ: Մանաւանդ՝ զի մեզ յայս ցաւաշատ և յանտիրացեալ երկրոյս, նորին յորդորմամբն և յուսադրութեամբն եղաք ձեռնամուխ այսց յիշատակաց: Որոց զյուրվան ի գլուխ բերաք, և զմնացեալսն ևս ջանայաք շինել ըստ բարեիդ՝ ջանից լուսահոգւոյն: Այժմ մինչ այդպէս եղև, զերկուս կսկիծս

ստացայ. մի՞ զի յայնպիսւոյ ազնիւ սիրելւոյ զրկեցայ. և երկրորդ՝ զի անօգնական մնացի ես առ ի յառաջացուցումն այս հոգեւոր յիշատակացս նորին: Այլ զի ասէ սէրն նորին որ առ սուրբ Աթոռս՝ ոչ էր հարեանցի, այլ յատուկ իմն. վասնորոյ՝ և մեք յատկական սիրով պարտիմք. շահել զհոգի նորին: Նախ՝ յիշել միշտ ի սուրբ պատարագոյն զանուն նորին, (զոր և առնեմք իսկ ասէ՝ թէ աստ՝ և թէ ի շրջակայ վանորայսն. ըստ իւր կենդանութեան արարեալ խընդորոյն). և երկրորդ՝ զի զհոգեւոր առաջադրութիւնս նորին մեզ բոլորապէս շինեցուցեալ յաւարտ հասուցուք և ի կայի պահեսցուք. զի անշինջ մնացէ ի սուրբ Աթոռոյն անուն և յիշատակ նորին: Այլ զոր ինչ շինեալ եմք ասէ. գիտե՛ք՝ զի ձեռնադրութեամբ լուսահոգւոյն եմք շինեալ, իսկ զորս նոր եմք շինելոց՝ ի հարկէ առանց այսպիսւոյ ձեռնադրութեան ոչ կարեմք ի գլուխ տանիլ: Այլ ինքն լուսահոգին բացի յատուկ խոստմանց իւրոց զորս այսց աղագաւ խոստանայր, դէրէր ևս մեզ թէ՛ որքան և խարջեսցես դու ի վերայ այդ շինութեանցդ, զբոլորն ես եմ տալոց. զի ամենայն գոյքս սրբոյ Աթոռոյդ են, թէ ի կենդանութեանս, և թէ զկնի մահուանս: Միայն թէ՛ դու զիմ առաջադրութիւնս շինել տուր, զի ինձ հոգեւոր յիշատակ լիցին ի սուրբ Աթոռոյդ: Արդ՝ յայտնի է ձեզ ասէ, որ լուսահոգին որովհետեւ ոչ ունէր զմարմնաւոր ժառանգ, ցանկայր զհոգեւոր յիշատակս ստանալ ինքեան, և այնր աղագաւ զայսպիսի մեծամեծ խոստմունսս գրէր մեզ: Գոն ասէ յայգր անա նորին առ մեզ գրեալ թղթոց օրինակքն. տեսէք և լաւ վերահասու լերուք: Եւ որովհետեւ այս էր ասէ իղձ և բաղձանք լուսահոգւոյն, ուրեմն՝ նորին ժառանգութիւնն և յիշատակն սուրբ Աթոռս է և ոչ այլ ոք, վասնորոյ՝ և ամենայն գոյք և ինչք նորին սրբոյ Աթոռոյս և մեզ պարտին հասանիլ: Գրեաց և դաւանութիւնս վասն կարգելոյն զտեղակալս ի վերայ տան և ընչից և առևտրոց լուսահոգւոյն: Եւ զոր ինչ քոյր լուսահոգւոյն Զիպիտայն զՄարութեան Յովսէփն էր արարեալ ինքեան վէթիլ՝ զի կատարեսցէ զկտակսն իւր. վասնորոյ՝ մեք ևս զնա արարաք մեզ վէթիլ և փոխանորդ. զի ամենայն կայից լուսահոգ-

ւոյն վերահասու լեալ՝ ի սուրբ Աթոռս հասուցէ: Եւ զոր ինչ առաջադրեալ էր լուսահոգին առ ի շինեցուցանել, և զոր ինչ վասն նոցին խոստացեալ էր, գրեաց սրբազան վեհն ի թղթի. և հանդէպ նոցին գրեաց զշինեալսն իւր զամենայն ի նոցունց և զծախսն՝ զորս նոցին աղագաւ արարեալ էր. և զայնս ևս՝ զորս նոր էր շինելոց: Զոր և յղեաց ի ձեռն յիշեալ Մարութեան Յովսէփին, և յայս հասարակ թղթոյն գրեաց, զի զայն տեսցեն և խոհեմութեամբ ենթադրեալ իմասցին զծախս նոր շինելեացն ևս՝ թէ որքան լինին: Ապա պատուէր և յորդորումն յոյժ շատ, զի ամենեքեան կամիցին զայս և ջանասցեն աստ հասանիլ այն ընչիցն, և ոչ ի յօտարս վատնիլ: Եւ գփիլիպոս վարդապետի երկար միջոցաւ ի Բանդարուշեռ արգելանիւն, և զդրամն ի Բասրա թողուլն, և դատարկ աստ գալն՝ ծանոյց սոցա (որպէս և ի մարտի Իթ Գօլսոյ պատրիարքին գրեաց) զոր ոչ եթէ զնուիրակէն գանգատելով՝ կամ զԲասրայոլ ժողովրդոցն տրտունջ առնելով գրեմ, (զի չեն մեզազրելիք ասէ, այսպէս երեւ ժամանակն). այլ զժամանակիս դառնութիւնն, և զմեր յամենայն կողմանէ պակասութիւնսն գրեմ զի իմասջիք, և ցաւակից լինիցիք, զի այդ ինչքդ ի սուրբ Աթոռս հասցին, և ձեզ ևս վարձք լիցի. (մայիս):

ԹԵՐԻ Է

Յունիս-յուլիս եւ օգոստոսի մի մասը չկան:

ՅԼԻ

Սկիզբը թերի է.

...Տեղւոյ դատաւորքն վաճառեալ էին, զի նորին քեռն հասցին ինչք նորին: Որ և ըզգրաւն նորին, որ լեալ էր իբրեւ Ա.Ռ. և Ա.ձ. զուռ, հասուցեալ էին փօլիցայիւ ի Զմիւռին, ի ձեռն նոյն կնոջ վէթիլ Մոսկով կոչեցեալ Յովհաննիսի ումեմն, և նա առեալ և հասուցեալ էր յԱմասիա ի ձեռն նոյն

կնոջ, և նա արևելալ էր: Եւ յետոյ Ղուկաս վարդապետն ելեալ անաի դէպ ի սուրբ Աթոռս, Եսայի վարդապետն մտեալ էր անդ, և յայնժամ վէճեղէն ինչքն Յովաննէս վարդապետին ևս էին հասեալ ի Զմիւռին՝ ի ձեռն նոյն Յովաննիսին, և նա վաճառեալ զայն, Աթղոռէ էր լեալ գինն: Զոր ևս էր կամեցեալ հասուցանել առ այն կինն: Ապա Եսայի վարդապետն իբրեւ հրամանաւ սրբազան վեհին արգելեալ էր, թէ ի դման էն՝ զոռէ ի սուրբ Աթոռն պարտի հասանիլ, զի նա սրբոյ Աթոռոյն էր միարան, և անտի առաքեցեալ: Զայս այսպէս ասացեալ արգելեալ էր և գրեալ էր սրբազան վեհին, զի հարկիւ՝ գրեցէ ինքեան առնուլ զեն՝ զոռէն, և յԱմասիա գրել հարկիւ և սաստիւ, զի գիր առցեն ի յայն պառաւոյն ի վերայ նորին վէճիլ Մօսկով Յովաննիսին, զի զայն են՝ զոռէն տացէ Եսայի վարդապետին: Սըրբազան վեհն ես այսպէս արար. գրեաց յԱմասիա՝ (որպէս ասելոց եմ յետոյ). զոր և ծանոյց սմա և իւրեան ևս հարկիւ՝ գրեաց առնուլ զեն՝ զոռէն: Այլև՝ սովորութիւն էր լեալ ի Զմիւռին. յաւուր կիւրակէի Վարդավառի երթալ յուխտ յեփեսոս ի յՈղբոսի լեառն, ի հանգստարանս սրբոց Մանկանց Եփեսոսի: Եւ զի տեղին այն ի ձեռս Յունաց էր, ուստի՝ յաւուրն այնմիկ մեծ աղմուկ և վէճ լինէր անդ, նաև զրադում հիւանդութիւնս ևս կրէին զնացողքն վասն շոգոյ ժամանակին: Ուստի կամելով նոցա փոխել զօրն զայն, և ի յինանց չորրորդ կիւրակէին երթալ անդ յուխտ: Զոր և ասացեալ էին Եսայի վարդապետին գրել սրբազան վեհին, զի կանոնաւ հաստատեցէ այնպէս առնել Վասնորոյ գրեաց զկոնդակ ի վերայ քաղաքին Զմիւռին, և ըստ իւրեանց կամեցողութեանց զրեաց և կանոնեաց ի Յինանց չորրորդ կիւրակէին երթալ անդ յուխտ, և զՎարդավառի երթալն խափանել: Եւ զի չէր անդ սովորութիւն հոգեբաժին և կողոպուտ տալ սրբոյ Աթոռոյս, ըստ որում առաջնորդական վիճակ էին մեր և՝ տէրունի ժողովուրդք: Եւ զստակն ևս զոր տային սրբոյ Աթոռոյս հանդուցեալքն, հաւասար այլոց վանօրէից տային: Եւ յորժամ հոգեբաժին խնդրէին, ասէին թէ՝ ահա կտակն է՝ զոր ետուք. վասնորոյ սիրով և մեղադրութեամբ գրեաց սո-

ցա սրբազան վեհն թէ՝ կտակն կամայական տուրք է ննջեցելոյն, և հոգեբաժինն և կողոպուտն իբրեւ հարկ՝ զոր տան իւրեանց առաջնորդին և վանիցն: Արդ՝ դուք փոխանակ առաւել պատուելոյ զսուրբ Աթոռս ըստ որում մայր այլոց վանօրէից և եկեղեցեաց՝ և դուք տէրունի ժողովուրդք սորին, սատր արկանէք զսա քան ըզմասնաւոր վանորայս, որ զսորին հարկապիսի տուրսն ոչ տայք. այսինքն զկողոպուտն և հոգեբաժինն: Զի զկտակ՝ յանտէրունի տեղեացն ևս սրբոյ Աթոռոյս քան զայլ վանօրէիցն բազմապատիկ և հոգեբաժինս ևս տան շատք յանտէրունեացն: Իսկ գուք զկտակն հաւասար այլոց տայք և հոգեբաժին և կողոպուտ ոչ բնաւ: Եւ հարկեաց կանոնադրութեամբ, զի հոգեբաժին և զկողոպուտ տացեն սրբոյ Աթոռոյս նման այլ վիճակաց՝ որք իւրեանց վանիցն և առաջնորդին տան, և զկտակն ևս մի այլոց հաւասար տալ, այլ պահել զպատիւն սրբոյ Աթոռոյս: Օրինակն սորին ի բոլորագրահամար տետրոջն է, յերեսն ՊՆԶ, ՊՆԷ, ՊՆԸ, ՊՆԹ: Զոր յղեաց առ Եսայի վարդապետն, և պատուիքեաց այսպէս հաստատել զոր գրեաց: Եւ վասն Նազարէթի յետս յղեալ փօլիցայազրին գրեաց թէ՝ նոքա ընդ քեզ այլ բան չունին, լեր միամիտ. ես ահա նոր փօլիցայազրի յղեցի ի ձեռս նոցա, որ ի մահտեսի Աղամջանէն առնուն զայն դրամն, կամ Նազարէթն, կամ Առաքելն: (որպէս ի Նազարէթի թղթոջ ասացաւ): Իսկ վասն սորին առաւել միամտութեան, նորապէս զղապղ գրեալ յղեաց առ սա թէ՝ ահա մասըն ինչ զապղն յառաջագոյն գրեալ յղեալ եմք առ մահտեսի Աղամջանն՝ քեզ հասուցանել, (որպէս ասացեալ է ի մայիսի ԻԹ): Իսկ վասն մնացելոյն ահա զայս յատկապէս գրեալ պո քեզ յղեցաք: Լէր ուրեմն միամիտ և զայդ զապղղ պահեմ ընդ քեզ, զի յաւուր հաշուաւորութեանդ պիտոյասցի: Թուղթ առ Համագանցի Յովաննէս, վարդապետն՝ որ և Բաղդատցի կոչիւր, որ այժմ յԵրուսաղեմայ եկեալ էր ի նուիրակութիւն Զմիւռնոյ ի պատասխանի յապրիլի ի գրեալ թղթոյն, որ գրեալ զանցից ինչ որ ի Աղդիմ անցեալ էր: Զի Հաճնցի Սարգիս պետն և նմին հետեւելով պատրիարքն, և այլք

աննշանք առեալ զրանս ի յԱղօթական գրոց սրբազան վեհին, որ Զբօսարան կոչիւր, և չարաչար և թիւրապէս մեկնեալ: Ընդդէմ որոց մաքառեալ էին սոյն Յովհաննէս վարդապետն, և միարանքն, և ջաադովութիւնս արարեալ սրբազան վեհին: Զի ոչ միայն զայս՝ այլ և զտօնս Օձնեցւոյն Որոտնեցւոյն և Տաթեացւոյն զորս եղեալ էր սրբազան վեհն ի տօնացուցին, կամեցեալ էին չըտօնել և զկիւրակէսն զորս հաստատեալ էր՝ խափանել: Ուստի սաստկապէս ընդդիմացեալ նոցունց և անդէն գլտանեցեալ ուխտաւոր իշխանացն այսինքն մահտեսի Արիստակէս Ամիրային: (առ որ դրեցաւ այժմ. թուղթ, որպէս ցուցաւ ի վերն) և այլոց: Որք պատասխանեալ էին թէ՝ որովհետեւ այդպէս ընդդիմանան դոքա սրբազան վեհին մերոյ, Պօլսոյ Ամիրայն իմանալ պարտին դայդ և դատաստան առնել: Յորոց ընդ սոյն Յովհաննէս վարդապետիս դրեալ էին առ սրբազան վեհն զայս ինչ: Եւ յայսմ յոյժ դաաապարտեցեալ Հաճնցւոյն, ելեալ էր ի վանիցն: Այլ իշխանքն զհաշտութիւն արարեալ, ածեալ էին ի վանսն, և չկամեցեալ մնալ անդ և վրդովել՝ զՀաշտարխանու նուիրակութիւնն տուեալ էին նմա և ի դուրս յղեալ, մինչև իմացին իշխանքն Պօլսոյ: Եւ Յովհաննէս վարդապետս այս ևս վասն սիրոյն որ առ սրբազան վեհն, չժուժեալ մնալ անդէն, զնա ևս համոզեալ էին, և առ ի շահել՝ զնուիրակութիւնն Զմիւռնոյ տուեալ էին ինքեան և յղեալ անդ: Ուստի զշնորհակալութիւն դրեաց սմա սրբազան վեհն վասն հարազատութեան: Եւ զայս ես թէ յատկութիւն է քաջավարժ դողոց այնքան արի լինիլ ջանալ, զի զտէր տանն գող հռչակել կարասցեն: Այլ վերջապէս ինքեանք կախին ի կախաղանի: Տեսին, զի ոչ գոյ յայս ժամանակիս վրէժխնդիր, այնքան կատաղեցան, մինչ զի՝ ըստ առակին զՅամուռն գուռն ապականել կամին յայանի: Այլ գտանի յետոյ քար մի՝ ի ջախջախել զգլուխս իւրեանց: Զի մարդոյս հաւաստի վկայն իւր ներսին դատաւորն է: Մեք ունիմք Աստուծով զվկայս անպարտութեան մերոյ: և ինքեանք չարաժայթքն ևս գիտեն, զի ինքեանք են յամենայնի դատելի և պատժապարտ: Եւ թէ ընդէր այդպէս

ի վուր հաչան ի վերայ մեր. գիտեն զի ինքեանք են յամենայնի թիւրեալք ի ճշմարտութենէ, սակայն՝ նախանձոտն մինչ տեսանէ զյաջողութիւն ընկերին, լաւ համարի զկուրանալն, քան զտեսանելն: Վասն այսորիկ միշտ խանձէ զինքն այլոց բարեաւն և տոյրի, և անդադար ջանայ և հնարէ, զի յանյաջողութեան տեսցէ զընկերն: Եւ այսքան է ասէ ինձ ուրախութիւն, զի թիւրօղքն ուղղութեան և ստօղքն ճշմարտութեան, ինքեանք ամենեկին տգէտք են և ալիֆթիլմազք: և ամենեկին անմասն ի ճշմարտութենէ: Ուրեմն՝ որքան կարեն ասէ, հաչացեն: Որովհետեւ իշխանք՝ և ամենայն տեղւոյ եղեալքն իմացեալ են, մեզ լուի արժան է. և թողու իշխանաց դատմանն, մինչև տեսցուք զկատարածն Աստուծով: Եւ զի սա ի կարճոյ էր դրեալ, դրեաց լիապէս գրել՝ թէ ովք են հաչօղքն և ընդունօղքն ըզսխալանս մեր. և թէ տեղւոյ իշխանքն ճրպէս իմացան, և իրպէս իցեն դրելոց ի Պօլիս: Զի այժմ ասէ իբրու ոչ գիտացեալ և ոչ լուեալ եղաք բնաւ: Զի Սաղիմայ պատրիարքն ասէ մեզ սիրոյ գիր էր դրեալ. և խոստացեալ էր յղել աստ զոմանս ի ձեռնադրիլ, և ոչ այլ ինչ: Մեք ևս ասէ սիրով դրեցաք զպատասխանին և յղեցաք ի Պօլիս հասուցանել առ նա և միաբանիցն ևս ողջոյն դրեցաք. և ոչ այլ ինչ: Եւ պատուիրեցաք նմա գէտ լինիլ անդուստ, թէ ի Պօլիս զի՞նչ առնեն այսր սակս, և գրել ինքեան: Եւ զի գիտեն զայդ ասէ ամենեքեանք, ի հանդիպիլդ ի պատշաճաւոր տեղիս պատմեալ գիսկըն, զի մի այլք թիւրապէս մեկնեցեն:

Եւ ընդ Եսայի վարդապետին ևս պատուիրեաց սիրով մնալ: Եւ զայս թուղթս առ Եսայի պետն յղեաց տալ նմա: Եւ պատուիրեաց սէր առնել միշտ ընդ նմա, և սիրով կառավարիլ և խորհրդակցիլ:

Թուղթ ի յԱմասիա առ առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն, առ մահտեսի տիրացու Սատաթն, և առ այլ իշխանսն, որոց ծանոյց թէ՝ Յովհաննէս վարդապետն՝ էր սպասաւոր Ղազարու կաթողիկոսին, և ի նմանէ ձեռնադրեցեալ և յղեցեալ ի յԱմաստէրզամ, և միաբան սրբոյ Աթողոյս: Այժմ մինչ վախճանեցաւ, նորին բոլոր կայքն սրբոյ Աթողոյս պարտ էին հասանիլ իրաւամբ:

իսկ այդ պառուզ նազա դրամոյն տիրեալ, որ է ԱՌԱՃ զուռ, (որպէս ի թղթոյ ծնայի վարդապետին ևս ասի) կամի զվէճեղինաց գինն, ևս՝ որ է ԱՌ զուռ, բոլորովիմբ զաւթել, Որում թէպէտ կամեաք տալ զիւր արժանին, այլ Ղուկաս վարդապետն առ մեզ ներկայ գտանեցեալ՝ շատ աղաչեաց և աղերսեաց ներել զմա. զի աղքատ է ասէ, և անկեալ Մեք ևս իմացեալ զխղճութիւնն՝ ներեցաք. սակայն գրեցաք ծնայի վարդապետին դէինգ հարիւր զոռուն վասն սրբոյ Աթոռոյս արգելու, և չթողուլ զմա տալ և ծննդ զմա լիցի, որ զմա հասեալ յեղորօր ընչիցն ԱՌՁՁ զուռ և սրբոյ Աթոռոյս ծն զուռ, Ուրեմն կոչեալ զղազգաստացուցէք, և թուղթ առէք ի վերայ իւր վէճիլ Մօսկով Յովաննիսին, որ դէինգ հարիւր զուռն տացէ ծնայի վարդապետին ի բաժին սրբոյ Աթոռոյս, զի մի՛ զրկիցի հոգի եղբօրն, և պարտական մնացէ սրբոյ Աթոռոյս իսպառ. Թուղթ ևս ի Թօխաթ առ սրբոյ Աթոռոյս վէճիլ և գործակալ մահտեսի Աղամջանն գրեաց, և զԱմասացուց թուղթն առ սա յղեաց, յղել առ նոսա: Եւ Բ թուղթք էին եկեալ այժմ ինմանէ, մինն անթիւ, և մինն ի յուսիսի ԻԳ գրեցեալ. Եւ զի վասն մինչև ցարդ գրեալ թղթոցն տարակուսէր, գրեաց թէ՛ ամենեքեանքն առ մեղեն հասեալ. Եւ մեք զնոցին պաասախանիսն գրեալ եմք առ քեզ. Այլ զի դու այժմ կըրկնես զառաջին գրեալսն, մեք ևս վերայիշմամբ գրեմք քեզ. Վասն Անկիւրիոյ նուիրակ Աստուածատուր վարդապետի փօլիցային տարակուսէր, զոր ի Կարին առ Մսրբլեան մահտեսի Գրիգոր գանձապետն մեր էր յղեալ. Գրեաց թէ մեզ է հասեալ. և մեք զզապզն յղեալ եմք. Զուգայեցի տէր Յովհաննէսի որդի տիրացու Ստեփանին դրամ էր տուեալ, և գրէր. այն մեզ էհաս ասէ, և զսանատն ետուք իւրեան. զՕրհնութեան թուղթս էր խնդրեալ վասն տուողաց արգեանց, յղեալ եմք ասէ յառաջ. և քանի մի անուն զոր չէիր գրեալ, չուզարկեցաք, այլ գրեցաք որ պարզ գրես, և ապա գրեալ յղեսցուք: Այսպէս արա ուրեմն. Նուիրակն Թօխաթու Սահակ վարդապետն դիր էր գրեալ առ սրբազան վեհն, և փօլիցայ առնել խնդրէր, զոր սն էր յղեալ. Ուստի՝

զապզ և փօլիցայագիր գրեալ յղեաց առ սա, որ ի Սահակ վարդապետն գրամ առնուցու. Եւ նոյն Սահակ վարդապետն իհատ տօնացոյց էր խնդրեալ ի սմանէ, և սա գրէր սրբազան վեհին, գրեաց թէ՛ յղեա առ նա՝ որպէս խնդրէ. Եւ վասն Նազարէթի յետս յղեալ փօլիցայագիրն զոր ինչ Նազարէթին և ծնայի վարդապետին գրեաց, զսոյնս և սմա գրեալ ծանոյց, թէ՛ ահա զայն զապզն պատահեցի, և նոր զապզ գրեալ առ քեզ յղեցի. առաջին զապզն ևս առ քեզ է ասէ, զոր յղեալ եմք. զերկուսն ևս ասէ յղեա առ ծնայի վարդապետն, զի միամիտ լիցի, և մեզ հասեալ գիտացէ զայն քեզ հասուցեալ դրամն. Եւ զսոյն գրամս ասէ փօլիցայ արարաք ի վերայ քոյ ի ձեռն Մուրտիկղագէիցն, տուր նոցա, որն և պահանջիցէ, թէ Նազարէթն ի Պօլսոյ, և թէ Առաքելն ի Կարնոյ. Այլ և ի Կարնոյ վէճիլ Հայրապետն փօլիս էր արարեալ ի վերայ սորա և սա տուեալ էր, այլ չէր գրեալ թէ՛ ուստի էր տուեալ. Վասնորոյ գրեաց թէ՛ գրեա մեզ թէ՛ զայդ ուստի ետուր՝ զի գիտացուք, և գրեա ի դաւթարոյ, և ի վերայ մեր հաշուեա. զի մեզ է հասեալ. Այլ և ի վերայ Անկիւրիոյ նուիրակ Աստուածատուր վարդապետին զապզ գրեալ, փօլիցայ արար ի վերայ սորա, զոր և յղեաց առ սոյն մահտեսի Աղամջանս, առնուլ ի նմանէ և գրել ինքեան: Կրկին ևս այժմ իրիշայ էր արարեալ վասն ի ջանիկներն եղեալ Շէշիբէշկոչեցելոյն, զի ի նախիջկանցի Պետրոս վարդապետն զարձակման թուղթ առեալ յղեսցէ: Եւ թէպէտ ի յուլիսի Զգրեաց թէ՛ տացէ զարդիւնսն սրբոյ Աթոռոյս և ապա արձակիցի, այլ այժմ խնայեալ՝ գրեցոյց Պետրոս վարդապետին զարձակման թուղթ, և յղեաց առ սա, տալ նմա թուղթ առ Անկիւրիոյ նուիրակ Աստուածատուր վարդապետն, փոքր ինչ մեղադրութիւն վասն թուղթ չգրելոյն, և պատուէր՝ արի լինել ի գործն, և գրելն թուղթս. Եւ վասն անցելոյ փօլիցային կրկին ևս միամտութիւն այժմ: Եւ զնոր փօլիցայն զոր այժմ արար, զըրեաց զի տացէ, և առնուցու ի մահտեսի Աղամջանէն զզապզն, որ ի նորին թըղթոջն յիշեցաւ: Թուղթ ևս առ Թօխաթու նուիրակ Սահակ վարդապետն դր-

րեաց, ի պատասխանի յուսահատական գր-
ւոյն, զոր գրեալ էր. ի յապրիլի Բ: Որ էր
հին գիր, և տակաւին զհետարիոյ անցն յի-
շէր յուսահատութեամբ, և տրտնջէր: Այլ
յետ սորին գրոյ թուոյն՝ որ էր յապրիլի Բ,
Մատթէոս վարդապետն գրեալ էր զհաշտին
ընդ միմեանս, և ձեռնամխիւն նորին ի
զործն, և սրբազան վեհն ի յապրիլի ԴԲ
գրել ետ Մկրտիչ վարդապետին և Երեմիա
վարդապետին առ սա զբանս մխիթարու-
թեան. սփոփել, և մոռանալ զանցեալսն. և
Մատթէոս վարդապետին ես զյանդիմանու-
թիւնս ետ գրել նոյն Մկրտիչ և Երեմիա
վարդապետացն: Իսկ առ այսց չունելով տե-
ղեկութիւն, յոյժ յուսահատէր: Վասնորոյ
այժմ գրեաց նմա սրբազան վեհն զսփո-
փութիւնս, և մխիթարեաց, պատուիրեաց
մոռանալ զանցեալսն, և այլ ոչ ես յիշել. և
լինել միշտ արի և ժիր և ի հարազատու-
թեան որպէս և լեալ է մինչև ցարդ, որոց սակս
և զշնորհակալութիւնս գրեաց: Եւ վասն ա-
ռաջին արարեալ փօլիցային, զեռ ևս տըր-
տնջէր թէ՛ ինձ զապղ ոչ էհաս: Դրեաց թէ՛
զապղն յառաջ եմք յղեալ ի նոյեմբերի Թ, և
յետոյ գրեալ եմք ևս՝ թէ մեզ էհասեալ զբամն,
եթէ տակաւին առ քեզ չլինիցի հասեալ այն
զապղն, և կորուսեալ լինիցի, այս թուղ-
թըս քեզ զապղ լիցի վասն այն զբա-
մոյն, լեր միամիտ: Իսկ վասն ի Կարին
եղեալ յոյն Նտկուր օղլուն որ գրեալ էր սա
յառաջ զբամանուն ի նման է և գրել ինքեան,
զի ի Կեսարիա տացէ ի նորին տունն, մեք
զրեցաք ասէ ի Կարին Մարլեան մահտեսի
Գրիգորին և վէքիլ Հայրապետին առնուլ ի
նմանէ զգրամ, նոքա գրեցին յառաջ՝ թէ ոչ
տայ: Յետոյ գրեցին թէ՛ Մահակ վարդա-
պետն անդ զբամ է տուեալ ի տուն Նա-
կուր օղլուն, որ սա աստ տայ: Եւ այլ չի-
մացաք թէ որպէս եղև, և դու ևս ոչ էիր
գրեալ: զոր պարտ էիր գրել՝ եթէ տուեալ ես:
Ինչ և իցէ, մեզ գրամ ոչ է հասեալ ի քէն ասէ
մինչև ցարդ, բաց ի յայն գրամոյն՝ զոր յառաջ
հասուցեր մեզ ի ձեռն Մուրտիկեանցն: Եւ
զնորդութենէ սեան. սրբոյ եկեղեցւոյն, և
զպակասութենէ և զբազմութենէ ծախուց
սրբոյ Աթոռոյս գրեաց սմա՝ որպէս և պատ-
րիարքին: Եւ ծանոյց՝ թէ ահա փօլիցայ ա-
բարի ի վերայ քոյ. (որպէս ասացաւ ի թըղ-

թոջ մահտեսի Աղամջանին, զոր և հարկեաց
տալ: Այս Բ թուղթըս ևս առ մահտեսի Ա-
ղամջանն յղեցան, հասուցանել նոցա: Եսայի
վարդապետի պահարանն ևս առ սա յղեաց,
հասուցանել առ նա շուտով ի Ձմիւսին:

Թուղթ ևս ի Կարին առ Մուրտիկեալ տէ
Նօջայ Առաքելն, և տիրացու Սիմէօնն գրեաց,
ի պատասխանի ի յօգոստոս ամսոյս Ա գրեալ
թղթոյն: Որք գրեալ էին զհասանելոյն անդ
Պետրոս վարդապետին՝ որ գնաց աստի ի
յուլիսի Գ: Ձոր սիրով ընկալեալ էր սարաս-
կեարն, և զընծայս սրբազան վեհին և
զթուղթն յոյժ սիրով և շնորհակալութեամբ
ընկալեալ, զոր և սոքա գրեալ էին. և Պե-
տրոս վարդապետին ևս զազդու իմն բայրուր-
թու տուեալ և շատ յուսադրեալ՝ առ ի հա-
մարձակ վարել զիշխանութիւն առաջնոր-
դութեան: Եւ որ ի յուլիսի Գ մեղադրու-
թիւն գրեաց սոցա վասն յամր գիր գրելոյն,
և զառ ինքեանս եղեալ ի Պօլսոյ և ի Հալէ-
պու եկեալ ամանաթմն չյղելոյն աստ, նո-
քա զայնս յղեալ էին ի Բայազիտ, քանդի՝
յառաջագոյն ևս էր գրեալ մեղադրութեամբ,
որ ի Բայազիտու ևս աստ հասին: (Որպէս ա-
սացաւ ի թղթոյն Երուսաղեմայ պատրիար-
քին): Այլ վասն մեղադրութեացն որք քանիցս
գրեցան սոցա, գրէին սոքա զտրտունջ. թէ ո-
մանք սեազուիք ծուռ բան հասկացուցանեն
քեզ զմէնջ. և գուհեղանաս ի վերայ մեր: Դը-
րեաց թէ՛ ի սեազութեան մերոց ով է ձեզ թշնա-
մի, որ զձէնջ վատարանութիւնս առնիցէ առ
մեզ: Ես ձեզ երբեմն զթօհմաթ գրեմ սիրով,
մի՞ գուցէ կարծէք թէ այլոց խօսիւք գրեմք.
կամ ով է ձեզ նեղացուցանող սեազուիւն,
զոր դուք գրէք: Ես զձեզ նոր ոչ ճանաչեմ,
որ այլոց բանիւ զձէնջ բէքէֆ լինիցիմ, և
կամ զորիշ կարծիս առնիցեմ. այլ որովհետեւ
զգրեալսն մեր զանց առնէք դուք շատ ան-
գամ, և գիր՝ և ամանաթ որ առ ձեզ հասա-
նի՝ շուտ ոչ յղէք, վասն այսորիկ մեք ձեզ թօհ-
մաթ գրեմք, և ոչ թէ այլոց, այլ որիշ մարդ
ի՞նչ բան ունի, և թի՛նչ կարօղ է, որ ձեր բա-
նին խառնուի, և ձեզ բան ասէ: Ահա Ստամ-
բօլու և Հալէպու ամանաթքն՝ տարին մօտի
որ մեզ գրեալ են, դուք գեռ նոր յղէք.
դուք լինիք, չէ՞ք նեղասրտիլ: Գիտեմ, դուք
ևս շատ զբաղմունք ունիք, այլ զի՞նչ առ-
նեմք, մեզ ևս պիտոյ է լինում և դուք չէք

ուղարկում, ապա ուժ դրեմք զմեր ցան, իսկ ե սոքա զդրամ էին յղեալ ի Բայազիտ ի ձեռն Արապկերցի Սահակին ե գրէին սրբազան վեհին թէ՛ առ: Եւ սրբազան վեհն երկիցս գրել ետ առ տէր Վահանն՝ առնուլ ի նմանէ: Եւ նա խնդրեալ էր, իսկ Սահակն պատասխանեալ էր թէ՛ ապրանքս պիտի ծախեմ, որ տամ: Վասնորոյ գրեաց իբր մեղազրուութեամբ թէ՛ դուք մեզ վերայ շուտով հիսապ դնէք, մեք դեռ փարա չեմք առեալ: Մեղադրեաց ևս թէ Նաղարէթն զայն դապոն էր պիտի յետս յղէր, մեք ձեզ գրեցաք թէ՛ յԱղամջանէն առէք, թող կամ դուք առեալ յայդր բերէիք, ե կամ առեալ ի Պօլիս տանէր, ե մեղազրուութիւն առ այս շատ, որպէս և Նաղարէթին: Այսպէս բաներ որ գրեմ ասէ, դուք այնպէս կարծէք թէ որիշ մարդոյ խօսիւք գրեմ: Եւ այլ շատ բան առ այս: Զորս և շահել ջանալով՝ դրեաց զսփոփանաց բանս, զի միամտեալք ցաւակցաբար մուգայէթ լինիցին մեր բանիցն: Եւ զգապոն զոր գրեաց առ պատրիարքն Պօլսոյ՝ տալ սոցա դրամ յարդեանց սրբոյ Աթոռոյս, յղեաց առ սոսա, զի ե սոքա առ Նաղարէթն յղեալ, առնուցուն ի պատրիարքէն զդրամն: Ղապզ և փօլիցայագիր ևս ի վերայ մահտեսի Աղամջանին գրեալ առ սոսա յղեաց, զի առնուցուն ի նմանէ զվերոյիշեալ դրամն, որ ի յեսայի վարդապետէն հասեալ էր առնա: Զոր կամ ինքեանք առեալ ի Կարին բերցեն, և կամ Նաղարէթն առեալ ի Պօլիս տարցէ, և մեզ հասուցեն: Եւ ձեռամբ Կարսեցի Գէորգին դրամ էին յղեալ ի Կարս. երբ մեզ հասցի ասէ՝ ձեզ գրելոց եմ: Այս յամսոյս Ժէ ևս յիշեցաւ էհարց և՛ վասն Յամթայ Պետրոս վարդապետի տալեացն Ռրպէս եղի, չգրեցիք մեզ. մեք ձեզ դապզ յղեցայք այնր աղագաւ, Ռրպէս եղև, ընդէր ոչ գրէք, նոյնպէս և վասն Արաբկերցի Մարտիրոսի տալեացն էհարց, թէ որպէս եղև՝ թէ տան ասէ առ և ծանոմեղ, և թէ ոչ, ևս գրեմ մեզ շուտով: Եւ վասն մեծ Փռանկի չառեալ դրամոյն և մահտեսի Գասպար Ամիրայի տուեցելոյն, դրեաց թէ՛ հասեալ են առ Նաղարէթն, և դուք ոչ գրէք մեզ: Ի Յամթայ նուիրակ Ղազար վարդապետէն ևս է ասէ հասեալ ձեզ դրամ, ի սուրբ Կարապետի ա-

Դիւանն Հայոց պատմ. ԺԱ

ռաջնորդ Յօնան վարդապետէն ևս հասեալ է՝ ձեզ դրամ (որոյ աղագաւ և գրեալ զղապզանման թուղթ առ Յօնան վարդապետն, յղեաց առ սոսա հասուցանել նմա): Եւ ի փօլիցադիր ես յղեցի առ ձեզ ի վերայ պատրիարքին և մահտեսի Աղամջանին: Ուրեմն՝ դուք ես մեզ շուտով դրամ հասուցէք ի վերայ Կարսայ, զի շատ պակասութիւն ունիմք: Մանոյց ղնորոգումն սեան եկեղեցւոյն, ե զբազմութիւն ծախուց ներկայիս, ե զդրամ խնդրեաց հարկիւ: Թուղթ ես առ վէքիլ Հայրապետն գրեաց, ի պատասխանի ի յուլիսի ԺԻ գրեալ թղթոյն: Զայն դրամն զոր ի Թօխաթցի Ամիրկէն առեալ էր, հասոյց մեզ, գրեաց զհասանիւն: Եւ ի Թօխաթցի Թօվմա և Գրիգոր անուամբ երկուց արանց գրամ էր առեալ սա, և փօլիցայ արարեալ ի վերայ մահտեսի Աղամջանին: Եւ յայս փօլիցայ դրամոյս զմասն ինչ մեզ էր յղեալ սա, ընդ վերոյիշեալ դրամոյն հասոյց մեզ: Մասն ինչ ես ինքն խարջեալ էր վասն մեր խնդրեալ իրացն: Այդ ես ասէ ահա մեզ էհաս, լեր միամիտ: Իսկ ի դմանէ մնացեալն առ քեզ մնացէ ասէ, մի յղեր: Եւ մահտեսի Աղամջանին որ վասն այս դրամոյս միամտութիւն գրեաց թէ մեզ էհաս, սմա ես ծանոյց: Եւ զի գրէր սա թէ՛ Սահակ վարդապետն մեզ գրեալ է դրամ առնուլ ի յեակուք օղլուցն, զի ինքն անդ տուեալ է ի տուեն նորին. որպէս արարիք ասէ, առի՞ք թէ ոչ: Ահա վատէն ես անցաւ ասէ. եթէ առեալ էք, յղեցէք կամ ի Բայազիտ առ տէր Վահանն, ե կամ ի Կարս առ Գէորգն ե Կօշտօ Կարապետն, զի ե սոքա մեզ հասուցեն: Եւ որ այժմ փօլիցայ արար ի վերայ Սահակ վարդապետին ի ձեռն մահտեսի Աղամջանին, սմա ծանոյց: Զոր հանդերձ այլ դրամովք մահտեսի Աղամջանն քեզ է հասուցանելոց ասէ, զի ե դու առ մեզ հասուցես: Թուղթ ես առ ռաջնորդ Պետրոս վարդապետն գրեաց, ի պատասխանի ի յուլիսի Ի գրեալ թղթոյն: Եւ զի սա ես գրեալ էր զորպէսն երթալոյն առ փաշայն, այլ ոչ որպէս Մուրտիկեանքն և Գէորգն: Ուստի գրեաց թէ՛ զոր ինչ վայրի վերոյ որպիսութիւնս գրեալ էիր, փոքր ի շատէ ծանեաք, և զլիապէսն ի թղթոյ այլոց գիտեցեալ միամտեցաք, և իմացաք որ՝

զընծայան մեր սիրով ընկալեալ է սարասկեաբն ե ղրույրուլթու տուեալ ե այսպէս ի կողմանէ քումմէ անհոգացաք ասէ: Եւ հարկեաց դրել զմեզապատշաճ տեղեկութիւնս, ե զգիրն պակաս չառնել: Եւ վասն սուրբ Կարապետի վէճիլ չիք Մովսէսի լրբութեանն, ե ուխտաւորաց անցիցն, որք ասացաք ի յուլիսի Գ ի թղթով պատրիարքին, զրեաց այժմ զկոնդակ մի ի Կարին, ե բանադրեաց զչիք Մովսէսն, ե պատուիրեաց սմա արտաքսել զնա յեկեղեցւոյն, ե որոշել ի ժողովրդենէ: Յետոյ այլ ինչ պատճառաւ ի մէջ անկեալ, այլ ոչ յղեաց զկոնդակս: Այլ զրեաց սմա, ե ծանոյց զայժմ զյղելն: Թուղթ ես առ նուիրակ Մեսրոպ վարդապետն զրեաց: Սուղ ինչ մեղադրութիւն, որ զթուղթ ոչ զրէր. մանաւանդ՝ որ ընդ կարսեցի Գէորգին չէր զրեալ զթուղթ, ե պատուէր՝ զգիրն անպակաս առնել: Եւ զվերոյգրեալ ըսան, այսինքն՝ զգրելն ի Կարին այժմ զկոնդակ, ե զՄովսէսն բանադրելն, ե յետոյ այլ չյղելն զկոնդակն պատճառաւ ինչ այժմ, սմա ծանոյց: Ի Կարս առ պարոն Գէորգն զրեաց, ի պատասխանի յօգոստոս ամսոյս ԺԲ զրեալ թղթոյն: Շնորհակալութիւն զբւլսյն լիապէս զորպիսութիւնսն Կարնոյ՝ որ սարասկեաբն զընծայան մեր սիրով ընկալեալ՝ յոյժ շնորհակալեալ էր սրբազան վեհէն, ե զՊետրոս վարդապետն սիրով ընկալեալ: Եւ վասն Մուրտիկեանց փոքր ինչ խոժոռելոյն՝ (որ ի թղթով նոցին ասացաւ) սա իրիջայ զրէր, ե հարազատութիւնս նոցա զովէր, զրեաց թէ՛ ես լաւապէս զիտեմ հարազատութիւնս նոցա, սակայն վասն ծուլութեանցն երբեմն զսիրախառն թօմաթս զրեմ, առ ի յարիանալ: Գրեան ասէ՛ զի միամիտ լիցին ե մի յայլ ե յայլ կարծիս անկցին: Եւ զի զորգի Իրբահիմ Աֆանդուն զՂափուջիբաշի Նօման Աղայն կոչեալ էին ի մեծն Պօլիս ընդ ամենայն Ղափուճոց՝ որք յայս կողմուքս էին, զի կամէին նորել զմարտն որ ընդ Ռուսաց, որոյ աղագաւ յոյժ տրտմութիւն ունէր Իրբահիմ Աֆանդին, որոյ սակս ե սրբազան վեհին. եղև տրտմութիւն: Եւ զչիք Մովսէսն բանադրելն, ե զկոնդակ զրելն ի Կարին, ե այլ չյղելն, սմա ես ծանոյց: Եւ որպէս ի վերն ի թղթով Մուրտիկեանց Առաքելին ա-

սացաւ, դրամ էր բերեալ սա ի նոցանէ առ ի հասուցանել մեղ: Ուստի՝ զդահաշի Թօմասն, ե զայլ թուանկչիս յղեցաք ի Ղօշավանք, զի անտի Կարապետ վարդապետն կամ գայլ հաւատարիմ մարդ յղեալ բերել տացէ անդ, զի անտի ես մեր տղայքն բերցնն, որպէս զի՝ զճայն ինչ մի հանցնն ի վեր, կամ զմի ոմն ի մեր տղայոցն յղեցէ ի Կարս, առ ի բերել զայն: Զայս այսպէս ծանոյց Գէորգին, ե առ Կարապետ վարդապետն ես զրել ետ Մկրտիչ վարդապետին: Որում ե ետ հարցանել վասն փայտից Մօլլադարային, թէ տակաւին առ մեզ ոչ հասին այն փայտքն, ե ոչ զճայն ինչ լուաք, որպէս եղև: Եւ վասն Կարսայ փաշային լուսէաք թէ՛ մտնզուլ՝ է, էհարց զորպէսն: Այլ ե՛ կամէր սրբազան վեհն առ Իրբահիմ Աֆանդին զթուղթ դրել այժմ, այլ զի տկար էր Միրզայն, չգրեցաւ: Ուստի՝ ծանոյց զայս Գէորգին, զի այսպէս ծանուցէ Աֆանտուն: Եւ յետ քանի մի աւուրց զրել խոստացաւ: Առաքելին ես ասաց ծանուցանել զայս, զի նա ես ասացէ Աֆանտուն: Զի դեռ ի Կարին էր Աֆանտին: Ելին դահաշի Թօմասն ե թուանկչիքն որք ընդ նմա յամսոյս ԻԶ:

=====

ՅԼԸ

Գալն ի սուրբ Աթոռն բանադրեալ Իսրայէլ կաթողիկոսին եւ առձակիլն:

Ի Գեանշայ նստող Իսրայէլ կաթողիկոսն որ ի ՌՄԺԾ թուոջն բանադրեցաւ ի սրբազան վեհէն մերմէ ըստ Աստուածային արդար իրաւանցն, մինչև ցայժմ եկաց քնաց յամառեալ ի ներքոյ բանադրանաց, որպէս ասացեալ է ի շատուրեք ի յիշատակարանիս մերում: Որ ե ի մօտոյ՝ յամսոյս Գ ես յիշեցաւ: Իսկ այժմոյս եկն ի սուրբ Աթոռս ի յարձակիլ՝ այսու պատճառաւ: Զի յանցեալ ամին զրեաց նա անգամ մի ի ձեռն այլոց առ տեղապահ կոչեցեալ Մկրտիչ վարդապետն, զի երաշխաւոր լինի ինքեան ե միամտեցուցանէ՝ որ աստ չար

ինչ չպատահիցի ինքեան, եկեացէ յարձակիլ-
ե նա զրեաց առ նա զմիամտութիւն, գալ
և արձակիլ: Այլ և ոչ այնու եկ նա: Քան-
զի և զայս զի մտածէր գալ և արձակիլ, ոչ
եթէ ստոյգ իմն զղջմամբ էր, այլ զի թեա-
կուզեալ էր յամենուստ, զի րաց ի Գետն-
ջայու՝ բոլոր տունն Աղուանից միտեցաւ
զհետ Յովհաննէս կաթողիկոսին և Գան-
ձասարու Աթոռոյն, բոլորով սրտիւ ե մը-
նաց հետևող նմա Գեանջայ միայն, այն ևս
ոչ բոլորովիմբ, զի երկպառակութիւն էր
անկեալ մէջ նոցա, և շատք ի նոցանէ ևս
զհետ Յովհաննէս կաթողիկոսին էին սըր-
տիւ: Ուստի՝ իբրև յանձարակա լեալ՝ կա-
մէր աստ անկանիլ: և ստանալ աստի զգո-
րութիւն: Այլ զի սակս յոգնակերպ արար-
մանց իւրոց՝ իւրովի գալն երկնչէր, վասն-
որոյ՝ այժմ գտեալ զգորաւիզ անձինն Զա-
ւատ խան կոչեցեալ որդի Գետնջայու խա-
նին, եկն ընդ նմա: Զի ի խանէն մերմէ իբ-
րու ապստամբեալ՝ փախստական եղեն ու-
մանք ի տաճկաց: այսինքն՝ որդի Քեալաշ-
բէկին՝ Մահմատրէկս, և որդի Ալիդուլի խա-
նին, (զորոյ հայր Ալիդուլի խանն սպանեալ
էր ի վաղուց խանն մեր), և այլք աննշանք,
որք գնացեալ էին ի Գեանջայ՝ զի անտի
ևս յայլ երթիցեն: Իսկ Գեանջայու Մահմատ
խանն անդէն ի գիպահոջ արարեալ նոսա,
զրեալ էր մեր խանին, յղել և տանել
զնոսա: Վասնորոյ՝ և սա զնշանաւոր ոմն
Ահմատ Սուլթան կոչեցեալ բազմօք արամբ
յղեալ անդ՝ էած զնոսա աստ՝ իսկ Գեան-
ջայու խանն զեղբայրն իւր զվերոյիշեալ
Զաւատ խանն եղեալ էր ընդ նոսա, գալ ե
աղերսել խանին, զի մի չար ինչ հատու-
ցէ նոցա: Եւ զի Իսրայէլն սոյն Զաւատ
խանիս էր սիրելի յոյժ, ուստի առաջի իւ-
րեանց առեալ զնա, եկն ընդ նմա: Եւ զի
կամեցաւ անյայտ առնել զսոյն բամբա-
սանս, թէ տաճկով եկն, ուստի, միով ա-
ւուրբ յառաջեալ քան զնա յերևանու՝ եկն
աստ: Եւ աստէն իբրու զկատարեալ զըղ-
ջումն ցուցանելով, զմեղայ գոչեաց, և զար-
ձակումն խնդրեաց: Զոր և սրբազան վեհին
արձակեալ ըստ օրինի, ետ նմա զփիլոն և
զվեղար, և զձեռաց գաւազան մի ևս յետոյ՝ ըստ
իւրոյ խնդրոյն, որ էր միակտոր Երեսնոս՝
բազմանկիւնի յօրինուածով: Եւ ի նոյն ար-

ձակման կիտոջն, արձակեաց նաև զընդ նմա
եկեալ անձինս, ընդ որում և նոքա ի ներքոյ
խնդրանաց էին, կամակից և օժանդակ լի-
նելոցն իւրեանց նմա: Որք էին, Բառաշնորդք,
Եփրեմ և Գրիգոր անուամբ, և Բ ևս իբրև
միաբանք, Եղիազար և Պօղոս անուամբ: (և
այս չորիցս ևս ետ վեղար և փիլոնք: Գ ևս
աշխարհական նշանաւոր անձինք գեանջե-
ցիք: (որոց ես ետ զխիլայս՝ ԱԱ մահուտ
կապայ): Որոց անուանքն էին՝ Աւագ Գրիգոր
և Գասպար: Եւ յետ արձակելոյն զնոսա, ա-
պա եկն Զաւատ խանն յիշեցեալ: և յետ շա-
հելոյն, սկսաւ աղերսել միջնորդօք վասն նո-
րա, զի կաթողիկոսութիւն բոլոր տանն Ա-
ղուանից տացէ նմա, ե զկոնդակ զրեացէ ի
վերայ ամենայն երկրին ընդունիլ զնա: և
զՅովհաննէսն հանցէ կաթողիկոսութենէ: Եւ
զայս Իսրայէլն ի ծածուկ թելադրէր նմա
զսոյն խնդրիլ, և ինքն ի չմեղս լինէր, թէ
ոչ են իմ կամք խառնիլ զմա ի բանս մեր,
բայց ևս ոչ կարեմ ասել նմա թէ մի խառ-
նիր, թող սրբազան վեհն որպէս լաւ գիտէ՝
այնպէս արասցէ: Իսկ խանն ևս առաւելոյր
զխնդիրն և սկսանէր դժուարանալ և խոռ-
վիլ: Իսկ սրբազան վեհին ծանուցեալ զծա-
ծուկ թելադրութիւնն Իսրայէլին, յղեաց առ
նա զբանս թէ՝ այդ որ տաճկով կամիս
զբանք յառաջացուցանել, նորքակես զտուն
քո: Տաճիկն զի՞նչ և ասիցէ՝ ես չեմ լսելոց և
չեմ առնելոց, թող ի մէնջ դժուարանայ և
խռով երթայ աստի: Այլ դու այդու պատ-
ճառաւ անկանելոց ես ի վայր գեր քան
զառաջինն, և այլ չեա կանգնելոց: Զի ես
կամիմ. առանց տաճիկ խառնելոյ ըստ ի-
րաւանց մերոց օրինացն զայս հոգալ, բե-
րել աստ զՅովհաննէսն ևս, և դերկոսեանսդ
ի միասին աստ ներկայացուցանել, և հաշ-
տեցուցանել, և ապա զկանոն իմն դնել ի
վերայ երկաքանչիւրոցդ, զի ելեալ ի տե-
ղիս ձեր երթայցէք և սիրով վարիցիք:
Զսոյնս և Զաւատ խանին առաջադրեաց, թէ
մի աւելի ստիպեր զմեզ վասն այդր, զի
մեք ոչ եմք լսելոց, և դու ընդ վայր խո-
ցելոց ես: Զի թէ արասցուք ևս զխնդիրդ,
երկիրն ոչ է լսելոց և ընդունելոց զհրամանս
մեր, քանզի՝ կապեալ կան ի Յովհաննէս
կաթողիկոսն և ի Գանձասար: Մանաւանդ
յորժամ լսիցեն թէ՝ միջնորդութեամբ քով

եղև այս, իսպառ խրտուցեալք ի բաց հեռանան, և գերամանս մեր ևս քամահեն, թէ առ հարկի տաճկաց զայս արար, և մեղ ևս ամօթ մեծ լինի, Կամիմք մեք օրինօք առնել զոր ինչ առնելոց եմք զի ամենեցուն ընդունելի լիցի, և խաղաղութիւն լիցի այն երկրին, և այդ երկուքդ և սիրով վարիցին, այսինքն՝ Յովհաննէս կաթողիկոսն և Իսրայէլն, Ապա թէ զու ի յայս բանս խառնիցիս, նոր քակի տունն սորա, և իսպառ անկանի, և զկնի իմանալոյն զայս Զտւատ խանին, մեղմացաւ ի ստիպելոյն, Իսրայէլին ևս ծանուցեալ զապաղայ թշուառութիւնն որ լինելոց էր ինքեան, խափանեաց զիրիջյայ առնելն խանին, որք այնուհետև սրբազան վեհին արկին զրանն, թէ որպէս և զիտես սմա օգուտ, և զոր ինչ կամիս, այնպէս տրաւ: Ապա պայմանեաց նոցա սրբազան վեհն զվերոյյասացեալ բանն, բերել զՅովհաննէս կաթողիկոսն, և ի վերայ երկուցն ևս զկանոն գնել, և այսու պայմանաւ յղեաց այժմ զԻսրայէլն ի Գեանջայ՝ զի յետ սրբոյ Պաշին եկեացէ, խոստանալով և զՅովհաննէս կաթողիկոսն բերել յայնժամ: Վասնորոյ զթուղթ գրեաց առ Գեանջայու քաղաքի ժողովուրդսն միայն, ծանուցանելով զզալն և արձակիլն Իսրայէլին և խիլայիւք յետս յըզկն գնա՝ և որք ընդ նմին, որպէս ասացաւ: Պատուիրելով հետզտնզիլ նմա, և սիրել և մեծարել քան զսոռոջն: Եւ ըստ խնդրոյ նորին այս ես գրեցաւ, զի կանոնական բանս օրինաց և եկեղեցւոյ մի ոք ձեռնամուխ լիցի առանց նորին հրամանին, իսկ զերկարապէս անցսն ասաց յինքենէ իմանալ: Օրինակն թղթոյս ի բոլորագրահամար աեաբոջն է, յերեսն ԶԾԸ: Որ ել ի օգոստոս ԻՂ:

ՅԼԹ

Խնդրեմ սրբազան վեհին զՅովհաննէս կաթողիկոսն:

Յետ գնալոյ Իսրայէլին որպէս ասացաւ ի վերգ, ապա սրբազան վեհն ըստ պայմանին իւրեանց զթուղթ գրեաց առ Յով-

հաննէս կաթողիկոսն ի Գեանջասար, և ծանոյց նմա երկարապէս զզալն և արձակիլն Իսրայէլին և զանցսն ամենայն, և զոր ինչ պայմանեաց նոցա և հարկեաց շուտով գալ աստ յետ սրբոյ Պաշին, զի որպէս պայմանեալ է, արասցէ ըստ այնմ գնտշտութիւն և կանոնաւ ինչ յետս յղեացէ: Եւ առ այս շատ հարկ, թէ անչ է օգուտն քո և սրբոյ Տանգ, զի շուտով եկեացես, և անգ գտանիցիս զկնի սրբոյ Պաշին: Զայս այսպէս գրեալ, յղեցաք յերևան առ Մէլիք Աբրահամ, զի ի ձեռն Իսմիխանին, (զոր յղէր խանն առ Իրարահիմ խանն ի Շուշի) յղեացէ առ նա: Որ գրեցաւ յետ չորից աւուրց գնալոյ Իսրայէլին, ի օգոստոս ԻՂ:

Իսկ ի նոյն աւուր երեկոյին, եհաս թուղթ առ սրբազան վեհն ի Յովհաննէս կաթողիկոսն, որ լուեալ էր զզալն աստ Իսրայէլին: Եւ ի վաղուց հետէ գալ կամէր սա ի սուրբ Աթոռս, և այժմոյս պատրաստեցեալ էր ի գալ: Այլ լսելով զզալն Իսրայէլին, փութանակի յղեալ էր զայս թուղթ, պահել զնա ասա, մինչև ինքն ևս եկեացէ: Իմացեալ էր և զորպիսաբար գալն նորին ընդ Զաւագ խանին, և խնդրէր չլսել նմա, և չտալ թուղթ ինչ ըստ կամացն: Ինայեան ասէ յաշխատանս քո՝ զոր մինչև ցարդ աշխատեցար ի վերայ այս Աթոռոյս, և արկեր ի կարգ շինութեան: Եւ այլ բազում ազաչանք ըստ սմին: Վասնորոյ զթուղթ ևս գրեաց առ նա սրբազան վեհն համառօտ և ծանոյց զերկարապէս գրելն զանցսն ի միւս թղթոջն որ յառաջ գրեցաւ (զոր և առնուլ ետուք յետս ի Մէլիքէն առ որ յղեալ էաք եղեալ զթուանկչի ընդ եկօղ Յովսէփ տղային, երթալ առնուլ զայն թուղթն ի Մէլիքէն և տալ նմա, ի տանիլ առ Յովհաննէս կաթողիկոսն: զոր ծանոյց սմա): Եւ միտմիտ արար զնա յամենայնի, զի մի յայլ և յայլ կարծիս անկցի, այլ միամտութեամբ եկեացէ: Եւ պատուիրեաց ծանուցեամբ չրգալ, և տաճիկ չբերել ի խանէն, այլ միայն թուղթ՝ յորոց և կամի: Զի մի ասիցեն ասէ թէ՝ տաճիկ բռնութեամբ զայս արարին: Նմա ևս եմ ասէ պատուիրեալ, և այսպէս է պայմանն մեր, զի թարց տաճիկ եկեացէ, և տաճիկ մի լիցի ի մէջ սոյն բանիս: Եւ գրէր աթոռակալին թէ՝ գրեցուցա-

նելոց եմ մեր խանին առ իւր փեսայ Զաւադ խան զի մի խառնիցի ի րանս նորին, որում հաւանեցաւ: Գնաց գրարեր Յովսէփ տղայն յերեան, աւանդ զմիւս թուղթն ես ի Մէլիքէն որպէս ասացաւ ե գնաւ. ել ի օղոստոսի ինչ:

ՅԼՍ

Ի Բամիթ, ի Սաբբեդո, յԱրապկետ եւ ի Կարիմ:

Ի Պօլսոյ՝ ի Կարնոյ ե յայլ յիշեցեալ տեղեացն թուղթ ժամանեցին առ սրբազան վեհն, որոց պատասխանիքն գրին հաւ ի ստորեւ: Զի ի մարտի ԼԱ որ գրեաց սրբազան վեհն ի Պարբերդ թէ՛ եթէ առաջնորդն ձեր ունի գհաւաստութիւն իմն, թող ծանուցէ մեզ. այժմոյս առաջնորդն նոցին Աբբասամ վարդապետն գրեալ էր զթուղթ մեղայական առ սրբազան վեհն, և յանձն էր առեալ զմեղանս իւր՝ որ մինչև ցայժմ ղյատուկ ծառայութիւն ինչ ոչ էր ցուցեալ առ սրբազան վեհն, և առ սուրբ Աթոռս: Ապա ցուցեալ էր գհաւաստութիւն եպիսկոպոսութեան իւրոյ՝ որ լեալ էր այսպէս: Զի ի յետին ամի Հայրապետութեան տեսուն Լազարու սրբազան կաթողիկոսին եկեալ էր նա ի սուրբ Աթոռս ի ձեռնադրել ի նմանէ եպիսկոպոս: Եւ նա յօժարեալ էր ձեռնադրել զնա, որ և ժամադրեալ էր նմա, զի յաւուր տօնի օծմանն իւրոյ զնա ձեռնադրեցէ, այսինքն՝ ի Սահակայ կիւրակէին՝ որ ի րարեկենդանսն է: Եւ ի նոյն աւուրսն, ժանտ ե անօրէն բռնաւոր ոմն այս երկրացի Մահմատ խան անուամբ, եկեալ էր ի վերայ բերդին Երևանու՝ զօրօք Ազուան Ազախան կոչեցեալ մեծ բռնաւորին, որ յետ անցման նատր շահ կոչեցելոյն և իւրոցն, բռնացեալ ունէր ընդ ձեռամբ զբոլոր Ատրպատական, և զայլ կողմունս: Յորոյ ահէն փախուցեալ Լազարու կաթողիկոսին ի Բանաբեռ երթալ ի Վրացտուն, դարձեալ փոշիմանեալ էր, և դարձ արարեալ էր ի սուրբ

Աթոռս, և աստի դարձեալ փախուցեալ ի Կոզր, և փնացեալ անդ աւուրս ինչ, դարձեալ էր ի սուրբ Աթոռս հիւանդագին, որ և վախճանն իսկ ժամանեալ էր լուսահողոյն, և թաղեցեալ էր փառաւորութեամբ: Զայս ամենայն գրէր յիշեալ Աբբասամ վարդապետն ի մէջ մեղայականին, որ և այսպէս իսկ էր լեալ: Ապա ասէ՛ ես իբրև փնացի առանց ձեռնագրութեան կացեալ ի սուրբ Աթոռոյ՞ ամիսն երիս, խնդրեցի ապա զհրաման ի գլխաւոր միաբանիցն սրբոյ Աթոռոյ՞՝ երթալ իտեղի իմ: Իսկ նոքա հրաման ևտուն ինձ ասէ՛ երթալ ի յԱղթամար ձեռնագրել: (Եւ զայս վասն այն են արարեալ, զի զԱղթամարու Նիկողայոս կաթողիկոսն բերեալ է յառաջ ի սուրբ Աթոռս Լազար կաթողիկոսն, և արարեալ ընդ իշխանութեամբ եհրամանաւ սրբոյ Աթոռոյս: Ուստի իբր սրբոյ Աթոռոյս զնա գիտելով զայս արարեալ էին): Որ ե գրեցին ասէ Նիկողայոս կաթողիկոսին Աղթամարու, թէ այգ խոճալի Աբբասամ վարդապետն նեղութիւն շաա կրեաց ե վերջապէս այսպիսոյ անյաջողութեան դիպեցաւ, ձեռնադրեան գդա ի վերայ Պարբերդու՝ մերովս գիտութեամբ: Գրեցին նաև ասէ առ Կտուց անապատի առաջնորդ Կարապետ վարդապետն յղել ղիս ի յԱղթամար՝ առ ի ձեռնագրել: Եւ զայս առնօղ եպիսկոպոսունքն էին ասէ՛ մեծ Յովսէփ վարդապետն, ժամօրհնօղ Յակոբ վարդապետն, վարժապետ Ազարիս վարդապետն, Պաշակիր Պետրոս վարդապետն, և այլք: Որ և գնացեալ ձեռնագրեցայ ասէ, և եկի ի վիճակս իմ, և յետոյ մինչ Մինաս կաթողիկոսն նստաւ ասէ, գրեաց առ իս զթուղթ օրհնութեան: Յղեալ էր զօրինակն վկայականին, զոր տուեալ էր նմա Նիկողայոս կաթողիկոսն, յորում յայտնեալ էր նա թէ ըստ հրամանի գլխաւոր եպիսկոպոսացն սրբոյ Էջմիածնի ձեռնադրեցի զսա ի վերայ Պարբերդու: Եւ զնոյն վկայականն տեսեալ և կնքեալ էին ոմանք ի նուիրակացն սրբոյ Աթոռոյս, այսինքն՝ Լափանցի Գէորդ վարդապետն, Բաղիշեցի Յովհաննէս վարդապետն Տրմփ կոչեցեալ: Եւ մեր նոր նուիրակ Լազար վարդապետն ես, (որ ի յուլիսի ելն յիշեցաւ) ըստ հրամանի սրբազան վեհին որ գրեցաւ առ նա ի յուլիսի ելն և

այլ յառաջ, զնացեալ էր ի Պարբերդ, և զնոյն վկայականն առեալ՝ ինքն ևս կրնալ էր նման միւս նուիրակացն, և զօրինակն ևս էր կնքեալ ինքն, և Մուրաիկեան մահտեսի Փիլիպպոսն, և յղեալ էին առ սրբադաշն վեհն, և զրէին երկոքեանն ևս յոյժ պազատանօք, թէ յոյժ ծեր և անկար է. որ ի սուրբ Աթոռ գալ ոչ կարէ, ներեմ սմա, և գրեալ թուղթ առաջնորդութեան, և հրաման տուր եպիսկոպոսութեան: Զսոյն տղերսանս ինքն Արքայամ վարդապետն ևս էր գրեալ ի մեղայական թղթսն, և խոստանայր յայսմ հետէ ծառայել հարազատութեամբ սրբոյ Աթոռոյս, որ և այժմ զաշահամարոյր ինչ և գերկու ջորի տուեալ էր և խոստանայր ևս յամենայն ամի մինչ կենդանի է զաշահամարոյրս յղել: Եւ զի այսպէս եղև որպէս գրեցաք, և միամտեցաւ սրբազան վեհն թէ եպիսկոպոս է, վասնորոյ՝ զառաջնորդական կոնդակ գրեաց վասն նորա սրբազան վեհն, ի վերայ բոլոր թեմից վանիցն նորին, որ յանուն սրբոյն Արդիմսեհի: Յորում և յիշեցոյց ժողովրդեանն թէ մեք վասն երից իբաց Հաք բարկացեալ ի վերայ ձեր առաջնորդիդ զխաւորապէս. նախ՝ զի ոչ ցուցանէր մեզ զստուգութիւն եպիսկոպոսութեան իւրոյ, թէ յիրաւի եպիսկոպոս է, կամ յումմէ, ե ուր ձեռնադրեցեալ, երկրորդ՝ զի չափազանց անկարգութիւն յայդ երկրորդ լինի, և դա ոչ սանձէ: Երբորդ՝ զի յամառեցաւ յայսչափ ժամանակս, ե ոչ եկն ի սուրբ Աթոռս որպէս գրեցաք: Իսկ ըստ որում գրեցաք մեք ձեռն յառաջ, մինչ ըստ խնդրոյ ձերոյ զգարձակեցաք, թէ հաւաստութիւն իմն եթէ ունի դա՝ թող ցուցցէ մեզ: Այժմոյս յղեալ էր դա ասէ զօրինակ վկայականին իւրոյ. սակայն և այդ ասէ մեծ յանցանք է դմա, որ ի վիճակն սրբոյ Աթոռոյս գոլով՝ յԱղթամար է ձեռնադրեցեալ, որ ոչ է ըստ կանոնի: Այլ որովհետև ասէ երդմամբ հաւատարմացուցեալ էր, թէ հրամանաւ եպիսկոպոսաց սրբոյ Աթոռոյդ եղև, և ի մէջ վկայականին ևս գրեցեալ էր այս, և զնոյն վկայականն մեր նուիրակունքն ևս տեսեալ և կնքեալ էին, և այժմ ևս մեր նոր նուիրակ Ղազար վարդապետն տեսեալ և գրեալ էր մեզ, վասնորոյ՝ մեք ևս հաւատացաք, և հրա-

մայեմք դմա ասէ՝ կատարել զգործ եպիսկոպոսութեան, և առաջնորդական իշխանութեամբ հովուել զձեզ: Եւ վասն ի սուրբ Աթոռս չգալոյն ևս ասէ ներեցաք դմա, ըստ որում գրեալ էր մեզ Ղազար վարդապետն աղաչանօք թէ՝ ծեր է և անկար: Եւ վասն չհաստութիւն և օրինազանցութիւն առնելոյն նոցա, սաստիկ պատուէր գրեաց այլ մի ևս առնել: Ըստ մեծի մասին ասէ այդր աղազաւ իսկ բարկացեալ էաք ի վերայ առաջնորդիդ ձերոյ, որ ոչ սանձէր: Այժմ ահա պատուիրեմ, զի սանձեցցէ և որ ոք ներհակեցի, ծանուցցէ մեզ ասէ, զի պատժեցուք ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ: Եւ բազում առ այսոսին պատուէրք:

Օրինակն է ի բոլորագրահամար տետրոյն, յերեսն ՊԾԳ, ՊԾԴ:

Թուղթ առ նոյն Բէշքիւթիւք կոչեցեալ Արքայամ վարդապետն գրեաց, ծանուցանելով զլսելն աղերսանացն, և յղեմն զկոնդակն, և այլն՝ զոր ինչ ի վերոյ գրեցաք: Բայց թէպէտ յղեալ էիր ասէ զվկայականիդ սաւատն և տեսաք, սակայն և այդու ոչ կտրես գտանիլ անպարտ. զի ունիմք մեք զօրինաւոր պատճառս. զի պարտ էր քեզ համբերել ժամանակ ինչ, և ոչ շուտափոյթ լինիլ և ձեռնագրել ի յԱղթամար: Այլ որովհետև զմեղայ գոչելով ներուսն էիր խնդրեալ ասէ, և Ղազար վարդապետն ևս աղաչանօք գրեալ էր, և զանկարութիւնդ ծանուցեալ, մեք ես ասէ ի ծերութիւնդ խնայելով՝ ներեցաք քեզ հայրաբար: Եւ հարկիւ պատուէր, զի յայսմհետէ հարազատութեամբ ծառայեցցէ սրբոյ Աթոռոյս որպէս խոստացեալ է, և չհասից և օրինազանցից սանձօղ լիցի՝ որպէս ի կոնդակոյն գրեցաւ: Եւ ով ոք ներհակիցի քեզ ասէ՝ ծանոմեք յանուանէ՝ զի պատժեցուք: Եւ այլ առ այս պատուէրք: Թուղթ ևս առ սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Ղազար վարդապետն գրեաց, ի պատասխանի ի յուլիսի Ի և ի ԻԲ գրեալ Բ թղթոցն: Ծանուցանելով զլսելն խնդրանացն իւրոց՝ որ սակաւ Արքայամ վարդապետին վերոյիշեցելոյ, և յղեալն զառաջնորդական կոնդակն, և այլ որպէս սասցաւ ի վերոյ: Եւ վասն յանդիմանութեանն զոր գրեաց սմա ի մարտի ԼԱ, գրէր սա այժմ, մահտեսի Փիլիպպոսն զայդ թելադրութեամբ և

քառութեամբ Բալուայ առաջնորդին է գրեալ. ես նմա կամ այլոց ոչ այլ ինչ եմ արարեալ, միայն թէ Թիւոյ վանից առաջնորդն մեռաւ, ես ես անդէն էի, նա զնացեալ առանց գիտելոյ թաղեաց, յետոյ ես հոգեբաժին խնդրեցի, զի նա ըստ ի յոչ տալոյն, զայդ գործողութիւնդ ես յարուցեալ է ընդդէմ իմ եւ սրբազան վեհն միամտութիւն գրեալ առ նա, շահեաց զնա եւ զոր ինչ ի յուլիսի ելն գործեաց՝ այժմ ես վերակրկնեաց, զի գերկուղաթար ջորիս առեալ յղեացէ, կամ ինքն տալով զգրաւմն, և կամ Պետրոս վարդապետի տալեօքն առնուլ, որպէս յայնժամ գործեաց, և զպակասն ինքն տալով, և զոր ինչ յայնժամ գրեաց, պատուիրեաց զամենն կատարել. ես գերկուղաթար ջորիս հանդերձ Արրահամ վարդապետի տուեալ Բ ջորեօքն շուտով յղել, եւ այլ առ այսոսիկ պատուէրք. եւ իւր յղեալ գրամոյ մեր հասանելն ես գրեաց. Թուղթ ես առ մահտեսի Փիլիպպոսն յԱրապիկեր, ի պատասխանի ի յուլիսի ԺԲ գրեալ թղթոյն, ծանուցանելով զկատարելն զինդրեալն իւր, և յղելն վասն Արրահամ վարդապետին զկոնդակ. եւ պատուէր զի զգրաւմն վերոյիշեալ ես գերկուղաթարին տալ խոստանայր, շուտով մեզ հասուցէ. Մանաւանդ ղ ջորիսն, զի շատ հարկաւորք են ասէ. եւ որ Ղազար վարդապետին գրեաց Բ ղաթար ջորի առնուլ և յղել ծանոյց սմա, զի մուղայէթ լեալ՝ յղել տացէ. Մանոյց նաև ղ գրելն Յամթայ առաջնորդին, զի ի տեղի իւր տալեացն զջորիս յղեացէ. եւ գրէր սա թէ՝ մեր Արապիկերու քաղաքիս առաջնորդական արդիւնքն ժողովեալ եմք, պիտի քեզ հասուցանեմք. գրեաց թէ չգիտեմ զայդ փորձելով և գիտելով գրես, թէ միամտութեամբ. Մեք Բ տարի վէքիլ կարգեցաք յայդ գէներ քահանայսն, մեր գրողն վէքիլ եղեն, և զհազար զոռոշն պատրիարքին հասուցին. այժմ որ ես ոչ խառնիմ, որպէս պիտի ինձ հասուցանեն. Գանիցս քեզ գրեցի ասէ, այլ թիւն է որ վերստին գրես. եւ փոքր ինչ եպիսմամբ թէ՝ մեղք չէ որ ձեր արդիւնքն ի սուրբ Աթոռս հասանի, թող ի Պօլիս տանեն և ուտեն, ես զձեզ օրհնեն. եւ զի գրէր թէ՝ պատրիարքն աստ առաջնորդ

է յղեալ Գրեաց թէ՝ յիմ ձեռացս թիւն կայ. այժմոյս այդ երկրիդ կաթողիկոսն ձեր իշխանացդ մարիֆաթովն պատրիարքն է. և ձեր օրհնութեան կոնդակն տաճկական գիրն. մեզ ընդէր մեղադրես՝ (զի մեղադրէր թէ՝ ընդէր զու ոչ յղեցեր առաջնորդ). ես քեզ առաջ չգրեցի՝ ասէ թէ՝ նա յայն կողմէն առաջնորդ կուղղէ. ես որպէս յղեմ. ահա յղեաց ասէ, բարով վայելեցէք. Յայս ժամանակիս ասէ մեք անուամբ միայն եմք կաթողիկոս, և ոչ այլ ինչ. Ձեզպիսի իշխանաց ժամանակին այսպէս եղև. մեք ես համբերեմք ասէ, Աստուծոյ և սուրբ Լուսաւորչի դատաստանին մնալով. Դու ասէ գրեցեր և զցաւ շարժեցեր, վասնայսորիկ և ես գրեցի ասէ, Թողութիւն շնորհեալ. Դու մեր ես և ոչ օտար վասնայսորիկ քեզ գրեմ. եւ վասն կարնեցի Կուզիկ. օգլի կոչեցեալ Սարգիս վարդապետին, այժմ լսեաք թէ՝ ի Սուռ կաթողիկոսէն առաջնորդութիւն առեալ, եկեալ է ի Հասանմանսուր. Ուստի գրեաց սմա թէ՝ դու գիտես որ մեզ ԸՃ ղուռ է տալոյ թէ՝ մէտուկով. թէ գիտես կարելի ասէ մեզ գրես, զորպէսն, զի ղթամասուկն առ քեզ յղեցուք, թերեւ առնուլ կարիցես. Ի Հալէպու ասէ Դ անգամ մահաւոր են յղեալ ի Պօլիս, թէ մեք էջմիածնի թեմ կու լինիմք. (զոր Յամթայ առաջնորդն, և ի Պօլսոյ նաղարէթն գրէին). նոքա ես ասէ ֆերմանաւ առաջնորդ են կարգեալ, այլ չէ յայտնի թէ ինչ պիտի առնեն, իմա զորպէսն ասէ՝ և մեզ գրես շուտով:

Կոնդակ ես ի վերայ Կարնոյ քաղաքին գրեաց, և էր այս այն, զոր ի յօդոստոսի ԻԲ կամեցաւ յղել սրբազան վեհն, և այլ ոչ յղեաց. Որոց գրեաց մորմոքմամբ զանցս ուխտաւորացն, որ անդ անցեալ էր ի ձեռն սուրբ Կարապետի վէքիլ չիք Մովսէսին, զորս յաճախապէս գրեցաք ի յուլիսի Գ, հանդերձ ապագայ ֆլասիւքն, որ յառաջանալոց էր յայնմանէ. Զորս և այժմ սոցա գրեաց ի կարճոյ. եւ ղչիք Մովսէսն եւ բանադրեաց, և պատուիրեաց ժողովրդեանն արտաքսել զնա յեկեղեցւոյ՝ և որոշել յինքեանց. Որ թէ այսու հոգեւոր պատժօք ոչ զդասաւասցի ասէ, զմարմնաւորն եւ ունիմ ի պատրաստի. եւ պատուիրեաց ղթուղթս զայս ընթեոնուլ յեկեղեցւոյն, ի օրհնու-

թիւն ինքեանց, և ի յանէծս չիք Մովսէսին: Թուղթ ես առ Կարնոյ առաջնորդ Պետրոս վարդապետն գրեաց, ի պատասխանի յօդոստոսի ԺԸ գրեալ թղթոցն: Առ որ յըզեաց զվերոյիշեալ կոնդակն, զի յեկեղեցիան ընթեռնուլ տացէ, և չարաչար խայտառակեացէ զչիք Մովսէսն: Յորոյ կողմանէն Առաքելին և Մեսրօպ վարդապետին բանս գրեաց, ծանոյց սմա: Յօնան վարդապետն ասէ զրէ մեզ՝ և աստ և անդ ևս թէ՛ ես տեղեկութիւն չունիմ այն բանին, Մովսէսն է արարեալ: Վասնորոյ արժանի է այդ պատժոյդ: Եւ վասն Արապկերցի Մարտիրոսի տալեացն, որովհետեւ սա էր տուեալ զայն զբամն, վասնորոյ գրեաց թէ՛ պարտիս հետեիլ և առնուլ զի Առաքելն քէֆիլ՝ եղև՝ ես շինելոց և առնելոց եմ: Նա ևս մեզ գրեաց թէ՛ տալոց եմ, մինչև ցայժմ քանիցս գրեմք, ոչ տան: հետեան ի ձեռն Առաքելին և անո: Ապա թէ ոչ, ես ի քէն կառնում, և զնա ևս կու բանադրեմ: Իսկ ի յուլիսի Գ որ ետ սմա յերթալն անդ՝ զկարենցոց շինեալ պողի գիրն. (զոր քահանայքն չէին ընկալեալ և չէին կնքեալ). սա այժմ գրէր վասն այնր թէ՛ բարւոք էր զի կնքէիր և հաստատէիր, զի իշխանքն այսպէս կամին: գրեաց թէ՛ ձէ ապաքէն ասացի ես քեզ թէ՛ քահանայքն զայդ ոչ են ընդունելոց, և ի գլուխ ոչ երթայ, դու ևս հաւանեցար, զի՞նչ է այս՝ զոր այժմ գրես: Բարի է, դու յայդր քահանայից և իշխանաց ամենեցունց կնքել տուր և աստ յգեան, ես ևս կնքեցից և հաստատեցից: Այլ գիտեմ ասէ՛ զի այդ ի գլուխ ոչ երթայ, ձեռն վեր առ ի դմանէ, և մի հաներ, վասն մեր գլխացաւութիւնս: Դեռ նոր ես գնացեալ, լաւ հետեալ իմա՝ զամենայն որպէսն, և ապա ձեռնամուկ լեր յայդպէս ի բանս. այժմ զոր ինչ տան, այնու բաւականացիր: Գրեաց և զնորսգմանէ սեանց սրբոյ եկեղեցւոյն և զայլ որպիսութեանց մերոց: Եւ զԳեանշալու Իսրայէլ կաթողիկոսի գալ և արձակիլն ևս ծանոյց և թէ զի՞նչ պայմանեաց նմա: Թուղթ ևս առ սրբոյ Աթողոյս նուիրակ Մեսրօպ վարդապետն գրեաց, ի պատասխանի յօգոստոսի Ժ գրեալ թղթոյն: Որ զսրբալոյս Մեռն էր խնդրեալ և զամանն ևս յղեալ: Մեք ևս մեռն լցեալ

ի յորն ամանն, ունէաք ի պատրաստի և յետ աւուրց ի վերայ Բայազտոյ յղելոց էաք, զի այժմ տանօղ ոչ գոյր: քանդի տանօղ թըղթոցս փայակ էր: Ծանոյց և զնորոգում սեանց սրբոյ եկեղեցւոյն, և զկամիլն ի նորոգել և սպիտակացուցանել և ծաղկեցուցանել զորոյս եկեղեցին: Եւ յղելն զբանադրանսն չիք Մովսէսին սմա ևս ծանոյց, և պատուիրեաց ընթեռնուլ տալ յեկեղեցիան և խայտառակել զնա, որպէս և Պետրոս վարդապետին ևս գրեաց: Գրեաց ևս ևս սա զփուսուլայ, զի թէ չիք Մովսէսն բանադրանօքն զղջացի, բարի է: Իսկ թէ ես լրբանայ, Առաքելի ձեռօքն ծանուցէ Իրաւիմ Աֆանտուն, և աստ յղել տացէ: Եւ Պետրոս վարդապետին ևս ծանուցէ զայս: Իսկ վասն Յակոբ վարդապետին զոր պատրիարքն ի վաղուց հետէ յղել խոստանայր, այժմոյս գրէր ի Պօլսոյ Նաղարէթն թէ՛ ահա յղէ զնա պատրիարքն: զքեռինսն ուղևորեաց յայդկոյս, և ինքն ևս զկնի աւուրց ինչ ելանելոց է: Վասնորոյ գրեաց սրբազան վեհն Մեսրօպ վարդապետին, զի ի գալն նորին անդ՝ սիրով ընկալեալ և մուղայէթ լիցի, և ուղևորեաց յայսկոյս ի վերայ Կարսայ: Իսկ և՛ գրամ էին տուեալ անդ Նազաբէթին և Թուղթ առեալ, զի Յակոբ վարդապետն եկեալ ի Կարին, առնուցու յԱռաքելէն զայն զբամն, և ընդ իւր բերցէ: Զոր յառաջագոյն իմացեալ Առաքելին, գրէր աղաչանօք առ սրբազան վեհն գրել առ նա, զի ի գալն ի Կարին, մի ստիպեացէ զնոսա վասն զբամոյն: Ուստի և սրբազան վեհն գրեաց զԹուղթ առ Յակոբ վարդապետն, թէ ի գալդ ի Կարին, զզբամն զոր առնելոց ես յԱռաքելէն և ի տիրացու Սիմէօնէն, որքան և տալ կարիցեն, զայնքանն առ, և մի շատ ստիպեցես: զի դոքա մեր են յատուկ և միշտ զբանս մեր հոգան, յետոյ զմնացեալն ևս ինքեանք յղելոց են առ մեզ: Գու ևս վասն մնացելոյն զձեռագիր առեալ ընդ քեզ բեր: Եւ զի յօգոստոսի Բ մէկ փօլիցայագիր գրեալ յղեցաք ի ձեռս Առաքելին և տիրացու Սիմէօնին առնուլ ի Պօլիս ի պատրիարքէն՝ ի ձեռն Նազաբէթին: Իսկ Նաղարէթն ահա զբամ առեալ էր անդ: Վասնորոյ գրեաց Յակոբ վարդապետին, զի ի գալն ի Կարին զայն փօլիցայագիրն յԱ-

ոաքելէն առեալ ընդ իւր բերցէ աստ: Թէ-
պէտ անուամբ պատրիարքին եմք գրեալ
զայն ասէ, բայց ի ցուցանիւն քեզ Առաքե-
լին՝ զայն զուրնգունիցիս և առեալ բեր-
ցես ասա. զայն մեք ի վերայ քոյ հաշուե-
լաց եմք ասէ: Եւ պատուիրեաց ի վերայ
Կարսայ դալ. ծանուցանելով թէ՝ Գէորգն
կայ անդ, և Ղօշավանից առաջնորդ Կարա-
պետ վարդապետն, և որդիք Իբրահիմ Ա-
ֆանտուն որք ամենեքեան մեր են ասէ, և
քեզ յամենայն կողմանց մուղայէթ լեալ՝
յղելոց են յայսկոյս: Եւ զայս ես պատուի-
րեաց՝ զի ի հասանիւն ի Կարս ծանուցեց
մեզ, զի և մեք ղթուանկչիս յղեալ բերցուք
աստ: Գրեաց ևս ի Կարին ղթուղթ առ Մուր-
տիկդատէ Նօշայ Առաքելն և տիրացու Մի-
մէօնն, ի պատասխանի յօգոստոսի Թըղ-
թոյն, որոյ ամսաթիւն սեալ էին եղեալ: Ո-
րոց զգրելն յառաջ քան զայս առ ինքեանս
ղթուղթ, և զպատասխանին գրեանցն Պօ-
սոյ և յղելն առ ինքեանս հանդերձ փօլի-
ցայագրիւն՝ զոր գրեաց ի վերայ պատ-
րիարքին, այլովքն հանդերձ, (որպէս ասա-
ցաւ յօգոստոսի ԻԲ) և զայդ փօլիցայագիրդ
ասէ ցոյց տուք Յակոբ վարդապետին ի
գալն յայդր, և ի վերայ նորա հաշուեցէք.
մեք իւրեան գրեալ եմք: Եւ զայն ևս ծա-
նոյց՝ որ գրեաց Յակոբ վարդապետին սըլա-
լաթ՝ չառնել ինքեանց վասն դրամոյն մնա-
ցելոյ, մինչև հատուցանել կարիցէք: Բայց
դուք ևս ջանացարուք ասէ դրամ հասուցա-
նել մեզ. զի վասն եկեղեցւոյ սեան նորոգ-
մանն և այլ հարկաւորութեանց, զպակասու-
թիւն շատ ունիմք: Զբանադրանսն չիք Մով-
սէսին առ Պետրոս վարդապետն սոցա ևս ծա-
նոյց, և զոր ինչ այնր աղագաւ գրեաց Պետրոս
և Մեսրօպ վարդապետացն, սոցա ևս ծանոյց:
Վասն փօլիցայից իրիջայ գրէին, թէ երբ և
խնդրեսցուք, արասջիր, միամտութիւն գը-
րեաց այնպէս առնել: Բայց դուք թէ ասէ
շուտով գիր գրէիք ի Թօխաթ առ մահտե-
սի Աղամջանն, որ զայն դրամն զոր գրե-
ցաք ձեզ հասուցանել՝ շուտով ընդ Յակոբ
վարդապետին յղէր ի գալն նորին ի վերայ
Թօխաթու, շատ լաւ լինէր: Եւ զի ի վերայ
Հալէպու նոր ճանապարհ էր բացեալ, որ
ի Հնգիկս թուղթ յղէաք, վասնորոյ գրեաց
սոցա, զի անգ թէ հարազատ ոմն ունին

Դիւան Էպոյց պատմ. ԺԱ.

նման ինքեանց, իւրեանց ծանօթ՝ կամ վէ-
քիլ, յանուանէ ծանուցեն ինքեան, զի
զերթեկն թղթոցն մերոց ի Հնգիկս, ի
ձեռն նորին արասցէ այսուհետև: Գրեաց և
զփուստլայ առ սոսա առանձին, և ծանոյց
դհասանիւն մեզ այժմ: Կարսայ ամսաթիւն,
զի թուանկչիքն մեր որք յօգոստոսի ԻԲ
գնացին ի բերել, այժմեկին և բերին: Բայց
ի սոյն դրամոյս զմասն ինչ ոսկի էին յը-
ղեալ սոքա, զորս յոյժ աւելեօք էին հա-
շուեալ: Ուստի գրեաց այլ ոչ յղել զայսպի-
սիս, այլ ճերմակ փող Օսմանցու, և զան-
ճիրլու և նոր մար զարմահպուղ, կշիռն
տեղն: Զի այդ գնովդ զոր դուք հաշուէք ա-
սէ ի վերայ մեր, աստ այդպէս ոչ անցանի,
այլ պակաս, և թէ այլք աւելեօք ևս խար-
ջեն ի վերայ գնացողաց ի Թարվէզ և ի
Սպահան, այլ ի մէնջ ոչ այնպէս առնուն
առողքն: Թուղթ ևս առ Իբրահիմ Աֆան-
տին գրեաց ի Կարին, ի պատասխանի Թըղ-
թոյն՝ զոր յառաջ գրեալ էր ընդ Գէորգին,
որոյ զպատասխանին յառաջ գրեցաք վասն
Միրզային տկարութեան: Որովհետև գրեալ
էր զընծայան մեր սարասկեարին ընծայելն,
և նորա շնորհակալիւն շատ, և թուղթ դը-
բելն, և առաջնորդին ըուրուլթու՝ տալն,
վասնորոյ գրեաց զշնորհակալութիւնս յո-
լովս ինքեան, որ հոգացեալ էր զայսոսիկ:
Այժմ ասէ հարկաւոր բան ինչ ոչ գոյր դը-
բելս, և դատարկ գիր գրելս սարասկեա-
րին՝ հիջաք՝ արարի, վասնորոյ ոչ գրեցի:
Այլ դու ասէ, ի մերս կողմանէ զոր ինչ
պատշաճ վարկցիս, խօսեսցիս մեծութեան
նորին: Եւ ի յուլիսի Գ որ գրեաց Գէոր-
գին, ասել սոյն Աֆանտուն, զի զմարմ-
նական պատիժ իմն տացէ չիք Մօսէսին, նա
ասացեալ էր թէ՝ թող խալիֆայն ինձ յատուկ
գիր գրէ վասն այդր, և զոր ինչ կամի, արա-
րից: Իսկ որովհետև ահա, զբանադրանսն
պղծոյն յղեաց՝ վասնայսորիկ գրեաց սը-
մա այժմ, թէ ըստ մեր հոգևոր իրաւանցն
բանադրեցաք զնա, որ թէ չղջասցի, և այլ
ևս լրբասցի, գրելոց եմ մեծութեանդ, և որ-
պէս պատշաճն է, այնպէս արասցէ: Թէ-
պէտ այսպէս գրեաց թէ գրելոց եմ, այլ զը-
րելին այն էր ահա, զոր գրեաց ի փուսու-
լայոյ Մեսրօպ վարդապետին աստ յղել տալ
զնա, թէ ևս լրբասցի: Եւ զի զորպիսութիւնս

էր խնդրեալ, դրեաց թէ՛ այժմ ոչ դոյ այն-
պիսի համրաւ ինչ՝ որ դրելոյ պատշաճ լի-
ցի: Միայն զգալն աստ Գեանջայու խանի
եղբորն՝ ծանոյց սմա, ե զանհաշտ լինելն
ընդ միմեանց այն կողմանց խանիցն: Եւ
զի գորգին իւր զնօման Ազայն ի Պօլիսէին
տանելոց՝ վասնորոյ դրեաց թէ լուայ եշատ
տրտմեցայ, տացէ Տէր զի մեծագոր թագա-
ւորն ի խնամա շարժեալ, քեզ լաշխեցէ, և
չտարցէ: Եւ թէ՛ զոմանս հարկաւոր բանս
զորս Առաքելն ի մերոյ կողմանէ արդ առ-
նիցէ քեզ՝ լսել խնդրեմ, ե կատարել: Եւ տէր
Վահանի փայակն ի սեպտեմբեր Գ:

ՅԵՍՍ

Յէս գրելոյ թղթոյս:

Թուղթ ես առ Իւջքիլիսայի առաջնորդ
Ջաքարիա վարդապետն դրեալ՝ յղեաց առ
նա զՓարմանսն՝ որք յօգոստոսի ԻԲ ի Թըզ-
թոջ պատրիարքին յիշեցան: Որոց մինն
Փարման էր, որ էր յատուկ վասն Թօփրախ-
դալայի եկեղեցեաց նորոգութեան, ե միւսն
էր օրինակ Փարմանի, զոր անդ ի Պօլիս
հանեալ էին սաստկապէս վասն նորոգութեան
եկեղեցեաց, որ էր յոյժ ազդու ե զօրեղ: Եւ
վասն ժողովարարացն մերոց որք յապրիլի ԻԵ
զնացին, և մինչև ցարդ ոչ գիր իմն եկն ի
նոցանէ, և ոչ իր ինչ և ոչ զհամրաւսն իմա-
նայաք գոնէ՝ թէ ուր են այժմ, և զինչ առ-
նեն: Գրեաց սմա եպերանօք զմեղադրութիւն
թէ՛ մինչև ցայժմ որքան ժողովարարք մեր
եկեալ են յայգկոյս, ճանապարհի երթեկն
չէ խափանեալ, զի միշտ յղեալ են զիւր,
զպանիր և զմսացուս, յոյժ շնորհակալիով
զքէն: Սակայն՝ թէ մինչև ցայժմ ճւր են և
զլէնչ առնեն, տակաւին չգիտեմք, և այլ
սոյնպիսիք:

Թուղթ ևս ի խօյ առ Մէհրապն գը-
րեցաւ: Այնու պատճառաւ, զի այժմոյս ի
Հերակլ արքայէն Թուղթ ժամանեաց առ
սրբազան վեհն ի ձեռն Պատա բէկին: Իսկ
ընդ նոյն թղթոցն՝ Գ Թուղթ ևս էր յղեալ

առ սրբազան վեհն, զի հասուցէ առ Մեհ-
րապն: Եւ սրբազան վեհն ետ յղել զայնս առ
տէր Վահանն, զի առ նա հասուցէ, զոր և
ծանոյց սմա: Եւ զի այժմ իմացաք հաւաս-
տեաւ, որ Կարնոյ սարասկեար Հաճալի փա-
շայն երթալոց էր գէպի ճանիկներն, և ի
Սինօպ, զի ասէին թէ՛ Ռուսաց զօրքն նա-
ւով անցեալ յայսկոյս ծովուն, ընդ բերդո-
րայս տեղւոյն տան զկռիւ Ուստի՝ հրամա-
նաւ Արքային երթալոյ նա անդ: Թողեալ
զորդին իւր ի Կարին միւսալլիմ: Ջայս ծա-
նուցեալ սմա, հարկեաց գրել զայն կող-
մանցն զորպիսութիւնս: Եւ ջուղայեցի տի-
րացու Ստեփանին՝ ասաց ողջոյն տալ թէ
անդ իցէ: Այսք ևս առ տէր Վահանն յղեցան
ի Բայազիտ ընդ իւր Աբրահամ փայեկին յը-
գել առ իւրաքանչիւրն: Ի սեպտ. Գ:

ՅԵԻԲ

Յղելն սրբազան վեհին գառաջնորդու-
թեան կոնդակ վասն Հախպասու վա-
նիցն առ Աբրահամ պեհն:

Իսկ գալն Պատա բէկին ի Հերակլ Ար-
քայէն որ ի վերդ ասացաւ, էր վասն Հախ-
պատու վանից առաջնորդութեանն: Զի ըստ
որում լուեալ էաք յառաջ, որ և գրեցաք
սուրբ Երուսաղէմայ պատրիարքին յօգոս-
տոսի ԻԲ, թէ Աբրահամ վարդապետ նուի-
րակն ձեր կամի առաջնորդ լինիլ Հախպա-
տու: Այժմոյս արքայն Հերակլ գրեալ էր
սրբազան վեհին, թէ կամիմ շինել զՀախ-
պատ, զԱբրահամ վարդապետն առաջնորդ
արա նոյն վանիցն և իւր բոլոր վիճակին,
և կոնդակ յղեա վասն նորա, և յետոյ յղե-
լոց եմ ի սուրբ Աթոռդ զի եպիսկոպոս ևս
ձեռնագրեցես: Զսոյն խնդիր և Հախպա-
տու վանից թեմի ժողովուրդքն ևս որք ի
Թիֆլիզ՝ դրեալ էին բազմակնիք թղթով առ
սրբազան վեհն: Եւ սրբազան վեհին կատա-
րելով զխնդիր նոցա, գրեաց զկոնդակ ա-
ռաջնորդութեան համառօտ ի վերայ ամե-

նայն թեմին և վիճակին Հախպատու վանից. ընդունիլ զնա ինքեանց առաջնորդ՝ և օժանդակել նմա ի շինութիւն վանիցն այնմիկ: Թուղթ ես առ նոյն նոր առաջնորդ Արարհամ վարդապետն գրեաց, թէ ահա ըստ խնդրոյ Արքային և ժողովրդեանն արարի զքեզ առաջնորդ, ընթերցայ և զղիւղ զոր առ մեր Մկրտիչ վարդապետն գրեալ էիր, և կատարեցի զխնդիրդ և զհամառօտ կոնդակ մի առաջնորդութեան յղեցի վասն քոյ: Ուրեմն հետեանց վանիցդ շինութեան, և ընդ ամենն սիրով և խաղաղութեամբ վարելով ի կողանիւթ բանից ի րաց լեր, և ի փասքուս արանց հեռի մնաց և մի լսող լինիցիս բանսարկուաց և աղմկալուղից, և ընդ մեր Յովհաննէս վարդապետին յամենայն կողմանէ սիրով և խաղաղութեամբ կենցաղավարեաց, որպէս զի՝ մի ծնցի ի միջի ձերում վէճ ինչ, և գլխացաւութիւն լիցի մեզ և օրհնեալ Արքային, և այլ այսպէս պատուէրք: Թուղթ ես առ Թիֆլիզու առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն գրեաց, ծանուցանելով զկատարելն իւր զխնդիր Արքային և ժողովրդեանն, և կարգելն զԱրարհամ վարդապետն առաջնորդ Հախպատու սուրբ Նշանին, և յղելն վասն նորա զհամառօտ կոնդակ առաջնորդութեան: Եւ զպատուէրսն զորս գրեաց նմա խաղաղութեամբ վարել ընդ սմա, ծանոյց սմա և գնոյնս սմա ես պատուիրեաց, զի ազատ լիցի գլուխ իմ ի ցաւոց այտի, զորս մինչև ցայժմ կրեցի, և կրելոց եմ, և բաղում պատուէր սմա ևս առ այս: Եւ իւրով ձեռամբն սուղ ինչ յանդիմանութիւն ևս գրեաց սմա սիրով, վասն միշտ զկողանիւթ բանս գրելոյն: Կարճ միտքն այս, թէ ոչ որքան օգուտդ որ այտի, այնքան և ցաւդ մեզ, այլ ընդ միոյն հարիւր: Միթէ ամենեքեանքն առհասարակ վատացան, և զի՞նչ է այդքան աղաղակդ: Գոնէ ընդ այսքան աշխատութեանց և ցաւոց զոր հասուցանես, զպտուղ իմն ևս երևեցո: Փօլիցայ արարաք ի վերայ քոյ ասէ, և դեռ զտալդ չիմացաք, և չգրեցեր մեզ: Եթէ այդքան զգուհալ ես ասէ, ընդէր ոչ գաս աստ՝ մինչ գրեմ թէ եկ: Իսկ մինչ նստիս յօժարութեամբ, յայտ է թէ օգուտ ևս ունիս, և ոչ միայն ցաւ, թէպէտ դու միշտ զցաւդ գրես մեզ, և զօգուտ

ոչինչ բնաւ. և այլ առ այս բանք: Թուղթ ես առ Հերակլ Արքայն գրեաց սրբազան վեհն, ի պատասխանի թղթոյն, ծանուցանելով զկատարումն խնդրոյն, և յղելով առ ինքն զկոնդակն և զթուղթ Արարհամ վարդապետին: Իսկ զթուղթ Յովհաննէս վարդապետին ուրոյն ետուք Պատային տալ նմա: Որում և ծանոյց զուրախութիւնն իւր՝ որով ուրախացաւ վասն բարի դիտմանն իւրոյ, որ կամէր նորոգել զՀախպատ, ասելով ևս՝ թէ տացէ, տէր, զի և այլոց վանօրէից և սրբութեանց վայրաց ունիցիս զգոյն, հանդերձ յաջող ժամանակաւ և խաղաղութեամբ, զի շինեսցես զնոսս ևս, ի պայծառազարդութիւն և ի ճոխութիւն օրհնեալ անուան քոյ և թագաւորութեան, ըստ նշմանութեան նմանւոյն քոյ սրբոյն Կոստանդիանոսի: Եւ այլս սմին բանք, և յորդորումն, մնալ հաստատ ի վերայ նոյնոյ դիտմանն, առ ի շինել զսուրբ վանքն զայն: Եւ զոր ինչ պատուէրս գրեաց Արարհամ և Յովհաննէս վարդապետացն վասն սիրոյ և խաղաղութեան, որպէս ասացաւ ի վերոյ: Եւ խնդրեաց, զի ինքն ևս ասացէ Արարհամ վարդապետին խաղաղութեամբ վարել ընդ ամենեսեանն, և քսու արանց չհետևիլ և չլսել, և ի կողանիւթ բանից հեռի կալ, նաև ընդ Յովհաննէս վարդապետին սիրով կենցաղավարել, զի ազատ մնացին ասէ գլուխ քո և մեր ի ցաւոց: Ծանոյց և զնորոգումն սեանց սրբոյ եկեղեցւոյն: Օրհնակն է ի ընդորազրահամար յերեսն ՊԾԵ:

Իսկ և եղբարք Յովսէփ վարդապետին՝ Մովսէսն և Բէժանն գրեալ էին առ սրբազան վեհն զթուղթ, և խնդրէին գրել վերստին զթուղթ առ Արքայն վասն այն էլին՝ զոր խնդրէին ի նմանէ, զի տացէ ինքեանց: (զորոց ասացեալ է ի հոկտեմբերի Իէ ի թղթոջ Յովսէփ վարդապետին և այլ յառաջ) Եւ զթալզայն զոր Արքայն վասն այն բանիս լինելոյ՝ գրեալ և յղեալ էր, յառաջագոյն առ սրբազան վեհն, խնդրեալ էին, զի մէհտար Իւանին, որում տուեալ էր Արքայն զայն էլն, մեռեալ էր, ուստի՝ իբրու թէ զյաջող ժամանակ ճարեալ, յետս առնուլ ջանային զայն էլն: Վասնորոյ, գրեաց զթուղթ առ նոյն Մովսէսն և Բէժանն ի պատասխանի իւրեանց թղթոյն թէ քանիցս անգամ մեք

ըստ խնդրոյ Յովսէփ վարդապետին դրեցաք Արքային առ ձեզ, և նա խոստացաւ տալ, և ի մէջն խնդրեաց թէ՛ ժամանակ ինչ համբերեալ, զայդ հոգալոց եմք, Այժմ ալ վերստին զնորին գլխացաւութիւնս տալն նմա, և շատ վերաքշելն ինչ շնորհք ունի, Համբերեցէք և դուք ժամանակ մի մինչև որպէս խոստացեալ է Արքայն, այնպէս հոգացէ՛ք, և զթալզայն և զոր խնդրեալ էին, յղեաց առ նոսա եղեալ ի մէջ թղթոյն, և այսոքիւք Պատա բէկն ի սրբոյ Աթոռոյս ի սեպտեմբեր Ե:

ՅԻՄԳ

Վառն դրամոյն, որ էնաւ մեզ ի Սադիմայ Գուրալ Արտիմայ պիտէն Եղիազարու

Սրբոյ Երուսաղէմի նուիրակ Արքահամ վարդապետն որ առաջնորդ եղև Հախպատու, յառաջագոյն էհաս մեզ ի նմանէ զրամ ի ձեռն Կարբեցի մահտեսի Աղամալի որդի Եղիազարին, (Ճ) և մեք փօլիցայ արարաք ի վերայ Պօլսոյ պատրիարք Զաքարիա վարդապետին՝ հասուցանել ի սուրբ Երուսաղէմ, Յետոյ ես նոյն չափովն զրամ ի ձեռն նոյն Եղիազարին էր հասուցեալ, զի զայն ևս տացէ մեզ՝ զի փօլիցայիւ հասուցուք յԵրուսաղէմ, Իսկ նա զայլ հաշիւ ունելով ընդ նմա, յորմէ առնելիք ունէր լի թուման գրամ, զոր ի նմանէ խնդրէր՝ և նա ոչ փայտ, զայն գրամն իբրու ի զրաւի պահէր առ ինքն, մինչև զիւր հաշիւն յատակեացէ, և տպա տացէ մեզ և զապզ առեալ առ նա յղեացէ՛ք, Իսկ այժմ մինչ յառաջնորդ եղև Հախպատու, լցեալ զՎրացիսն կաշառով՝ յարդեանցն սրբոյ Երուսաղէմի, ի գալն աստ նոյն վրացի Պատային գրով Արքային՝ ի տանիլ վասն նորա զկոնդակ Առաջնորդութեան, տուեալ էր նմա զԵղիազարի թամասուկն, զի յետս առնուցու ի նմանէ զայն զրամն, զի կամէր զայն ես տանիլ և ի վր-

րացիսն տալ, Որոյ աղագաւ և Արքային դրեցուցեալ էր զթուղթ առ տեղւոյս խանն, զի կամ յԵղիազարէն զայն զրամն առեալ յանձնեացէ Պատային, և կամ թէ չտայցէ, յղեացէ զնա առ ինքն ի Թիֆլիզ, և մինչ այսպէս եղև, ապա Եղիազարն իբրու խղճահտրեալ վասն սրբոյ Երուսաղէմի, ի ծածուկ երեւ առ սրբազան վեհն զայն դրամն, և ծանոյց զայս, և խնդրեաց տալ ինքեան զզապզ մի՝ իբրու ի ՌՄԻԴ թուոյն և ի յուսիսի Բ գրեցեալ, այսու մտօք թէ՛ այսքան դրամ էհաս մեզ ի ձեռն Եղիազարին յարդեանցն Երուսաղէմի, և մեք գրեցաք ի Պօլիս, զի հասուցեն ի սուրբ Երուսաղէմ, Ուստի և զայս զապզ գրեալ և կնքեալ ետուք Եղիազարին, զի յղեացէ առ Արքահամ վարդապետն ի միամտութիւն նմին, և ես առն զայս զապզս պահելոց եմ առ իս և տանելոց եմ Պատային թէ՛ մինչև ցայժմ ես պահեալ եմ վասն յատակելոյ զիմ հաշիւն, և տակաւին ևս պահելոց եմ, մինչև նա գիմ լի թուման զրամն տացէ, և ապա ես զայս զապզս առ նա յղեցից, Վասնորոյ զզապզ գրեալ ըստ նոյն ասացելոյ ոճին, ետ նմա սրբազան վեհն, հաճեցեալ ընդ ասութիւնս նորին ի յօգուտ սրբոյ Երուսաղէմի, և զարձեալ ըստ խնդրոյ սոյն Եղիազարին գրեաց զթուղթ առ նոյն Արքահամ վարդապետն, առաջնորդն Հախպատու, ըստ ոճի զապզին, թէ զու որ յառաջագոյն այսքան դրամ էիր հասուցեալ Եղիազարին տալ մեզ, նա ի ՌՄԻԴ թուոյն և յուսիսի Բ ետ մեզ զայն դրամն, և մեք զապզ ետուք նմա առ ի միամտութիւն քեզ՝ զի յղեացէ առ քեզ, և գրեցաք ի Պօլիս հասուցանել ի սուրբ Երուսաղէմ զայն դրամն, զոր և հասուցեալ էր Իսկ դու այժմ նոր յետս խնդրես յԵղիազարէն զայն դրամն, զոր և նա ծանոյց մեզ, և իմացաք, որ սակա լի թումանին զոր դու տալոյ ես նմա, նա զայն զապզն իբր ի գրաւ առ ինքն է պահեալ, մինչև դու գերեսուն և երկու թումանն տացես, և ապա նա զզապզն առ քեզ յղեացէ, Իսկ արդ՝ ահա Բ ամ աւելի է, որ նա զայն դրամն մեզ է տուեալ, և մեք յԵրուսաղէմ եմք հասուցեալ, դու այժմ ընդէր յետս խնդրես ի նմանէ, և թէ՛ ահա մեք հարկեցաք զԵղիազարն, զայն զապզն առ քեզ յղել, զքեզ

ևս հարկադրեմ, զի դնորին չի թուամանն տացես նմա: Որպէս և ինքն գրեւոց է քեզ: Զայս թուղթս ևս ետուք Նղիազարին, զոր տարեալ յերևան ետ Պատային և նա աստ եկեալ ի սրբազան վեհէն ես իմացաւ զհասանին մեղ գրամոյն ի վաղուց, և ել ի սեպտեմբեր է:

ՅԵՄԻ

Վասն առն վերայգրեալ բանիս, առ պատգիարքն Երուսաղէմի

Ի սոյն միջոցիս, ի Գեանջայու ուխտաւորք ոմանք եկեալ՝ երթային ի սուրբ Երուսաղէմ, յորոց միջի գլխաւոր էր Բանաքեոցի Նւազրի որդի Աւետիսն: Վասնորոյ զթուղթ գրեաց սրբազան վեհն ի ձեռն նորին առ սուրբ Երուսաղէմի պատրիարք Յովակիմ վարդապետն, և ծանոյց զգրեւն յառաջ քան զայս առ ինքն զթուղթ ի յագոստոսի ԻԲ ի վերայ Պօլսոյ: Եւ վասն իւրեանց նուիրակ Արքահամ վարդապետին զոր ինչ յայնժամ գրեաց, այժմ յիշեցոյց, թէ ահա գրեալն մեր ի գլուխ ել ե կատարեցաւ, եղև նա առաջնորդ Հախպատու: Եւ դայլ ամենայն պատմութիւն զոր ի վերն ահա յամսոյս է գրեցաք, բոլորապէս վերեալ ծանոյց սմա: Թէ որպիսի օրինակաւ եղև նա առաջնորդ Հախպատու, և որպէս կամէր զառ Նղիազարն հասուցեալ զբանն յետս տանիլ, և տալ ի վրացիսն և թէ ինքն իրապէս խնայելով ի սուրբ տունն այն հնարիւք արգել զայն զբանն և ոչ ետ թոյլ տանիլ վրացն, որ և գրեաց իսկ առ պատրիարքն Պօլսոյ՝ զի ի սուրբ Երուսաղէմ հասուցէ զայն զբանն: Լեր ասէ առ այն միամիտ, զի քեզ է հասանելոց այն զբանն: Բայց լաւապէս նկատեալ ասէ զբարս ձերայնոցն, թէ զի՞նչ արարքն նոցին, և զի՞նչ գլխացաւութիւնք և նեղութիւնք սրտի հասանին մեզ յանուղղայ շարժմանց նոցին: Իսկ թէ ասէ զայլ իմն սնտոսի պատճառս գրեցէ նա քեզ, թէ Արքայն բռնութեամբ արար զայս, մի հաւատասցես, զի նիքն է պատճառն: Յառաջ մեծամեծ ետ նո-

ցա փոխ անուամբ, յետոյ այլ չկարացեալ առնուլ, ի վերայ առաջին տուելոցն զմեծամեծ յաւելմունս արարեալ՝ այսպէս ետ առնել: Զիւրապէսն ասէ յեկողացք իմա. զի և զոքա լաւ գիտեն: Քանզի նոյն յիշեալ Աւետիսն վէքիլ էր լեալ նմա ի Գեանջայ, և շատ արդիւնքն նորին՝ ձեռամբ նորին էին անցեալ. և լաւապէս գիտէր նա զորպիսաբար շարժմունս և զարարմունս նորին: Օրինակն է բոլորազրահամար տետրոջն, յերեսն ՊՄԵ, ՊՄԶ: Իսկ և՛ որ յամսոյս Գիոստացեալ եղև Կարնոյ նուիրակ Մեսրօպ վարդապետին, թէ յետ աւուրց ի վերայ Բայազտոյ զսրբալոյս Մեռոն եմք յղեւոց, այժմոյս որովհետեւ այս ուխտաւորքս ի պատրաստի գնացողք էին, և ի Կարին էին անկանելոց, վասնորոյ՝ յանձնեցաք նոցա զսրբալոյս Մեռոնն, այսինքն՝ նոյն յիշեալ Աւետիսին, և տէր Աւագ երիցուն, տանիլ տալ նմա: Թուղթ ևս գրեալ առ նոյն ինքն Կարնոյ նուիրակ Մեսրօպ վարդապետն, ծանոյց զայս: Ծանոյց և զգրեւն յառաջ յամսոյս Գ ի վերայ Բայազտոյ առ ինքն զթուղթ: Եւ զի այժմ փայակ էր յղեալ և թուղթ դրեալ, խոստացաւ յետոյ գրել զպատասխանին: Ելին սոքա ի սեպտ. ԺԱ:

Ի Պօլիս, յՄուրմէլի, ի Թօխսլիմ, եւ ի Կարին:

Եւ որպէս առ Ասղիմայ պատրիարքն՝ որ ասացաւ ի վերդ, նոյնպէս և առ Պօլսոյ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն գրեալ այժմ սրբազան վեհին ըստ նոյն օրինակին որ առ նա զթուղթ, ծանոյց նմա լիապէս զորպիսութիւնս Սաղիմայ նուիրակ Արքահամ վարդապետին՝ որ եղև առաջնորդ Հախպատու, և վերջապէս զայն ևս, թէ իրապէս զերծոյց ի նմանէ զզբանն՝ զոր կամէր յետս առնուլ յՆղիազարէն, և տալ Վրաց: Որ և՛ ըստ որում խոստացաւ պատրիարքին Սաղիմայ յամսոյս ԺԱ, գրեաց սմա այժմ, զի թէ զՅակոբ վարդապետն տակաւին ոչ իցէ ուղևորեալ յայս, և սրբոյ Աթոռոյս արդիւնք իցեն առ ինքն, զայն զբանն զոր աստ այժմ առաք, հասուցէ ի սուրբ Երուսաղէմ առ նորին պատրիարքն, և ում և տայցէ, զապգ առնուցու ի նմանէ և յղեացէ

աստ առ ինքն՝ զի և ինքն առ Արքայապետն յղեալ, յետս առնուցու ի նըմանէ զիւր զապզն, զոր յղեաց առ նա ի ձեռն Նղիպզարին, իսկ թէ ասէ Արքայապետն յայդր իցէ յղեալ զայն զապզն, զու առ, և յղեա առ մեղ, եւ թէ Յակոբ վարդապետն եկեալ իցէ ասէ յայսկոյս, և առ քեզ սրբոյ Աթոռոյս արդիւնք չլինիցի, ապա ի յՈւռումէլու նուիրակ Յովհաննէս վարդապետն զայն առնուցու և տացէ։ Որ և այսր աղազաւ դրեաց այժմ զզապզ և փօլիցայադիրն և յղեաց առ սա, զի ինքն տացէ զսուրբ Երուսաղէմի զրամն, և այս փօլիցայադիրս ի Յովհաննէս վարդապետն առնուցու իսկ թէ ասէ առ քեզ արդիւնք իցեն սրբոյ Աթոռոյս և յայնմանէ տացես, ապա՝ զայդ փօլիցայդ ևս առ ի Յովհաննէս վարդապետն. և առ քեզ պահալ ծանս մեզ զի որպէս և գրեցուք, այնպէս արասցես։ Եւ մինչ գրեցաք քեզ ասէ յառաջ զորպիսութիւնս սոյն Արքայապետն վարդապետիս, հարկեցաք ցուցանել սրբոյ Երուսաղէմի վէճիլին և իշխանաց զթուղթն մեր՝ զի նոքա ես իմասցին, թէ չէ գալոց նա յԵրուսաղէմ։ Դու ոչ գիտես ասէ թէ՛ որոց էիր ասացեալ, Ա թուղթ յղեցեր առ մեզ յղել առ նա, յորում թէ զինչ էր գրեալն, չգիտացաք։ Մեք ես ասէ յղեցաք առ նա և զպատասխանի ինչ ոչ ընկալաք։ Վերջապէս եղև ահա գրեալն մեր և կատարեցաւ։ Ուրեմն ում և ցուցեալ ես յառաջ զայն թուղթն մեր, այժմ ևս զայս թուղթս ցոյց տուր, զի թէ զառաջին գրեալն մեր առ նախանձու կամ այլ կերպիւ իցեն իմացեալ, այժմ զստուգութիւն ծանիցեն, և իմասցին թէ՛ զոր ինչ վասն այսպիսեաց գրեմք ճշմարտութեամբ գրեմք, թէպէտ խոտորնակի թարգմանին յոմանց գրեալքն մեր։ Եւ որպէս յօգոստոսի իբ ի թգթոյ Սազիմայ պատրիարքին ասացաւ, յղեալ էր նա զՎրկայական վասն նոյն յիշեցեալ Արքայապետին, զալ աստ և եպիսկոպոս ձեռնադրիլ։ Իսկ զՎրկայական զայն առ վերոյիշեցեալ Նղիպզարն էր յղեալ, հասուցանել առ նա։ Եւ Նղիպզարն գրեալ էր առ նա քանիցս անգամ թէ՛ գուշակոց ես աստ. թէ առ քեզ յղեցից զայս Վրկայականս, իսկ նա պատասխանի ինչ չէր գրեալ առ Նղիպ-

զարն, և տարի մի աւելի էր, որ առ նա էր տակաւին այն Վրկայականն։ Ուստի զայս ծանոյց սմա, և գրեաց թէ զիտէր նա՝ գիւրաց Վրկայականօքն էր լինելոց եպիսկոպոս, վասն այսորիկ զայն բնաւ ոչ խնդրեաց։ Եւ ըստ հաւաստի գիտողաց ասէ, մինչև ցայժմ մինչ ԵՃ, վատնեալ է ասէ ի գրուսն, որ բանն յայս հասոյց, և տակաւին ևս վատնէ։ Եւ որպէս յամսոյս Գ ասացաւ, թէպէտ դու ոչ էիր գրեալ ասէ դիր, այլ Նաղարէթն գրեալ էր մեզ ասէ, թէ պատրիարքն յետուուրց ինչ զՅակոբ վարդապետն յայգկոյս ուղևորելոց է։ Մինչև ցայժմ ասէ դեռ ձայն և նշան ինչ չերևցաւ։ Բայց ասէ յառաջ փօլիցայ արարաք ի վերայ քո. յետոյ մինչ լուաք ասէ զզալն Յակոբ վարդապետին, գրեցաք Առաքելին որ այլ մի յղեցէ առ քեզ զայն փօլիցայադիրն, և հարկեաց դրբել զպատասխանիս ի յօգոստոսի իբ գրելոցն առ ինքն։ Եւ յառաջ զիսէաք ասէ թէ՛ եկեղեցւոյ Ա սիւնն է խախտեցեալ, յետոյ մինչ զայն Աստուծով նորոգեալ ի հիմանէ մինչև ցկամարն, զերծաք, գտաք և զայլ Բ սիւնն խախտեալ յոյժ, որ եղև Գ։ Առաջինն էր հարաւակողման յետին դասու սիւնն, գոր նորոգեցաք. իսկ երկրորդն է հարաւակողման առաջին դասու սիւնն և երրորդն է հիւսիստեղծման յետին դասու սիւնն։ Զորոց զգծուարութիւնն և զծանրութիւն ծախուցն դրել ոչ կարեմ ասէ, թերևս յեկողաց իմասցիս։ Օրինակն է ի բոլորագրահամար տետրոջն ՊԾԵ, ՊԾԷ. իսկ և գրեանքն որք ի Պօլսոյ և յայլ տեղեաց եկեալ էին, պատասխանիք նոցին մինչև ցարդ չէին գրեցեալք, վասնորոյ այժմ զթուղթ գրեաց առ Ուռումէլու նուիրակ Յովհաննէս վարդապետն, ի պատասխանի ի յունիսի Ժ և ի յուլիսի ի գրեցեալ Բ թղթոյն։ Որ այժմ նորապէս գրեմ էր հասուցեալ ի Պօլիս առ Նաղարէթն(ա), զոր և Նաղարէթն ևս գրէր, թէ առիս էհաս։ Ուստի՝ գրեաց զմիամտութիւն և զշնորհակալութիւն։ Եւ այս թուղթս նորին, էր պատասխանի այնց թղթոց սրբազան վեհին, որք գրեցան առ նա ի մարտի ԼԱ, և ի իԹ։ Իսկ և ծանոյց զփօլիցայ առնելն այժմ ի վերայ իւր ի ձեռն պատրիարքին, զի առ մեզ յարդեանցն Երուսաղէմի դրամն էհաս ասէ, և այդ փօլիցայդ Երուսաղէմ է հասանելոց։ Դրեալ

եմք ասէ պարտաւորութիւն, զի թէ առ ինքն սրբոյ Աթոռոյս արդիւնք իցեն, յայնմանէ տացէ, ապա թէ ոչ, ի քէն առեալ տացէ: Ուրեմն՝ մինչ յղեսցէ նա առ քեզ զփօլիցայադիրն եւ խնդրեսցէ, դու ես տուր: Այլ ե՛վման Ղափանու Քրտիկան զիւղի սուրբ Աստուածածնի եկեղեցւոյ զանձանակադրամին, որպէս ի հոկտեմբերի ԺԱ եւ այլ յառաջ ասացաւ, այժմ ես գրէր ստիպմամբ Ա զապգ գրելառ Վառնացի տիրացու Գրիգորն, եւ յղել առ ինքն, զի նմա տուեալ առնուցու զայն դրամն: Եւ զապգն ասէր այնպէս գրեա, զի մի ես այլ ոք իշխեսցէ խնդիր առնել ի նշմանէ վման այն դրամոյն: Եւ սրբազան վեհիկն հարկեցեալ ի շատ թախանձմանէն՝ օրհնութիւն զապղանման գրեաց առ նոյն Վառնացի տիրացու Գրիգորն, զի զայն դրամն տացէ Յովհաննէս վարդապետ նուիրակին մերոյ, եւ զայս թուղթս իբրու զապգ առ ինքն պահեսցէ, եւ խնդրողացն ցուցցէ: Եւ ոչ ոք ունի ասէ իշխանութիւն խնդիր առնելոյ ի քէն վման այն դրամոյն՝ կամ պահանջելոյ. ոչ ի յայսկոյս եղելոցն, եւ ոչ ի յայգիկոյս եղելոցն. զի մեք եմք ասէ տէր եւ հոգաբարձու եւ վերանորոգողն եկեղեցեաց, եւ զպակասութիւնս նոցին լցուցանող, այլ ոչ դոյ փոյթ ինչ: Յղեաց զայս առ Յովհաննէս վարդապետն, տալ նմա, եւ առնուլ զայն դրամն: Այլ ե՛վ զխորթ եւ զապգ բան իմն գրէր սա թէ՛ զարդիւնսն իմ հասուցեալ եմ ի մեծն Պօլիս ի ձեռս այլ եւ այլ անձանց, հաւատարիմ ոք ցոյց ինձ անդ, զի մերձեալ եմ զգործս աւարտել, երբ եկից անդ՝ առեալ յայլոցն նմա յանձնեցից, զի ի սուրբ Աթոռդ հասցի, ո՞ գիտէ, մահ եւ մեռանիլ գոյ, սրբոյ Աթոռոյդ արդեանցն մի գիպեսցի քնաս ինչ: Ուստի գրեաց նմա սրբազան վեհն թէ՛ չիմացայ թէ զայգ ինչ մտօք գրես, զի ի հարկէ որպէս օրէն եւ կարգն է հարազատ նուիրակացն եւ որդւոցն սրբոյ Աթոռոյս երբ աւարտիցես զգործդ, գալոց ես ի սուրբ Աթոռս ի հանգչիլ յաշխատութեանցդ, եւ ի վարձատրիլ ըսա հոգւոյդ եւ ըստ մարմնոյդ: Մեք զքեզ քան զայսն առաւել գիտեմք սրբոյ Աթոռոյս եւ մեզ հարազատ եւ յատուկ որդի, եւ զօտար կարծիս ինչ չունիմք զքէն, եւ գիտեմք, զի դու ես վման բազմամեայ տարազրութեանդ կարօ-

տիս ի սուրբ Աթոռս եւ առ աղաներամ միաբան եղբարս քո դիմել, ապա զինչ է այգ պաղ գրոյցդ զոր գրես: Երբ եկեսցես ասէ ի Պօլիս, որքան եւ իցէ հնար, տացես անդ Նազարէթին եւ այլոց, զի ի Կարին առնուցու, եւ զմնացեալն ընդ քեզ բերցես: Իսկ ե՛վ վման Իսմայլցւոց պարտուցն որ գրեցաւ առ սա ի մարտի ԼԱ, զի զընդիմացօղսն՝ եւ զչկամեցօղսն ի տալ՝ գրեսցէ յանուանէ, զի տայցէ ըստ արժանեաց իւրեանց զվարձա. այժմ գրեալ էր առ նոսա հանդերձ բարկութեան թղթովն սրբազան վեհիկն, որ գրեցաւ առ նոսա ի հոկտեմբերի ԺԱ, եւ խնդրեալ էր զայն դրամն: Իսկ նոքա Բ աւիս պահեալ զնա առ ինքեանս խաբեալ էին թէ՛ մնայ աստ, զի տացուք, եւ յետոյ այլ ոչ էին տուեալ, եւ նա դատարկ ելեալ էր անտի: Վասնորոյ՝ գրեալ էր այժմ զանուանս իշխանաց նոցա: Եւ սրբազան վեհն զթուղթ մեղադրութեան եւ բարկութեան գրեաց այժմ առ նոսա, այսինքն՝ առ եկեղեցական մահտեսի Սիմոնն, Անտօնենց Յովաննէսն, Պալի որդի մահտեսի Յարութիւնն; Կիրակոսն, Համալի որդի Յօհանն, մահտեսի Բալին, Տուգախցի Գրիգորն, մեր զանձապետ Բարխուտարենց Սարգիսն, Թօփշոնց մահտեսի Գրիգորն, Երեանցի Գրիգորն, Արահամն, եւ էսկիրարենց Յովաննէսն: Որոց յոյժ սաստիկ մեղադրութիւն վման չտալոյն զդրամն, եւ խարելոյն դնուիրակն, եւ Բամիս անդ պահելոյն զնա: Որք յառաջ քան զձեզ իշխանք էին ասէ յայդր, զսուրբ Աթոռս շահէին առատ արդեամբք, եւ քաղաքդ այգ ի կողմանէ առատ արդիւնատրութեանն, իբր յատուկ իմն էր սրբոյ Աթոռոյս: Իսկ այժմ դուք մայքսն անամօթ եղէք ասէ, մինչ զի բացի յոչ շահելոյն զսուրբ Աթոռս, զայլոց տուեալն ես յափշտակէք, եւ չտաք, եւ զրկէք զսուրբ Աթոռս: Եւ որքան գրեցաք առ ձեզ ասէ, թէ սիրով՝ թէ մեղադրութեամբ, թէ օրհնութեամբ, թէ յորդորմամբ, եւ թէ ի ձեռն նուիրակին մերոյ յորդորելով, դուք ոչ ի սիրոյն մերոյ պատկանեցայք, ոչ ի յօրհնութենէն եւ յորդորանաց մերոց ամաչեցիք, ոչ ի մեղադրութենէն մերմէ զգաստացայք, եւ ոչ ի բարկութենէ երկեայք: Ոչ զսրբոյ Աթոռոյս պատիւ պահեցիք, եւ ոչ ի հոգևոր իշխա-

խանին որ ի վերն գրեցաւ, յղեաց առ սոսա հասուցանել առ նա: Եւ զփօլիցայն զոր արար ի վերայ նորա ի ձեռն պատրիարքին, զի առեալ յերուսաղէմ հասուցէ, սոցա ես ծանոյց: Եւ զայն ես թէ՛ դրեցաք, զի թէ սրբոյ Աթոռոյս արդիւնք իցեն առ ինքն, յայմանէ տացէ պատրիարքին. և վասն Յակոր վարդապետին որ գրեալ էին թէ գալոց է, գրեաց թէ՛ մինչև ցայժմ գեռ գալոյ նշան չերևի: Եւ որ յօգոստոսի ԻԲ փօլիցայ արարեալ ի վերայ պատրիարքին, զփօլիցագիրն առ Առաքելն յղեաց. յետոյ մինչ լուաւ զգալն Յակովբ վարդապետին, որոյ սակս և Առաքելն գրեալ էր թէ՛ Նազարէթին անգ գրամ է տուեալ, պիտի աստ առնու ի մէնջ, գրեա, զի մեզ շատ սխլաթ չառնէ, որ և գրեաց յամսոյս Գ Յակոր վարդապետին, զի զայն փօլիցայագիրն յԱռաքելն առեալ բերցէ՝ զի աստ ի վերայ իւր հաշուեսցի, և զմնացեալ զրաձն սխլաթով չուղէ, զայս ևս ծանոյց սոցա. զՊատրիարքի և զՅովհաննէս վարդապետի պահարանսն ևս առ սոսա յղեաց: Հասուցանել առ իւրաքանչիւրսն և զպատասխանիսն առնուլ և յղել աստ:

Թուղթ ևս ի Թօխաթ՝ առ սրբոյ Աթոռոյս վէքիլ և զանձապետ մահտեսի Աղամջանն՝ գրեաց ի պատասխանի ի յօգոստոսի Ա գրեալ թղթոյն: Վասն Նսայի վարդապետի դրամոյն որ առ սա՝ (ԳՅ) զոր ինչ գրեաց Նազարէթին, զնոյնս և սմա գրեաց, զի մեք ասէ ի վերայ նոցա եմք հաշուեալ, կամ Առաքելին հասո, և կամ Նազարէթին, որն և ինքզրիցէ Իսկ եթէ նոքա չինքզրիցեն և չառնուցուն ասէ, ապա՝ փօլիցայիւ հասո զայգ ի Կարին առ մեր վէքիլ Հայրապետն, զի և նա առ մեզ հասուցէ: Եւ վասն այն դրամոյն՝ զոր Թօխաթու նուիրակ Սահակ վարդապետն տուեալ էր ի Կեսարիա յոյն Յակուբ օղուռն, սա ևս գրէր: Դրեաց թէ մինչև ցայժմ դեռ չիմացայք թէ՛ որպէս եղև. գրեալ եմք վէքիլին մերոյ Հայրապետին, և գեռ զպատասխանի ինչ չեմք առեալ: Եւ որ յօգոստոսի ԻԲ փօլիցայ արար ի վերայ նոյն Սահակ վարդապետին տալ սմա, գրեաց սմա մուղայէթ լինիլ և առնուլ: Իսկ ի վերայ Անկիւրիոյ նուիրակ Աստուածատուր վարդապետին որ փօլիցայ արար յօգոստոսի ԻԲ, նա զգործն աւարտեալ,

ԴԻՄԵՆ Հայոց պատմ. ԺԱ.

յետ զնալոյ այն թղթոյն եկեալ ի սուրբ Աթոռս եմուտ ամենեկն դատարկ: Ուստի՝ դրեալ ծանոյց սմա, և պատուիրեաց զայն փօլիցագիրն պատառել, և հանդերձ բարեազրով նորին յետս առ մեզ յղել աստ: Կրկին ևս միամտութիւն գրեաց սմա վասն այն դրամոյն, զոր Հայրապետն փօլիցայիւ առեալ էր ի սմանէ, թէ մեզ էհաս, որ ևս էր յարդեանց սոյն Աստուածատուր վարդապետ սակաւարգիւն նուիրակիս: Եւ անդ Թօմաջան ոմն կայր՝ ազգաւ ասորի, վասն նորա զօրհնութեան թուղթ էր խնդրեալ, գրեաց թէ՛ այժմ անձեռնհաս եղաք, յետոյ եմք գրելոց: Այլ և՛ որ յառաջ զօրհնութեան թուղթս էր խնդրեալ վասն ոմանց, բայց անորոշ էր գրեալ, ուստի գրեաց յայնժամ ի յուլիսի Բ, պարզապէս գրել զանուանսն, զի ապա դրեացէ զօրհնութեան թուղթս: Եւ նա այժմ գրեալ էր պարզապէս: Վասնորոյ՝ զթուղթ գրեաց առ պարոն Պօզոսն, որ զկտակ հարսին իւրոյ Հռիփսիմէին, որ էր ընդ... զոռուշի Ա փոքրիկ արծաթեայ խաչ, տուեալ էր սոյն մահտեսի Աղամջանիս:

Թուղթ առ մահտեսի Աստուածատուրն, որ զկտակ հանգուցեալ մօրն իւրոյ Մարիամին, (Ժ) տուեալ էր սմա:

Թուղթ ևս առ մահտեսի Յակուբ ոմն Զաթալբաշ կոչեցեալ, որ զկտակ Յովհաննիսի ումնն տուեալ էր սմա: Զորս առ սա յղեաց տալ նոցա: Եւ պատուիրեաց, զի յօգոստոսի ԻԲ գրեալ թղթոյ՝ և այս թղթոյս պատասխանիսն, շուտով դրեացէ:

Թուղթ ևս ի Կարին առ սրբոյ Աթոռոյս վէքիլ Հայրապետն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր թարց թուոյ էր գրեալ, զոր այժմ երեք Մեսրօպ վարդապետի յղեալ փայակն, որ ի վերն յամսոյս ԺԱ ի նորին թրդթոյն յիշեցաւ: Նախ պատուէր՝ զի թարց թուականի թուղթ մի գրեցէ: Երկրորդ՝ զի թուղթն ծայրէ ի ծայր գրեալ զմէր, և յորժամ բանայաք, դրեալն պատառիւր, գրեաց այնպէս չառնել: Եւ զոր ինչ այժմ գրեալ էր, նոցին պատասխանին գրեալ էաք յառաջ յօգոստոսի ԻԲ, ծանոյց սմա: Եւ ի ձեռն մահտեսի Աղամջանին որ ի յԱստուածատուր վարդապետի արդեանց գրամ էր հասեալ սմա, սա ևս ի գալն Աստուածատուր վարդապետին զապղ էր տուեալ նմա,

զի բերեալ աստ հաշիւ տացէ: Ուստի՝ այժմ գրեալ էր սրբազան վեհին զայն դապշն իւր յղել յ'ստ առ ինքն: զոր ե յղեաց ի մէջ Թղթոյս: Եւ որպէս յօգոստոսի ԻԲ, այժմ ես գրեաց սմա զմիամտութիւն վասն երկիցս առ մեզ յղեալ դրամացն ի ձեռն տէր Վահանին: Նաեւ՝ ԻԸ զոռուշի շաքեար՝ և Բ նեղ դաստախոունս էր յղեալ սա, որ ձեռնաբ տէր Վահանին աստ հասին: Ուստի՝ գրեաց զմիամտութիւն: Եւ վասն Եսայի վարդապետի առ մահտեսի Աղամջանն եղեալ դրամոյն զոր ինչ առ նոյն մահտեսի Աղամջանն և առ Նաղարէթն գրեաց, զնոյնս լրիւ սմա գրեաց: և զայն ևս՝ Թէ գրեցի մահտեսի Աղամջանին, որ Թէ Նաղարէթն կամ Առաքելն զայն դրամն չառնուն, առ քեզ յղէ, որ դու ևս մեզ հասուցես: Ուրեմն եթէ նոքա չառնուն, դու մուզայէթ լեր և առ: Եւ վասն Ահաիկ վարդապետի դրամոյն՝ որ Եսկուր օղլուն էր հասուցեալ, գրեաց Թէ՝ ահա քանի ամիս էանց, Էր ոչ առնուք: Եւ հարկեաց առնուլ և յղել առ ինքն աստ ի վերայ Կարսայ կամ Բայազիտայ: Կամ Թէ Մեսրօպ վարդապետն զալոց իցէ՝ նմա տացէ զի բերցէ: Եւ վասն Արապկերցի Մարտիրոսի տալեացն որպէս յօգոստոսի ԻԲ և ի յամսոյս Գ առ Պետրոս վարդապետն, այժմ ևս գրեաց սմա հարկ՝ հոգալ շուտով ընդ Առաքելին, և առնուլ: Թէ ևս չտայցէ ասէ, այնուհետեւ ես գիտեմ: ԶԹուղթ մահտեսի Աղամջանին յղեաց առ սա՝ առ նա հասուցանել շուտով:

Թուղթ ևս ի Կարին առ Մուրտիկզաղէ Խօշայ Առաքելն և տիրացու Միմէօնն: Մանուցանելով զգրելն յառաջ քան զայս ի յօգոստոսի ԻԲ և յամսոյս Գ զԹուղթս երկարապէս: Եւ խնդրելով զպատասխանիսն: Վասն Եսայի վարդապետի դրամոյն որ ինչ առ Նաղարէթն, առ մահտեսի Աղամջանն և առ մեր վէճիլ Հայրապետն, զնոյնս և սոցա գրեաց լիապէս: Եթէ ձեզ շահ է ասէ, ընդէր ոչ առնուք: Իսկ եթէ ֆլան է, ընդէր ոչ ծանուցանէք մեզ, որ մեք ևս ի ձեռն այլ հաւատարմի բերցուք զմեր դրամն: Եւ հարկ՝ զի Թէ ինքեանց պիտոյ է, առնուցուն: Եւ պա Թէ ոչ, ծանուցեն ինքեան, զի ի ձեռն մեր վէճիլ Հայրապետին բերել տացէ: Նմա ևս գրեցի ասէ ձեզ հարցանել, զստոյգն գր-

րեսջիք մեզ: Եւ վասն Մարտիրոսի տալեացն Խաչէս Հայրապետին, նոյնպէս և սոցա գրեաց մեղադրութեամբ հարկ, Թէ ընդէր ոչ հետեիք և առնուք զմեր դրամն: Եւ հարկ, զի շուտով գտալն և զչտալն գրեացն: ԶԹուղթսն Պալսոյ առ սոսա յղեաց՝ յղել առ Նաղարէթն:

Թուղթ ևս առ Կարնոյ նուիրակ Մեսրօպ վարդապետն գրեաց ի պատասխանի յօգոստոսի Դ գրեալ Թղթոյն, զոր ընդ Յօհանն ծեր փայեկին յղեալ էր, որ էր յատկապէս խնդիր վասն Ղարիպօղլի կոչեցեալ տէր-Յովհաննէսին, զոր ընդ այլ Բ երիցանց ի Թղթոյ սորին բանադրեաց: որ որովհետեւ ի Կարսայ առաջնորդ Կարապետ վարդապետէն էր ձեռնադրեցեալ, ուստի գրէր Թէ՝ այնպէս գրեան Թէ՝ ըստ խնդրոյ Կարսեցւոցն արձակեցի, զի մի և այլքն զիս ստիպեացն: Վասնորոյ՝ և սրբազան վեհն ըստ խնդրոյն արձակեաց զայն քահանայն, ըստ այնմ ոճի զոր գրեալ էր, գրելով զարձակումն ի սոյն Թղթոյ, որովհետեւ զբանադրանսն ևս ի սորին Թղթոյն էր գրեալ յառաջ: Մանոյց ևս յառաջ քան զայս ի սեպտեմբեր ամսոյս Գ և ի ԺԱ գրելն առ ինքն զԹուղթն, և ըստ խնդրոյն յղելն զսրբալոյս մեռն ի ձեռն ուխտաւորացն: Եւ զի գրէր Թէ՝ զյիշատակիս շինեցուցանեմ, ի յաւարտին որոց՝ գալոց եմ: Գրեաց Թէ՝ զոր ինչ յառաջ գրեալ եմ քեզ՝ ամենին կատարումն տուեալ, և զյիշատակիս շինեցուցեալ, փութացուցես զգալդ: Եւ ի գալդ՝ ջանա ասէ յԱռաքելին դրամ առնուլ և բերել ընդ քեզ, նոյնպէս ի Թօխաթու նսւիրակէն գրամ կայ յայդր, զոր Հայրապետն առնուց է, զայն ևս ան ասէ և բեր ընդ քեզ: Եւ զի Անկիւրիոյ նուիրակ Աստուածատուր վարդապետն ամենին դատարկ եկն ասա, Թէ ի նազդից, և Թէ ի քարոց, և լսէաք Թէ՝ ի Կարին բան ունի թողեալ և ծախեալ, և Ա ժամացոյց ևս առ սորին սպասաւոր Գանիէլ վարդապետն թողեալ լսէաք: Վասն որոյ՝ գրեաց սմա հետեիլ՝ իմանալ և գրել ինքեան: Նոյնպէս և վասն Յակոբ վարդապետին որ գալոց էր այժմ ևս գրեաց զնոյն պատուէր, մուզայէթ լինել՝ և աստ յղել: Եւ զչիք Մովսէսի բանադրանսն զոր յամսոյս Գ յղեաց, ասաց ընթեռնուլ որպէս յառաջ գրեաց, և Թէ չը-

դղջանայ, թէ ոչ, ազդել ինքեան: Ջայս ուրոյն
ետուք փայեկին, տալ նմա: Իսկ զՀայրապետի
պահարանն եղեալ յԱռաքելի թղթոյն, յղեցաք
առ նա ընդ նոյն փայեկին, զի նա տացէ Հայ-
րապետին: Ել ծեր ԅօհան փայեկն ի սեպտ. ԺԳ:

=====

ՅԵՒԵ

Առ Իսրայէլ կաթողիկոսն ի Գեան-
ջայ, գի երբ Յովհաննէս կաթողի-
կոսն գայցէ, ինքն եւս եկեցցէ:

Վասն փութով աստ վերադառնալոյ որ
պայմանեաց սրբազան վեհին Իսրայէլ կա-
թողիկոսն, այժմոյս նա զիր էր գրեալ առ
սրբազան վեհն, ե Գ մարգ յղեալ, հարցա-
նելով թէ՝ Երբ եկից: Եւ որովհետեւ Յով-
հաննէս կաթողիկոսն եւս էր զսոյն հար-
ցեալ. և սրբազան վեհն գրեաց նմա, զի յետ
սրբոյ Պաշի տօնին եկեցցէ: Վասնորոյ այ-
ժըմ մտածեաց, թէ գուցէ յանպատշաճ ժա-
մանակի եկեցցէ սա, և երկարապէս աստնստ-
ցի դատարկ, սպասելով գալստեան Յով-
հաննէս կաթողիկոսին, ուստի զթուղթ գը-
րեաց առ Իսրայէլ կաթողիկոսն ի պա-
տասխանի թղթոյն, և ծանոյց զայս, որպէս
զի՝ մի յանպատշաճ ժամանակի եկեալ աստ
մնացէ դատարկ, գիտես ասէ, զի մեք եւս
ի զրազմունս եմք այժմ, մանաւանդ՝ պա-
շարեցեալք հոգօք նորոգութեան սեանց սըր-
բոց եկեղեցւոյն, և տեսեր ահա, զի եկեղե-
ցին լցեալ կայ փայտիւք իսկեալայիցն: Ուս-
տի՝ ուշադիր լըր ասէ, երբ Յովհաննէս կա-
թողիկոսն գալոց լիցի, զու եւս եկ յայն-
ժամ, և մի յամիցիս: Գիր եւս գրեա առ նա,
իմա զերբ գալն, և զու եւս եկ յայնժամ: Ի
ձեռն նոյն Գ արանցն ի սեպտ. ԺԶ:

=====

ՅԵՒԶ

Ի Վան առ սիրացու Սեփանն, եւ ի
Կարին առ Մուրսիկեանց Առաքելն:

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն ի Վան
առ Զուգայեցի հանգուցեալ տէր Յովհանն-

նէսի որդի տիրացու Ստեփաննոսն, ի պա-
տասխանի թղթոյն՝ զոր յօգոստոսի և զը-
րեալ էր ի Պոյայ, և գնալոց էր ի Վան:
Նախ վասն տրամութեանն զոր կրէր դեռ
եւս վասն մահուան հօրն, մխիթարութիւն
գրեաց, և զրանս յուսադրութեան և քաջա-
լերութեան: Ապա՝ որպէս ի յուլիսի Զ,
նոյնպէս և այժմ գրեաց սմա վասն միոյ
սեան սրբոյ եկեղեցւոյն ըստ իւր խնդրոյն,
զոր և այժմ խնդրէր, թէ գրելոց եմ քեզ
զորքանն միոյն ծախուց, զի որպէս խոս-
տանաս, տացես, և յիշատակ լիցի լուսահո-
գի հօր քոյ: Զի այնպէս գիտեաք ասէ թէ՝
մէկ սիւն է խախտեցեալ եկեղեցւոյ, յետոյ
տեսաք թէ, երեք սիւնքն են խախտեցեալք:
զորս յորժամ զերծցուք ասէ. զմիոյ ծախսն
քեզ գրելոց եմք ըստ խնդրոյդ: Այլ և, սա
զմարդ յղել կամէր ի մեծն Պօլիս իւրով բե-
ռամբքն, և գրէր սրբազան վեհին, զի փո-
լիցագիր գրեալ ի մեծն Պօլիս, յղեցցէ առ
ինքն. զի և ինքն յղեցցէ անգ ի ձեռն իւր
մարդոյն, որոյ անունն Գալուստ գրէր: Որ-
պէս զի, անդ կամ նմա տացեն զգրաւն, և կամ
վանցի Ասլան Աղային վասն իւր բանին: (զի
և նա ի հարկէ ըսկեր էր սորին վաճառացն):
զի և ինքն աստ մեզ տացէ: Եւ կամ ի Զմիւռին
թէ կամիցիս գրել ասէ, եւս է բարի, զի Գա-
լուստն անդ եւս ունի գնալոյ գիտումն: Իսկ
սրբազան վեհն գրեաց նմա թէ՝ պատրիար-
քն այժմ զՅակոբ վարդապետն յղեալ է
յայտելոյս, ոչ գիտեմք ասէ թէ՝ բերէ ընդ
իւր զգրամ, թէ թողեալ է ի Պօլիս: Յետ
քանեաց աւուրց գալոց է ասէ, տեսցուք,
եթէ գոյ մեզ դրամ ի Պօլիս, գրեսցուք ըստ
խնդրոյդ զփօլիցագիր՝ և յղեսցուք առ քեզ:
Իսկ ի Զմիւռին զոչ ունիմք այժմ ասէ:
Բայց թէ կամիցիս ասէ, ի վերայ Ուռումե-
լու նուիրակին գրեալ զփօլիցագիր առ քեզ
յղեսցուք, և զու յղեա առ քո մարգն, զի
նա կամ յՈւռումէլի գնացեալ առնուցու ի
նմանէ և կամ ի Պօլսոյ զգիրն առ նա յղեալ՝
զգրաւն անդ բերել տացէ: Իսկ և գրէր թէ՝
եթէ ի Շիրազ կամ ի Բասրա դրամ ունիս,
գոյ աստ մի ոմն, որ կամի աստ քեզ զոռւշ
տալ՝ և անդ առնուլ: Եւ զի արդիւնք հնդ-
կաց նուիրակ Փիլիպպոս վարդապետին ի
Բասրայ էին մնացեալ՝ վասն որոյ գրեաց
սմա, զի զանուն այն գրամ տողող և փո-

լիցայ խնդրող մարդոյն, և թէ իրքան կամի տալ մեզ զգրամ. և անդ առնուլ՝ գրեցէ ինքեան: Եւ հարկեաց շուտով դրել զպատասխանին:

Թուղթ Ես ի Կարին գրեցաւ առ Մուրտիկեանց Խոջայ Առաքելն և տիրացու Սիմէօնն ի պատասխանի ի սեպտեմբերի Ա գրեցեալ թղթոյն: Առ որս չէր հասեալ գեռ թուղթ՝ բայց յայնմանէ՝ որ ի Յուլիսի Գ գրեցաւ Ուստի՝ յայլ կարծիս անկեալք, գըրէր Առաքելն թէ՛ մեք ի տարի է որ սըրբոյ տանգ ծառայեմք, այժմ այլոց խօսիւք զմեզ մի ձգեր յաչաց, եւ զայլ ըստ սմին յուսահատական բանս գրէր, կարծելով թէ՛ մեք խսպառ ձեռն եմք քարշեալ յինքեանց, և վէքիլ Հայրապետին կամիմք այսուհետեւ զամենայն բանս մեր հոգալ: Ուստի՝ զմիամտութիւն գրեաց նմա սրբազան վեհն, թէ այդ ամենայն կարծիքդ ի զուր է, զի դուք մեր էք, և սրբոյ Աթոռոյս հարազատ որդիք, ի բաց զիք զայդ ունայն կարծիսդ: Որպէս և յօգոստոսի ԻԲ Ես գրեաց զսոյն: Եւ ծանոյց թէ՛ մինչև ցայժմ Գ զիր եմք գրեալ ձեզ՝ որք առ ձեզ են հասանելոց ի հարկէ: Այսինքն ի յօգոստոսի ԻԲ, ի սեպտեմբերի Գ, և ի ԺԴ: Եւ զամենից գրեցելոցն ձերոց զպատասխանիսն գրեալ եմք աւել, և իմացեալ էք: Եւ զի այժմ Ես գըրէին թէ՛ Յակոբ վարդապետին գրեան, զի վասն գրամոց մեզ սխալթ չառնէ. գրեաց թէ՛ ահա ի սեպտեմբերի Գ ի վերայ Բայազիտոյ գրեցի: Այլ և սոքա սխալմամբ Ա թուղթ էին եղեալ ի պահարանով սրբազան վեհին: Եւ զայն թուղթն նաղարէթն էր գըրեալ ի Թօխաթ առ Թագէոս ոմն, և առ սոսա յղեալ: Եւ սրբազան վեհին կարծելով թէ՛ վասն մերոց բանից է, բացեալ ընթերցան, և տեսաք զի սխալմամբ էին աստ յղեալ, քանզի վասն իւրեանց տալեաց և առնելեաց էր գրեցեալ: Ուստի եղեալ զայն ի թղթոյն, յետոս առ սոսա յղեաց, գրելով զսխալին իւրեանց: Այլ ևս՝ որ ի մայիսի ԻԹ գրեաց սրբազան վեհն Նաղարէթին, զի զղեղ իմն վասն քորին ճարեալ անդ ի բըժշկաց յղեացէ, նա այժմ յղեալ էր գերիս զեղս, որք էին հապ՝ և մաճուն, և օծանելի դեղ: Զորս առ Առաքելն էր յղեալ, և նա ի վերայ Բայազիտու ընդ թղթոցն յղեալ

էր աստ: Ուստի՝ ծանոյց զհասանիւն: Եւ զի տանող փայակ ոչ գոյր, ուստի ի յատուկ փայակ վարձեալ՝ զայս Բ թուղթս յղեցաք ի Բայազիտ առ տէր Վահանն, յղել ի Վան և ի Կարին: Փայակն յայս դեղջէ էր անուան Ղազար: Որ ել ի սեպտ. Ի.

.....

ՅԻՄԷ

Յիդելն սրբազան վեհին ի Կարս նուիրակ գալօսեցի Յովնանէս վարդապետն:

Նուիրակ յղեաց սրբազան վեհն ի Կարս զՊօլսեցի Յովնանէս վարդապետն (որ յառաջ Սազաթիէլ անուանիւր, և էր սպասաւոր Պօլսոյ պատրիարք Զաքարիա վարդապետին, զոր յղեալ էր նա աստ յառաջ, զի աստ մնացէ: Զոր ի յանցեալ ամին ձեռնադրել ետ սրբազան վեհն և Յովնանէս անուանեցաւ: Եւ զի այժմ նուիրակ արաք զնա Կարսայ, ուստի նուիրակական կոնդակ ետ նմա: Յորում թէպէտ ըստ սովորութեան գրեաց զԱխալցխա իւրովք վիճակօքն, բայց պատուիրեաց նմա չերթալ անդ, մինչև տեսցէ թէ՛ խնդրեն նոքա անգ երթալ, ապա ծանուցէ ինքեան, և ինքն որպէս գրեացէ, այնպէս արասցէ: Դրեաց և զշինումն երից սեանցն սրբոյ եկեղեցւոյն, և իմտատիայ խնդրեաց, տաւար՝ ոչխար և այլ ինչ:

Թուղթ Ես առ առաջնորդ Կարապետ վարդապետն գրեաց, յանձնարարութիւն վասն նորա: Եւ զի վասն տաւարի և ոչխարի ինքն ևս ջանասցէ ընդ նմա. և յորդորեաց զփողովուրդսն օգնութիւն առնել վասն շինութեան սեանց եկեղեցւոյն և այլ շինութեանցն, ի պէտս գործաւորացն: Ծանոյց ևս թէ Մօլլայ Ղարայն դեռ ոչ հասոյց աստ զփայտսն, որ յօգոստոսի ԻԲ ևս յիշեցաւ:

Փուսուլայ ևս գրեաց առ սա վասն նուիրակին առանձնօրէն, յամենայն կողմանէ մուղայէթ և ակնածու լինել: Դիտես զորպէսն ասէ, որ քաղաքի տղայ է, և ինք-

նազուլն մնացեալ: Եւ թէ վերերեւցուցէ ինչ, փութով—չտեսցէ ինքեան: Եւ այլ առ այս պատուէրք:

Թուղթ առ տեղւոյ փաշայն, յանձնարարութիւն վասն նուիրակին, և խնդիր՝ տալ զրույրուլթու, ե ի խնամա ունիլ: Եւ սէր՝ և բարեկամութիւն: Ընծայ յղեցաւ ամա՝ Ա աման զիւլապ, Ժ լիար նուշ ե չիր, և է սպիտակամոմ: Թուղթ ևս առ որդիսն Իրահիմ Աֆանտուն, միւտաոխս Մուստաֆայ՝ և զափուճի բաշի Նոման Աղայսն գրեաց, ըստ նոյն մտաց: Եւ զորպիսութենէ հօրն իւրեանց ևս էհարց, որ տակաւին ի Կարին էր: Սոցա ևս Ա աման զիւլապ, Բ մոմապատ, և յայլոցն ևս բաժին յղեաց ընդ նուիրակին: Անորոշ գրեցան միւտոց առ նուանքն:

Թուղթ ևս առ Ղարախան օղլի Ահմատ չիւսէին Աֆանտին, ըստ նոյն մտաց դարձեալ: Եւ զի ի վաղուց զթուղթ ոչ գրէր, ասաց վասն զբաղմանցս է, մանաւանդ՝ զի հարկաւոր բան ոչ զիպի: Բայց զու էր պակաս առնես զղիրդ: Միա ևս Ա աման զիւլապ, զութմայ, պորինճան:

Թուղթ ևս առ մեր մահտեսի Եղիայն գրեաց, նոյնպէս յանձնարարութիւն: Նաև՝ քահանայից, իշխանաց և ժողովրդոց տեղւոյն ողջոյն գրեաց ի սորին թղթոջն:

Թուղթ ևս առ պարոն Կոշտօ Կարապետն գրեաց. նոյնպէս յանձնարարութիւն վասն նուիրակին մերոյ:

Թուղթ ևս առ պարոն Գէորգն գրեաց, յատուկ յանձնարարութիւնս գրելով վասն նուիրակին: Յորմէ ե գորպիսութիւնս խնդրեաց զրել, և վասն Իրահիմ Աֆանտուն ևս էհարց: Եւ պատուէր՝ զի ընդ Կարապետ վարդապետին զընծայսն փաշային տաքեալ և զթուղթն տաքեալ մատուցեն, և զբուրուլթուն առնուցուն և լաւ օժանդակեցեն նուիրակին, զի արդիւնալի լիցի, և տաւար ոչխար ևս ժողովիցի ի ձեռնտուութիւն շինութեանց մերոց, և սեանց սրբոյ եկեղեցւոյն: Նոյնպէս և զԻբրահիմ Աֆանտուն որդւոց և զՂարախան օղլու թուղթսն և զընծայսն ևս տացեն: Որոց զիւլապն միայն էր գրեալ յանուանէ. իսկ զայլսն անորոշ գրեաց ի թղթոջ նոցա որպէս ասացաւ: Ուստի յղեաց զղաւթաբաձ և փուսուլայ և առ

Գէորգն, գրելով ի նմա զորոշակի գրեալսն ի թուղթսն տաճկաց, և զանորոշ գրեալսն: Զի Ծ զութմայ, Ժ լիար չիր, Ե լիար խազող ալվան, ԸՃ պորինճան: Յորոց ասէ զորքան Իրահիմ Աֆանտուն որդւոյն տալ պատշաճ տեսիք, և զորքան Ահմատ Աֆանտուն, և զորքան ևս այլոց՝ որոց իցէ պատշաճ, զայն ինքեանք ընտրեցեն և ըստ տեղւոյն տացեն: Ա կարաս գինի ևս յղեաց սմա, զի Ե լիար տացէ Կարապետ վարդապետին: Ե լիար մեր զանձապետին ևս այլ իշխանաց, որոց ինքն տեսցէ պատշաճ: Եւ Ժ լիարն՝ ինքն և Կօշտօն վայելեցեն: Կօշտօյին ևս զանձապետին անորոշ գրեցաւ, թէ գինի յղեցաք առ Գէորգն ընդ ձեզ ըմպել: Ել ի սեպա. Ին:

ՅԻՄԸ

Մահ Յամթայ առաջնորդ Պետրոս վարդապետին, եւ խնդրեցն նոցա գիւրապետն:

Առաջնորդն Յամթայ Պետրոս վարդապետն Հալէպցի վախճանեալ էր: Վասնորոյ՝ գրեալ էին Յամթեցիքն զթուղթ բազմակնիք առ սրբազան վեհն յատուկ փայեկաւ, և զայս ծանուցեալ, և խնդրէին, զի նախկին առաջնորդն իւրեանց Կարապետ վարդապետն՝ (զոր այժմ սրբ. վեհն առաջնորդ էր արարեալ Ղօշավանից) յղեացէ յառաջնորդութիւն ինքեանց: Զթուղթ մի ևս ըստ նոյն օրինակի առ պատրիարքն էին գրեալ ի մեծն Պօլիս, առնել զնա իւրեանց առաջնորդ՝ և Ֆերման յղել, զոր և ծանուցեալ էին իսկ սրբազան վեհին: Թուղթ մի ևս առ Կարապետ վարդապետն էին գրեալ աղբրսանօք, զի հաճեցի ընդ խնդիրս իւրեանց, և երթիցէ առ ինքեանս յառաջնորդութիւն: Ուստի զթուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ Կարապետ վարդապետն ի Ղօշավանք, և զայս ծանուց. և գրեաց, զի թէ կամի երթալ, ծանուցէ ինքեան, և թէ ոչ, զայն ևս ծանուցէ: Եւ զՅամթեցւոց առ նա գրեալ թուղթն՝ հանդերձ առ ինքն զբրեցեալ մահաարոյնս առ նա յղեաց, զի տես-

ցէ և զմահաւորն յետս յղեսցէ ասա հանդերձ թղթոյս պատասխանեալն, ի ձեռն նոյն փայեկին՝ որ ի Յամթայ եկեալ: Բանդի՛ Յամթեցիք այնպէս էին պայմանեալ փայեկին՝ որ ի Յամթայ էր եկեալ: Ի Կարտպեա վարդապետն, վասն այն և ումեք այժմ յղեցաք զնա անդ առ նա:

Փոստուլայ ես զրեաց առ սա առանձնօրէն, ե ծանոյց զմիտսն իւր, թէ ես ոչ կամիմ զի դու չանդ երթիցես. քանզի դիտես իսկ զորպիսութիւնս նոցա, այժմ սիրով խնդրեն. ե յետ սուղ ժամանակի այլ այնպէս ատելութիւնս և զժանտութիւնս են առնելոց՝ որպէս ե առնէին: Մանաւանդ՝ զի այն չար Մարտիրոսն չէ կնքեալ զմահաւորն. ուստի՛ նա ահա խեղութեամբ է վարելոց ընդ քեզ՝ ե զքեզ անհանգիստ առնլոց: Եւս առաւել՝ զի դու ինձ պիտանի ես, թէ յայդր չկամիս մնալ, զայլ քեզապառշաճ տեղիս տաց, կամ յայլ գործս կացուցից, զոր ե կամիցիս: Ըստ սոյն մտաց, փոստուլայ ես Մկրտիչ վարդապետին դրել ետ առ Գէորգն ի Կարս, զի իմասցի զմիտսն ե զկամսն նորին, թէ երթալ կամի, թէ ոչ, ե զրեացէ ինքեան: Ել Յամթայ փայակն գնալ ի Կարս ի սեպտեմբեր ԻԹ:

=====

ՅԻՍԹ

Առ Իբրահիմ Աճանցին ի Կարս, մինչ դարձաւ ի Կարնոյ:

Թուղթ զրեաց սրբազան վեհն ի Կարս, առ Իբրահիմ Աճանտին որ այժմ դարձեալ էր անդ ի Կարնոյ, և զրեալ էր առ խանն զթուղթ, ի ձեռն Սիւսան օղի իւսուֆ Ազային, ես զընծայս ես էր յղեալ նմա: Ուստի՛ և առ սրբազան վեհն ես էր գրեալ զթուղթ սիրոյ, ծանուցանելով զգալն: Եւ սրբազան վեհն ևս շնորհաւորեաց զգալուստն, և զշատ բանս սիրոյ գրեալ, վասն նուիրակին ևս յանձնարարութիւն գրեաց, որ յամսոյս Իժ գնաց անդ: Ել այս թղթովս Իւսուֆ Ազայն աստի ի սեպտ. Լ:

ԵՐԵՒԱՆՈՒ ԵՐԿՐԻՍ ՆՈՒԻՐԱԿ

Նուիրակ կարգեաց սրբազան վեհն Երեւանու երկրիս զկազմարար Նիկողայոս վարդապետն: Ուստի՛ ետ նմա զմէկ նուիրակական կոնդակ, որով զնաց ի նուիրակել զերկիրս ի հոկտեմբեր Ա:

=====

ՅԺ

Խոսելն Հալապու քաղաքացւոցն զՍսայ կաթողիկոսն, եւ հնազանդելն սրբ. բոյ Աթոռոյս: Եւ թուղթ ի Հնդիկս:

Հալապու ժողովուրդն զգուեալ և վերաւորեալ հոգով չափ ի կաթողիկոսէն Սսայ՝ որ Եփրեմ անուանիւր, որ այլ չնստելով ի Սիս ի Հալապ նստէր, և զգուեցուցեալ էր յոյժ զնոսա) գրեալ էին քտնիցս զթուղթ աղերսանաց բաղում կընքովք ի մեծն Պօլիս առ պատրիարքն և ի խանսն, զի որոշեսցեն զինքեանս ի տանէն Կիլիկիոյ արքունական ֆերմանով, և արասցեն թեմ և վիճակ սրբոյ Աթոռոյս Էջմիածնի: Եւ նոքա ի շատ ստիպմանց նոցին հարկեցեալ՝ արարեալ էին ըստ հայցուածոց նոցին. զի զԳէորգ վարդապետ ոմն ի նոյն վիճակէ՝ ըստ նոցին խնդրոյն առաջնորդ էր արարեալ ինքեանց պատրիարքն արքունական ֆերմանաւ, և իբրու որոշեալ էր ի տանէն Կիլիկիոյ, այլ ի կողմանէ սոյն բանիս ոչինչ գրէր բնաւ առ սրբազան վեհն: Իսկ այժմ, առաջնորդն և բոլոր միաբնադաւան ժողովուրդն Հալապու զրեալ էին զթուղթ աղերսանաց առ սրբազան վեհն բաղում կնքովք. և ծանուցանելով զայս եղելութիւն, խնդրէին հաճիլ ընդ սոյն արարեալս իւրեանց, առնել վիճակ սրբոյ Աթոռոյս, և գրել առ ինքեանս զթուղթ օրհնութեան, և սրտագիւրութեան, և տիրութիւն առնել ինքեանց: Մանաւանդ՝ գրել զթուղթս առ պատրիարքն և ի խանսն Պօլսոյ. զի զսոյն բանս մի յեղաշրջեսցեն ըստ կամաց Սսայ կաթողիկոսին, որ գնալոց է ասէ անդ՝ զի յեղաշրջել տացէ և յիւր կողմն արկցէ

Պերստին: Այլ տիրեա մեզ ասեն զի մի միւսանդամ ոտն նոցա մտցէ աստ: Եւ եթէ անտես առնիցես զաղաչանս մեր ասեն, ե Պօլսոյ պատրիարքն և իշխանքն ես թուլատրեսցեն յայժմայ յոյժ չափազանց վատութիւն է լինելոց, ե մանաւանդ՝ ի սարսափելի ատենին Գրիստոսի ասեն իրաւունս եմք խնդրելոց: Եւ առ այս յոյժ բաղում խնդիր՝ լալով և հառաչմամբ: Որք ե զսրբազան վեհի անունն յիշէին անգ ի սուրբ պատարագն. քանզի՝ արքունական հրամանաւ վարեալ էր անտի տեղւոյ փառայն զՍոսայ կաթողիկոսն: Որ յետ ելանելոյն ի քաղաքէն, զսուտ թամասուկ մի ժժ գողոհի՝ տուեալ էր ախթարմայ իշխանի միոյ Գիւրքէի Խուսֆ կոչեցելոյ. իբր թէ ես տալոց եմ սմա ի գրաւի դնելով զամենայն վախուպն եկեղեցւոյն Հալապու: Զորո ծանուցեալ էին նոքա սրբազան վեհին: Գրէին զսոյն խնդիր յատկապէս ես՝ տեղւոյ առաջնորդ Գէորգ վարդապետն, ե պարոն Ստեփանն Նըսնուսեցի, ե մահտեսի Կարապետ Ամիրայն Մկրեան, վասնորոյ ե սրբազան վեհն գործեաց զօրհնութեան կոնդակ առ ժողովուրդսն Հալապու, ի պատասխանի իւրեանց մահաարական թղթոյն: Նախ յուսադրութիւն յոյժ յոլով, ցաւակցաբար սփոփմամբ այսպիսի բանիւ թէ՛ ըստ կարգի բնութեան, հարց պարտ է ի խնդիր ելանել հեռացեալ որդւոց. և հովուին է հարկ խնդրել և զտանել զմոլորեալ հօտն իւր. այժմ զներհակն տեսաք ասէ, զի փոխանակ հօր ի խնդիր ելանելոյ որդւոց, և հովուի ընթանալոյ ի տանիլ զհօտս, որդիքն ելանեն ի խնդիր հարց և հոգևոր ծնօղի, և հօտքն յորդորեն զհովին ելանել և խնդրել զինքեանս: Եւ այս ոչ այլ իրիք աղազաւ է, եթէ ոչ վասն մեղաց մերոց: Զի թողեալ ասէ զուղիղ պողոտայն, ընթացաք ընդ թիւրսն, ոչ պահաց՝ իւրաքանչիւր ոք ի մէնջ զկանօն իւր, և ոչ ծանեալ զչափ իւր, այլ ամենեքեան ըստ կամաց իւրեանց ընթանալով՝ զբարեկարգութիւնն կորուստք իսպառ, զի ոչ ոք զանազանեաց և ընտրեաց ի մէնջ, որ ըստ Առաքելոյն բանի, տայք ըստ արժանւոյն իւրաքանչիւրոյ որում վայել էր պատիւ, զպատիւ, որում երկիւղ՝ զերկիւղ. այլ ինքնահաճեղեալք, զնաց ամենայն ոք ըստ իւր

կամաց, և եղծաւ բարեկարգութիւնն: Վասնորոյ՝ և էառ Աստուած ի մէնջ զամենաճոխ թագաւորութիւնն մեր, և մնաց միայն հոգևոր իշխանութիւնն: Եւ այն ևս ի տաճկական բռնութենէ զգուեալ՝ և ի չարութենէ ի միում վայրի չկարացին առնուլ կհանգիստ երանելի հայրապետքն մեր, այլ ի յոլով տեղիս տեղափոխեալք՝ նստէին առ ժամանակ մի: ոչ իբրու զհաստատուն Աթոռ Հայրապետութեան անգ հաստատելով, այլ յանուն սփրքոյ Աթոռոյն Էջմիածնի լեալ հայրապետ, եւ և յաջող էր նստիլ ըստ բերման ժամանակին, անդ նստէին, գոլով փոխանորդք նրոյն Հուսանորդին, և մի էր Հայրապետութիւնն, որպէս պատմիչք վկայեն: Իսկ մինչ իսպառ բարձաւ իշխանութիւնն մարմնաւոր, ազգիս հայոց, ապա՝ երանելի հայրապետքն մեր, այսինքն՝ Գրիգորիսեանքն և Ներսիսեանքն, որովհետեւ իսպառ անընտելք էին տաճկական իշխանութեան, համակամուլութեամբ վարդապետաց և իշխանաց ժամանակին, փոխեցին զԱթոռս իւրեանց ի յոյնս, վստահանալով ի Գրիստոսապաշտ թագաւորութիւն նոցին, մանաւանդ՝ զի ունէին ի յայն կողմունսն զմասնաւոր թագաւորապէս իշխանութիւն ի յայն ժամանակին: Եւ որպէս վասն Յօսէփու արդարութեանն, ազգըն Իսրայէլի առ ժամանակ մի աճեցին և ուռճացան յեզրիպտոս, և յետ Յովսէփու՝ մատնեցան ի չարչարանս և ի գերութիւն ի ձեռս Եգիպտացւոց, նոյնպէս՝ և ազգս մեր վասն այնց երանելեաց արդարութեանն առ ժամանակ մի բերկրեցան և մնացին ապահով ի կողմունսն յայնոսիկ, և զկնի նոցին՝ հանդերձ կաթողիկոսաւն և սրբութեամբքն մատնեցան ի սուր և ի գերութիւն այլազգեաց, որպէս վկայեն պատմիչք: Զի ըստ մարգարէին, փախեան թէպէտ ի ձեռաց առիւծու, այլ պատահեցաւ նոցա արջ: Ապա ի յայնմ ժամանակի, վարդապետք և իշխանքն մեր մինչ տեսին թէ՛ այն է կամքն Աստուծոյ, զի ընդ իշխանութեամբ այլազգեաց լինիցին, փոխեցին և դարձուցին անտի զԱթոռն Հայրապետութեան համակամ խորհրդով և միաբանութեամբ ի բնիկ տեղիս իւր ի դաշտս Այրարատեան, և բազմեցաւ տէր ի տան իւրում, որպէս ական պատուական յեռեալ յոսկի, յորում նստան

Հայրապետը՝ ե կառավարեցին՝ զազգս մեր մինչև ցայսօր ժամանակի։ Արդ՝ կարէ ասէ ամենայն ոք ընտրել այսու զիրան և զանիրան, զսուտն և զճշմարտն։ Զի ի ժամանակին յորում փոխեցին երանելիքն զԱթոռս իւրեանց ի յոյնս, գոյին յայնժամ երեւելի և գիտուն վարդապետք ի յայսկոյս, և իշխանք մեծամեծք. եթէ սոքա եւ նստուցանէին աստ զկաթուղիկոս մի յանուն սրբորոյ էջմիածնի, միթէ ոչ կտրէին. զի ունէին ևս զիրաւունս։ Նախ՝ զի զԱթոռն սուրբ Լուսաւորչին ունէին, և երկրորդ՝ զի քանիցս անգամ տարածեցաւ ի նոցունց ախտն Աթարմայութեան ի յազգս մեր. (որ և մինչև ցայսօր տարածի.) որոյ սակս և գրէին քանիցս անգամ. առ նոսա ըզթուղթս մեղադրութեան, այլ սակայն՝ կային ի հնազանդութեան յամենայնի, և ոչ ցուցանէին զապստամբութիւն ինչ, թէպէտ և ունէին զիրաւունս։ Քանզի զիտէին ամենեքեան, զի երանելիքն այնք, ոչ եթէ զսուրբ Աթոռս քամահելով՝ փոխեցին զԱթոռն իւրեանց աստի, այլ ի տաճկական բռնութեան խոյս ետուն առ ժամանակ մի։ Որպէս և ի դիրս իւրեանց յայտնի է, զորս դրեալ են մորմոքմամբ, առ վարդապետսն մեր՝ որք լեալ են յայսկոյս յայնմ ժամանակի։ Ապա մինչ իսպառ բարձաւ Քրիստոնէական իշխանութիւնն և յայդ կողմանց, և համակամ խորհրդով վարդապետաց և իշխանաց մերոց դարձաւ Հայրապետութիւնն աստ ի սեպուհ տեղիս և յԱթոռս իւր, յայնժամ, ոմանք սիրողք անկարգութեան, ոստք դառնութեան, օտարածին զաւակունք, հայրանարգ և աթոռութեան սեւադրութիւնք, ընթացան զհետ անկարգութեան և ապստամբութեան, քանցեցան ի բնիկ արմատոյն իւրեանց՝ ի սրբոյ Լուսաւորչէն և յԱթոռոյ նորին, նման խորդ զաւակաց՝ ոչ դարձան ի ծոց ծնողիս իւրեանց, անարգեցին զըսա հոգւոյ մայրն իւրեանց զսուրբ Քրիստոս Լուսաւորչին մեր, և ուրացան զսուրբ Աթոռ մայրս իւրեանց։ Եւ ոչ ախորժեցին նման ազաւնոյն նոյի ի տապանս հոգեկեցոյց վերադառնալ, այլ ըստ նմանութեան աղաւաւուն, պարապեցան գիշակերութեան և ոչ դարձան աստ առ հոգեւորն նոյ՝ սուրբն Քրիստոս։ Այլ իբրև զԱբիսողոմ, ընդվզեցան

ընդդէմ հօր, և նման ազարածին զարմիցն, աւերածին տանն Աբրահամու։ Եւ զայլս քան այլայլութիւնս և զբաժանմունս և զպէսպէս աղանդս մուծին յաղդս հայոց. որք և աստէն առնուն զհատուցումն. թէպէտ ոչ զղան։ Այլ որպէս Քրիստոս տէրն մեր առ ամենայն ազգս, նոյնպէս և սուրբ Լուսաւորչին մեր առ ազգս հայոց ասէ յատկապէս թէ՛ ես եմ. գուռն ոչխարաց, ընդ իս եթէ ոք մտցէ, կեցցէ. իսկ որ ընդ այլ մտանէ և ելանէ, նա գոյ է և աւազակ։ Եւ այսու ևս է յայտնի, զի ոչ միայն ազգս հայոց՝ այլ և ամենայն ազգք Քրիստոնէից դիտեն և վկայեն, զի յետ Քրիստոսի յատուկ երախտաւոր՝ հայր և ծնող հաւատոյ՝ է սուրբն Քրիստոս, և սուրբ Աթոռս նորին էջմիածին, մայր և գլուխ ամենայն եկեղեցեաց և կատարելադրածոք նոցին։ Եւ ի սմա նստող Հայրապետը՝ փոխանորդք սուրբ Լուսաւորչին և ծայրագոյն պատրիարքք և հանրաիշխող կաթուղիկոսք ազգիս հայոց։ Իսկ այնոքիկ ասէ՝ որք անուանեն զինքեանս կաթուղիկոս ամենայն Հայոց, նախ ցուցեն թէ՛ որոյ են յաջորդ, և ով է հեղինակն իւրեանց։ Երկրորդ՝ ցուցեն զԱթոռն իւրեանց։ Երրորդ՝ ցուցեն զազգն՝ որոյ են կաթուղիկոս։ Այլ այսց ամենից անկարգութեանց ծնողն և յառաջացուցանողն ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ անիշխանութիւնն ազգիս մերոյ ըստ մարմնոյ, որ ոչ թողու հոգեւոր իշխանութեանն զօրեղ՝ որպէս արժանն է։ Այս ևս ըստ մեղաց մերոց։ Իսկ զի գրէին թէ՛ սրբոյ Աթոռոյդ շնորհօքն ամենայն տիեզերք լնանին, մեք միայն եմք մնացեալ որք և զուրկ։ Եւ թէ՛ խնայեան ի մեզ, և կարկառեան զաջ քո ի վերայ մեր, և ընկալ զսարտուցեալքս ի յորդիութիւն սրբոյ Աթոռոյդ և սրբազան հօրդ։ Գրեաց թէ՛ մեք զձեզ ոչ սարտուցեալ դիտեմք, և ոչ օտար, այլ իբրև դհարադատ որդիս մեր և սրբոյ Աթոռոյս, սակայն՝ ժամանակն այսպէս բերէ և պահանջէ՝ որպէս և գիտէք։ Այլ սակայն, ահա այսու օրհնութեան կոնդակաւա, զսիրելիսդ իմ և զհարադատ որդիսդ սրբոյ Աթոռոյս՝ զորս միշտ ընկալեալ էի, վերստին ընկալայ ի սէր և յորդիութիւն բնիկ և ճշմարիտ ծնողիս ձերոյ հոգեւորի սրբոյ Աթոռոյս և մեր։ Եւ զսիրելի որդիդ մեր Գեորգ

վարդապետդ՝ ահա մերով Հայրապետական հրամանաւ և բարձու իշխանութեամբ սրբորոյ Աթոռոյս, կարգեցի ձեզ հոգևոր առաջնորդ և հովիւ այսու օրհնութեան կոնդակաւ մերով ի վերայ օրհնեցելոյ քաղաքիդ և բոլոր շրջակայից դորին: Որում և ահա տամ հրաման կատարել զամենայն դործս տալիսորդական, (յորոց զլիխաւորսն և գրեցաց իսկ՝ առնել այնպէս:) մանաւանդ՝ պահել զձեզ ի յոշխարամորթ դայլոց, որք են ընտանի թշնամիք ձեր՝ և սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ և կրօնից, այսինքն՝ հետեցեալքն ի մէջն: Իսկ առ այն՝ զոր գրէին թէ՛ աստ և անդ անկանի, ի Պօլիս դիմել կամի, և ստանալ զմեզ վերստին, գրեաց թէ՛ ձեր ի սուրբ Աթոռս դարձուցնդ՝ ոչ եթէ յօրինաւորութենէ և յանօրինութենէ է, և ի բնականէ և յընտանութենէ յօտաբուծիւն, դիւտեղքն զձեզ մեղադրիցեն և արգելուլ կարիցեն. այլ ի հեռաւորութենէ և յօտարութենէ ի ծոց բնիկ՝ ծնողիս մերոյ գիմիք: Ուրեմն, եթէ գուր ի յայդ յառաջադրութիւնդ միակամք և միախորհուրդք էք, և ոչ էք բաժանեալք մտօք ի յայլ և այլս, ոչ ոք կարէ խափանել, ապա թէ ոչ, ի հարկէ խափանի այդ խորհուրդ, և զմեզ ես ի զուր աշխատ առնէք: Քանզի ըստ գրոց՝ խորհուրդ այդ եթէ ի մարդկանէ է, և կեղծաւորութեամբ և կամ յախտէ ինչ, քակտեսցի: Ապա թէ յԱստուծոյ է՝ ոչ ոք կարէ քակտել: Բայց ի վերջոյ ես զայս պատուիրեմ ձեզ ասէ: Զի ուր և իցէք դուք, և յոր վիճակ, և որպէս և իցէք, ոչ գուր կարէք ուրանալ զսուրբ Աթոռս և զգահակալս սորին. և ոչ սոքա զձեզ: Զի սրբոյ Աթոռոյս շնորհածին որգիք էք, և սրբոյ Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ սարսուլի չարչարանացն ծրնունդք, որք թէպէտ և բիւր դաստիարակս ունիցիք ի Քրիստոս, այլ ոչ եթէ բազում հարս. զի ի Քրիստոս Յիսուս Աւետարանան սուրբ Լուսաւորիչն ծնաւ զձեզ: Վասն որոյ՝ քան զամենայն հարկաւոր ասյ է պատուէր իմ ձեզ, զի կացիք դուք հաստատուն և անշեղ ի սուրբ հաւատս եկեղեցւոյս սրբոյ Հայաստանեայց և միասլիք ի ներքոյ կանոնացն՝ զորս սուրբ Առաքեալքն և Հայրապետքն մեր եղին, և եկեղեցիս մեր ուսուցանէ մեզ: Եւ առ այս քահանայիցն

Դիւան ւայոց պատմ. ԺԱ.

ևս յատուկ պատուէր դրեաց ի սմա, բարւօքապէս պահպանել զժողովուրդսն, և խրատել՝ և հեռի պահել յԱխթարմայից, և նոցին չար աղանդոցն: Զորոց զուղղութիւն հաւատոյն և զբարի կացութիւնսն յորժամ խիցեմ ասէ, մեծ ուրախութիւն այն է ինձ՝ ըստ սրբոյն Յովհաննու: Օրինակն սորին ի ըրորադրահամար տետրոյն է, յեբեան ՊԾԸ, ՊԾԹ. Եւ ըստ խնդրոյ սոցին, թուղթ ևս առ Պօլսոյ Պատրիարք Զաքարիա վարդապետն և իշխանսն գրեաց: Նախ յիշեցուցանելով նոցա զայն որ ի յուլիսի Գ գրեաց ոմանց ի նոցանէ՝ զի առնուցուն ի Ղարայ Այվազ օզլի Պօղոսէն զգրաւմ մեր, որ ի Բասրայու հասեալ էր առ նա փօլիցայիւ, և այժմ ևս հարկ, զի ջանասցեն առնուլ, և թէ չտայցէ, ծանուցեն ինքեան:

Ապա և ծանոյց զսոյն բանս, զոր Հալապցիքն գրեալ էին, և զօրինակն նոցին մահաարին առեալ՝ Դ եպիսկոպոսաց կնքել ետ, և ի թղթոյն եղեալ յղեաց առ սոսա ի տեսանել: Ապա գրեաց թէ՛ եթէ գրիցեմք թէ՛ հարկիւ զխնդիրս սոցա պարտիք կատարել, դուցէ մեկնիցի թէ՛ ոչ յայլ ինչ, քան թէ ի յօդուտ մեր ձգտիմք: Վասն որոյ ի կարճոյ զայս գրեմ ասէ, զի որքան առօգուտ սրբոյ Աթոռոյս, Աստուած զձեզ և զօրհնեալ ազգս մեր ի շինութեան և ի խաղաղութեան պահեսցէ, որովք բաւականապէս կենցաղավարի ըստ ժամանակիս: Ուրեմն՝ դուք նկատեցէք ասէ, ոչ ի յատուկ օգուտն մեր, և ոչ այլոց անհատից և մասնաւոր անձանց. այլ ի յօգուտ հասարակութեանն. մանաւանդ՝ ի յօգուտ սրբոյ հաւատոյն, և ի յապահովական փրկութիւն հոգւոց նոցա, որպէս գիտէք և հոգայք իսկ միշտ զամենիցն, ըստ այնմ որ այսօր որովհետեւ Աստուած ձեզ է յանձնեալ այս հոգք հասարակութեան խղճալոյ ազգիս, և ի ձէնջ խնդրելոց է զհամարն: Քանզի ասէ՝ բնակքն քաղաքին բոլորովիմք յախթարմայութիւն են յեղաշրջեալք, իսկ միացեալքն են եկք՝ աստի և անտի ժողովեալք ի վիճակէ սրբոյ Աթոռոյս, որք զդուռն եկեղեցւոյն ճանաչեն և մտանեն: Ուրեմն՝ ըստ որում գրեն նոքա, եթէ թուլատրիցէք, որն և ի նոցանէ յԱխթարմայութիւն յեղաշրջի, որն ցրուին, և եկեղեցին անկանի ի ձեռս այլոց: Ուստի՝

եթէ զխնդիրս նոցին զլիսովին կատարելն կարի դժուարին թուի ձեզ, գոնէ՛ այսպէս արարէք, եթէ հաճոյ թուի ձեզ, և շահել կամիք զբազմութիւն այն խղճալեացն, և հոգալ զփրկութիւն հոգւոց նոցա ե եկեղեցւոյն: Զի ահա պատրիարքն արքունական հրամանագրով առաջնորդ է կարգեալ նոցա, և յիշխանութենէ նոցին հատեալ, ժամանակ ինչ անպէս մնասցէ, և ի նոցանէ մի մրացէ անդ սեպուղիս, այլ մնասցեն յիշխանութեան պատրիարքին ժամանակ ինչ, և եթէ սուրբ մեռնող պիտոյացի նոցա, թող պատրիարքն ի քաղաքէդ յղեսցէ: Մինչև որպէս Աստուծոյ հաճոյ է՝ այնպէս լիցի: Ի մէնջ ևս զկոնդակ էին խնդրեալ ասէ, մեք ես զմէկ յուսադրական կոնդակ գրեցաք առ նոսա, և պատուիրեցաք առաւել ի հաւատոս մեր մնալ հաստատուն, քան թէ յայլ ինչ: Խնդրեալ էին ևս ասէ որովհետեւ՝ զթուղթ գրել առ ձեզ վասն այսր, վասն որոյ և մեք զայս թուղթ գրեալ՝ յղեցաք առ նոսա կընքով ի մէջ պահարանի, զի առ ձեզ յղեսցեն ի գտանել զսրտադիւրութիւն ինչ, զի նոքա այնպէս էին խնդիր արարեալ, զի առ ինքեանս յղեսցուք, որ ինքեանք առ ձեզ յըզեսցեն: Ուրեմն՝ զորպէս կամիլ և առնելն ձեր, մեզ և ծանուցէք ասէ, զմեզ անմեղադրելիս պահելով: Զի զմեզ գիտելով յեւարան, գրեն մեզ ամենեքեան զցաւս իւրեանց, յուսալով զապաքինութիւն ինչ գրտանել ի մէնջ: Օրինակ սորին ի բոլորագրահամար տետրոջն է, յերեսն ՊԿ:

Թուղթ ևս առ Հալապու առաջնորդ Գէորգ վարդապետն գրեաց, ի պատասխանի թղթոյն: Զի սա ևս էր գրեալ աղէխարշ կսկծամաք զնեզսակրութենէ ժողովքոցն և զկարի յոյժ զգուցմանէն նոցա ի Սեբեւոցն: Եւ զոր ինչ խնդիր արարեալ էին ժողովուրդքն սա ևս յատկապէս առնելով գնոյնս, խնդրէր կատարել, և գրել ի Պօլիս զպատուէր վասն այսր, և զինքն զիւրով կոնդակաւն առաջնորդ կացուցանել տեղւոյն: Ուստի՝ ծանոյց սմա այսպէս առնելն իւր՝ որպէս գրեցաւ ի վերոյ: Եւ յատուկ պատուէր հարազատութեամբ ծառայել սրբոյ Աթոռոյս, և ըստ որում խոստանայք, մնալ ի հնազանդութեան սորին: Եւ զկոնդակն ընթեռնուլ ի մէջ ժողովրդեանն, և պատուիրել՝

ի նոյնս հաստատուն, և ըստ գրեցելոյն առնել: Եւ զայս ևս թէ՛ որովհետեւ դուք այդքան աղէխարշ կսկծամաք գրեալ էք մեզ զայդ խնդիր, մեք ես կատարեցաք: Բայց դիտեմ ասէ, զի ի կողմունսդ այդ մաղձոտք և զառնաբերանք ոմանք զմեզ ի բերան առեալ, փսխեն զմաղձս իւրեանց, և ընուն զմէնջ զականջս հասարակութեան որպէս գիտես: Բայց ես ահա երդնում ասէ ի ճշմարիտն Աստուծոյ, զի շնորհօքն Աստուծոյ և սրբոյ Քրիստոսայիջի տեղւոյս, և օժանդակութեամբ օրհնեալ ազգիս իմոյ, սուրբ Աթոռս այս ըստ ժամանակին կառավարի բաւականապէս հոգեւորօք և մարմնաւորօք: Ուրեմն՝ մի կարծիցեն ասէ կարծոտքն, թէ զգիտումն ինչ ունիմք ի մարմնաւոր պիտոյս՝ կամ յայլ ախտս, այլ ի փառս Աստուծոյ ընդունողին սիրով առ ինքն դիմելոց, խոնարհեալ յազաչանս յուսով խնդրողացդ և յօժարութեամբ դիմողացդ, ընկալաք զձեզ անեզրապէս ի սէր որդիութեան սրբոյ Աթոռոյս: Մնաց այժմ ասէ բանն ի ձեր կողմն: Արդ՝ դուք եթէ ի յայդ խորհուրդ և յառաջագրութիւնդ մնացիք անփոփոխ և միաբան, կատարին խորհուրդք ձեր: Ապա թէ բաժանեալ յայլ և յայլ՝ ի Պօղոս և յԱպօղոս ձգեցայք, մեք անպարտ եմք: Եւ պատուիրէր թէ որովհետեւ յանուն սրբոյ Աթոռոյս եզեր դէտ տեղւոյդ, պարտիս ըստ կոչմանդ և զգործդ ունիլ: Ըստ կանօնի սրբոյ Աթոռոյս շարժիլ այսուհետեւ, յամենայնի վերահասու և վրէժնդիր լինիլ օրինաց՝ հաւատոյ, և ամենայն կարգաց եկեղեցւոյս մերոյ, ի հետեւելոցն գու ինքնին հեռանալ, և զի քեզ յանձնեցեալսն ևս հեռի և ազատ պահել՝ թէ ի նոցանէ, և թէ յամենայն օրինազանցութեանց, որ քան զամենայն հարկաւոր այս է քեզ: Եւ զդիրդ ի մէնջ անպակաս առնել, Եւ զԴօլսնցւոց պահարանն եղ ի մէջ հասարակ պահարանին նոցա, և գրեաց սմա պատուէր, զի ամրողջ կնքոյն առ նոսա յղեսցեն ի Պօլիս ընդ իւրեանց թղթոյն: Ա Տօնացոյց յղեաց վասն տեղւոյ եկեղեցւոյն, պատուիրելով սմա այսուհետեւ զայն ածել ի գործ: Ա զքօսարան ես սմա յղեաց:

Թուղթ ևս առ Ակնցի և ի Պօլիս բնակեալ Մկրի որդի մահտեսի Կարապետ Ամի-

րայն գրեաց, ի պատասխանի թղթոյն: Զի սա ևս էր զնոյն անցսն, և զխնդիրսն ժողովրդոցն գրեալ, և աղաչէր լսող և կատարող լինիլ: Որում ծանոյց զկատարելն իւր զհայցուածս նոցա, և գրելն զկոնդակ օրհնութեան առ նոսա, և ի Պօլիս ևս ղթուղթ վասն այսր. և զինչ գրելն: Եւ թէ՛ դոքա Գանգամ մահսար են գրեալ ի Պօլիս, նոքա զինչ պատասխանի գրեցին դոցա. վասն էր ոչ էիր ծանուցեալ մեզ: Մանաւանգ՝ դու լաւապէս գիտես ասէ գորպէսն նոցա՝ որպէս և գրեալ էիր մեզ, ընդէր նոցա ևս ոչ գրես, այսինքն իշխանացն Պօլսոյ և հարկ՝ գրել և ծանուցանել նոցա գորպիսութիւնս և զխնդութիւնս ժողովրդոց տեղւոյն, որովհետեւ ինքն ականատես էր: Եւ զի՛ սա մինչ էր Կարին, եկն յայն ժամանակսն ի սուրբ Աթոռս յուխտ: Եւ ետ աստ սրբազան վեհին զմասն ինչ փայտեղէն, զոր ասէին գոլ ի Կենաց փայտէն, որ ի միոյ տեղւոյ ի ձեռն արկեալ՝ չգիտէր զիսկութիւնն, և ի կարծիս էր, թէ իցէ Կենաց փայտ՝ կամ ոչ: Վասնորոյ ետ սրբազան վեհին զայն, և խնդրեաց, զի որպէս և գիտիցէ, առցէ զփորձն, և թէ ստոյգ ի Կենաց փայտէն իցէ, ծանուցէ ինքեան, և մնացէ այն ի սուրբ Աթոռոջս ի յիշատակ իւրեան: Ուստի՛ այժմ գրեալ էր սրբազան վեհին թէ՛ ճրպէս եղև, տոթր զփորձն, և իմացար զստուգութիւնն՝ թէ ոչ. և մեզ ընդէր ոչ ծանուցեր: Որում գրեաց սրբազան վեհն թէ՛ դեռ մինչև ցարդ չիմացաք, և չստուգեցաք, ի պատճառս զբաղմանց և մոռացմանց: Միտս ունիմք, զի ի մատուցանելն մեր զսուրբ պատարագն, գիցուք ի ներքոյ սկիւտին, և տեսցուք զինչ ազդէ մեզ՝ Աստուած: Եւ յորժամ առցուք զփորձն, քեզ ծանուցանելոց եմք: Եւ այլ առ այսոսիկ բանք:

Իսկ և՛ որպէս ի վերոյ ասացաւ, Նըսնուեցի մահտեսի Յովհաննէսի ազգական պարոն Ստեփանն ևս էր գրեալ վասն այս բանիս Հալապցւոց ղթուղթ աղէտալի առ սրբազան վեհն, և խնդրէր կատարուիմ տալ նոցին խնդրոյն: Այլ և՛ որ ի յունիսի ժի գթուղթս գրեալ վերստին ի Մատրաս, յղեցաք առ սա, զի ի վերայ Եգիպտոսի յղեցէ, որպէս ասացաւ անգ, նա այժմ գրէր թէ՛ ի վերայ Եգիպտոսի չյղեցի. զի հարցի

Խնկիւզացն, ասացին թէ՛ յետ քսան աւուրցայլ ոչ երթայ նաւ յԵգիպտոսէ ի Մատրաս և ի Հնդիկա: Ուստի, յղելոց եմ յետ քըսան աւուրց ի Բասրայ և ի Բանգարուշեռ, զի անտի յղեսցեն: Բայց լաւ էր թէ՛ Բ օրինակ ուղարկէիր, զի և մեք յղէաք, եթէ մինն չհասանէր, մինն հասանէր: Եւ զայս ընթերցեալ սրբազան վեհին, ետ գրել փութով զօրինակս այնց թղթոցն, որք ի մայիսի Իթ և ի յունիսի ժի յղեցան: Որք են, թուղթ ի Մատրաս, առ հասարակ ժողովուրդան, դարձեալ նոյն, որ ինչ յառաջ՝ երկիցս անդամ:

Թուղթ առ Շահամիր Աղայն, դարձեալ նոյն՝ որ ինչ ի մայիս Իթ, հանդերձ յաւելուածոցն, որ ի յունիսի ժի: Եւ այժմ այս աւելի, զի որպէս յառաջ ի յունիսի ժի Մարութեան Յովսէփ Աղային ծանոյց զվերջին լրբութիւնն մեծ թղթաշէն Փռանկին, որ զվեց տարւոյ վարձ խնդրելով՝ աստ լրբութիւն արար, և վերջապէս հաւանեցաւ Գ տարւոյ վարձ առնուլ. և գնացեալ ի Պօլիս, անգ ես զնոյն լրբութիւնն արարեալ էր, և վեց տարւոյ վարձ խնդրեալ. և նոքա չէին տուեալ. ուստի միայն զճանապարհի ծախսն առեալ ի պատրիարքէն՝ ի Պօլսոյ մինչև յիւր երկիրն ԲձԼԳ դուռ, ելեալ գնացեալ էր անգ: Աստ ևս որ ի մէջ ԱձԾ զուռ էառ ի կողմանէ վարձուն, և ի Կարս առեալ էր ԱձԾ զուռ՝ վասն ծախուց ճանապարհին և տանող թաթարին, մինչև ի մեծն Պօլիս, զայսոսիկ ևս ծանոյց: Եւ գրեաց թէ՛ միայն մնացեալ է նմա ի կողմանէ Գ տարէն վարձուն՝ ԲԻԵԾԾ զուռ, Ուստի՛ ծանուցէք զայս ասէ Մուսի Դլաշին, և եթէ ի Փաբիգու գրեսցեն ինչ յայգր վասն նորա, միայն այսքան է մնացեալ նորա դըրամ, և ոչ աւելի, թէպէտ և այս ի զուր է, ըստ որում օգուտ ինչ ոչ արար մեզ: Յառաջ ասէ յորժամ հատեալ եղև Գ տարէն վարձուց վճիռն, և նա յանձն էառ երթալ առնուլ ի Պօլիս, վասնորոյ և մեք գրեցաք յառաջ, թէ լուսահողւոյն և թէ ձեզ՝ թէ ետուք: Իսկ այժմ այսպէս եղև: Մանոյց ևս թէ՛ ըստ սոյն օրինակի յառաջ Բ գիր եմք գրեալ, մինն ի վերայ Բաղդատու ի մայիսի Իթ, և մինն ի վերայ Հալապու՝ ի յունիսի ժի, և այս ես այժմ ի վերայ Հալապու: Եւ

թէ ի Մէլիք Յովսէփէն դեռ ոչ ընկալաք զպատասխանի թղթոյդ զի յղէաք, ի հարկէ նա ալ ճանապարհաւ յղեաց: Եւ յետ աւուրց ասէ զնոր նուիրակ յղելոց եմք, և դրելոց եմք դարձեալ զթուղթ առ քեզ: Այս թղթոյս օրինակն ի վերայ ըտրեագրի է, իսկ այս յետին յաւելուածս ի բոլորագրահամար տեսլոցն է. յերեսն ՉԿԱ, ՉԿԲ, Գրեաց ես զփոսուլայ առ սա, զայն, զոր ի յունիսի ԺԲ վասն Արցախու իշխանացն գրեաց, թողուլ ի րաց զունայն յոյսն որ վասն նոցա: Եւ վասն բանից Գրիգոր Ազային, կրկնաբար: Այժմ միայն զԱրցախու իշխանաց բանն գրեաց, իսկ վասն Գրիգոր Աղայի բանին ի թղթոջն զայս ևս գրեաց թէ՛ զայդ եթէ առնիցէք, դուք ես մասնակից լինիք այս մեծավարձ յիշատակաց լուահոգւոյն, և զձեր անուանս ես ի յորձանս յիշատակաց գրեցուցանելոց եմ, թէ նոքա եղեն պատճառ սոցին շինութեանն:

Թուղթ ես առ Մարութեան Յովսէփ Ազայն, ըստ օրինակի առաջնոյն, հանդերձ յաւելուածովն, որ ի յունիսի ԺԲ: Նա և այժմ ես գրեալ զփոքրիկ թուղթ ի կանոնաց գրոց՝ այսու առ Սէթն յղեցաւ, որովհետեւ նա էր խնդրեալ, և Յովսէփին ևս ծանուցաւ, որպէս և ի յունիսի ԺԲ, և կնքեալ ինքն, և Գ և պիսկոպոսաց ևս կնքեցուցեալ՝ յղեաց առ սա, վասն Գրիգոր Աղայի չար կնոջն:

Փոսուլայ ևս մեծ առ սա, ըստ օրինակի այնր, որ ի յունիսի ԺԵ գրեցաւ առ սա ի պատասխանի իւր թղթոյն, և վասն լըրութեանց մեծ ֆռանկին, որ և ի վերդ ի թղթոյ Շահամիր Աղային յիշեցաւ: Յորում այս յաւելուած նոր, թէ որ գրեցաք թէ՛ ի ֆռանկաց և ի մեր աղայոց հանեալ թղթոցն յղեցաք, այլ չյղեցաք վասն պահարանին չմեծանալոյ, մանաւանդ՝ զի Բ անգամ յղեալ եմք, թէպէտ առաջին թղթոց օրինակաւս գրեցաւ:

Փոսուլայ ևս դարձեալ առ սա, ըստ օրինակի այնր, որ ի յունիսի ԺԲ գրեցաւ առ սա վասն թղթոյն՝ զոր գրեալ էր առ սա Եգիպտոսի առաջնորդն, վասն յայս կողմունքս գալոյ:

Գաւթար ևս վասն խոստմանց և առաջադրելոց լուսահոգի Գրիգոր Աղային, և

մեզ ի նմանէ հասեալ գրամոցն և շինեալ յիշատակացն, ըստ օրինակի առաջնոցն, հանդերձ յաւելուածովն՝ որ ի յունիսի ԺԲ: Այժմոյս ևս այս աւելի, թէ մեծ թղթոյն ֆռանկն որ ի Պօլիս ի կողմանէ Գ տարէն վարձուն ԲՈՆԶՄ պարտ էր առնուլ՝ չէառ, որպէս ահա ի թուղթսն երկարապէս գրեցեալ է, առսոսա յղեցաւ, որովհետեւ սոքա էին խնդրեալ. թէպէտ ես սխալմամբ ի վերն գրեցի, որպէս ահա ի լուսանցն ևս եմ գրեալ: Թուղթ ես առ պարոն Սահրտուն Խօշտալեան, ըստ օրինակի առաջնոյն:

Թուղթ ևս առ Աւէտ Աղայն Մարգարեան, ըստ օրինակի ի յունիսի ԺԲ գրեցելոյն: Այսք ամենեքեան ի մի պահարտն եղեալք, գրեցան ի ձեռս Շահամիր և Յովսէփ Աղայիցն, հասուցանել առ իւրաքանչիւրսն: Չոր յղեցաք առ նսնուսեցի Մահտեսի Յովհաննէսի ազգական վերոյիշեալ պարոն Ստեփանն ի Հալապ, զի կամ ի վերայ Եգիպտոսի, և կամ ի վերայ Բուշեռու և Բասրայու հասուցէ ի Մագրաս առ Շահամիր և Յովսէփ աղայսն:

Թուղթ ևս ի Բանգառ Բուշեռ՝ առ Տէր Մարգարեան պարոն Աւէտն ի պատասխանի երկից թղթոցն նորին յայսմ ամի գրեցելոց. այսինքն՝ ի փետրվարի ԻԵ, ի մարտի ԻԵ, և ի մայիսի ԻԲ: Առ որ եկեալ էր ի Շամիր Աղայէն թուղթ՝ վասն մահուան Գրիգոր Աղային, հասուցանել աստ յատուկ փայեկաւ, իսկ նա ընդ կարաւանի էր յըղեալ, որ յոյժ յետոյ մեզ եհաս՝ որպէս ասացաւ ի մայիսի ԻԹ և ի յունիսի ԺԲ, ի գիրս Շամիր և Յովսէփ Աղայիցն: Եւ զի քան զայն թուղթսն յառաջ հասեալ թըզթովքն նոցա իմացեալ սրբազան վեհին զորպէսն, գրեաց զպատասխանիսն ի վերայ Բագդատու և Հալապու, որպէս ասացաւ, վասնորոյ՝ ծանոյց սմա այժմ և գրեաց թէ՛ այդ կողմամբն որովհետեւ շատ հասանին, վասնորոյ այդ կողմամբն ոչ յղեցաք. զի եկող ոչ դոյ հաւատարիմ, և յուշ հասանէր առ քեզ. այնր աղագաւ և քեզ գիր ոչ գրեցաք յայսքան ժամանակս վասն եկող չըլինելոյ՝ դու զայլ և այլ կարծիս մի առնիցես վասն մեր գիր չգրելոյն: Եւ շնորհակալութիւն և օրհնութիւն վասն առ սուրբ Աթոռ հարազատութեանցն, և պատուիրէր՝ ի

նոյն մնալ, Եւ ծանոյց այժմ ևս ըստ նոյն օրինակի առաջին թղթոցն գրելն ղթուղթս առ Շամիր և Յովսէփ աղայան և յայլսն ի ի Մատրաս, ի յղելն ի Հալապ առ Ստեփանն, ղի կամ ի վերայ Եգիպտոսի, և կամ ի վերայ Բասրայու յղեսցէ, և կամ ի Բուշեռ առ ինքն հասուցէ ընդ իւր թղթոյն, և յորժամ առ քեզ յղեսցէ, ղու ևս շուտով ի Մատրաս յղեալ ասէ, ի ձեռս Շամամիր և Յովսէփ Աղայիցն: Եւ ղի սա ըղձիւ խնդրէր թէ՛ ղոր ինչ նոր գրեանս շինեսցես և տըպեսցես, մեղ բաժին յղեալ: Ուստի գրեաց թէ՛ յառաջ ի ՌՄԻԴ և ի մայիսի ԻԶ գտօնացոյց եմ յղեալ ի վերայ Բաղդատու ժամանամենայն եկեղեցեաց կողմանցդ. որ ի հարկէ դոյն տեղւոյդ եկեղեցւոյն առ ձեզ է հասեալ: Իսկ այժմ ամենայն զբօսարանս եւ ամենայն աաղարանս յղեաց սմա, եղեալ ի մէջ թղթոյս: Զայս ես առ նոյն Ստեփանն յղեաց ի Հալեպ ղի կամ ընդ Մատրասու թղթոյն առ նա յղեսցէ, և կամ թէ՛ զայնս ի վերայ Եգիպտոսի յղեսցէ, զայս թուղթս միայն հասուցէ ի Բուշեռ առ Աւէան:

Թուղթ ես ի Հալապ առ յիշեալ պարոն Ստեփանն, ի պաասախանի ի սեպանբերի Բ գրեալ թղթոյն: Որ որդէս ի վերն ասացաւ, գրեալ էր նման միւսոցն զանցանս եղւոյն, կսկծալով եւ մորմոքմամբ, ե զինգիրս նոցա ծանուցեալ. ե խնդրէր կասարել զհայցուածս նոցա, ե աոնու ի ներքոյ իշխանութեան սրբոյ Աթոռոյս: Որում ծանոյց ղոր ինչ գրեաց, թէ՛ հասարակին, թէ՛ առաջնորդին յառուկ, ե թէ՛ ի մեծն Գօլիս: Զգօլսեցւոց թուղթն ես առ ձեզ յղեցաք ասէ, ղի դուք յղեսցիք առ նոսա: Այժմ մընամք ասէ մեր զրեցեւոցս պատասխանւոյն, թէ՛ ի գալն այս գրեանցս առ ձեզ՝ զի՞նչ առնէք դուք, և կամ ի Գօլսոյ զի՞նչ լսէք. ե զի՞նչ գրեն ձեզ նոքա. կամ թէ՛ նոքա ևս համաձայնին ձեր գրեցեւոցն և կամեցեւոցն, և կամի՞ն կատարել զխնդիրս ձեր՝ թէ՛ ոչ. ղի այդ բանդ ասէ արքունական հրամանաւ գայ ի գլուխ՝ և ոչ թէ՛ հոգեւոր իշխանութեամբ, որպէս և ղու գիտես: Բայց թէ՛ դոքա միաբանութեամբ պնդեալ մնան ի խօսս իւրեանց, ոչ ոք կարէ խափանել. ի նոցանէ ևս ի հարկէ լսող լինելոց են: Զի՞նչ և որպէս լինին՝ մեզ գրեսցես ասէ: Զորպիսու-

թիւնս նսնուսեցի մահտեսի Յովհաննէսին խնդրեալ էր աղաչանօք, բարուք են այժմ, և միշտ դրեն առ մեղ զբարի որպիսութիւնս իւրեանց: Եւ վասն ի յունիսի ԺԲ առ ինքն յղեալ Հնդկաց գրեանցն գրէր թէ՛ ի Բուշեռ եմ յղելոց, ղի անտի նաւու յղեսցեն, զրեաց թէ՛ ընդէր ոչ գրես թէ՛ ի վերայ Մարայ գնալոյ ժամանակն երբ է: Եթէ տակաւին չիցես յղեալ ասէ, յղեալ, և զպատասխանին շուտով բերեալ յղեալ առ մեզ, որով յոյժ շնորհակալելոց եմք ասէ զքէն: Ծանոյց և այժմ նորապէս գրելն զօրինակն առաջին թղթոցն Հնդկաց ըստ իւր զրեցելոյն. և յղելն առ ինքն. ղորս ասէ կամ ի վերայ Մարայ, և կամ ի վերայ Բուշեռու յղեսցես: Եւ ի Բուշեռ Տէր Մարգարեան պարոն Աւէտ գոյ, որում զղիր գրեցաք, եթէ զՀնդկաց գրեանսն անդ յղեսցես, ընդ իւր թղթոյն առ նա յղեալ. և թէ՛ զայնս ի վերայ Մարու յղեսցես, զայդ թուղթդ միայն յղեալ առ նա: Մէկ զբօսարան, և Ա տաղարան ես սմա յղեաց: Եւ գրեաց, ղի յորժամ թուղթ գրեսցէ ինքն, և կամ յայլոց թուղթ իցէ, յղեսցէ ի Կարին առ Մուրտիկեանսն, ղի մեր հարազատքն են նոքա՝ ասէ, և մեղ կու հասուցանեն աստ: զՀալապու թղթոց պահարանն ևս առ սա յղեաց, տալ անդ առաջնորդին և իշխանացն:

Թուղթ ևս ի Կարին առ Մուրտիկեաց ղէ Ոջայ Առաքելն և տիրացու Սիմէօնն գրեաց, ի պատասխանի թղթոյ նոցին, յորում ոչ դոյր ամսաթիւ, որք գրէին զհասանիլն անդ Յակոբ վարդապետին՝ և գրէին թէ՛ մեք ևս գալոց եմք ընդ նմա: Ուստի՝ գրեաց թէ՛ ըստ խոստմանն ձերոյ եկեալ վայելեցիք զշնորհս սրբոյ Աթոռոյս: Եւ ի գալն ձեր ասէ, զյուրով դրամս բերցիք, կամ ընդ Յակոբ վարդապետին յղեսցիք եթէ դուք չգայցէք, ղի խաբջ և պակասութիւն շատ ունիմք: Ծանոյց աստ զնորոգումս սեանց սրբոյ եկեղեցւոյն. և թէ՛ կամիմք ևս զբոլոր եկեղեցին սպիտակացուցանել տալ և ծաղկել: Վասնորոյ՝ պարտիք ասէ զդրամ հասուցանել մեզ: Եւ ի Թօխաթ առ մահտեսի Աղամջանն եղեալ Նասայի վարդապետի յղեալ դրամն (գէ) հասեալ էր անդ, ղոր սոքա առեալ էին, և գրէին սրբազանին: Վասնորոյ՝ գրեաց թէ՛ իմացեալ միաման-

ցաք: Եւ որ ի սեպտեմբերի Գ զրեաց սոցա, զի զփոխացազիրն զոր ի վերայ պատրիարքին գրեալ յղեաց առ սոսա, տացեն անդ Յակոբ վարդապետին, զի բերեալ աստ տացէ ինքեան, սոքա այժմ գրէին թէ՛ ի Պօլիս յըղեցաք առ պատրիարքն: Գրեաց թէ՛ ընդէր այդպէս արարիք, բերել տուք յետս, եզկնի-քըն տուեալ յղեսլիք առ մեզ: Եւ վասն Բէշ-քիւթիւրի Բ ջորւոցն, որ էր առ սոցին եղ-րայր մահտեսի Փիլիպպոսն, որպէս ասացաւ ի սեպտեմբերի Գ, զրեաց առ ինքեանս բե-րել տալ՝ և յղել աստ ընդ Յակոբ վարդա-պետին: Եւ որ ի սեպտեմբերի Գ զրեաց սո-ցա թէ՛ ի Հալէպ ի վ. ունիք. այժմ գրէին թէ՛ մեր քաղաքացի Ստեփան գոյ, զոր ինչ գրեսցես՝ ծառայելոց է: Գրեաց թէ՛ ապա ընդէր ոչ էր դրեալ մեղ զորպիսութիւնսն տեղւոյն նա ես: Գրեցէք անպակաս առնել ի մէնջ զգիրն: Ծանոյց ես՝ թէ անգ Նանու-սեցի Ստեփան դոյ. որ քանիցս գիր գրէ մեզ, գրեցի նմա, զի զգիրն իւր առ ձեզ հա-սուցէ, ե զուք առ մեղ յղեսլիք: Եւ զՀա-լապու և գէնգկաց մեծ պահարանն առ սո-սա յղեաց, ուրոյն տուտք փայեկին, որպէս ի ներքոյ ես ասի, յղել առ Նանուսեցի պա-րոն Ստեփանն ի Հալապ:

Թուղթ ևս առ սրբոյ Աթոռոյս վէքիլ Հայրապետն, ի պատասխանի ի սեպտեմբե-րի ԺԸ գրեալ թղթոյն: Որ ևս գրեալ էր զգալստենէ Յակոբ վարդապետին: Եւ զայն փոխցայն Թօխաթու նուիրակ Ահաակ վար-դապետին, զոր տուեալ էր Եակոբ օղլուն, գրէր թէ՛ ի լրանալ վատային առնլոց եմ ի Եակոբ օղլուն, և վատայն էր սեպտեմբերի ԺԹ: Գրեաց առնուլ և ընդ Յակոբ վարդա-պետին յղել ի վերայ Կարսայ: Եւ վասն մհ. Աղամջանի յղեալ փոխցային Եսայի պետի, սա ևս էր գրեալ թէ՛ մահտեսի Աղամջանն առ իս է յղեալ, դապ յղեա, զի առ նա յղեցից: Գրեաց թէ՛ զապզն յառաջագոյն եմ յղեալ ի յօգոստոսի իԲ: Եւ այգ դրամդ ասէ Մուր-տիկեանց պարտի հասանիլ, զի մեք ի վե-րայ նոցա եմք հաշուեալ: Եւ վասն չիք Մովսէսի բանադրանացն որ ի սեպտեմբերի ԺԳ գրեաց նուիրակին և առաջնորդին ըն-թեռնուլ տալ, այժմ վերայիցեաց սմա, զի այնպէս արասցեն: Եւ վասն Հալապու թըղ-թոցն սմա ևս գրեաց թէ՛ ահա ընդ նոյն

գրաբեր փայեկին յղեցի, թող ով յղելոց է՝ յղեսցէ, կամ մահտեսի Մարին տուր, զինա յղեսցէ: Բանգի ի Հալապու առ մահտեսի Մըսըն էին յղեալ զայն թուղթն. իսկ նա զփայակն յղեալ էր, և դիր չէր գրեալ առ սրբադան վեհն, վասնորոյ՝ մեք ևս ուրոյն ետուք փայեկին զպահարանն, տալ նմա ձե-ռամք սոցա, զի տեղեկասցին և յղել տացեն շուտով ի Հալապ:

Թուղթ ևս ի յԱմասիա առ մահտեսի Աստէթեանց մահտեսի Մարտիրոսն գրեաց, որ մինչ աստ էր, խոստացաւ վասն վերին լուսամտից մեծի Կաթուղիկէի սրբոյ Աս-տուածաբիջի Տաճարիս խոստացաւ. զի իշայ ջամ յղել անտի: Զոր և այժմ յղեալ էր, և Գ ոսկի ևս շինողչէք էր յղեալ, զորս հա-սուցեալ էր ի Թօխաթ առ Աղամջանն, և նա հասոյց մեղ զջաման ի վերայ Կարնոյ ի ձեռն վէքիլ Հայրապետին: Ուստի՝ գրեաց սմա զշնորհակալութիւն և օրհնութիւն: Եւ թուղթ ևս էր գրեալ սրբազան վեհին, զպա-տասխանին օրհնութեամբ դրեաց: Մահտե-սի տիրացու Սատաթին ևս ողջոյն դրեաց: Եւ զայս ևս, թէ ահա զլուսամուտսն ի յի-շատակ քեզ շինեցուցանեմք, զերեք սիւնսն սրբոյ տաճարիս ևս նորոգեմք: Գրեաց նա և այժմ զթուղթ ի Թօխաթ՝ առ սրբոյ Ա-թոռոյս վէքիլ և զանձապետ մահտեսի Ա-ղամջանն, ի պատասխանի ի սեպտեմբերի Ա գրեալ թղթոյն: Առ որ յղեաց զթուղթ մահտեսի Մարտիրոսին վերոյիշեցելոյ, և գրեաց զջամից զհասանելն սմա ևս: Բայց նա ասէ Գ ոսկի ևս էր գրեալ թէ՛ յղեցի, չիմացաք քեզ հասոյց թէ՛ ոչ: Եւ միամը-տութիւն վասն Եսայի վարդապետի փոխ-ցային. թէ՛ ահա հասեալ է ի Կարին որ պարտ էր հասանիլ Մուրտիկեանց՝ ահա հա-սեալ է, և մեք զդապզն յառաջ ի յօգոստո-սի իԲ գրեալ ե յղեալ եմք ասէ առ քեզ՝ որ յղեսցես առ Եսայի վարդապետն: Եւ որ-պէս ի սեպտեմբերի ԺԳ, այժմ ես գրեաց սմա հարկ՝ առնուլ զփոխցայն՝ զոր յօգոս-տոսի իԲ արարաւ ի վերայ նորա: Եւ որ ի սեպտեմբերի ԺԶ գրեաց զփոխցայագիր՝ պատառել և յետս յղել, այժմ ևս գրեաց առնել այնպէս: Եւ Յակոբ վարդապետն ի զալն ի Թօխաթ՝ դրամ էր առեալ ի սմանէ զոր սա գրէր թէ՛ յինէն ետու, առ: Գրեաց

կաքանչիւր կաթողիկոսունսն, հանդերձ Բ կողմանց սեւադիւօք և իշխանօքն, խօսեցոյց յոյժ երկար, քանիցս անդամ կոչելով: Բայց նախ զերկուց կողմանցն սեւադիւօքսն կոչեալ, յոյժ մեզադրութեամբ ընդ նոսա խօսեցաւ վասն խռովասիրութեանցն իւրեանց, թէ յայսչափ ժամանակ այդ խռովութիւնդ եւ երկուութիւնդ դոյ ի մէջ այդ երկրիդ, դիցուք թէ աշխարհականացն ոչինչ է փոյթ, դուք ընդէր ոչ առնէիք փոյթ, որպէս զի րարձցի խռովութիւնն ի յայդ երկրէ, եւ զիցի խաղաղութիւն: Եւ որպէս ոչ նեղէիք դուք ի խղճէ մտաց, որք յայսչափ ժամանակ խռովութեամբ զՔրիստոս պատարադէիք: Եթէ դուք որք կարդաւորք էք եւ միջնորդք խաղաղութեան այդպէս էք, ապա ժողովուրդքն ձեր ի ձէնջ զԲնչ ուստին: Այ ապաքէն զդոյն խռովութիւնսդ զորս տեսանեն ի ձեզ՝ նոքա եւ զնոյնս աւելեօք առնեն քան զձեզ: Եւ մինչ նոքա պատասխանեցին թէ՛ մեք զԲնչ արասցուք. զի մեք մեր կաթողիկոսացն հայիմք, մինչ նոքա այնպէս կան, մեք զԲնչ կարեմք առնել արտաքոյ նոցին կամացն: Առ այս պատասխանեաց սրբազան վեհն թէ՛ զհնար խաղաղութեան չկտրէիք դտանել, սկիզբն և պատճառ խռովութեան ընդէր լինէիք, մի կողմնացիքդ թարց հաւանութեան բոլոր երկրականաց զիսրայէլն օծանելով ի Գեանջայ, եւ միւս կողմնացիքդ ներհակ նոցին՝ եւ նոյնպէս թարց բոլոր երկրականաց հաւանութեան զՅովհաննէսն օծանելով ի Գանձասար: Տեսէք ահա, որ դուք էք այդ երկճղութեանդ և խռովութեանդ պատճառն. զի թէ դուք թարց սրբոյ Աթոռոյս Հայրապետաց հրամանին՝ և ընդդէմ նոցին կամաց՝ և ներհակ միմեանց չօծանէիք զդոսա, այսքան հակառակութիւն ոչ անկանէր ի մէջ: Եւ նոքա մինչ յայսմ եւ չքմեղ եղեն թէ՛ մեք զԲնչ արասցուք, մէլիքք եւ իշխանք երկրին բռնութեամբ այնպէս ետուն առնել, մեք որպէս կարէաք ընդդիմանալ հրամանաց նոցա: Պատասխանեաց թէ՛ օծանօղն դուք էիք, եւ ոչ նոքա, պարտ էր ձեզ ասել թէ՛ այս ոչ է մարմնաւոր իշխանութիւն և փոփոխելի դործ ինչ, այլ է հոգեւոր և անփոփոխ իշխանութիւն, պարտ է ուրեմն, զի հաւանութեամբ բոլոր երկրացւոց ատնս Ա-

դուանից լիցի, և հրամանաւ սրբոյ էջմիածնի կաթողիկոսին, զի կայ առնուցու, և անվրդով լիցի, և մի խռովութիւն ինչ ծընցի ի մէջ ժողովրդոց երկրիս: Պատասխանեցին թէ՛ թէպէտ և եղեն ոմանք ի մէնջ որք զայդ ասացին, այլ չեղև լուօղ, մանաւանդ թէ ոչ կարէաք ընդդէմ կալ մարմնաւորի իշխանութեան. զի ասնջանք եղան եւ հարուածք հասուցանելոց էին մեղ անխորտիր, թէ ոչ լսէաք նոցա: Եւ սրբազան վեհն ասաց առ այս թէ՛ ոչ այնքան ի նոցին յօժարութենէ, որքան ի ձերդ դրդմանէ այդ յառաջացաւ. զի նոցա չէր ինչ փոյթ այնքան, դուք զերկոսին կողմունսն ես՝ թէ զմէլիքսն և թէ զիշխանսն՝ զրդելով վառեցիք ի չար նախանձ, և հակառակ միմեանց զայդ դործ դործեցիք. եթէ դուք զնոսա չդրդէիք, ոչ յառաջանայր ի նոցունց առանց ձեզ այսքան տարաձայնութիւն: Եւ նոքա ի յայս բան ափի բերան եղեն. և էին ոմանք ևս ի նոցունց, որք վկայէին ստոյգ դոլոյն այս ասացելոցս: Եւ սրբազան վեհն ասէ. ոչ ահա և նշանն իսկ ասացելոցս երևի ի ձեզ յայտնի, զի դիցուք թէ՛ երկու կաթողիկոսունքն մաքառին ընդ միմեանս, ձեզ Բնչ հարկ է դհակառակութիւնս սերմանել ի մէջ ժողովրդոց, մի կողմնդ միոյն լինիլ ջատաղով՝ և մինդ միւսոյն. և բերան առնուլ ի մէջ ժողովրդոց, և վատաբանել, և պարուրանս դնել, և զժողովուրդսն ևս ի հակառակութիւնս և ի նախանձս յորդորել ընդդէմ միւսոյ կողմանս: Եթէ դուք սիրօղ լինիք խաղաղութեան և ճշմարտութեան, զայսոսիկ ոչ առնէք. թէ և կաթողիկոսունքն ձեր զձեզ ի յայն յորդորեցին, կտրէք դուք ի բաց հրաժարել օրինաւոր պատասխանատւութեամբ: Զի թէ ներհակիցիք ևս նոցա յայսմ մասին՝ երթալով զհետ խաղաղութեան, ի ձեր կողմն լինի իրաւունքն, և ոչ որ զձեզ մեղադրէ: Իսկ խոչնդակ թուիցի նոցա, և այրեացեն զձեզ այնու պատճառաւ, յայնժամ, իսպառ հրաժարիլ ի նոցանէ՝ և ուր և կամիցիք՝ երթալ: Եւ մինչ դուք այսպէս ճշմարտասէր լինիցիք և համաձայն, կաթողիկոսն ձեր մի անձն դոլով՝ ձեզ զԲնչ կարող է առնել: Եւ այսքան ասացեալ, եղ ի վերայ նոցա կանոն և պատուէր, զի մի ևս այսպէս զհետ

հակառակութեան երթիցեն. այլ որքան և կարեն, երթիցեն՝ զհետ խաղաղութեան, և զժողովուրդս ես միշտ ի միութիւն, ի սէր և խաղաղութիւն յորդորեսցեն: Եւ եթէ իւրեանց կաթողիկոսունքն զայս ոչ կամիցին, ապա՝ ելանիցեն ի նոցանէ ի րաց: Եւ նոքա հաւանութեամբ յանձն առին: Վասնորոյ՝ յղեաց զնոսա յեկեղեցին և զսրբութիւնսն հրամայեաց բաղմեցուցանել, զի երդնուցուն սրբութեամբքն, մնալ հաստատուն ի վերայ պայմանին՝ զոր յանձն առին: Եւ արարին այնպէս: Եւ զկնի այսորիկ, էսժ առ ինքն զերկոսին կաթողիկոսունսն, և զնոսա ևս ընդ իրեարս հաշտեցոյց, և ևս յղեաց յեկեղեցին երդնու սրբութեամբքն. որպէս զի՝ սիրով վարիցեն այսուհետև ընդ միմեանս որքան կենդանի կան և զմիմեանս մի նենդեսցեն: Եւ նոքա ևս այնպէս արարին: Ապա սկսաւ պայման դնել ի մէջ նոցա, զի Յովհաննէսն ի Գանձասար նստցի, որպէս մինչև ցարդ նստեալ է, և Իսրայէլն ի Գեանշայ. զսուրբ Մեռոնն ի միասին օրհնեսցեն, ուր որ կարիցեն երկուքն ի միասին ներկայանալ: (Գանձի Իսրայէլն երկնչէր ի Գանձասար երթալոյ): Եւ խամսայու երկիրն Յովհաննիսին ասաց լինիլ. Իսկ Գեանշայու կողմն Իսրայէլին. և զՇրուանու երկիրն կիսելն անպատշաճ վարկուցեալ՝ ասաց՝ զի երկուքն ևս յղեսցեն անդ զսեւագլուխս, որք ի միասին ժողովեալ զբոլոր արդիւնսն, յետոյ կիսեսցեն: Բաց յայսմանէ՝ և այլ ևս որիշ կերպիւ պայմանս եզ առաջի նոցա. իսկ նոցա և ոչ մինն յայնցանէ, և ոչ այս՝ զոր գրեցի, եղև հաւանելի. ուստի՝ և եղև գլխացաւութիւն յոյժ յով: Մինչև բարկանալ սրբազան վեհին, և զայս ևս ասել՝ թէ զերկոսեանսդ ևս հրոժարեցուցեալ աստ պահեմ, և զայլ ոք ձեռնադրեալ, յղեմ. անդ: Եւս թէ՝ երկուքդ ևս մնացէք աստ, մինչև գրեցից ի յերկիրն. զի ում ուրեք ի ձէնջ հասարակապէս հաւանեսցեն, զնա յղեցից: Եւ զայս Բ բանքս ինքեանք և կողմնացիք իւրեանց ևս ասէին, ինքեանք՝ և շատքն ի կողմնացուց իւրեանց առ երես, և ոմանք ճշմարտութեամբ: Իսկ ապա՝ իբրև զայս վայր ժամանեաց խօսք և ասութիւնք մեր և նոցա, ապա զայս գտին նոքա հնար, թէ երթամք յերկիրն մեր. և

Դիւան Հայաց պատմ. ԺԱ.

մեր մէլիքաց և իշխանաց հաւանութեամբն զհաւանելի պայման իմն դիցուք ի մէջ մեր. և բաղմակնիք հաւանական թղթով ծանուցուք սրբութեանդ, և յայնժամ. զի՞նչ վճիռ և տայցես, այնպէս լիցի: Եւ յատկապէս վասն Շրուանու երկրին ասացին թէ՝ ում ի մէնջ հաւանեսցին ծառայել, նմա ծառայեսցեն: Եւ սրբազան վեհն ևս ընդ այս հաճեցեալ՝ եզ ի վերայ նոցա գրազում կանոնս և պատուէրս՝ զի սիրով և թարց կուռոյ վարիցին, և մի արկցեն յերկիրն զաղմուկ և զշփոթ և զտարածայնութիւն: Մանաւանդ՝ Շրուանու երկիրն ասէ ահա տէրունի է լեալ սրբոյ Աթոռոյս, և մեք եմք ձեզ տուեալ, այժմ մինչ դուք կամիցիք ձեզ հաւանեցուցանել, մինչ ասիցէ թէ ինձ հնազանդեցէք, և միւսդ թէ՝ ինձ, և ի չհնազանդելն նոցա՝ կամ տաճկաց բռնութեամբ կամիցիք հնազանդեցուցանել և կամ բանադրելով, յայնժամ և ես վրէժխնդիր եմ լինելոց, և վերստին տէրունի եմ առնելոց զայն վիճակն: Ուրեմն՝ բանադրանք և տաճկական բռնութիւն մի լիցի ի միջի, այլ ջանացարուք սիրով շահել և նուաճել զամենեսեան: Եւ նոքա զայս ամենայն յանձն առեալ այսու պայմանաւ դարձան աստի: Եւ զի Յովհաննէս կաթողիկոսին այլ թուղթ չէր պիտոյ նորապէս տալ. քանզի յառաջագոյն ահա տուեալ էր զկոնդակ կաթողիկոսութեան: Վասնորոյ զթուղթ յատկապէս վասն Իսրայէլ կաթողիկոսին գրեաց ի վերայ Գեանշայու քաղաքին միայն, յիշելով թէ՝ ահա յառաջ եկն և արձակեցաւ, և առ ձեզ վերադարձաւ օրհնութեան թղթով մերով. իսկ այժմոյս մինչ եկն աստ հանդերձ իշխանօք, մեք ևս քան զառաջինն առաւել ի սէր ընկալեալ շահեցաք և յարգեցաք, և կրկին փառաւորեցաք խիլայիւք: Եւ հրամայեցաք ինքեան վարել զիշխանութիւն կաթողիկոսութեան: Ուստի՝ զդա այսուհետև սիրելի եղբայր մեր դիտասցիք, և մերովս հրամանաւ կաթողիկոս: Եւ պատուիրէք՝ լինիլ նմա հնազանդ յամենայնի: Իսկ թէ որպիսի պայմանաւ դարձան աստի երկու կաթողիկոսունքդ, ինքն և ընդ իւր եղեալ իշխանքն պատմելոց են: Օրինակ սորին ի բոլորադրահամար տետրոյն է: յերեսն ԶԿԲ:

Թուղթ ևս առ Գեանշայու Մահմատ

խանն, և իւր եղբայր Զաւաա խանն գրեաց վասն Իսրայէլ կաթողիկոսին դարձեալ՝ որպէս և քաղաքացւոցն, թէպէտ ինքն զիր չէր գրեալ, այլ Զաւաադն էր գրեալ, իսկ Բ կաթողիկոսացն ետ սրբազան վեհն խիլայ Ա Ա ազնիւ խառայ փիլոն, և Ա Ա ազնիւ զմրութ մատանի, իսկ Իսրայէլ կաթողիկոսին յատուկ ես՝ Ա երբեհոսեայ գաւազան վիշապազուի վասն առաջի կրելոյ, խըն՝ ծորքն արծաթ. Ա խալիչայ, Ա հողաթափ, Ա մաշի (*) և Ա վեղար, իսկ Յովհաննէս կաթողիկոսին յայսցանէ ոչ ետ. քանզի՝ յառաջագոյն շատ էաք տուեալ, Ելին ի հոկտ. ԺԶ:

ԾԺԳ

Գնալն յեսս որդւոյ մէլիք Իւսուճիմ՝
Բէկլար Աղայիմ:

Իսկ ի միւսուճի աւուր՝ ելին և որդի մէլիք Յովսէփին Բէկլար Աղայն, և Մահմատ Ընդզայ բէկն՝ զոր Իրրահիմ խանն էր յղեալ, ըստ արժանեաց իւրեանց:

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ Իրրահիմ խանն ի պատասխանի թղթոյն՝ զոր գրեալ էր վասն Յովհաննէս կաթողիկոսին. թէ քո օգնութեամբն վարեաց գաղկաթողիկոսական իշխանութիւնն մինչև ցարդ, որ և դու եղեր պատճառնորդմտն՝ սոցին բազմաթամանակեայ աւերեալ Աթոռոյն, որ ոչ սակաւ անուան բարձրութիւն եղև քեզ և մեծագոյն վարձք: Իսկ արդ՝ մինչ եկն յայդր քով հրամանաւ, խնդրեմ. զքո արարեալն ոչ քակել, այլ ևս առաւել հաստատուն առնել, զի մի ի զուր լիցին աշխատանք քո և մեր: Առ որ գրեաց սրբազան վեհն թէ՝ ես որպէս մինչև ցարդ կամեցեալ եմ զօգուտ և զշինութիւն այն Աթոռոյն, այժմ ևս կամիմ, և կամելոց եմ. նմանապէս և զՅովհաննէս կաթողիկոսին: Բայց որովհետև Իսրայէլն եկեալ արձակեցաւ, և նա ևս օծեալ էր գրտանեցեալ, կամեցաք մեք կերպիւ ինչ պայման գնել ի մէջ երկուցն, զի սիրով վարիցին, և խռովութիւն մի լիցի ի մէջ իւրեանց

և երկրականացն: Այլ սակայն՝ ի կամս մեր չթողին զմեզ. այլ պայմանեցին մեզ դառնալ յայդկոյս, և ի ձեռն մէլիքաց և իշխանաց դնել ի մէջ իւրեանց զպայման և մեզ ծանուցանել: Որոց ականատես և վերահասու եղև ասէ Մահմատ Ընդզայ բէկը՝ և պատմելոց է: Զայս թուղթս տուաք նոյն յիշեալ Ղալարէզի Մահմատ Ընդզայբէկին:

Թուղթ ևս առ մէլիք Ագաճի և մէլիք Յովսէփին գրեաց՝ ի պատասխան իւրեանց թղթոյն, որք ևս նմանապէս գրէին զաղերսանս վասն Յովհաննէս կաթողիկոսին և Գանձասարու՝ որպէս և Իրրահիմ խանն: Որոց և ծանոյց՝ թէ որպէս կամեցաւ պայման դնել ի մէջ նոցա, զի ի միասին մնացեալք՝ խաղաղութեամբ վարիցին ընդ միմեանս, և ի միասին հովուեցեն զվիճակն իբրև զմի կաթողիկոս, այլ չեզև ասէ հընար. մեր ջանքն այն էր, զի այսպէս լինէր, թերևս բառնիւր այդ երկուութիւնդ, որ էր յամենայնի օգուտ ձեզ՝ և ձեր Աթոռոյն, այլ ոչ կամեցան, և չեզև հնար, որպէս եկօզքդ պատմելոց են:

Եւ. վասն պայծառութեան Աթոռոյն ձերոյ զոր գրէք ասէ, մեք ի բնէ կամեաք, և միշտ կամիմք. բայց և դուք յայնժամ պարտ էիք զայդ մտածել. մինչ զԻսրայէլն ի Գեանջայ ետուք օծանել, մինչև դուք անդ էիք, և թէ զինչ էք գրեալ մեզ յայնժամ, ահա զոն առ մեզ գրեանքն ձեր: Զեզապիսի զլխաւոր անձանցն պէտք է ասէ, զի զոր ինչ և առնիցեն, նախ խոկայցեն բարւօքապէս, և նկատիցեն, թէ զինչ ծնանիցի ի վախճանի, և ապա առնիցեն: Զայս ասէ ի սիրոյ խրատ գրեմ. սիրելեացդ, զոր թէ առնիցէք, յամենայնի օգուտ է ձեզ, թէ հոգևոր և թէ մարմնաւոր: Եւ զայլ որպէսն ասէ իմանալոց էք ի Բէկլարէն և Ստեփանէն, (որ էր նշանաւոր ոմն, սոյաքեցեալ ընդ Բէկլարին, որ ևս խիլայեցաւ): Աւելի բան շատ ունիմ. ձեզ ասէ, բայց գրելով ոչ լինի, եթէ ոչ բերան առ բերան, քանզի ըղձային նոքա անգամ մի զսրբազան վեհն հրաւիրել՝ և առնել յերկիր իւրեանց ի զբօսանս: Ելին ի հոկտ. ԺԷ:

ՅԺԴ

Առ Յամթեցիսն, վասն առաջնորդ
խնդրելոյն նոցա զԿարապետ պետն,
որ չգնաց:

Զյամթեցւոց յղեալ փայակն՝ զոր ի
սեպտեմբերի ԻԹ յղեաց սրբազան վեհն ի
Ղօշավանք առ Կարապետ վարդապետն, ե
գրեալ ծանոյց նմա զխնդիրս Յամթեցւոցն՝
որք զնա առաջնորդ խնդրէին ինքեանց,
այժմ դարձուցեալ էր աստ Կարապետ վար-
դապետն, ե ի ըաց կացեալ ի նոցին խնդ-
րոյն, գրեալ էր առ սրբազան վեհն զհրա-
ժարութեամբ. ե զերկուս հրաժարական թուղթս
ես առ Յամթեցի իշխանս ոմանս գրեալ,
հրաժարեալ էր ի ըաց, թէ ես ոչ եմ գալոց
յայդր: Զորս ե յղեալ էր առ սրբազան վեհն,
զիւրդ իւր թղթոյն յղեսցէ առ նոսա: Բաց
էր յղեալ, զի ընթերցցի, ե ապա յղեսցէ: Եւ
սրբազան վեհին ծանուցեալ զհաստատու-
թիւն մտաց նորին, զրեաց զթուղթ առ գըլ-
խաւոր իշխանսն յԱմթայ ի պատասխանի
իւրեանց բազմակնիք թղթոյն: Որոց յան-
դիմանութիւն ե մեղադրութիւն յոյժ յո-
լով, թէ որովհետեւ դուք ոչ զգրեցելոց ձերոց
զմիտսն հասկանայք, ե ոչ զայլոցն, ապա
աւելորդ է երկարապէս գրելն առ ձեզ վերս-
տին, ափսոս անուան այդ քաղաքիդ: Սյլ
միայն զայս գրեմ: Զի ինձ թուի թէ՝ առաջ-
նորդ՝ եպիսկոպոս ե կամ այլ կարգաւոր ի
քաղաքդ այդ ոչ եթէ իբրեւ զանարգ ե զար-
ծաթագին ծառայ, այլ ե վատթարքան զա-
նարգ անասուն մի է համարեցեալ ի յայս
ներկայումս, վասն այնորիկ այդպէս ծաղր
ե խայտառակ լինին: Զի երբ ե կամիք, բե-
րէք զնոր առաջնորդ՝ ե զառաջինն անար-
գանօք վարէք, չխնայելով ի կարգն ե յա-
նունն. ե վասն անարգելոյ դիւնն, զնորն
այնքան գովէք, խաբէութեամբ, մինչև զնա
ես ի ձեզ ածիցէք, ե ի մտանելն առ ձեզ՝
սկսանիք ե զնա ատել, ե յայլս սիրա-
հաբիլ, մինչև ե զնա առ ձեզ ածիցէք, ե
զնա ես խայտառակիցէք, որպէս անա քա-
նեացն արարիք: Այս է ասէ զարմանք, զի
զայդպիսի անհամ ե անօրինակ բանս արա-
րեալ՝ չիմանայք թէ մեք ամենեքեան հաս-

կանամք, սակայն ներելով տանեմք, ե դուք
փոխանակ զղջանալոյ ե ամաչելոյ՝ գրէք
վերստին թէ՝ զայս ինչ վարդապետ մեզ ա-
ռաջնորդ յղեսցէ, այս առաջնորդս չեղև: Իբր
թէ՝ ծառայք ձեր են, թէ առաքօղն, ե թէ
առաքեցեալն: Երբ օրինակ զնախկին Կա-
րապետն, յոր սիրահարեալ առաջնորդ ա-
րարին ինքեանց, ե յղեալ աստ՝ եպիսկո-
պոս ետուն ձեռնադրել, Եւ յորժամ դար-
ձաւ աստի կոնդակաւ սրբազան վեհին, յայն-
ժամ սկսան ատել, ե անարգանօք վարեցին
յինքեանց ի ըաց, ե իբրեւ զսիրահար՝ ըմ-
բոնեցին զմիւս Կարապետն: Եւ յետ սակաւ
միջոցի, սկսան ե զնա խայտառակել ե ա-
նարգել, ե հանել տալ յառաջնորդութենէն,
ե որպէս զմոլեալ սիրահար՝ ըմբռնել զՍսե-
ցի Պետրոսն: Եւ զնա ես թէ ճրքան գովէիք
ասէ՝ ե զԿարապետն ճրպէս պարսաւէիք, ա-
հա գրեանք ձեր կան առ իս: Մեք ճրքան
գրեցաք ձեզ թէ՝ զա ի Սսայ վիճակէն է. ի
վիճակս էջմիածնի ոչ կարէ Առաջնորդ լի-
նել. ե դուք թէ ճրքան ընգզիմացայք մեզ,
գիտէք անա, որք ե բազում զրպարտու-
թեամբք, ե ախտամոլ հոռեցուցիչ ե սուտ
բանիւք հոռեցուցիք, գրելով ի Պօլիս այլ
կերպիւ, ե առ մեզ այլ կերպիւ: Մինչև
զմեզ ե զգործակալս մեր կաշառակերս հըռ-
չակեցիք ի Պօլիս, որ մինչև ցայս օր ելա-
նէ հոտն գարշութեան: Իսկ մեք տանելով
ասէ այնքան անհամութիւնն ձերոյ՝ ասա-
ցաք, որովհետեւ այսքան փափազանօք խնդ-
րեն զՍսեցին, գոնէ՝ անգամ մի բերցուք ի
սուրբ Աթոռս, ե Աթոռոյս անուամբն ե մե-
րով կոնդակաւն գնացեալ նստիցի, ե մի
Սսու անուամբն: Եւ նախ ի գալն յԱթոռս՝
թէ զի՞նչ է տուեալ մեզ, ե մեք զի՞նչ եմք
տուեալ նմա, զայս յետոյ տեսցուք: Ինչ ե
իցէ՝ սիրով ընկալաք, ե փառաւոր խիլա-
յիւք ե օրհնութեան կոնդակաւ առաքեցաք
առ ձեզ: Իբր թէ՝ առ ի շահել զձեզ, որով-
հետեւ այնքան սիրահարեալ խնդրէիք զնա:
Եւ մինչ յայդր եկն ասէ, գրեաց մեզ աղա-
չանօք թէ՝ պատրիարքին այսքան (ձ) տալոյ
եմ, ի ժողովրդենէն ամաչեմ խնդրել. դու
տուր պատրիարքին, ե ես քեզ վճարեցից,
որոյ թամասուկն անա ունիմք: Մեք ես
մտածեցաք թէ՝ սա յԱմթ քաղաքի առաջ-
նորդ է. ե ժողովուրդն այսքան սիրահա-

րեալ սիրեն, ոչ է կորուստ: Վասնորոյ՝ և ետուլք պատրիարքին զայն ղրաֆն, և նա մեզ ոչ հասոյց: Յետոյ լուաք ասէ թէ՝ ի ղայն առ ձեզ էջմիածնի անուամբ և մերով կոնդակաւ, իսկոյն սկսեալ էք ատել զնա. անքան, մինչև վերջապէս ախ և վախ աւելով մեռուցիք զնա, որոյ արեանն յիրաւի պարտական էք դուք: Մնաց սրբոյ Աթոռոյս ղրաֆն (ձ) յայդ քաղաքովդ, տեսցուք վերջն զԲնչէ լինելոց: Իսկ այժմ գրէք ասէ դարձեալ հրամայաբար իբր ծառայի թէ՝ շուտով կարապետ վարդապետին համար ֆարման բերել տուր, և մեզ առաջնորդ առաքեն կրկին: Իբր թէ՝ մեք հրամանակատար՝ և կարապետ վարդապետն ձեզ արծաթազին ծառայ. յառաջ ատելով անարգեցիք, այժմ ի գութ շարժեալ սիրել կամիք: Ջայն ևս գրէք չամաչելով թէ՝ ժմ ղուռուշ պարտք կայ. մեզ չէ փոյթ, կարապետ վարդապետն զայ՝ որ վճարէ: Ահա ասէ զարմանալի մարդավարութիւն, և իշխանաց բարեպաշտութեան նշան: Ջայսպիսի մահաւոր տեսանօղն, և զայսպիսի աւէտալի ձայնս լսօղն՝ ով է՝ որ ոչ ցանկասցի այդպիսւոյ քաղաքի առաջնորդութիւն:

Ահա կարապետ վարդապետն զրեաց ձեզ ասէ զպատասխանին, ի նմանէ իմացէք: Եւ զնորին առ նոսա գրեալ Բ թուղթսն ևս որք ի վերն յիշեցան, կնքեալ յըղեաց առ նոսա: Իսկ մեք չունիմք ասէ ձեզավայել առաջնորդացու զի յղիցեմք: (Քանզի գրէին թէ՝ նա չգայցէ՝ զայլ ոք յղեմ մեզ առաջնորդ ի սրբոյ Աթոռոյդ): Մանաւանդ թէ՝ ֆարմանով պարտի լինիլ ձեզ առաջնորդ ասէ: Ուրեմն՝ ի պատրիարքէն խնդրեցէք զո՛ր և կամիք: Այսպէս գրեալ զպատասխանի նոցին թղթոյն, յղեաց ի ձեռն նոցին յղեալ մահտեսի Մելքոն փայեկին, որ ել ի հոկտ. ԺԸ:

ՅԺԵ

Ի Պօլիս, եւ յԱկն, յԱրապկեր եւ ի Կարին քուղթի:

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն ի մեծն Պօլիս առ պատրիարք Զարարիա վարդապետն: Սակաւ մի նախ գրելով՝ թէ յուրով ժամանակ է զի զգիր ոչ գրես մեզ. մեք ի յանցեալսս զհարկաւոր գրեանս գրեցաք քեզ. որոց և ոչ միոյն ղեռ զպատասխանի ինչ ընկալաք: Գոնէ՝ զհարկաւորացն գրեմ ասէ և մի զանց առնեք. պահելով զկապ սիրոյդ որ առ մեզ և առ սուրբ Աթոռս: Լուաք ասէ յայլոց՝ թէ Յակոբ վարդապետն եկեալ է ի Կարին և վերստին քո զրոյդ նայի, որպէս և ինքն գրեալ էր ոմանց. չիմացաք թէ այս ինչ է: Ինչ և իցէ, շնորհակալեցաք վասն ուղևորելոյդ զնա: Իսկ և՛ Բերիացիք որ թուղթ էին գրեալ աստ, և ինքն զպատասխանի նոցին գրեաց, այժմ սմա ծանոյց: Եւ զայն ևս՝ թէ զԲնչէ էին գրեալ նոքա, և ինքն զԲնչէ պատասխանեաց, և առ ինքն և իշխանսն Պօլսոյ յայնժամ զԲնչէ գրեաց վասն այսր, և յղեաց զթուղթն առ Հալէպցիսն առ ի յղել անդ ի Պօլիս առ ինքեանս. զայնս ամենայն այժմ համառօտ ծանոյց սմա: Եւ զրեաց վերստին թէ՝ այն քաղաքի մնացորդ խղճալի մերազնէիցն և եկեղեցւոյն խնայեցէք, և մի վերստին մատնիցէք կողոպտող գիշատողացն, որովք յուսահատեալ մնացեալ իցեն, և եկեղեցին լիցի կոխան հետեւելոցն ի մէնջ, որպէս գրեալ են մեզ՝ նոյնպէս և առ ձեզ ևս են գրեալ ի հարկէ առաւել քան առ մեզ: Եթէ թոյլ ետուք վերստին ի ձեռս նոցա անկանիլ՝ զառաջինն ևս ի հարկէ խնդրէ Ասեցին դվրէժ նախանձուռն: Այլ եթէ բոլորովին զկամս նոցա չկատարիցէք և չկամիցիք ըստ խնդրանաց նոցին (որ էր այս, զի սրբոյ Աթոռոյս լիցին (վիճակ), ղոնէ ասէ՝ որպէս յառաջ գրեցի ի հասարակ թղթոյն, այնպէս արասջիք և մեզ ծանուցիք: (որ թէ զԲնչէ, ասացեալ է ահա յամսոյս Ը երկար): Գրեաց և զայս թէ՝ որովհետեւ զքեզ յատկապէս մեր և սրբոյ Աթոռոյս գիտեն ամենեքեան, վասնայնորիկ և գրեն անխտրաբար առ մեզ զայնպիսի հոգալիս՝ որք յայգրուստ առնլոց են զլրուսն, զի և մեք քեզ գրելով

հոգասցուք: Մեք եւ ոմանց անհարկաւորաց կերպիւ ինչ պատասխանեմք եւ աղատիմք, իսկ վասն հարկաւորացն խնդրոց չգտեալ զպատասխանիս, քեզ դրեմք, դու ես պարտիս զայնպիսեօք հարկաւորօքն զանց չառնել: Ապա թէ ոչ, գոնէ՝ զպատասխանի ինչ գրել՝ զի եւ գիտասցուք զքոյդ դիտումն: Որպէս այս զոր դրեցի Մանոյց եւ զմեռանիւն յԱմթայ առաջնորդ Պետրոս վարդապետին, եւ թէ նոքա զԲնչ էին դրեալ առ ինքն, եւ ինքն զԲնչ պատասխանեաց նոցա, վերջապէս այն թէ՝ ձեր առաջնորդ ուղարկօղն պատրիարքն է, ի նմանէ խնդրեցէք: Մնաց ասէ մեր գրաւն, (ձ)զոր ըստ աղերսանաց նորա քեզ ետուք, զոր ի նմանէ ոչ առաք: Զի ոչ դու մեզ զապզ յղեցեր՝ զոր նմա ցուցեալ առնուաք, եւ ոչ նմա գրեցեր անգամ մի, թէ ինձ եհաս, դու հասն Աթոռոյն. վասն որոյ այսպէս մնաց: Ի տեղւոյն ես հռչակեմ թէ՝ այսքան եւ այնքան պարտք ունի: Այսքան շահեցաք մեք ասէ ե Պետրոս վարդապետէն, րաց յայնքան ցաւոցն՝ զորս կրեցաք վասն նորա: Մանոյց եւ զնորոգումն երկուց սեանց սրբոյ եկեղեցւոյն, եւ միոյ մնալն՝ զոր ի գարնանն կամէր նորոգել: Եւ Աղուանից կաթողիկոսաց գալն եւ դառնալն, եւ թէ զԲնչ պայմանեցին, եւ խոստացաւ յետոյ եւ գրել զուր կայտնալն բանից նոցին: Այլ եւ՝ Քանաքեոցի մահտեսի Թահանն անկեալ ի չքաւորութիւնս եւ ի ներքոյ պարտուց, ել եւ զնաց յայսմ ամի յերկիրն Օսմանցուց: Եւ ի Կարնոյ գրեալ էր առ սրբազան վեհն զթուղթ աղաչանաց, թէ կամիմ յղուումելի երթալ. եւ ի Պօլիս եմ հանգիպելոց, գրեմ պատրիարքին, զի ինձ զչար ինչ մի հասուցէ. քանզի՝ վասն անցիցն երկնչէր ի նմանէ, վասնորոյ եւ սրբազան վեհն գրեաց, զի մի մօտիցի նմա, կամ բան ինչ ասիցէ. եւ երես ես մի տայցէ, այլ թոյլատրեսցէ, զի ուր եւ գնալոց է՝ գրնասցէ: Բայց ի մէնջ ոչ գիր ունի ասէ, եւ ոչ ամենակին ի վերայ մեր բան իցէ. զի նա աշխարհական է ասէ, եւ ոչ ի Քանաքեոտուն ունի: Մեզ ոչ փոքրաւոր է, եւ ոչ զգործինչ ունի ի մէնջ: Մի գուցէ ասէ ինքն եւ կամ այլք՝ զայլ եւ այլս խօսիցին, եւ ի մէնջ եկեալ հռչակիցեն: Իսկ եւ՝ զորպիսութիւնս մեռանօղ թարջիման Ստեփանին որ ի մա-

յիսի ԻԹ դրեաց եւ դրել ետ սրբազան վեհն առ նորին եղբայր Պետրոսն ի Պօլիս, նա յառաջ քան զայս դրեալ էր առ սրբազան վեհն զպատասխանի այն թղթոյն՝ շնորհակալութեամբ. եւ զերկրորդ տարւոյ վարձու մնացորդն զոր դրեաց յայնժամ սրբազան վեհն պատրիարքին՝ տալ սմա, առեալ էր, եւ զշնորհակալութիւն դրեալ առ սրբազան վեհն: Եւ գրէր թէ՝ վասն երրորդ տարւոյն ես՝ որոյ ի չորրորդ ամսեանն վախճանեալ է Ստեփանն, այլի կինն նորին զողորմութիւն ինչ հայցէ ի քէն: Եւ զայս ասէր գիտութեամբ մահտեսի Գասպար Ամիրային գրեցի: Իսկ զշոքեղէնսն եւ զայլ իրսն նորին՝ որոց զգաւթաբն յղեցաք առ նա յայնժամ, խնդրեալ էր վաճառել տալ աստ՝ եւ զգինսն յղել. յորոց զքանի մի կտոր իրս ըստ խնդրոյ կնոջն աղաչէր յղել անդ առ ինքն: Եւ սրբազան վեհն հրամայեաց այնպէս առնել: Մեք ես զյղելիսն պատրաստեցաք ի յղել եւ զմնացեալսն վաճառեցաք, որոց գինն եղև յՍն զուռուշ: Մնաց թուր մի՝ զոր ոչ առնուին, վասնորոյ՝ Թ զուռուշ եւ ի վերայ նորին էարկ սրբազան վեհն, որ եղև ՄԴ զուռուշ: Զոր գրեաց Նազարէթին անդ տալ նմա, եւ պատրիարքին եւս դրեաց զայս: Եւ ի կողմանէ երրորդ ամին որ զողորմութիւն խնդրէր կինն, նորին վարձն էձ զուռուշէր ի տարին, յորմէ չորս ամսոյն բաժին անկանէր ԱձԿԶ զուռուշ. զոր եւս գրեաց Նազարէթին տալ նմա, որ ընդ վերնոյն լինէր ԵձԴ զուռուշ. եւ պատրիարքին եւս դրեաց զի գիտասցէ, եւ անպէս առնել տացէ: Եւ Նազարէթն ի նմանէ զգապ առեալ յղեսցէ աստ: Օրինակն է ի բոլորադրահամար տետրոյն, յեքեսն ՊԿ, ՊԿԱ:

Թուղթ եւս առ թարջիման Ստեփանի եղբայր Զամջի օղլի թարջիման Պետրոսն գրեաց՝ ի պատասխանի թղթոյն: Եւ զվերոյգրեալ բանքս կարճառօտ ծանոյց նմա. թէ ահա զիրսն եղբօրդ ըստ քոյդ խնդրոյ զոր ինչ յղելին էր՝ յղեցաք, զոր ի Կարնոյ հասուցանելոց են առ Նազարէթն. եւ նաքեզ է տալոյ: Իսկ զոր ինչ վաճառելին էր, թէպէտ հնոտիք էին՝ եւ զայս երկրականացս անգործածելիք, սակայն՝ նազոտ արարեալ ահա՝ (որպէս տեսանես ի դէւթէրն, զի դէւթէր եւս յղեցաք նմա, դրեալ յանուանէ զվա-

ճառեալ իրան, և հանդէպ ամենիցն զիւրաքանչիւրոց զինան): Դրեցաք ասէ Նազարէթին առ լաւ քեզ, որ է ՄԴ զուռուշ: ԱձԿՁ զուռուշ ես վասն երրորդ ասարույ Դ ամսոյն իրր ողորմութիւն արարաք կնոջ նորին, և դրեցաք Նազարէթին առ լաւ քեզ. որ Բ Նազարից ջափն է ԲՃՆ զուռուշ: Զորս առեալ՝ ամենիցն աղագաւ Ա զապղ տայցես:

Թուղթ ևս առ Նազարէթն գրեալ և Թագէտն ի Պօլիս, զայս Բ Թուղթս յղեցաւ առ նոսա տալ պատրիարքին և Պետրոսին: Եւ զսոյն անցքս սոցա ևս գրեաց, հրամայեաց զիտութեամբ պատրիարքին տալ Պետրոսին ԲՃԻ զուռուշ. որոց ՄԴ զուռուշն էր գին ծախեալ իրացն և ԱձԿՁ զուռուշն ի կողմանէ Դ ամսոյն ողորմութիւն: Եւ ի Կարնոյ յորժամ առ ինքեանս յղեցեն զնոցին խնդրեալ իրան, զայն ես տացեն նմա, և ամենիցն աղագաւ դմէկ զապղ առեալ ի նմանէ՝ աստ յղեցեն, և այլ առ այս բանք:

Թամզարայու առաջնորդ Միքայէլ վարդապետն, որ աստ էր յայսմ ամի, և փետրվարի Զ դարձաւ աստի. ըստ պայմանին իւրոյ՝ և ըստ պատուիրի սրբազան վեհին զոր ետ նմա յայնժամ, զԹօխաթու առաջնորդութիւնն ի ըաց էր ձգեալ յինքենէ: Այլ որ ասաց նմա սրբազան վեհն զտեղի մի զոր ինքն կամիցի, հովուել ընդ Թամզարայու և ինքն ևս յայտնեաց զիղձն իւր՝ թէ ես Արապկերու կամիմ լինել առաջնորդ, այժմ այլ չէր արարեալ այնպէս: Զի գնացեալ էր յԱկնայ քաղաքն, ի հաւանութիւն էր տուեալ նոցա լինել առաջնորդ ինքեանց. նոքա ևս բաղմակնիք մահար էին գրեալ այժմ առ սրբազան վեհն, և խնդրեալ էին կացուցանել զնա ինքեանց առաջնորդ: Ի մեծն Պօլիս եղեալ Ակնցիքն ևս ուրոյն մահար էին գրեալ առ սրբազան վասն սոյն խնդրոյ՝ առնել զնա ինքեանց առաջնորդ: Եւ զՄուրտիկեան մահտեսի Փիլիպպոսն ևս միջնորդ էին աբկեալ՝ գրել զսոյն խնդիր առ սրբազան վեհն. և նա գրէր թէ՝ մինչև ցայժմ ըզձայաք մեք առնել զնա առաջնորդ, և ոչ յաջողեցաւ, այժմ Ակնցիքն սիրահարեալ խնդրեն զնա. մեզ չեզև, թող նոցա լիցի: Նորին եղբայր Առաքելն ևս գրէր զնոյն խնդիր ի Կարնոյ, իսկ ինքն Միքայէլ վարդապետն գրէր թէ՝

եւ ի Թամզարայ շատ նեղացեալ և վշտացեալ ի չարայոյզ անձանց, մանաւանդ՝ ի Շարահիսարցի քանի մի անձանցն՝ յորոց վերայ թուղթ տարայ, որք զայս իսկ պատճառ առեալ հակառակեցան ինձ թէ՝ դու գնացեալ մատնեցեր զմեզ կաթուղիկոսին. և թուղթ բերեր ի վերայ մեր: Ես ևս զայրագնեալ ելի անտի գնալ յԱրապկեր առ մահտեսի Փիլիպպոսն, զի ըստ պայմանի իմում եղէց նոցա առաջնորդ: Եւ սակա ճանապարհաց երկիւղին ուղղակի չկարացեալ գնալ անդ, հանդիպեցայ ի յԱկն. և Ակնցիքն մինչ տեսին զիս, բռնութեամբ արգելին աստ, և այլ չթողին գնալ, թէ դու մեզ առաջնորդ եղիր: Ես թէպէտ չյօժարեցայ, և չեմ իսկ յօժար, այլ ինքեանք բռնադատեցին զիս, և զմահար գրեցին առ սրբութիւն քո, առնել զիս ինքեանց առաջնորդ: Այժմ որպէս հրամանքդ կամիս, այնպէս հրամայեալ: Ես առանց քոյդ կամաց ոչինչ կարեմ առնել: Կամէին աջահամբոյր ևս յղել հրամանոցդ. (3) ես աւելացուցանել ետու (1): Այս ամենայն խաբէութիւնք էին, և կեղծիւ պատրանք, որոց սակա յոյժ զայրացաւ սրբազան վեհն: Այլ զառաջնորդական կոնդակ գրեալ վասն նորա ըստ խնդրոյ Ակնցուցն, արար զնա առաջնորդ նոցին, ի վերայ սրբոյ Երեման վանից նոցա, և իւր բոլոր վիճակացն: Յորում գրեաց և զայս թէ՝ դուք լաւապէս գիտէք ահա, զի դա ի վերայ Թամզարայու ձեռնադրեցաւ եպիսկոպոս, իսկ այժմ եթէ ձեզ առաջնորդ լիցի դա, ապա զԹամզարա զի՞նչ է առնելոց: Այլ ահա այդպէս է եղեալ այդր երկրիդ բանն, և ամենայն ինչ ոչ մընայ յիւրում կանոնին: Մեք ևս եթէ չսէաք ձեզ՝ ի հարկէ դժուարանալոց էիք ի մէնջ: Ուստի՝ թէպէտ այն է կանոնն, զի ի վերայ որոյ վիճակի և ձեռնագրիցի ոք, կտցցէ յայն վիճակն մինչև ցմահն իւր, բայց որովհետեւ այս կանոնն ոչ մնաց ի յայդ երկրոյ որպէս ասացաք, վասնորոյ՝ և զձերդ խնդիր ոչ կամեցաք անտես առնել, այլ ահա կատարեցաք զխնդիրս ձեր: Եւ արարաք զդա ձեր առաջնորդ: Եւ Թամզարացիքն թէ զի՞նչ էին առնելոց՝ չգիտեմ: Այսքան բանս ի բոլորագրահամար տետրոյն է, յերեսն ՇՁ:

Թուղթ առ նոյն նոր առաջնորդ Միքայէլ վարդապետն գրեաց՝ ի պատասխա-

նի թղթոյն, թէ երկիւղածն ի սիրոյ առաւել պատկառի՝ քան ի պատուհասէ: Ի բնէ անտի որ դքեղ ճանաչեցաք, ստոյգ սիրով սիրեցաք դքեղ՝ ունելով ի սէր հայրական. բայց դու ոչ պահեցեր զսէր հարազատ որդիական, և ոչ ունիս զնշան պահելոյ: Քանզի՝ մեք աղերսանօք Թամզարացուցն ձեռնադրեցաք զքեզ եպիսկոպոս, այնու ուխտիւ և պայմանաւ, զի մինչեւ ի մահդ անդ մնասցես: Զոր ե դու նզովիք յանձն առեր, ե դոյ առ մեղ ձեռադիրդ: Իսկ դու մինչև ցայժմ ամիս մի ոչ կացեր ի Թամզարա, այլ թողեալ զժողովուրդ թարց հովուի, գնացեալ ուր և կամեցար՝ շրջեցար: Գնացեալ ի պատրիարքէն զԹօխաթու առաջնորդութիւնն առեր. և զԹօխաթցիսն խարեալ՝ մահաւոր դրեցուցեր առ մեզ՝ և անդ ևս ոչ կացեր: Քանի տարի է զԱրապկերցիսն խաբես և յորդորես՝ թէ զիս առաջնորդ խնդրեցէք. նոքա ևս քանիցս գրեալ են մեզ: Այժմ գնացեալ ի յԱկն, գնոսա յարուցեր ի վերայ մեր և մահաւոր դրեցուցեր առ մեզ՝ թէ զսա մեզ առաջնորդ արաւ Ահա այսպէս յայսքան տարի զվիճակդ քո թողեալ՝ աստանդական շրջիս, ե կեղծաւորութեամբ զժողովուրդսն առ քեզ ածես, և առ մեզ դրեցուցանես. և դու չքմեղ լինելով գրես մեզ թէ՛ ես ոչ կամէի, ժողովուրդքն դրեցին, կարծելով թէ՛ մեք ոչ իմանամք թէ զի՞նչ առնես: Եթէ դու ոչ կամէիր, զի՞նչ հարկ էր քեզ աստ և անդ շրջել, սուտ պատճառ և զմեղ զնելով թէ՛ ասացին թէ՛ դու գնացեալ զմեզ մատնեցեր: Զի՞նչ մատնեցեր դու մեզ. և կամ մեք զի՞նչ առաք ի նոցանէ, որ իբր զմեզ պատճառ դնես ծակաշրջիկ լինելոյդ, կարծելով թէ՛ խաբես զմեզ: Քո մեծ հարազատութիւնն ի Թօխաթ ցուցեր ասէ, մինչ յետ կորուսանելոյ գհանգուցեալ տէր Մատթէոսի ժՌն, զմիոյ հազարի թամասուկն որ առ քեզ էր, զայն ևս ոչ հասուցեր մեզ: Որպէս ահա այժմ ևս գրես ասէ թէ՛ այսքան յղէին աջահամբոյր՝ (ծ) ես այսքան շինեցի: (1) Եթէ ի Պօլսոյ գայիր ասէ, հազարաւ կտրէի՛ր գերծանիլ. այդ վասն քոյ է, և դու պարտիս տալ, ժողովրդեանն զի՞նչ փոյթ: Գրեմ ասէ՝ զի գիտասցես թէ՛ հասկանամք մեք. սակայն նեւրելով զանց առնեմք, առ ի շահել զհասա-

րակութիւն: Որպէս ահա այժմ ևս առ ի շահել զժողովուրդս այդր վիճակի, կատարեցաք զխնդիրս դոցա, և յղեցաք վասն քոյ զկոնդակ, և արարաք դոցա առաջնորդ: Տեսցուք թէ յայդր ևս իրքան ես մնալոց: Կամ քոյդ խղճալի նախկին վիճակդ զի՞նչ են առնելոց, և մեղ զի՞նչ են գրելոց: Զայս թուղթս զմոեալ ընդ կոնդակին եղաք ի մի պահարան, գրելով ի դէմս քահանայիյ՝ իշխանաց և ժողովրդոցն Ակնայ, զոր և ուրոյն ետուք նոցա յղեալ Գրիգոր փայեկին:

Թուղթ ևս առ Մուրտիկեան մահտեսի Փիլիպպոսն գրեաց յԱրապկեր, ի պատասխանի ի սեպտեմբերի Գ գրեալ թղթոյն: Նախ մխիթարութիւն վասն տկարութեանն, զոր ի յերկար ժամանակս կրէր: Ապա ծանոյց թէ՛ ըստ խնդրոյ Ակնայ ժողովրդեանն և ըստ քոյդ հայցուածոյ՝ կարգեցի զՄիքայէլ վարդապետն առաջնորդ Ակնայ: Եւ որպէս ի վերոյ ասացաւ, գրէր թէ՛ զամենայն գիշերն աշխատ եղաք և ոչինչ կալաք, զի զՄիքայէլ վարդապետն մեք այսչափ կամեցաք մեղ առաջնորդ լինել, այժմ Ակնացուց եղև: Գրեաց թէ՛ այդ երկրիդ առաջնորդութիւնն և ամենայն հոգևոր կարգն տաճկական իշխանութեամբ է, և ոչ հոգևոր հրամանաւ, առ այդ մեք անպարտ եմք, և ոչ մեղադրելիք: Եւ այսր աղագաւ իսկ ասէ՛ որպէս դու աշխատեցար և ոչինչ կալար, նոյնպէս և մեք Բ տարի աշխատեցաք ի վերայ ձեր քաղաքիդ և երկրիդ՝ և մեք ևս ոչինչ կալաք: Այս ան էր, որ սրբազան վեհի հրամանաւ և կոնդակովս վէճիլ հաստատեցին անդ, և յետոյ առաջնորդական արդիւնն պատրիարքն էառ. և զկեղծաւորութիւնս Միքայէլ պետին և զարարմունսն՝ որք ի վերդ ի թղթոջ նորին գրեցան, սմա ևս ծանոյց: Եւ ի սեպտեմբերի Գ որդեգրեաց սմա, դեռ չգրէր զպատասխանին, զոր հարկեաց գրել: Մանաւանդ՝ վասն Բէշքիւթիւրի խոստմանցն և յատկապէս Բ շորուցն աղագաւ դրել հարկեաց, և զՊրիսն յղել: Եւ վասն Յամթայ առաջնորդի մեռանելոյն, և մեր դրամոց մնալոյն առ նմա, որպէս ի վերն պատրիարքին, նոյնպէս և սմա գրեաց:

Թուղթ ևս ի Կարին առ Մուրտիկզաղէ Խօջայ Առաքելն և տիրացու Սիմէօնն

զրեաց, ի պատասխանի ի սեպտեմբերի ԻՁ զրեալ թղթոյն: Որք զյուրով բանս էին գրեալ այժմ, գրեաց թէ՛ դոցին շատոց պատասխանին քան զայս յառաջ գրեալ եմք: Իսկ այս գրովս նոցին իմացաք, որ մեր յօգոստոսի ԻԲ և ի սեպտեմբերի Գ զրեալ թուղթքն հասեալ են առ ինքեանս, ծանոյց ես՝ որ ինչ յետ այնց զրեցեալք էին, այսինքն՝ ի սեպտեմբերի ԺԴ և ի Ի, և ի սոյն հոկտեմբերիս Ը: Եւ որպէս ի սեպտեմբերի Գ, նոյնպէս և այժմ գրեաց զմիամտութիւն վերստին վասն ի վերայ Կաբսայ մեզ հասուցեալ զբամոյն, նոյնպէս և ի Բայաղիտու ի Սահակ Աղայէն մեզ հասեալն ես ծանոյց մինչև ցարդ՝ որպէս և յայնժամ. և զմնացեալն ևս զայս քանի օրս մեզ է հասուցանելոյ՝ (5) Եւ վասն Պարբերդու առաջնորդի տալեացն (ձ) և Բ ջորւոցն որպէս մահտեսի Փիլիպպոսին, նոյնպէս և սոցա էհարց և հարկեաց զջորիսն շուտով յըզել: Վասն Յամթայ առաջնորդ Պետրոս վարդապետի մեռանելոյն և որպէսն մահտեսի Փիլիպպոսին, նոյնպէս և սոցա գրեաց, թէ՛ ահա թէ՛ մեզ և թէ՛ ձեզ տալիքն մնացին. տեսցուք որպէս եմք առնելոց: Եւ գրեաց թէ՛ զայն փօլիցայազիրն զոր այնր աղագաւ յղեալ եմք առ ձեզ, զկնիքն պատահալ յղեցէք առ մեզ: Եւ որ ի սեպտեմբերի Գ զբանադրանս յղեաց վասն չիք Մովսէսին, գրեալ էին սոքա, թէ՛ ընթերցան յեկեղեցւոյն. էհարց թէ՛ դեռ յամառեալ կայ, թէ՛ ոչ: Եւ վասն Յակոբ վարդապետին որպէս պատրիարքին՝ նոյնպէս և սոցա գրեաց թէ՛ այդքան ընդէր մնաց յայդր: Գրէք ասէ թէ՛ ի Պօլսոյ յիշատակիքն դալ պարտին, ընդ ինքեան էր չէ բերեալ. կամ մինչև ցայժմ չեկի՞ն: Եթէ դու ևս գալոյ ես, առ և եկ. և թէ՛ ոչ, զինքն մէկ օր յառաջ ջանացարուք յղել աստ, զի ահա ձմեռն ևս էհաս: Եւ սոցա ևս ծանոյց զյղին վասն Միքայէլ վարդապետին զկոնդակ Առաջնորդութեան Ակնայ քաղաքին: Եւ զոր ինչ գրեաց նմա զմեղադրութիւնս, սոցա ևս ծանոյց: Իսկ սոքա գրէին թէ՛ զկոնդակն յղեալ ի ձեռն մեր եղբայր մահտեսի Փիլիպպոսին, գրեաց թէ՛ զփայտկն Ակնցիք էին յղեալ. մեք ևս ետուք փայեկին, եթէ Արապկեր կու հանդիպի և կու-

տայ մահտեսի Փիլիպպոսին, չգիտեմ: Եւ որպէս յամսոյս Ը, նոյնպէս և այժմ գրեաց սոցա յետս բերել տալ զփօլիցայազիրն՝ զոր յղեալ էին առ նաղարէթն ի Պօլիս տալ պատրիարքին, և զկնիքն պատահել և առ մեզ յղել: Զթուղթսն Պօլսոյ և զմահտեսի Փիլիպպոսին, յղեաց առ սոսա հասուցանել ի տեղիսն: Եւ զսոցին պահաբանն ես ուրոյն ետուք Ակնցւոց փայեկին տալ նոցա, որոյ անունն էր Գրիգոր, և Արապկերցի էր տեղեալ: Որ ել աստի ի հոկտ. ԻԱ:

=====

ԵԺԶ

Ի Վան՝ ընդ fairsac Սահակին, Եւ ի Կարին Եւս:

Զսրբոյ եկեղեցւոյ Բ սիւնսն ներքին դասու՝ աւարաեալ զերծաւ քարտաշ ուստայ Սահակն, որոց աղագաւ իսկ էիք բերեալ ի Վանայ. մնաց մէկ սիւն խախտեալ, զոր ևս ի գարնանն նորոգել եթող սրբազան վեհն՝ Տեառն օժանդակութեամբ, զի այժմ ձմեռն և ցուրտն վերաժամանեաց: Վասնորոյ՝ այժմ ուստայ Սահակն դառնայր ի Վան, եզեալ նմա սրբազան վեհին զպայման, զի յորժամ գրեսցէ, եկեսցէ: Ուստի գրեաց սրբազան վեհն զթուղթ ըստ խնդրոյ նորին առ իշխանսն Վանայ, այսինքն առ պարոն Ախիջան, պարոն Սահակ՝ և մահտեսի Յովաննէս ազայան: Ծանուցանելով զնորոգումն սեանցն եկեղեցւոյն, և զմիոյ սեան մնալն, զոր ի գարնանն էր նորոգել տալոց՝ բերելով աստ վերստին զուստայ Սահակն: Եւ վասն ուստայ Սահակին յամենայն կողմանէ յանձնարարութիւն, թէ պարտիք յամենայն կողմանէ խնամա ունել ի վերայ դորա, և ի վերայ իւր տանն. զի զա այսուհետեւ յատուկ որդի մեր է, և սրբոյ Աթոռոյս հարազատ և աշխատաւոր ծառայ, և մեզ միշտ պիտանի: Որում զոր ինչ առնիցէք, մեզ լինի համարեալ:

Թուղթ ևս առ Վանայ նուիրակ և ա-

ոաջնորդ Պաղասասար վարդապետն դրեաց, ծանուցանելով նոյնպէս զորպիսութիւնս նորոգութեան սրբոյ եկեղեցւոյն՝ որպէս ե իշխանացն, եւ վասն ուստայ Սահակին զոր ինչ դրեաց իշխանացն, սմա ես ծանոյց, ե պատուիրեաց՝ զի ինքն ես յամենայն կողմանէ մուղայէթ ե ասպնջական լիցի նմա: Այլ ե՛ յառաջ զոր ինչ տուեալ էաք ուստայ Սահակիս, ահա ցուցեալ գոյ ի յօգոստոսի ԻԲ: Այժմոյս ես զոր ինչ տալ կամէր սմա սրբազան վեհն, գրեաց Բաղդասար վարդապետին տալ սմա յարդեանց սրբոյ Աթոռոյս՝ (շծ) ի գլուխ է օր վատային, ե զայս Թուղթս իբր զապզ առ ինքն պահել՝ զի յաւուր հա շուատրութեանն պիտոյասցի: Այլ ե՛ քան քանչի Ա ստուածատուրն ե Մելքոնն որք յօգոստոսի ԻԲ ե այլ յառաջ յիշեցան, գնացին ընգ ուստայ Սահակին այժմ ի տունս իւրեանց: Եւ զի յոյժ վատթարք էին ի գործս իւրեանց, ե ոչինչ օգտութիւն արարին աստ, գրեաց սմա տրտնջանօք թէ՛ ուր որ փիս կային, զնոսա յղեցեր, ե ասաց զերկար որպէսն նոցին ի յուստայ Սահակէն իմանալ: Եթէ դոքա վարպետք էին ասէ, վասն քի աղաչելով պայմանէին յայդր որիշ լաւ վարպետի. թէ քեզ յօրն Ա ա-

պասի կուտամք, զմեզ յղեալ, Իսկ ե՛ զոր ինչ հասեալ էր նոցա, թէ անդ յինքենէ յետ ե յառաջ (ծզ) ե թէ աստի մէնջ. (Ժ) ծանոյց սմա: Եւ այժմ ես զոր ինչ տալոց էաք նոցա, (ԻԹ) գրեաց անդ տալ յարդեանց նուիրակութեան ե դրել ինքեան:

Թուղթ ես առ Զուղայեցի տէր Յովհաննէսի որդի տիրացու Ստեփաննոսն գրեաց: Եւ որպէս ի յուլիսի Զ ե ի սեպտեմբերի ի խոստացաւ նմա գրել զծախս միոյ սեանն նորոգեցելոյ սրբոյ եկեղեցւոյն որպէս ինքն ըղձայր, զի տացէ՛ ե յիշատակ լիցի լուսահոգի հօրն իւրոյ ե ինքեան, այժմ որովհետեւ զերկու սիւնսն նորոգեալ զերծաք, վասնորոյ՝ գրեաց սմա թէ՛ թէ՛ պէտ դեռ ես անկատարք են, զի հաստատնապէս նորոգեցաք, այլ սպիտակացուցանել ե ծաղկել ես պարտիք, ուստի՛ լաւապէս չէ յայտնի որքանն ծախուցն: Սակայն զմեծագոյն ծախսն զորս արարեալ եմք ի նորոգելն, գիտեմք. ե զսպիտակացուցանելոյ ե զծաղկելոյ ծախսն ես ենթադրմամբ նկատեմք, թէ ո՛րքան է լինելոց: Մանաւանդ՝ ի մեր երկրէս ասէ մի ոմն Թախանձանօք աղաչեալ զմեզ՝ ետ զծախս միոյ... *)

*) Այս հատուածը Թերի էր բնագրում:

ՅԺԷ

Յղեյն սրբազան վեհին զվաղաւրելեացի Մի-
նառ վարդապետն ի նուիրակութիւն մեծին
Պօլսոյ, եւ ընդ նմա բազում թուղթի:

Րպէս յամսոյս ի՞նչ և ի վերոյսն խոստացաւ սըր-
րաղան վեհն զնոր նուիրակ յղել ի մեծն Պօլիս, այժ զվազարշկերացի Մինաս վարդապետն յը-
զեաց ի նուիրակութիւն Պօլսոյ քաղաքին միայն, և իւր շրջակայ քանի մի մանր տեղեացն: Որում ետ զԱ նուիրակա-
կան մեծ կոնգակ՝ ըայց ոչ ըստ առաջնոյ ոճին: Քանզի ի յայս ներկայս կարի յոյժ զօրացաւ ախտն Ախթորմայութեան ի մեծն Պօլիս. և յայն կողմանս: Ոչ իշխանացն էր փոյթ և ոչ պատրիարքին, ուստի և ես ճարակէր անդ օր ըստ օրէ ախտն չար թուամորթ անձինս, և Ախթորմայքն սկսա-
նէին տարածանել զթունացոյցն իւրեանց ես քան զառաջինն ապականեալ ոճիւ, և զայլ թունալից գրեանս բազումս ըստ նմին: Որպէս ի ներկայումս սփռեցին զա-
պականեալ գիրք մի անուանեալ Ճարտա-
սանութիւն, յորում գլորվս ի սրբոց Հայ-
րապետաց, և ի վարդապետաց մերոց իրեք զերկարնակս հռչակէին, վասնորոյ ի նա-
խանձ ըարի վառեցեալ սրբազան վեհին, և յոյժ մեծապէս առ այս ցաւեցեալ, փոխեաց զոճն առաջնոյ նուիրակական կոնգակին, գրելով ի նմա զյոյժ երկար և զպէսպէս
րանս խրատական և պատուիրական վասն

սոյն ախտի՝ այլ նոյնապիսի թուամորթու-
թեանց յոլովից, որ տարածեալ էր անդ ի
յոգունս: Զի յայտնապէս երթային բազ-
մութեամբ ի ֆռանկաց եկեղեցին, և ու-
տէին շատք զպահս, և զձուկն: Եւ որք ու-
ղիղքն էին կարծեցեալք, առնէին խնամու-
թիւն ընդ Աղթարմայս, և չէր այլ ես այն-
քան խտրոց ի միջի՝ որքան յառաջն էր: Ուս-
տի՝ բերեալ զբան ծանուցման կանդակին
յայն թէ՝ հասարակ ժողովրդոց պարտական են
նախ Հայրապետք: Երկրորդ առաջնորդք, և
երրորդ քահանայք, զի պահիցեն ի կարգի
ուղղութեան պէսպէս խրատիւք և քարո-
զութեամբ, կայացոյց զվախճան բանին յայս
թէ՝ կաթողիկոսունքն մեր առ ի գեր-
ծանիլ յայսպիսի պարտականութենէ, ին-
քեամբ շրջէին յառաջ յազգս մեր, զար-
ժանաւոր անձինս կացուցանէին ըստ տեղ-
ւոյն առաջնորդս և քահանայս, և եթէ նո-
րամոյժ թիւրութիւն ինչ գտանիւր, բառ-
նային ի միջոյ, և ուղղէին: Իսկ յորժամ ի
մարմնականի իշխանութենէ զրկեցաք, եազգն
մեր ցան և ցիր եղեն, այնուհետեւ այլ ոչ
յառաջացաւ այս կանօն, և անկարելի եղև
Հայրապետին ինքեամբ շրջագայիլ: Ուստի՝
որպէս թէ ինքնազլխացան առաջնորդքն և
քահանայքն հեռաւոր տեղեաց, և օրստօրէ
սկնաւ պէսպէս թիւրութիւն ի յազգս մեր
տարածանիլ: Ապա մինչ տեսին Հայրա-
պետքն սրբոյ Աթոռոյս թէ՝ ինքեամբ չը-

կարեն շրջիւ, սահմանեցին ղնուիրակունս առաքել առ ամենայն դան և ցիր ազգն մեր հանդերձ սրբալոյս մեռոնաւ, զի զգործ և զպաշտօնս իւրեանց նոքա կատարեսցեն, վերահասու լինելով որպիսութեանց ժողովրդեանն, և ղնորամոյծ անկարգութիւնս բառնալով, և զթիւրագնաց անձինս ուղղելով: Որպէս զի այնու թերես զերծցին յիւրեանց պարտականութենէն: Արդ՝ և մեք ըստ նոյն օրինակի առնելով՝ գլխիս վարդապետդ մեզ փոխանորդ և նուիրակ արարեալ՝ սրբալոյս մեռոնաւ և այսու օրհնութեան կոնդակաւ առ ձեզ յղեցաք, առ ի կատարել զպաշտօնն մեր ի ձեզ՝ զի և մեք աղատեցուք ի մեր պարտուց: Որում այսոքիկ են տոնելի գործք: Նախ զի ի դիմաց մերոց զձեզ ողջունեսցէ: Երկրորդ՝ զի քարոզեսցէ ձեզ համարձակ զրանն կենաց, և զհրաման Քրիստոսի Աստուծոյն մերոյ: Երրորդ՝ եթէ իցեն անկարգութիւնք և նորամոյծ աւելորդութիւնք ինչ կամ պակասութիւնք ի յեկեղեցիս և յեկեղեցականս, և ի ժողովուրդս ընդդէմ սրբոյ կանոնաց, զայնս բարձցէ, և լցուցէ զպակասութիւնսն, և օրինազանցութիւնք ինչ եթէ իցեն ի խորհուրդս և ի խորհրդակատարս, զայնս ես նոյնպէս ուղղեսցէ: Զորրորդ՝ եթէ իցեն ոմանք հետեալք ի սուրբ հաւատոյս մերոյ, ջանայցէ որքան հնար է, ի յուղղութիւն ածել խրատու և յորդորմամբ: Իսկ որք հաստատուք են ի հաւատս, զնոսա ես խրատու և քարոզութեամբ զդուշացուցանել, զի հեռի կայցեն ի հետեալ, և ի հերձուածօղ հոտեալ և բրտեալ անդամոց և ի նոցին աղանդոցն, և կալ մնալ անշեղ ի լուսաւորչաւանդ՝ սուրբ և ի միարնադաւան հաւատս սրբոյ եկեղեցւոյս հայաստանեայց: Հինգերորդ՝ եթէ ի մերայնոց գտանիցին ոմանք ծոյլք և պղերղք ի յաղօթս և յեկեղեցիս, ի պահս և յողորմութիւնս, ի խոստովանութիւնս և ի հաղորդութիւնս մարմնոյն Քրիստոսի, զայնպիսիս խրատեսցէ Աստուածայնովք գործովք՝ առ ի յարիանալ ի բարեգործութիւնս: Իսկ որք ոչ լսիցեն, ունի դա ասէ հրաման սաստել և յանդիմանել զայնպիսիս, և թէ ես յանդգնեսցեն, պատժել ես չարաչար պատժօք հոգեորօք: Եւ որք լսեցեն զմա ասէ և հնազանդեսցին, իբրու մեզ են հնազանդք, և չլսողք իբրու մեզ

են հնազանդք, և զքանս մեր ոչ ընդունին: Զորս ունի դա հրաման սաստել, և ի յա յամառիւն ընդ բանիւ առնել, և զփոշի ոտիցն թօթափել ըստ տէրունեան բանին: Վեցերորդ բաշխեսցէ ձեզ ասէ զսուրբ մեռոնն Աստուածագործ: Որ է կնիք հոգւոյն սրբոյ՝ ընծայեցեալ ի սրբոյ Աթոռոյս և ի մէնջ: Ահա այսոքիկ են ասէ գործք և պաշտօնք դորա, որք են պարտականութիւնք մեր, զորս առնելով դորա, մեք ի մեր պարտուցն զերծանիմք: Ուրեմն և ձեզ պարտ է սիրով ընդունել զգա, և բանից և քարոզութեանց դորին լսող և կատարող լինիլ, և զսուրբ մեռոնն մինչ շնորհեսցէ ձեզ՝ գոհանալ զԱստուծոյ, և շնորհակալիլ զհաւատոյ մօրէս ձերմէ սրբոյ Աթոռոյս: Բայց գոյ ասէ և երկրորդ պարտականութիւն ի մեր և ի ձեր կողմանց: Այսինքն՝ ըստ Առաքելոյն՝ մեզ զհոգեւորն տալ ձեզ՝ և ձեզ զմարմնաւորն տալ մեզ: Եւ այս կանօն ասէ՝ թէպէտ ի բնէ անտի Աստուծոյ և ի սրբոց Մարգարէից և յԱռաքելոց աւանդեցաւ, զի եկեղեցականացն տայցեն աշխարհականք զմարմնաւոր տուրս վասն կեցութեան նոցին, այլ յոյժ մեծապէս հարկ և կանօն եղև ի մեզ ասէ, մինչ մարմնաւոր իշխանութիւնքն ի միջոյ բարձան, և եկեղեցականքն մնացին կարօտ ժողովրդականացն տրոց: Ուստի կանօն եղև, զի աշխարհականքն տայցեն եկեղեցականաց զմարմնաւոր տուրս, առ ի կեցութիւն նոցին, և եկեղեցականք և վանականք հոգացեալ այնու զպակասութիւնս իւրեանց, զվանորայս և զԱթոռս իւրեանց շէնս պահեսցեն, և աղօթեսցեն առ Աստուած վասն խաղաղութեան աշխարհի, և վասն ազգիս մերոյ բարեյաջողութեան: Արդ՝ զսոյն պարտականութիւնս ևս մեք վճարեալ եմք և վճարեմք միշտ, որպէս ահա յայտնի է, թէ զորպիսի շինարարութիւնս մեծամեծս և զհարկաւորս արարեալ զսուրբ Աթոռս պայծառացուցեալ եմք յամենայնի, և միշտ ի պայծառութեան պահեմք շնորհիւ Տեառն, և աղօթեմք հանդերձ բազմութեամբ միաբանից հանապազ վասն ձեր: (Գրեաց և զինչ շինելն այժմ ներկայապէս ի կարճոյ, զսիւնսն եկեղեցւոյն, և զայլսն): Մնայ ապա պարտականութիւնն ի ձեր կողմն, զի և դուք զպարտքս ձեր վճարելով՝ տայցէք առատութեամբ

զտուրս ձեր նուիրակութեան, հանդերձ այլևս առատագոյն տրօք և օգնականութեամբք, և եկեղեցական յիշատակօք: Եւ այսր աղագաւ յորգործումն՝ որքան պիտոյ էր, շնորհակալ լինելով վասն անցեալ նուիրակութեանցն երկուց, զորս ետուն պատրիարքին և նա ի ձեռն Յակոբ վարդապետին ի սուրբ Աթոռս հասոյց: Ա՛րդ՝ այսպէս փոխեալ գոճն նուիրակական կոնդակին, նուիրակին ևս պատուիրեաց անոց առաւել ունիլ զփոյթ, և զսոյնս քարոզել: Եւ ըստ ոճոյս այսմիկ, զրեաց ես զթուղթս մեծամեծս առ համայն քահանայս Պօլսոյ քաղաքին և շրջակայիցն: Այսինքն 1 առ Ղուսիմափիու սուրբ Ասաւածածնի եկեղեցւոյ քահանայսն, 2 առ Պալաթու սուրբ Հրեշտակապետի եկեղեցւոյն, 3 առ Սամաթիոյ սուրբ Գէորգեայ եկեղեցւոյն, 4 առ Ղալաթիոյ սուրբ Լուսաւորչի եկեղեցւոյն, 5 առ Իւսկիւտարու սուրբ Կարապետ և սուրբ Խաչ եկեղեցիսն, և առ Ղարթալուն՝ Ղատիքեօյու և Ալամտաղու եկեղեցիսն: 6 առ Խասդիւղի, Էյիպու, և Թօփղափիու եկեղեցիսն, 7 առ Օրթագեղու, Բէշիկտաշու, Ղուսուշեշմայու, Հիսաբու, Բէջրօղու և Նորգիւղի եկեղեցիսն: Ուրոց ամենեցուն գիտումն միեկոյն: Զի ընաբան առեալ զբան լիւրիսն թէ՛ ծառայ որ գիտիցէ զկամս Տեառն իւրոյ՝ և ոչ պատրաստեսցէ ըստ կամաց նորա՝ արբցէ գան բազում, յայն կացոյց զբանն թէ՛ կամակատար ծառայքն Աստուծոյ՝ որք վերակացուք են նորին հոգևոր...

Բնագրում կէս թերթը պատռուած էր, ուստի եւ շարունակութիւնը պակաս:

...Այժմ գրեալ էր սրբազան վեհին, (զոր ասելոց եմ ի ներքոյ) զորս մինչև ցարդ թերեւս յղեալ է ասէ. ընդ որս և վասն իւր գլխաւոր զտօնացոյց մի յղելն: Յետոյ ևս ասէ քանիցս թուղթ եմ գրեալ քեզ՝ որոց յետինն ի յանցեալ թուոյն և ղեկտեմբերի ի՞թ՝ ընդ նոր նուիրակին. և Ա Նղիշէ պատմագիր ևս վասն իւր յղելն: Եւ խնդիր, զի զոր ինչ գրեալ է ընդ նմա, ցաւակցաբար հոգասցէ: Մանաւանդ՝ Ղուկաս վարդապետի ընչից ուր լինելն դիտացետ, աստ հասուցանել ջանասցէ, որպէս և ի յուլիսի

ԺԳ, և ի ղեկտեմբերի ի՞թ գրեաց: Եւ վասն նւիրակին ևս վերստին յանձնարարութիւն: Եւ զամենայն որպէսն սրբոյ Աթոռոյս և զշնարարութիւնսն՝ ասաց ի նմանէ իմանալ: Եւ որ զօրինակս փօլիցայազրեանցն ետ նւիրակին՝ զի ի Բասրա թերեւս կաբասցէ զայնրս առնուլ՝ ծանոյց սմա: Եւ յետ սոցին, ապա զպատասխանիս նորին բանիցն գրեաց: Նախ շնորհակալութիւն, որ գրէր թէ՛ զՓոսանկ կարգաւորսն չար՝ աստի վանեցի ըստ հրամանիդ: (Ըստ որում գրեցաւ նմա զայս առնել ի ՌՄԻԳ, և ի սեպտեմբեր ելն): Եւ զի յայնժամ ի մահաբն գանգատանաց, որ գիտմաննէս վարդապետէն՝ զբանն իմն անվայելուչ գրեալ էին, առ որ ի հասարակ թղթոյն զյանդիմանութիւն գրեաց սրբազան վեհն յայնժամ, ի ՌՄԻԳ ի սեպտեմբեր ելն: Ուստի՝ գրեալ էր զմեղայ, և խնդրէր զնորումն: Եւ սրբազան վեհն զնորումն և զմիամտութիւն գրեաց: Եւ որ գրեաց յայնժամ զՀայրապետ վարդապետն և ընդ նմա եղեալ զմիւս ևս միարանն Զուգայու վանից՝ յղել ի վանքն իւրեանց, նա այժմ զիրիջայս գրէր վասն Հայրապետ վարդապետին, զի հրամայեսցէ անգ քնալ ի մէջ իւրեանց: Քանզի ասէ ի մէջ այլատարազ ազանցս՝ չունիմք զպարկեշտ և զվաղեմի ծեր կարգաւոր, այլ ամենեքեանքն նորեկք են, և մանկահասակք: Միայն ի սմանէ պատկառին սակաւի. և սա որպէս թէ պատկառանք իմն է մանկահասակ անձանց, ինքն պարկեշտ և համեստ, և ամենեցուն խրատիչ և հանդարտութեամբ կարգաւորիչ: Մանաւանդ, յատուկ ինձ պիտոյ է ասէ, զոր խնդրեմ աստ թողուլ: Եւ սրբազան վեհն ըստ խնդրոյն զհրաման գրեաց վասն նորա յայս թղթոյս, քնալ անգ: Որ պարտի ասէ յամենայն կողմանէ պարկեշտ...

Մարտ

Բնագիրը թերի է այստեղ:

ՅԺԸ

ԲՃԱԳԻՐ ԹԵՐԻ Է ԱՅՍԵՂ:

...ճանեալ է, որոյ աղագաւ և զթուղթս միամտութեան զրեաց սրբազան վեհն առ ընտանիս նորին և առ ամենայն ազգայինսն և եղբարցն (որպէս ասացաւ ի դեկտեմբերի ԻԹ): Այժմ թուղթն եկն ի նմանէ, զրեցեալ ի ՌԶՀՆ, և ի փետրուարի ԺԳ, և սուտ եղև վախճանիւն: Որ զրէր վասն յժղեալ դրամոյն իւրոյ՝ որ յաղագս տպագրատանն(ե՞) և հոգւոյ եղբօրն իւրոյ Մովսէս Աղային, (ահ՞) (որպէս ասացաւ ի դեկտեմբերի ԻԹ և ի վերոյսն): Եւ խնդրեալ էր՝ (որպէս և յառաջ ընդ Փիլիպպոս վարդապետին բերանով), զի ի յիշատակ ինքեան տպել զներսէս Լամբրօնացւոյն մեկնութիւն սաղմոսի. և զարտաքինսն հին, զընդուն, և զնոցին լուծմունսն, և զԴաւթի Անյաղթի զրեանսն: Եւ առ այս յոյժ խնդիր: Վասնորոյ և սրբազան վեհն զթուղթ զրեաց առ նոյն էջնիազեան խաչիկ տղայն, ի պատասխանի թղթոյն: Նախ վասն զրեւոյն զմիութարութիւն առ ընտանիսն իւր՝ սակա սուտ համբաւուն որ զինքենէ լուաք՝ թէ մեռեալ է, յոյժ սարջութիւն: Այլ ընդ նմին և ուրախութիւն, զի սուտ եղև լուեալն մեր: Որև ամենայն համբաւք հաղորդութեան որ զքէն, այդպէս ի սուտ դարձուցէ Աստուած: Ապա և զայս, թէ ես անպարտ եմ առ այդ: Զի ի Բասրայու տէր Դաւթի որդի Գէորգ գոյ, նա էր զրեալ զայս աստ հանգուցեալ ջուգայեցի Դուկաս վարդապետին, որև զրէ թէ՛ ի Կալկաթու այս ինչ նշանաւոր անձն ի ՌԶԴԹութէն և յարամ ամսոյ Ժ էն գիր էր զրեալ աստ Միքայէլ աղային, որ զրէր թէ՛ էմնիազեան խաչիկ աղայն վախճանեցաւ, և աստ դեռ մահտեսի Յարութիւն աղային ոչ ասեն: Այսպէս ծանոյց նմա զպատճառն և զգրօյն այս սուտ համբաւոյս: Բայց Կալկաթայու Առաքելեան խաչիկ աղայն էր զրեալ զայս ի Բասրա. զորոյ անունն ոչ զրեաց սմա սրբազան վեհն, զի մի նախանձ ինչ շարժիցի ի մէջ նոցին, և զժողովին ծնցի: Իսկև՝ ի յղեցեալ դրամոցն իւրոց՝ որ հասուցեալ էր մահտեսի Յարութիւն աղայն վասն տպագրատանն տուեալն ի Պօլիս,

զրեաց թէ՛ զայն մեղ հասեալ իմա: (Որ յամսոյս ԻԳ և ի դեկտեմբերի ԻԲ և ի վերոյսն ասացեալ է): Եւ զմնացեալն ևս ասէ զոր վասն հոգւոյ լուսահողի Մովսէս աղայ եղբօրդ ես յղեալ, հասուցանելոց է մեզ մահտեսի Յարութիւն աղայն: Եւ որ խնդրէր զԱրտաքինսն տպել. զրեաց թէ՛ զայդոսիկ այժմու ժամանակիս ճիւղ է ընթերցողն, ահա Դաւթի անյաղթի սահմանացն Ե առաժքն տպեալ են, ոչ ոք հայի յերեսն: Մեք այժմ զայնս ջանամք տպել, որք հարկաւորք են. այսինքն՝ զեկեղեցականսն և զվասն հաւատոյ զրեանս: Քանզի՝ զեկեղեցականսն լրցեալ են սխալմամբք, թէ ի մէջ տգէտ ապիւք, և թէ վնէժու հերձուածողքն: Եւ եղեալքն ևս յայս կողմունքս ոչ գտանին, զորս ջանամք տպել, որպէս զտօնացոյցն նորոգեալ՝ տպեցաք և քանի տարի է, զի զքանի հատս վասն այդ կողմանցդ եկեղեցեացն յղեալ եմք, դեռ ոչ հասին յայդր՝ արգելեալ մնալով ի Բաղդատ վասն կողմանցն խառնակութեան: Յորմէ ահա զրեցի ասէ, զի մի հատ քեզ տայցեն. (որպէս ասելոց եմ ի թղթոյ նուիրակին): Իսկ այժմ ասէ ի ձեռին ունիմք զնոր իմն վասն հաւատոյ զիրւս, զոր շինեմք ի յօգուտ մանկանց եկեղեցւոյս Հայաստանեայց, զհարկաւորսն հաւատոյ իւրեանց ուսանիցին, զոր շատք ոչ գիտեն բնաւ: Եւ եթէ դատրկաւորն՝ որ է սակա հաւատոյ իւրեանց ոչ գիտեն, զարտաքինսն այժմու ժամանակիս ո՞վ ըսթեռնու: Վասնորոյ՝ ձեռնարկեցաք նախ զմյս տպել. և մինչ դիրդ եկն, յանուն քո սկսաք տպել, զի քեզ յիշատակ լիցի: Զոր Աստուծով տեսանելոց ես ասէ յառաջիկայ ամին: Իսկ Լամբրօնացւոյ Սաղմոսի մեկնիչն ասէ՝ յիրաւի հարկաւոր է. բայց շատ մեծ է: Ուստի և թղթոյ շատագնացութեանն՝ շատ դժուար և յուշ ի գլուխ գայ: Վասն յետանալոյն խնդրեմ չխոժոռիլ: Զի թէպէտ ասէ օգնակալութեամբ Զաքիկենց լուսահողի Գրիգոր աղային ղթղթատունն ես հաստատեցաք, բայց նիւթ ոչ գտանի յերկրոյս, և գտանեցեալ է յոյժ սակաւ: Եւ ապա զայս թէ՛ մեք ըստ ժամանակին զհարկաւոր տպելին գիտեմք, այսուհետև զոր ինչ և տպիցեմք, յանուն քո տպելոց եմք, և զքո՝ և զքոյայնոց անունսն արձանացուցանելոց ի նմա որպէս Աստու-

ծով տեսանելոց ես: Ուրեմն՝ վասն զխընդ-
րեցեալսդ չտպելոյս այժմ, մի խոթողիցիս:
քանզի քերականութիւնն Դաւթի Ե առած-
քըն՝ և Սահմանացն տպեցեալ են, ով հայի
յերեսն յայս ժամանակիս: նոյնպէս և միւս-
քըն՝ որք յոյժ խրթինք են: Աստուած եթէ
յաջողեցէ, և ժամանակ լիցի, այնքով ևս
լինելոց են: Լեր միամիտ: Եւ այլ առ սոյնս
բանք: Թուղթ ես ի Բասրա առ Էմիւհազեան
մահտեսի Յարութիւն տղայն գրեաց, ի պա-
տասխանի ի ՌՄԻՋ Թուոյն և ի յօգոստոսի
իէ գրեալ թղթոյն: Որ էր օրինակն այն թղթ-
թոյ սորին, զոր ի նոյն Թուոյն և ի մարտի
Լ էր գրեալ առ սրբաղան վեհն: Որոյ զպա-
տասխանին ի դեկտեմբերի ԻԹ ընդ նոր
նուիրակին գրեցաք: Ուստի՝ զոր ինչ յայն-
ժամ գրեաց ի պատասխանի առաջնոյն,
զնոյնս և այժմ վերակրկնելով ի կարճոյ
գրեաց ի պատասխանի երկրորդին: Այսին-
քըն, վասն իւրեանց դիպուածոցն, վասն
Շոթթեցի հանգուցեալ Ղազարի ընչիցն:
Վասն Գրիգոր աղայի մահուանն, և զոր
ինչ երիցս գրեաց սակս նորին ընչիցն ի
Մատրաս վասն նոյն լուսահոգւոյ այն ապ-
րանացն, զոր յղեալ էր առ սա աստ հասու-
ցանել, և դարձեալ էր ի Բումրայի, և խոս-
տանայր սա յղել: Վասն թղթատանն: Վասն
Ղուկաս վարդապետի ընչիցն, նոյնպէս հարկ
զի աստ հասուցանել ջանասցէ: Վասն Մի-
քայէլ աղայի մահուանն, և զոր ինչ գրեաց
առ նորին ընտանիսն և փեսայն: Վասն նոյն
լուսահոգի Գրիգոր աղայի չինեղինացն յը-
ղելոց՝ որք ի Հիւլայ էին քնացեալ: Վասն տա-
լոյն զօրինակս փօլիցայագրեանցն նուիրակ
Գրիգոր վարդապետին, ընդ ինքեան ի մի-
ասին հոգ տանիլ մեր դրամոցն և առնուլ, և
այժմ ես զնոյն խնդրելով: Վասն Տէր Գէ-
որգի տարեալ թղթոցն և տօնացուցիցն, թէ
Մարդարն յորժամ առ քեզ յղեցէ, հասն
յիւրաքանչիւր տեղիսն, թէ մինչև ցայժմ չի-
ցէ հասուցեալ և չիցես յղեալ: ՉՄիքայէլ ա-
ղայի պահարանն ևս բաց ասէ. և զոր ինչ
թուղթք գոն ի նմա, յղեան յիւրաքանչիւր
տեղիսն, նոյնպէս և զտօնացոյցսն ուր և գրեալ
եմք նմա յղել՝ դու յղեցես: Եւ ի մայիս
ԻԹ ասէ զթուղթս գրեալ ի Մատրաս վասն
Գրիգոր աղայի բանիցն, առ Մարդար ա-
ղայն յղեցաք ի Բաղդատ՝ յղել առ քեզ՝ զի

և դու յղեցես ի Մատրաս: Եթէ դեռ առ
քեզ չիցէ յղեալ: (զի գրեալ է մեզ ասէ ի սեպ-
տեմբերի Բ, թէ յղելոց եմ), երբ և յղեցէ
առ քեզ՝ դու ևս շուտով յղեալ: Այսք՝ որքան
առ առաջին գրոյ օրինակն, պատասխանիք:
Իսկ այժմ նոր գրեալն ի նոյն թղթոյն այս
էր. զի զՊաչիկ աղայի գիրն յղեալ էր, և
զնորին յղեալ զրամոց որպէսն գրեալ՝ որ-
պէս ասացաւ ի վերն ի թղթոյ Պաչիկ տ-
ղային: Ուստի՝ զորինչ վասն նորին սուտ
մահուան համբաւուն նմա գրեաց, զնոյնս և
առ սա գրեաց. թէպէտ նախ ասէ շառագու-
նեցաք վասն այնպիսի սուտ բանիցն, որոց
աղագաւ և մեք միութարութիւն գրեցաք,
բայց շատ ուրախացաք ասէ՝ որ սուտ է ե-
ղեալ: Թող զրօղքն սուտ լիցին: Եւ վասն
դրամոցն գրեաց թէ ահա միամտութիւն և
շնորհակալութիւն գրեցի նմա, և հարկեաց
զգիրն շուտով առ նա յղել: Վասն սուտ
համբաւոյ մահուանն և այս թէ՝ մեք զայն
Գէորգի գիրն ընթերցաք. յետոյ Փիլիպպոս
վարդապետն եկն, ի նմանէ գիր չունէր,
այլ միայն զփօլիցայագիրն, և չասաց թէ
մեռեալ է: Իսկ դու յանցեալ Թուոյ մարտի
երեսինն որ գիր էիր գրեալ, ի կողմանէ
նորին ամենեկին բան չէիր յիշեալ, մեք ևս
ասացաք թէ՝ ուրեմն մեռանիլն յիրաւ է զոր
գրեալ են, և դեռ չեն ասացեալ սմա: Չայս
և Պաչիկին գրեաց: Եւ ծանոյց զՄինաս
վարդապետն նուիրակ յղել Պօլիս ի փետր-
ւարի ԻԹ: Եւ պատուիրեաց, զի այսուհետեւ
զոր ինչ Թուղթ և փօլիցայ պատահիցի մեզ
անդ յղելի, առ նա յղեալ: Չայս ասէ ի Բաղ-
դատ առ Մարդար աղայն, և ի Հնդիկս առ
մեր նուիրակն ևս գրեցաք, դու ևս գրեալ
Հնդիկս ում և գիտես պատշաճ, զի ամենե-
քեանքն ծանիցեն, և ով ոք յանուն մեր զգիր
կամ զայլ յղելոց իցէ ի Պօլիս, առ նա յղեցէ:
Իւրեան ես պատուիրեալ եմ ասէ որ ձեզ գիր
գրիցէ վասն այսր: (Որպէս ասացաւ յամ-
սոյս ԻԳ): Եւ այլ առ սոյնս բանք: Թուղթ
ես ի Բաղդատ առ Պաղագրեանց պարոն Մար-
դար աղայն գրեաց ի պատասխանի ի ՌՄԻՋ
Թուոյ մերում և ի սեպտեմբերի Բ գրեալ
թղթոյն: Առ որ հասեալ էին Թուղթքն Հընդ-
կաց, զոր վասն Գրիգոր աղայի մահուանն
և ընչիցն գրեցաք ի մայիսի ԻԹ, և յղեցաք
առ սա: Չորս խոստանայր ընդ հաւատա-

ըիմ գնացող կարաւանի յղել կամ ի Բաս-
րայ և կամ ի Բուշեռ, որ յղեսցեն ի Մատ-
րաս: Դրեաց՝ զի երբ և յղեսցէ, և թէ ցայ-
ժրմ իսկ իցէ, ծանուցէ: Յետ այնորիկ ես ի
յուլիսի ԺԳ, ի նոյեմբերի Բ, և ի դեկտեմ-
բերի ԻԹ՝ ընդ նոր նուիրակին՝ զթուղթս
դրելն ծանոյց: Եւ պատուիրեաց, զի գհասա-
նին ծանուցէ ինքեան: Վասն Ղուկաս
վարդապետի ընչիցն զոր ի վերն յիշեցաք,
զրէր թէ ի Բասրա նոր կտակագիր է ելեալ,
և մահտեսի Յարութիւն աղայն գրեալ է քեզ
զորպէսն՝ որպէս մեզ զրէ: Դրեաց թէ՝ նա
մեզ մէկ կատարեալ որպիսութիւն չէ գրեալ
յայնմ կողմանէ, միայն այսքան գրէ թէ՝
տէր Մինասն սրբոյ Աթոռոյդ վէքիլ է, նո
գիտէ գնորին որպէսն, և ի հարկէ գրեալ է
քեզ ի Ջուղայու իսկ մեք ոչ գտէր Մինասն
մեզ վէքիլ եմք կարդեալ, և ոչ նա մեզ բան
ինչ գրեալ է: Զոր գրեցաք ասէ մահտեսի
Յարութիւնին, յառաջ՝ և այժմ, և հաբկեցաք
ասէ՝ զի ինքն գրեցէ զստոյգ որպէսն նո-
րին, և ջանասցէ զայն ինչս ի սուրբ Աթոռս
հասուցանել: զորե ղու կամեաց ասէ, և ջա-
նա: Վասն Միքայէլ աղայի մահուանն սա
ես գրէր, և ասէր թէ՝ նորին փեսայն խոհմ
աղայ է, եթէ վէքիլ կարդես ի տեղի Մի-
քայէլին վասն սրբոյ Աթոռոյդ, կարէ կա-
ռավարել: Դրեաց թէ՝ գրեալ եմ առ ընտա-
նին և առ նա զմխիթարութիւն ի յուլիսի
ԺԳ, և գրեալ եմ վերահասու լինիլ բանից
մերոց: Եւ մահտեսի Յարութիւն աղային
դրեալ եմք ի դեկտեմբերի ԻԹ, զի զով ոք
պատշաճ տեսցէ վէքիլութեան, մեզ ազդես-
ցէ, զի կոնդակաւ հաստատեսցուք: Եւ ի
տէր Գէորգէն առեալ էր զգրեանսն և զտո-
նացոյցսն ըստ հրամանի վեհին. և գրէր թէ՝
յղելոց եմ. բայց յոյժ խնդրանք իրիջայ
առնէր, զի հրամայեցէ նմա զկարգն պաշ-
տել, և վերստին նմա հրամայեցէ տանիլ
զայն թուղթսն և զտօնացոյցսն: Իսկ սրբա-
զան վեհն գրեաց թէ՝ ահա վասն խաթեր
քոյ դմա ներեցի, թող զկարգն պաշտեսցէ,
բայց շատ զարմանք է, եթէ մինչև ցայժմ
զայն գրերն և տօնացուցերն պահեալ լինի-
ցիս առ քեզ՝ մեք այժմ դմա հրամայիցեմք
տանիլ, (քանզի գրէր թէ՝ սա ինքն ի շէն-
գիկս է գնալոց՝ թող այլևս ինքն տարցէ):
Եթէ չիցես դեռ ևս յղեալ ասէ, այժմ ընդ

դմա, կամ ընդ հաւատարմի յղեա շուտով և
մեզ գրեալ: Եւ զտօնացոյց մի ևս վասն քո
վէր առ, եթէ դեռ չես յղեալ: Կրկին և այժմ
միամտութիւն գրեաց, (որպէս և ի դեկտեմ-
բերի ԻԹ) վասն խաչիկ աղայի դրամոյն
(է՞) (զոր սա յղեալ էր ի Պօլիս). թէ մեզ հա-
սեալ իմա, որպէս և ի վերն ասացաւ: Եւ
զմիամտութիւն գրելն առ խաչիկ աղայն՝
ծանոյց սմա: Զթուղթ խաչիկին ի թղթոյ
մահտեսի Յարութիւն աղային եղեալ, և ըզ-
մահտեսի Յարութիւնի թուղթն ի սորին
թղթոյն եղեալ՝ յղեաց առ սա յղել ի Բաս-
րա առ մահտեսի Յարութիւնն: Եւ վասն Պօլ-
սոյ նուիրակ Մինաս վարդապետին զոր ինչ
մահտեսի Յարութիւն աղային գրեաց, ըզ-
նոյնս ես սմա գրեաց բոլորապէս: Զի այ-
սուհետեւ ղթուղթն և զփօլիցայն զոր ի Պօ-
լիս յղելոյ լինին, առ Մինաս վարդապետն
յղեսցեն: Մեր գանձապետ Ալէքսանին ևս
ողջոյն գրեաց, և ասաց նմա ևս ասել այս:
Եւ սա ևս խոստանայր Տպագրատանն օգ-
նութիւն առնել յեկող ամին, որ այս ամս է:
Դրեաց շնորհակալութիւն և զօրհնութիւն:
Եւ խոստացաւ, զի զի՞նչ և գրեսցէ, և որ-
պէս կամիցի, զայն արասցէ: Այլև՝ խոստա-
նայր սա դարձեալ՝ վասն սրբալոյս մեռնին
շինել զարծաթեայ սանդուղի: Եւ խնդրէր զի կամ
ինքեան հրամայեցէ անդ շինեցուցանել, և
կամ զնիւթն յղեսցէ աստ՝ և ինքն սրբազան
վեհն շինեցուցէ: Դրեաց թէ՝ թէպէտ այն
է բարուք, զի նիւթն աստ բերեալ շինես-
ցի, զի յայդր շինել և բերելն յանդիման
աչաց թշնամեաց, մեզ վնաս է, բայց զի
աստ լաւ վարպետ ոչ գոյ, վասնորոյ՝ այն
է՝ լաւ, զի յայդր լաւ վարպետի կտոր կտոր
շինեցուցեալ, յղեսցէ աստ, զի մեք աստ
միացուցանել տացուք: Ա կտոր՝ աակն լիցի
ասէ, Գ կամ Գ կտոր՝ շրջտըրլորն: Ա կտոր
խուփն, և Ե կտոր՝ Ե կաթողիկէքն: Զորս
և յաջոգեսցէ Աստուած ասէ՝ գեղեցկապէս
շինեցուցեալ, ի մէջ արկեղաց յղեսցես, և մեք
աստ միացուցեալ՝ գլխատակդ գրել տացուք
ի վերայ սանին: Զկաթողիկէսն ասաց յոյժ
հաստատուն թուրմայով սահմանել ի վերայ
խփանն: Ընդունակութիւն Սանին ասէ լի-
ցի այնպէս, որ մէկ հարիւր և քսան հօխայ
ձիթենույ իւղ տարցի: Բայց այնպէս, որ
Ա թգտչափ թերատ լինի: Բարձութիւն սա-

նին թարց խփանն, լիցի ասէ կէս հալապի և Ա նշան, իսկ լայնութեան շրջաբոլորն թելիւ չափեցեալ, Գ հալապի և կէս: Եւ զօրինակսն Ե կաթողիկէիցն և խփանն նկարել ետ ի վերայ թղթոյ և յղեաց, զի բոս այնմ ձեռն շինեսցեն: Խփան երեսն ասաց հաւասար չլինիլ, այլ ունիլ Ե ցած և թեթևիկ կերտուածս բոլորանմանս, որք լիցին կաթողիկէիցն ոտք, և կաթողիկէն ի վերայ նոցին լիցին հաստատուն թուրմայով: Միջին կաթողիկէն ասաց մեծ և բարձր պարտի լինիլ քան զչորսն, և չորքն մանր, և միանմանք: Զի թէպէտ զգանկտկտունն մեծ էր նկարեալ նկարիչն, այլ ասաց նման միասոյն լինիլ, զի մի գտեսութիւն մեծի կաթողիկէին խափանեսցէ: Ուստի չորքն ևս միապէս լիցին ասէ, և միաչափք, Զ Զ բոլորակ սնեռով, ի վերայ Դ Դ կամարաց և ի ներքոյ կամարացն՝ Դ Դ քառանկիւնի սիւնք շինիցին ծաղկեայք, և բարձրութիւնք չորից կաթողիկէիցն ասէ, մինչև ցմեծ կաթողիկէի գդակն լիցին: Իսկ մեծ կաթողիկէի բարձրութիւնն ասէ՝ թէպէտ մեղ այնպէս լաւ երևի զի որքան սանի բարձրութիւն լիցի, այնքան և կաթողիկէինն իցէ, բայց զու և շինող վարպետն կարէք ասէ յայդր զյարմարն ընտրել, որ ոչ չափազանց երկար լինի, և ոչ կարճ, այլ սանին յարմար, և համեստ լիցի: Ի շրջաբոլորն մեծ կաթողիկէին ասէ՝ լինիլ պարտին երկոտասան լուսամուտք, ի մէջ բաժան կամարաձև յօրինուածոց, և ի գլուխս լուսամտիցն երկոտասան բոլորակք, և ի մէջ բոլորակացն՝ պատկերք Բժան Առաքելոցն: Եւ կամարաձևից սիւնքն կամ ուղեածուք լիցին՝ կամ ծաղկեայք, իսկ ի միջոցս զոցին թէ որքան պէսպէս կերտուածք պարտին լինիլ, այն ի կամս քո և վարպետին է: Տակն սանին լայն՝ և բերանն սակաւ ինչ հաւանք պարտին լինիլ: Եւ ամենայն շէնք սանին ասէ՝ պարտին լինիլ յոյժ հաստատուն, զի անվտանգ լիցին. քանզի սրբալոյս մեռնի անօթ է: Բայց ի վերջոյ զայս ևս գրեաց թէ՝ թէպէտ գրեցաք կտոր կտոր շինեցուցանել և յղել, բայց երբ շինել կամիցիս, նախ մեզ գրեալ: Եւ յայնժամ մեք յորպիսութիւն ժամանակին և կողմանցս նայելով, քեզ գրելոց եմք, զի կամ զնիւթն յղեսցես՝ որ աստ շինեսցուք, կամ

կտոր կտոր շինեցուցեալ յղեսցես, և կամ զսանն բոլորովիմք յայդ շինեցուցեալ՝ կերպիւ ինչ յղեսցես, որ շատ ի բերան չանկանիցի: Օրինակ սորին ի բոլորագրահամար տետրոջն է, յերեսն ՊՀԳ, ՊՀԶ, ՊՀԵ, ՊՀԷ:

Թուղթ ևս առ Հնդկաց նուիրակ Գրիգոր վարդապետն գրեաց, ոչ այլ ինչ, այլ միայն այս. զի զոր ինչ գրեաց Պետրոս, Խաչիկ, մահտեսի Յարութիւն և Մարգար աղայիցն՝ որք ի վերդ գրեցան, զնոյնս համառօտիւք և բոլորապէս գրեալ ծանոյց սմա: Որպէս զի և ինքն գիտացեալ զայնս, նոյնպէս խօսեսցի ընդ նոսա, թէ գրով՝ թէ բանիւ: Զգրեալս առ Խաչիկն՝ թէ վասն սուտ համբաւոյն, թէ տակլի գրեանցն և թէ գրամոյն: Եւ զմէկ տօնացոյց տացէ նմա: Զգրեալսն առ մահտեսի Յարութիւն, թէ վասն վերոյ ասացելոյդ, թէ վասն Ղազարի ընչիցն, թէ Ղուկաս վարդապետի ընչիցն, (զոր և Պետրոս աղային գրեաց), թէ վասն Բասրայու գրամոյն, թէ վասն տէր Դէորգի տաքեալ գրոց և տօնացուցիցն, և ի մայիսի ԻԹ գրեցելոյն, զոր նմա և Մարգարին գրեաց, և թէ այլ առ սոյնս բանից, Զգրեալսն առ Պետրոսն, թէ վասն Հայրապետի, թէ վասն որգւոյ հարսանեացն, և թէ վասն Ֆռանկ կարգաւորացն, զորս յիրաւի հաւածեալ է ասէ՝ թէ ոչ, մեզ ծանու: Զգրեալսն առ Մարգարն, թէ վասն խոստմանն՝ որ ասէր Տըպազրատանն օգնութիւն առնել, և թէ վասն սրբալոյս մեռնի սանին: Փոխուլայ ևս գրեաց առ Գրիգոր վարդապետն, զի զնախիշկանցի Պետրոս վարդապետի քաբոզն և՛ զայլ բանսն՝ հանեալ ի գրքոյն իւրմէ՝ այրեսցէ: Գանդի որոնեալ զբանս նորա ասէ, տեսաք՝ զի շատ գոն ի նմա հերձուածք, և թիւր միտք: Մի տեսցեն այլք՝ կամ օրինակեսցեն. զի ամօթ մեծ է. փչացո՛ւ Թուղթ ի Թարվէզ առ մեր գանձապետ պարոն Նուրիջանն: Նախ վասն բանից Մեկքոնի ընչիցն պատուէր՝ զի որպէս գրեաց տեղւոյն իշխանացն՝ (զոր յետոյ ասելոց եմ.) այնպէս ջանասցէ հոգալ, գու ևս ասէ յայդր մեղ գործակալ. գու պարտիս մեր այդպիսի բանիցն և այլ զոցին նմանեաց յամենայնի հոգացող լինել հաւատարմաբար: Իսկ ապա՝ զայս վերոգրեալ թուղթն ևս ուրոյն Ե

դեպի ի պահարանով Շիրազու գանձապետին (որպէս ի թղթով նորին ասացաւ), գրեաց նմա յղել առ նա: Եւ այս Բ պահարանս այսինքն Շիրազու գանձապետին, և Բաղ-գատու խալիֆայից Մարգար աղային, ու-րոյն ուրոյն եղեալ ի պահարանով սորա, դը-րեաց յղել առ նոսա, ի Շիրազ Ե ի Բաղ-գատ: Իսկ թէ Բաղգատու ճանապարհն կապ լինիցի, յոր երթ և եկ չլինիցի, ապա՝ զՄար-գարի պահարանն եւ յղեսցէ առ մեր գան-ձապետն որ ի Շիրազ, զի նա յղեսցէ ի Բաղ-գատ: Բաղգատցի խօշայ Յովհաննէսին եւ ողջոյն գրեաց, Ե ասաց ընդ նմա խորհիլ զայս, ինքն և նա որպէս և պատշաճ տես-ցեն, այնպէս արասցեն, և գրեսցեն ինքեան ի միամտութիւն: Բայց յոյժ հաւատարմաւ յղել զթուղթքս և հաստատուն գնացողօք, զի հարկաւոր թուղթք են ասէ: Թուղթք եւ ի Թարվէզ դրեաց՝ առ Բաղգատցի խօշայ Յովհաննէսն Ե առ մեր գանձապետ վերոյի-շեալ պարոն Նուրիշանն, և առ Ղափանցի հանգուցեալ խօշայ Մելքոնի համշարի Սի-նան օղլի պարոն Կարապետն պարոն Ֆոան-կիւն, տիրացու Ալէքսանն, պարոն Յարու-թիւնն և պարոն Յօհանն վասն ընչից նոյն յիշեալ խօշայ Մելքոնին հանգուցելոյ: Քան-զի յառաջ որ դրեաց անդ սրբազան վեհն կնքել զդուռն, կնքեալ էին, յետոյ ևս մինչ Գրիգոր և Բարսեղ վարդապետքն գնային, ասաց նոցա երթալ և վերահասու լինիլ թէ ի՞նչ գոյ: Իսկ նոքա գնացեալ անդ՝ նոյն իշ-խանքն չէին կամեցեալ զդուռն բանալ, թէ պարտ է եղբարց նորին եւ աստ գտանիլ: Զի մի յետոյ վտանգ ինչ հասցի ի տեղոյս իշխանացն: Վասնորոյ նոքա ևս կրկին զդու-ռն կնքեալ էին, և դրեալ սրբազան վեհին, և ինքեանք գնացեալ: Իսկ յետոյ՝ մինչ զայս լուեալ էին եղբարքն, Աւետիսն ի Շիրազու էր եկեալ անդ, և գրէր սրբազան վեհին թէ՝ դրեան աստ իշխանացն, որ զայս ինչքս ինձ տան: Եւ նոցին մեծ եղբօր որդի խաչատուրն ևս ի Կարնոյ զմարգ մի յղեալ անդ Մկրտում անուամբ՝ արարեալ իւրեան վէքիլ, գրէր Ե նա սրբազան վեհին, թէ դրեան որ իմ վէ-քիլին տան, այլ ոչ այնքան աղաչանօք, որ-քան խրոխտալով: Եւ Մելքոնին դոյր կին մի Ուղուր անուամբ, և որդի մի Գ ա-մաց Յովհաննէս անուամբ, նա ևս դրեալ

առ սրբազան վեհն զթուղթ աղաչանաց, և կնքեցուցեալ քանի անձանց վասն հաւաս-տութեան, գրէր՝ թէ եւ խաչատուրն ինձ վէքիլ եմ արարեալ, և նա Մկրտում ան-ւամբ մարգ մի իւրեան վէքիլ յղեաց ի Թար-վէզ, գրեա անդ հրաման, զի զայն ինչսն Մկրտումին տան, և բերէ աստ՝ ի կեցու-թիւն որբացելոյս: Եւ թէ խաչատուրն թէ Աւետիսն խոստանային թէ զպարտսն մեր ի վատային կուտամք: Եւ խաչատուրն զայս ևս գրէր՝ թէ շուրմայ՝³³ պիտի առնեմք, որ մեր ամէն պարտատեարց շուղապն տամք: Իսկ Աւետիսն գրէր թէ՝ եթէ շուրմայ առ-նեմք, քեզ գեռ Գժ զոռչի չափ բան չի հա-սանիլ: Լաւն այն է, որ սակաւ սակաւ վաս-տակեմք և տամք: Եւ այսպէս ահա ոչ երե-ւէր ի մէջ նոցա միաբանութիւն, վասնորոյ՝ գրեաց սրբազան վեհն վերոյգրեալ արան-ցն զմիտս դրեցելոց երկաքանչիւրոցն: Զը-գիտեմ ասէ թէ՝ զայն ինչսն որ այսպէս ջոկ ջոկ խնդրեն, զի՞նչ են առնելոց, Մելքո-նի որբացեալ ընտանեացն են հասուցանելոց կամ թէ երկուք եւ պարտուցն մէկ հոգս են առնելոց որպէս գրեն, թէ զայդ սակաւ ինչ-սըդ ևս կամին առնուլ և իւրացուցանել: Ուստի և պատուիրեաց, զի թէ Աւետիսն՝ և խաչատուրի վէքիլ Մկրտումն ի միասին խնդրեն զայն ինչսն, և ջոկ ջոկ չխնդրեն, Ե ի մէջ իւրեանց չեն բաժանելոց, որպէս զի կամ ի պէտս Մելքոնի որբոցն լիցի, և կամ այնու՝ և այլ ընչիւք իւրեանց՝ մեր պարտուցն հոգս առնիցեն, ապա բացցեն զդուռն օղային, և զամենայն ինչսն դաւթա-բով իւրեանց յանձնեսցեն, և զգաւթաբն աստ յղեսցեն, և գրեսցեն զորպէսն: Մանա-ւանդ՝ զուսահողի Մելքոնի դաւթարն ևս՝ (որ ի հարկէ յայդր լինի) տեսեալ վերահա-սու լիջիք, թէ յորժամ բանեցեալ են դոքա ի միմեանց, Մելքոնին ի՞նչ է անկեալ բա-ժին, և որքան փող է ունեցեալ, և Աւետի-սին և խաչատուրին հետ որքան սարմայ ունի ի մէջ եգեալ, և այն սարմայովն ի՞նչ են վաստակեալ Ե Մելքոնի հիսալն որքան է, Ե այժմ ի՞նչ ունի Մելքոնն, թէ սազտ և թէ վէջ, թէ անդ և թէ յայլուր: Եւ զայս եւ իմասցին թէ՝ Մելքոնն ի Թարվիզու ի՞նչ է յղեալ ի Կաբին, կամ թէ ի՞նչ է հասու-ցեալ նոցա, և անդ յօղայումն զի՞նչ ունի:

Զորս զամենն ասէ պարտիք իմանալ և գրել մեզ՝ զի լիցուք զձէն՝ շնորհակալ: Զոր ասէ Բ մտօք գրեմ աշակէս առնել: Մի զի գիտացից թէ՛ Մեղքոնն յառաջ ինչ է հասուցեալ զոցա, և այժմ զինչ հասանի այտի, զի մի յետոյ ուրաստ լիցին թէ մեզ րան չէ հասեալ, և այնքան րան չաայր, որպէս այժմ գրեն թէ՛ Գժ զոուշի րան հազիւ կայ յօգայումն: Երկրորդ՝ զի զՄեղքանի որր ընտանիսն ես չգրկիցեն. իմանամք թէ՛ գոցա հասեալն ինչ է, որ յետոյ թէ Մեղքոնի ընտանեացն խնամատար չլինիցին, մեք լիցուք վրէժխնդիր: Մանաւանդ՝ զի թէ այդ իրօքը՝ և թէ ի Կարին եղեալ իրօքն, պարտին զպարտսն մեր հոգալ որպէս խոստանան, և մեք խնդրեմք, և գայլ պարտս Մեղքոնին ես վճարել և հոգի նորին ի պարտականութենէ ազատիլ: Եւ ապա կրկին հարկ, զի թէ ի միասին խնդրիցեն, տացեն նոցա զինչսն, որպէս գրեցաւ ի վերն: Իսկ թէ Աւետիսն ջոկ խնդրիցէ՝ և խաչատուր վէքիւն ջոկ, ապա՝ ոչ մէկին չտան, այլ ջուղապ առնեն, և զդուռն օղային իւրեանց մօտ րացեալ, ի դաւթար արկցեն զամենայն ինչսն գիտութեամբ նոցա, և կնքեալ պահեսցեն առ ինքեանս՝ հանելով յայն օգայէն, և զգաւթարն աստ յղեսցեն, գրելով և զորպէսն, զի յետոյ որպէս գրիցէ՝ այնպէս արասցեն:

Թուղթ ես առ վերոյիշեալ Մեղքոնի եղբայր Աւետիսն գրեաց ի Թարվէզ ի պատասխանի թղթոյն: Ոչ այլ ինչ, այլ նախ մխիթարութիւն վասն եղբօրն: Եւ ապա այս թէ ահա առ իշխանսն տեղւոյդ թուղթ գրեցի վասն ձեր բանիցդ, զոր աստ երկրորդելն աւելորդ է, դու ես իմա զայն գրեալսն մեր, և զոր ինչ գրեալ եմք և հրամայեալ՝ պարտին այնպէս առնել: Զի խաչատուրն և Մեղքոնի ընտանիքն ևս ի Կարնոյ էին գրեալ մեզ սակա այդր. ուրեմն, որպէս գրեալ եմք, այնպէս պարտի լինիլ: Զայս Բ թուղթ ըստ ուրոյն ուրոյն զմոռեալ ի մի պահարան եղաք, և գրեցաք հասանիլ ի Թարվէզ ի ձեռն Աւետիսին, և վերոյգրեալ իշխանացն: Զորս խաչատուրի յղեալ փայակն տաբալ ի Բայազիտ, տալ նոյն Բաղդոնց չրաղ Վիրապին, զի նա յղեսցէ ի Թարվէզ: Թուղթ ես ի Կարին առ վերոյիշեալ Մեղքոնենց խաչատուրն՝ և առ կին Մեղքոնին գրեաց ի պա-

տասխանի թղթոց իւրեանց: Նախ մխիթարութիւն վասն Մեղքոնին: Ապա խաչատուրին փոքր ինչ յանդիմանութիւն վասն ջահիլական գրուածսցն: Ապա զայս թէ՛ գուք և Մեղքոնն ի միմեանց բաժանեցայք յառաջ որպէս և դիտեմք, յետոյ մինչ Մեղքոնն գնաց ի Շիրազ՝ թէ ինչ պայման գոյ ի մէջ ձեր, և որպիսի ընկերութիւն, այսինքն, ի մէջ Մեղքոնին՝ և Աւետիսին՝ և քո, զայնս մեք ոչ դիտեմք: Իսկ այժմ դու ջոկ խնդրես զայն ինչսն, և խաչատուրն ջոկ, ի գրեցելոց ձերոց երևի՝ զի դուք ոչ ունիք միաբանութիւն, և եթէ զայն ստկաւ ինչսն ևս ձեզ տացուք, ո գիտէ թէ զինչ էք առնելոց: Եւ այնուհետեւ՝ թէ մեր կամ այլոց պարտք ուստի՞ են ելանելոց, որ այն խղճաւոյ հոգին ազատիցի ի պարտականութենէ, և նորին ընտանեացն ևս ապրուստ լիցի, տակաւին մեզ չէ յայտ: Ուստի՝ մեք այսու մտօք կնքել ետուք զդուռն օղային ի Թարվէզ, զի իմացաք թէ՛ ինչ կայ ի նմա, և զոր ինչ հասեալ է ձեզ ի նմանէ՝ կամ հասանելոց է, մեք ևս իմացուք, զի դիտացուք թէ՛ ուստի՞ է ելանելոց մեր զրաւմն: Իսկ արդ՝ որովհետեւ դու ջոկ խնդրես զայն ինչսն՝ և Աւետիքն ջոկ, մեք քո գրեցելոյն հաւանեցաք, և ոչ նորա: Այլ գրեցաք ի Թարվէզ առ անդ եղեալ իշխանսն, զի երկուքն ի միասին խնդրեսցեն, տացեն, և թէ ոչ մի տացեն, այլ յօղայէն հանեալ գաւթար արասցեն, և պահեսցեն առ ինքեանսն կնքով. և զգաւթարն աստ առ ինքն յղեսցեն: Ուրեմն՝ եթէ գոյ ասէ ի մէջ ձեր միաբանութիւն, գրեալ քո վէքիւն և Աւետիսին, զի անդ տարածայնութիւն մի արասցեն, այլ միաբանութեամբ խնդրեալ յայդր բերցեն: Եւ յայնժամ թէ այնու, և թէ յայդր եղեալ իրօքն, մեր պարտուցն հոգս արասջիք որպէս և խոստանայք, և ազատեսջիք զհոգի հանգուցելոյն, հոգալով և զապրուստս ընտանեացն: Եւ շատ հարկ առ այս: Թուղթ ևս առ Եփրեկղատէ մահտեսի Գրիգոր աղայն գրեաց ի պատասխանի թղթոյն, որ ըստ խնդրոյ խաչատուրին իրիջայ էր գրեալ սրբազան վեհին վասն նոյն բանիցն: Վասնորոյ՝ զոր ինչ ի Թարվէզ և առ խաչատուրն գրեաց, ծանոյց սմա, և գրեաց, զի և ինքն հարկեսցէ խաչատուրին այնպէս գրել

շուտով ի Թարվէզ իւր վէճիլին և Աւետսին, որպէս գրեաց, զոր և սմա գրեաց: Որպէս զի՝ հոգի ննջեցելոյն ազատիցի ասել ի պարտուց և բնտանեացն ապրուստ լիցի, և մեր դրամն ես ելցէ, որում և զու պարտիս հետել և ջանալ առ ի լինիլ այսպէս, ի սէր և ի յօղուտ սրբոյ Աթոռոյս՝ որպէս և զու իսկ խոստանաս, զի հարազատ որդի ես սորին: Եւ զի զկնի սրբոյ Զատիկին զնոր Առաջնորդ էր յղելոց ի նոյն քաղաքն Կարին, վասնորոյ՝ դրեալ ծանոյց սմա: Զայս թուղթս և զնաչատուրինն ուրոյն ուրոյն զմոեալ եղաք ի մի պահարան, և գրեցաք ի ձեռն խաչատուրին, զի զմահտեսի Դրիգոր աղայի գիրն ես ինքն տացէ նմա: Զոր ես տուաք նոյն փայեկին իւրեանց, որ թէ ի Բայազիտու ի Թարվէզ երթիցէր, որպէս ասացեալ էր ինքեան խաչատուրն, զայս պահարանս Վիրապն էր յղելոց ի Կարին առ խաչատուրն: Իսկ զնուրիջանի պահարանն՝ յորում էին Շիրազու և Բաղդատու թուղթք (որպէս ասացաւ ի վերն): յղեցաք առ Տէր Վահանն Բայազիտ, զի կամ ընդ սոյն փայեկիս Բաղդոնց՝ որ երթալոց էր ի Թարվէզ, և կամ այլ հաւատարիմ գնացողի: յղեսցէ ի Թարվէզ առ սրբոյ Աթոռոյս գանձապետ Նուրիջանն: Եւ Յովհաննէս փայակն ի ԼԱ ապրիլի:

ԲԱՅԱՅԵԱՆ ԿԱՏՈՒՂԱՆԻ ԿԱՐԱՆԻ

ՅԺԹ

Առ Թաւրու գիւղի պարոն Դիլանն ի Դիադին:

Վասն Իւլջիլիսայի վանիցն որ զթուղթնս զրեաց սրբազան վեհն առ Դրդատանու բէկերն, (որպէս ասացաւ ի փետրուարի ԺԲ) նոյն թղթոց տանօղ Թաւրու գիւղացի Դիլոն տարեալ մատուցեալ էր իւրաքանչիւրոցն. և ի նոցանէ զպատասխանիս առեալ յղեալ էր փայեկաւ առ սրբազան վեհն, և զանցսն ես գրեալ իսկ առ գործակալսն ևս թուղթ գրեալ ծանուցեալ էր զայս ինչ: Զի որդի Ապտի Փաշային՝ որոյ անունն էր Սուլէյման բէկ, մինչև ցայժմ ընդ հօրեղ-

բօրն իւրում իսաղ փաշային կայր ի Բայազիտ, մնալով ընդ ձեռամբ նորին հնազանդութեամբ, որ և յառաջագոյն ընդդէմ հօրն իւրոյ Ապտի փաշային, գրայադտոյ բերդի դուռն բացեալ՝ եմոյծ զնա ի ներքս, մինչ պաահամամբ ինչ հայրն յարտաքս էր ելեալ: Որ և տիրեաց իսազն Բայազիտու երկրին, առնելով փաշայութիւն ժամանակ ինչ, թէպէտ յետոյ Ապտի փաշայն վերստին տիրեաց նոյն բերդին բռնութեամբ և հաստատեցաւ յառաջին իշխանութիւնն իւր: Մինչև մեռաւ յետ ամաց ինչ, և իսազն դարձեալ փաշայ եղև՝ և տիրեաց երկրին: Որում նոյն ասացեալ Սուլէյման բէկն, հրպատակ լեալ՝ կայր ընդ ձեռամբ նորին մինչև ցարդ՝ որպէս ասացաք: Իսկ այժմ պատճառանօք ինչ թշնամացեալ միմեանց, ելեալ էր ի բերդէն Սուլէյմանն, և զնացեալ ի յԻւլջիլիսայի վանսն, նստէր անդ Կ մարգով, և ինքեանք և երիվարք իւրեանց ի վանիցն ուտելով՝ թէ և սուղ ինչ կերակուր ի շրջակայ գիւղորէիցն ժողովելով՝ զոչ սակաւ վիշտս և զնեղութիւնս հասուցանէին վանիցն՝ և միաբանից նորին: Իսկ նորին նոր Առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն՝ (որ յիշեցաւ ի փետրուարի ԺԲ), յառաջագոյն զնացեալ գոլով ի Թօփրախալայ, մինչ զայսոսիկ լուեալ էր, այլ ոչ կտրէր դռնալ ի վանսն, և կայր վանքն յանտիրութեան: Զայսոսիկ գրեալ էր Դիլոն առ գործակալսն, և խնդրէր ծանուցանել սրբազան վեհին, զի հնար իմն գտցէ: Վասնորոյ զթուղթ գրեաց առնա սրբազան վեհն, ծանուցանելով զհասանիլն թղթոցն: Եւ վասն այս զրեցելոցս զայս թէ՝ մեք այդմ զի՞նչ հոգս արասցուք, զի ընդ քեզ զթուղթս գրեցաք առ ամենայն իշխօղսն երկրիդ, և դու առ նոսա հասուցեալ՝ զպատասխանիսն առեալ և յղեալ ես, որք մեծամեծ յուսադրութեամբ գրեն թէ՝ ըստ ամենայնի մուղայէթ եմք լինելոց վանիցն՝ վասն քոյդ խաթեր: Այժմ այլ զի՞նչ զրեցցուք նոցա, կամ թէ ունի՞ օգուտ գրելն, և կարէ՞ ոք առնել նմա ինչ: Դուք ընդէր ոչ արդ առնէք փաշային՝ և Ալիբէկին, թէ զուք զրեցիք խալիֆային թէ՝ լաւ մուղայէթ լինեմ վանիցն, այժմ այս զի՞նչ է ընդէր ոչ առնէք զհոգս ինչ: Կամ թէ ասէ՝ Առաջնորդ ընդէր ոչ առնէ վասն այդ զփոյթ, որ անա նորին

եղբայր Ալիբէկին մօտ է. կամ նա ընդէր ոչ գրէ մեղ. եւ ապա հարկ՝ զի զհողս ինչ առնել ջանասցեն, թերեւ ելցէ նա անտիւ. Ապա թէ հչ, տեսցուք մեք թէ զինչ եմք առնելոց, եւ այլ առ այս բտնք: Ի ձեռն նորին յղեալ փայեկին: Յղեցաք ի մարտ Ժ:

ՅԿ

Յղեցն սրբազան վեհին ի Կարին նոր Առաջնորդ զՋուղայեցի Ստեփաննոս վարդապետն:

Որպէս ի փետրուարի Ի՛ն ի թղթոջ Կարնեցւոցն, և ի մարտի ԼԱ ևս ի վերջ՝ ի թղթոջ Եփրեկեան մահտեսի Գրիգորին, խոստացաւ սրբազան վեհն յղել անդ ի Կարին զնոր Առաջնորդ, վասնորոյ՝ յղեաց անդ այժմ նոր Առաջնորդ զՋուղայեցի Ստեփաննոս վարդապետն, (որ յիշեցեալ է ի ՌՄԻԳ, ի նոյեմբերի Ժ): Առաջնորդական կոնդակ ևս գրեալ ետ նմա, ըստ որում պատշաճն էր գրելով որպէս յառաջն, թէ մեք եմք ձեր առաջնորդն, և դա մեզ փոխանորդ: Թուղթ առ Իրաւհիմ փաշայն Կարնոյ, որ նոր էր նստեալ: Եւտ Հաճալի փաշային: Խնդրելով՝ ունիլ առ սուրբ Աթոռս զսէր և զխնամս, որպէս թագաւորն իւրեանց և ամենայն անդ նստող փաշայք՝ և այլ իշխողք ունեցեալ են: Եւ ապա յանձնարարութիւն վասն Ստեփաննոս վարդապետին, և փոքր ինչ ևս ընծայ յղեաց այսինքն ճոթեր, մոմ, գիւղապ: Թուղթ ևս առ Եփրեկեալ մահտեսի Գրիգոր ազայն, և առ իւր որդի Հաջիբաբայն, թէ ահա զնոր Առաջնորդ յղեցաք, (որպէս խոստացաւ սոցա ի մարտի ԼԱ, և ի փետրուարի Ի՛ն): Եւ յանձնարարութիւն վասն նորին, լինիլ նմա ձեռնառու յամենայն կողմանց հանգիպեցուցանել փաշային, և զընծայսն և զգիրն մատուցանել: Թուղթ ևս առ Մուրտիկդատէ Խօջայ Առաքելն և առ տիրացու Սիմէօնն: Վասն Առաջնորդին նոյն, որ ինչ մահտեսի Գրիգոր ազային գրեցաւ: Իսկ և՛

սոքա այժմ զմէկ թուղթ էին գրեալ առ սրբազան վեհն վասն ոմանց որպիսութեանց, և յատուկ փայեկաւ յղեալ: Որոյ բանինց զպատասխանիսն ևս՝ աստէն ի սոյն թղթոջ գրեաց, Զի Բ թուղթ էին յղեալ, որոց մինն էր ի Յուսուֆէլու նուիրակ Յովհաննէս վարդապետէն, և մինն ի Սաղիմայ նուիրակ Համազանցի Յովհաննէս վարդապետէն: Որոց սակս գրեաց թէ՛ նոցին պատասխանիքն գրելն այժմ չէր այնքան հարկաւոր, և ի մէջ զբաղանաց էաք, յետ աւուրց ինչ գրեցելոց և յղելոց եմք առ ձեզ՝ զի յղեցէք: Գրէին և Գոլսոյ դորպիսութիւնս, ըստ գրեցելոյ Նազաբէթին թէ մերազնեայ ուղղադաւանքն ժողովեալ առ պատրիարքն, յարուցեալ են ի վրէժխնդրութիւն Ախթարմայից, արգ են արարեալ թագաւորին, և թագաւորն ֆարման է տուեալ, և հրամայեալ յամենայն տեգիս քննութիւն առնել վասն Ախթարմայից, որպէս զի մի ոք մոլորեացի այնու աղանդով: Եւ Ղալաթիոյ Բ Ախթարմայ սեպուղու ևս սիւրկիւն են արարեալ: Եւ սրբազան վեհն գրեաց թէ՛ զայդ մեզ ընդէր ոչ գրէ Նաղարէթն: Եւ պատուէր՝ զի զոր ինչ ևս վասն այսր լուիցեն, գրեսցեն աստ առ ինքն: Եւ վասն իւրեանց Արապկերցի Մարտիրոսի տալեացն գրէին թէ՛ երր որ աստ գայցէ, զհողս ինչ արարեալ առնուց եմք զնորին տալիք զրամն: Ուստի որպէս ի փետրուարի Ի՛ն, այժմ ևս գրեաց հարկիւ, առնուլ և յղել: Եւ վասն ընչից և մանաւանդ զբամոց հանգուցեալ Առաջնորդին իւրեանց Պետրոս վարդապետին, (որ ի փետրուարի Ի՛ն, և ի մարտի Թ յիշեցաւ) գրէին, թէ՛ Մինաս վարդապետն եկն, և բացաք զարկեզսն, և ստակն շատ սակաւ ել: (ԲՇՀ) որ գրեցեալ ևս էր ի թղթի որիշ մարդոյ գրչով՝ և եղեալ կայր յարկեզն, և որպէս գրեալ էր, ել այնպէս: Վանքին ևս որիշ ստակ կայր, (ԳՄԲ) բայց թամասուկ ոչ ել բնաւ: Փոքրաւորին հարցաք՝ ըրան չասաց, եթէ հրամանքդ տանիլ տաս յայդր և քննութիւն առնես, կամք քո է: Գրեաց թէ՛ յիրաւի սակաւ է եղեալ սաակն, որպէս գրէք, այլ ես որքան կարէք՝ հետեցարհւք: Թերեւ բան ինչ ելցէ: Ստեփաննոս վարդապետիդ ևս ասացաք հարցանել զփոքրաւորն, և յղել ի սուրբ Աթոռս: Եւ ի փետրուարի ԻԲ ընդ Սիմօնին որ զապգ յղեաց վասն առ մեզ հա-

սեալ արդեանցն, Առաքելն այժմ զշնորհակալութիւն զբէր, և խոստանայր զմնացեալ ստակն ես յղել: Գրեաց այնպէս առնել, և շուտով յղել զգրամ, զի շինուածոց ժամանակ է ասէ, ե շատ պիտոյ է: Եւ վասն Ուռումէլու նուիրակ Յովհաննէս վարդապետին որ տարակուսէաք յառաջ թէ՛ որքան իցէ հասուցեալ սոցա գրամ. (որպէս ասացաւ ի փետրուարի իՔ): Այժմ գրէին թէ հետեալ իմացաք, զի այնքան է՝ զոր մեք ասէաք (Բ) և ոչ որքան դուք: (Գ) գրեաց թէ՛ այդպէս է յիրաւի, մեք ես ստուգեցաք, քանզի ի վերոյիշեալ թղթոյ Յովհաննէս վարդապետին յայտնի եղաւ: Եւ զի գրէին թէ եթէ Յովհաննէս վարդապետին մօտ ստակ կայ, գրեաւ, որ ի Պօլիս Նազարէթին հասուցանէ: Գրեաց թէ՛, գայդ մեք յառաջ եմք գրեալ: (Որպէս ասացաւ ի սեպտեմբերի ժԳ): Եւ այլ առ այսոսիկ բանք: Թուղթ ես առ սըրբոյ Աթոռոյս վէքիլ Հայրապետն, նոյնպէս յանձնարարութիւն վասն Առաջնորդին: Եւ վասն վախճանեալ Առաջնորդ Պետրոս վարդապետի զբամոյս գոր ինչ առ Մուրտիկեանսըն, զնոյնս և առ սա գրեաց: Եւ զի գրէր թէ՛ ի վերայ Բայազիտոյ եմք յղելոց, և այժմ անդ խառնակութիւն գայր, (որպէս ի վերգ յամոյս ժ ասացաւ), վասնորոյ՝ գրեաց ի Կարսայ յղել՝ և ոչ ի վերայ Բայազիտու: Իսկ և՛ Նախիջևանցի Պետրոս վարդապետն, որ յիշեցեալ է յանցեալ ամին ի յուն վարի ժԳ, հրաման առեալ այժմ ի սրբազան վեհէն գնաց ի մեծն Պօլիս, վասն ընչից հանգուցեալ եղբօրն իւրոյ: Զի ի ՌՄԻՆ, ե ի մայիսի ԻՆ որ գրեաց սրբազան վեհն պատրիարքին հոգալ ե առնուլ, նա չէր հոգացեալ: Ուստի՝ գրեալ էին Պետրոս վարդապետին ըստանիքն իւր, թէ մինչև դու ոչ եկեսցես բան ինչ ոչ ելանէ: Եւ նա զի ի վաղուց կամէր երթալ, այլ սրբազան վեհն ոչ թողոյր գնալ, Բ պատճառաւ: Նսխ զի՝ զպարտսրն զոր տալոց էր սըրբոյ Աթոռոյս, որ գրեցաւ ի Թօխաթ անդ հասանիլ մեր գանձապետ մահտեսի Աղամջանին, և չէին տուեալ՝ թէ թող Պետրոս վարդապետն զթամասուկն յղէ, ե նա ոչ յղէր, ե ոչ տայր զպարտսն մեր: Երբմէ սրբազան վեհն ձեռն վեր էառ, թքանելով ի նա: Երկրորդ՝ զի զգրեանս էր շինեալ՝ քարոզից, մեկնութեանց ե այլ մտօք: Երբ

ըն թէ միամտութեամբ ե թէ թիւր մտօք, ի բազում տեղիս ունէր զվրիպմունս յոյժ հերձուած մտօք: Զորս տեսեալ սրբազան վեհին, ե ի յերկար ժամանակ քննեալ զամենայն գիրս նորին, մեղադրեաց և յանդիմանեաց զնա քանիցս, թէ առանձին, ե թէ ի մէջ եպիսկոպոսաց, իսկ նա զմեղանս յանձն առեալ խոստացաւ զայնս ուղղել, ե մեղայ ասաց, իրր թէ ակամայ ե անգիտութեամբ եղեալ այդ, ե գիտութեամբ ոչ եմ գրեալ: Եւ զի զպարտսն այլ ոչ խնդրեաց սրբազան վեհն, իսկ վասն այսր չթողոյր նմա աստի ելանել, այսինքն, վասն թիւր դրուածոցն: Վասն այնորիկ թուղթ ես նա ի բերանոյն սրբազան վեհին, գրելով թէ՛ ի գիրս իմ սխալմամբ ե չգիտելով՝ ի քանի տեղիս զթիւր բանս էի գրեալ, ե մինչ սրբազանին զայնս նկատեալ՝ խրատօրէն մեղադրութեամբ ծանոյց ինձ, ես ես զամենայն գիրս իմ յինէն յօրինեալ՝ յանձնեցի սրբազան վեհին Տեառն իմոյ՝ առ ի յուղղել զայնս, ե պայմանեցի, զի յայսմ հեաէ զգուշացեալ յայսպիսեաց սխալմանց, զոր ինչ և զրիցեմ, զգուշապէս գրիցեմ, ե ցուցանիցեմ Տեառն իմոյ սրբազան վեհին առ ի տեսանել, զի մի ես վերստին սխալեալ իցեմ: Նաև հրաման առ ի երթալ ի մեծն Պօլիս վասն ընչից եղբօրս զի առնուցում, և անդրէն ի սուրբ Աթոռս դառնայցեմ, չմնալով յուրեք: և չցանկանալով Առաջնորդութեան տեղոյ ուրեք՝ թէ և ստիպեսցեն ևս ի Պօլիս՝ կամ յայլ ուրեք: Իսկ եթէ ոչ արարից այսպէս, կամ ստեղծով պայմանիս՝ չդարձայց ի սուրբ Աթոռս, և կամ գնացից յայլուր, լուծեալ եղէց յեպիսկոպոսական կարգէս, և այնուհետեւ այլ չեմ ես եպիսկոպոս: Զայս այսպէս գրեալ ետ սըրբազան վեհին, և հրաման էառ ի Պօլիս երթալ: Վասնորոյ զթուղթ գրեաց սրբազան վեհն ի վերայ Պօլսոյ պատրիարք Զաքարիա վարդապետին ըստ խնդրոյ նորին, զի որքան անդ է, ձեռնտու լիցի նմա առնուլ զինչ չըս եղբօրն, և սիրով ընկալցի: Որպէս զի՝ հոգացեալ զբանսն, դառնայցէ անդրէն ի սուրբ Աթոռս: Զվերոյգրեալ ձեռագրի օրինակն ևս ընդ իւր տարաւ, զի թէ ստիպող լիցի անդ ինքեան վասն Առաջնորդութեան տեղոյ ուրուք, ցուցցէ զայն ձեռագիրն թէ՛ ես այսպէս ձեռագիր եմ տուեալ սրբազան

վեհին, ոչ կարեմ մնալ յուրեք, այլ ի սուրբ էջմիածին դառնամ:

Թուղթ ես ի Կարս դրեաց սրբազան վեհն առ Իրարհիմ Աֆանտին, հարցանելով ղխաթրն, ե բանք սիրոյ: Եւ Ա ամանով ղիւլապ՝ և Ա մոմպատ ես ընծայ յղեաց: Թուղթ ևս առ Գէորգն դրեալ, պատուիրեաց ղթուղթն և ղընծայն Աֆանտու իւրեան մատուցանել, ե ղՍտեփանոս ե ղՊետրոս վարդապետսն ես ի Կարին ուղևորել: Ծանուցանելով ես թէ՝ Պետրոս վարդապետն վասն իւր բանիցն երթայ, եւ ղի սա ե Կարապետ վարդապետն ըստ հրամանի սրբազան վեհին դրեալ ի կողմունան Ախլցխայու առ ուղղադաւանան մերաղնեայս, դալ ի Կարս առ նուիրակն՝ ե զսրբազան մեոոն տանիլ: Զոր ե սյժրմ գրեալ էին սրբազան վեհին, թէ անպէս արարաք, ուստի՝ դրեաց ղհաւանութիւն: Եւ վասն Ապտի փաշայի որդի Սուլէյման բէկին, որ ի Յիւլիսայի վանքն նստեալ՝ կեզէքէր. (որպէս ասացաւ յամսոյս ժ). գրեաց առ սա զփոխուլայ, ե պատուիրեաց ծանուցանել Աֆանտուն, ղի զհնար իմն հոգասցէ վասն ելանելոյ նորա անտի: Զոր ե բերանով՝ Ստեփանոս վարդապետին ասաց ծանուցանել նմա լիովին: Թուղթ ես առ Ղօշավանից Առաջնորդ Կարապետ վարդապետն գրեաց, ի պատասխանի թղթոյն ըստ մտաց Գէորգի թղթոյն, ե պատուիրեաց մանաւանդ, ղի վասն Իւլիսայի ղլաւագոյն հողս ինչ արասցեն ընդ Գէորգին, որպէս և նմա գրեցաւ: Գնացին Ստեփանոս և Պետրոս վարդապետքն ի ժԱ. ապրիլ:

Եկաւ հասաւ ընդ ուխտաւորաց:

Ի Պօլիս քաղաքէն մեծէ Սերօբ անուամբ տղայ մի, ե այլևս ուխտաւորք քանիք ի Սերաստիոյ և յայլ տեղեաց եկին յուխտ ի սուրբ Աթոոս: Սերօբն բերեալ էր զԱջահամրոյրս յոմանց բարեպաշտից անձանց, առ որս գրեցան թուղթք: Թուղթ առ քիւրքջի մահտեսի Աարգիսն, որ յղեալ էր ղիւր տարեկան խոստմունսն, որ էր Բ ամաց: (Գ) քանզի յանցեալ ամին յերուսաղէմ գլով զնացեալ՝ չէր յղեալ զհերուան

ամինն, (Բ) ղի յամենայն տարի յղէր: ուստի՝ այժմ զԲ ամացն ի միասին էր յղեալ:

Թուղթք ևս՝ առ Քէրէստէջի Աբիկն, առ Թօրոսն, առ Աթէշօղլին, առ Ղազարոսն, առ Գալուստն, առ Մկրտիչն, և ձեռամբ Յարութիւնին: Թուղթ ևս առ Գօհար կին ոմն գրեցաւ: (Ա): Այս ուխտաւորքս ևս ընդ Ստեփանոս ե Պետրոս վարդապետացն եկին ի ապրիլ ժԱ.

.....

ՅԿԱ

Առ Արդուքեան Մովսէսն ի Թիֆլիզ:

Ի Հաշտտրխանու նուիրակ և Առաջնորդ Յովսէփ վարդապետն թուղթք եկին առ սրբազան վեհն, զորս նորին եղբայր Մովսէսն բերեալ ի Ղլարու, յղեալ էր աստ, խնդրելով զպատասխանիսն, ղի յղեացէ: Իսկ ղի այժմ անձեռնհաս էր սրբազան վեհն գրել զպատասխանիս նոցին, վասնորոյ՝ այժմ ղթուղթ մի գրեալ առ Մովսէսն, խոստացաւ յետոյ գրել և յղել: Եւ վասն իւրեան Սանահնոյ վանից գրէր զհոգս առնել շինութիւն և Առաջնորդ յղել, գրելով թէ՝ զգեօղըն շինել կամիմք: Գրեաց թէ՝ երբ ղգեօղն շինեսջիք լաւապէս, մեք ևս ըստ պատշաճին զհոգս ինչ առնելոց եմք. ընդ նորին յղեալ փայակին ի ապրիլ ժԲ:

Վասն առաջնորդութեան Անանեայ Առաքելոյ վանիցն:

Առաջնորդական կոնդակ ետ սրբազան վեհն Պետրոս վարդապետին որ ի Քրտստանու կողմանցն էր, և արար զնա Առաջնորդ սրբոյ Անանեայի Առաքելոյ վանիցն, և նորին վիճակացն, որք էին Առինջ գիւղն, և բոլոր բօշալքն: Ապրիլ ժԳ:

ՅԿԲ

Ի Վան վասն Քառահասաց, եւ այլ բանից:

Ի մարտի ԻԳ գրեալ թուղթն՝ հասեալ էին ի Վան առ Պաղասար վարդապետն եւ առ այլն, որոց զպատասխանին գրեալ՝ նոյն Յարութիւն փայեկաւն յղեալ էր աստ: Եւ թէ զինչ, ի ներքոյ տես ի պատասխանին մեր: Իսկ զնոյն փայալն շուտով ընդ կրունկն դարձուցանելոյ հարկաւորութիւնն այս էր, զի լուեալ էին անգ զսուտ համբաւ, իբր թէ՝ ի Գարբանդ Ռուսաց զօրքն ելեալ: Ուստի փաշայն գրեալ զգիր առ սրբազան վեհն վասն այսր, Պաղասար վարդապետին եւ գրեցուցեալ էր, ե հարկիւ պատասխանի խնդրեալ: Վասնորոյ զթուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ Թամուր փաշայն Վանայ, ի պատասխանի թղթոյն, ծանուցանելով զստութիւն համբաւոյն, որ ամենեւին ոչ զոյր նշան: Եւ բանք սիրոյ, Թուղթ եւ առ Բաղասար վարդապետն գրեալ ի պատասխանի թղթոյն, զայս թուղթս յղեաց առ նա՝ տալ փաշային, և ինքն ևս այսպէս ասել: Եւ որպէս յառաջ անդամ մի ևս էր գրեալ՝ որ ասացաւ ի ՌՄԻՆ թուոյն և ի յունիսի ԺԶ, այժմ ևս էր գրեալ ըստ խնդրոյ և հարկադրութեան փաշային, զի գրեացէ վասն նորա ի Պօլիս առ պատրիարքն և իշխանսն մուղայէթ լինիլ բանից նորին, զի մի թշնամիք իւր անդ դարան գործեսցեն նմա: Առ այս գրեաց թէ՝ անտեղի է այլևս վերակրկնելն, զի ահա դրեն մեզ անտի, թէ այսպէս մուղայէթ եմք, այլ չէ վայել դարձեալ գրելն այժմ, մեզ թէ գիր գրել պատահիցի անդ մեք ընդ այլ գրելիս մեր՝ զայն ևս կու գրեմք: Իսկ վասն քարտատացն զորս խնդրեցաք, ի հասանիլն անդ մեր թրգթոցն, սա և ուստայ Սահակն մարդ էին յղեալ ի Փաստ կոչեցեալ գիւղն, և զվարպետս խնդրեալ անտի: Զի Գասպարն ի Ոյ էր լեալ իւր եղբարքն հանդերձ: Իսկ այժմ սա գրէր թէ՝ քարտատքն ամենայն ե ուստայ Սահակն իսկ, ոչ միայն զճանապարհի ծախսն խնդրեն, որք չեն հաշուելոց ի մէջ վարձուցն, այլեւ զխարճիս եւ

խնդրեն, զի դիցեն ի տուես իւրեանց, ե ինքեանք եկեսցեն, որ ե ի վարձս իւրեանց հաշուելոց է: այժմ զինչ ասես, տաք զոր ինչ խնդրեն, ե յղեցից, թէ ոչ շուտով գրեալ զի այնպէս արարեալ յղեցից: Առ այս կարի յոյժ մեղադիր եղե նմա թէ՝ այդ ինչ հարցանելի էր, որ զդոսա արգելեր, ե հարցեր, զի ես քեզ յառաջ գրեալ եմ խարջի տալ զոցա, դու տուր զինչ ե խնդրեն, ե յղեալ, զինչ օգուտ եղե յայդմանէ, որ ահա մինչե ցգալն դոցա ամառն անցանի, մշակն ես գնայ, ե ձմեռն մերձի, ե բան ոչ յառաջանայ: Ընգէր ոչ ետուր ըստ որում խնդրէին, ոչ ապաքէն յետոյ ես տալոց եմք զվարձն իւրեանց, յետոյ ես զառաջին տուեալն կու հաշուէաք ի վարձս նոցա՝ բաց ի ճանապարհական ծախուցն՝ զորս ոչ վարձ հաշուեմք: Եւ առ այս յոյժ մեղադրութիւն, ե հարկ՝ զի զոր ինչ խնդրեն, տաք, ե շուտով յղեցէ: Վասն բեկերաց ոմանց յանձնարարական դիրս խնդրէր: Զի երթայցէ յերկիր նոցա ի նուիրակել, գրեաց թէ՝ այժմ չեղաք ձեռնհաս, երբ և գնալոյ լիցիս, վերստին խնդրեալ զի յղեսցուք: Իսկ վասն Կտուց Անապատի Յովհաննէս պետին գրէր թէ՝ Ախիշան աղայն տիրութիւն առնէ, ե թոյլ ոչ տայ թշնամեաց նորին աստ խայտառակել գնա, այլ կամի ի սուրբ Աթոռ յղել: Դու գրեալ ասէ Ախիշան աղային, թէ լուեալ եմ թէ՝ յղելոց էք զդա աստ, շուտով յղեալ: Եւ սրբազան վեհն զթուղթ գրեաց առ Ախիշան աղայն, յղել շուտով զՅովհաննէս վարդապետն, զի մեք ասէ զդա ի վերայ Կտուց անապատին ձեռնադրեցաք, որովհետեւ անդ ոչ է, եկեսցէ աստ, ե մի մնացէ յայդր: Եւ շնորհակալութիւն ես՝ վասն Բաղասար պետին արարեալ լաւութեանցն: Եւ Բաղասար վարդապետին եւ գրեաց պատուէր, ասել նմա հարկիւ, զի շուտով յղեսցէ: Թուղթ եւ առ Զուղայեցի Տէր Յովհաննէսի որդի տիրացու Ստեփաննոսն գրեաց՝ ի պատասխանի թրգթոյն: Վասն քարտաշացն զոր ինչ Բաղասար վարդապետին գրեաց, սմա ես ծանոյց ասել Սահակին, զի շուտով եկեսցեն: Եւ վասն Յովհաննէս վարդապետին զոր ինչ Ախիշանին գրեաց, սմա ես ծանոյց, զի ինքն եւ հարկեցէ գնա յղել: Քանզի ե սա բանս գրէր զնմանէ: Վազն մահտեսի Գալուստի

ուսման, որ էր ի մեծն Պօլիս, և գնալոց էր գէպի Բասրայու կողմունան, զի փօլիս արասցէ անդ ձեռամբ նորին, և օրհնութեան ե սիրոյ գիր գրեսցէ, գովելով զնա յոյժ, Եւ զի զնալ կամէր գէպի Թավրէզ՝ զրեաց՝ զի երբ գնասցէ անդ, յայնժամ գրեալ յղեսցէ, Եւ վասն մեզ տալիք դրամոյն (եճհա) գրէր զխնդիր ներել ժամանակ ինչ, Եւ սրբազան վեհն եւ միամտութիւն գրեաց որպէս ե յայնժամ ի մարտի ԻԳ, զի ի գալ իւրեանց տղայոցն ի Պօլսոյ, յայնժամ կամ գճոթ առնուցումք, և կամ զգրամ, Եւ վասն Հնդկաց նուիրակին որ ի մարտի ԻԳ գրեցաք, տարակուսէր թէ՛ ոչ զիտեմ ընդ ձր գնալն, Գրեաց թէ՛ գնալոց էր ի Բուշեռ, ե անտի ի Բասրա՝ կամ ի Հնդկա. դու կարես իմանալ թէ ընդ որ գնաց՝ և մեզ գրել, Ուրոյն յղեցաք զայս ընդ Յարութիւն փայեկին, որ ել ի ապրիլ ԻԳ:

.....

ՅԿԳ

Առ Յովհաննէս կաթողիկոսն եւ Մելիք Յովսէփն, վասն քարտառացն:

Եւ որովհետեւ անա Քարտառքն չեկին այժմ ի Վանայ, որպէս ի վերդ ասացաւ, ե յետոյ էին գալոց, իսկ տղայքն՝ զորս Յովհաննէս կաթողիկոսն ե Մելիք Յովսէփն յըղեալ էին ի տանել զքաղտաշս՝ գեո ևս աստ էին մինչև ցարդ, և քարտառի սպասէին, վասնորոյ՝ այժմ ի յետանալ քարտառացն, այլ չպահեաց զնոսա աստ սրբազան վեհն. զի անպատշաճ յոյժ եղև իսկ մինչև ցարդ մնալն ևս, այլ յղեալ զնոսա յետս, գրեաց զթուղթ առ Մելիք Յովսէփն, ի պատասխանի թղթոյն, նախ օրհնութիւն և շնորհակալութիւն ուրախութեամբ հանդերձ վասն բարի ընչիցն: Ապա զյետանալն քաբահատացն ծանոյց՝ որպէս վերն գրեցաւ. գրելով և զպատճառն, թէ Գասպարն և իւր եղբայրն ի Խօյ են եղեալ, Ուստի՝ գրեալ են ի Վանայ յայլ տեղիս վասն քարտառ բերելոյ, զի յը-

զեսցեն աստ վասնորոյ՝ և մեք այլ չպահեցաք զտղայսդ երկար, զի մի տարակուսեցիք, իսկ յորժամ եկեսցեն քարտառքն, մեք զմեր մարգն զնելով ընդ նոսա, յղելոց եմք յայդր, Եւ զի զհիւանգութիւնս ինչ լսէաք զնմանէ, գրեաց ցաւակցաբար զմիթարութիւն, Թուղթ ևս առ Յովհաննէս կաթողիկոսն գրեաց, ի պատասխանի թղթոյն, Վասն Դանձասարու տանեաց նորոգութեանն և քարտառացն նոյն՝ զոր ինչ և Մելիք Յովսէփն գրեաց, Եւ զի այնպէս գրէին խնդիր՝ իբր թէ աստ ի պատասխանի ունիմք, յղեսցուք. գրեաց թէ՛ միթէ զուր ոչ գիտէք, զի մարգահատ է այս երկիրս, և արհեստաւորք ոչ գտանին, զեղեալսն ևս տաճիկք զաւթեն. և յորժամ մեզ պիտոյանայ՝ յայլուստ գրեալ բերեմք. այն ևս ոչ բռնութեամբ, զի յՕսմանցուց երկրոջ են և ի ձեռք տաճկաց: Իսկ սիրով բերեալն՝ անա այսպէս յետանայ, ամառն անցանի ձմեռն գայ, և ընդ ոչ յառաջանայ. որպէս և գուլանցեալ ամին տեսեր ասէ, (զի աստ էր յաշնանն), գրեմ ասէ, զի իմասջիք զգժուարութիւնն, որ չէ դիւրին, Եւ զի գրէր թէ՛ ոմանք ի գործակալաց քոց գրեալ են ի Շըրուան, թէ հոգևոր տէրն զձեզ տուեալ է Իսրայէլ կաթողիկոսին: Գրեաց թէ՛ ամենեւին սուտ է այդ, մեր միաբանքն զայդպիսի բան չգիտեն, ի ձեր կողմն տես զայդպիսիս: Այլ զի՝ սա և իւր կողմնացիքն կամէին զի Շըրուան սմա լիցի, և Իսրայէլ կաթողիկոսն և իւր կողմնացիքն կամէին, զի իւրեանց լիցի: (Որպէս և այժմ եկեալ Գեանջեցուցն յԵրևան՝ Հայք և Տաճիկք, ի նշանադրել զգուսար խանին մերոյ վասն իւրեանց խանին, որոյ սակս և զմեզ ևս հրաւիրեալ տարաւ խանն յԵրևան, ուր եկեալ նոցա առ սրբազան վեհն՝ զնոյն թախանձէին): Ուստի՝ առ ի բառնալ զայս երկար վէճս, գրեաց սմա սրբազան վեհն թէ՛ սհա զՊատմայու կողմն դու ունիս, և գիտանջայու կողմն նա. Շըրուանու երկիրն ևս զկէս արդիւնսն քեզ տացեն, և զկէսն նմա: Ահա Իսրայէլին ևս գրեցի զայս՝ ասէ. և Շըրուանցուցն գրեցի՝ զի զնուիրակութիւնն ինքեանք ժողովեալ ի պատրաստի ունիցին յամենայն տեղիս. երբ քո նուիրակն գնասցէ, զկէս նըմա տացեն, և երբ նորա նուիրակն գնասցէ,

զկէսն ևս նմա տացեն: Եւ հարկիւ պատուիրեաց այսու կանոնաւ մնալ: Խնայելով յինքըն, և յինքեանս, մանաւանդ ի սուրբ կարգըն քահանայապետական, զի մի ասէ իսպառ ծաղր և ծանակ լիցի տեսողաց և լրտողաց: Եւ առ այս բազում բանք: Այս թղթոյս օրինակն ի ընդհանրահամար տեսրոջըն է, յերեսն ՉՀէ, ՉՀԸ: Ելին Մովսէս արդայն և ընկերն իւր յապրիլ ԻԲ:

ՅԿԴ

Առ Հեռակ Աբայի ողբի Գեօրկից
Միւրգայն, վասն Բաբարէկի կնոջն:

Վրացի Բարաբէկն՝ որ էր իշխող Բամբկաձորու, զկին ոմն մի մեր ազգէ պահէր առ ինքն. զի կինն յառնէն զղուեալ, գնացեալ նստեալ էր ի տան նորա, և նա առ ինքն ընկալեալ գնա, իբրև զտորձ պահէր: Ձոր չկամելով Արքային Հերակլայ՝ մանաւանդ որդւոյ նորին Գեօրկին Միւրգային, հարկէին գնա թողուլ՝ և զմեծազգի կին առնուլ ի Վրաց, քանզի և կինն մեռեալ էր: Իսկ նա յամառեալ չթողոյր: Եւ այր նորին անձարակ մնացեալ, ըողորձեաց առ սրբազան վեհն: Եւ սրբազանն հրամայեաց նմա առնուլ զայլ կին. զի դիցուք ասէ թէ՝ նա ուրացեալ կորեալ: Եւ այն էառ զայլ կին: Իսկ այժմ, (յետ անցանելոյ քանեաց ամաց, յորըս արքայն և որդին իւր զԲաբարէկն արկեալ էին յաչաց իբրու՝ այսր աղազաւ), տարեալ գնա որդի Արքային ի Թիֆլիզ, կամէր տալ նմա ձյլ կին, և մարդ յղեալ անտի, զկինն զայն հրամայեալ էր հանել ի տանէ նորին, և բերել առ սրբազան վեհն: Եւ զթուղթ ևս էր գրեալ առ սրբազան վեհն, զի զոր ինչ կամիցի, յայնպէս հրամայեցէ վասն կնոջն ըստ մեր օրինաց: Ձորս և բերին իսկ Վասնորոյ զթուղթ գրեաց առ նա սրբազան վեհն, յայնքն՝ առ որդի Արքային Գեօրկին Միւրգայն, յոյժ շնորհակալ Դիւան Հայոց պատմ. ԺԱ.

լինելով և օրհնելով գնա այսր աղազաւ: Ձոր ընդ բերողացն կնոջն յղեցաք ի յապրիլ ԻԴ:

ՅԿԵ

Ի Մոսկով՝ ի Ղզլար եւ ի Հաւսարխան:

Ձապտասխանի թղթոցն Հաշտարխանու նուիրակ և Առաջնորդ Յովսէփ վարդապետին, այժմ գրեալ յղեաց սրբազան վեհն առ նա՝ Ձի ի Մօղտօքու դարձեալ ի Ղզլար, Բ թուղթ էր գրեալ առ սրբազան վեհն, մինն ի յունվարի ԺԲ, ի ձեռն Թիֆլիզեցի մեր ճորս: Յարութիւն տղայի միոյ՝ որ յառաջ աստ ի Դպրատանն էր, և Յուսիկ կոչիւր: Եւ գերկորդն ի Ղզլարու դարձեալ, ի մարտի Ե, ընդ իւր եղբայր Մովսէսին: Եւ յերկոսեանս ևս խնդէր զթուղթըս: Որք են թուղթ առ Ղզլարու նոր կամէնդատ և պօլկովնիկ Իւան Պետրովիչ ոմն, որ էր ի մեր ազգէ, և Ղափանցի: Որ յետ վախճանման հօրն՝ որ լեալ էր պօտ պօլկովնիկ, գնացեալ էր ընդ եղբարց իւրոց ի դուռն կայսեր: Եւ անտի ընդ զօրացն գնացեալ ի մեծ մարտն, որ ընդ Օսմանցիս, զմեծ և երեւի քաջութիւնս էր ցուցեալ: Ձորոյ զքաջութիւնն գովարանեալ մեծի Ձորապետի առաջի կայսեր, մեծարեալ էր գնա կայսրն, տալով զպօլկովնիկութիւն, և զկամէնդատութիւնն Ղզլարու: Ուստի՝ շնորհաւորութիւն գրեաց նմա սրբազան վեհն, որ գեռնոր էր գալոց անդ, և էր փեսայ Ներսէս աղային: Եւ գրեաց զի խնամա ունիցի ի վերայ համազգեաց իւրոց, և զսէր առ սուրբ Աթոռս և առ մեզ:

Թուղթ ևս ի Ղզլար, առ Ձաքարիա Պաւլիչն, որ էր մայեօռ և զօրապետ Ղզլարու, և մերադդ: Օրհնութիւն և շնորհակալութիւն վասն սիրոյն որ առ սուրբ Աթոռս և առ մեզ: Թուղթ ևս ի Ղզլար՝ առ Անդրէի Միխայէլիչն, որ էր Ռուս, և պա-

տուովն կապիտան կայսերական, և զինուոր, և զլուխ մաքսապետացն Ղզլարու Շնորհակալութիւն վասն սիրոյն, զոր ունէր առ ազգս մեր, և առ սուրբ Աթոռս, և առ մեզ, և առ Յովսէփ վարդապետն:

Թուղթ առ Մակար Վասիլիչն, որ էր որդի Ներսէս աղային, և բնկեր, մաքսապետութեան վերոյգրեալ մաքսապետին, նոյնպէս օրհնութիւն և շնորհակալութիւն: Եւ սոցա ամենեցուն յորդորումն, դի մնացեն ի նոյն սէրս Եւ սմա յատուկ շնորհակալութիւն ևս, որ սեղանի գոգնոցին և մեծ վարադուրացուին լաւ օգնութիւն էր արարեալ՝ զորս հոգայր Յովսէփ վարդապետն: Սոցա երեցունց օրինակն ի բոլորազրահամար առաքողն է, յերեսն ԶԶԶ, ԶԷԷ: Թուղթք ևս առ Գ իշխանս՝ որք ի Ղլար, այսինքն՝ առ պարոն Գեօրգիին, պարոն Նղիայն, և պարոն Յօհաննան, նոյնպէս շնորհակալութիւն վասն հարազատութեանցն և սիրոյն, և յատուկ շնորհակալութիւն, որք դրամս էին տուեալ ի յօգնութիւն գոգնոցին (Բ) (Բ) (Կ) ի մասնակցիլ նմին: Թուղթ առ պարոն Գեօրգիին էստատեան, որ յայսմ ամի էր երիցփոխան ի Ղզլար: Նոյնպէս շնորհակալութիւն վասն սիրոյն և հարազատութեանցն, որ իւր ձեռք ողջոյն էր գրեալ սրբազան վեհին ի Յովսէփ պետի թղթոջն վրացերէն, Թուղթ ևս առ Յովհաննէսն և Մնացականն, որք վասն հոգւոյ հօրն իւրեանց նոր վախճանեալ Աբրահամին ոսկերչի զմէկ արծաթեայ սկիւր էին տուեալ սրբոյ Աթոռոյս: Օրհնութիւն: Թուղթ ևս առ Զիպուխուեցի Յաբութիւնի որդի Կարապետն, որ ի մասնակցութիւն սրբոյ եկեղեցւոյս մերոյ սեանց նորոգմանն, դրամ էր տուեալ: (Բ) օրհնութիւն և շնորհակալութիւն: Թուղթ առ Ահարցի և ի Ղզլար հանգուցեալ զարկեար Մինասի կին Արզուն գրեցաւ, վասն Ա ձեռք տանն, զոր այրն իւր ի ժամ վախճանին կըտակեալ էր սրբոյ Աթոռոյս, այնու պայմանաւ, զի որքան իւր կին Ներսէսի դուստր Արզուն կենդանի է՝ նստցի ի նմա, և յետ մահուան կնոջն սրբոյ Աթոռոյս լիցի: Եւ այսր աղագաւ կինն Ա գիր էր տուեալ ի բերանոյն, հաստատելով զկտակ առն, և ինքն ևս զնոյն խոստանալով, զի յետ իւր մահուանն սրբոյ Աթոռոյս լիցի: Զի որպէս

իմ այր Մինասն տուեալ է ասէ սրբոյ Աթոռոյն, ևս նորին կենակից Արզուն ևս ետու: Ուստի՝ յետ մահուան իմոյ, մի ոք ի յընտանեաց կամ յօտարաց դաւի արասցէ այս տանս, զի մեզ անյիշատակս յիշատակ լիցի ի դուռն սրբոյ Աթոռոյն էջմիածնի: Տան կողմունքն ևս էին դրեալ, որք էին, հիւսիսակողմն՝ Փանոսի տունն, հարաւակողմն՝ քուչայ: Արեւելից կողմն Բէկլարի տունն, և Արեւմտից կողմն Սողոմօնի տունն: Եւ բազումք զթուղթն ձեռագրեալ՝ Բ օրինակ էին արարեալ, զմինն ասա էին յղեալ որպէս ասացաւ ի վերն, և զմինն անդ առ սրբոյ Աթոռոյս գործակալսն թողեալ, զի ըստ ժամանակին այնու տիրեսցեն տանն: Ուստի՝ գրեաց սրբազան վեհն օրհնութիւն և շնորհակալութիւն առ կինն, և պատուէր՝ զի հաստատուն պահեսցէ զխոստումն առն իւրոյ զարկար Մինասին, և իւր, զի յիշատակ լիցի ինքեանց միշտ: Թուղթ ևս առ Ղզլարցի Պողոսի որդի հանգուցեալ Իսախանի կին Մարիամն, վասն կտակի առն իւրոյ, որ ի ժամ վախճանին՝ զտունն իւր և զայգին կտակեալ էր սրբոյ Աթոռոյս: Այսու պայմանաւ, զի որքան կինն կենդանի է՝ նստցի ի տանն, և զտունն և զայգին վայելեսցէ, և յետ մահուան կնոջն սրբոյ Աթոռոյս լիցի: Իսկ եթէ կինն առն երթիցէ, ապա բոլոր տունն և այգւոյ կէսն սրբոյ Աթոռոյս լիցի, և այգին կնոջն լիցի: Զայս միջնորդութեամբ և ձեռամբ իւր խոստովանահայր տէր Մարգարին էր կտակեալ, որոյ կտակագրի օրինակն յղեալ էին աստ, զոր և ձեռագրեալ էին գիտակէքն: Իսկ զիսկն տուեալ էր անդ Յովսէփ վարդապետն գործակալացն սրբոյ Աթոռոյս, զի առ ինքեանս պահեալ՝ ըստ ժամանակին տիրեսցեն տանն և այգւոյն: Իսկ զի կինն փոքր ինչ դժկամակ լեալ՝ կամեցեալ էր տալ զտունն ընտանեաց իւրոց, ուստի՝ Յովսէփ վարդապետն գրէր յորդորումն դրել նմա զի հաստատուն պահեսցէ զկտակ առն զի ինքեանց յիշատակ լիցի: Զոր և սրբազան վեհն գրեաց յոյժ յորդորմամբ:

Թուղթք ևս առ գործակալսն սրբոյ Աթոռոյս՝ պարոն Գանիէլն, և պարոն Նուրիշանն, որք աշխատեալ էին ի վերայ վերոյ գրեցեալ երկուց վախուպիցն, և էին յոյժ,

հարազատք սրբոյ Աթոռոյս, և Յովսէփ վարդապետին ձեռնտուք անդէն ի Ղլարւ Վասնորոյ՝ յոյժ օրհնութիւն և շնորհակալութիւն գրեցաւ երկուցն ես, և պատուէր ի նոյնն մնալ, և ամենայն արդեանց սրբոյ Աթոռոյս, և վախուկիցն և յիշատակացն՝ հարազատօրէն մուղայէթ լինիլ։ Եւ Դանիէլին յատուկ շնորհակալութիւն ես, որ ընդ իշխանաց քաղաքին կատարելով զհրաման սրբազան վեհին, զհօրեղբօր որդի սրբազան վեհին ազատ էին արարեալ յամենայն արքունական հարկաց։ Թուղթ ես օրհնութեան և շնորհակալութեան առ Ղլարու իշխանսն գրեցաւ, ի պատասխանի իւրեանց թղթոյն։ Որք որպէս ասացաւ ի վերդ, զհօրեղբօր որդի սրբազան վեհին զէլիազն ազատ արարեալ յամենայն հարկաց՝ գրեալ էին սրբազան վեհին։ Նաև շնորհակալութիւն դարձեալ և օրհնութիւն վասն առ սուրբ Աթոռոյս հարազատութեանց և սիրոյն, և պատուէր ի նոյնն մնալ։ Եւ վասն էլիազին, զի որպէս արարեալ են նմա խնամս, նոյնպէս ի խնամ ունիցին միշտ։ Թուղթ ի Հաշտարխան առ Շամախեցի Սարգիս աղայն, ոչ այլ ինչ այլ միայն սէր՝ և օրհնութիւն վասն հարազատութեանցն և մխիթարութիւն ևս, զի կոտոր էր անկեալ։

Թուղթ ևս ի Մոսկովա՝ առ Եղիազար աղայն, որ ըստ խոստմանն իւրոյ՝ որ ասացաւ ի ՌՄԻԾ և յապրիլի ԺԹ, Թափեցուցեալ վասն սրբոյ Աթոռոյս զմէկ շուխտ մեծ և ազնիւ զանկակ, յղեալ էր ի Հաշտարխան, զի անտի նաւու յղեսցեն ի Բաքու՝ և բերցի աստ։ Որում օրհնութիւն և շնորհակալութիւն յոյժ յղով։ Նաև՝ մեծ վարագոյրն զոր Յովսէփ վարդապետն կարել տայր ի Ղլար՝ որ ի վերն յիշեցաւ, կամեցեալ էր սա իւրեան ևս առնել յիշատակ տալով և ինքն զգրամս, ի գինս նորին, առ ի մասնակցիլ նմին։ (Է) այսր աղաքաւ ևս գրեաց զշնորհակալութիւն։ Նաև վասն սիրոյն և հարազատութեանցն որ առ սուրբ Աթոռ և առ ինքն, և լաւութեանցն՝ որ առ Յովսէփ վարդապետն։ Եւ խնդիր՝ մնալ ի նոյնս միշտ։ Որդւոցն իւրոց՝ Յովհաննէս՝ Մինաս և Յովակիմ տղայիցն, ողջոյն։ Օրինակն ի բողոքադրահամար տետրոջն է, յեբեան ՉՀԸ, ՉՀԹ, ՉԾ։

Թուղթ ևս առ ինքն Յովսէփ վար-

դապետն, ի պատասխանի երկուց թղթոցն, որք ի վերն յիշեցան իսկզբան բանիս։ Առ որ հասեալ էր այն թուղթն սրբազան վեհին, որ գրեցաւ առ նա ի յունվարի Դ, համառօտ։ Չոր յիշէր ի յետին թղթոջն, որ ի մարտի Ե էր գրեցեալ։ Եւ զայս գրէր նախ, թէ մեր Ծայրին դարձեալ ի Պետրպօլքու ի Մոսկով, գրէ թէ՝ զքեզ բերելոց են ի մայիս ամսեանն ի Պետրբօրք՝ իւրեանց ծախուքն, զի օծանիցես զեկեղեցին։ Ուստի ասէ թէ՝ մինչև ցարդ չես յղեալ յայսկոյսն զնոր նուիրակ, այլ մի՛ յղել, մինչև տեսից թէ՝ Երբ տանին զմեզ, և կամ տանին թէ՝ ոչ։ Եւ երբ և գրեցից, յայնժամ յգեան զնոր նուիրակն, զի ես եկից։ Գրեաց թէ՝ բարի է, եթէ տանելոյ են զքեզ՝ կամ տարեալ իսկ են, մեզ գրեալ ծանու։ Եւ գրէր թէ՝ յորժամ Ծայրին աստ եկեսցէ, զնորին առեալ քսուքան կամ ընդ ինքեան եմ յղելոց, և կամ ի վերայ Թիֆլիզու՝ ի ձեռն որիշ հաւատարիմ մարդոյ շուտով։ Գրեաց թէ՝ որպէս և պատշաճն է՝ այնպէս արա։ Բանգի դու գիտես զտեղւոյդ և զճանապարհաց որպէսն։ Չարտաւայ ևս էր առեալ ի Տաղստանու, ըստ մեր դրեցելոյ, գրեաց զայն ևս շուտով ընդ Ծայրուն, կամ ընդ այլ հաւատարիմ մարդկանց յղել շուտով։ Եւ թէ՝ ահա զոր ինչ օրհնութեան թուղթս էիր խնդրեալ յայս Բ թղթոջս, զամէնն գրեալ առ քեզ յղեցաք։ Նոյնպէս և վասն Չանկակացն՝ Եղիազար աղային և իւր որդւոցն գրեցաք զթուղթ օրհնութեան և շնորհակալութեան։ Իցէ թէ՝ ասէ մինչև ցարդ նաւու յղեալ իցես ի Բաքու զՉանկակսն, որպէս խոստանաս։ Եւ զի գրէր թէ՝ Եղիազար աղային գրեան թէ՝ զամենայն որպէսն մեր ի Յովսէփ վարդապետէն իմա, զի ի հարկէ տանելոց էք զնա յայդր վասն օծման Պետրպօլքու եկեղեցւոյն։ Սրբազան վեհն ևս այնպէս գրեալ նմա, սմա ծանոյց։ Եւ վասն վախուկ տանցն և այլւոյն Ղլարու որք ի վերն յիշեցան, օրհնութիւն և շնորհակալութիւն գրեաց սմա. և պատուիրեաց ջանալ՝ զի հաստատուն լիցին։ Եւ զի զվարդան վարդապետն՝ որ էր սպասաւոր սորին, ըստ խնդրոյ ժողովրդեանն Մոսկովու յղեալ էր անգ ի մէջ նոցա։ Իսկ այժմ նոքա չթողուին, ասելով թէ՝ թող սրբ-

բազան վեհն զսա մեզ րաշխեսցէ: Քանզի մեզ խոստացեալ է ի վաղուց հետէ ըստ խընդրոյ մեր՝ յղել աստ զքահանայ կամ զԱբեղայ՝ կամ զսարկաւազ ոմն, թող զսա աստ թողուցու, սա մեզ բաւական է: Իսկ Յովսէփ վարդապետն կամէր զնա հանել անտի որպէս գրէր, ե նոքա ոչ թողուին, ե կամէին ես թուղթ գրել առ սրբազան վեհն, ե ի սմանէ խնդրել: Ուստի սա գրէր թէ՛ երկնչիմ թէ՛ եթէ զնա անտի հանցուք, նոքա զայլ ոմն խաբերայ ճարեալ յայլուստ պահեսցեն անգ, ե սրբոյ Աթոգոյ խոչ լիցի, եթէ ոչ է յոյժ ընգզէմ, շնորհեա զնա նոցա: Բայց թէ շնորհելոց իցես, մերովս խնդրանօք շնորհելով րարուքագոյն է, քան թէ նոցին խնդրանօքն, իբրու ակամայ: Գրեաց թէ՛ դեռ ի նոցունց թուղթ ոչ է եկեալ առ մեզ, դու տես, թէ սիրով չթուլատրեն, այլ պնասպէս ստիպեն, յայնժամ վերստին մեզ գրեալ: Վասն Սարգիս աղային ասէ որ մխիթարութեան թուղթ էր խնդրեալ, ահա յղեցաք, տուր իւրեան ե ի դիմաց մերոց մխիթարեալ: Բայց որպէս յառաջ՝ որ ասացաւ ի մարտի Ջնոյնպէս ե այժմ գրէր՝ գրել առ այն Սարգիս աղայս վասն առ Ազուկեցի Յովսէփն եղեալ Յակոբ կաթողիկոսի թամասուկին, զի առնուցու ի նմանէ: Գրեաց թէ՛ զայդ պատշաճ ոչ տեսաք գրել, որոյ պատճառն գրեալ եմք ի մարտի Ջ. զի շատ հետեւելով՝ զոչինչ առնեմք: Վասն Աաղիմայ անդ գնացող նուիրակին որ յիշեցաւ ի մարտի Ջ, գրէր թէ՛ դեռ չերևի յայս կողմունքս: Բայց զբեան որ եպիսկոպոս չըղեն: Գրեաց թէ՛ առաջին եկողն այլ չէ գալոց, լուաք թէ զԱբեղայ են յղեալ, գեռ չիմացաք զհաւաստին: Եւ Հալէպցի Ախթարմայ ոմն՝ անդ ի գրունս Ռուսաց անկանելով՝ կամէր առնուլ զղուստը Ղևոնդ աղային, իսկ սա արդելոյր: Գրեաց պնտապէս կանգնել՝ ե չթողուլ, զի մի այլոց չար ճանապարհ լիցի ասէ: Իսկ ե զպատճառս յետանալոյն այս թղթոցս գրեաց, որ էր յերեան ի Նաւառուզին շատ յամիլն, (զոր ե լաւապէս անցուցաք ասէ), ե այլ շաա զբաղմունք ե որիշ թղթագրութիւնք, ե վերստին գնալն յերեւան ըստ հրաւիրման խանին, վասն զստեր նշանդրէքին, ե երկար մնալն անդ: Եւ հիւանդանալն: Եւ նա ինքն եւ հիւանդ էր լեալ,

սփոփութիւն գրեաց: Բայց կարճամտաբար գրէր թէ՛ ահա յամենայն տեղիս նուիրակ ես յղեալ ինձ, չգրեցեր թէ՛ զոր տեղի ես տալոց: զի գոնեայ ուրախանայի, թէ ե չգնայի, ե զանունս գնացողացն խնդրէր գրել: Ջոր ե գրեաց, ե փոքր ինչ սիրով յանգիմանեաց վասն այսպիսեաց կարճատութեանց ե սնտի մտածմանց: Այլ ե նոյն Յարութիւն տղայն որ ի սկիզբն բանիսս յիշեցաւ, ունէր ի Ղլլար փեսայ՝ Սարգիս անուամբ, որ էր Թիֆլիզեցի: Որ ձեռամբ սորին աջահամբոյ էր յղեալ սրբազան վեհին, ե զտուրս ինչ եւ՝ վասն մասնակից լինելոյ նորոգութեան սեանց սրբոյ եկեղեցւոյն: Իսկ սա գրէր թէ՛ այսպէս է ասացեալ տղային, զի թէ տեսցէ աստ զպատշաճաւոր յիշատակ ինքեանց լինելի շինուածք իմն, կամ ի քարանց սեանցն, եւ աւելի տացէ, զի մասնակցին հոգեւոր յիշատակին: Գրեաց թէ՛ դեռ աստ է տղայն, ե յորժամ գայցէ յայտկոյս՝ կամ տայցէ եւ ինչ, գրելոց եմք առ փեսայն իւր զթուղթ օրհնութեան: Եւ խնդրէր գրել Հերակլ Արքային, զի թողուցու նմա տանիլ զտունն իւր ի Թիֆլիզու ի Ղլլար: Ջոր խոստացաւ գրել: Քանզի՝ կամէր տղայն էրէց լինիլ ի Մօղաօք: Այլ ե Զիպուխուկեցի Բայրամի որդի Մանուչար անուամբ տղայ մի գերի անկեալ ի վաղուց ի ձեռս լեկզեաց, այժմ փախուցեալ անկեալ էր ի Ղլլար: Եւ տէր նորին գնացեալ անդ՝ խնդրէր յենարալէն շնորհել ինքեան զգերին իւր, ե նա հրամայեալ էր տանիլ: Վասնորոյ՝ յողոք անկեալ առ Յովսէփ վարդապետն արք տեղւոյն՝ մանաւանդ՝ Զիպուխուկեցիքն որք անգ, խնդրեալ էին ճար իմն առնել: Եւ աղաչեալ էր զենարալն չտալ զնա լեկզւոյն, իսկ նա հրամայեալ էր լեկզւոյն դրամով ծախել զնա: Եւ գին էին հատեալ նմա վեց թուման: Իսկ ի չտալն ումեք գրամ, Յովսէփ վարդապետն ի սոյն Յարութիւն տղայն՝ ե ի սորին փեսայ Սարգսէն առեալ ե տուեալ էր: Որպէսդի՝ Յարութիւնն եկեալ աստ ի նորին հօրեղբայր Զիպուխուկեցի աէր Գաւթէն առնուցու, որովհետեւ աստ էր գալոյ լեալ տղայն: Եւ նոյն գերի Մանուչարն զիւր էր գրեալ իւր հօրեղբայր տէր Գաւթին զի զայն դրամն տացէ: Բայց ոչ կնիք կայր ի վերայ այն թղթոյն, ե ոչ ձեռք

և վկայութիւն ուրուք, և ոչ գոնեայ Յովսէփ վարդապետն էր ձեռք եղեալ, կամ դրեալ աստ ումեք: Ուստի՝ ի գալն աստ Յարութիւնին, տէր Դաւիթ և այլ Չիպուխուրեցիքն ոչ տային զդրամն՝ անկանելով յայլ և այլ կարծիս: Եւ զայս ևս ասէին, թէ՛ գիտուք թէ մեք զայդ գրամդ տամք, իսկ մեր տղայն զայն երկիրն լաւ տեսանելով՝ եթէ չգայցէ, մեք ոչ փողի տէր լինիմք, և ոչ տղայի: Եւ այսու բանիւք վիճելով՝ եկին ի դատաստան սրբազան վեհին: Եւ Յարութիւնն ասէր թէ՛ թող այս իմ բերած թրդ-թոյս վերայ ձեռք դնեն, թէ մեք զայս փողս չետուք, ես անդ կարեմ պահել առ իս զայն տղայն, և առնել յաւիտենական ծառայ ըստ սովորութեան երկրին, որ այլ չկարիցէ անտի ելանել: Ուստի՝ Չիպուխուրեցիքն աղաչէին զսրբազան վեհն զտանել զհնար ինչ: Եւ սրբազան վեհն զայն վեց թուման ետ աստ այն տղային և էառ զբերեալ դիրն, յորոյ վերայ ձեռն դնել ետուք և կնիք և պահեցաք աստ, և զապդ ևս էառ այսու պայմանաւ, զի թէ այն տղայն եկեսցէ աստ, Չիպուխուրեցիքն և տէր Դաւիթն տացեն մեզ աստ զայն դրամըն: Իսկ թէ անդ մնասցէ, ապա Յովսէփ վարդապետն զայս դրամս անդ ի յայս տղայիս փեսայէն և ի սմանէ առնուցու, և իւրեանք զայն Մանուշար տղայն զի՛նչ և կամիցին, այնպէս արասցեն: Եւ զայն զապդն յղեաց սրբազան վեհն առ Յովսէփ վարդապետն, և զայս իրակութիւնս նմա ծանոյց, և գրեաց, զի թէ գայցէ այն տղայն, հաւատարիմ մարդով զնա յղեսցէ աստ, և զայն զապդն ցուցցէ անդ նոյն տղային և իւր համարի Չիպուխուրեցւոցն, և դարձեալ առ ինքն պահեցէ, մինչև եկեսցէ աստ այն տղայն և մեք զփողն աստ առեալ՝ դրեսցուք ինքեան, որ զայն զապդն տացէ նոցա: Իսկ եթէ ոչ եկեսցէ, ապա այն զապդն բաժալ լիցի, առնուցու անդ ի յայս Յարութիւն տղայիս փեսայէն զմեր դրամն, և զայն զապդն տացէ նմա, և զայն տղայն որպէս կամիցի առնել, այնպէս արասցէ: Եւ վասն սոյն բանիցս, Ա գիր Յարութիւնն գրեաց իւր փեսային, և Ա գիր ևս տէր Դաւիթն գրեաց առ անդ եղեալ Չիպուխուրեցիսն, զորս եղաք ի թղթով Յովսէփ վարդապետին, տալ նոցա: Զայս ամենայն եղեալ ի մի պահա-

րան, պատրաստեցաք յղել ի Հաշտարխան առ Յովսէփ վարդապետն. ապրիլ 1:

Բայց յետոյ Թիֆլիզեցի Վանքի եկեղեցւոյ տէր Ղազարն տարաւ մինչ եկեալ աւագ քահանայ եղև ի մայիսի ԺԴ: Որպէս ի ներքոյ ասելոց եմ:

ՅԿԶ

Ի Թիֆլիզ վանքի եկեղեցւոյ աւագ երէց սէր 'Ղազարին:

Ի Թիֆլիզու մահսար էին յղեալ Վանքի եկեղեցւոյ ժողովուրդն, և Առաջնորդ Յովսէփ վարդապետն, և այլք զլիւսաւորք, աւագ երէց առնել զտէր Ղազարն ի նոյն եկեղեցւոյն. քանզի տէր Գողոսն, որ ի հոկտեմբերի 1 գնաց աստի, վախճանեալ էր, վասնորոյ ամենեքեան միաբանութեամբ զնա խնդրէին կացուցանել աւագ քահանայ, այսինքն տէր Ղազարն. իսկ առաջնորդ Յովաննէս և նուիրակ Մարտիրոս վարդապետքն դրեալ էին առ սրբազան վեհն զթուղթ մի, յորում նախ խնդրեալ էր Մարտիրոս վարդապետն զերիս թուղթս՝ զորս և յղեաց: Թուղթ առ Դեօրեցի փոքր տէր Սահակն, զոր Մարտիրոս վարդապետն ի Բաշաչուխ տարեալ՝ արեալ զնա ամենայնիւ վերակացու և հոգաբարձու ժողովրդեանն տեղւոյն, և սրբոյ Աթոռոյս վէքիլ և գանձապետ. և գրեալ սրբազան վեհին թէ՛ որովհետեւ ի Հախպատու թէմէն է, կասկածի ի նոցունց, մէկ հաստատութեան կոնդակ գրեա, որ յուսազրիցի արիաբար հոգ տանիլ գործոյն: Զոր և յղեաց վեհն, և պատուիրեաց լուապէս և արիաբար հոգ տանիլ ժողովրդոց տեղւոյն, և մուղայէթ լինիլ ամենայնիւ, որ և չնաբիցին յԱխթարմայից: Այլև՝ սրբոյ Աթոռոյս գործակալութիւն և գանձապետութիւն առնել, և տիրել արդեանց սորին, և հաւատարմապէս ի սուրբ Աթոռս հասուցանել: Եւ զի՛ անդ միայն մի քահանայ էր եղեալ,

վասնորոյ՝ յայլ տեղեաց քահանայս էր տա-
րեալ անգ Մարտիրոս վարդապետն՝ ի հովուել
զայն ժողովուրդն, որպէս և զայս տէր Սա-
հակո Որոց շատն ի Հախպատու թեմէն էին,
քանզի յայլ տեղեաց՝ կամ ի մեր թեմիցն
ոչ ոք երթայր անգ, իսկ զի ժողովուրդն այն
նոր էին դարձեալ առ մեզ յԱթարմայութե-
նէ, վասնորոյ՝ անսովորք էին տալ քահա-
նայից զիրաւունս ըստ բաւականին, և նո-
ցա ոչ լինէր ապրուստի վասնորոյ զրեալ
էր սա սրբազան վեհին, զի ի կոնդակոյ
տէր իսահակին հրամայեցէ թէ՝ այգ քա-
հանայքդ որ ի Թիֆլիզու. կամ յայլ տեղեաց
զան յայդր ի հովուել զայգ ժողովուրդսդ
դոցա ոչ լինի յայդր ըստ բաւականին ապ-
րուստի Ուստի յորոց տեղեաց և եկեալ ի-
ցեն, նոյն իւրեանց բնական տեղւոյ և եկե-
ղեցւոյ միաբան և իւր ընկեր քահանայքն
տացեն նոցա զիւրեանց բաժին քահանայա-
կան հասան և զիրաւունսն, զի այնու ապ-
րուստ լիցի նոցա, և նոքա միամտութեամբ
հովուեցեն զժողովուրդսն տեղւոյդ։ Եւ յա-
տուկ առ տէր Սահակն այսպէս թէ՝ որպէս
ահա ի Գօրի քո ժողովուրդքն են ի ձեռս
քո հօրեղբայր տէր Սահակին ծերունւոյ, որ
ես զքո քահանայական հասան և զիրաւուն-
սըն նոյնպէս անպակաս քեզ հասուցէ։ Եւ
սրբազան վեհն ես գրեաց զսոյն պատ-
ւէրս այսու ոճիւ, որպէս և խնդրեալ էր
Մարտիրոս վարդապետն։ Թուղթ ես առ
Թիֆլիզցի Ոջայ Անտօնն, որ ես էր անգ
ի մէջ Բաշաչխու, և առ ամենայն անգ ե-
զեալ վաճառականսն, որք մեծագոյն արի-
ութեամբ ձեռնտու և օժանդակ էին եղեալ
Մարտիրոս վարդապետին՝ ի կոուելն անգ
ընգ չար պատրիս և Աթարմայ կարգա-
ւորսն, և ի դաբձուցանելն յԱթարմայու-
թենէ ի հաւատս մեր զԱթարմայսն որք
անգ, զորս նոր էին գաբձուցեալ յԱթար-
մայութիւն։ Եւ յատկապէս նոյն Ոջայ Ան-
տօնին օրհնութիւն և շնորհակալութիւն, որ
յատկապէս օգնութիւն առնելով Մարտիրոս
վարդապետին, Ժ թուման փող էր տուեալ՝
առ ի խորճել ի դրունս Աօղոմօնի Արքա-
յին Բաշաչխաց՝ վասն այնր վիճոյ և զբանն
յառաջացուցանել, որպէս և յառաջացեալ
իսկ էր։ Ուստի՝ յոյժ օրհնութիւն և շնոր-
հակալութիւն, գրեաց և պատուիրեաց ի նոյն

հարազատութեան և յանրիժ հաւատս մնալ
Ջալոսիկ Մարտիրոս վարդապետն յառաջ
էր խնդրեալ՝ յաշնանն, այլ պատճառաւ ինչ
մինչե ցարդ մնացեալ այժմ յղեցան։

Թուղթ ես ի Կախէթ ի գիւղաքաղաք Թէ-
լաւ գրեաց՝ առ Յակոբ անուամբ այր ոմն Ա-
խաբեալաքցի՝ ըստ խնդրոյ Մարտիրոս վար-
դապետին։ Կարգելով զնա գանձապետ սրբոյ
Աթոռոյս։ Զի մինչ գնացեալ էր անգ Մար-
տիրոս վարդապետն, տեսեալ էր թէ՝ սրբոյ
Աթոռոյս ոչ գոյ գանձանակ, վասնորոյ հաս-
տատեալ էր զգանձանակ, և զսոյն Յակոբս՝
(որ և տէրունի ծուխ էր անգ՝ սրբոյ Աթո-
ռոյս), կարգեալ գանձապետ. և գրեալ էր
սրբազան վեհին գրել առ նա զթուղթ գան-
ձապետութեան, զոր և գրեաց, գրելով ըստ
զպատշաճին զպատուէրու։ Թուղթ ես առ
Մարտիրոս վարդապետն գրեալ ի պատաս-
խանի թղթոյն գրեցելոյ ի մարտի ԻԲ, զայս
Գ թուղթքս յղեաց առ նա, հասուցանել ի
տեղիսն։

Իսկ և յունիսի ի որ ընծայ յղեաց
առ սա՝ տանիլ ի Բաշաչխու՝ վասն Սօլօմօն
Արքային և Կաթողիկոսին նոցա՝ տաբեալ և
ընծայեալ էր։ Իսկ որ պարտ էր զպատաս-
խանիս թղթոց սրբազան վեհին առնուլ ի
նոցունց և յղել ի Կաթողիկոսէն ոչ գոյր
թուղթ։ Իսկ զթուղթ մի վրացերէն, և ընգ
նմին զհայերէն թարգմանութիւն յղեալ էր,
որ էր իբրու Սօլօմօն Արքայէն, այլ կնիք
ոչ գոյր ի վերայ թղթոյն։ Վասնորոյ խո-
ժոռեալ ընգ այն սրբազան վեհին, գրեաց առ
սա զմեզաղորութիւն, թէ վասն այսր թղթոյ
թէ որքան շնորհակալեցաք զքէն, յետոյ եմք
դրելոց, դու ի մէջ ընծայ և կարմիր կըն-
քով թուղթ տարար նոցա, և զլոկ պատաս-
խանի մի ես ոչ յղեցեր ի նոցանէ։ Զմի
թուղթ ես յղեցեալ իբրու յԱրքայէն, թարց
կնքոյ, ոչ գիտեմ թէ որք է գրեցեալ այն
թուղթ՝ որ գրողքն անձեռնհաս են եղեալ
ի կնքել ըստ օրինի։ Եւ զի չէր մեզ ասէ
պիտոյ այն թուղթ՝ վասնորոյ՝ ահա յետս
յղեցաք առ քեզ, յուամէ առեալ ես, առ նա
յղեալ։ Իսկ և՛ ծանոյց առնելն զտէր Ղազարն
Աւագէրէնց՝ և մեզ գործակալ, և զմիտս կոն-
դակի նորին՝ նաև որ ինչ գրեաց առ Յով-
հաննէս վարդապետն վասն նորա, և զոր ինչ
առ Հախպատու Առաջնորդ Աբրահամ վար-

դպպետն գրեաց մեղադրութեամբ, վասն անկարգ շարժմանցն, (որոյ զանկարգութիւնսն՝ սա ե Յովհաննէս վարդապետն էին գրեալ, որ էր կարի յոյժ ներհակութիւն առ սուրբ Աթոռս՝ և առ սրբադան վեհն), զամենն սմա ի կարճոյ ծանոյց, եւ զԵսայիւն բանադրելն ես: Եւ վասն գործոյն պատուէր:

Թուղթ առ Հախպատու Առաջնորդ Արարամ վարդապետն ի Թիֆլիզ, յանդիմանութիւն եւ մեղադրութիւն յոյժ՝ վասն ամենից արարեալ օրինազանց բանիցն՝ եւ առ սուրբ Աթոռս ներհակութեանցն: Զորս Յովհաննէս եւ Մարտիրոս վարդապետքն գրեալ էին ի միասին առ սրբադան վեհն, ի Թրգթոջն, որ ի սկզբան բանիս յիշեցաւ Որոյ գլխաւոր անկարգութիւնքն էին այս: Նախ՝ զի յոյժ Թուլատրութիւն էր արարեալ չհասից եւ զանօրինակ չհասութիւնս առնէր: Որոց զբանիսն գրեալ ի Թղթի, յղեալ էին առ սրբադան վեհն, յորոց մինն յոյժ չարագոյն և անօրինակ էր. զի տղայ ոմն առեալ էր զիւր մօրաքեռ դուստրն: Որոց զօրինակն գրեալ ի փուսուլայոյ՝ յղեաց առ սա, գրելով թէ՛ եթէ ոչ քակեսցես և բաժանեսցես զսոսա ի միմեանց՝ որպէս հրամայեալ ես միանալ, (թէ ե պսակեալ ես իցեն անօրէն պսակաւ) բանադրելոց եմ չարաչար դպասկօղն և զպսակեցեալսն, զհրամայօղն և զպատճառսն: Եւ ի նոյն փուսուլայոյն գրեաց թէ՛ եթէ զայս ոչ քակեսցես որպէս գրեալ եմք քեզ ի քակել, այս միայն բաւական է քեզ ի պատիժ եւ ի դատապարտութիւն: Միայն զայս դրեցի ասէ՛ զի սովաւ եւ զմիւս արարելոցդ գտցես զգեղն՝ ազատելով զհոգիդ, և յապագայից ևս զզուշասցիս, զի մի շարժիցես զմեզ ի ցասումն: Երկրորդ՝ զի զչիք Եսայի չէրէցն առեալ էր իւրեան օժանդակ, որ ե դասատու և առաջագրօզ էր նմա ամենայն չարեաց: Ըստ որոյ ասիցն՝ ձեռնամուխ լինէր ի մեր տէրունի գիւղորայսն՝ և յայլ տէրունիս, ընդ Յովհաննէս վարդապետին խեղիւ եւ խեթիւ կայր, եւ միշտ զայնպիսի բանս առնէր, որք սրբոյ Աթոռոյս վնասք եւ ներհակք էին: Առ որս գրեաց թէ՛ մեք քեզ դրեցաք չհետելի փասքուս արանց, այլ լինիլ խաղաղասէր, և չսիրել զաղմուկ՝ և ընդ Յովհաննէս վարդապետին սիրով մնալ. իսկ դու ասէ՛ ոչ միայն

զհասարակ փասքուս անձինս ի քեզ յարեցեր, այլ ե զչիք Եսայի էրէցն, որ վասն չափազանց չարութեանց իւրոց ի մէնջ բանադրեցեալ է յառաջագոյն. զոր յամենայն իրրու դաստիարակ արարեալ քեզ՝ զինչ և քեզ և յառաջադէ՛ լսես և առնես: Ուստի որ ինչ առ ինչք աղմկայոյզք մինչև ցայժմ չէին երևեալ, դու այժմ երևցուցանես, և շարժես զմեզ ի ցասումն: Այդ չիք Եսայիդ ան էր ասէ, որ յոլով չարեաց առիթ եղեալ, զբարեկարգութիւն քաղաքիդ աւերեաց, և զվէճս և զխոռվութիւնս յարոյց, ուստի և ի մէնջ բանադրեցաւ, և տակաւին ի նոյն կապանսն կայ: Ապա՝ դու զդա թնչ մտօք ի քեզ յարեցեր ընդդէմ մերոյ հրամանին՝ որ գրեցաք քեզ հեռի կալ յայդպիսեաց: Ոչ այլ ինչ երևի այտի, եթէ այս, զի հաճելի լինին քեզ արարք դուին, իսկ արարմունք դուին ոչ այլ ինչ են, եթէ ոչ ընդդիմութիւն մեզ և սրբոյ Աթոռոյս, ուրեմն և դու զնոյնս սիրես, և նոյնս կամիս: Եւ սաստիկ պատուիրմամբ գրեաց հեռացուցանել զնա յինքենէ, քանզի՝ դա բանադրեցեալ է ի մէնջ ասէ, և չէ քահանայ, և ոչ իսկ քրիստոնեայ: Երբորդ՝ այնու անուամբ եղև սա Առաջնորդ՝ զի երթեալ շինեսցէ զՀախպատ՝ և անդ նստցի. իսկ այժմ ոչ շինելոյ նշան դոյր, և ոչ անդ գնալոյ: Զի գրէին թէ՛ կամի զմասնաւոր շինութիւն ինչ արկանել անդ, և զմի ոմն իւրեան վէքիլ հաստատել և դնել անդ՝ ե ինքն ի քաղաքսն նստիլ: Վասնորոյ և զայս ևս յերեսն բերելով գրեաց թէ՛ մեք զքեզ այնու անուամբ արարաք Առաջնորդ՝ որ բազմաժամանակեայ աւեր տունն զայն շինեալ անդ նստցիս. իսկ այսպէս ոչ առնես, ապա զթնչ հարկ էր երկու Առաջնորդ նստիլ յայդ քաղաքի, և ներհակ միմեանց վարիլ: Լինիլ զայթակղութիւն ժողովրդոց, և մեզ առիթ զզուանաց եւ զխացաւութեանց: Որպէս անա արդէն իսկ երևի, մինչդեռ չես հաստատեցեալ ի կոչմանդ: (Որ էր այն՝ զի տակաւին եպիսկոպոս չէր ձեռնադրեցեալ: Զայս և իսկզբան Թղթոյս գրեաց թէ՛ որ կացուցանի ի պաշտօն ինչ, յառաջ փոքր ինչ բարւոք շարժի արտաքին երևութիւ, մինչև հաստատեցի լաւապէս, թէ և ի ներքս այլ իմն իցէ: Իսկ դու զսորին ներհակն արարեր. զի մինչ գեռ չես հաստատեցեալ ի կոչ-

մանդ, զոր ինչ ծածկելին էր այժմ արտաքինապարզար շարժմամբ՝ այնքան՝ մինչև առնուի զկատարումն, արդէն իսկ յայտնեցեր Նրևի ուրեմն՝ զի դու շատ ցաւեցուցանելոց ես զգլուխ մեր, և զոր ինչ ցաւս մինչև ցարդ այտի ունէաք, զմինն տասն պարտականս առնելոց)։ Զի մինչ ասէ շէն էր Հախպա, նորին Առաջնորդն քաղաքիդ Առաջնորդին հնազանդ լինէր. որ ի սրբոյ Աթոռոյս եկեալ՝ յայդր ի վերայ մեր տէրունեացն նշատէր. և զանունն ևս յիշէին ի Հախպատու թեմ եկեղեցիսն։ Նոյնպէս և զհոգեորդ տաստանս և զիրաւունս նմա հարցանէին, թէ լինիցէր յայդր Հախպատու Առաջնորդն՝ թէ ոչ, և ամենայնիւ նա լինէր վերահասու, թէ հասից և չհասից՝ և թէ ան յոյնպիսեաց, իսկ դու նոր եկեալ յՕսմանցւոց երկրէն, և տեղւոյդ սովորութեան անտեղեակ, և յայդ գործ նոր կացուցեալ, յոր և չհաստատեալ դեռ ևս բարուք, ըստ սազբելոյ չիք նսայուն և ան խոռվասիրաց, զայս ամենայն պատիւ և զփառս նորին յափշտակեալ ի նմանէ՝ դու տիրապետես։ Եւ փոխանակ հրպառակ կալոյ նմա, սոսկ սէր ես ոչ առնես ընդ նմա, մինչև զանունն ևս բառնաս յեկեղեցեաց քոյդ թեմի։ Եւ բաց յայսցանէ՝ ի տէրունիս մեր ևս ձեռնամխիս։ Եւ առ այսոսիկ յանդիմանութիւն յոյժ, և պատուէր՝ այլ մի առնել զայսոսիկ, այսինքն՝ ոչ զօրինազանցութիւն ինչ, և ոչ ընդդէմ սրբոյ Աթոռոյս բան ինչ։ Նսիրել կուի, և զչիք նսային վարել յինքենէ ի բաց, զվերոյ գրեալ մեծ չհասն քակել, և երթալ զՀախպատ շինել՝ և անդ նստիլ։ Զորս թէ առնիցես ասէ, ապա թարց մեղադրութեան, և զմեզ շահես, և արժանանաս պատուոյ։ Եւ զգուշութիւն յոյժ։ Այլև՝ մինչ տեղապահ Մկրտիչ վարդապետն ի Թիֆլիզ գնացեալ՝ վիճեաց ընդ Ախթարմայսն, և զյուլովս ի նոցանէ առ մեզ դարձուցեալ, կացոյց ի վերայ կանոնի իմիք, հաստատեալ էր յայնժամ զգանձանակ իմն յամենայն եկեղեցիս զի նորադարձ աղքատացն ապրուստ լիցի այնու, զի մի յուսահատեալք յետս դարձցին (որպէս ասացեալ են այսք ի ՌՄԻԳ Թուղն, և ի հոկտեմբերի են)։ Իսկ այժմ մինչ սա Առաջնորդ էր լեալ յոմանս եկեղեցիս ի Հախպատու թեմիցն՝ ոչ շրջեցու-

ցանէին զայն գանձանակն։ Վասնորոյ՝ նա զարբէկեան պարոն Յովսէփն գրեալ էր զայս սրբազան վեհին, և խնդրեալ էր գրել սաստիւ պատուէր առ երկու Առաջնորդսն՝ այսինքն առ Յովհաննէս և առ Աբրահամ վարդապետսն, զի զայն գանձանակն լաւապէս հաստատեցեն յամենայն եկեղեցիս՝ ծանուցմամբ. և զարդիւնս նոցին՝ Մօլարէ պարոն Գիօն ժողովեցէ առ ինքն։ Եւ զնա ևս գանձապետ կացուցանել, և պատուիբել զի բաց ի նմանէ այլ ոք մի ձեռնամուխ լիցի նոցին արդեանցն։ Եւ նա զայնս պահեալ՝ աացէ ի պէտս այն աղքատացն, զիտուութեամբ Առաջնորդացն, և Աւագ երիցանցն, և իւր։ Եւ սրբազանին այնպէս արարեալ, Աբրահամ վարդապետին ևս գրեաց զնոյն պատուէրսն։ Իսկ Վասն վանքի եկեղեցւոյ տէր Ղաղարին, որ խնդրեալ էին Թիֆլիզեցիք, զի Աւագ էրէց կացուցէ նոյն եկեղեցւոյ, սրբազան վեհն ևս տեսեալ զնա այնմ յոյժ պատշաճաւոր, կոնդակ դրեալ ի վերայ մեր տէրունի հինդ եկեղեցեացն որք ի Թիֆլիզ՝ կացոյց զնա քահանայ նոյն վանքի Աւագ եկեղեցւոյն ըստ նոցին խնդրոյն։ Իսկ զի հաւատարիմ և զարիաջան վէճիլ և զործակալ ոչ ունէաք սրբոյ Աթոռոյս ի Թիֆլիզ, զի սուրբ Նշանի եկեղեցւոյ Աւագ էրէց տէր Նիկողայոսն՝ որ էր գործակալ մեր, ծերացեալ էր, և մանաւանդ ծուլացեալ։ Եւ ընդ առաջնորդին ևս չունելով սէր, ճնշիւր ի նրմանէ, և ի գործոյն հրաժարիլ խնդրէր։ Վասնորոյ՝ և սրբազան վեհն կամէր զայլ ոք կացուցանել։ Եւ մինչ եկն աստ տէր Ղաղարն, ունէր ընդ իւր զկոնդակս՝ ի նախնի հայրապետացն մերոց սրբազանից։ Զորս բերեալ առաջի սրբազան վեհին, տեսաք, զի նախնիք նորին միշտ Աւագ էրէց՝ և մանաւանդ սրբոյ Աթոռոյս գործակալ են լեալ, կարգեցեալք ի սրբազան Հայրապետացն մերոց ի Փիլիպպոս և ի Յակոբ կաթողիկոսացն, և որք զկնի նոցին, մինչև ի Մինաս կաթողիկոսն, յորում ժամանակ չէ եղեալ քահանայ ի տան սոցա՝ զի զնոյն գործսն ունիցի։ Որք և հաւատարմապէս ծառայեալ էին սրբոյ Աթոռոյս, որպէս յայտնի էր ի կոնդակսն։ Զորս իբրև ետես սրբազան վեհն, յոյժ հաճեցաւ ինքն ևս զնա կարգել սրբոյ Աթոռոյս գործակալ՝ իւրով կոնդա-

կաւն: Քանզի և պատշաճ իսկ ետես այնմ գործոյ, զի կարի համեստ էր բարուքն և հեզ, այլ և յաջողակ՝ և աչքաբաց: Զոր և կարգեաց իսկ որբոյ Աթոռոյս գործակալ և վէքիլ, և զրեաց ի կոնդակոջս, և դործսն Աւագ իրիցութեան և սրբոյ Աթոռոյս վէքիլութեան յատկացոյց ի սմա: Նախ՝ զի ամենայն հասից և իրաւանցն սրբոյ Աթոռոյս վերահասու լեալ՝ գիտութեամբ Առաջնորդին ժողովեացէ, և նորին ձեռամբն ի սուրբ Աթոռս հասուցէ: Երկրորդ՝ օտարական վաճառքն տեղոյդ ասէ, թէ երթեկեքն և թէ ի կրպակն նստողքն, տէրունիք են մեր ասէ, զորս դա պարտ է հովուել, և զարդիւնսն նոցին առնուլ. և նոյնպէս ձեռամբ առաջնորդին ի սուրբ Աթոռս հասուցանել: Զի յորժամ առաջնորդն յայդր լինիցի ասէ, որպէս և այժմ է, դա նորին հրամանաւ և գիտութեամբ պարտի շարժիլ ի յամենայն գործս իւր, և ըստ ամենայնի հրամանակատար և սպասաւորող լինիլ նրմա, և հոգացող ամենայն բանից և գործոց նորին: Երրորդ՝ ամենայն ճորտից սրբոյ Աթոռոյս ես դա պարտի ասէ վերահասու լինիլ, և զամենայն հոգեոր և զմարմնաւոր հասս և զիրաւունս նոցին, նաև զմարմն առնուող նոցին առնուլ լիապէս, և նոյնպէս ի ձեռն Առաջնորդին ի սուրբ Աթոռս հասուցանել: Եւ զի չէր անգ սովորութիւն քաղաքացւոցն կամ այլոց՝ առնուլ հարկ կամ զմաքս ի մեր ճորտիցն, այլ սուրբ Աթոռս առնոյր, միայն սակաւ մի տուրս ասէին տալ նոցա ի վաղուց, այսու կանոնաւ, զի թէ քաղաքացիք հարիւր թուման տային, մեր ճորտքն ԵՌ դն տային: Իսկ այժմ, հարկահանքն զաւելի հարկս պահանջէին, և մաքսապետքն զմաքս: Վասնորոյ աստէն ի սոյն թղթի գրեաց թէ՝ զիտէք ամենեքեան, զի մեր ճորտքն հարկ չեն տուեալ, այժմ ևս մի ոք ի քաղաքացւոց ի մեծաց կամ ի փոքունց իշխեսցէ առնուլ ի նոցունց հարկ, որպէս և օրհնեալ Արքայն թուղթ է տուեալ մեզ վասն այսր, զի ճորտքն մեր զիրեանց հարկն և զմաքսն սրբոյ Աթոռոյս տացեն: (Այս թուղթս ի քաղաքն է ի ձեռս մեր գործակալացն, վասն անգ պիտոյանալոյ): Ուրեմն ասէ՝ որպէս օրհնեալ Արքայի հրամանն է՝ և բնական կանոնն մեր ճորտից, այնպէս

վարեցին, և մի ոք աւելի նեղեցէ զնոսա: Զորբորդ՝ նաև ամենայն տէրունեաց մերոց ևս՝ թէ գիւղորէից, թէ յայդր եղեալ մեր տէրունի ծխից, թէ վախուպ տանց և խանութից, թէ այգեաց և հողից՝ որ ինչ և գտանիցեն, և թէ այլ սոյնպիսեաց ևս դա պարտի մուղայէթ լինիլ: Զորպիսութիւնս նոցին միշտ գիտակ առնել Առաջնորդին, և զարդիւնսն հաւաքել՝ և ձեռամբ Առաջնորդին աստ հասուցանել: Նոյնպէս և գտունս քահանայից և այլ ծխականաց՝ որք տէրունիք են մեր, Առաջնորդն պարտի հովուել. ուր որ Առաջնորդն ձեռնհաս չլինիցի, դա պարտի հովուել՝ և զօրէնս տան նոցին կատարել, և զարդիւնսն առնուլ՝ և ձեռամբ Առաջնորդին աստ հասուցանել: Իսկ մինչ Առաջնորդն յայդր չլինիցի, զբոլորն իսկ դա պարտի հովուել, և զարդիւնսն ի սուրբ Աթոռս հասուցանել: Զոր ոք քահանայ մի իշխեսցէ առնել, զի դործ դորա է ասէ: Եւ սաստիկ սպառնալիք ամենայն քահանայից՝ թէ մեր և թէ Հախպատու թեմի, որք իշխեսցեն ձեռնամուխ լինիլ ի տէրունիս մեր՝ յայտնի կամ գաղտնի, և զարդիւնս ինչ ի սրբոյ Աթոռոյս հասիցն ուտել: Հինգերորդ՝ յատկացոյց և զգործն Աւագ քահանայութեան, որպէս զի, զամենայն կարգս և դահմանադրութիւնս եկեղեցւոյ անշարժ պահեսցէ, պայծառացուցէ միշտ զեկեղեցին հոգեկոր վայելչութեամբք, պաշտամամբք և պատարագօք. ամենից կարգաց լինիլ կարդաւորող՝ և անկարգութեանց սանձօղ: Մնալ պարկեշտ և անբամբաս վարուք և բարի օրինակ լինիլ այլոց սիրով վարիլ ընդ ամենեսեանսն, մանաւանդ ընդ կարգակից եղբարս իւր: Եւ իւրեանց ևս պատուէր՝ ընդ նմա համեստութեամբ հնազանդութեամբ և սիրով վարիլ, և սպառնալիք ներհակողացն նմա: Վեցերորդ՝ պարտ է ևս դմա ասէ՝ հոգաբարձու և վերակացու լինիլ ամենայն եկեղեցական անօթից և սպասուց. որպէս զի մի ոք ի քահանայից կամ յայլոց՝ իշխեսցեն ձեռնամուխ լինիլ նոցին, կամ ի տունս իւրեանց տանիլ: Նոյնպէս և այլ ամենայն իւրաց որք եկեղեցւոյն իցեն, մի իշխեսցէ գործէն, կամ աւագակաբար յափշտակել կամ ուտել: Եւ սպառնալիք այնոցիկ՝ որք այսպէս առնիցեն: Արդ՝ սակս այսքանեաց հար-

Դիւան Զայոց պատմ. ԺԱ.

կաւոր առնելեաց ասէ՝ ըստ ձերոյ խնդրոյ և ըստ մերոյ հաւանութեան՝ կարգեցաք զգա Աւագ քահանայ սուրբ Աստուածածնի եկեղեցւոյ՝ ձերոյ՝ Փաշիկայ Վանք կոչեցելոյ, որ է մեր տէրունի, եւ սրբոյ Աթոռոյս յատուկ տուն, առնելով նաև գործակալ և վէժիլ սրբոյ Աթոռոյս՝ Ուրեմն և դուք սիրով և հնազանդութեամբ պարտիք վարիլ ընդ դմա, դի և գա խնդութեամբ կատարեսցէ զգործս իւր։ Սորին օրինակն ի բոլորագրատհամար տետրոջն է յերեսն ՉՁԱ, ՉՁԲ, Փիլոն ևս էարկ ի վերայ տէր Ղազարին։

Թուղթ առ Արքայն Հերակլի պատասխանի սիրոյ թղթոյն, զոր ընդ տէր Ղազարին յղեալ էր։ Եւ զի սուղ ինչ յանձնարարութիւն էր գրեալ վասն նորա գրեաց՝ թէ որպէս փառօք դարձոյց։ Եւ զի ծաղկարար Յովնաթանն՝ զոր ի մարտի ԴԳ խնդրեցաք, յղեալ էր, այլ խանն իբրև իմացաւ, տարաւ, ասաց ի տէր Ղազարէն իմանալ զորպէսն։ Եւ վասն մեր ճորտացն գրեաց զխնդիր, զի որպէս ընական կանոնն է նոցա, և որպէս ինքն ևս թուղթ էր տուեալ և հրամայեալ, այժմ ևս հրամայեսցէ այնպէս մնալ։ Զի այժմ ասէ լսեմ թէ՝ Մելիքն զխարճ խնդրէ, և մաքսաւորքն զմաքս։ Եւ առ այս յողով խնդիր։ Թուղթ ևս առ Արքայորդի Դեօրկին Միրզայն. ի պատասխանի թղթոյն, նոյնպէս և վասն տէր Ղազարին։ Թուղթ ևս առ Մելիք Աւետիքն, ի պատասխանի թղթոյն. թէ ահա ըստ ձեր խնդրոյ զտէր Ղազարն Աւագէրէց կարգեցի, և մեզ ևս վէժիլ, գրելով և զպատճառ վէժիլ առնելոյն, որպէս ի վերն ի Կոնստանդնուք գրեցաւ։ Եւ սուղ ինչ յանձնարարութիւն թէ՝ եթէ քեզ անպատշաճ բանք պատահիցին դմա ի կողմանէ գործոյն, ձեռնտու լիցիս։ Իսկ սա վասն մեր ճորտիցն գրէր թէ՝ գիտեմ, զի գանգատեն քեզ զինէն, թէ հարկ առնում։ Երբաւի առնում, զի թէ ոչ արարից այսպէս, չարախօսքն իմ զայլ իմն չարախօսութիւնս առնելոց են զինէն առաջի Արքային։ Դրեաց թէ՝ դու ահա ըստ չափուքում գիտես ընտրել զիրաւն եւ զանիրաւն, իսկ արդ՝ դու ոչ գիտես, զի ճորտքն մեր ոչ տան յայդդ հարկ, և սրբոյ Աթոռոյս ծառայեն, և դու զայդ կանօնդ քակես. ո՞վ ընտրեսցէ զիրաւունս ի մէջ մեր և քու Ուրեմն՝ դու քեզն ենթադատես զարարսդ, և իրա-

ւունս արեւ թէ ո՞րքան վնասուց դուռն է այդ՝ զոր վասն սրբոյ Աթոռոյս բանաս։ Հայրն քո թէ ո՞րքան հաւատարիմ էր սրբոյ Աթոռոյս, և ո՞րքան բարեաց պատճառ լինէր, և քանի՞ հոգևոր գործոց վերակացու և հոգացող էր, ահա լաւ գիտես, թէպէտ զմին յայնցանէ դու ոչ առնես, և ոչ գոնեայ մերով յորդորմամբ, որքան և գրեցաք քեզ։ (Չոյս վասն երեցփոխանութեանն ասէր, զոր եթոզ՝ և ոչ արար, որոյ աղաղաւ և մեք զՄկրտումն երեցփոխ արարաք։ Որպէս ասացաւ ի ՌՄԻԴ, և ի յունվարի ԻԱ)։ Այժմ զիցուք թէ՝ այնպիսի հոգևոր գործոց չառնես փոյթ, զայդ վնասդ ընդէր տաս սրբոյ Աթոռոյս որ այլոց ևս չար օրինակ լիցի։ Եւ կամ զԻ՞նչ պատճառ դնես, զի այդ պատճառդ զոր գրես, ընդունայն է, զի ինքըն Արքայն ևս գիտէ զմեր ճորտից կանոնն, որպէս ահա թուղթ ևս է տուեալ, դու ևս եթէ գրնական կարգն պահեսցես, Արքայն քեզ զԻ՞նչ է ասելոց։ Եւ պատուէր՝ այլ չառնել այնպէս, և հարազատ լինիլ սրբոյ Աթոռոյս։ Եւ զոր ինչ առ Արքայն վասն ճորտիցն գրեաց՝ սմա ևս ծանոյց։ Քանզի և օգուտ իսկ էր սմա գանգատելն մեր Արքային զինքենէ։ Իսկ զի վրացերէն էր գրեալ սա առ սրբազան վեհն, վասնորոյ մեղադրեաց թէ՝ ես Հայոց Կաթողիկոս, և դու Հայ իշխան, այս վրացերէն Ի՞նչ է որ մեզ դրեալ ես. գրագիր չգոյր, թէ դու հայերէն չգիտէիր։ Մեզ աստ ո՞վ է վրացերէն կարդացող՝ կամ գրագիր. որ դու զքո հայրենին թողեալ՝ օտար լեզուաւ ընդ մեզ խօսիս, և կամ Ի՞նչ դիտմամբ է այս։ Ամօթ մեծ է։ Թուղթ վասն գանձապետութեան առ Մօլարէ պարոն Դիօն, զի գանձապետ լիցի ամենից գանձանակաց, որք անդ յամենայն եկեղեցիս վասն նորադարձ աղքատացն հաստատեցեալ են։ Որոց սակս զոր ինչ պատուէր գրեաց առ Յովհաննէս և Արքահամ վարդապետան, ծանոյց սմա։ Եւ պատուիրեաց՝ զի յամենայն եկեղեցիս զպատշաճաւոր մարդ ընտրեալ՝ գանձապետ դիցէ. և ի վերայ ամենիցն ինքն լիցի գանձապետ։ Եւ զարդիւնս ժողովեալ պահեսցէ առ ինքն հաւատարմութեամբ, և այլ ումեք մի լիցի իշխանութիւն։ Եւ պիտոյանալն ձեռամբ նազարէկեան Յովսէփին, և գիտութեամբ Ա-

ոաջնորդացն և Աւագ քահանայիցն աացէ ի հարկաւորեալ աեղիսն: Եւ առ այս յոյժ յորդորումն: Օրինակն ի բոլորազրահամար աեարոջն է յերեսն ԶԶԲ, ԶԶԳ:

Թուղթ ևս առ Նաղարբէկեան պարոն Յովսէփն, ի պատասխանի թղթոյն: Նախ ծանուցանելով՝ զոր ինչ արար տէր Ղազարին: Եւ պատուիրելով՝ զի և ինքն ձեռնտու լիցի նմա: Եւ շնորհակալութիւն վասն արիաբար ջաաագովութեանցն զորս ունէր վասն սրբոյ հաւատոյս մերոյ՝ և եկեղեցւոյ և օրինաց: Քանզի սա էր դրեալ վասն նորադարձից զանձանակացն առնել հասաաաութիւն: Եւ յոյժ հոգս ունէր վասն նորադարձիցն, թէ որք անդ՝ և թէ որք յիմէրէթ: Վասնորոյ՝ ծանոյց սմա զոր ինչ դրեաց առ Մօլարէ Գիօն, և պատուիրեաց՝ զի ինքն և օժանդակեսցէ նմա: և ըստ ժամանակին տացեն զարդիւնսն ի պիտոյացեալ տեղիսն, թէ անդ եղեալ նորադարձիցն, և թէ որք ի Բաշաչուխ էին, ի Քութայիս կոչեցեալ Ղասապայն՝ և յայլ տեղիս: Եւ զոր ինչ գրեաց ի Բաշաչուխ՝ սակս դործակալութեան տէր Սահակին, և ապրուստից քահանայիցն որք անդ՝ սմա ևս ծանոյց, քանզի սա ևս էր խնդիր գրեալ, որպէս և նուիրակն՝ որ ի վերն ասացաւ: Եւ պատուիրեաց՝ զի միշտ օժանդակեսցեն նոցա անտի: Եւ առ այսոսիկ բազում յորդորումն և պատուէր: Թուղթ վասն իրիցփոխութեան Զկրաշէնու սուրբ Աստուածածնի եկեղեցւոյն, առ սրբոյ Աթոռոյս նոր ճորտ Յովհաննէսն, (որ յիշեցաւ ի հոկտեմբերի Լ, և ճորտութեան գիրն ևս յայնժամ գրեցաւ առ նա): Յանձնելով ի նա յամենայնի զայն սուրբ եկեղեցին, և պատուիրելով արիապէս մուղայէթ լինիլ յամենայնի եկեղեցւոյն, թէ անօթիցն և սպասուցն, և թէ այլ իրացն ամենից: Զայս ըսա խնդրոյ Յովհաննէս վարդապետին դրեաց՝ և առ նա յղեաց տալ նմա: Որ ոչ միայն իրիցփոխ, այլ և վէճիլ և հոգաբարձու կարգեցաւ նոյն եկեղեցւոյն: Ի շաբաղրանաց տետրն է ի ԶԶԳ, ԶԶԴ համարն: Թուղթ առ մաքսապետ Շաքարօն, մեղադրութիւն, որ ի մեր ճորտիցն զմաքս խնդրէր՝ (որպէս ի վերն ասացաւ), և պատուէր՝ այլ մի ևս առնել այնպէս, և լինիլ չար օրինակ այլոց, և

ղանձս ստանալ փոխանակ օրհնութեան: Ի շաբաղրանաց տետրն է ի ԶԶԴ համարն: Զայս ևս Յովհաննէս վարդապետն էր խնդրեալ: Ուստի՝ զայս երկուքս առնա յղեաց, և զայսն ևս տէր Ղազարին: Թուղթ ևս առ սրբոյ Աթոռոյս հին գործակալ՝ սուրբ Նշանի Աւագէրէց տէր Նիկողայոսն գրեաց, իրր առ ի շահել զնա՝ վասն հանելոյն ի գործակալութենէն: Թէ մինչև ցայժմ ըստ կարեաց քոց աշխատեցար ի գործս սրբորոյ Աթոռոյս: (որում տէր լիցի վարձահատոյց): Այլ այժմ որովհետեւ ծերացեալ ևս, և տեղականքդ այլ իմն յեղաշրջեցեալ, որք ոչ իրր ևս զառաջինն են, և ոչ գտանի յումէք առաջին պարզամտութիւնն, զի և զու միամտութեամբ զգործս մեր վարեսցես, վասնորոյ պատշաճ տեսաք այժմ ապահով առնել զքեզ ի ծանրութենէ գործոյդ, զի մնացեալ ի հանգստութեան՝ հանգուցես զծերութիւնդ: Եւ ապա ծանոյց՝ որ զտէր Ղազարն այժմ մեզ վէճիլ և գործակալ արար, և ըստ խնդրոյ քաղաքացւոցն Աւագէրէց: Եւ պատուիրեաց, զի զհաշիւն գործակալութեան իւրոյ տացէ Յովհաննէս վարդապետին, գիտութեամբ տէր Ղազարին՝ և Աւագ քահանայիցն: Եւ որքան թուղթք գոն առ ինքն և զաւթարք ի կողմանէ գործոյն, թէ տէրունեաց՝ թէ վախուպից, թէ ճորտից և թէ այլ սոյնպիսեաց, զամէնն յանձնեսցէ նոր գործակալ տէր Ղազարին, գիտութեամբ Աւագ քահանայիցն, և ձեռամբ Առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետին, և դրեսցէ ինքեան: Եւ ի հարազատութեանց որ առ սուրբ Աթոռս, մի վերջանայցես, զի հարազատ որդի ևս սմին, և սիրելի մեր: Այլև՝ Պօրիշան անւամբ կին մի՝ որ էր սորա խոստովանորդի, Աթոռման դրամ էր տուեալ սմա հասուցանել ի սուրբ Աթոռս, այնու անուամբ, զի իւր տատն Աթոռման փող տալոյ էր եղեալ ումեմն, որ մեռեալ էր, և յիշատակ չէր մնացեալ և իւր տատն ևս էր մեռեալ: Վասնորոյ՝ մտածեալ էր տալ սրբոյ Աթոռոյս, զի իւր տատն ի պարտականութենէ զերծցի: Ուստի՝ տէր Նիկողայոսն գրեալ էր Մկրաիչ վարդապետին, թէ ում կամիս՝ նմա տաց զայս դրամս, և թուղթ ևս էր խնդրեալ առ այն կինն: Վասնորոյ զթուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ նոյն Պօրիշան կինն, օրհ-

նուութիւն և շնորհակալութիւն, և միամտութիւն: Վասն այն դրամոյն, և հանգուցեալ պարտատիրին ե իւր տատին ևս նոյնպէս օրհնութիւն: Զայս Մկրտիչ վարդապետն յղեաց առ նա, և ինքն ևս Ա թուղթ գրեաց առ նա, զի զայս թուղթս տացէ այն կնոջն, և զայն մէկ թումանն տացէ տէր Ղազարին, զի առ մեզ հասուցէ: Թուղթ ևս առ Յովանէս վարդապետն գրեաց՝ ի պատասխանի չորից թղթոց իւրոց, որոց զմինն յառաջ էր դրեալ ի մարտի ԻԲ, ի միասին ընդ Մարտիրոս վարդապետին, և զմինն ի յապրիլի ԻԱ, ընդ տէր Ղազարին, և Բ ևս յառաջ ի յուշվարին: Որոց ամենիցն այժմ միանգամայն գրեաց զպատասխանիս: Նախ ծանուցանելով զտէր Ղազարն Աւագ էրէց առնելն ըստ իւրեանց խնդրոյն, եւ վէճիլ ևս առնելն, ըստ որում ինքն սրբազան վեհընդ նա հաճեալ հաւանեցաւ, որպէս գրեցաք ի վերն: Դու կամ այլք մի կարծիցէք ասէ ինքն խնդրեաց, զի մեք կամեցաք և արարաք. ծանոյց և զպատճառն որ ի վերն ասացաւ: Որում և յանձնարարութիւն, զի սիրով ընկալցի զնա, և նովաւ գործս իւր յաջողակի վարեցէ. զի մեք զդա ասէ քեզ իբրեւ թեւակից և բազկակից՝ սպասաւորող և օժանդակիչ կարգեցաք: Լինիլ քեզ հնազանդ և հրամանակատար յամենայնի, առ ի դիւրութիւն քեզ, եւ զտէր Նիկողայոսի հաշիւն ևս պատուիրեաց առնուլ գիտութեամբ քահանայից և իշխանաց, սիրով, և թարց խոռովութեան, և յԱստուածակոյս կողմանէ: Եւ զամենայն թուղթս և զգաւթարս որք են տու ի կողմանէ մեր գործոյն, առեալ տացէ նմա. այսինքն՝ տէր Ղազարին, որպէս տէր Նիկողայոսին ևս գրեաց: Եւ զոր ինչ Հախպատու Առաջնորդ Աբրահամ վարդապետին գրեաց, զամէնն սմա ծանոյց, և թէ որպէս հարկեաց զնա ի Հախպատ երթալ, և զչիք նային վերստին բանիւ արար: Ուրեմն ասէ և դու ուշիմ լեր և ակնադէտ, և զքո կողմն արդար պահեա միշտ, և ի զանց առնելն նորին զգրեցելովք մերովք, մեզ ծանոթութեանակի: Եւ զայն պատուէրն զոր Աբրահամ վարդապետին գրեաց վասն նորադարձ աղքատացն, զնոյնս և սմա գրեաց, յոյժ հարկիւ և յատուկ պատուիրմամբ, զի այնպէս արասցէ, և ինքն ևս մուղայէթ լի-

ցի լաւապէս: Եւ յայսմ կողմանէ զոր ինչ գրեաց զանձապետ Մօլարէ Գիօյին և Նազարէկեան Յովնէփին, զայնս ևս սմա ծանոյց: Եւ պատուիրեաց յոյժ, հաստատուն պահել զայն. զանձանակսն, և զջատագովութիւն սրբոյ հաւատոյս մերոյ չթողուլ ի ձեռաց: Նոյնպէս և զոր ինչ Մելիք Աւետիքին, և Շաքարօյին, Գիօյին, և իրիցփոխ Յովհաննէսին գրեաց՝ զայն ևս ծանոյց: Եւ մեղադիր եղև, որ ինքն ոչինչ հոգայր, այլ զամենայն բանս աստ գրէր ինքեան, զի հոգասցէ: Որպէս ճորտից բանն, որ ի վերն յիշեցաւ: Դու վասն նոցա երբ արգարէր Արքային զբան ինչ՝ զոր նա ոչ լուաւ: Եւ պատուէր այլ մի ևս այնպէս առնել, այլ զոր ինչ իւր հոգալին է՝ ինքն հոգալ: Զայս տէր Ղազարին ևս ասաց բերանով՝ ասել նմա: Վասն Գարափի եկեղեցւոյն զոր ինչ գրեաց նմա սրբազան վեհն ի հոկտեմբերի Լ, այնպէս էր արարեալ, կարգեալ էր երեցփոխ, և հանդերձ Աւագ քահանայիւք զինչսն եկեղեցւոյն դաւթար արարեալ և նմա յանձնեալ: Գանձապետ ևս էր կարգեալ, և քահանայ ևս եղեալ ի մերմէ: Պատուիրեաց այնու կանոնաւ պահել, եւ Վանքի եկեղեցւոյ տէր Աստուածատուրն՝ որ յառաջ Աւագ քահանայ էր, և մերժեցաւ, և տէր Պօղոսն եղեալ Աւագ քահանայ՝ մեռաւ, այժմ կամէր վերստին Աւագ էրէց լինիլ: Այլ քաղաքացիքն զտէր Ղազար խնդրէին: Իսկ այժմ եկն աստ՝ զի թերևս ինքըն լիցի: Իսկ սրբազան վեհն, ի խընդբանս քաղաքացւոցն նայելով՝ ոչ ետ: Այլ սակայն ողորմեալ նմա, փիլոն էարկ ի վերայ նորա, և գրեաց Յովհաննէս վարդապետին՝ զի ի ներքին դասագլուխ կացուցէ: Եւ թէ ընդ նմա, թէ ընդ տէր Նիկողայոսին, սիրով վարեցի, խնայելով ի ծերութիւնսն: Իսկ և զէր թէ՛ Կաթողիկոսն Վրաց տրտունջ առնէ՝ թէ հոգևոր տէրն յինչն խոռովեալ է, և զիր ոչ գրէ ինձ: Գրեաց թէ՛ ես ընդ դմա չեմ խոռով, այլ այսքան ինչ գոյ, զի ևս ընդ մեր անդապահին դմա գիր գրեցի ե ընծայ յղեցի, (որպէս ասացեալ է ի ՌՄԻԴ, ի մայիսի ԺԳ): Դա մեզ Ա սոսկ պատասխանի ևս ոչ գրեաց: Յետոյ Գանձուց գիրքն պիտոյացեալ էր, գրել տայ Արքային և տանիլ ետ խնդրանօք, և ինքն առ

մեղ գիր ոչ գրեաց, (որպէս ասացեալ է ի ՌՄԻՆ, ի դեկտեմբերի Ա), եւ մինչ գգիրքն թարգմանեալ առ մեզ յղեցին, յայնժամ ես զշնորհակալութիւն չգրեաց մեզ Ուրեմն՝ տեսցէ թէ ես ունիմ գիրաւունս՝ թէ ինքն եւ այլ մի արասցէ տրտունջ։ Զի ես ընծայ յղեմ եւ գիր գրեմ, ինքն պատասխանի չգրէ, եւ երբ իւրեան առ մեզ գիր գրել հարկաւորի, այլոց գրեցուցանէ եւ ինքն չգրէ, ես գմա այլ զի՞նչ գրեցից։ Զի բաց ի տրմարդութենէ այլ ոչ ինչ տեսաք ի դմանէ։ Ուստի ամենայնիւ ի մեր կողմն է իրաւունքըն։ մի տրտնջեսցէ ի զուր. կացցէ խաղաղութեամբ վասն իւր եւ մեք վասն մեր։ Կամ դու ինքնին ասէ՛ կամ ի ձեռն մարդոյ ասա՛ զայս ի պատահիլն։ Տէր Ղազարին ես ասաց բերանով՝ ասել սմա։ Զայս ամենայն թուղթքս տուաք տէր Ղազարին ընդ վերոյգրեալ թրղթոցն Հաշտարխանու, որք ցարդ մնացին։

.....

ՅԿԻ

Հաւատարմութեամբ Գուրալի եւ Առաջնորդ Յովսէփ վարդապետի թղթոյ պակասն է։

Զայս ես գրեաց ի թղթոյ Յովսէփ վարդապետին, (որ ի վերն յապրիլի ելն յիշեալ գոյ)։ Թէ Ղալարու իշխանքն մեզ գիր էին գրեալ ի պատասխանի միւր թղթոյն։ (Որ գրեցաւ առ Նոսա ի ՌՄԻՆ, ի հոկտեմբերի Ի՛նչ), եւ մեր հօրեղբոր որդի էլիագին զբարեբարութիւնս արարեալ, մեզ ծանուցեալ էին, եւ մեք շնորհակալութիւն գրեցաք Նոսա, յղեա առ ինքեանս ի Ղալար։

Փռուուլայ ես գրեաց առ սա, թէ այժմ ի մէջ հիւանդութեան էաք, վասն այնորիկ ոչ կարացաք ի ներքոյ թղթոցն ձեռք գնել ըստ անդուլոյ սովորութեան. եթէ հետաքրքիր լիցի, ծանո՞ զայս։

Փռուուլայ ես դարձեալ գրեաց առ սա, յետ պահաքանելոյ թղթոյն, եւ եղաւ յանկեան պահաքանին։ Զի սեպուղիս ոմն Մովսէս անուամբ՝ եկն ի Սաղիմայ, որ էր Նա-

խիշուանցի, եւ ի Հաշտարխան անեալ, եւ ունէր անդ մայր՝ եւ զեղբայրս, զորս կամէր երթալ և տեսանել Նա զի յոյժ աղքատ էր, գրեաց սմա ժողով առնել վասն Նորա ծանուցմամբ, եւ յետ տեսանելոյ զընտանիսն, շուտով աստ յղել. քանզի՝ խօսք ետ մեզ՝ գալ եւ աստ մնալ. եւ ի մէջ ժողովողեան մնալն ոչ է ասէ բարուք։ Սյլ ե՛ւ այս սեպուղիս ի յերուսաղէմայ ընդ Հաջնցի Սարգիս վարդապետին էր ելեալ՝ որ անդ Նուիրակ էր գնալոց, եւ մինչ նա ի Պօլիս էր մնացեալ, սա ի նմանէ որոշեալ՝ եկեալ էր աստ՝ զի աստի գնացցէ ի տես ընտանեացն։ Եւ ասաց ես թէ մինչ իշխանքն զՍարգիս պետն չթողին գնալ ի Հաշտարխան, զՍարգար վարդապետ ոմն յղեցին, որ չէր եպիսկոպոս։ Զայս ծանոյց նմա։ Եւ ասաց զլիապէսն ի նմանէ իմանալ, քանզի՝ և զորպէսն տեղւոյ վիճոյն՝ (որ յիշեցաւ ի փետրուարի Ի՛նչ ի թուղթս իշխանացն, եւ ի վերոյսն), սա լաւ գիտէր, զոր իմանալ ասաց ի նմանէ։ Սյլ ե՛ւ տէր Ղազարի գալն, և մեզ վէքիլ և Աւագ էրէց լինիլն սմա եւ ծանոյց, եւ ասաց այսուհետեւ զոր ինչ թուղթս և այլ իւր ի վերայ Թիֆլիզու յղելոյ լինի առ մեզ՝ ի ձեռն նորին յղեսցէ՛ զի նա առ մեզ հասուցցէ, յայլոց ձեռն մի յղեսցէ։ Տէր Ղազարին ես ասաց գրել նմա զայս։ Եւ զայն Մովսէս վարդապետն եղ ընդ նմա, եւ հրամայեաց ժողով առնել վասն Նորա ի Թիֆլիզ, եւ յղել ի Հաշտարխան։ Եւ ինքն սրբազան վեհն եւս ետ նմա ողորմութիւն վասն ծախուց ճանապարհին, եւ հանդերձ չափաւոր։ Ելին տէր Ղազարն, տէր Աստուածատուրն և Մովսէս վարդապետն ի մայիս ԺԴ։

Փօլիցայ ի վերայ Մուրսիկեանց ի Կարին։

Փօլիցայագիր գրեաց սրբազան վեհն ի Կարին Մուրսիկեանց Խօջայ Առաքելին եւ տիրացու Սիմէօնին. զի տացեն անդ ի գլուխ ԺԱ օր վատայի զգրամս՝ (Հ) (ած) Թարվիզեցի՝ եւ յերևան բնակեալ Հէքիմ Հերապետի եղբայր Համբարձումին։ Զոր նա աստ ետ մեղ, և զայս թուղթս առնուլ և առ մեզ յղել, զի հաշուեսցուք. ի մայիս է։

Փօլիցայ ի վերայ Թարվիզու նուիրակ Անհառոն վարդապետին:

Փօլիցայադիր գրեաց ի վերայ Թարվիզու և Նոյայ նուիրակ Ահարոն վարդապետին, զի տացէ զդրամս (ի) Գեղամացի և յայս գեղջս բնակեալ Ստեփան տղային: Ի մայիս Ը:

ՅԿԸ

Առ Նոյայ խանն, եւ առ Հախբակու եւ Զուլամերկու բէկերն:

Ի Մարտի Ժ որ գրեցաւ Նոյայ Մելիքացն, զի կամ ի զատկին եկեսցեն, եւ կամ ի ժամանակս ուխտաւորացն, նոքա յետ զատկին՝ զկնի երկուց շաբաթուց եկին, բերեալ զԱռաջնորդն իւրեանց զՍտեփաննոս վարդապետն ի ձեռնադրել տալ, բերեալ յամենայն տեղեաց զմահար: Եւ Նոյայ խանէն եւ ի Հախբակու բէկէն եւ մարզիկք գոյին, որք վասն նորա գիր էին գրեալ՝ ձեռնադրել եւ յղել: Եւ Զուլամերկու Աւդուլայ բէկն, եւ Հախբակու բէկի Աղայքն եւ էին ղրեալ ղթուղթս: Իսկ մեք յայնժամ յԵրևան էաք և սրբազան վեհն եւ ի տկարութեան կայր, (որպէս ի վերոյսն ասացեալ է): Ուստի՝ զՄելիքան և զՄանգիկան երեք անդ, զի թեւս անտի յղեսցուք, և սեպուղիսն աստ մնացէ, մինչև ձեռնադրեսցի: Կամ զոնեայ՝ տաճիկքն երթիցեն: Իսկ նոքա ոչ բաժանեցան ի միմեանց, այլ յօժարեցան մնալ աստ՝ մինչև ի ժամանակ ձեռնադրութեան: Ապա մինչ ի յԵրևանու աստ դարձաք, սրբազան վեհն գրեցոյց ղթուղթս ըստ պատշաճին, զի ի միում պատշաճաւոր աւուր ձեռնադրեալ յղեսցէ: Բայց զի յօրէյօր խստացաւ հիւանդութիւն սրբազան վեհին, վասնորոյ ի շատ աւուրս աստ մնացեալ նոցա ամենեքեանքն տկարացան: Ապա յակամայ տաճկունքն յօժարեցան դառնալ, իսկ մէլիքքն աստ մնացին, որք էին Մելիք Ենիօն և Մելիք Ստեփան: Վասնորոյ ղթուղթս գրեաց սրբազան վեհն առ Նոյայ Ահմատ

խանն, առ Հախբակու Ստահբէկն, և առ Զուլամերկու Աւդուլայ բէկն, և առ Հախբակու Դ գլխաւոր Աղայսն: Եւ զի որպէս ասացաք, թուղթքն յառաջ էին գրեցեալ, ուստի՝ գրեցեալ էր թէ՝ ձեռնադրեցաք և յղեցաք: Եւ մինչ այսպէս եղև, ղրեալ ծանոյց նոցա ի լուսանցս թղթոցն՝ զտկարութիւն իւր, և վասն այնորիկ տկարանալն նոցին ևս, և տաճկաց դառնալն: Եւ զի Հախբակու Ստահբէկն գրէր թէ՝ խրատ տուր Ստեփան վարդապետիդ լաւապէս ծառայել մեզ, գրեաց թէ՝ որպէս բնական կանոնն է, ի հարկէ այնպէս ծառայելոց է: Եւ ամենիցն ևս յանձնարարութիւն վասն վանիցն՝ և սեպուղիսն: Ելին Նոյայ խանի Լաթիֆբէկ Եսաուլն, և Հախբակու բէկի Ապուղէտ քուրտն, և ի միասին ղնացին՝ աստի յետս, և քանի մի հայք ևս դարձան: Ի մայիս ԺԴ:

ԱՅՈՒՆԱՅԻՆԱՐԴԱՐԱՆԻ ՎԵՐՈՒՄ

ՅԿԹ

Ի Յամիթ եւ ի Կարիմ, եւ ի սուրբ Կարապետ քուղթի:

Սրբոյ Կարապետի միաբան Պետրոս վարդապետն որ ի յունվարի ԺԲ բանադրեցաւ, այժմ զմեզայական և զաղերսանաց թուղթ գրեալ առ սրբազան վեհն, խնդրէր արձակել ղինքն: Եւ սուրբ Կարապետի Առաջնորդ Յօնան վարդապետն ևս վասն նորա զաղերսանս գրէր՝ արձակել, և երկուքն ևս գրէին թէ՝ Կարնեցիք եղեն պատճառ և քեֆիլ, մեք ոչ ձեռնադրէաք, շատ ստիպմամբ և ակամայ ձեռնադրել ետուն: Եւ Կարնեցիք քանի մի իշխանք ևս գրեալ ղթուղթ աղերսանաց, զմեղանս յանձն էին առեալ, թէ մեք արարաք, նա անմեղ է, և խնդրէին արձակել: Նոյնպէս և Եփրեկզատէ մահաեսի Գրիգոր աղայն ևս թախանձեցեալ ի նոցունց՝ գրեալ էր զնոյն խնդիր. և զնոցին առ ինքն ղրեալ աղերսանաց Բ թուղթն ևս յղեալ էր առ սրբազան վեհն, զի տեսցէ: Եւ սրբազան վեհին հայելով ի յաղերսանս նոցին, և ի գուլթ շարժեալ, գրեաց այժմ ղթուղթ ար-

ձակման առ Պետրոս վարդապետն, գրելով
ևս թէ՝ դու մինչ գիտէիր զկանոնս՝ որպէս
եպիսկոպոս մի ի յայլ թեմէ ոչ ձեռնադրէ
զոք, ապա՝ վասն մարդկան միջնորդութեան
որպէս եղբի կանոնաքակ։ Մանաւանդ՝ ոչ
այդ միայն է, այլ զրազուստ ձեռնադրելով
այդպէս ի յօտար թեմէ, զմիզ նեղացուցիք,
մինչև հատաւ համբերութիւն մեր։ Ուստի՝
որովհետև շատ ջանացաք արգելուլ չեղե-
հնար, վասն այն կամեցաք զօրհնօղոյն րա-
նադրել՝ զի այլ մի արասցեն զայնպիսի ա-
պօրէն ձեռնադրութիւնս, վասնորոյ և րա-
նադրեցաք զքեզ։ Եւ ապա արձակուան, որ-
պէս և վայել է։ Եւ զի զապաշխարանս խնդ-
րէր, դրեաց, թէ՝ քեզ ոչ այլ ինչ ապաշխա-
րանս դնեմ, միայն թէ այլ մի եւս առնիցես
զայդ, բերելով զբան Տեառն թէ ահաւադիկ
ողջացաւ՝ մի ևս մեղանչեր։ զի մի չար ևս
լինիցի քեզ։ Իսկ թէ այլ ևս առնիցես ասէ,
զառաջինն ևս եմ պահանջելոց։ Քան զայդ
չարագոյն և յոյժ զգուշութիւն առ այս։ Իսկ
և գրէր թէ՝ վասն հաւատոյս անբժութեան
և առ սուրբ Աթոռդ հաւատարմութեան թող
տեսողք վկայեցեն։ Գրեաց թէ՝ մեք զքեզ
ոչ տեսանեմք, զի զորպէսդ դիտասցուք. տե-
սողքն ի հարկէ զոր ինչ և տեսանեն, զայն
ասելոց են։ Տացէ աէր, զի յամենայնի ուղ-
ղութեան կալով՝ բարի օրինակ լիցիս այլոց։
Եւ այլ առ այսոսիկ բանք։ Թուղթ ևս առ
Յովնան վարդապետն գրեաց, ի պատասխա-
նի թղթոյն, վասն արձակման Պետրոս վար-
դապետին, ե զոր ինչ նմա գրեաց, զնոյնս
և առ սա գրեաց։ Եւ մեղադիր եղև՝ որ ան-
մեղացուցանէր զնա։ Իսկ և գրէր թէ՝ զրա-
բանեալ են զմեզ առաջի քոյ, իբր թէ մեք
հերձուածօղ եմք, և հետևօղ Լեոնի և Մար-
կիանոսի և Քաղկէդոնի։ Անիծեալ լիցին նո-
քա, զայդ մեք ոչ ունիմք։ Գրեաց թէ՝ մեք
զձեզ ոչ տեսանեմք, զի վերահասու լիցուք։
Եթէ գոյ ի ձեզ այդպիսի բան՝ զոր և տե-
սողքն ասեն, մեք զլի՛նչ արասցուք։ Գոն
ահա ի շատ ուրեք վանք և սևագլուխք, ուր
և այդպիսի ինչ ի հարկէ ասեն, և ուր
չերևի, ոչ ասեն։ Իսկ առ նախանձու՝ մի
կամ երկուք ասեն, և ոչ բազմութիւնք։ Իսկ
թէ՝ որպէս գրես զնոյն վաս լեոն և առ
Մարկիանոս՝ և առ Քաղկեդոն, զնոյն և այլք
լսիցեն զձէնք, թէ ի բանս, թէ ի գիրս, և

թէ յարարողութիւնս, ի հարկէ ոչ պաականի
ասել ի վերայ ձեր զայդ կեղտ անուն, որ-
պէս ե ոչ րազմտց, որք ուղղութեամբ կան։
Տացէ տէր՝ զի ե զձեզ յուղիղ շաւիղս տե-
սանել՝ զնոյն ասացեն ի յստակութիւն
անուան ձերոյ ե համարաւոյ։

Թուղթ առ իշխանսն Կարնոյ, ի պա-
տասխանի աղբսանաց թղթոյն իւրեանց որք
խնդրեալ էին արձակել զՊետրոս վարդա-
պետն, ե գրեաց թէ՝ ընդ էր լինէիք պատ-
ճառ այդպիսի մեղսածին բանի։ զի մեղք
լինէր ձեզ։ Զի նոյնիւք փակեցեալ այդ
կանոնաց։ Եւ որ գրէք ասէ թէ՝ տեղս
դէտ ոչ դոյր։ Վասն այն անդ ձեռնադրել
ետուք, ոչ ապաքէն մեր նուիրակն յայ-
դրէր էր, որ եպիսկոպոս է։ Կամ թէ ժա-
մանակ ինչ համբերէիք, ի հարկէ դէտ
զալոց էր ձեզ աստի, որպէս ե եկն։ Կամ
թէ դիցուք թէ գուք կանոնաց տեղեակ չէիք,
նա որ գիտէր, ոչ պարտ էր լսել ձեզ։ Մա-
նաւանդ՝ այդ չէր միայն, զի քանիցս լու-
եալ եմք և զանց արարեալ, այլ այժմ հա-
տաւ համբերութիւն մեր, ե զապօրէն ձեռ-
նադրութիւն խնդրօղոսն չկարացաք արգե-
լուլ, վասն այն զձեռնագրօղոսն բանադրե-
ցաք զի այլ մի արասցեն։ Ապա ծանոյց
զարձակելն զնա, ե պատուիրեաց, զի մի
առիթ լիցին այնպիսեաց։ Թուղթ եւս առ
Եփրեկդատէմահտեսի Գրիգոր աղայն գրեաց՝
ի պատասխանի յապրիլի ԺԳ գրեալ թղթ-
թոյն՝ որ վասն նորա։ Եւ զոր ինչ գրեաց
առ իշխանսն, զնոյնս և սմա յատուկ գրեաց։
Եւ ծանոյց զարձակելն զՊետրոս վարդա-
պետն, ե զոր ինչ առ նա ե առ Յովնան վար-
դապետն գրեաց ծանոյց սմա։ Եւ պատուի-
րեաց, զի ինքն եւ զգուշացուցէ զնոսա ի
չառնել զայնպիսի ապօրէն ձեռնադրութիւ-
նըս։ և տեղւոյ իշխանսն եւ խրատեցէ՝
չլինել պատճառ այնպիսեաց։ Այլ ե ի մար-
տի ԻԴ դրեալ էին ընդ Մինաս վարդապե-
տին ե մեր վէճիլ Հայրապետին զորպէսն
ընչից հանգուցեալ Պետրոս վարդապետին
ըստ որում գրեաց առ նոսա սրբաղան վեհն
ի փետրուարի ԻԷ։ Որում գեռ չէաք գրեալ
զպատասխանի, զի յառաջ ի մարտի Թ, լիա-
գոյն պատուիրամարք Թուղթք գրեցաւ։ Ուս-
տի այժմ դրեաց թէ՝ ահա յառաջագոյն
գրեալ էաք, ե այժմ ևս գրեցաք մեր Հայ-

րապետին, զի զայն ընչից զժախելիսն ծախեսցէ և զաստ յղելիսն յղեսցէ: Եւ վասն Բժ ղոռչին զոր ի վերայ թաղման նորին խարճեալ, ի մէջ էին առեալ, գրեաց թէ՝ որովհետեւ ուրք այդպէս էիք պատշաճ տեսեալ եւ արարեալ, մեք ես հաւանեալ ընդունեցաք: Որպէս ահա Հայրապետին գրեալ եմք եւ ի նմանէ ես իմանալոց ես: Իսկ եւ զպատճառ յետացուցանելոյ փայեկին գրեաց, զի էր տըկար և այլ թղթագրութիւնք ևս շատ կային, որպէս տեսանի ի վերն: Եւ զվերոյգրեալ թուղթսն ես առ սա յղեաց յղել ի տեղիսն: Մահտեսի Կիրակոս եղբօրն և Հաճի բաբա որդւոյն ես ողջոյն գրեաց: Թուղթ ես առ Կարնոյ նուիրակ Մեսրօպ վարդապետն, ի պատասխանի ի փետրվարի Ը եւ ի ԻԳ գրեալ թղթոցն: Ծանուցանելով զպատասխանիս թղթոյն յետ ցուցանելոյն պատճառ: Զի Բ անգամ յերևան գնացեալ՝ երկար մնացաք, եւ ի շատ զբաղմունս էաք, և սրբազան վեհրն ես տկար էր: Եւ զի ի նուիրակական արդեանցն գրամ էր հասուցեալ վէքիլ Հայրապետին (8) և զապգ խնդրէր, զոր եւ Հայրապետն ես գրէր: Վասնորոյ զայս թուղթս իբրու զապգ գրեալ՝ յղեաց Հայրապետն տալ նմա: Եւ ի Ղարիր օղլի կոչեցեալ տէր Յովհաննէս երիցուն բանադրելոյ՝ զոր ի սեպտեմբերի ԺԳ արձակել ետ, աջահամբոյր էր առեալ վասն սրբազան վեհին, (Կ) եւ ի ղեկտեմբերի Ը պատրիարքի Յակոբ վարդապետին յղել, զոր բերեալ մեզ հասոյց նա. ուստի զմիամտութիւն գրեաց սմա, թէ մեզ է հասեալ. զի ինքն զմիամտութիւն խնդրէր: Եւ զսրբոյ Կարապետի միաբան Պետրոս վարդապետն բանադրելն, եւ այժմ արձակելն սմա եւ ծանոյց: Եւ զՊետրոս վարդապետն զի ասէր թողեալ, ուստի և զորպէսն ընչիցն գրեալ էր: Վասնորոյ զոր ինչ վասն այնր եւ յառաջ եւ այժմ գրեաց ի Կարին, զամէնն ծանոյց սմա, զի սա ի Կարին ոչ էր՝ որ յառաջ գրէաք: Եւ զնորին Դ մօհրն, եւ Ա սէլկան մատանին, և Ա սհաթն, մէջ ծրարի կնքեալ վասն երկիրի կնքոյն, տուեալ էր Հայրապետին ի պահ, վասնորոյ գրեաց, զի յերթալն անդ՝ ասասցէ յղել աստ նոյն կընքովն ամբողջ, զոր և Հայրապետին ևս գրեաց: Եւ Պետրոս վարդապետն զփոքրաւորն սարկաւագ էր ձեռնադրեալ, որ այժմ առ սա

էր, գրեաց ընդ իւր բերել աստ: Եւ վասն Աստուածատուր վարդապետի ժամացոցին՝ գրէր թէ՝ նա ինձ գրէ վաճառել, և զգինն իւրեան յղել, այնպէս արարից՝ թէ ոչ: Դրեաց թէ՝ և թէ պիտանի ինչ է՝ վասն այլոց տալոյ մեզ ձեռնտու, բեր, ապա թէ ոչ, որպէս գրեալ է քեզ՝ ծախեալ: Եւ զԳ օրհնութեան թուղթս էր խնդրեալ սա վասն տուրք տուողաց: Որք են:

Թուղթ առ Յովաննէս ոմն, որ վասն հոգւոյ հանգուցեալ եղբօրն իւրոյ Յօհաննիս՝ Բառասնից էր տուեալ (Ե) սմա՝ հասուցանել ի սուրբ Աթոռս: Թուղթ մի ևս առ Հռիփսիմէ անուամբ կին ոմն, որ յանուն սրբոյ Գեղարդեանն Ա ձագ մատաղ էր տուեալ: Դոր և Մեսրօպ վարդապետն վաճառեալ՝ զգինն գրեալ էր: (Ը) Թուղթ մի ևս առ Օղիտայ կին ոմն, որ քառասնից էր տուեալ ձեռամբ նորին սրբոյ Աթոռոյս, (Ժ) զորս և յղեաց առ նա: Թուղթ ևս առ սրբոյ Աթոռոյս վէքիլ Հայրապետն գրեալ ի պատասխանի յապրիլի Բ գրեալ թղթոյն, զպահարան Մեսրօպ վարդապետին յղեաց առ նա, տալ նմա: Եւ յիշեցոյց նմա զի մարտի ԻԳ գրեալ գիրն ասա առ ինքն, ընդ Մինաս վարդապետին եւ Յփրիկեան մահտեսի Գրիգորին, զորոյ զպատասխանին ասէ ահա ի մարտի Թ, եւ ապրիլի ԺԱ, վասն ընչից Պետրոս վարդապետին հանգուցելոյ: Զոր ինչ գրեալ եմք ասէ՝ այնպէս արա. ղժախելն ծախեալ, եւ յղելն զյղեալ ի վերայ Կարսայ: Եւ զի զպիտանացուն ընչիցն դարձեալ եղեալ էին ի մէջ միոյ ոռսի արկեղ՝ եւ կընքեալ, և Առաքելն յանձն էր առեալ՝ թէ ես զայս այսպէս յղելոց եմ, գրեաց առել նմա, զի ըստ խոստմանն յղեսցէ: Եւ վասն հոգւոյն հացկերոյթ էր արարեալ, որպէս յառաջ ի մարտի Թ գրեցաւ, հաւանեցաւ: Եւ զերկու հարիւր ղոռչն ևս զոր յարդեանց Մեսրօպ վարդապետին վեր առեալ եւ խարճեալ էին վերայ նորին թաղմանն, զապուլ արար: Եւ գրեաց զմնացեալն սաղ դրամ չինել եւ յղել աստ: (6) Եւ զի՝ զհարկեցի հանգուցեալ մահտեսի Պօղոսի ապրիլոյն ծախեալ էր՝ ըստ գրեցելոյ հրամանին առ նա ի փետրվարի ԻԷ, եւ գրէր սրբազան վեհին զգինն: (6ձ) գրեաց յղել եւ զայն: Եւ վասն չորս քիւլիւնայից Բ պակաս Շամախու քեա-

լաղայն՝ գրէր թէ՝ աստ ոչ ծախեն, յղեցից, որ տայցես ի տէրն իւր. գրեաց յղել, և վասն Աբապկեբցի Մարտիրոսի տալեացն որպէս ի մարտի Թ, այժմ ևս գրեաց հոգալ և առնուլ, և գտուր Կարապետի միարան Պետրոս վարդապետի արձակիլն սմա ևս ծանոյց, և զի սա գրէր թէ՝ զնորին բանադրանսն, որ է ի մէջ թղթոյ Պետրոս վարդապետին, զինչ արարից, գրեաց՝ զի դամենայն թուղթսն Պետրոս վարդապետին, ընդ որս և զայն թուղթն, գնել ի պահաբան մի, և յղել առ ինքն աստ՝ կնքով: Այլ և՛ Ղափանցի Ղարաման անուամբ այր մի անգ ընակեալ՝ քանի տարով յառաջ վախճանեալ էր անգ: և զի անդ ոչ զոք էր ունեցեալ՝ և ընտանիքն իւր հեռի յինքնէ, վասնորոյ՝ ըստ տեղւոյն սովորութեան, մահլայ՝ իմամին աշմ մահլայի ուր նա վախճանեալ էր, եկեալ ի գաւթար էր արկեալ զամենայն ինչսն, Ա հայերէն գաւթար ևս նորին խոստովանահայր տէր Գէորգ երեց ոմն էր արարեալ և պահեալ, և նոյն իմամն զայն ինչսն ամանաթ էր եղեալ ի տան նոյն տէր Գէորգին: և անգ Ղափանցի Բալասանի հարսն կոչեցեալ կին մի զայն ինչսն խնդրեալ էր ի տէր Գէորգէն, և նա զմասն ինչ վեր առեալ՝ մասն ինչ ևս նմա էր տուեալ: և սոյն բանիս Ղափանցի խօշայ Ղուկասն ևս էր տեղեակ: Իսկ նոյն հանգուցեալ Ղարամանին էին Բ քորք, Թագուհի և Հերիքնազ անուամբ: Թագուհին էր կին Երևանցի տանուտէր հանգուցեալ Գրիգորին, որք ի ձեռն միջնորդաց աղայեցին զսրբազան վեհն, զի զայն ինչսն բերել տացէ, զի նա անյիշատակ էր ասէին, և մեք եմք յիշատակն: Վասնորոյ և սրբազան վեհն գրեալ ծանոյց զայս մեր վէթիլ Հայրապետին, զի խօշայ Ղուկասին և տէր Գէորգին ողջոյն տուեալ յիւր զիմաց, տեղեկասցի այն ընչից որքանութեանն, և ուր լինելոյն: և առ ով ոք և իցէ, զամենն գաւթար արարեալ ծանուցէ ինքեան, և զինչսն ևս առեալ յղեսցէ որ տացուք նորին քերցն: և առ այս յոյժ հարկ: Այլ և՛ նոյն հանգուցեալ Ղարամանի թուականն (°) և բողջայի շորերն՝ Արէլ օգլի Կարապետ ոմն էր տաբեալ, որպէս ասացին զիտակքն. զոր ևս ծանոյց Հայրապետին: և զտկարութիւն իւր, և վասն այն յետանալն փայեկին՝ սմա Դիւտն չտայց պտում. ԺԱ.

ևս ծանոյց: Իսկ և չորիցս անգամ թուղթք էին եկեալ ի Յամթայ նուիրակ Ղազար վարդապետէն, որոց և ոչ միոյն էր գրեցեալ պատասխանի ցարդ, զի կարի յետացեալ էին ի ճանապարհին, և մինչ էհաս, մեք ևս ի զբաղմունս կայաք: Արդ՝ սա մինչ երթայր աստի, պատուիրեաց սմա սրբազան վեհն զպատշաճաւոր այր ոմն գտանել անգ ի Յամթի քաղաքն, վասն դանձապետ լինելոյ սրբոյ Աթոռոյս, որպէս զի՝ զԹօհանի որդիսն, այսինքն՝ զմահտեսի Մարտիրոսն և զիւր եղբայրսն՝ հանցէ ի գանձապետութենէ, զի անհաւատարիմք էին. և բարկութիւն մեծ ունէր ի վերայ նոցա սրբազան վեհն: Իսկ սա այժմ զոմն պատշաճաւոր գտեալ անգ՝ որոյ անունն էր մահտեսի Մովսէս, (որ էր չիթջի, զոր Բասմաջի ասէին, որ ի յուլիսի ելն յիշեցեալ, զի ձեռամբ նորին փօրիցայ էր յղեալ սա): (աշծ) Գրեալ էր սրբազան վեհին կարգել զնա գանձապետ: Վասնորոյ և սրբազան վեհն զԿոնդակ գրեաց ի վերայ քաղաքին Յամթայ, նախ իբրու թէ շնորհակալ լինելով զհին դանձապետացն, թէ այսքան ամ ծառայեցին սրբոյ Աթոռոյս, և այժմ հրաժարիլ կամեցան՝ փախչելով ի բամբասանաց հասարակին: Վասնորոյ՝ մեք ևս գրեցաք մեր նուիրակին գտանել զոք հաւատարիմ վասն այդր գործոյ, և նա զԲասմաջի մահտեսի Մովսէսն յոյժ հաւատարիմ գտեալ՝ մեզ գրեալ էր, զոր հաւ գանձապետ կարգեցաք: և ևս զործակալ ևս սրբոյ Աթոռոյս, և մեր ամենայն բանիցն հոգացող: Որ պարտի հաւատարմօրէն մուղայէթ լինել մեր գանձանակին՝ և արդիւնաւոր առնել: և ևս մեր յայդր գտանեցեալ վախուպ տանց և խանութից ևս վերահասու լինիլ՝ և առնուլ զնոցին արգիւնսն, և գրել մեզ գորպէսն: Նոյնպէս և կտակաց՝ հոգեբաժնից՝ խոստմանց՝ քառասնից և այլ սոյնպիսեաց ևս մուղայէթ լինել՝ զինչ և գտանիցին այսպիսի արգիւնք, զորս ևս առնուլ. և զամենայն արգիւնսն ձեռամբ մեր նուիրակացն ի սուրբ Աթոռոս հասուցանել: և ժողովրդոցն ևս պատուէր՝ զի որ ինչ այսպիսի արգիւնք լինիցին, նորին ձեռամբն հասուցեն ի սուրբ Աթոռոս, զի և մեք առ տուողսն զշնորհակալութիւնս գրեցուք: և

վասն զանձանակին ես պատուէր, զի յամէն կիւրապէս անարգել արկցեն ի նա զգրամիկն: Եւ այսց ամենից աղաքաւ յատուկ պատուէր առ զանձապետն, զի ամենից ի վերոյ ասացելոցն մուղայէթ լիցի, ե ամենայն անդ պատահեալ ըանից ե գործոց ես մուղայէթ լիցի, ե մերայնոցն միշտ շահօղ ե յատկապէս ձեռնառու: Այլև՝ Բաղիշեցի խօջայ Ղազար ոմն՝ ի յեթն ամս զսրբոյ Աթոռոյս զանձանակն շրջեցուցեալ էր, ե էր յոյժ հաւատարիմ, որպէս գրէր նուիրակն: Եւ խնդրէր, զի վասն նորա ես գրեսցէ ի Կոնզակոջն, զի նա լիցի շրջեցուցանօղ զանձանակի: Զոր ես արաղան վեհն գրեաց ե պատուիրեաց հաւատարմաբար շրջեցուցանել զզանձանակն: Լինիլ թեակից ե բաղկակից մահտեսի Մովսէսին. ե երկուքն ի միասին միշտ զսրբոյ Աթոռոյս օգուտն խորհեսցեն ե արացեն: Այլ ե գրէր նուիրակն թէ՝ աստ սովորութիւն ոչ գոյ տալ սրբոյ Աթոռոյ կտակ, խոստմունք, հոգեբաժին, ե զայլս այսպիսիս՝ որպէս յայլ տեղիս գոյ, ե խնդրէր քահանայիցն յանդիմանութիւն գրել վասն այսր: Զոր ես գրեաց իսկ, մեղադիր լինելով թէ՝ զայդ դժբ էք վերջացուցեալ, որ չէք յորդորեալ զօրոգովորդսն ի տալ զայդպիսի տուրս: Եւ հարկ՝ յայսմհետէ յորդորօղ լինիլ նոցա վասն այսպիսեաց բանից, զի տալ սովորեսցին զայսպիսի տուրս, ե զի զնուիրակութիւնն ես առատօրէն տացեն, ե ի զանձանակն զղրամիկն անարգել արկցեն: Այլև՝ շնորհակալ ես եղե աստ ի հին զանձապետացն, թէ զհաշիւն իւրեանց տուեալ են մեր նուիրակ Ղազար վարդապետին: Եւ զի սով էր անդ յերիս ամս, ե վշտանային ոչ սակաւ, գրեաց զմխիթարութիւն: Եւ յորդորելով զամենեանսն ի սէր ե ի հարազատութիւն առ սուրբ Աթոռս, պատուիրեաց յամենայնի շահել զնուիրակն, ե զատ արդիւնս տալ: Օրինակն է ի բոլորագրահամար տետրն, ի 222, 223, 224 համարն: Թուղթ ես յատկապէս առ նոր զանձապետ մահտեսի Մովսէսն, ոչ այլ ինչ, այլ միայն վերակրկնելով աստ ես զամենայն վերոյգրեալ պատուէրսն, լինել արի ի գործն, ե հոգալ զայն ամենայն, առնուլ զխօջայ Ղազարն՝ ի ներքոյ ձեռաց իւրոց, զզանձանակն նմա շրջեցուցանել տալ ե ինքեան օժանդակ առ-

նել, ե երկուքն ի միասին հաւատարմապէս հոգ տանիլ գործոցն սրբոյ Աթոռոյս: Եւ զնուիրակն ես շահել յամենայնի: Եւ զորպէսն ե զորքանն վախուպից մերոց մեզ գրել, ե յամենայնի աշխատաց ե արի լինել: Թուղթ ես առ վերոյ յիշեցեալ Բաղիշեցի խօջայ Ղազարն գրեաց: Օրհնութիւն ե շնորհակալութիւն յոյժ, որ զմէկ ջուհակի խանութ վախուպ էր տուեալ սրբոյ Աթոռոյս, այնու պայմանաւ, զի որքան կենդանի է զվարձն տացէ մեզ, ե յիտ մահուանն՝ բոլոր խանութն սրբոյ Աթոռոյս լիցի: Զի անորդի էր: Հուճաթ ես էր տալոց, զոր պատուիրեաց տալ: Եւ պատուէր զի մերայնոցն շահող լիցի մանաւանդ Ղազար վարդապետին: Եւ վասն մինչե ցարդ զզանձանակն շրջեցուցանելոյն շնորհակալութիւն, ե պատուէր, զի յայսմհետէ ես հարազատութեամբ շրջեցուցէ: գործակից ե ձեռնտու լինելով մահտեսի Մովսէսին, ե ի միասին զօգուտ սրբոյ Աթոռոյս առնելով, որպէս նմա ես գրեաց:

Թուղթ ես առ Յամթայ նուիրակ Ղազար վարդապետն ի պատասխանի չորից թղթոցն որոց զմինն ի յԱբղնու մատանէն էր գրեալ ի հոկտեմբերի ԻԸ, ե զերիսն ի Յամթայ, ի նոյեմբերի ԻԷ: Եւ ի նոր թուոջն, ի յունվարի Ի ե ի մարտի ԻԵ: Ծանուցանելով զայն ամենայն զոր ինչ գրեցաք ի վերն ի յերիս թուղթսն: Զորս ես առ նա յղեաց, բաց: Եւ իւրեան շնորհակալութիւն ե օրհնութիւն վասն աշխատութեանն, ե պատուէր՝ արի լինիլ գործոյն: Եւ վասն արդեանցն գրէր թէ՝ զի՞նչ արարից, գրեաց թէ՝ եթէ ձեռամբ գոյն զանձապետ մահտեսի Մովսէսիդ կարես ձղել ի Կարին առ Մուքտիկեանսն այնպէս արա: Ապա թէ ոչ, պահեա ամբողջապէս, ե ընդ քեզ բեր, մահտեսի Մարտիրոսին ես ողջոյն գրեաց, որ էր հայր սարկաւազ Բաբսեգին՝ որ աստ միաբան է: Որ յանցեալ ամին աստ էր, որպէս ասացեալ է ի յուլիսի Զ: Զի նուիրակն յոյժ գովեալ էր զհաւատարմութիւնն: Փուսուլայ մի ես գրեաց առ սա՝ վասն հանգուցեալ Առաջնորդի նոցին Պետրոս վարդապետի մեզ տալիք դրամոյն, (ձ) թէ զայն էառ Պետրոս վարդապետն՝ վասն դոցա Առաջնորդ լինելոյ, որ ես եղե իսկ, ե մեռաւ:

Այժմ դու քեզնի խօսք ձեռն, ահա զի՛նչ ասեն դոքա, աալոյ միաս ունին թէ ոչ, ե մեղ ծանո: Զայս պահարանս ևս առ մեր վէճիլ Հայրապետն յղեցաք ի Կարին, զի հաւատարիմ գնացողօք յղեսցէ ի Յամիթ առ Ղազար վարդապետն: Ընդ նփրիկեանց մահտեսի Գրիգորի յղեալ Սարգիս. անուն փայեկին, որ յոյժ երկար քնաց աստ վասն տկարութեան սրբազան վեհին ե այժմ ել ի մայիսի ի:

ՅՀ

Ի Թօփրախղալայ եւ ի Զանկեագօռ՝ վասն հասեալ արդեանց գանձանակաց:

Բայազիտու նուիրակ ներսէս վարդապետն՝ աւարտեալ զգործն նուիրակութեան, եկն ի սուրբ Աթոռս ի դեկտեմբեր ամսեանն: Եւ խնդրեաց ի սրբազան վեհէն ըղթութիւն ինչ՝ յաղագս հասեալ արդեանց, ե զինքն շահողաց: Թուղթ առ ժողովուրդսն Թօփրախղալայու, շնորհակալութիւն և օրհնութիւն որք զարդիւնս գանձանակին իւրեանց տուեալ էին ներսէս վարդապետին, ի ձեռն գանձապետ ուստայ Սահակին, ե գանձանակ շրջեցուցանօղ տէր Աարգիս ե Սիմէօն քահանայից. որ էր չիւրիւկ դրամ: Թուղթ ես առ նոյն տէր Սարգիսն, յատուկ շնորհակալութիւն և օրհնութիւն, որ զնուիրակսն մեր յամենայն կողմանէ շահէր ե մխիթարէր, ե պատուէր քնալ ի նոյն հարազատութեան, ե մեքայիսն շահել: Թուղթ առ ժողովուրդսն Զանկագօռու, նոյնպէս շնորհակալութիւն ե օրհնութիւն, որք զարդիւնս գանձանակին իւրեանց տուեալ էին ներսէս վարդապետին, Դ ամացն՝ ի ձեռն տէր Յովհաննիսին, (Իդ. կս. զլ.) ե Ժն ամսոյ արդիւնքն՝ ի ձեռն Պապօյին: (ԺԲ) ե յայս երկու թուղթս ես՝ գանձապետաց յատուկ զրեցաւ, որպէս օրէնն է: Զոր ներսէս վարդապետն առեալ յղեաց, ի ԻԱ մայիսի:

Իսկ ե՛ զժողովարարս իւղի և պանրի յղեաց սրբազան վեհն, ի Բայազիտ՝ զՄկրտիչ վարդապետն. ե ի յԱլաշկերտ՝ զԳարբիէլ վարդապետն: Բ Կոնդակ ժողովարարութեան ես ետ նոցա: Թուղթ ես առ Իւջիւրիսայի Առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն զրեաց, յանձնարարութիւն վասն նոցին: ԻԱ մայիսի:

ԶԲարձապու գիւղի օտարականսն եւ Սեւանու:

Թուղթ ես սրբազան վեհն ի վերայ Բարձապու գիւղի օտարական բնակչացն՝ որք էին Գեանջեցիք, Սեւանու անապատի Առաջնորդ Յօհան վարդապետին, որպէս զի՛ որքան յայնմ գեղջ կան ընդ Պորտակեցիսն խառն բնակեալ Սեւանու անապատին տացեն գնոգեոր արդիւնս իւրեանց՝ Առաջնորդական և վանքական: Զի գրւին այն բնական թէմ էր սրբոյ Գեղարդեանն, և այժմ սրբոյ Աթոռոյս տէրունի, վասն աւերակ լինելոյն այնմ վանից: Իսկ զի Պորտակեցիք կային անդ՝ (որք էին Սեւանու թեմ), Սեւանու Առաջնորդն զնոսա հովուէր, զորս ի վաղուց հետէ տուեալ էր նմա սրբազան վեհն կոնդակաւ, զի ուր ուրեք Սեւանու թեմի ժողովուրդք գտցին, նորին Առաջնորդն հովուեսցէ: Իսկ զի Գեանջեցիք ես կային ի նոյն Բարձապի գեղջն՝ որպէս ասացաք, վասնորոյ՝ մեր տէրունի գիւղօրէից Առաջնորդն ևս երթեալ յայն գիւղն՝ դնոցին արդիւնսն առնոյր: Եւ ի դնալն անդ երկուց Առաջնորդաց և յառնուլն զարդիւնս, վէճ և խռովութիւն ևս լինէր անդ վասն արդեանց ի մէջ ժողովրդոցն: Վասնորոյ՝ սոյն Յօհան վարդապետն և Իւզրաշի Գաբրիէլն՝ (որ էր յայնմ գեղջ), աղաչեցին զսրբազան վեհն, կամ զրոլոր գիւղն. տէրունի առնել. և կամ զայն Գեանջեցիսն ևս Սեւանու շնորհել, որպէս զի՛ մէկ Առաջնորդ մտցէ անդ, և Սեւանու ևս ապրուստ լիցի: Եւ սրբազան վեհն զրեցեալ սրբոյ Անապատին այնմիկ՝ նմա շնորհեաց զԳեանջեցիսն որք անդ. ի ԻԱ մայիսի:

ՅՀԱ

Առ Բայազետյ Իսաղ փառայն:

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ Բայազետյ Իսաղ փառայն ի պատասխանի Թուղթոյն: Որ լսելով զտկարութիւն սրբազան վեհին, գրեալ էր զթուղթ մի ուրոյ, ե զչոլախատար ոմն Մուսայ անուն յղեալ էր, ե հարցեալ զորպէսն բարեկամական ցաւակցութեամբ: Ուստի, գրեաց սրբազան վեհն յոյժ շնորհակալութիւն առ այս, ե զորպէսն իւր ես ծանոյց, զի այժմ ի լաւակողմն էր ողորմութեամբն Աստուծոյ: (Տկարութիւնս այս յերեան դիպեցաւ, որպէս ի վերոյսդ յիշեցեալ է): Եւ Մուսայն ի ԻԱ մայիսի:

ՅՀԲ

Առ Հերակլ Աւրայն, որ հրաւիրեալ էր զսրբազան վեհն ի հաւսանիս:

Հերակլ Աւրայն կամելով հարսանիս առնել որդոյն իւրոյ Իւլիանին, (որ է Յուլիանոս), գրեալ էր զթուղթ սիրոյ առ սրբազան վեհն, ե հրաւիրեալ ի հարսանիս որդւոյն, ի ձեռն Արղութեան: Թաղարէկին, ընդ որում ընծայ ես էր յղեալ սրբազան վեհին, որ էր Ա ջուլստ կլապիտոնագործ բարձի երես: Եւ յոյժ հարկիւ խնդրեալ էր երթալ, որպէս զի տեսցէ անգամ մի զքաղաքն, ե զիրեարս ես տեսցեն: Վասնորոյ Թուղթ գրեաց առ նա սրբազան վեհն՝ ի պատասխանի Թղթոյն, ծանուցանելով զտկարութիւնն՝ որ ի վերդ ասացաւ, ե զանկարութիւն իւր առ ի գնալ շնորհաւորութիւն գրեալն հարսանեաց: Զի թէպէտ ասէ ես միտս ունէի գալոյ ի յօրհնեալ քաղաքդ քո ե առ քեզ, այլ այսպէս դիպեցաւ, ե գալ չկարացաք: Գրեաց ե զշնորհակալութիւն վասն ընծային, նաեւ զայս ես թէ՛ յորժամ զառողջութիւն գացի ողորմութեամբն Աստու-

ծոյ, յայնժամ նորապէս շնորհաւորելոց եմ զհարսանիս օրհնեալ որգեկիդ: Եւ Թաղարէկն ի մայիսի ԻԱ:

ՅՀԳ

Ի Ղազախ՝ վասն իւղի եւ պանքի եւ վասն Հախպասցւոց վիճոյն:

Կոնդակ վասն ժողովաբարութեան իւղի՝ պանքի՝ մասցուի՝ երկաթեղէնի՝ եւ այլ այսպիսեաց դրեալ ի վերայ Ղազախու, Բամբակաձորու, Բօնչալուին, ե Շուլաւերու, ետ Ղոզախեցի Յօհան վարդապետին, ե յըղեաց ի յիշեալ տեղիսն առ ի ժողովել զայնս: Թուղթ ես առ Մանուէլ վարդապետն ե Մէլիբէկն գրեաց, յանձնարարութիւն վասն նորին: Այլև՝ Հախպատու միաբանքն ե կողմնացիքն միշտ վիճէին ընդ սոյն Մանուէլ վարդապետիս վասն Ղազախու գիւղորէիցն, նոքա իւրացուցանել կամելով, ե սա միշտ առ սրբազան վեհն բողոքելով: Եւ նիւթ վիճոյն նոցա էք այս, զի Հաղարծնու վանից թէմից շատքն աւերեցեալ էին, ե բնակիչք նոցա եկեալ ղետեղեցեալ էին ի Հախպատու թեմի գիւղորայնս: Ուստի Հախպատցիքն կամէին առնուլ զնոցին արդիւնսն, (որ ե առնուին իսկ բազմիցս), ե Մանուէլ վարդապետն զգլիւր Վասնորոյ միշտ բողոքէր առ սրբազան վեհն, ե գըլխացաւութիւն ոչ սակաւ յաւելոյր: Քանիցս անգամ ես Հերակլ Աւրային արգ արարին, բողոքելով առ նա՝ սա ե Ղազախեցիքն, ե նա գրեաց սրբազան վեհին բառնալ զվճն նոցին: Եւ սրբազան վեհն այսպէս վճռեաց, զի որքան Հաղարծնու թեմքն աւերակ են, բոլոր Ղազախու երկիրն կէս արասցեն, զկիսոյ արդիւնքն Հախպատցիք առնուցուն, ե կիսոյն Մանուէլ վարդապետն: Եւ այսու կերպիւս Թուղթ ետ նմա յայնժամ, զի այսպէս լիցի, ե Աւրային ես գրեալ ծանոյց. ե խնդրեաց, զի ինքն ես Թաղայ տացէ նոցա, որ այնու կանոնաւն վարես-

ցին: Զոր ե տուեալ էր Արքայն, և կային
այնու կանոնաւ մինչև ցարդ: Իսկ այժմ,
Հախպատու նոր Առաջնորդ Արքայամ վար-
գապետն՝ կամէր զըռուորն զաւթել. բաց ի
քանի շէն մնացեալ գիւղից Հաղարծինու թե-
մին: Ուստի բողոքելով գրէին սոքա առ
սրբազան վեհն, թէ զքո եղեալ կանոնն քա-
կէ, և զմեզ զրկէ: Ուստի գրեաց սրբազան
վեհն զպատուէր՝ զի մի տացեն նմա զա-
ւելի ինչ, այլ միայն ըստ առաջնոյն կանո-
նին եղելոյ՝ զկէսն արդեանց երկրին, որպէս
և Արքայն թաղլայ է տուեալ ասէ, և նա
նոր թաղլայ՝ կամ ի մէնջ թուղթ ոչ ունի:
Ելին Յօհան պետն և նոցա փայեակն ի մա-
յիսի Իթ:

#####

347

Առ Հերակլ Արքայն կրկին վասն հարսանեացն:

Յետ գնալոյ Թաղարէկին թղթով Արքային՝ կրկին անգամ թուղթ եկն յԱրքայէն Հերակլայ առ սրբազան վեհն, որ գրէր թէ՝ վասն հարկաւոր հոգալեաց ինչ՝ զհարսանիս որդւոյ մերոյ այժմ ոչ արարաք, այլ յաշնանն եմք առնելոց: Ուստի՝ այլ մի եկեսցես ընդ Թաղարէկին, այլ յաշնանն եկեսցես հայելով կրկին գրելոյն մերոյ առաքել զթուղթ հրաւիրման: Առ Թաղարէկն ևս էր գրեալ վասն այսր զգիր: Վասնորոյ զթուղթ գրեաց սրբաղան վեհն առ Արքայն Հերակլ ի պատասխանի թղթոյն, ծանուցանելով զհասանիլ թղթոյն, և խոստանալով, թէ՝ երբ և եկեսցէ թուղթդ, յայնժամ և մեք զոր ինչ յաջողեսցէ Աստուած, զայն առնելոց եմք: Գրեաց և կրկին շնորհաւորութիւն հարսանեաց որդւոյն: Եւ զթուղթն զոր առ Թաղարէկն էր գրեալ, իւրով կնքովն ամբողջ ի թղթովս եղ, և յղեաց յետս առ Արքայն: Ի ձեռն հայ փայեկի միոյ զոր Ղսգախու վէքիւն էր յղեալ, զի զթուղթն առ նա էին յղեալ փութով աստ հասուցանել մինչև իցէ:

Ելեալ աստի Թաղաբէկն: Որ ևս ընդ Յոհան վարդապետին գնաց յամսոյս իԹ:

846

Ի Թօխաթ առ Ստեփան ռմն որոյ եղ-
բայրն աստ վախճանեցաւ:

Ուխտաւոր ոմն մահտեսի Պաշտաւոր անուամբ եկեալ ի Թօխաթու ի սուրբ Աթոռս յուխտ, և շաբաթ մի մնացեալ աստ, յաւուր միում ել ի տանիս սրբոյ եկեղեցւոյն ի լրբօսանս: Եւ կամեցեալ անցանել ի ներքին կողմն հարաւակողման կաթողիկէին, անկեալ ի վայր՝ իսկոյն աւանդեաց գիողին: Եւ Բ որդիք նորին՝ որք ընդ նմա եկեալ էին, Կարապետ և Մանուկ անուամբ, յետ բազմիցս կսկծալոյն և Թաղեւոյն գհայրն, կամեցան դառնալ յետս: Ուստի՝ խնդրեցին ի սրբազան վեհէն՝ դրել զթուղթ միւիթարութեան առ իւրեանց հօրեղբայր Ստեփանն, և իւրեանց յեանամայր մահտեսի Նաղուտն: Եւ ծանուցանել զայս՝ թէ՛ ի տանեաց անկեալ մեռաւ, վասն վտանկի տեղւոյն ըստ սովորութեանն Սամանցոց, այլ զայս միայն թէ՛ վախճանեցաւ: Եւ սրբազան վեհն ըստ նոցին խնդրոյն գրեաց զթուղթ առ իւրեանց հօրեղբայր Ստեփանն՝ ե յետնամայր մահտեսի Նաղուտն. ըստ նոյնոյ ոճոյն՝ զոր ինքեանք ասացին: Եւ յետ միւիթարութեանն՝ նաե զայս ես գրեաց, զի զգըլխաւոր հոգեբաժին իմն վասն հոգւոյ եղբօրն տացէ սրբոյ Աթոռոյս: Զի տղայոցդ ասէ մեք աստ բան ինչ ոչ ասացաք, զի ասացին թէ՛ մեք մեր հօրեղբօր կուռնայիմք, զի նա է մեր մեծն: Ա՛րդ՝ թէ յայլ տեղիս ի յայլ վանս վախճանէր լուսահողին, գիտէք թէ զի՞նչ առնուին, կամ թէ յայդր իսկ վախճանէր, մեր վէքիլն կամ նուիրակն զգլխաւոր իմն հոգեբաժին վասն սրբոյ Աթոռոյս առնուին: Եւ այլ վասնորէից աղագաւ, կամ այլ կերպիւ թէ զինչ առնուին, լաւապէս գիտէք: Իսկ լուսահողւոյ բախտն այնպէս

երեր, զի աստ վախճանեցաւ, և փառաւորութեամբ թաղեցաւ ի գերեզմանատանն սրբոյ Աթոռոյս ի կարգս միարանից մերոց: Ուրեմն՝ ըստ ճշմարիտ իբաւանց, նախապէս սրբոյ Աթոռոյս էք պարտական տալ զլիալիր հոգեբաժինս վասն հոգւոյ նորին, ըստ որում աստ թաղեցաւ, և միարանք մեր միշտ կատարելոց են զյիշատակ նորա պաշտամամբք և պատարագօք՝ ընդ այլ ամենայն նշնեցեալ միաբանիցն սրբոյ Աթոռոյս: Մեք այսպէս պատշաճ վարկանիմք ասէ, զի մէկ յիշատակ լիցի լուսահոգւոյն ի սուրբ Աթոռոյս, զի միշտ յիշեսցի աստ անուն իւր: Ահա մահտեսի Աղամջան վէճիլին մերոյ ես գրեալ եմք ասէ՝ և ձեզ ասելոց է: Երկու թուանկչի եղաք ընդ նոյն Կարապետ և Մանուկ որդւոց հանգուցելոյն, զի տարեալ ի Ղօշավա՛ք հասուցեն: Որք ելին ի յունիս Ե:

ՅԷՁ

Առ Հերակլ Արքայն վասն Զօպան աղային:

ՅԱպաղու երկրի իշխօղ Եղրգի Զօպան աղայն բազմիցս կրելով զմեծամեծ վնասս ի յամենից շրջակայ երկրաց իշխողացն, թէ ի փաշայիցն, և թէ ի խանորէիցն, յոյժ անճարացեալ՝ ձեռն եղ ի Հերակլ Արքայն, զի իւր էլովն երթիցէ յերկիր նորին: Եւ քանիցս յղեալ առ նա զմարդ, և յոյս առեալ ի նրմանէ, ի շատ նեղիլն յիւրում երկրոջ, աւերեաց գերկիրն, և առեալ զիւր ամենայն էլն, գնաց ի Սոյ, և մարդ յղեաց առ Հերակլն, զորս յղել և տանել զինքն և զէլն իւր: Եւ Հերակլն յանցեալ ամին յամսեանն նոյեմբերի, զսակաւ մի զորս յգեալ՝ ի տանիլ զնա, Ահմատ խանն Սոյայ ոչ ետ նոցա թոյլ երթալ, և զօրն դարձաւ ունայն, զորս Զազաբէկն էր բերեալ. և ապա զիտացեալ Զօպան աղային, թէ ծածուկ դաւով սպանանելոց է զինքն խանն Սոյայ՝ և զէլն ցրուելոց, ի գաղտ փախուցեալ գնաց առ Հերակլ Արքայն: Եւ մինչև յանցեալ մայիս ամիսս առ

նա մնացեալ, նա այժմ զՄիրջեբար Իւանէն յղեաց առ Սոյայ խանն, և ընդ նմին զԶօպան աղայն, գրելով զի տացէ զէլն նորին: Իսկ նա զամենն տալ չյօժարելով, յաւամայ կամս Բձ տուէն էր տուեալ՝ զի տարցեն, և յետոյ փոշիմանեալ՝ առաքեալ էր զկնի նոցա զօրս, և յետս դարձուցեալ ի ճանապարհէն: Ուստի՝ Միրջեբարն և Զօպան աղայն դարձան ունայն, և եկեալ ի սուրբ Աթոռոս, գնացին առ Հերակլ Արքայն: Իսկ՝ նախ քան զդառնալն նոցին ի Սոյայ աստ, եկն փայակ մի ի Վանայ՝ որ ունէր զգիր ի Վանայ փաշայէն առ սրբազան վեհըն, որ մեծաւ խնդրանօք գրէր թէ՛ գրեալ Հերակլ Արքային, զի զԶօպան աղայն ինձ ըաշխեսցէ, որ գայ և զիւր երկիրն շինէ. ես յամենայն կողմանէ լաւ պահելոց եմ զնա, և տիրութիւն եմ առնելոց, զու ևս քէֆիլ եղիր, և գրեալ: Զսոյն բանս՝ Պաղտասար վարդապետին և Ախիջան աղային ևս էր գրեցուցեալ առ սրբազան վեհն, զի միամտեսցի, և զխնդիրն իւր գրեսցէ առ Արքայն: Ուստի՝ այժմ մինչ գնայր Միրջեբարն ի Թիֆլիզ, գրեաց սրբազան վեհն զթուղթ առ Հերակլ Արքայն, և զխնդիր Վանայ Թամուր փաշային ծանոյց նմա, որ ի վերդ գրեցաւ: Եւ խնդրեաց, զի զինչ և կամիցի, ծանուցէ ինքեան, զի այնպէս գրեսցէ զպատասխանի ինչ առ նա: Միրջեբարին ևս ասաց բերանով ասել զայս: Ելին Միրջեբարն և Զօպան աղայն աստի ի միասին: Եւ Զօպանին ձի չունէր, խնդրեաց ի սրբազան վեհէն, զոր ետ. գնացին ի յունիս Ե:

ՅԷԵ

Առ Վանայ փաշայն, վասն վերոյ - գրեցեալ բանից Զօպան աղային:

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ վերոյիշեցեալ Թամուր փաշայն Վանայ ի պատասխանի թղթոյն՝ զոր վասն Զօպան աղային էր գրեալ, որպէս ասի ի վերդ: Թէ ահա գրեցի զխնդիր առ Հերակլ Արքայն ըստ

գրեցելոյդ, տեսցուք զի՞նչ պատասխանէ, քեզ գրեցելոց եմք: Եւ զի յոյժ յեաացաւ աստ փայակն, գրեաց զպատճառն, զի Միրշ-քեարն ընդ Զօպան աղային մինչ ի Պօյ գնաց՝ սպասէաք զի եկեսցեն, ե տեսցուք թէ՞ որպէս են արարեալ զրանն Զօպան աղային ե յայն-ժամ գրեցուք զիւր պատասխանն: Այժմ ե-կին ասէ, ե առ Հերակլն զինդիրն քոյ, և քեզ և զպատասխանիդ գրեցաք: Եւ թէ զի՞նչ էր անցեալ ի Պօյ, զայն ես ծանոյց: Իսկ Պաղ-տասար վարդապետին այժմ գիր ոչ գրեաց, ե նորին պատճառն Ախիջանին ես չգրեաց. այլ զթուղթ մի գրեցոյց առ Պաղտասար վարդապետն՝ սպասաւորին իւրոյ Մկրտիչ վարդապետին, ե զթուղթ փաշային հրամա-յեաց զնեւ ի նմա, ե առ նա յղել, զի տացէ փաշային, ե զայս բանքս չգրելով նմա, այլ այսպէս թէ՞՝ ահա սրբազան վեհն գրեալ է փաշային, ե իմանալոց է: Բանդի՝ սրբա-զան վեհն ունէր ի վերայ նորա բարկու-թիւն, զի ահա քանի ամ է, յորս ամենեկին էհատ ի սրբոյ Աթոռոյս զմսացուն, ե որ-քան գրեցաք մեղադրանօք, չլուաւ: Եւ մա-նաւանդ՝ յայս տարի քանիցս գրեցաք զքա-րահատս յղել, իսկ նա դեռ չյղեաց, զքար-տաշ մի ի վերայ Պօյայ յղեալ էր ընդ քա-նի մշակաց, զի յղեցուք ի Գանձասար, ըստ որում խոստացեալ էաք նոցա, իսկ Պօյայ խանն, ըստ սաղբելոյ քարտաշ Գասպարին, անդ արդեւեալ էր: (որոյ աղագաւ գրել ետ սրբազան վեհն յառաջ քան զայս յամսոյս մուտն Մկրտիչ վարդապետին զգիր մի առ Յօհաննէս կաթողիկոսն, զի ծանուցին իւ-րեանց խանին, ե մարդ յղեալ տարցին անտին): Իսկ մշակքն դատարկ եկին աստ, ե սա խարճի էր տուեալ այն Աբրահամ ուս-տային ժե՛ղոռ: Աճ՝ զոռ: Եւ ուստայ Սահակին էր տուեալ և գրէր թէ՞ ի ԻԱ ն մայիսի՝ ընդ Յովհաննէս վարդապետին ե-լանելոց են աստի գէպ յայգկոյս: Իսկ մինչև ցարդ՝ գեռ ոչ եկին, վասնորոյ՝ զմե-ղագրութիւն գրեցոյց առ նա: Իսկ վասն թուղթ չգրելոյ սրբազան վեհին առ նա՝ այս գրեցաւ պատճառ թէ՛ քեզ գրելոյ հարկա-ւոր ըան չկայր, և սրբազան վեհն ևս փոքր ինչ քէֆսդ էր: Եւ այսու թղթովքս Յարու-թիւն փայակն ի յուսիս Զ:

ՅՀԹ

Առ Զուղայեցի տէր Յովհաննէսի որդի
սիրացու Սեւփանն վասն յղեալ
դրամոցն:

Զուղայեցի տէր Յովհաննէսի որդի տի-
րացու Ստեփանն՝ (առ որ գրեցաւ թուղթ
յապրիլի ԻԳ) գրեալ էր այժմ ի Բայազիտ
առ տէր Վահանն, զի զիւր խոստացեալ
դրամն յղեցէ աստ, (Մ) զոր վասն սեան
սրբոյն եկեղեցւոյն խոստացեալ էր, և նա
յղեալ էր այժմ դայն դրամն ի ձեռն Տա-
թևու առաջնորդ Յակոբ վարդապետին, (որ
այժմ ևս եկեալ էր վերստին ի ձեռնադրիւ
եպիսկոպոս, որպէս և յանցեալ ամին, որ
ասացաւ ի յուլիսի Զ): Ուստի և խնդրեալ
էր տէր Վահանն զթուղթ միամտական առ
Ստեփանն: Վասնորոյ զթուղթ գրեաց սըր-
բազան վեհն առ յիշեալ տիրացու Ստեփանն,
միամիտ առնելով վասն դրամիցն՝ (Մ) թէ
մեզ էհաս: Եւ գրելով ևս միամտութիւն,
թէ զյիշատակ լուսահոգի հօրդ գրելոց եմք
ի վերայ սեանն, որպէս խոստացեալ եմք:
Մկրտիչ վարդապետն թուղթ գրեալ առ
տէր Վահանն, զայս բաց առ նա յղեաց, զի
տեսցէ, ե յղեցէ առ տիրացու Ստեփանն ի
Վան: Այս ևս ի ձեռն նոյն վերոյ յիշեալ
Յարութիւն փայակին Վանայ յղեցաւ: Որ
ել ի յուսիս Ե:

ՅԶ

Առ Թիֆլիզու Առաջնորդ Յովհաննէս
պե՛տն, յղեալ զԲ՝ ԲԱՐՏԱՅԱՆ:

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ Թիֆ-
լիզու Առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն,
ի պատասխանի թղթոյն՝ զոր գրեալ էր այժմ
յատկապէս վասն սրբոյ Աթոռոյս նոր ճորտ

և Զկրաշինու եկեղեցւոյ Լրիցփոխան պա-
րոն Յովհաննիսին. (առ որ գրեցաւ Թուղթ
Երիցփոխանութեան ի մայիսի ԺԴ.) Զի սըր-
բազան վեհն որ ի հոկտեմբերի Լ գրեաց
վասն նոյն Յովհաննիսին, զի բաց ի ճոր-
տութենէն տէրունի ծուխ ես լիցի սրբոյ Ա-
թոռոյս, ե սուրբ Նշանի տէր Ստեփանն զնա
հովուեսցէ, այժմ տէր Աւետիս էրէց ոմն
կամէր զմիջնորդս արկանել առ սրբազան
վեհն, ե հրաման խնդրել, զի իւրեան լիցի
ծուխ, և ինքն զնա հովուեսցէ, պատճառ
զայս ունելով՝ զի ի բազում ժամանակս զնա
խոստովանացուցեալ էր: Եւ ինքն էր ի Հախ-
պատու Թեմին, որ կամէր զմեր ճորտն ես
ի Հախպատու կողմն անցուցանել: Զոր այժմ
Յովհաննէս վարդապետն ծանուցեալ սրբա-
զան վեհին, խնդրեալ էր, զի Թէ ոք միջ-
նորդեսցէ վասն նորա գրով կամ բանիւ, մի
լուիցէ: Դրեաց Թէ՝ գեռ առ մեզ գիր ե ա-
ղերսանք ինչ ոչ է եկեալ ի նորին կողմանէ,
Թէ եկեսցէ ես, չեմք լսելոց: Իսկ ե՝ որով-
հետեւ ի Վանայ գեռ. ոչ եկին քարտաշք, և
լսէաք Թէ՝ քարտաշ Սահակն հիւանդ է, և
վասն այն յետանայ, իսկ բանքն մեր մնա-
յին անկատար, այսինքն նորոգումն մնա-
ցեալ միոյ խախտեալ սեան սրբոյ եկեղեց-
ւոյն, և շինումն մեծ մարագին զոր յան-
ցեալ ամին ձեռն արկաք ի շինել, և Յօշա-
կանու կամուրջն ևս իսպառ խախտեալ էր,
ընդ որ դժուարաւ ոք անցանէր: Վասնո-
րոյ գրեաց սմա՝ զի Բ շինող քարտաշ վար-
պետս յղեսցէ, զի աստ ասէ քար կտրող
և տաշող ունիմք, շինող լիցին, և լաւ ճար-
տարք և հմուտք զի լսէաք Թէ գոն անդ:
Եւ զհարկաւորութիւն խնդրոյն ևս ծանոց՝
որպէս ի վերդ գրեցաք, և հարկեաց խարճի
տալ նոցա՝ և շուտով յղել մինչև ցերեք շա-
բաթն, զի ամառան ջերմ աւուրքն մի ան-
ցանիցեն: Զոր յղեցաք ի ձեռն Բհաղուրի
որդի վրացի Աւթանգիլին, որ յԱբքայէն
առ խանն եկեալ, աստ ևս եկն և գնաց ի
յունիս է:

620

Առ Զանկեագոռու եւ Մեղրու ժողո-
վուդսն վասն Բաղասաար պէտին:

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ Զան-
կեագոռու և Մեղրու ժողովուրդն ի յերկիրն
Սիւնեաց, ի պատասխանի Թղթոյն նոցա,
զոր այժմ գրեալ էին վերստին վասն Բաղ-
ասաար վարդապետին առնել Առաջնորդ
Տաթևու վանիցն իւրեանց: Որք և գան-
գատ ևս էին դրեալ զՅակոբ պետէն, որ այժմ
եկն աստ, Թէ կամէաք մեք ընդ Բաղասաար
վարդապետին գալ ի սպաս քո, բայց Յա-
կոբ պետն ի մէջ մեր և Մէլիք Շահնազա-
րին խարդախութիւն էարկ, վասն այն ոչ
կտրացաք գալ: Առ որս գրեաց սրբազան
վեհն, զի Թէ ստոյգ միաբանութիւն ունին
ի մէջ իւրեանց՝ և զնա կամին լինել Առաջ-
նորդ, ապա՝ բոլոր երկրով միաբանութեամբ
մահաաբ գրեսցեն ինքեան, և զով ոք կամին
յղեսցեն քահանայիւք և իշխանօք աստ, զի
Առաջնորդ արարեալ յետս յղեսցէ անդ:
Դանգի ասէ՝ Առաջնորդ ասացեալն ոչ եթէ
միոյ կամ Բ անձանց և կամ Ա կամ Բ գիւ-
ղի լինի Առաջնորդ, այլ մէկ բոլոր երկ-
րի և նորին վանիցն: Դուք որ զայդ խըն-
գիրդ առնէք՝ ընդէր միայն գրէք, (զի
միայն Դ կնիք գոյր ի վերայ Թղթոյն).
զի զիցուք Թէ՝ Առաջնորդ և՛ս առնեմք
զդա ըստ ձեր խնդրոյդ, ոչ ապաքէն յե-
տոյ պիտի յայտնի լինի, և բոլոր երկ-
րին տիրէ, և ի վանքն նստի: Այս ո՞ր-
պէս ծածուկ լինիլ կարէ: Եւ մանաւանդ՝
եթէ դուք բոլոր հասարակութեամբ միաբա-
նիցիք, և ասիցէք, մեք զայս ինչ մարդ կա-
միմք լինել մեզ Առաջնորդ, ձեզ ով ներհակ,
զի Թէ մեծք և Թէ փոքունք, հասարակաց
խօսիցն կունային, և ոչ մէկ կամ Բ ան-
ձանց: Ուրեմն ասէ՝ եթէ գոյ ի ձեզ միա-
բանութիւն, զոր ինչ առնէք՝ միաբանու-
թեամբ արարէք: Եւ վասն Յակոբ պետին
գրեաց Թէ՝ Թէպէտ եկն աստ, այլ մեք դեռ
չեմք ձեռնադրեալ զսա, այլ նստուցեալ եմք
ի խուց, և այս գրոյս մերոյ պատասխա-
նոյն նայիմք, մինչև ի ձէնջ կրկին Թուղթ

ոչ գայցէ առ մեզ, սա աստի չէ ելանելոց: Ի ձեռն նոցին փայեկին ի յունիս Ը:

.....

ՅԶԲ

Ձեռնադրիլն եւ դառնալն Սալմաստու Առաջնորդին եւ Մէլիքացն:

Ասացեալ եղև ի մայիսի ԺԳ վասն Սալմաստու Առաջնորդին եւ Մէլիքացն՝ թէ սակս տկարութեան սրբադան վեհին աստ մնացին: Իսկ այժմ ողորմութեամբն ամենազօրին Աստուծոյ փոքր ինչ թեթեացաւ սըրբազան վեհն տկարութեանէն: Վասնորոյ՝ ի յերրորդում կիւրակէին զինի հոգւոյ գալստեան՝ որ է տօն սրբոյ Էջմիածնի, ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զնոյն յիշեալ Ստեփաննոս վարդապետն, ի յԱռաջնորդութիւն սրբոյ Բարդուղիմէոսի Առաքելոյ վանիցն, եւ նորին բոլոր թեմին եւ վիճակին, եւ զարձոյց ի վիճակն իւր ընդ Մէլիք Ստեփանին եւ Մէլիք Ենկոյին: Առաջնորդական Կոնդակ եւ ետ նմա վասն եպիսկոպոսութեանն, դրելով ի նմա ըստ սովորութեան մերոյ զամենայն կանոնսն եւ զպայմանսն, զորս նա ի ձեռնագրին ուխտեաց եւ յանձն էառ: Որոյ եւ զօրինակն նա կնքեալ ետ մեզ վասն հաստատութեան ուխտին իւրոյ՝ որպէս եւ էր սովորութիւն:

Թուղթ եւ առ խօյայ Ահմատ խանն գրեցաւ, զայս ծանուցանելով նմա, թէ ահա ձեռնադրեալ դարձուցաք զՍտեփաննոս վարդապետն ընդ Մէլիքացն, եւ յանձնարարութիւն վասն նորին՝ եւ վանիցն: Եւ վասն Վանցի քարտաշ Աբրահամին, զոր ի զալն աստ անդ արգելեալ էր, գրեաց թէ՝ մեք զնա բերէաք ասա վասն բազմատեսակ հարկաւոր շինութեանց տան մերոյ, եւ զծախսն եւս տուեալ էաք՝ ի Վան. իսկ յայդր վատարերան անձինք թէ քնչ կերպիւ են ծանուցեալ քեզ չգիտեմք. եւ դու զնա յայդր մինչև ցարդ արդեկեցեր: Խնդրեմ զի յղեսցես աստ: Թուղթ եւ ի յՈրմի եւ ի շրջակայս նորին Դիւան Էպոյց պատմ. ԺԱ.

դրեաց, նախ ծանուցանելով զձեռնադրելն զՍտեփաննոս վարդապետն եպիսկոպոս, եւ առնելն Ասաջնորդ սուրբ վանիցն իւրեանց, եւ բոլոր երկրին (որոյ զմահասարն սոքա եւ էին կնքեալ), պատուիրելով զի յամենայն կողմանէ հպատակ կայցեն նմա. որպէս եւ ի յԱռաջնորդական Կոնդակոյն նորին եւս գրեաց: Այլև՝ նոյն տեղոյ Մէլիքն որ խուտավէրտի կոչիւր, ինքնագլուխ խառնիւր ի հոգևոր գործս օրինաց եւ եկեղեցւոյ եւ զչհասութիւնս յոլովս տայր առնել. ցուցանելով զգիր իմն ի սրբազան վեհէն, թէ ինչ հրամայեալ է հասից եւ չհասից վերահասու լինիլ. եւ վէքիլ է արարեալ զիս աստ: Իսկ մեք այնպիսի գիր ոչ էաք գրեալ նմա, այլ ասէին թէ՝ հարկաց յանձնարարութեան գիր է լեալ այն գիրն, զոր մեք ի ձեռն Գրիգոր վարդապետ նուիրակին մերոյ յղեալ եմք. որոյ ի լուսանցին գրեցեալ թէ՝ հասի եւ չհասի եւ օրինազանցութեանց այդ երկրիդ դու պարտիս վերահասու լինիլ: Եւ ասէին եւս թէ այն լուսանցի գիրն որիչ գիր էր, եւ թղթոյ հասարակ գրուածոցն անման էր: Զոր եւ մահասարով դրեալ էին անտի առ սըրբազան վեհն: Վասնորոյ դրեաց թէ՝ լուեալ եմք եթէ յայդր սիրելին մեր Մէլիք խուտոն եւ այլք՝ խառնին ի հոգևոր գործս եկեղեցւոյ, որոց սակս թէպէտ շատ սրտնեղեցայ, եւ զայսպիսի օրինազանցութեանց հրաման տուողսն պատժել կամեցայ, այլ այժմ խնայելով՝ ներեցի հայրաքար: Ուրեմն՝ այսուհետեւ մի ոք իշխեսցէ ի հոգևոր գործս եկեղեցւոյ խառնիլ, զի այդ գործ Առաջնորդին է: Մինչև ցայժմ չուներով Առաջնորդ՝ զայդ ինքնագլխութիւնդ արարեալ էք, այսուհետեւ այլ մի առնիցէք, այլ ամենայն գործ հոգևոր, թէ պսակաց՝ եւ թէ այլոց՝ պարտին հրամանաւ եւ գիտութեամբ ձեր Առաջնորդ Ստեփաննոս վարդապետիդ լինիլ. որում ներհակողքն մեզ են ներհակ. եւ զպատիժս են կրելոց: Այլ Բարսեղ անւամբ էրէց ոմն գոյր անդ, որ յոյժ չափազանց օրինազանցութիւնս եւ զայտնի լըրութիւնս առնէր, որ էր յոյժ ծեր՝ իբրու շամեայ: Յորմէ հոգւով չափ նեղեալ եւ զըզուեալ ժողովրդոցն, գրէին զգանգատ առ սրբազան վեհն, յայտնելով զոմանս լըրութիւնս նորա: Զի ինքն ի Տիւղեալայ ան-

ւամբ՝ Թուրքի դեղձ բնակեալ՝ մինչ վասն հարկաւորութեան՝ կամ դհիւանդս հաղորդելոյ խնդրէին, յապաղէր ի գնալ, և մինչ նոքա զայլ քահանայս տանէին, նա գնացեալ խանին մատնէր զնոսա, և տուգանել տայր։ Ուստի՝ վասն երկիւղի զայլ քահանայ չտանէին, և շատք ի ննջեցելոց՝ անհաղորդ մեռանէին։ Այլև՝ զանլուր չհասս առնէր սնխաիր, Եւ ի գնալն անգ նուիրակաց միւրոց կամ իւրեանց վանից Առաջնորդի յղեալ սևազլխին չթողոյր զբոլոր երկիրն և ժողովուրդան տեսանել՝ կամ շրջագայել ի նոսա. այլ զսուղ ինչ արգիւնս կերպիւ ինչ հասուցեալ նոցա, յետոյ ինքն լիսւլիւր ժողովէր և ուտէր, Եւ զայլ չարիս ևս զնմանէ վկայէին, զոր ոչ գրեմ աստ. և ապա խնդրէին, զի մի արասցէ նմա յայտնի ինչ. զի խանին ասէ՝ և զմեզ աւերել տայ ասէին։ Այլ հնարիւ ինչ տար ամենեկին ի սուրբ Աթոռգ, և այլ մի թողուլ դառնալ յետս, Եւ պատճառ զայս զիր ասէին ի խընդրելզ զսա թէ՛ զու ուխտաւոր ես սրբոյ Աթոռոյս, եկ և կատարեա զքո ուխտդ, և եթէ ոչ եկեսցես, այլ չուսիս հրաման քահանայութիւն առնելոյ. զի Գ անգամ եկն ասէին մինչև ի Սալմասա գալ ի սուրբ Աթոռգ, և փոշիմանեալ դարձաւ յետս։ Վասնորոյ՝ և սրբաղան վեհն ըստ նոցին խնդրոյն գրեաց ժողովրդեանն թէ լուեալ եմք զհամբաւ ծերունի տէր Բարսեղին, և կամիմք տեսանել, Եւ լսեմք թէ՛ ինքն ևս ուխտ ունի աստ գալոյ, Թող եկեալ զիր ուխտն կատարեսցէ. և մեք ևս տեսցուք, և փառաւորութեամբ զարձուցուք։ Իսկ եթէ ոչ եկեսցէ, չուսի հրաման քահանայութիւն առնելոյ, և ով ոք զնա իբրև քահանայ ընկտլցի, զնա ևս բանադրելոց եմք, զի նա լուծեալ է ի կարգէն, թէ չգայցէ, Թուղթ ևս առ նոյն տէր Բարսեղն գրեաց ըստ նոյն ոճոյ, և հարկեաց գալ, Իսկ թէ ոչ եկեսցես ասէ, լուծեալ ես ի կարգէդ, և չես քահանայ, Եւ յոյժ հարկ առ այս, Եղաք զայս ի հասարակ թղթոջն, զի տացեն նմա, և զհասարակ թուղթն տուաք տէր Ներսէսին, տանիլ ընդ իւր։ Եւ զի պակասութիւն շատ գոյր մեզ՝ սակս մասցուի և իւղի։ Զի ի Վանայ երկրէն ոչ գայր, իսկ ի Բայազիտու երկրէն ևս յայլ տեղեաց եկեալքն չլինէին բաւական։ Զի թող զբնական րազմութիւնսն

միաբանից՝ և վարձաւորաց՝ և երթեկեաց,
գոյին ևս բազմութիւնք գործաւոր մշակաց
և վարպետաց ի վերայ յօլովից շինութեանց,
զորս առնէաք՝ և առնելոց էաք Տեառն շնոր-
հիւ, թէ աստ՝ և թէ ի յՕշական, վասնորոյ
գրեաց դ'Կոնդակ ժողովարարութեան մաս-
ցուի՝ իւղի և պանրի, ի վերայ Սալմաստու՝
Հախբատու և Որմու, և զձմսնցի նորրն-
ծայ տէր Յակոբ Աբեղայն յղեաց անդ այսու
Կոնդակաւ՝ ընդ Մէլիքացն և Առաջնորդին,
առ ի ժողովել և բերել, եւ նոքա յանձն ա-
ռին առատութեամբ ժողովել տալ և յղել
աստ, իւրն Ստեփաննոս վարդապետն և տէր
Յովորն և Մելիքներն ի յուսիս ժԱ:

329

Առ Արփայ Հերակլ վասն սէր եսայուն,
գոր խնդրեալ էր արձակել:

Թիֆլիզու Վանքի եկեղեցւոյ տէր Ղա-
ղարն՝ որ գնաց աստի ի մայիսի ԺԴ, հա-
սեալ էր ի Թիֆլիզ՝ և զամենայն թուղթսն
յիւրաքանչիւր տեղիսն տուեալ։ Ձթուղթ
Հախպատու Առաջնորդ Աբրահամ վարդա-
պետին ևս իւրեան էին տուեալ, եւ մինչ
գիտացեալ էին զբանադրելն չիք նսայուն՝
նա ինքն՝ և այլք, ապա՝ նոյն նսային և
Աբրահամ վարդապետն ծանուցեալ էին իսկ
Արքայն գրեալ էր այժմ գազեքս առ սրբա-
զան վեհն, արձակել զնա։ Եւ որ դրեալ էր
սրբազան վեհն Աբրահամ վարդապետին ի
բաց վարել զնա յինքնէ, այժմ գրէր Ար-
քայն թէ՛ մերով հրամանաւ առնէ նմա վէ-
քիլութին, ի կառավարել զգործսն Հախ-
պատու Վասնորոյ և սրբազան վեհն գրեաց
ի պատասխանի թղթոյն զթուղթ առ Ար-
քայն Հերակլ, և վասն խաթեր նորա նե-
րեաց չիք նսայուն, գրելով թէ՛ ահա քեզ
բաշխեցի զգործին վնասն, և արձակեալ է ի
բանադրանացն, թող զիւր կարգն պաշտեսցէ։
Զի մեք րանադրանաց գիր ոչ էաք գրեալ առ

նա յաակապէս, այլ միայն բարկացեալ էաք, այժմ ահա քեզ բաշխեցի զնորին սուշն: Իսկ և՛ զմէկ թուղթ ևս Արքայամ վարդապետն էր դրեալ առ սրբազան վեհի սպասաւոր Մկրտիչ վարդապետն, ի չքմեղս լինելով, թէ մեք ոչ ազդեցաք Արքային, այլ ինքն Արքայն իմացեալ՝ ղթուղթն խնդրեաց և ետես, և զիրիջայս գրեաց առ սրբազան վեհին արձակել զնա, քանզի՝ նորին հրամանաւն առնէ նա մեզ վէճիլութիւն: Եւ խընդրէր սա ևս զի արձակեցէ զնա սրբազան վեհն: Եւ գրէր ևս թէ կամէր Եսային գալ յոսա սրբազան վեհին, այլ այժմ չեթող Արքայն վասն հարկաւորութեան դործոց վանիցն. յետ քանի աւուրց ես գալոց եմ, և զնա ևս ընդ իս բերելոց: Ուստի՝ ղթուղթ մի ևս Մկրտիչ վարդապետն դրեաց առ Արքայամ վարդապետն և պատասխանի թրղթոյն ըստ հրամանի վեհին թէ՝ դմա յատուկ բանադրանք չգրեաց սրբազան վեհն, այլ գրեաց թէ՝ մեք զդա ի վաղուց բանադրեալ եմք, դու առ քեզ մի պահեր, այդ հրքան բան էր, որ Արքային ծանուցիք, և աստ իրիջայ դրել ետուք: Արդ՝ ահա վասն խաթեր Արքային ներեաց նմա սրբազան վեհն, և բաշխեաց Արքային զնորին սուշն, և չէ այսուհետեւ բանադրեցեալ նա: Դու եթէ կամիս առ քեզ պահել ահանա և զի՞նչ գործս կացուցանել կամիս կացո: Իսկ որ գրէր թէ գալոց եմ, (որ գայր եպիսկոպոս ձեռնագրի), գրեաց առ այն թէ՝ այժմ մի գար: Զի սրբազան վեհն փոքր ինչ տկարութիւն ունելով՝ զնաց ի յեայլայ, և Դ ամիս աւելի անգ է լինելոց: Եթէ եկեսցես, մնալոց ես դատարկ նստեալ յերկար աւուրս: Ուրեմն՝ առանց մեզ իմաց առնելոյ՝ կամ մինչև մեք քեզ ոչ գրիցեմք, մի եկեսցիս: Յրդեցան ի ձեռն նոցին յղեալ փայեկին ի յուսիս ԺԴ:

ՅԶԴ

Տալ սրբազան վեհին զնուխի եւ զիւր Երզնկայսն Իւրայել կաթողիկոսին:

Ըստ որում խոստացաւ սրբազան վեհին Իւրայել կաթողիկոսին շահել զինքն, և զբաժին իմն տալ ինքեան ի Շրուանու երկրէն, այժմ գերկիրն Նուխույ և զիւր ամենայն շրջակայ զասպալայս և զգիւղորսյան ետ նմա, զայն ամենայն, որոց միանգամ տիրէ իշխողն Նուխույ: Զի թէպէտ կամեցաւ յառաջ սրբազան վեհն այնպէս լինիլ, զի երկրականքն զիւրեանցն ուրակութիւնն ժողովեալ՝ կիսեսցեն, զկէսն տացեն Յովհաննէս կաթողիկոսի նուիրակին, և զկէսն տացեն Իւրայել կաթողիկոսի նուիրակին որպէս և յառաջ քան զայս գրեաց ևս զսոյն Յովհաննէս կաթողիկոսին. այլ յետոյ մտածեաց, զի վէճ և կռիւ շատ լինի ի մէջ նոցա ի կիսելս զարդիւնսն, և ժողովուրդքն ևս զայթայկղին, վասնորոյ այժմ այսպէս ետես պատշաճ, զի Նուխի իւր շրջակայիւքն Իւրայելին լիցի, և Շամախի և Դարբանդ՝ և Բաքու՝ իւրեանց թեմօք և գիւղօրէիւքն, Յովհաննէս կաթողիկոսին լիցի, զի թարց կուուոյ վայելեսցեն: Զկոնգակ ես այսր տղազաւ գրեաց ի վերայ Նուխույ և իւր շրջակայիցն, և ծանոյց զայս, դրելով թէ՝ դիտէք թէ յայսքան ամա որքան վէճք և զըլխացաւութիւնք և գայթակգութիւնք եղեն, որք էին յաղազս երկնղեալ կաթողիկոսացն տանգ Աղուանից: Որք երկոքեանքն ևս թէպէտ մեղադրելիք և ապօրինաւորք էին, ըստ այնմ, զի ընգգէմ միմեանց և առանց հաւանութեան բոլոր երկրին, և թարց գիտութեան կաթողիկոսացն սրբոյ Աթոռոյս ձեռնագրեցան. այլ յետոյ Յովհաննէս կաթողիկոսն Բ կերպիւ զիրաւունս ունեցաւ, մի՛ Բ անգամ ի սուրբ Աթոռս եկեալ՝ մեզ հնազանդեցաւ, և մերով հրամանաւն ընկալաւ զհաստատութիւն կոչմանն իւրոյ, և միւս ևս՝ զի ի սուրբ Աթոռն Գանձասար դտանեցաւ նստեալ: Իսկ Իւրայել կաթողիկոսն զայսոսիկ ոչ առնելով՝ յերկար ժամանակս ներհակեցաւ մեզ և սրբոյ Աթոռոյս, վասնորոյ՝ և մեք՝ զնա խոտեցաք, և բանագրեցաք, և զՅովհաննէս

Կաթողիկոսն հասաաանցաք՝ որպէս և գիտէք, Իսկ այժմ որովհետև Իսրայէլ կաթողիկոսն ևս մեզ հնազանդեալ՝ եկն ի սուրբ Աթոռս և առ մեզ՝ մեծաւ զղջմամբ և մեղայիւ, վասնորոյ՝ և մեք արձակեցաք զնա, և ընկալաք ի սէր: Եւ զի չունէր ըսա իւրոյ բաւականին զապրուստս, վասնորոյ՝ զսիրելի որդիսդ մեր (որք ի բնէ տէրունի էք լեալ սրբոյ Աթոռոյս): շնորհեցաք եղբօրն մերոյ Իսրայէլ կաթողիկոսին. զի նա հովուեսցէ զձեզ և կառավարեսցէ. և դուք զնուիրակութեան արգիւնսն ձեր նմա տալիք: Բայց այսու պայմանաւ, զի որքան Իսրայէլ կաթողիկոսն կենդանի է, այսպէս մնասցէ, և դուք նմա ծառայեսցիք: Իսկ մինչև Իսրայէլ կաթողիկոսն վախճանիցի, յայնժամ, թէ մի կաթողիկոս լինիցի յայդ երկրոջ, դուք ևս նմա ծառայեսցիք: Իսկ եթէ այլ ևս երկու կաթողիկոսք լինիցին, յայնժամ դուք ևս մի հնազանդիցիք նոցա, և ոչ միոյն ի նոցանէ: Այլ սրբոյ Աթոռոյս ծառայեսցիք. և ի ներքոյ սորին իշխանութեան միայն մնասցիք, որպէս և ի բնէ տէրունի էք լեալ սրբոյ Աթոռոյս: Զի որպէս լուեալ էք ասէ յառաջ՝ և այժմ տեսիք, երկճղի կաթողիկոսունքն միշտ ի ներքոյ անիծից են լեալ՝ ինքեանք և պատճառք և ընդունօգէ իւրեանց: Ուրեմն՝ դուք ի կցորդութենէ այսպիսեաց անիծիցն փախելով՝ զհրամանս մեր հոգևոր կատարեսցիք: Օրինակրն է ի ըլլորազրահամար տետրոջն, յերեսն ԶԶԹ:

Գրեաց զԹուղթ ևս առ Իսրայէլ կաթողիկոսն, և զայս Կոնդակս յղեաց առ նա, և գրեաց թէ ահա ըստ պայմանի և ըստ խոստման մերում, թարց ուրուք միջնորդելոյ՝ շնորհեցաք քեզ զերկիրն Նուխոյ իւր շրջակայիւքն: Զոր բարով վայելեա որքան կենդանի ես դու, և իմա լաւապէս, զի վարկաւորադի էր մինչև ցարդ միջնորդութիւնն առ մեզ սակս այդր խնդրոյն: Եւ թէ՛ ահա ըստ խոստման մերոյ զքեզ այդպէս շահեցաք, տեսցուք թէ՛ և զՅովհաննէս կաթողիկոսն և զիւր կողմնացիսն ևս որպէս եմք շահելոց, զի դիւրաւ զերծցի գլուխ մեր ի ցաւոց նոցին ևս:

Այլ և ի ներկայումս գիր եկն ի զԶմիւռնոյ նուիրակ և Առաջնորդ Եսայի

վարդապետէն որ ընդ այլ որպիսութեանց գրէր և զայս, զի Գեանջեցի Մնացական ոմն ի Հնդկաց երկրէն գնացեալ ի Հօլանդեա, (գոր կարծէաք այն Մնացականն լինել՝ որ յառաջ ի Զինու երկրոջն էր՝ ի Գանգուս դասապայն, որ յիշեցեալ գոյ ի դեկտեմբերի ԻԹ, որ յայնժամ տուրս ևս էր տուեալ սրբոյ Աթոռոյս): (Յլ՞օգ), գրեալ էր Զմիւռնն առ Եսայի վարդապետն մեծաւ ազերսանօք զխնդիր, զի գրեսցէ սրբազան վեհին իմանալ թէ՛ կինն իւր ժող է ի Գեանջայ թէ ոչ: Եւ նա գրեալ էր, և խնդրէր ի սրբազան վեհէն շուտով գրել անդ՝ և տեղեկանալ, և գրել ինքեան, զի և ինքն նմա գրեսցէ: Զի կամք նորա մյն էր, որպէս զի թէ կինն կենդանի է, եկեսցէ ի Գեանջայ, եւ ինքն էր Համաց. որոյ զազգայինսն ևս գրէին, զի էր Հոռուստամենց Աթայի որդի Ներսէսի որդին: Վասնորոյ՝ և սրբազան վեհն կատարելով զխնդիր նորին զփուռուլայ գրեաց առ Իսրայէլ կաթողիկոսն, ոչ յայտնելով զայն թէ կենդանի է Մնացականն, և կամի յայդր գալ, (զի մասածեաց թէ գուցէ զխաբէութիւն իմն գրեսցեն առ ի բերել զնա անտիւ) այլ միայն զազգատոհմն նորին և զնշանսն գրեաց, և հարկեաց՝ զի իմացի թէ՛ ողջ է կինն նորա, թէ մեռեալ և զստոյզըն գրեսցէ ինքեան: Երկու ձիւաւոր փայակ ևս վարձեալ յատկապէս այսր աղագաւ յղեաց, զի փութով բերցեն զպատասխանին, զի ի Զմիւռնոյ յատուկ փայակ եկեալ՝ աստ նստէր, և սմա գրեաց թէ՛ յոյժ հարկաւոր է, շուտով գրեա զորպէսն. որոյ զվասն էրն և զկատարեալ որպէսն յետոյ գրելոց եմք՝ մինչ զու զստոյզն գրեսցես: Փուռուլայ ևս դարձեալ այսր աղագաւ սմա գրեցաք զի յայլ գրոյ ևս ծանեաք զորպէսն ազգատոհմին նորա, և գրեցաք սմա: Ելին Մկրտում և Յովակիմ փայակքն ի յունիս ԺԳ:

626

Առ Հեռակ Սբայն, զի հրամայեցէ
Յարութիւն տղային զտունն տանիլ ի
Մօզսօփ:

Հաստորում ի յապրիլի Լ խոստացաւ
սրբազան վեհն Յովսէփ վարդապետին՝ գրել
առ Հերակլն Արքայն վասն Յարութիւն
տղայի տանն, զի հրամայեցէ նմա տանիլ
ի Մօզսօփ, այժմ զթուղթ գրեաց առ Հե-
րակլ Արքայն, խնդրելով՝ զի հրաման տացէ
նմա տանիլ անդ գտունն իւր. գրելով զայս,
թէ զգորին հայրն մեր նախկին հայրապետքն
են ազատեալ ի գերութենէ, ե մինչև ի
մեր ժամանակս ծառայէր սրբոյ Աթոռոյս,
և որդին ևս ի մեր դպրատանն էր: Իսկ ի
մեր աւուրս եկն յայդ կողմունսդ, և աղայն
գնացեալ ի կողմունսն Ռուսաց, ի Մօզսօփ
քաղաքն է հանդիպեալ. ե տեղւոյ ժողո-
վորդքն ասացեալ են զմա զնալ ի մէջ իւ-
րեանց, և լինիլ ինքեանց քահանայ: Որք և
առ մեզ ևս գրեալ էին զխնդիր, զի յղես-
ցուք զդա տամբն իւրով անդ ի մէջ նոցա
ի քահանայ լինիլ ինքեանց: Զի որովհետեւ
նորաժողովք են, և յայլ և յայլ տեղեաց,
չունին ինքեանց ըստ բաւականին քահա-
նայ, վասնորոյ՝ խնդրեմ հրամայել զմա գնալ
անգ: Ետ զայս նոյն Յարութիւն տղային, ե
գրեաց ևս վասն նորա զթուղթ առ Թիֆլի-
զու Առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն,
ծանուցանել զոր ինչ վասն նորա առ Ար-
քայն, և պատուիրելով՝ զի ինքն ևս հոգ
տաքցի վասն տանելոյ նորին գտունն: Թուղթ
ևս օրհնութեան և շնորհակալութեան առ
սորին փեսայ Սարգիսն գրեաց ի Ղլլար,
որ վասն նորոգութեան սեանց սրբոյ եկե-
ղեցւոյն իբր օգնութիւն առնելով գրամ
էր յղեալ, (որպէս յապրիլի Լ ևս ասացաւ).
(Ն պ՝) ե փեսային ևս ասացեալ էր, զի
աստ ևս դիշատակաշինութիւնսն տեսեալ,
եթէ պատշաճ տեսցեն, ևս աւելի տացէ: Որ
և ետ աստ ևս ի կողմանէ փեսային զգրամ,
այլ ևս վասն սեանց եկեղեցւոյն: (Գ ե՝)
այլև՝ աշահամբոյր (ա ե՝) ե ժամուց (ա ե՝)
ևս էր յղեալ ընդ աներ որդւոյն իւրոյ նոյն
Յարութիւն տղային, որ և մատաղ ևս էր

ասացեալ առնել աստ՝ զոր արար. որոց ա-
մենիցն աղագաւ գրեաց զշնորհակալութիւն
և օրհնութիւն: Որովք ել Յարութիւն սարկա-
ւազն՝ (որ աստ ձեռնադրեցաւ) ի յունիս ժն:

Եկաւ հասաւք ի Պօլիս, եւ ի Շապիօն
Ղարաճիսար:

Ի Պօլսոյ ի Բէկօղլի կոչեցեալ թաղն
Բ ուխտաւոր տղայք էին եկեալ: Որք ի յո-
մանց բարեպաշտ անձանց զաջահամբոյրս
էին բերեալ: Ուստի՝ զրեցաւ թուղթ առ
Մանուկ ոմն, (դ) ձեռամբ Գերօք տղային:
Իսկ ձեռն. Թօմասին, թուղթ առ ուստայ
Թօմայն, (ա) և առ մի ոմն այր՝ (որոյ ա-
նունն չէր յայտ, ուստի՝ և գտեղին անուանն
թողաք բաց): (ր) Որք առեալ գնացին:

Թուղթ ևս ի Շապիօն Ղարաճիսար առ
Օղիտայ անուամբ կին ոմն, որ ձեռամբ տի-
րացու Կարապետին աջահամբոյր էր յղեալ:
(ր) Զի անտի ևս Բ տղայք յուխտ էին ե-
կեալ: Ելին ի յունիս ժն:

627

Վասն թղթասանն թուղթ հասաւակ՝
սալ զգորաճիւն:

Եւ զի վասն թղթատանն աստ չգտա-
նիւր ըստ բաւականին շորահին՝ ի քթանէ
կամ ի բամբակէ՝ յորոց լինէր թուղթ, և
ժողովելն աստի և անտի՝ էր յոյժ գթուա-
րին և անձեռնհաս: Զի դրամով դնել ոչ լի-
նէր, և այլ ինչ կերպ և հնար չգտանէաք:
Ուստի՝ այժմ զայս գտաք հնար, զի Կիւրեղ
անուամբ զերձակ ոմն յղեցաք. կամ դրա-
մով՝ կամ այլ ինչ դիւրաձեռն հնարիւք ժո-
ղովել զշորահին վասն թղթատանն, և բե-
րել աստ: Որ գնաց այժմ ի կողմունս Ալաշ-
կերտու, Բասենու, և Ախլցխայու, և Կար-
սայ, և այլ նոցին մերձակայից: Վասնորոյ՝
գրեաց ևս ընդ սմա զթուղթ օրհնութեան

հասարակապէս, զի ուր և հանդիպեացի, օգնութիւն արասցեն, տալով ղշորահին վասն թղթատանն, առ ի լինիլ նիւթ թղթոյն, Յետ այսր ի Յօշական գնացաք ի յեալայ ի յունիս ԺԵ:

62Է

Ի Պօլիս, ի Ձմիւռին, ի Թօխաթ, եւ ի Կարին թուղթ: Նաեւ ի Հալապ:

Ի յայս յիշեալ տեղեացս՝ քանիցս անգամ թուղթք ժամանեցին առ սրբազան վեհըն, որոց զպատասխանիսն այժմ զրեալ յղեաց, որք ահա գրին ի ներքոյ:

Թուղթ առ նուիրակն մեծին Պօլսոյ Միւնաս վարդապետն, որ ի Թօխաթու գրեալ էր զիւր որպէսն առ Մկրտիչ վարդապետն, եինքն ի յապրիլի ԻԶ մտեալ ի մեծն Պօլիս, գեո ոչ գրէր զհասանելն անդ: Այլ Մուրտիկեան Խօջայ Նազարէթն էր ծանուցեալ զհասանիլն նորա անդ: Որում այժմ յիշեցոյց զգրելն առ ինքն զթուղթ ի մարտի Ի, վասն փօլիցային՝ զոր արար ի վերայ պատրիարքին տալ Զուղայեցի տէր Յովհաննիսի որդի տիրացու Ստեփաննոսին (եհհա) որ էր Բաղդատու գրամն՝ որ ի յէմիադեան Խաչիկ աղայէն էր եկեալ ի Հնդկաց, եւ Արահամ վարդապետի գրամն. (ցճը) և սմա եւ գրեաց՝ զի թէ առեալ ես իցէ, ի պատրիարքէն և տուեալ Նազարէթին, այժմ ի Նազարէթէն յետս առեալ նմա տացէ: Որոյ աղագաւ այժմ եւ գրեաց կրկին հարկ, զի թէ գեո չիցէ առեալ եւ տուեալ Ստեփանի մարդոյն, այժմ այնպէս արարեալ մեզ գրեսցէ: Եւ վիճոյն՝ զոր առնէին ի Պօլիս մերայինքն ընդ Ախթարմայիցն, (որ յապրիլի ԺԱ յիշեցաւ ի թղթոջ Առաքելին և Աիմէօնին, եւ սա եւ գրեալ էր ի Թօխաթու), էհարց զորպէսն, թէ այսպիսի ձայնս լսեմք այտի այլ եւ այլ կերպիւ, եւ պատրիարքն եւ կարճառօտ մեզ գրեալ էր. դու զստոյղն մեզ ծանուցեալ որ վասն Ախթարմայից՝ և այլ եւ անկարգ բանից գրեաց ընդ ինքեան զթուղթ-

թրս պատուիրական և խրատական առ հասարակութիւնն, եւ առ իշխանսն եւ առ բահանայսն, եւ առ պատրիարքն, եւ առ այլ յատուկ անձինս, էհարց այժմ թէ՝ ընթերցան և զինչ ասացին, և յառաջացուցանել կամին զհոգեոր հրամանս մեր՝ թէ ոչ, եւ հարկեաց գրել զորպէսն: Մանաւանդ վասն երուսաղէմացոցն որ բանս գրեաց իշխանացն, գրեաց գրել զորպէսն, թէ զի՞նչ արարին, եւ զինչ ասացին: Եւ վասն մեծի պատմագրին զոր ի փետրուարի ԻԷ և այլ յառաջ գրեաց պատրիարքին յղել, այժմ սմա ևս պատուիրեաց, զի առեալ յղեացէ զայն փութով ի սուրբ Աթոռս ընդ հաւատարիմ եկողաց: Եւ յոյժ հարկ առ այս, զի մի զանց արասցէ որպէս պատրիարքն: Փոխուլայ եւ գրեաց առ Միւնաս վարդապետն, վասն օրացուցի օրինակին հարցանելով՝ (զոր ի փետրուարի ԻԷ ընդ իւր տարաւ) թէ զինչ առնեն, տպեն թէ ոչ, եւ զի՞նչ ասեն: Եւ վասն Թօխաթ վախճանեալ տէր Մատթէոսի ընչիցն եւ գրեաց հարկ, զի իմացի թէ Քրիստոս է, եւ առ Քիւ, եւ որքան, և զինչ կամին առնել, եւ գրեսցէ ինքեան: Եւ վասն հին և նոր՝ մեծ եւ մանր գանձանակացն սրբոյ Աթոռոյս որք գոյին անդ, յառաջ ի գնալ սորա անդ ի փետրուարի ԻԷ, գրեաց զորքոսն և զանուանսն, եւ ետ նմա: (Որ եւ ի փոխուլայոյ պատրիարքին եւ յիշեցաւ յայնժամ մասամբ): Այժմ եւ գրեաց զպատուէր, զի զորքանս նոցին, եւ ուր լինելն, եւ զգանձապետաց անուանսն՝ իմացեալ գրեսցէ: Մանաւանդ՝ պատուիրեաց ի ծածուկ եւ խոստովանօրէն հարցանել զհին եւ զսոր գանձապետսն, եւ իմանալ թէ՝ որքան Զաքարեա վարդապետ անդ նուիրակ է գնացեալ, զորքան արդիւնսն հասուցեալ նմա: Այլ եւ զորպէսն եւ զաղէտս Հալապու ժողովրդեանն, ծանոյց սմա լիովին: Որք եւ այժմ գրեալ էին զթուղթ աղերսանաց առ սրբազան վեհն, առնել ինքեանց զկատարեալ իմ հոգս: Բանգի որ գրեաց սրբազան վեհն ի հոկտեմբերի Ը առ պատրիարքն եւ իշխանսն Պօլսոյ՝ զի վասն նոցա զհոգս ինչ արասցեն, նոքա այսքան միայն էին արարեալ զհոգս, զի Առաջնորդն նոցա ի պատրիարքէն կարգեսցի, եւ մեռնն ի Սասն երթիցէ: Իսկ Հալապիքն բողոքէին թէ՝ մեք այլ ոչ հնազանդիմք

Սասյ, այլ էջմիածնի՝ և նորին կաթողիկոսին եմք հնազանդ, և ի նմանէ պարտի դալ մեզ մեռոն: Զի թէ այսպէս ոչ լիցի, ժողովուրդք տեղւոյս ցրուին, և եկեղեցիք մեր անկանին ի ձեռս Ախթարմայից, և շատք ես թերահաւատին և յախթարմայութիւն դառնան: Զայս այսպէս բողոքէին, այլ ոչ դոյր լսող. ուստի՝ այժմ ես կրկին դրեալ էին սրբազան վեհին զգիր աղերսանաց, տեղւոյն Առաջնորդ Դէորդ վարդապետն, և քահանայքն, զի զհոգս ինչ արասցէ: Ուստի սրբազան վեհն զրեաց առ նոսա զմխիթարութիւն (որպէս ասելոց եմ ի ներքոյ). և սմա ես զրեաց հարկիւ, զի և ինքն հող տարցի անդ նոցա բանին, և ուր և դիպեսցի ի կողմանէ նոցին առարկութիւն, ինքն ես խօսեսցի, առնել նոցա ըստ հայցուածոց նոցին: Եւ զորպէս լինելն՝ ծանուցէ ինքեան: Այլե՛ քան զայս յառաջ դրեալ էր պատրիարքն առ սրբազան վեհն զտօնացոյցս յղել անդ: Ուստի զրեաց սմա թէ՛ մեք յառաջ առ Նաղարէթն եմք յղեալ. իմն թէ՛ զի՞նչ է արարեալ, և այլ ես գոյ թէ՛ ոչ: Եւ եթէ տօնացոյց է պիտոյ՝ գրեա մեզ ասէ՛ զի յղեսցուք: Եւ այլ առ այսորիկ բանք: Թուղթ ես առ Ուռումէլու նուիրակ Յովհաննէս վարդապետն զրեաց, ի պատասխանի երկուց թղթոցն: Որոց մինն ի ղեկտեմբերի է էր գրեալ, և զմինն ի մարտի Ին, որք յետ գնալոյ Մինաս վարդապետին աստ հասին մի զկնի միոյ: Բայց զի ընդ Մինաս վարդապետին գրեցաւ առ սա թուղթ ի փետրուարի Ին, վասնորոյ՝ առաջին թուղթն մինչ էհաս, պատասխանին յետացաւ մինչ և ցարդ: Իսկ յետին ի մարտի Ին գրեալ թուղթն ևս մինչ էհաս այժմ, գրեաց ապա զպատասխանիս երկուցն ի միասին: Եւ զի զՈւռումէլու երկիրն զերծեալ էր, և ի Ղրիմ գնալ ոչ կարէր վասն Ռուսաց հինին որ անդ՝ և զրգոնելոյ պատերազմին նորապէս, վասնորոյ՝ եկեալ էր ի Պօլիս, և զայս թուղթքս անտի գրեալ, և զթաւթարն նուիրակութեան ևս յղեալ առ սրբազան վեհն, առ ի գիտել զորքանն արդեանց իւրոց: Յորոց զոր ինչ հասուցեալ էր առ Նաղարէթն և առ պատրիարքն, զրեալ և ծանուցեալ էր այժմ: Ուստի՝ ևս սրբազան վեհն՝ վասն առ պատրիարքն հասուցելոյն որովհետեւ յառա-

ջագոյն էր դրեալ զմիամտութիւն և զզապղ, (որպէս ասացաւ ի սեպտեմբերի ԺԴ, և ի փետրուարի Ին), այլ ոչ յիշեաց զայն այժմ: Իսկ վասն առ Նաղարէթն հասուցելոյն: Նապղ գրեալ յղեաց ի Կարին առ Մուրտիկեանց Խօջայ Առաքելն և տիրացու Սիմէօնն, (որպէս ի նոցին թղթոջն ասելոց եմ ի ներքոյ), զի ինքեանք տեսեալ յղեսցեն ի Պօլիս առ Նաղարէթն, զի տացէ նմա, և զիւր զապղն առնուցու: Քանզի՛ բաց ի յառաջին հասուցելոցն առ նա, (ա) (ա) որոց միոյն աղագաւ յղեցաւ առ նա զապղ ի ՌՄԻՆ թուղթն և ի ղեկտեմբերի Դ, (զորմէ ինքն ևս գրէր թէ՛ հասեալ է ինձ), իսկ վասն միւսոյն նոր զապղ խնդրէր, որոյ աղագաւ մեք միամտութիւն էաք գրեալ ինքեան ի ՌՄԻԶ ի մարտի ելն՝ և ի սեպտեմբերի ԺԴ, զոր ծանոյց սմա, և կրկին միամիտ արար, այժմ սա նորապէս հասուցեալ Նաղարէթին զգրամն (դժ) և ի նմանէ զապղ առեալ: Ուստի՝ այժմ զայս զապղս յղեաց ի միամտութիւն նմա, թէ՛ վասն հնոցն կրկին, (ա) (ա) և թէ՛ վասն նորոյն, (դժ) զի միամտեսցի, և զՆաղարէթի զապղն տացէ իւրեան: Զայս ամենայն ի զապղն ուրոյն գրեաց, և ի բարեազիրն ուրոյն, զի միամտեսցի: Եւ զի այլ ոչ կարէր ի Ղրիմ գնալ՝ որպէս ի վերն գրեցաք, վասնորոյ գրեաց գալ ի սուրբ Աթոռս: Եւ զի գրէր թէ՛ մասն ինչ գոն առիս յարդեանց իմոց: (աճիէ) Դրեաց՝ զի կամ ոսկի շինեալ բերցէ ընդ իւր, և կամ զայն ևս տացէ անդ Նաղարէթին, և զապղ առեալ ի նմանէ՛ ընդ իւր բերցէ: զի մեք ի Կարին առցուք յեղբարց նորին: Եւ գրէր ևս՝ թէ՛ գեռ ի յՈւռումէլի արդիւնք գոն ինձ մնացեալ: (ա) Զոր մեր կարծելով թէ՛ այն ևս որիչ իցէ, գրեցաք, զի զայնս ևս ոսկի շինեալ ընդ իւր բերցէ ընդ միւսն: Եւ որ ի սեպտեմբերի ԺԴ զթուղթ գրեաց առ Իսմայիլցիսն վասն իւրեանց մեզ տալիք դրամոյն, սա գրէր թէ՛ չկաբացի յղել վասն հինին Օսմանցւոց որ անդ ընդդէմ Ռուսաց: Ուստի՝ էհարց՝ թէ՛ յղեալ է մինչ և ցարդ, թէ՛ հչ: Նոյնպէս և վասն Քրտիկանու եկեղեցւոյ գանձանակադրամին (շի) որ գիր գրեաց ի Վառնայ առ տիրացու Դրիգորն, ի սեպտեմբերի ԺԴ, (զորմէ այժմ ոչինչ գրէր սա), էհարց՝ թէ՛

ճրպէս արարեր: Եւ զի վասն սրբոյ իջման տեղւոյն ա ազնիւ վարագոյր էր յղեալ, կըրկին արծաթեայ օղիք եւ աղեսիւք, մինն ի վերայ վարագուրին կարեցեալք, եւ միւսն ուրոյն ընդ նմա, վասն ի շամփուրն անցուցանելոյ: Զոր ձեռամբ Նազարէթին յըղեալ էր ի Կարին, եւ անտի հասուցեալ էին առ Գէորգն ի Կարս, եւ մեզ էր հասանելոց, (զոր ինքն Գէորգն էր բերեալ ընդ իւր ի Կարնոյ): Ուստի՝ գրեաց սմա զմիամտութիւն: Յղեաց զայս, եւ զՄինաս պետինն առ Նազարէթն տալ նոցա:

Թուղթ ես առ նոյն Մուրտիկատէ Խօջայ Նազարէթն գրեաց՝ ի պատասխանի թղթոյն, որ գրեցեալ էր ի յապրիլի ԻԶ: Որ սակս անգ հասանելոյն Մինաս պետին էր գրեալ, վասնորոյ գրեաց զնորհակալութիւն եւ օրհնութիւն, զի զայլ որպիսութիւնս ես էր գրեալ հարազատութեամբ: Եւ զի սրբազան վեհն վասն Մինաս վարդապետին զյանձնարարութիւնս էր դրեալ սմա, գրէր թէ՛ ես միշտ ծառայեալ եմ սրբոյ Աթոռոյդ եւ Աթոռայնոցդ, եւ ես ծառայելոց եմ, բայց թէ սա ես զԳէորգն ծանիցէ, այլ չեմ խառնելոց բնաւ ի բանս եւ ի գործս սոցա, եւ ոչ մօտելոց: Գրեաց թէ՛ դա ըստ մերում պատուիրի նախապէս եւ հարկաւորաբար զքեզ է ճանաչելոց, եւ ոչ զայլ ոք, դու զայդպիսի կարծիս մի առնել: Եւ ի նորոյ ես յանձնարարութիւն գրեաց վասն նորա: Եւ ըստ գրեցելոյ սրբազան վեհին, տուեալ էր Զամջի օղի Գետրոսին զԲձի դուռն, եւ ի նմանէ զգապղ առեալ եւ յղեալ առ մեզ, որոյ սակս գրէր թէ՛ ընդ Առաքել եղբօրս հաշուեմ: զոր եւ սրբազան վեհին այնպէս արարեալ՝ գրեաց առ սա զմիամտութիւն: Եւ ի փետրուարի Ի՛է որ գրեաց սմա թէ՛ եթէ պատրիարքն զճանապարհական ծախս արծաթեղինացն աայցէ, յղեալ աստ, եւ թէ ոչ, մի յղելու Այժմ գրէր թէ՛ պատրիարքն Կամենայն արծաթեղէնսն մեզ յանձնեաց, եւ ծախսն ես տալ խոստացաւ, զոր յղելոց եմ: Ուստի գրեաց, զի ընդ հաւատարիմ եկողաց յղեսցէ: Եւ վասն ի ձեռն տիրացու Ատեփաննոսին արարեալ փօլիցային՝ գրեաց սմա ես, թէ յոյժ հարկաւոր դիպեցաւ, վասն այն արարաք: զի մեզ գրամ էր պիտոյ հարկաւոր, եւ նա ետ մեզ աստ պատրաստի: Գու առ այն մի

խոժոռեացիս, այլ եթէ չիցէք տուեալ մինչև ցարգ, տաջիք, զի մեք աստ առեալ եմք: Եւ վասն դրամոյն զոր նորապէս հասուցեալ էր սմա Յովհաննէս վարդապետն՝ սա մուսացմամբ չէր գրեալ սրբազան վեհին: Ուստի ծանոյց թէ՛ ահա վասն այնր զապղ յըղեցի առ Առաքել եղբայրդ, զոր յղելոց է առ քեզ: տուր Յովհաննէս վարդապետին, եւ զքո զապղն առ ի նմանէ: Եւ վասն սոյն Յովհաննէս վարդապետիս վարագուրին սմա ես միամտութիւն գրեաց, որպէս եւ նմա, թէ հասեալ է ի Կարս, եւ մեզ հասանելոց: Եւ զի գրէր թէ ցաւ գոյ աստ, գրեաց զմըխիթարութիւն: Եւ յետ զայսքան բանս դրելոյ՝ Թուղթ մի ես էհաս ի սմանէ՝ գրեցեալ յապրիլի Զ: Որ էր հին: Ուստի՝ ծանոյց զյուշ հասանին: Յորում բացի վերոյգրեալ բանիցն ոչինչ գոյր աւելի, ուստի գրեաց թէ՛ ահա պատասխանիք նոցին ի վերն գրեցեալք եմ: Բայց որ ի փետրուարի Ը գրեաց սմա սրբազան վեհն թէ՛ զգրամն Աբրահամ վարդապետին՝ (ԳԾր) եթէ քեզ է հասուցեալ պատրիարքն, մեզ ընդէր ոչ գրես, եւ թէ ոչ, ընդէր ոչ հասուցանէ, սա յայնմանէ յոյժ խոժոռեալ, գրէր թէ՛ այն տակաւին առ Գէորգն է, եւ չէ հասեալ ինձ: Եթէ հասեալ լինէր, գրելոց էի: Յայսքան ժամանակ զինչ արատ տեսեր յիս, որ գրես թէ՛ առեալ ես, եւ ոչ գրես: Ուստի՝ գրեաց առ նա սրբազան վեհն զբանս շահեցողականս, եւ զայս ես՝ թէ ես հարցանելոյ սակս գրեցի: Գու ի զուր ես խոժոռեալ: Իսկ վասն մահտեսի Գասպար Ամիրայի տուեալ դրամոյն՝ զոր պատրիարքն հասուցեալ էր սմա, (ԾԺ) (որպէս ասացաւ ի փետրվարի Ի՛է, ի փոստուլայոջ պատրիարքին), գրեաց զմիամտութիւն, թէ եղբայրքդ ի վաղուց են հասուցեալ մեզ: Եւ զի յառաջ գրեալ էր սա թէ՛ մէկ հէքիմ մարգ եկն յայդր, որ զթղթաշինութեան արհեստն ես լաւ գիտէ, եւ խոստացաւ ձրի ուսուցանել յայդր եւ մեք ընդ նմա զհողաթափս եւ զգօշիկս յղեցաք, իսկ մինչև ցայժմ այն մարդն ոչ եկն, վասնորոյ՝ ծանոյց սմա, եւ պատուիրեաց գրել զորպէսն: Եւ այլ բանք առ այսոսիկ: Թուղթ ես առ Զմիւռնոյ նուիրակ եւ Առաջնորդ Եսայի վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր ի փետրվարի Ի՛է էր գրեալ: Որ վերստին խնդ-

ընթ դղապղ վասն յղեալ քսրոց ի գնոյն: Ծանոյց թէ (բՅխ: իա) յառաջ ի փետրվարի ինչ յղեցաք: Իսկ այժմ նորապէս գրամ էր հասուցեալ ի Թօխաթ առ սրբոյ Աթոռոյս վէքիլ և դանձապետ մահտեսի Աղամջանն. (ղծգ) զոր և մահտեսի Աղամջանն փօլիցայիւ յղեալ էր ի Կարին, զի մեր վէքիլ Հայրապետն առնուցու և աստ յղեսցէ: Իսկ ե՛րստ խնդրոյ Մկրտիչ վարդապետին, զայթան և շարիա էր առեալ և յղեալ. (հա: Ժ.) որ իրրու թէ՛ ընդ վերնոյն մեզ էր հասեալ: (ղիե) Իսկ նա գրեալ էր Մկրտիչ վարդապետին զի դրամ աացէ Գեօղացի Մեկքոն աղայիւն, (Ղ) նաե ի Քանաքեռ՝ ի տունն մահտեսի Յօնանին. (Ժե) զի ինքն անդ առեալ էր ի նոցունց: Զորս և ետ Մկրտիչ վարդապետն և ի նոցունց զթուղթս առեալ յղեաց առ նա: Ուստի գրեաց թէ զայս դրամքս զորս Մկրտիչ վարդապետն տուեալ է ըստ գրեցելոյդ, (շԺե) ի քոմեղ հասուցելոցդ այժմ՝ (գիե) հանեցաք, և վասն ֆնացելոյն՝ ահա զղապղ գրեալ առ քեզ յղեցաք. որ ստոյգ այդքան է հասեալ մեզ այժմ յարդեանցդ նուիրակութեան: Ուրոյ աղագաւ գրեաց այժմ զղապղ առ նա, զի միամիտ լիցի, զոր և յղեաց առ մահտեսի Աղամջանն, զի տեսեալ յղեսցէ առ նա. իսկ յետ զայսքան բանս զրելոյ՝ վերստին թուղթ եկն ի նմանէ, գրեցեալ ի յապրիլի ի: Որ էր հարկաւորապէս վասն Գեանջեցի Մնացականի խնդրոյն, որ ի Մարդամուղրեալ էր սմա թախանձանօք իմն թէ՛ կինն իւր կենդանի է, թէ ոչ, (որպէս յամսոյս ԺԻ ի թղթսջ Իսրայէլ կաթողիկոսին ասացաք): Ուստի՝ ծանոյց սմա զգրելն ի Գեանջայ զթուղթ վասն այսր, և զերկու փայակս յղելն անդ, և զիւր յղեալ փայակն աստ արգելուին, և խոստացաւ զի երբ եկեսցեն ի Գեանջայու փայակքն, գրեսցէ առ ինքն և առ Մնացականն ևս զթուղթս, (զի խնդրեալ էր), և յղեսցէ առ ինքն: Եւ որ յառաջ խնդրեալ էր դրել զթուղթ առ ի Մարդամ բնակեալ պարոն Առաքելն՝ վասն իւր տուեալ հոգեբաժնին և կտակին, (ա) և առ նորին եղբայր ի Զմիւռին բնակեալ Մօսկով Յովհաննէսն, վասն այնր դարձեալ և վասն ի կողմանէ Ամասացի հանգ. Յովհաննէս վարդապետին տուեալ դրամոցն. (Ծ) և մեք ի փետրվարի ինչ գրեալ յղեցաք, այ-

Դիւան Հայոց պատմ. ԺԱ.

Ժամ ևս կրկին խնդրեալ էր: Ուստի՝ ծանոյց յառաջ յղելն: Եւ ի Մարդամ զկարգաւոր չունելով՝ բողոքէին առ սա միշտ զոր գրէր և ասէր թէ՛ զԱրևելցի սեազուիս ոմն գտեալ եմ, և յղելոց եմ: Գրեաց, զի յղելն և չյղելն ծանուցէ: Եւ զի զհիւանդութիւնս էր կրեալ, գրեաց զմխիթարութիւնս: Իսկ և ի Բողտօղան կոչեցեալ զասապայն, Կարբեցի Սարգիս անուամբ այր ոմն վախճանեալ էր թարց հաղորդութեան, որոյ աղագաւ սա ի նորին եղբայր Մալխասէն առեալ էր զլիւլիր հոգեբաժին, (Ծ) և նոյն վախճանեալ Սարգիսն՝ նախքան զմեռանիլն կտակեալ էր, զի վասն իւր հոգւոյն տացեն սրբոյ Աթոռոյս՝ ա սկիհ, ա շուրջառ, և ա արծաթեայ բուրվառ: Նոյնպէս և սակս Յօհաննավանիցն ևս էր կտակեալ՝ ա սկիհ, ա շուրջառ, և ա բուրվառ: Թուղթ մխիթարութեան օրհնութեան և շնորհակալութեան խնդրեալ էր սա գրել առ պարոն Մալխասն, վասն տուեցելոյն՝ (Ծ) շնորհակալութիւն. և վասն խոստացելոյն եղբօրն զի հոգացեալ շուտով յանձնեսցէ ինքեան: Զոր և գրեալ սրբազան վեհին, յղեաց առ սա տալ նմա: Փուսուլայ ևս գրեաց առ Նսայի վարդապետն, վասն Քանաքեռցի մահտեսի Յօնանի բանին: Որ գնացեալ անդ՝ ի հարկէ զաղաչանս ինչ աւարեալ էր սմա, և սա վասն նորա զիրիջայս գրէր թէ՛ գրեալ, և տար յայդր, քանի յայպիսիք կան ի ներքոյ խնամոց քոց յայդր. սա ևս մի ի նոցանէ լեալ ապրեսցի ընդ հովանեաւ տեառնդ պիտոյանալով ոմանց իւրապատշաճ բանից: Ուստի գրեաց թէ՛ զայդ ինքն ասաց քեզ գրել՝ թէ՛ դու գրեալ: Եթէ ինքն ասաց, զիւր երթայր աստի որ մեք բերեմք այժմ, կամ ձվ զգա աստի դուրս արար: Իսկ եթէ՛ դու միամտութեամբ գրես, ոչ գիտես զազահ տղրկային բարս դորա, որ սակաւուք ոչ բաւականանայ, և զշատն ոչ ոք տայ. և զի ձեռն անկեալսն վայր մսխէ, և ի ներքոյ պարտուց անկանի: Քանիցս կամեցաք ի վարձու պահել աստ, և ի վերայ գործոյ դնել, իսկ դա չեկաց աստ: Իսկ միշտ ի տեղիս յղել ոչ լինի: Վասնորոյ՝ ի ներքոյ պարտուց անկեալ, գնաց աստի: Այժմ եթէ կամի դալ աստ, թող եկեսցէ և իւր տանն մուղայէթ լիցի, ոչ ոք վարէ զգա աստի: Մեզ ևս եթէ պիտոյացցի սակս յայլ տեղիս

յղելոյ՝ յղեցոց եմք, Իսկ ե՛ Համադանցի Յովհաննէս վարդապետն՝ դրեալ էր այժմ ես զթուղթ առ սրբազան վեհն ի պատասխանի թղթոյն, զոր յայնժամ ի յօգոստոսի ԻԲ գրեաց առ նա: Որ վերստին գրեալ էր զանցից ե զվիճոցն, որ լեալ էր ի Սաղիմ, ծանուցանելով զլիապէսն սրտացաւութեամբ: Վասնորոյ զթուղթ գրեաց առ նա ի պատասխանի թղթոյն, զոր Բ օրինակ էր գրեալ միաման, մինն ի յունվարի Ա, ե մինն ի փետրվարի ԺԹ: Յիշեցուցանելով զայն՝ զոր ի յօգոստոսի ԻԲ գրեաց, թէ մեք այժմ ոչ խօսիմք, զի մի լուեալ չար՝ Ախթարմայքն, սկսանիցին խայտալ, թէ և ի Սաղիմ գոն մեզ հետեօղք: Այլ թողումք տակաւին, մինչև տեսցուք թէ՛ զինչ առնեն Պօլսոյ պատրիարքն և իշխանքն: Իսկ և ծանոյց զյղելն ի մեծն Պօլիս նուիրակ զՄինաս վարդապետն ի փետրվարի ԻԷ, և ընդ նմա գրելն ի Պօլիս առ հասարակ ժողովուրդսն՝ և քահանայսն, և իշխանսն, և առ պատրիարքն, վասն Ախթարմայից կատաղելոյն, և այլ ևս անկարգութեանց, և Սագիմացւոց վիճոյն, և այլ սոյնպիսեաց. դու ևս ասէ ակնադէտ լեր, և տես զինչ առնեն նոքա, կամ զինչ ասեն: Եւ եթէ զհաւաստի որպիսութիւնս ինչ լսիցես, մեզ գրեալ Իսկ ե շնորհակալութիւն ե օրհնութիւն գրեաց վասն հարազատութեանն առ սուրբ Աթոռս, և ամբօնութեան և ջատագովութեան ի հաւատս, և ընդ Եսայի վարդապետին սիրով վտրելոյն, (որ զիրեւաց զշնորհակալութիւնս գրէին, նա յառաջ ի վիճակն զնացեալ՝ զերծեսլ գոլով ի քաղաքէն, սաղ քաղաքն նուիրակէր, և այժմ նա ի քաղաքն եկեալ, սա ի վիճակն էր գնացեալ: Որում պատուէր, զի միշտ այնպէս սիրով կացցեն, որքան ահա միմեանս են: Եւ ի յաւարտել զգործդ ասէ, թէ զինչ ես առնելոց, և հր զիմելոց, մեզ ծանուցես: Յղեաց զայս առ Եսայի վարդապետն, տալ նմա և նմա ևս զսոյնս պատուիրեաց վասն սորա: Թուղթ ևս ի Թօխաթ առ սրբոյ Աթոռոյս գանձապետ և վէճիլ մահտեսի Աղամջանն դրեալ ի պատասխանի յապրիլի ԺԴ գրեալ թղթոյն, զթուղթ Եսայի վարդապետին յղեաց առ նա, զի յղեսցէ առ նա ի Զմիւռին: Եւ զզապզն նորին և՛ յղեաց առ սա, զի տեսեալ միամտեսցի

ինքն, ե ապա յղեսցէ առ նա՝ զի նա ևս միամտեսցի: Քանզի, սա էր յղեալ զնորին փօլիսն ի Կարին: Իսկ և՛ ի վերայ Եսայի վարդապետի փօլիցային (գծգ. Լ) սա որիշ դրամ ևս եղեալ, (Է) յղեալ էր ի միասին (դձգ. Լ) ի Կարին էր յղեալ, և զրէր սրբազան վեհին, զի զայն աւելին տացէ աստ Երեւանու խանի Բագչալի Յովհաննէսին, զոր նոքա խորթ որդի Մարգար օմն՝ որ էր անդ, յղեալ էր վասն մօրն: Զոր և սրբազան վեհն ետ (Է) ըստ նորին թախանձանացն, և ի նոցունց զտգզ և զբարեւադիր ստեսլ՝ յղեսց առ սա—Իսկ և՛ զոր ինչ յաղազս աստ վախճանեալ Թօխաթցի մահտեսի Ուսատուրին դրեաց ի յունիսի ամսոյս Ե առ նորին եղբայր խօջայ Ստեփանն, ե կին մահտեսի Եաղուտն, ընդ որդւոցն նոյն հանգուցելոյն՝ Կաբապետին և Մանուկին, զայն ամենայն ծանոյց սմա լիապէս: Եւ պատուիրեաց, զի ի հարցանելն նոցա վասն յիշատակի, թէ զինչ յիշատակ զնեսցուք վասն մեր հանգուցելոյն, ինքն զմի ի բրգաց սրբոյ Աթոռոյս արտաքին պարսպին ցուցցէ: Եւ եթէ զգինն հարցանիցեն Եժ զուռ, կսմ այլ պակաս ասացէ: Իսկ եթէ այնմ անկարասցին, և զոր ինչ յիշատակս կամիցին, թող զինչ և կամին, զգինն տայցին ինքեան, և ինքեան տոեալ մեզ գրեսցէ զի ըստ իւրեանց ըղձիցն շինեցուցուք: Ոչ եթէ ասէ՛ ազահաբար կամիմք զաւելի ինչս ի նոցունց պահանջել, այլ նորին հոգւոյն խնայեմք, զի զուրկ մի ֆնասցէ: (Զայս ասէր վասն անկարծ և անհաղորդ մեռանելոյն նորին. յորմէ փրկեսցէ տէր զհաւատացեալս անուան իւրոյ ի փառս իւր): Իսկ և՛ յետ զայսքան բանս գրելոյ, կրկին թուղթ եկն ի սմանէ, գրեցեալ ի մայիսի ԺԹ, յորում աւելի ինչ ոչ գոյր այնքան, այլ զառաջին թղթոյն բանսն. երկրորդէր: Ուստի՛ գրեաց թէ՛ ահա պատասխանիքն ի վերոյ գրեցան: Բայց հարկաւորապէս սա ես վասն Եսայի վարդապետի յետին գրոյն գրէր: Զոր վասն Գեանջեցի Մնացականի բանին էր դրեալ նա ե զվառյակն ըստ գրեցելոյ Եսայի վարդապետի սա էր յղեալ ի Թօխաթու: Վասնորոյ դրեաց թէ՛ յետոյ զնորին բանսն հոգաւոց ե գրեցելոց եմք, Իսկ և որպէս յառաջ քանիցս, նոյնպէս ե այժմ գրէր վասն

ի Թօխաթ վախճանեալ տէր Մաաթէոսի ընչից բանին, թէ այն մահտեսի Պետրոսն սմեո թախանձելով նեղէ վասն այն վեցհարիւրին: Ուստի գրեաց թէ չգիտեմ զինչ է ձեր զիտաւորութիւնն, որ այդքան ստիպմամբ գրէք: Զի նա յայդր վախճանեցաւ, եզկայսն ի Պօլիս զաւթեցին: Իսկ մեզ Ա փարայ չէ հասեալ ի նմանէ, մեք զի՞նչ արասցուք, որ այդքան ստիպելով մեզ գրես, եսնեզես: Զի կայք նորա ոչ աստ հասին, և ոչ հասանելոց են: Ի՞նչ ես գիտես: Իսկ մեք վասն ձեր խաթերդ քանիցս գրեցաք ի Պօլիս գրեն մեզ անտի թէ՝ Թօխաթցիք սուտ գրենք եղ: Ղի կայք նորա ի Թօխաթ մնացին: Նոքա այսպէս գրեն, ե դուք այդպէս, ես զի՞նչ առնեմ, որ Ա փարային տեղեակ չեմ: Այնքան արդիւնքն ի սուրբ Աթոռս պարտ էր հասանիլ, փարայ չտեսաք, այս բաւականցաւ չէ, որ դուք ես յայդ կողմանէ գրէք մեզ ընդ բառնալով՝ ե ցաւեցուցանէք: Մեք անպարտ եմք ասէ, ով ոք զաւթեալ է զկայսն նորին, նմա գրեալ խնդրեցէք, այլ մեզ մի գրեր յայդմ կողմանէ: Իսկ ե՞ս ի յերկուս թուղթս իւր խնդրէր թուղթս առ տուօղս կտակաց: Վասնորոյ զթուղթ գրեաց առ պարոն Յարութիւնն, որ վասն հոգւոյ հօրն իւրոյ մահտեսի Բուռիաթին տուեալ էր զկտակ նորին: (ծ) Թուղթ մի ես առ մահտեսի Սուքիաս ոմն, որ զկտակ Սառային, որ էր դրամ, (ե) ես փուլի, տուեալ էր սմա: Թուղթ մի ես առ պարոն Նիքեան, որ կենդանութեան իւրում տուեալ էր զկտակն իւր: (ժդ) Գրեաց ե զթուղթ առ տէր Աւետիք քահանայն, որ զկտակ հանգուցեալ Գրիգորին տուեալ էր սմա: (ժ) Իսկ ե՞ս Ամասացի մահտեսի Մարտիրոս ոմն՝ տուեալ էր Նախիջևանցի Պետրոս վարդապետին մինչ նուիրակ էր անդ, քառասուն զոռոյ ի կողմանէ հանգուցեալ եղբօրն իւրոյ, ժ զուռն ես վասն հոգւոյ կենակցին իւրոյ, Եւ մի ոմն ի բարեկամաց նորին Յարութիւն անուամբ, (որ այժմ վախճանեալ էր), տուեալ էր զքառասուն զոռոյ հոգեբաժին վասն հոգւոյ հօրեղբօրն իւրոյ, որք ի միասին լինին Ղ զուռն: Իսկ Պետրոս վարդապետն, ոչ զայսոսիկ յատուկ հասուցեալ էր առ սրբազան վեհն, ե ոչ առ նոսա զթուղթս օրհնութեան խնդրեալ: Ուստի՝ մահտեսի Մարտիրոսն գրեալ էր այժմ

զայս առ սրբազան վեհն, ե առ Պետրոս պետն ևս գրեալ գէր՝ բաց եզեալ էր ի թղթոյ սրբազան վեհին, զի տեսցէ: Զորս տեսեալ սրբազանին, առ ի միամտութիւն գրեաց զթուղթ առ նոյն Ամասացի մահտեսի Մարտիրոսն, ի պատասխանի թղթոյն, և միամիտ արար, թէ մեզ է հասուցեալ զդրամ, այլ զթուղթ ոչ է խնդրեալ: Եւ շնորհակալութիւն և օրհնութիւն յուրով: Յղեաց զայս առ մահտեսի Աղամշանն, հասուցանել առ նա: Թուղթ ևս ի Զալապ՝ առ նորին առաջնորդ Գէորգ վարդապետն՝ և առ տեղւոյ քահանայսն գրեաց, ի պատասխանի թղթոյն ուրք, որք այժմ ևս գրեալ էին վերստին զաղէտս իւրեանց, որպէս լիագոյն ասացաւ ի վեր անդր, ի փուսուլայոյ Մինաս վարդապետին: Որոց նախ միաթարուութիւն վասն վշտակրութեանցն ի հակառակորդաց, և շնորհակալութիւն և օրհնութիւն վասն արի և ժիր կալոյն ի բարի դիտմունս իւրեանց, և ամբիծ ի յուղղափառ հաւատս մեր սուրբ: Ապա այս թէ՝ յառաջ զոր ինչ գրեցաք ի Պօլիս վասն ձեր՝ գիտէք ահա զկնի այնուրիկ ևս քանիցս անգամ գրեալ եմք, և ընդ Մինաս վարդապետին մերոյ ևս գրեցաք, մինչ առաքեցաք անդ նուիրակ: Բայց դուք որք այդքան զմեզ աղերսէք, ե մեք գրեմք միշտ, ընդէր ապա դուք ես ոչ գրէք առ նոսա ե ոչ ստիպէք թղթով և բանիւ, մինչ այդպէս պնտագոյն կացեալ էք ի վերայ յայդր դիտման: Զի որպէս դուք գրէք ասէ՝ ձեր ներհակքն զվարդապետս ե զքահանայս յղեն անդ ե զիշխանս՝ հանդերձ բազմակնիք թղթովք, իսկ դուք զդատարկ գիր միայն յղէք: Ուստի՝ ձեր գիրն միայն խօսի անդ, իսկ նոցա մարդիկքն ես խօսին, ե աստ ե անգ անկեալ՝ պնտապէս ստիպեն զիշխանսն, ե նոքա առ ամօթոյ և խաթեր՝ որոց ծանօթք և բարեկամք են, զձեր կողմն թուլատրեն: Եւ մանաւանդ՝ զոր ինչ առ ձեզ գրեալ են, մեզ ես գրեն, ե ի շատ ստիպելն մեր՝ յաշխատաւոր (") կարծիս անկանին, իբր թէ մեք իցեմք զձեզ ստիպեալ՝ առնել այդպէս, վասն ազահութեան, ե առնելոյ զձեզ վիճակ սրբոյ Աթոռոյս: Մինչ զի՝ գրեն ես մեզ ոմանք թէ՝ Հալապցիք ոչ այնքան հետեին, որքան դու, զի նոքա թոյլ խօսին, և դու պնտագոյն ստիպես: Եւ մինչ զայսպիսի

կարծիս առնեն զմէնջ, բարւոք այն է՝ զի դուք առաւել զնոսս ստիպլցէք զբող և մարգով, որպէս զձեր ներհական (թէպէտ ե մեք ոչ եմք թուլատրելոց)։ Զի մարգն ձեր բերան առ բերան ընդ նոսս խօսելով՝ զձեր աղէտան ծանուցէ, զի հարկ լիցի նոցա հոգ ասնիլ րանիդ ձերոյ, եւ մինչ զրեցէք այսպէս, նուիրակին մերոյ եւս զրեսչիք զձեր աղէտան, զի ե նա րոնկաղ ունիցի խօսելոյ. որում և մեք պատուիրեալ եմք ե զրեալ, զի հոգ ասացի վասն ձեր, եւ իշխանաց ե ժողովրդոցն ողջոյն, եւ ամենեցուն մխիթարութիւն զրեաց։ Օրինակն է ի բոլորագրահամար տետրոջն, յերեսն՝ ՊՁԵ. Գրեաց ե զփուստլայ յատկապէս առ Առաջնորդ Գէորգ վարդապետն։ Թէ որպէս զրեցաւ ի հասարակ թղթոյն, ձեզ առաւել խօսիլն հարկ է, մանաւանդ քեզ՝ մինչ դու ես տեղոյդ դէտն, ե գիտես զաղէտս ե զցաւս այդ ժողովրդեանդ։ Ո՛չ այտի միայն ջանալով, այլ նման ներհակացդ, դու իսկ քահանայիւք ե իշխանօք ի Պօլիս գնալով, ընդ պատրիարքին ե իշխանացն բերան առ բերան խօսիլ՝ և ծանուցանել զձեր աղէտս, ե զոր ինչ իղձ ձեր է, յառաջացուցանել Գանդի՝ ահա ունիս զիրաւունս, զի մինչե ցարդ որ միայն Սսեցւոյն ծառայէիք, ընդ ձեզ ոչ վարեցաւ բարւոք, այժմ որ այդպէս լիցի, որ մեռունն նա տացէ, և Առաջնորդութիւն ի պատրիարքէն կարգեսցի, իբր Բ տերանց լինիք ծառայ, այնուհետեւ այլ որպէս էք մնալոց խաղաղ, և զիարդ վարի նա ընդ ձեզ սիրով։ Եւ կամ կարէք յայգր կայ առնուլ, մանաւանդ եկքն օտարք, և զԲքան նախատինս էք լսելոց ի հերձուածողաց։ Եւ ամենայն Առաջնորդք որք ի պատրիարքէն կարգին, վիճակք նոցին սըրոյ իջմիածնի են թեմ, և աստի ընդունին զսուրբ մեռունն, այժմ այդ Բրպիսի կարգ է, որ Առաջնորդն կարգեսցի ի պատրիարքէն՝ որ է ընդ ձեռամբ իջմիածնի կաթողիկոսին, ե մեռունն Սսեցին տացէ։ Ահա այս ամենայն ասէ քեզ խօսելոյ առիթք են։ Ուրեմն՝ եթէ դուք ջերմապէս կայք ասէ ի վերայ այգմ մտաց, ապա՝ դու իսկ ինքնին ի Պօլիս գնացեալ ընդ քահանայից ե իշխանաց, ասա զայսոսիկ բերանով։ Եւ զայս իսկ մանաւանդ թէ մեք ոչ զՍսեցին ընդունիմք, ե ոչ ի նմանէ մեռն առնումք, գու իջմիած-

նի եպիսկոպոս ես ե պատրիարք, մեք միայն զքեզ ճանաչեմք. կրկին ի ձեռս Սսեցւոց մի ձգեր զմեզ, եթէ տիրութիւն առնես մեզ՝ այսպէս արա, և թէ ոչ՝ մեք այլ չեմք կաթող համբերելոյ։ Զի աստի ե անտի եկեալ ժողովուրդքն ցրուելոց են, ե եկեղեցիքն անկանելոց են ի ձեռս չառափառաց։ Եւ զայս ըստ սոցին որպէս դիտես ասել կտրես ասէ, եթէ պնդապէս կաս ի վերայ այդր մտաց, Զի քո առնելին է այդ, իսկ դու զծանրութիւն բեռին ի վերայ մեր արկանես։ Մեք թէպէտ զոր ինչ պատշաճն է առնեմք, բայց շատ հետեիլն մեզ ոչ վայելէ. քեզ է հարկ հետեիլ և ի գլուխ հանել տալ։ Իսկ եթէ թուլացիս, որպէս ե լսեմք թէ թոյլ ես, լաւ ոչ առնես քեզ, զի դու գրեւով ե այլոց զրեցուցանելով՝ զմեզ ի յոտին յարուցեր, մեք այժմ հետեւելով և գու թուլանալով՝ վստ առնես յոյժ։ Ահա այժմէն զրեցի քեզ։ Զայս ուրոյն զմեռալ եղաք ի հասարակ թղթոյն, զի միայն ընթերցցի։

Թուղթ ևս առ Մուրտիկզատէ խօջայ Թագէտոսն զրեաց ի պատասխանի թղթոյն, զոր ի մարտի ԻԱ ընդ Հալապցւոց թղթոյն գրեալ էր, զի ե ինքն անդ էր։ Որ ևս վասն նոցին բանիցն էր գրեալ։ Ուստի, զոր ինչ ի թուղթն հասարակ գրեաց, սմա ևս ծանոց և գրեաց թէ՝ կարծելով թէ յայդր չը լինիցիս, զթուղթս համառօտ գրեցաք, զի գիտացես զհասանիլն առ մեզ թղթոյդ։ Որքան յայդր ես, գրեալ զորպիսութեանց։ Թուղթ ևս առ Նանուսեցւոց չրաղ պարոն Ստեփանն գրեաց, ի պատասխանի ի մարտի ԺԵ գրեալ թղթոյ։ Որ ևս վասն Հալապցւոց բանին էր գրեալ։ Ուստի՝ զոր ինչ Թագէտոսին, զնոյնս և սմա գրեալ՝ ծանոց զինչ գրելն առ Հալապցիսն։ Եւ զթուղթն նոցա առ սա յղեաց տալ նոցա։ Թագէտոսի թուղթն ևս յղեաց առ սա, նմա տալ։ Այլ և՛ երկիցս անգամ զթուղթս զորս յղեցաք առ սա, յանցեալ ամին յղել ի Հնդկիս, ի յուլիս ԺԲ, և ի հոկտեմբեր Ը, յղեալ էր ի վերայ Բանդարբուշեռու, և գրեալ՝ սրբազան վեհին, ուստի գրեաց օրհնութիւն և շնորհակալութիւն, և պատուէր՝ գրել զորպիսութեանց։ Թուղթ ևս առ Մուրտիկզատէ խօջայ Առաքելն և տիրացու Սիմէօն գրեաց ի Կարին, ի պատասխանի երկուց

Թղթոց նոցին։ Որոց մինն որ յառաջ էր գրեցեալ ի մայիսի ԺԲ, յառաջ էհաս առ մեզ, իսկ միւսն որ ի յունիս ամսոյս Ա էր գրեցեալ յետոյ էհաս։ Որք զհանգուցեալ Պետրոս վարդապետի կնքեալ արկղն՝ որ էր առ ինքեանս և զնորին գեղտն և զքսուորն յղելի՝ որք սա Հայրապետն էին. և զփոքրաւոր Յովհաննէս սարկաւազն, և զձին՝ հանդերձ իւր սարօքն և զՅովհաննէս վարդապետի յղեալ վարագոյրն, որ ի վերն ի Թրդթոջ նորին յիշեցաւ, յղեալ էին յառաջ՝ և յետոյ ընդ Գէորգին ի Կարս, (զի Գէորգն վասն ըմբից Աֆանտոյն ի Կարին էր գնացեալ, և այժմ դարձեալ), և փոքրաւորն ձիովն եկն աստ։ Ուստի՝ գրեաց զմիամտութիւն, թէ առ մեզ են հասանելոց այն ինչքն ի Կարսայ։ Այլև՝ ի Կարս դրամ էին յղեալ առ Գէորգն՝ նախքան զգնալն նորին ի Կարին, հասուցանել մեզ. (բ) գրեաց թէ երբ առ մեզ հասցի, դրելոց եմք առ ձեզ զմիամտութիւն։ Բայց սակաւ էք յղեալ ասէ, մեր բանի ժամանակն է, և դրամն յոյժ պիտոյ, այլևս դրամ յղեցէք։ Իսկ և վասն Յովհաննէս վարդապետի առ Նազարէթն հասուցեալ դրամոյն (գճ) որ սոքա ես դրեալ էին, և զղապզ խնդրեալ, յղեաց զղապզն առ սոսա, և գրեաց յղել առ Նազարէթն, զի տացէ նմա, և զիւր զղապզն յետս առնուցու։ Եւ զերկու հարիւր քսան ղոռոյն զոր Նազարէթն ըստ գրեցելոյ սրբազան վեհին տուեալ էր Զամֆի օզլի Պետրոսին, սոցա գրեաց թէ մեզ է հասեալ։ Եւ վասն Աբապկերցի Մարտիրոսի տալեացն (ալլ) որ ի մայիսի ի և մարտի Թ, և յապրիլի ԺԱ և այլ յառաջ գրէք թէ հարկիւ սոցա և՛ Հայրապետին, զի հոգս արասցեն, այժմ ընդ Հայրապետին խորհեալ՝ և ընդ Մարտիրոսին խօսեցեալ, սահմանեալ էին այսպէս, զի կիսոյն այժմ զչուխայ՝ և զայլ վէճեղէնս տացէ, և վասն կիսոյն իրիջայ արասցեն սրբազան վեհին, զի յեկող տարին տացէ։ Զոր և գրէին իսկ սրբազան վեհին, սոքա և Հայրապետն։ Վասն որոյ և սրբազան վեհն գրեաց թէ՛ յառաջ գրեցէք մեզ թէ՛ զլինչ վէջէղէնս առնուք ի նմա, զանունն և զգինն գրեցէք տեսցուք եթէ մեզ ձեռնտու է, ձեզ դրեացուք զի առնուցուք։ Այլև՝ մէկ Վրասաանցի դերի գոյր անդ՝ զոր գրեաց սրբազան վեհն Կարնոյ նոր

Առաջնորդ Ատեփաննոս վարդապետին՝ գնել զնա և յղել աստ, և զգրամն ի սոցանէ առնուլ։ Ուստի գրեաց սոցա տալ զայն դրամն ի գին գերւոյն, և ինքեանք ես ձեռնտու լինիլ Ստեփաննոս վարդապետին ի յազատիլ զայն գերին։ Իսկ և որ հիւանդ էր յառաջ քան զայս՝ և այժմ ես սակաւ մի, գրեաց զպատճառն, թէ վասն ուխտաւորաց յուշանալոյն եղև մանաւանդ, զի շուտով ոչ գան, որպէս յամենայն ամի ասեմք նոցա, մնան մինչև ի սաստկանալ շողոյն, և ի գալն աստ՝ ինքեանք ևս հիւանդանան, և մեք ևս, որպէս ահա այժմ։ Որոյ աղագաւ ելեալ գնացաք ի յեայլայ, և անգ գրեցաք զայս Թուղթքս։ Իսկ և զՆազարէթի պահարանն առ սոսա յղեաց, յղել առ նա ի Պօլիս, Այլև զՀալապու պահարանն ևս յղեաց առ սոսա, և գրեաց, զի թէ իւրեանց Թաղէոսն անդ է, առ նա յղեացեն, ապա թէ ոչ յղեացեն առ վերոյիշեալ Արևելցի Ստեփանն ի Հալապ։ Թուղթ առ սրբոյ Աթոռոյս վէջիլ պարոն Հայրապետն, ի պատասխանի ի մայիս Ե, ԺԴ և ԺԵ գրեալ Թղթոյն, և միոյ ևս՝ յետ նոցին, որ ի՛նչ էր գրեցեալ։ Ծանուցանելով զգրելն յառաջ ևս զԹուղթ առ ինքն ի մայիսի Դ, և զՄեսրօպ վարդապետի զղապզն ևս (8) յղելն։ Եւ վասն Եսայի վարդապետի արարեալ փօլիցային՝ (գճգ. Լ) և մահտեսի Աղամջանի աւելի եղելոյն ի վերայ՝ (1) որք ի միասին հասեալ էին առ սա, (գճգ. Լ.) սա գրէր թէ՛ ի լրանալ վատային առնուցեն, և ընդ նուիրակ Մեսրօպ վարդապետին յղելոց, որ գալոց էր աստ։ Ուստի գրեաց այնպէս առնել։ Եւ առ Եսայի վարդապետն ևս զղապզ գրելն վասն այնր և գնելն ի Թրդթոջ մահտեսի Աղամջանի, որպէս ի նոցին Թուղթսն ասացաւ, սմա ևս ծանոյց, և զմահտեսի Աղամջանի պահարանն ևս առ սա յղեաց, զի յղեացէ առ նա ի Թօխաթ։ Իսկ և զՄեսրօպ վարդապետի արդեանց առ սա ֆիացեալ դրամն՝ (6) յղեալ էր սա ի Բայազիտ առ տէր Վահանն՝ հասուցանել ի սուրբ Աթոռս, որ ղեռ չէր հասուցեալ։ Ուստի գրեաց թէ՛ երբ առ մեզ հասցի, գրելոց եմք առ քեզ զմիամտութիւն։ Բայց և միամիտ իսկ արար, թէ ի հարկէ առ մեզ է հասանելոց։ Իսկ և որպէս ի Թղթոջ Առաքելին և Սիմէօնին ևս գրեցաք, զՊետրոս վարդապետին

աի զգեստն, և աստ յղելի քսուրն՝ ընդ միւս իրացն զորս Առաքելն էր յղեալ, յղեալ էր ի Կարս ի ձեռն պարոն Գէորգին, որոյ առաջաւ միամառութիւն գրեաց՝ թէ մեղ է հասանելոց: Եւ զնորին փոքրաւորի ե զձիոյ ասա հասանիլն ծանոյց, իսկ գաւազանքն Պետրոս վարդապետին, ե կնիքն, ե մատանիքն, ե ժամացոյցն չէր յղեալ, այլ գրէր թէ՛ ընդ Մեսրոպ վարդապետին յղելոց եմ: Զոր դրեաց այնպէս առնել, իսկ և՛ զոր ինչ խարճէր արարեալ սա ի վախճանման Պետրոս վարդապետին, վեր էր առեալ յարդեանց Մեսրոպ վարդապետին, (2) իսկ աւելի ես էր խարճ արարեալ ի վերայ նորա, (իւր) որոյ սակա գրէր թէ՛ արտաքոյ ընչից դաւթորին գոն այլ ես մանր ինչք, որոց գինն իբրուկիսոյն չափ ելանէ. (3) մնացեալ (4) ես որպէս գրես, այնպէս արարից: Գրեաց թէ՛ ահա ըստ զրեցելոյդ՝ այն աւելի իրոց դիմն վեր առ (5), ե զմնացեալն (6) ես ի գնոց ծախելի քսորցն վեր առ, զորս քեզ դրեալ եմք ծախել: Եւ դայն ծախելի իրսն ասէ ծախեմ որպէս դրեալ եմք, և զգինն մեղ գրեմ, ե որպէս գրեսցուք քեզ՝ անպէս արացես: Իսկ վանքի արդիւնքն՝ որ ի Պետրոս վարդապետի դրամոյ միջէն ելետ էր՝ (7) Ստեփաննոս վարդապետն որ Առաջնորդ անգ ի յապրիլի ԺԱ, խնդրեալ էր, զոր չէր տուեալ Եփրեկեան մահտեսի Գրիգորին, զի առ նմ էր լեալ դբամն. (8) ասելով թէ՛ թող ինձ գրեսցէ սրբազան վեհն, և ապա տաց՝ զոր սա ես էր դրեալ ե հարցեալ: Ուստի գրեաց թէ՛ այդ Խնչ հարցանելոյ է. դի ահա նա Առաջնորդ է, ե վանքի ամենայն եկն ե ծախքն ընդ նմա են, այդ ես ի հարկէ նմա հասանի: Ահա գրեցի ասէ մահտեսի Գրիգորին, որ նմա տացէ: Եւ վասն Արապկերցի Մարտիրոսի տալեացն սա ես իրիջայ էր գրեալ, որպէս Առաքել ե Սիմէօնն, ուստի զոր ինչ նոցա գրեաց, զնոյն ե սմա գրեաց: Իսկ և՛ անդ Աթարմայ սեպագլուխ մի մեռեալ էր, գրէր թէ՛ զնորին գրեանսն առից թէ ոչ, կամ յայսպիսեաց եթէ պատահի, գիրս խնդրեցից վասն որբոյ Աթորոյ թէ ոչ: Գրեաց թէ՛ այդ Առաջնորդի գործն է, որովհետեւ ֆարման ունի ի ձեռին: Ընդ նմա խորհիցիք, թող նա վերահասու լիցի, ե գրեսցէ մեղ: Եւ վասն տեղւոյ մաք-

սապետին ղթուղթ և զընծայս էր խնդրեալ, գրեաց թէ՛ այժմ սակաւ ինչ տկարութեան գոյով, տնձեռնհաս եղաք, յետոյ հոգալոց եմք: Եւ վասն ուխտաւորաց յառանալոյն, և իւր հիւանդութեան, և ի յետյալ գնալոյն, զոր ինչ առ Մուրտիկեանսն, զնոյն և սմա գրեաց: Եւ առ այլ այսոսիկ բանք: Թուղթ ևս առ Եփրեկեաց տէ մահտեսի Գրիգոր աղայն գրեաց, ի պատասխանի ի մայիսի Գ դրեալ թղթոյն, որ վասն Առաջնորդին գրէր թէ՛ եկն աստ, և տաբալ հանդիպեցուցաք փաշային և մեծամեծացն՝ որք սիրով ընկալան: Գրեաց զշնորհակալութիւն, Եւ վասն վանքի արդեանցն գրեաց ապա Առաջնորդին թարց մտատանջութեան, (9) զի վանքն իւր ամենայն ելլէք և մտիւք ի ձեռս Առաջնորդին է, այդ ևս ի հարկէ նմա հասանի, այլ Խնչ հարցանել պիտոյ է: Եւ Առաջնորդն վասն Ֆայատ օղլուն թուղթ էր խնդրեալ. դի նա թօհմաթ էր արարեալ թէ խալիֆայն մեղ ընդէր ոչ է գրեալ թուղթ ընդ Առաջնորդին: Վասնորոյ և սրբազան վեհն գրեալ սմա ևս ծանոց: Եւ վասն Մելքոնի ընչիցն և նոցին բանիցն զոր ինչ գրեաց սրբազան վեհն ի մարտի ելն Թարվէզ, կամեցեալ էին այնպէս առնել: Այլ խաչատուրն ոչ երթայր անդ ի Կարնոյ, և տեղւոյ իշխանքն միայն Աւետիսն ոչ տային: Ուստի Աւետիսն գրէր աղբսանօք առ սրբազան վեհն, զի դրեալ հարկեսցէ զխաչատուրն երթալ անգ, զի ի միասին հոգ տարցին իւրեանց բանիցն: Վասնորոյ՝ գրեաց սմա սրբազան վեհն, զի ընդ Առաջնորդին կոչեալ զնա՝ հարկեսցե՛, երթալ ի Թարվէզ առ Աւետիսն: Թուղթ ևս առ Կարնոյ Առաջնորդ Ստեփաննոս վարդապետն ի պատասխանի ի մայիսի Գ և ի ԺԱ դրեալ Բ թղթոցն: Որ գրեալ էր զհասանելն իւր անդ՝ և սիրով ընդունիլն ի տեղականացն: Եւ վասն Ֆայատ օղլի խալի Աֆանտուրն՝ (որ անդ մուսալիմ էր կարգեցեալ ի Հաճալի փաշայէն, զի զԿարին վերստին տուեալ էին նմա), խնդրեալ էր ղթուղթ յանձնարարութեան: Վասնորոյ ղթուղթ յանձնարարութեան վասն Ստեփաննոս վարդապետին և ամենից մարդկանց մերոց առ Ֆայատ օղլի խալի Աֆանտին, և զմուսալիմութիւն ևս շնորհաւորեաց, և բանք սիրոյ. և զի ասացեալ էր

նմա հետեւի վասն ընչից և զրամոց Պետրոս վարդապետին զի թէրեա ելցէ ինչ, որ և հետեւեալ էր, և զբէր թէ՛ ոչինչ ելանէ։ Ուստի զրեաց զանց աննել, իսկ վասն վանքի արդեանց ի Պետրոս վարդապետի ընչիցն ելելոյ՝ (դժը) զբէր թէ՛ ոչ տան ինձ, զրեա մահտեսի Գրիգորին, զի աացէ ինձ։ Զոր և զրեալ ծանոյց սմա։ Եւ վասն Բաղդոնց Քաւատուրին որպէս մահտեսի Գրիգորին, նոյնպէս և սմա զրեաց, կոչն զՔաւատուրն, և հարկել՝ զի զնապցէ ի Թարվէզ։ Իսկ վասն գերւոյն որ յիշեցաւ ի թղթն՝ Առաքելին և Սիմէօնին, զրեաց սմա ևս, զի զգրաւն ի նոցանէ առեալ, ազաանցէ զնա։ Որոյ որպիսութիւնն էր այս, զի Յարութիւն անւամբ առն ումեմն Վրաստանցւոյ որդին և կինն գերի էին անկեալ ի ձեռս անօրինաց, և հասեալ ի Կարին։ Իսկ Յարութիւնն գնացեալ զկինն ազաանցէր, և որդին կայր առ աածիկ ոմն Ղէյսարօղլի Քալի աղայ կոչեցեալ, զոր գիտէին անդ իփլիկ օղլին, և Յովհաննէս Աղայն։ (Իփլիկ օղլին թուիւր թէ՛ մահտեսի Գրիգոր աղայն իցէ իփրիկեան)։ Եւ զի չէր կարացեալ ազաանց զորդին, վասնորոյ գնացեալ ծանուցեալ էր ի Թիֆլիզ Գէօրգին Միրզայ Արքայորդւոյն։ Եւ նա աղերսանօք զրեալ էր սրբազան վահին, թէ ազատեալ, և սրբոյ Աթոռոյ լիցի մշտական։ Իսկ հայրն նորին մինչ եկն աստ, հրամայեաց նմա սրբազան վահն գնալ ի Կարին, զի յետոյ ի պարապ ժամու զրեացէ անդ ազատել զգերին իւր։ Եւ նա գիր առեալ յԱթոռակալ Աւետիք վարդապետէն ի Կարնոյ Առաջնորդէն, գնաց անդ։ Ուստի՝ զրեաց սմա այժմ, ազատել զնա և յղել աստ ի սուրբ Աթոռ։

Թուղթ ևս ի Կարս առ պարոն Գէորգն զրեաց, ի պատասխանի ի յունիս ամսոյս Դ զրեալ թղթոյն. որ զրեալ էր զգալն իւր ի Կարնոյ, և զառ ինքն եղեալ ամանաթից որպէսն։ Ուստի՝ զրեաց յղել աստ զայն ամանաթն, այսինքն՝ զՊետրոս վարդապետի արկղն, և զգեստն, և զքսուրն, և Յովհաննէս վարդապետի վարագոյրն, որք վերն յիշեցան ի յԱռաքելի և ի Հայրապետի թղթոյն։ Եւ վասն հիւանդութեանն, և ուխտաւորաց յետանալոյն, և գնալոյն ի յեայլայ՝ զոր ինչ առ Առաքելն և Հայրապետն, զնոյնս

և առ սա զրեաց։ Եւ Աֆանտուն ևս ասաց զԽաթրն հարցանել յիւրոյ կողմանէ. և վասն Մուրտիկեանց Առաքելի և տիրացու Սիմէօնի առ սա հասուցեալ զրամոյն՝ (ը) սա զոր ինչ զբէր, ուստի էհարց թէ՛ հասեալ է առ քեզ՝ թէ ոչ և թէ հասեալ է ասէ՛ ընդ Մեսրօպ վարդապետին յղեցեալ։ Քանզի Մեսրօպ վարդապետն լսէաք այժմ թէ գալոց է ի վերայ Կարսայ։ Իսկ յետ զայսքան րանս զրեւոյ՝ կրկին թուղթ էհաս ի նմանէ, ի ձեռն Ղօշավանցի Ստեփանին, մինչ մեք ելեալ ի Յօշականու՝ գնացեալ էաք ի վերին Կողմն Սաղմոսավանից ի վերայ Գիւղէցիկ կոչեցեալ ջրոյն։ Եւ Ստեփանն յաղագս մեծ ուխտաւորացն էր եկեալ մանաւանդ՝ որք ի սուրբ Աթոռն էին եկեալ։ Եւ մեք մինչ լուաք, պատրաստեցաք զառնալ ի սուրբ Աթոռն ի շահել զԺողովուրդն եկեալ յուխտ։ Վասնորոյ՝ նոր զրեալ բանիցն Գէորգին այլ ոչ զրեաց սրբազան վահն զլիադոյն պատասխանիս, այլ միայն այսչափ, զի նա զրեալ էր թէ՛ Կարնոյ նուիրակ Մեսրօպ վարդապետն գալոց է ի սուրբ Աթոռ, և ընդ նմա զառիս եղեալ ամանաթն յղելոց եմ։ Գրեաց այնպէս առնել, և զոր ինչ հասեալ է առ ինքն ի Կարնոյ՝ զամենն յղել աստ ընդ նըմա։ Եւ զի ահա Ստեփանն եկեալ էր, վասնորոյ՝ զթուղթ Գէորգին ի ձեռն նորա յղեցաք ի Կարս առ Գէորգն։ Իսկ զվերոյ զրեալ թուղթն ամենայն, ի ձեռն Արեշատ փայեկին յղեցաք ի Կարին, որ ի Թիֆլիզու եկեալ ի Կարին երթայր վերայ Բայազիտու։ Որում զսահարանս Առաքելին, և զՀայրապետին, և զմահտեսի Գրիգոր աղային, և զԱռաջնորդ Ստեփաննոս պետինն ուրոյն ուրոյն ետուք։ Ելին Ստեփանն և Արեշատ փայակն ի վերին կողմէն Սաղմոսավանից, և մեք վասն ուխտաւորացն դարձաք ի սուրբ Աթոռ ի յունիս ի։

Առ Իւջիլիսայի Առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն։

Թուղթ զրեաց սրբազան վահն առ Իւջիլիսայի Առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն, շնորհակալութիւն՝ որ զԺԳ մասցու տաւարս էր յղեալ։ (Առ սա զրեցեալ է ևս թուղթ ի

փետրվարի ԺԲ, և ի մայիսի ԻԱ): Յղեցաւ ընդ բերողաց տաւարացն ի յունիս ԻԴ:

62Ը

Առ Հերակլ Արքայն հրաժարելով ի հաւրամիս երթալոյ:

Հերակլ Արքայն այժմ ես խնդրեալ էր վերստին զսրբազան վինն, երթալ ի հարսանիս որդւոյն, որպէս և յառաջ (որպէս ասացաւ ի մայիսի ԻԱ և ի ԻԹ): Վասնորոյ զթուղթ գրեաց առ նա սրբազան վինն ի պատասխանի թղթոյն հրաւիրականի, հրաժարելով յերթալոյ, սակս հիւանդութեան և անձեռնհասութեան. և խոստանալով յետոյ ինքն յատկապէս շնորհաւորել զհարսանիս որդւոյն: Ընդ Բէյի խոսքով բէկ թղթաբերին յղեցաւ ի յունիս ԻԾ:

62Թ

Ընդ մեծ ուխտաւորացն: Նաեւ թուղթք ի յԱրապկեւ եւ Յուռուստոյ:

Որպէս ահա ի վերդ ի վերջ բանից ամսոյս Ի ին ասացաւ, մեծ ուխտաւորքն սրբոյ Աթոռոյս եկին: Ընդ որոց եկն և Արապկերու Առաջնորդ Կարապետ վարդապետն մահաբով ժողովրդեանն ի ձեռնադրելու եպիսկոպոս: Որ էր Ակնցի, և նոր առեալ զվեղար, զոր Պօլսոյ պատրիարքն տուեալ յանցեալ ամին, արար Առաջնորդ Արապկերու: Եւ զի զուխտաւորսն շահել կամէր սրբազան վինն, վասնորոյ՝ այլ չյեռացոյց զձեռնադրութիւնն նորին, այլ ի Զորսբդում կիւրակէին զկնի հոգւոյ զալստեան, ի յունիսի ամսոյս ԻԴ, ձեռնադրեաց զնա զպիսկոպոս: Ընդ որում ձեռնադրեաց և

զպատրիարքի Յակոբ վարդապետն, նաեւ Զուգայեցի Դաւուտ վարդապետն: Եւ իւրով հոգևոր հրամանաւն Առաջնորդ ևս կարգեալ զնոյն Կարապետ վարդապետն ի վերայ Արապկերու քաղաքին և նորին շրջակայիցն ետ նմա զԱռաջնորդական Կոնդակ՝ ըստ սովորութեան Առաջնորդաց Թղթոց: Ետ ևս զվկայական վասնեպիսկոպոսութեանն, դրեալ ի նմա զկանոնս և պատուէրս իւր՝ զոր եզ ի վերայ նորա ի ձեռնադրիլն որպէս և էր սովորութիւն սրբազան վինին: Որոյ և զօրինակն նա դրեալ և կնքեալ ետ մեզ՝ ըստ սովորութեանն: Եւ զի Մուրտիկեանքն ևս էին դրեալ վասն նորա, թուղթ ևս առ նոսա գրեաց, այսինքն՝ առ մահտեսի Փիլիպպոսն ի յԱրապկեւ, և առ Առաքելն և Սիմէօնն ի Կարին, թէ ահա Առաջնորդն ձեր եպիսկոպոս ձեռնադրեալ առ ձեզ դարձուցաք: Եւ վասն փոքր ինչ տկարութեան իւրոյ, և վերստին դառնալոյն ի լեռն, յետ ուղևորելոյ զուխտաւորսն, զի երթալոց էաք: Եւ զի մահտեսի Փիլիպպոսն ևս էր տկար որպէս գրէր, գրեաց զմխիթարութիւն: Զայսոսիկ Կարապետ վարդապետին ետուք տանել: Եւ զի սոյն Կարապետ վարդապետս՝ զԱջահամբոյրն զոր ետ սրբազան վինին, ոչ բոլորովիմբ կարաց տալ, (33) վասնորոյ թամասուկ ետ, զի զմնացեալն ևս ի Կարին տացէ: (գ) Ուստի՝ գրեաց սրբազան վինն զթուղթ առ սրբոյ Աթոռոյս վէթիլ պարոն Հայրապետն ի Կարին, նախ ծանուցանելով զգրելն անդ առ ինքն և առ այլս զթուղթս յամսոյս Ի: Ապա՝ յղեաց առ նա զվերոյիշեալ թամասուկն Կարապետ վարդապետին, զի առնուցու անդ ի նմանէ զայն դրամն: (գ) Եւ ի մէջ ուխտաւորացն Բ անձինք կային Ուռուստոյցի. անուն միոյն մահտեսի Թուման՝ որդի Դաւթի, և միւսոյն Յովհաննէս, որդի մահտեսի Դէորդի: Ռբ զոր ինչ տալոց էին սրբոյ Աթոռոյս՝ բաւականապէս չկարացեալ տալ՝ թամասուկ ետուն, զի զմնացեալն եւս ի Կարին տացեն: (ծ) վասնորոյ՝ զայն թամասուկըն եւս եղեալ ի թղթոյս՝ առ սա յղեաց, զի զայն դրամն եւս առնուցու ի նոցանէ, (ծ) և յղեացէ աստ: Թուղթ եւ առ Կարնոյ Առաջնորդ Ստեփաննոս վարդապետն դրեալ, զղիւր վէթիլ Հայրապետին եղ ի նմա, զի

69

Սկիզբը չկայ բնագրում.²⁴

տացէ նմա: Եւ զի յայսմ ամի՝ բերօղն ուխտաւորաց՝ էր Սերօր անուամբ տղայ մի Կարնեցի, և ի Պօլիս բնակեալ: Զորմէ զշնորհակալութիւնս գրէին առ սրբազան վեհն ...տեղեաց, թէ սա լաւ կառավարեաց զուխտաւորսն, այլ ես սմա հրամայեա, զի յամենայն տարի սա բերցէ: Զոր ոա եւ էր գրեալ՝ զովելով զնա: Դրեաց թէ՛ այնպէս արարաք: Թուղթ ևս առ Պօլսոյ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն գրեաց ըստ խնդրոյ նոյն յիշեալ Սերօրին, որպէս զի՝ յամենայն ամի զուխտաւորսն ընդ նմա յղեսցէ, զի նա բերցէ, ծանուցանելով և ղլաւ կառավարութիւն նորին, որ ասացաւ ի վերդ: Զֆարմանն ասէ յանուն զորա հան, զարգայն գրեալ սմա տուր, զի ինքն տացէ ի դուռն արքունի, և զֆարման հանեալ՝ զուխտաւորս բերցէ: Տաճիկ մի լիցի ասէ՝ այլ միայն դա լիցի: զի ի տաճկէն վնաս շատ յառաջանայ: Տուաք զայս Սերօրին: Նաև զթուղթ Ստեփաննոս վարդապետին ևս տարաւ սա՝ տալ նմա: Իսկ Ուռումէլու նուիրակ Յովաննէս վարդապետն մինչ գնացեալ էր ի յՈւռուսջուղ, տեսեալ էր անգ զվատ իմն սովորութիւն, զի զգանձանակն սրբոյ Աթոռոյս ի շաբաթ աւուրսն շրջեցուցանեն: Ուստի՝ խրատելով և յորդորելով՝ սահմանեալ էր, զի ի կիրարկէ աւուրսն շրջեցուցեն: Եւ գանձապետ ևս էր կարգեալ նոցա նոր՝ զերկուս հարազատ եղբարս, որք էին Կարբեցիք, անուն միոյն Անոյշ, և միւսոյն Աւէտ: Եւ ի նոյն քաղաքէ՝ Պօղոս անուամբ այր ոմն Կարբեցի եկեալ էր յուխտ: Ուստի գրեալ էր ընդ նմա զթուղթ մի առ մեր Մկրտիչ վարդապետն, զի ծանուցէ՝ զայս սրբազան վեհին, որպէս զի դրեսցէ առ նոսա վասն այսր զթուղթ: Վասնորոյ զթուղթ օրհնութեան գրեաց սրբազան վեհն առ ժողովուրդսն քաղաքին Ուռուսջուղու, նախ շնորհակալութիւն և օրհնութիւն վասն սիրով ընդունել զՅովաննէս վարդապետն՝ և առատ արդիւնս տալոյ: Եւ ապա վասն գանձանակին պատուէր, զի ի կիւ...

Այստեղ թերի է բնագիրը:

... Ընդէր այդպէս ի զուր վրդովեցար զու, և զգոսա ևս վրդովեցեր: Զի ես քեղ առանձին գրեցի թէ՛ ի շատ ստիպմանց հարկեցեալ այսպէս արարաք, և զայն ևս Աստուած չկամեցաւ: Այժմ ոչ խնդրող դոյ՝ և ոչ տուող, քեզ ինչ հարկ էր յունկնս հասարակին արկանել, զի քուն եղեալսն արթնացուցանել, դրել և գրեցուցանել թէ՛ նոր հաստատութեան կոնդակ յղեալ: Ահա ամենեքեանքն մեր առաջին կանոնաւն քեզ ծանուցին, այժմ զի՞նչ պիտոյ է նոր գրելն, ոչ այլ ինչ օգտէ, եթէ ոչ նորապէս արթնացուցանէ զթշնամիս, և զմիտս պարզամտաց պրզտորէ: Եւ զի գրէր թէ՛ ի նմանէ զի՞նչ հարազատութիւն տեսեր, և յինէն զի՞նչ անհարազատութիւն, գրեաց թէ՛ ոչ ի քէն բնաւ, և ոչ ի նմանէ՝ բացի զխացաւութեանց յուլից՝ զորս կրեցի՝ և կրեմ, և կրելոց եմ: Այլ ի փառս Աստուծոյ զշինեալն իմ ոչ եմ քակելոց: Մանաւանդ՝ զի նա մինչ լուեալ է թէ միայն գնուխի տամ, տրտնջեալ է զմէնջ և վատաբանեալ՝ զյայնկոյս գետոյն զբոլորն խնդրելով: Վասնորոյ և ոչ զմասն կարաց առնուլ: Ուրեմն զու միամիտ լեր ասէ, և զորս վրդովեալ ես՝ միամտեցի: Եւ ծանոյց դրելն ի Շամախի և ի Նուխի զթուղթս՝ զորս և առ ինքն յղեաց: Եւ վասն Յակոբ վարդապետին զոր ինչ Խանին և Մէլիքացն, զնոյնս և սմա գրեաց, ասել խնդրողացն, զի այլ մի խնդրեցեն: Եւ վասն ի Հաշտաբխան եղեալ գանձանակին իւրեանց՝ խնդրեալ էր գրել Յովսէփ վարդապետին, զի առեալ յղեսցէ առ ինքն: Մանոյց զգրելն: Եւ պատուէր վասն վերոյգրեալ թրղթոցն, ի տեղիսն հասուցանել: Փոխուլայ ևս գրեաց առ սա իւր ձեռամբն՝ մեղադրութեամբ, վասն ի զուր վարդապետ յղելոյն այժմ զերկրականսն, և յայսքան ժամանակսն վասն իւր զգլխացաւանսն կրելն բաւական չհամարելով, այժմ ևս զնորանոր զխացաւութիւնս հանելոյն, գրելով ինքն, և այլոց ևս գրեցուցանելով: Եւ վասն քոյ թէ զսրբան ցաւս կրեցի ասէ՝ և գեռ կրեմ և կրե-

լոց եմ, դու երբեք ոչ ախորժեցեցեր ե ոչ կամեցար սակաւ մի ապահով առնել զիս ի գլխացաւութեանց՝ զքո ընտել սակաւ մի գոնեայ՝ քեզէն յառաջացուցանելով։ Այլ դու հանգիստ նստեալ՝ մեզ տաս ցաւել, ե իբր թէ ի վարձու գրագիր ես կալեալ զմեզ՝ որ շուտ շուտ գրես թէ՛ այսպէս ե այնպէս Կոնգակ գրեալ յայս ինչ տեղիս։ Դու հնար իմն չգտանես զմեզ ապահովացուցանելոյ։ Իսկ մինչ մեք կամիմք կերպիւ մի զձայն ներհակին քոյ հատանել՝ զի ապահովացուք, դու սկսանիս զհայ ե զթուրք յարուցանել ի վերայ մեր, ե նոր ցաւեցուցանել զմեզ։ Եւ մինչ այդպէս տէր են դոքա քեզ, ե դու մեր արարեցելոցն անհաւան լինիս, ապա՛ ընդ դոսա խորհելով, դուք գտէք զհնար իմն, զի նմա հաւանելի լիցի, ե զձայնն ի մէնջ հատցէ, ե մեք ե դուք ապահովացուք։ Եւ թէ այլովք չկտրես դհնարս դաւանել, դու իսկ քեզէն մտածեալ, ե զիս դհնար իմն լոցեցուցանելոյ զնա։ Եւ այլ բանք յովովք առ այս։ Ելին գրաբեր տղայք նորին, (որոց միոյ անուն Յովսէփ էր) ի նոյեմբեր ԻԱ։

Ժողովարարութեան թուղթ ետ սրբազան վեհն Վրացի ծեր երիցու միոյ, որ էր Վրաստանցի, ե ի Կրցխլուան գեղջէն։ Որոյ Բ սարկաւագ որդին ե Բ դուստրն Ձ տարով յառաջ գերեալ էին լաղկիք ե տաբեալ ի յԱխլցխայ։ Ձմի դուստրն հասուցեալ էին վաճառելով ի Հալապ, ե անդ տաճկացուցեալ, ե տաճիկ կին էր եղեալ՝ զոր այլ ազատելոյ չգայր հնար։ Ձմի որդին ի թուման պարտքով թափեալ ընդ ինքեան ունէր։ Իսկ մի դուստրն ի յԱխլցխայ կայր ի գերութեան առ տաճիկ մի, ԺԸ թումանով գնահատեալ, ե մի որդին ես ի Ստամբուլ կայր նոյնպէս առ տաճիկ մի գերի, ԻԵ թումանով գնահատեալ։ Որե երեք գերեաց գնոց ջաֆն էր՝ ԿԳ թուման։ Ուստի Կրցխլուանցիք՝ թէ հայք ե թէ վիրք, մահաւոր էին գրեալ առ սրբազան վեհն. ե յԱրքայէն ե ի Թիֆլիզու Առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետէն ես գիր ունէր, որք տուեալ էին յառաջագոյն վաճառքով առնելոյ՝ ե օգնութիւն չէր եղեալ։ Վասնորոյ ե սրբազան վեհին գթացեալ՝ ետ զայս թուղթ ի վերայ Երևանու երկրիս, ե բոլոր Աղուանից տանն, ե բոլոր Վրաստա-

նու ե Իմէրեթու գրելով զմեծ տեղիսն յանուանէ։ Ի նոյեմբեր ԻԲ։

ՅԳՆ

Ի Շիրազ առ Ջուսէուս բէկն։

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն հայերէն ե համառօտ ի Շիրազ առ Ջիմշիտ բէկն, ի ձեռն նորին յղեալ Իսմայիլ անուամբ տաճկին։ Ձի ի ՌՄԻԵ թուոյն ի դեկտեմբերի Ձ յիշեալ Ռաջաբ անուամբ տաճիկն զոր նա յղեալ էր առ սրբազան վեհն, զի ի պարտապանացն իւրոց զգրաման իւր առեալ յղեսցէ առ ինքն սրբազան վեհն, որե չեզե, ե տաճիկն այն ունայն դարձաւ առ նա ընդ Մարկոս վարդապետին յայնժամ ի ՌՄԻԵ, ե ի դեկտեմբերի Ձ. յետոյ մինչ դարձեալ էր Մարկոս վարդապետն ի Շիրազու, նա կըրկին զնոյն թամասուկսն նմա տուեալ յղեալ էր առ սրբազան վեհն, զի հոգս արասցէ վաճառ այն դրամոցն, ե առեալ հասուցէ ինքեան։ Իսկ սրբազան վեհն նեղացաւ Մարկոս վարդապետին, թէ ընդէր առեր ե բերեր, ե ասաց նմա, դարձուցանել յետս առ նա, ե գրել նմա թէ՛ ես ոչ տեսի պատշաճ զայսոսիկ տալ սրբազան վեհին, զի պարտատեարքդ այժմ չեքիին ուրեք, ե սրբազան վեհն զայդ ոչ կարէ հոգալ։ Իսկ իբրե հասեալ էին առ Ջիմշիտ բէկն այն թուղթքն, այնպէս էր կարծեալ, թէ սրբազան վեհն խաթբամնայ իցէ եղեալ ինքեան վաճառ երկուութեանց Ջուղայու Առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետին, որոյ սակս գրեաց յայնժամ ի ՌՄԻԵ ե ի դեկտեմբերի Ձ հոգս առնել ե յղել տալ, ե չէին հոգացեալ ինքն ե Ասլան բէկն։ Ուստի՝ յայսմ ամի եկեալ նա ի Գիւլան, վաճառ գործոց վէճիլին, գրեալ էր անտի զթուղթ աղաչանաց առ սրբազան վեհն, հաշտիլ ընդ ինքեան ե գրել զթուղթ օրհնութեան առ ինքն։ Եւ առ Մարգար աղայն ես թուղթ գրեալ ի Բայաղիտ՝ հոգս առնել իւր պարտուցն (որ ե Արապկերցի Սահակին

ևս էր գրեալ վասն այնր զթուղթ ի Բայա-
ղիս, տալ զիւր դրամն), գրեալ էր ևս Մար-
դարին աղերսել զսրբազան վեհն, զի թէ ին-
քեան՝ և թէ Ասլանբէկին ներելով՝ գրեացէ
զթուղթ օրհնութեան և միամտութեան, զի
մեք իւր մոլորեալ ոչխարն եմք ասէ, և ծառա-
յօղ եմք իւրեան, զմեղ յաչաց մի ձգեսցէ: Եւ
Մարդար աղայն ևս ըստ նորին աղերսա-
նացն գրեալ էր առ սրբազան վեհն զխըն-
դիր: Բայց վերոյիշեալ Իսմայիլ տա-
ճիկն թողեալ էր զթուղթն նորին ի Գիւլան՝
պատահամաբ ըստ իւր ասիցն, (ի յօղայոջ
մեր գանձապետ և վէքիլ Ալէքսանին), և ի
Գիւլանու նուիրակ Կարապետ վարդապետէն
զթուղթ մի բերեալ, այնպէս էր կարծեալ
թէ՝ իւր աղայի դիրն է առ սրբազան վեհն:
Վասնորոյ այժմ ծանոյց սրբազան վեհն
Ջիմշիտին չհասանելն թղթոյն, ի հարկէ հա-
սանելոց է ասէ, բայց զմիտսն իմացաք յեկո-
ղէդ: Մեք ոչ եթէ վասն խաթրամայութեան
եմք յետս առ քեզ յղեալ զայն թամասուկսն
քո, զի ի քէն չէաք խաթրամայ, այլ անս էր
պատճառն, զի պարտատեարքէ չերևցան
յուրեք, և մեք ասա պահելն զթամասուկսդ
երկեաք, թէ գուցէ կորնչիցին, և մեք խշա-
լաթ՝ կրեսցուք, վասն այն յղել ետուք յետս:
Որպէս ահա Իսմայիլիդ ևս ասացեալ եմք,
և քեզ ասելոց: Բայց փոքր մի խաթրամա-
յութիւն կայ մեզ ի քէն, զոր ևս եմք ա-
սացեալ զմա, և քեզ ասելոց է: Եւ այլ չը
գրեաց զինչ լինելն: Եւ էր այս ասացեալս
վասն այնր, որ Բարսեղ վարդապետին լա-
ւապէս չէին լեալ ձեռնտու սա և Ասլան Բէ-
կըն, և վէքիլն ճոթեղէն ընծայն սրբազան
վեհին յետս էր յղեալ, զձիսն և զՂորիսն և
զայլ մանր իրսն միայն վեր առնելով: Եւ
Իսմայիլն ի նոյեմբեր ԻԴ:

ՅՂԲ

Ի Թարվէզ, վասն վաճառականաց
գանձանակին:

Ի սեպտեմբերի ԺԲ որ գրեաց սրբա-
զան վեհն առ Թարվիզու գանձապետ Նու-

րիշանն սակս իւր խնդրոյն (որ խնդրէր թէ
գանձանակ հաստատեցից աստ ի մէջ վա-
ճառականաց), թէ զմիտս վաճառականացն
շօշափեա, եթէ յօժարին ապա հաստատե-
ցուք, նա այժմ գրէր թէ՝ ամենեքեանքն ունին
զյօժարութիւն: զի ասեն թէ՝ չէր սովորու-
թիւն, այլ զի Թագէտս Առաքելոյ վանիցն
աղազաւ շրջեցուցանեն, թող նա վասն սուրբ
իշման տեղւոյն Գրիստոսի շրջիցի գանձա-
նակ ի մէջ մեր: Վասնորոյ զհոնդակ գրեաց
այժմ սրբազան վեհն առ համայն վաճա-
ռականսն և զուքեանդարսն և երթեկեկսն
պանդոկացն Թարվիզու, զի յանուն սրբոյ
Աթոռոյս զգանձանակ հաստատեալ ի մէջ
իւրեանց, յամենայն կիրակամախ ի մէջ իւ-
րեանց շրջեցուցեն ի ձեռն Նուրիշանին, և
զոր ինչ արդիւնք լիցի, նորին ձեռամբն
յատկապէս աստ հասուցեն զի գրեսցուք
ասէ առ ձեզ զօրհնութեան և զշնորհակալու-
թեան թուղթ:

Թուղթ ես առ սրբոյ Աթոռոյս գան-
ձապետ Նուրիշանն գրեալ՝ զհոնդակն յղեաց
առ նա:

Ի Յամիթ, ի Կարիմ եւ ի Թօխաթ
վասն այլ եւ այլ զիսմանց:

Կարապետ վարդապետն որ ի Յամիթ
գնաց, ի հասանին նորա անդ՝ Ժողովուրդք
տեղւոյն յարեալ էին ի նա՝ առնել իւրեանց
Առաջնորդ: Ուստի՝ զթուղթ մի հասարակական
գրեալ էին առ սրբազան վեհն բազում թա-
խանձանօք, զի հաճեսցի ի խնդիրս իւրեանց,
և արասցէ զնա իւրեանց Առաջնորդ: Եւ
սրբազան վեհն զհոնդակ Առաջնորդութեան
գրեալ վասն նորա, յղեաց ի ձեռս նորա:
Յորում գրելով և զայս ինչ թէ՝ թէպէտ մը-
տաղբեալ էի այլ չխառնիլ ի բանս Առաջ-
նորդութեան քաղաքիդ ձերոյ, սակայն շատ
էիք թախանձեալ, յայս անգամ ես լուայ
ձեզ. տեսցուք թէ փոշմանեցուցանելոց էք
զմեզ, թէ ոչ: Թուղթ ես առ Կարապետ
վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն, զոր
ընդ նոյն մահաբրին էր գրեալ, ի սոյն ան-
ցեալ հոկտեմբերիս: Թէ ահա ըստ խնդրոյ
դոցա զքեզ Առաջնորդ արարաք քաղաքիդ և
վանիցդ, և չունիմ երկարօրէն ինչ գրելոյս

միայն զայս ի մերս կողմանց հարցցես այդ քաղաքիդ գլխաւոր իշխանացն թէ՛ դու նոյն Կարապետ վարդապետն ես, զորմէ յառաջ քան զի ամս այնքան բողոքեցին աստ ե ի Պօլիս մեծամեծ գանգատանօք ե տրտնջանօք, որ զմիջոցն հոտեցուցին. այժմ որպէս եղև, որ այդքան սիրահարութեամբ զքեզ խնդրեն. դու փոխեցամ, թէ դոքա սուտ վկայէին: Այլ երևի թէ՛ դու չես փոխեցեալ, այլ ես առաւելեալ փառօք ե աստիճանաւ, որով կարես քան զյառաջն խորխտ լինիլ, ուրեմն՝ դոքա սուտ վկայէին: Եւ ըստ Պօղոսի, զոր քակեցին՝ զնոյն միւսանգամ շինելն յանցաւորութիւն է, որոց պիտոյ է ծանր ապաշխարանք: Երկրորդ՝ հարց ցլոսա թէ՛ յայն ժամանակն որ զքեզ չէի կացուցանելոյ Առաջնորդ՝ դու ԺԲ բեռն քսուք գործակալացս ե զյոյով դրամս ինձ խոստանալիւ ե տայիր, (8ֆ) ըստ անհամ գրեցելոց զոցս յայնժամ ի Պօլիս, այժմ որ անա առաջնորդ կարգեմ, Ռքան ես տալոց արդեօք, ե գոհ պարտիս տալ՝ թէ զմեզ խնդրողքն՝ Կամ թէ՛ զի՞նչ արար Պետրոս վարդապետն, զոր յառաջ այնքան գովելով ե մեզ ընդդիմաբանելով խնդրեցին, ե ի մէջ երկուց ամաց ցաւօք ի գերեզման իջուցին, ե զմեզ այնքան վիրաւորեցին: Թուի թէ ասէ՛ յորժամ բերաք զնա ի սուրբ Աթոռս ե հնազանդեցուցաք, յայնժամ վատացաւ: Ուրեմն՝ ե դու ես եթէ կամիս սիրելի մնալ զոցս ասէ, պարտիս ապստամբիլ յԱթոռոյս՝ զի ի դոցանէ սիրեցիս: Զի՞նչ գրեցից ասէ, ի միամիտ բազմութիւն քաղաքիդ խնայեմ, զի գիտեմ ես զայնպիսիսն, սակայն՝ վասն բազմութեան՝ ե սակաւուցն ներեմ: Այժմ որ զքեզ սիրով խնդրեցին ե մեք կարգեցաք, տացէ տէր՝ զի այնպէս սիրով վարեցիք, զի այլ չլիցի մեզ գլխացաւորութիւն: Բայց մեր դրամն զոր Պետրոս վարդապետն էառ՝ ե մնաց ի վերայ քաղաքիդ, (3) կամ նոքա պարտին տալ՝ որք այնքան ջատագովութեամբ խնդրէին զՊետրոս վարդապետն ե մեզ ներհակէին, ե կամ դու պարտիս տալ թարց այլ ե այլ պատճառաց: Ապա պատուէր իւրեան մնալ ի հարազատութեան առ սուրբ Աթոռս, ե յանձնարարութիւն վասն նուիրակին: Իսկ ե խաբեբայն այն՝ որ յառաջագոյն դրամ էառ ի սմանէ անգ ի Յա-

միթ, մինչ սա առաջնորդ ե նուիրակ էր անդ, որ ի սրբազան վեհէն զթուղթ մի փօլիցայի ունելով ի վերայ սորա խն դոուշի, քերեալ էր զայն ե ՆՃՆՆ զոուշ շինեալ՝ ե ի սմանէ առեալ, (զոր յետոյ սա յետս էառ). նա զնոյն աղճատեալ թուղթն այժմ ի ձեռին ունելով տակաւին, զանուն Կարապետ վարդապետիս այսորիկ քերեալ էր, ե զանուն Թօխաթու վարդապետին դրեալ, ե զթուականն ես փոխեալ, ե գնացեալ առ նա՝ կամեցեալ էր անգամ մի ես ի նմանէ առնուլ զՆՃՆՆ զոուշ: Զոր իմացեալ Սահակ վարդապետին, կալեալ էր զնա, ե զայն թուղթն առեալ ի ձեռացն, ե յղեալ առ սրբազան վեհն: Զոր տեսեալ ծանեաք, որ արդարեւ այն թուղթն էր՝ զոր յառաջ տուեալ էաք սմա վասն խն դոուշի: Վասնորոյ՝ այժմ զայս նոր եղելութիւնս որ ի նոյն խաբեբայէն, հանդերձ այլեւս նոր ե մեծագոյն չարութեամբք նորին՝ ծանոյց սմա, ե էհարց թէ՛ որպէս է եղեալ այդ՝ որ գու յայն ժամանակն մինչ զդրամն զայն ետուր այն խաբեբային, զայն աղճատեալ թուղթն ոչ առեր յետս ի նմանէ: Եւ զոր ինչ այժմ գրեաց առ Մարսուանցիսն, ե զայն խաբեբայի ընկերսն որք անդ էին, ե զինքն, թէ որպէս բանադրեաց՝ զայն ես սմա ծանոյց, եւ զիւրեքելն ես զնոսա գալ աստ, ե հարկեաց, զի ինքն ես հետեւիցի, թերեւս այն խաբեբայն ի յայն կողմունսն երկիցի, (որ յառաջ Յօհան էր, ե այժմ երբեմն Յօհան ասէր զինքն, ե երբեմն Յակոբ): Եւ յորժամ գտցէ՛ ջանասցէ աստ յղել կերպիւ մի: Իսկ թէ նա ոչ եկեացէ, ապա՝ գրեսցէ ինքեան շուտով գտեղին նորա: Այլե՛ Կարնեցի Կուղիկօզլի Սարգիս վարդապետն (որ յառաջ նուիրակ էր սրբոյ Աթոռոյս ի Կարին, ե յետոյ Առաջնորդ ես եղև անգ). գրամ էր տալոյ (8) սրբոյ Աթոռոյս թամասուկով: Զորմէ այժմ լսեաք թէ՛ յայն կողմունսն է՝ ի թեմսն Սսայ, վասն որոյ գրեաց սմա, զի հետեւեցի, ե զուր լինելն իմացէ, ե եթէ կարէ՛ առնուլ զգրամն զայն ի նմանէ, գրեսցէ՛ զի զթամասուկն առ ինքն յղեսցուք՝ որ առնուցու: Ապա թէ ոչ գրեսցէ գտեղի նորին, զի տեսցուք ասէ՛ թէ ի՞նչ կերպիւ կարեմք զայն դրամն հանել: Բայց դու ես տէս ասէ, թերեւս զհնար իմն վասն այսր գտցիս: Այլ ե մեր նուիրակ

Ղաղար վարդապետն այժմ զքաղաքն զայն զերծեալ՝ գնացեալ էր ի Սասուն. և առ սրբազան վեհն թիուղթ գրեալ. Որ ե ի նոյն Յամիթ քաղաքոջն ի մէջ սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյն նոր գանձապետ էր կարգեալ զոմն հաւատարիմ այբ, որոյ անուն էր մահտեսի տիրացու Յակոբ: (Զի գրէր թէ՛ հին գանձապետն ի Հալապ է գնացեալ, իսկ սա քան զնա հաւատարիմ է): Ուստի և թիուղթ հաստատութեան վասն նորա խնդրեալ էր: Վասն որոյ և սրբազան վեհն գրեաց այժմ ըստ խնդրոյն զԿոնդակ վասն գանձապետութեան նորին ի վերայնոյն սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյ ժողովրդեանն: Յորում և քահանայից յատուկ պատուէր գրեցաւ, յորդորել զժողովուրդսն՝ տալ զյատուկ արդիւնս եւ սրբոյ Աթոռոյս, այսինքն զհոգեբաժին, զկտակ, զքառասնից, և զխոստմունք, զի զայսպիսի արդիւնս չտային բնաւ ի յայն քաղաքէն:

Թուղթ եւ առ նոյն նոր գանձապետ մահտեսի տիրացու Յակոբն գրեաց, հաստատելով զնա գանձապետ սրբոյ Աթոռոյս, և պատուիրելով հարազատութեամբ ծառայել: Եւ վասն վերոյիշեալ յատուկ արդեանցն սմա եւ պատուէր գրեցաւ հեանիլ՝ և հաստատել ի մէջ ժողովրդեանն, և առնուլ՝ և ի սուրբ Աթոռս հասուցանել: Եւ զի նուիրակն անդ ոչ էր՝ որպէս ասացաւ, վասնորոյ յղեաց զայսոսիկ առ Առաջնորդ Կարապետ վարդապետն և պատուիրեաց, զի զԿոնդակն ի նոյն եկեղեցւոջն ընթեռնուլ տացէ, և ծանուցմամբ հաստատեսցէ զնա ի գործն, և զիւր թուղթն եւ իւրեան տացէ: Թուղթ և առ սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Ղաղար վարդապետն՝ ի պատասխանի յօգոստոսի Իթ գրեալ թղթոյն: Առ որ հասեալ էին ի մայիսի Ի, և ի յուլիսի ԺԳ գրեցեալ թուղթքն մեր, և սրբալոյս մեռնն, և մահտեսի Մովսէսի գանձապետութեան գրեանքն: Եւ ինքն զքաղաքն զերծեալ՝ և ի Սասնոյ կողմունսն էր գնացեալ, և գրէր թէ՛ զարդիւնքս ոչ ումէք հաւատամ տալ և յղել, այլ ի հաւատարիմ տեղուջ ամրապէս պահեմ, զի ի զալս՝ ընդ իս բերից: Գրեաց զհաւանութիւն: Ծանոյց և զԿոնդակ յղելն ըստ խնդրոյն՝ վասն իւր նոր եղեալ սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյ գանձապետ մահտեսի տիրացու Յակոբի հաստատութեանն, առ մահտեսի Մովսէս միւս

գանձապետն ևս թիուղթ գրելն, ծանոյց նաև զԵմթեցւոց Առաջնորդ խնդրելն զԿարապետ վարդապետն և իւր կարգելն զնա Առաջնորդ՝ և պատուէր՝ զի սիրով վարիցի ընդ նմա, և բանից նորին ջատագովութիւն արասցէ: Ծանոյց կարճառօտ և դրանս վերոյիշեալ խաբեբայիցն, թէ՛ այսպիսի խաբեբայք են ելեալ, որք յանուն մեր զսուտ կնիք փորեն, և սուտ դիր գրեն, և զդրամս առնուն ի նուիրակաց մերոց և ի գանձապետաց: Զորս և մեք ըմբռնեցաք՝ որք ի Մարսուան էին: Ուրեմն՝ դու զղուշացիր, և զգանձապետսն մեր ևս զղուշացո՞, զի մի խաբիցին յայնպիսեաց, և զզրամ մի տացեն: Զայս յղեցաք առ սուրբ Կիբակոս եկեղեցւոյ նոր գանձապետ և մեր վէքիլ մահտեսի Մովսէսն, յղել առ նա:

Թուղթ ևս առ սոյն յիշեցեալ սրբոյ Կիբակոս եկեղեցւոյ գանձապետ և վէքիլ մահտեսի Մովսէսն գրեաց, ի պատասխանի ի հոկտեմբերի ԺԴ գրեալ թղթոյն: Որ յօժարութեամբ յանձն էր առեալ դրամանս սրբազան վեհին, որ գրեցաւ առ նա ի մայիսի Ի, լինիլ գանձապետ և գործակալ սրբոյ Աթոռոյս, և մշտապէս ծառայել հարազատութեամբ: Վասնորոյ՝ գրեաց զշնորհակալութիւն, և պատուիրեաց ըստ խոստմանն հարազատօրէն ծառայել, և զգանձանակն արդիւնաւոր առնել ջանալ, և կտակաց՝ հոգեբաժնից, քառասնից՝ խոստմանց, և այլ սոյնպիսի արդեանց՝ մուղայէթ լինել, առնուլ՝ և ի սուրբ Աթոռս հասուցանել: Եւ զտուրդաց անուանսն գրել՝ զի զօրհնութեան թուղթս յղեսցուք: Եւ զի վասն Կարապետ վարդապետին սա ևս էր գրեալ իբիջայ կարգել Առաջնորդ ըստ խնդրոյ քաղաքացւոցն, գրեաց թէ՛ ահա կարգեցի, և պատուիրեաց սիրով և հպատակութեամբ կալ առ նա: Եւ զորպիսութեանց նուիրակին գրեալ էր, շնորհակալութիւն գրեաց, և պատուիրեաց թիուղթն տռնա յղել, և զամենից որպիսութեանց գրել, և թիուղթն անպակաս առնել: Զայս ևս յղեաց առ Կարապետ վարդապետն տալ նմա, և զնուիրակի գիրն ի սմա լինիլն ծանոյց: Զայս ամենայն ի պահարանոջ տարաւ առ նա իւր տաճիկ փայակն: Իսկ այլ ամենայն չարութիւնքն գլխաւորք վերոյիշեցեալ Յօհան և երբեմն Յակոբ խաբեբային՝

զոր խոստացայ յետոյ ասել, է այս: (Որ և տեղեալ Ակնեցի էր): Քանզի գտեալ էր նա ի Մարսուան գերկուա իւրեան համանման և համաշունչ գիւաքատակ ընկերս: Որոց ցուցեալ էր զվերոյիշեալ աղճատեալ թուղթն, որով ի Յամիթ ի Կարապետ վարդապետէն առեալ էր զԵՃՀԵ ղուռչ, և այժմ զնոյն թուղթն շրջեալ ի վերայ Թօխաթու նուիրակ Սահակ վարդապետին, և զիւր Յօհան անունն Յակոր արարեալ՝ և զթիւն ևս փոխեալ՝ կամեցեալ էր անդամ մի ևս ի Սահակ վարդապետէն առնուլ ղԵՃՀԵ ղուռչ, խորհեալ ընդ նոսա ղխորհուրդ մահարբեր, ըստ նմանութեան կնքոյ սրբազան վեհին որ ի վերայ այն թղթոյն թափեալ էր մի ոմն ի նոցանէ զկնիք, որոյ անունն էր՝ Էլրէկ օզլի Կարապետ: Եւ միւս ընկերացեալն ևս որոյ անունն էր Կօռալ օզլի սուտ մահտեսի Արրահամ, փորեալ էր զգիր կնքոյն: Ապա զգիր մի ևս զրեալ ի վերայ Սահակ վարդապետին ըստ նմանութեան աղճատեալ զրոյն, սուտ կնքովն այնուիկ կնքեալ էին, գրելով ի նմա թէ՝ Սահակ վարդապետ, մեք թղթարբեր Յօհանէդ ԲՈՒԲԺՄ ղուռչ առեալ փօլիցայ արարաք ի վերայ քոյ, պարտիս շուտով տալ: Զոր և տարեալ իսկ էր նոյն խարերայն առ Սահակ վարդապետն, և խընդրեալ զգրամն: Իսկ ի տեսանելն զայն Սահակ վարդապետին, իսկոյն ծանուցեալ էր զխաբեբայութիւնն, և կալեալ զխաբեբայն՝ պահեալ էր առ ինքն ի յոլով աւուրս և խոշտանկեալ՝ ասել զճշմարիտն: Իսկ ապա նա ցուցեալ էր զընկերսն և իբրեւ շարադրութեան թղթոյն էր հետագօտեալ, թէ ղու զայս բառքս ուստի ևս առեալ, ապա՝ նա զայն աղճատեալ զիրն ևս էր ցուցեալ, թէ այս է ահա զաղափարն, զի զկնիքն ի յայս կնքոյս փորեցաք, և զգիրն ևս ըստ սորին ոճին գրեցի: Եւ զորպէսն այն աղճատեալ զրոյն ևս ասացեալ էր Սահակ վարդապետին, և զայն ևս, թէ այդ մեր գրեալ գրովդ աստ կամէաք առնուլ ի քէն դրամ, և այս հին գրովս ևս ի յայլ քաղաքոջ: Ապա Սահակ վարդապետն զայն Բ ընկերսն նորին ևս բերեալ առ ինքն, նմանապէս խոշտանկեալ էր, և զսուտ կնիքն խնդրեալ: Իսկ Մարսուանցիքն եկեալ ազատեալ էին զնա ի նմանէ, երգուելով՝ թէ փչացուցաք մեք

զայն կնիքն: Իսկ ապա՝ հատուցեալ նոցա Սահակ վարդապետին, զերեսեանն ևս թողեալ էր ի ձեռաց: Ապա նոյն ստուգեամբն զկնիք մի ևս յանուն Սահակ վարդապետին փորեալ նոցա, գրեալ էին զգիր մի ի վերայ Սեբաստիոյ զանձապետացն մերոց, այսինքն մատեսի Եղիային, (որ յանցեալ ամին աստ էր ի ժամ օրհնութեան մեռոնին, և խօջայ Կարապետին), իբր ի բերանոյ նուիրակին, թէ յայդ մահտեսի Յակորէդ ԳՃ ղուռչ առաք, առք: Իսկ նոքա պատճառելով զպատճառ ինչ, այն գրովն չէին տուեալ: Ապա՝ յետ քանի աւուրց զգիր մի ևս նոր էր հանեալ ի վերայ նոցա նոյն խաբեբայն, ի բերանոյ Սահակ վարդապետին դարձեալ՝ մեղադրախառն կերպիւ, թէ զայդ ԳՃ ղուռչ ընդէր ոչ տաք մահտեսի Յակորէդ, զի ևս ի դմանէ առեալ եմ: Եւ ի լուսանցն զայս ևս գրելով իբրեւ ի նուիրակէն առ ինքն թէ՝ մահտեսի Յակոր, զահմէթդ շատ եղև մանիլ է, ահա վերստին զրեցի որ տան: Եւ այդ գրանքեր փայնելիդ ղու ընդ չտաս, զի ևս Բ ոսկի ետու: Ապա ի տեսանել զանձապետացն զայս թուղթս ևս՝ հատուցեալ էին խաբեբային, ուստի՝ ԲՃ ղուռչ մահտեսի Եղիայն էր տուեալ ի սրբոյ Աթոռոյս զանձանակէն, և ԱՃ ղուռչ ևս խօջայ Կարապետն էր տուեալ: Եւ զայս ևս այսպէս արարեալ խաբեբային, անհետացեալ էր: Որ և ի սուրբ Երուսաղէմի նուիրակէն ևս նորապէս սուտ գրով և կնքով ԲՈՒ ղուռչ էր առեալ: Իսկ Սահակ վարդապետն իբրեւ զայս ևս տուեալ էր, ապա՝ ընդառեալ էր զնորին ընկերսն, որ ի Մարսուան, զի զայն խաբեբայն գտցեն, ուր և իցէ: Եւ զայս ամենայն եղելութիւնքս գրեալ սրբազան վեհին, խնդրեալ էր գրել զթուղթ իմն սաստի առ Մարսուանցիսն, զի զնոսա աստ յղեսցեն: Եւ Սեբաստիոյ զանձապետքն ևս գրեալ էին աղէտիւ զայս անցքս առ սրբազան վեհին, և զայն Բ խաբէական թուղթսն խաբեբային, զորս առեալ էին ի նմանէ և զգրամըն տուեալ, յղեալ էին առ սրբազան վեհին զստրլութիւնս գրելով վասն խաբելոյն: Իսկ սրբազան վեհն յետ բազմաց զարմացմանց և մտմտանաց, գրեալ զթուղթ առ Մարսուանու ժողովուրդն երկար առարկութեամբ վասն այսր, յայն կացուցանելով

ղրանն թէ՛ քրէական մեղանշումն է այդ, զորոյ անօղին՝ թէ հոգեւոր և թէ մարմնաւոր դատաստանք ի մահ վճռեն։ Արդ՝ և զի դոքա մահու արժանի են, նախ հոգեւոր սրբով զղոսա ի կենաց հաւանեմք։ Որ և բանադրեաց զերեսեանն ևս, թէ զխաբեբայն և թէ զընկերսն, նզովս եղեալ և այնց, որք հազորդիցին ընդ նոսա, կամ բաբե աացեն և առնուցուն։ Ջայս ասէ իբր առ հաւատչեայ իմն գլխովին կորստեանս դոցա, այժմ հաու Ապա տաաուէր գրեաց Առաջնորդ Յովաննէս վարդապետին, և քահանայիցն և իշխանացն, զի այն ի չիք ընկերաց խաբեբային, այսինքն էլզէկ օլլի չիք Կարապետին, և Կօռալ օլլի սուտ մահտեսի չիք Սրբահամին հարկեացեն, զի զխաբեբայ ընկերն իւրեանց՝ այսինքն զչիք Յօհանն, (որ Յակօր ձեւանայր երբեմն), ուրե իցէ գացեն, և առեալ ընդ իւրեանս, եկեացեն ի սուրբ Աթոռս, զի աստ բերանօք իւրեանց խոստովանեցին, և զղջացին յարարմանց իւրեանց, և զփրկութիւն դացեն։ Զի դոքա գիտեն ասէ՝ թէ այն անիծեալն ուր է, նոյնպէս և զանունն՝ և զտեղին։ Որք պարտին փութով գալ ի սուրբ Աթոռս իւրեանց՝ ի գտանել զփրկութիւն։ Եթէ այսպէս արացեն ասէ, գտանելոց են զնեղումն, և զփրկութիւն, և ձեզ ես միամտութիւն է լինելոց՝ զերծանելով ի մեղադրանաց, և այդ գարշելի և մեծ Զնասարեբ ձայնդ հատանելոց է ի ձէնջ։ Իսկ եթէ չեկեացեն ասէ, և դուք ես զանց առնիցէք ի յղել, ապա՝ զմարմնաւոր պատիժս ես տալոց եմ դոցա արքունական հրամանաւ, այնպէս՝ զի որպէս յանցանքն անօրինակ է, պատիժն ես անօրինակ լիցի։ զի և այլոց լսողաց խրատ և զգուշութիւն լիցի։ Յայնժամ և դուք ես ասէ բոլոր քաղաքով ոչ մնաք առանց մեղադրութեան, որովհետեւ ի քաղաքդ ձեր այդպէս չարիք յառաջանայ, և դուք ոչ հոգայք ի բառնալ և անհետ առնել։ Հրամայեաց զայս յատեանն ընթեռնուր, խնդրելով զպատասխանին։ Թուղթ ես առ Սերաստիոյ վերոյիշեալ Բ դանձապետսն գրեաց, այսինքն առ մահտեսի Նդիայն, և Խօջայ Կարապետն։ Ի պատասխանի թրղթոյն իւրեանց՝ զոր այլոց ես էին կնքեցուցեալ իբրու առ ի վկայութիւն, և զսուտ գրեալսն խաբեբային ես յղեալ էին սստ,

մեղադրութիւն վասն խաբելոյն իւրեանց։ Թուի թէ ասէ՝ եթէ ձերն լինէր գրամն, կարի զգուշանայիք, և շուտով այդպէս ոչ խաբուէիք։ Ինախնեաց ձերոց Թրք էք լուեալ և տեսեալ ասէ՝ որ ի վերայ դանձապետաց Հայրապետքն և կամ նուիրակունք իւր զփօլիցայ արացեն։ Դուք այդքան կատարեալ անձինք և քաղաքացիք, յայսպիսի սուտ գրեանց ուրպէս փութով խաբեցայք, և ի ժողովրդենէն ժողովեալ ստակ ստակ արդիւնքն հտուք այն խաբեբային։ Արդ՝ որովհետեւ չէք զգուշացեալ ասէ՝ և խաբեցեալ էք, արդար իրաւունքն այն է թէպէտ, զի դուք վճարիցէք զվնասն բոլորովին, առ ի զգուշութիւն ձեզ, սակայն՝ մեք զայս ի կամս ձեր թողումք, և արկանեմք ի դատաստանս խղճմտանաց ձերոց։ Որպէս և վայել է անուան ձերոյ և խղճմտանաց՝ այնպէս արարէք. ընդ նուիրակին մերոյ ես խօսեցարուք, և զայդ բանդ հոգացէք։ Ահա նուիրակին ես ասէ գրեցի, և ծանուցի, որ ի ձեր խղճմտանսն եմ արկեալ զայդ։ Թուղթ ես առ սուրբ Աթոռոյս վէջիլ և զանձապետ մահտեսի Աղամջանն գրեաց, ի պատասխանի յօգոստոսի ԻԳ գրեալ թղթոյն։ Առ որ հասեալ էին թուղթքն սրբազան վեհին, որք ի յունիսի ԻԱ գրեցան, և զՆայի վարդապետի դիրն առ ինքն էր յղեալ։ Իսկ եթէ թուղթն այն որ ի յունիսի Ե գրեցաւ ի Թօխաթ՝ առ աստ հանգուցեալ մահտեսի Խաչատուրի եղբայր։ Ստեփանն՝ տալ վասն հոգւոյ եղբօրն գնդեբաժին, նա զկտակ իմն էր հանեալ յեղբօրէն, յորում լեալ էր գրեցեալ վասն սրբոյ Աթոռոյս Մ դռուշ։ Ուստի՝ զայն միայն կամէր տալ, զոր դրեալ էր սա։ Եւ սրբազան վեհն դրեաց սմա առնուր զայն, և առ մեզ հասուցանել, կամ ընդ նուիրակին յղել։ Իսկ և Քանաքեռցի մահտեսի Յօհանն՝ եկեալ ի Թօխաթ զգրպարտութիւն իմն չար խօսեցեալ էր ի վերայ սորա, և շատ նեղացուցեալ և զԱխթարմայան յարուցեալ ի վերայ սորա։ Ուստի զգուցեալ էր սա հողուով չափ, և դրէր առ սրբազան վեհն զբողոք, թէ զիս հան յայս գործոյս, համարեա թէ՛ գերի եմ, աղատեմ զիս։ Գրեաց թէ Յօհանն ի մէնջ գիր չունի, և վասն մեր բանին չէ ելեալ, եթէ վասն իւր քաղցածութեան շառ և շիթախ է արարեալ ի քէն՝ և զմեզ նե-

զացուցեալ, մեք առ այդ զինչ մեղ ունիմք, որ դու այդքան զմէնջ տրտնջես: Կամ թէ՛ մեզ գործակալք շաա գոն յամենայն տեղիս, հրն ի նոցանէ ի մեր գործոյն վնաս կրեաց, որ դու այդքան ըողորբես, ե յապագայից զգուշանաս, ե ի գործոյդ հրաժարիլ խընդրես: Բեզ որքան ծանրութիւն է մեր գործին, զի րաց ի նուիրակաց թղթերն առ ինքեանս հասուցանելոյդ, ե զնոցինն առ մեղ, ե երբեմնապէս մեր փօլիցայիցն վերահասու լինելոյդ, այլ ինչ ծանրութիւն ունիս, որ այդքան տրտնջես: Արդ՝ որովհետեւ այդքան զգուշեալ ես ասէ, համբերեմ մինչև Սահակ վարդապետ նուիրակն մեր յայդր գայցէ, զի ահա նմա գրեալ եմք, ի գալն յայգր, նա զմահտեսի Թօնանն կոչեալ՝ իրաւամբ յանդիմանեացէ ե խրատեսցէ, ե ի յոչ անսալն նորա, մեզ ծանուցէ, զի զչափն իւր ծանուցուք նմա: Եւ ապա ըստ քոյդ թախանձանաց՝ զհաշիւդ տեսցէ, ե ի գործակալութենէդ զքեզ հանեալ՝ ե աղատեալ ի գերութենէ ըստ ասիցդ՝ զայլ ոք կացուցէ ի տեղի քո զանձապետ ե վէքիլ սրբոյ Աթոռոյս: Զի դու յաղաքս մեր զվնաս մի կրիցես: Իսկ ե զայս ինչ էհարց սմ հարկաւորարար թէ՛ Նախիջկանցի Պետրոս վարդապետն յայս անգամս որ եկն յայդր՝ գնալ ի Պօլիս, զայն դրամն գոր քանի անձինք յայդր ջոկ ջոկ թամասուկով նմա տալիք էին, զոր մեք խնդրեցաք, չետուն թէ՛ զթամասուկսն յղեցէք, որ տամք, այժմ մինչ եկն յայդր՝ ետուն նմա զայն դրամն, թէ ոչ, եթէ առանց թամասուկի ետուն ե զապղ առին, ապա մեք ես յայն ժամանակն ի նրմանէ զապղ յղեցաք, ընդէր ոչ ետուն: Իսկ եթէ թամասուկներն առին՝ ե փողն ետուն, Պետրոս վարդապետն աստ ի մէջ բազմութեան սաստիկ երդմամբ ասաց թէ՛ թամասուկներն այրեցան: Հալքաթ՝ գրեմ ասէ զորպէսն այս բանիս: Եւ զոր ինչ արար Մարսուանու խաբեքայիցն՝ սմա ես ծանոյց, ե պատուիրեաց զգուշանալ յայնպիսեաց, ե զմերայինս ես զգուշացուցանել:

Թուղթ առ սրբոյ Աթոռոյս նուիրակ Ահակ վարդապետն, ի պատասխանի յօգոստոսի ԺԹ գրեալ թղթոյ: Շնորհակալութիւն վասն զգաստութեանն, որ չէր խաբեցեալ ի խաբերայէն որպէս ասացաւ ի վերն: Առ

որ ե յղեաց զՄարսուանցուց ե զՍեբաստիոյ զանձապետացն թուղթսն, որք ի վերդ գրեցան, ե զոր ինչ ի նոսա գրեալ էր ծանոյց սմա, ե պատուիրեաց մուղայէթ լինիլ, ե այն առնել տալ: Նոյնպէս ե զոր ինչ առ մահտեսի Աղամջանն գրեաց սակս զգուշանացն որ ի մահտեսի Թօնան լըրէն, ե սակս խնդրոյն՝ թէ զիս ի գործոյս հան: Եւ պատուէր՝ զի յերթալն ի Թօխաթ՝ զմահտեսի Աղամջանի հաշիւն տեսցէ, ե զայլ ոմն նոր զանձապետացու գտեալ, թէ ի քահանայիցն՝ թէ յաշխարհականաց, թէ Արեւելի իցէ՝ ե թէ տեղական, որ փորձեալ լիցի, ե հաւատարիմ զոր ե կացուցես մեզ զանձապետ, ե զմահտեսի Աղամջանն ի գործոյն հրաժարեցուցեալ մեզ գրեսցես, զի վասն նոր դանձապետին զօրհնութեան թուղթ՝ ե զհասաատութեան Կոնդակ յղեսցուք: Եւ վասն մահտեսի Թօնանին արարեալ լըրութեանցն ես պատուէր գրեաց, զի կոչեալ առ ինքն, խրատեսցէ ե զգուշացուցէ՝ չդիպիլ մեր զանձապետացն ե նուիրակացն, ե իւր ապուռովն մնացէ, զի խայտառակ մի լիցի, եւ մանաւանդ՝ աստ՝ յերկիր իւր, զի որպէս ե իցէ, աստ կարէ ապրիլ՝ քան թէ յայլուր: Իսկ եթէ ոչ լուիցէ քեզ ասէ, անգամ մի ես ի լսելս իմում, փառաւորելոց եմ զինքն լաւապէս: Եւ հարկեաց զայսքանս առ նմա կարգալ: Այլ ե գրեաց առ սա դարձեալ զփուսուլայ ես, վասն մահտեսի Աղամջանին դարձեալ թէ՛ թէպէտ թօհմաթ գրեցի ի գործոյն հանել, սակայն գու նախապէս խօսեաց ընդ նմա առանձին, ե տես զինչ է վէրքն, ե յումմէ, ե վասն Էր հրաժարի, լաւ իմացիր, ե ջանա, զի զվէրսն բժշկեսցես, ե վերստին հաստատեսցես ի գործն: Զի մեզ շատ պիտոյանայր ասէ, ոչ միայն զանձապետութեամբն, այլ ե վէքիլութեամբն, որ զամենայն մեզապատշաճ որպիսութիւնս մեզ գրէր, ե մեր գրոց երթեկեկութիւնն, ե փօլիցայիցն՝ ե այլ բանից վերահասու ե հողացող էր: Ուրեմն շուտով մի հանիր ի գործոյն, այլ ջանա զսիրտն բժշկել ե ի գործն հաստատել: Ե թէ մեզ գրելի է, գրել՝ զի մեք հոգացուք: Իսկ եթէ անհնաբին լիցի հաստատիլն անդրէն, ապա՝ դորա նման մարդ պարտիս գտանել, որ նոյնպէս մեր ամենայն բանիցն պիտոյասցի,

թէ երթեկեկութեան թղթոց, թէ զորպիսու-
թիւն դրելոյ, թէ փօլիցայից վերահասու
լինելոյ, և այլ սոյնպիսեաց՝ որպէս զա առ-
նէր, և թէ գտցի ապա հսն զղա ի գործոյն,
ե զնորն հաստատեա, և մեզ ծանու իսկ և
վասն Սերաստիոյ դանձապետաց բանին գը-
րեաց, թէ զայդ Գձ զոռւշդ զոր տուեալ են
խաբեբային, վասն այդր որքան կարես,
քարշեան փոքր ինչ, զի առնուցուս, որքան և
զուրս գայ՝ զարուլ արա: Եւ եթէ շատ ընդ-
գիմասցին, թոյլ տուր, և որքան և տացեն,
այնքանն առ: Զսորին պահարան եղ ի թըղ-
թոյ մահտեսի Աղամջանին, և պատուէր գը-
րեաց տալ նմա: Թուղթ ես Կարին առ սրը-
րոյ Աթոռոյս վէքիլ Հայրապետն զրեաց ի
պատասխանի ի սեպտեմբերի ԺԶ և ի ԺԹ,
ե ի հոկտեմբերի Ժ և ի ԺԶ գրեալ թղթոցն:
Առ որ և յղեաց զպահարանն վերոյիշեալ որ ի
վերայ մահտեսի Աղամջանին զի ընդ հաւա-
տարիմ գնացողաց առ նա յղեալ, ծանուցէ
ինքեան: Վասն տէր Յովհաննէսի որդի ջու-
ղայեցի տիրացու Ստեփանի դրամոյն՝ (դ)
զոր կամէր ի Կարին հարցանել թէ՝ առից
թէ՝ ոչ: Ուստի որպէս յառաջ ևս ի հոկտեմ-
բերի ԺԲ և ի ԺԹ, գրեաց թէ՝ առ: Վասն
տեղւոյ դիւմրիւկչուն որ յառաջ գրեաց սմա
և մահտեսի Փիլիպպոսին ի սեպտեմբերի
ԺԳ, զի զընծայս ինչ պատրաստեցեն ի
տալ, գրէր այժմ թէ՝ դիւմրիւկչուն ելանե-
լոյ ձայն կայ, խորհեցաք թողուլ մինչև նո-
րըն և կամ սա հաստատեցին, ապա թէ
տացուք: Գրեաց զհաւանութիւն: Եւ որ ի
սեպտեմբերի ԺԳ զջորիս խնդրեաց առնուլ
ի մահտեսի Փիլիպպոսէն, այժմ Ե հատ ջո-
րի էր առեալ և յղեալ, որք յոյժ թանկագին
էին, ուստի՝ գրեաց նմա՝ զի գերկուսն ևս
էր առնուց, զայնս աժան գնով առցէ: զոր
սմա ևս գրեաց: Եւ վասն Արապկերցի Մար-
տիրոսի տալեացն (որ ևս ի սեպտեմբե-
րի ԺԳ յիշեցաւ), այժմ մահտեսի Փիլիպպոսն
հոգացեալ էր, զի ԺԲ փաստահ իւսկիւնդիւր
մահուդ էր եղեալ ի վերայ նորա վճռաւ,
զի տացէ, և նա առեալ էր յանձն ի տալ:
Բայց խնդրեալ էր թէ՝ ուզուն Պետրոսի թա-
մասուկն թող ինձ տայ սրբազան վեհն, զի
ես թերևս գնացեալ այնու առից ի նմանէ
զբան ինչ: Եւ թէպէտ այս չուխայքս ոչ հա-
նէին. զմեր բոլոր զղրամն, այլ մասն ինչ

Գիւտն Հայոց պատմ. ԺԱ.

մնայր, սակայն մահտեսի Փիլիպպոսն և սա
յոյժ աղերսանօք իրիշայ գրէին, ներել նմա
առ այն, և զայնքանն բաշխել: (3) Ուստի և
սրբազան վեհն հաճեցաւ և գրեաց զչուխայ-
սըն յղել: Բայց գրեցի ասէ մահտեսի Փի-
լիպպոսին, զի լաւ և յիշմիրու եկած իւս-
կիւնդիւր չուխայ լիցի, զու ևս մուղայէթ
լեր՝ որ այնպէս լիցի: Սակայն Ուզուն Պետ-
րոսի թամասուկն մեզ մօտ չէ ասէ, զի յայն
ժամանակն որ ընդ Մարտիրոսին եկին աստ,
և մեք ուղղապէս գատեցաք, և դրամն ան-
կաւ ի վերայ Մարտիրոսին, և նա ազատ
զտաւ, ապա Պետրոսն զթամասուկն իւր յե-
տըս էառ ի մէնջ, զի ազատ լիցի, և Մար-
տիրոսն մեզ նոր թամասուկ ետ՝ որ ահա
առ ձեզ է: Եւ հարկ՝ զի որպէս վճռեալ են,
փուլթով հոգացեն զայն բանն, զի մեք ա-
զատ լիցուք ասէ ի գլխացաւութեանց: Իսկ
Մկրտիչ վարդապետն որ զքանի մի իրս էր
խնդրեալ, զոմանս ի նոցանէ հոգացեալ և
յղեալ էր, այսինքն զգիւղիկնսն, զթափուր
զօլանսն և զսիլիկոնն՝ և զգնճուֆոն և զյրգ-
մայն: Որոց զգինն գրեալ էր սրբազան վե-
հն, (հ) գրեաց թէ՝ ահա գրեցի ի դաւ-
թարն: Իսկ վասն պղնձի տակիցն գրէր թէ՝
մեծքն դժուարաւ շինին, ուստի գրեաց թէ՝
որպէս զրէ քեզ Մկրտիչ վարդապետն, այն-
պէս արա: Իսկ յետոյ ևս որ զոմանս իրս
խնդրեալ է ասէ Մկրտիչ վարդապետն՝
զայնս ևս երբ որ հոգաս և յղես, զգինսն
մեզ գրեա: Իսկ զԱրապկերու Առաջնորդի
տալիսն հասուցեալ էր սմա մահտեսի Փի-
լիպպոսն, (զ) զոր գրէր սա: Նոյնպէս և զա-
մենայն հաշիւան իւր գրէր պարզապէս, թէ
զառ ինքն հասեալսն, և թէ զիւր մեզ հա-
սուցեալսն: Հասուցեալքն՝ այսինքն, Եսայի
պետի ի ձեռն Աղամջանին հասեալն սմա,
(գժգ լ): և զաւելին յԱղամջանէն յղեալ: (լ)
ի Մեսրօպ տէրէն առեալ և մեզ հասուցեալն:
(6) Ապրիլումի գինն Կարպեցույ, (6կթ) և
զաւելին որ ընդ նմա: (Ժա: Լ): ի կողմանէ
Գեօփրեցի տէր Աստուածատուրին և Կեսա-
րացի Վարդանին յղեալն: (3) ի յուխտաւոր
մահտեսի Թումանէն հասեալն առ սա: (ծ) ի
ձեռն Առաջնորդ Ստեփան վարդապետին առ
սա հասեալն, (1 ծ) և Արապկերու Առաջնոր-
դին: (զ) Եւ յամենից սոցին (եձկզ: Ի):
ընդ Մեսրօպ պետին: (բ) Ի ձեռն տէր Վա-

հանին) (բ9) աստ Մեսրոպ պետի տուեալն (1փե, Իե) և յետոյ ես (ի, Լ) և որ այժմ Մկրտիչ պետի խնդրեալ իրացն էր տուեալ (որպէս ի վերջ յիշեցաւ) (հ) Եւ ըաց յայսց հասուցեալոցս, (ե1գ, Ժե) զոր ինչ ես մնացեալ էր առ ինքն (1ծր, Ե) խոստանայր յետոյ հասուցանել, ըայց զեռ Արապկերու Առաջնորդին տալեաց մասն ինչ (1) չէ հասեալ ինձ, երբ առից, հասուցանելոց եմ, Առ այստիկ դրեաց զշնորհակալութիւն, թէ այդպէս է՝ որպէս հաշուեալ ես, երբ զայն Ստեփանի զրամն առնուս, (դ) այդ նոր ուզած իրացդ զինն ես ի նմանէ տուր, և զորպէսն մեզ զրեալ Իսկ և՛ վասն վերոյ դրեալ խաբեբայիցն սմա ես գրեաց զգուշութիւն, որպէս և մահտեսի Աղամջանին, Եւ զի Ակընցի մահտեսի Սուքիասի որդի մահտեսի Յովհաննէսն տամբն իւրով այժմ յուխտ եկն աստ, (որ և յգեալսն սորա և մահտեսի Փիլիպպոսի յղեալ ջորիսն՝ երեբ) և տաճիկ ես գոյր ընդ նմա, որ էր Փայատ օղի Խալիլ փաշայի մարդն, ուստի գրեաց առ նա այժմ սրբազան վեհն զթուղթ սիրոյ, յորում և յանձնարարութիւն մերայնոցն. այսինքն՝ առ նոյն Խալիլ փաշայն, Եւ ընծայ ես յըղեաց նմա. է հատ մոմ, Ա ամանով մուրապայ, և Ա ամանով վարդեջուր:

Թուղթ ես սիրոյ առ գիւմբիկչին գրեաց, նոյնպէս յանձնարարութեամբ: Ամա միայն վարդեջուր յղեաց: Զորս նոյն մահտեսի Յովհաննէսն տարաւ: Ուստի՝ սմա ես ծանոյց: Եւ զտաճիկն զայն ես խիւլայեաց, որոյ անունն էր Ալի: Իսկ և յանցեալ թուղթն և ի սեպտեմբերի ԺԳ, որ վասն Ղարիպ օղի տէր Յովհաննէսին, արձակումն գրեաց սրբազան վեհն, տակաւին մինչև ցարդ չըթողնուին զնա քահանայքն ի կարգս իւրեանց, և ոչ զքահանայական իրաւունս տային: Վասնորոյ բողոքէին անտի ի ձեռն անտուտ նոր եկեալ նուիրակ Մեսրոպ պետին, և նա թանխանձէր: Ուստի՝ գրեաց Առաջնորդին վերահասու լինել, և սմա ևս գրեաց ի գիտել: Գրեաց ևս դարձեալ առ սա սրբազան վեհն զթուղթ ևս առանձին, այսինքն առ սոյն մեր վէժիլ Հայրապետս: Շնորհակալ լինելով նախ զհաբազատութեանցն, որ յոյժ հաւատարմօրէն ծառայէր սրբոյ Աթոռոյս: Բայց մտածելով իմ ասէ զմիա-

միտ հարազատութիւնդ, ոչ կարացի այլ իմն կերպ գտանել առ ի շահել զքեզ ըստ աշխատանացդ, զոյս զտի հնար ասէ, զոր և գուպարտիս յանձնդ առնուլ, թարց պատճառաց, զի և ես ազատ լինիցիմ ի խղճմտանաց՝ և միամտիցիմ (Զի ի վաղուց կամէր զնա շահել, որպէս խոստացեալ ևս էր ի սկիզբն վէժիլ կացուցանելոյն): Ի սրբոյ Աթոռոյս արդեանցն ասէ այսքան ինչ դրամ յետ ձըգիր քեզ մօտ, (ր) և նովաւ առ և տուր արաքեզ համար մինչև ի ժամանակ մի որքան գու կամիս: Զի դիտեմ ասէ, որ վասն մեր գործոյն պարապելով, ի քո բանիցն յետ մնաս, քեզ վնաս է, և ինձ խղճմտանք: Եւ հարկեաց այնպէս առնել և ինքեան ևս զըրեալ՝ զի միամտիցի: Ահա ի Միքայելէն ասէ զՍտեփանի ստակն առնլոց ես, (գ) և տեղւոյդ Առաջնորդն ևս որ մեզ դրամ է տալոյ (6) այս հաշուոցս լիովին որպէսն, ի սեպտեմբերի ԺԳ էն սկսեալ ի վերընթալով դիտ: (Որ էր Առաջնորդական տալիքն), գրեցի որ քեզ տայ, առ, և մեզ ծանո: Յոյց ետ զայս դրամքս, զի զայսքանս զորս ասաց՝ (ր) ի նմանէ վեր առնուցու, և զմնացեալսն մեզ հասուցէ: (բ6) Եւ զայս վասն այն այսպէս արար սրբազան վեհն, զի մի զրկիցի, զի և ի ոկիզբն՝ շահել խոստացաւ, որպէս ասացաք: Եւ երկրորդ՝ զի այժմ ծածուկ տրտունջ երևէր զնմանէ, զի հրաժարիլ կամէր ի գործոյն, զոր ոչ թէ ինքն էր գրեալ սրբազան վեհին, այլ՝ այլք իմացեալ ասէին:

Թուղթ ևս առ Մուրտիկեանց մահտեսի Փիլիպպոսն և խօջայ Սիմէօնն գրեաց, ի պատասխանի ի սեպտեմբերի ԺԶ և ի հոկտեմբերի Ժ, ԺԵ և ի ԻԱ գրեալ թղթոցն: Առ որս շնորհակալութիւն նախ, զի զԲաղատու գրեանսն յղեալ էին, որք ի սեպտեմբերի ԺԳ յղեցան առ սոսա: Եւ Առաքելն՝ և իւրեանց հօրեղբայրն ի Պօլիս էին հասեալ, գրէին թէ յանձնարարութիւն գրեան վասն նոցա պատրիարքին և իշխանացն, գրեաց թէ՛ ահա յառաջ գրեցաք՝ զոր տարան: Այժմ մահտեսի Գասպար Ամիրայն վախճանեալ է. (զոր յայս մօտակայքն լուաք), և անդ չգիտեմք թէ՛ ի՞նչ է զլիաւոր: Յետոյ թէ հարկաւոր լիցի վասն բանի ինչ գրել ումեք, թող քեզ գրեսցեն, և զու մեզ գրեն,

ղի գրեցուցեալ եւ վասն իւրեանց Առաջնորդի տալիցն՝ զոր հասուցեալ էին Հայրապետին, (դ) գրեաց շնորհակալութիւնս եւ որ ի յուլիսի է ի ձեռն Ախլցիսացի տէր Ասահակին փօլիցայ էր արարեալ ի վերայ սոցա, (ա) տուեալ էին, և զփօլիցադիրն առեալ ե յղեալ աստ, ուստի զրեաց զշնորհակալութիւնս եւ զմիաստութիւնս ես թէ՛ ի դաւթարոջն գրեցի, նախ և ի վերն յիշեցեալ յղեալ ջորւոց գինն և բոլոր խարճն՝ լեալ է ԳՃԿԵ ղոռւշ, զրեաց թէ՛ զայդ ես գաւթարն արկի։ Եւ ժ ղոռւշ ես գրեալ էին աստ տալ բերօղ մահտեսի Ապաալին, գրեաց թէ՛ ետու։ Եւ զի Ի հատ ես առնլոց էր, որպէս ե ի Հայրապետի թղթոջն ասացաւ, գրեաց զի աժան առնուցու, զի այս թանկ էր ասէ, ե այսպիսի գնով աստ ես կառնումք։ Եւ ի յունիսի Ի որ գրեաց Առաջնորդ Ստեփան վարդապետին՝ զվրաստանցի գիրն առնուլ դրամով, ե սոցա ես գրեաց զգինն տալ տուեալ էին, որ էր ԳՃԿԵ ղոռւշ, Գրեաց թէ՛ ահա զայդ ես արկի ի գաւթար։ Եւ ի մեծէն Պօլսոյ՝ նուիրակ Մինաս վարդապետն զմէկ բեռն Ստամբօլ թապաղասի թուղթ էր յղեալ ըստ մեր ասիցն զոր սոքա այժմ յղեալ էին, գրեաց զհասանիւն։ Եւ վասն Կարապետ պետին սա ես էր իրիջայ գրեալ առնել Առաջնորդ՝ գրեաց զառնելն։ Եւ վասն Մարտիրոսի տալեացն որ ժի փաստահ չուխայ առնուին, գրեաց զհաճութիւն, զի իրիջայ էին գրեալ մնացելոցն ներել։ Բայց չուխայքն լաւ լիցին ասէ՛ յիգմիրու եկած իւսկիւնգիւր, զի մի կրկին վնաս կրեսցուք։ Զի յառաջ գուք չուխայ էք յղեալ ասէ գէշ է, դժուար առնուեն, ե մեք ցաւիմք։ Զգոյնսն էր հարցեալ, գրեաց լինիլ կանաչ, նաւթի զահֆայի, ֆսախի, ջաւզի, զարանֆիլի, բացմաւի, լճվրդի, իսկ կիւվէզ ե ալ գոյն, սակաւ։ Եւ հարկեաց շուտով յղել ե վերջացուցանել վէճն։ Եւ վասն խնդրելոյն զթամասուկն Ուզուն Պետրոսին, զնոյն գրեաց զոր ինչ ե Հայրապետին։ Եւ վասն վերոյիշեալ մահտեսի Յովհաննէսին, թէ որպէս շահեցեալ դարձաւ։ Յորմէ զորպէսն մեր իմանալ ասաց։ Եւ վասն Թօփրախղալայու Ալի փաշային իրիջայ գրէր, գրել Հեքակլին, կամ այլ կերպիւ ջանալ՝ հանել զնա ի բանտէն Բայազետոյ, ե տեղին իւր ի Թօփրախ-

ղալայ յղել տալ։ Գրեաց թէ ըստ մերում կարողութեան հոգամք, տեսցուք որպէս լինի։ Եւ զի սոյն մահտեսի Յովհաննէսս դաւիարար աստ ընդ Կարբեցի Նղիաղարին, վասն ԱՃՁ ղոռւշ ջամի գնոյ, զոր ի Բայազետու բերեալ էր Նղիաղարն յանցեալ տարին։ Իսկ Նղիաղարն իսպաթ արար թէ՛ այն ջամի գինն ՀԵ ղոռւշ էր, ես հասուցեալ եմ մահտեսի Փիլիպպոսին։ Զայս ծանոյց սմա, ե զրեաց թէ՛ այժմ բանն այն տեղ մնաց, որ գայ ընդ քեզ խօսի Յովհաննէսն։ Գրեցի ասէ զի գիտասցես։ Գրեաց և զփուսուլայ առ մահտեսի Փիլիպպոսն, վասն Ալիբէկին դարձեալ, թէ մեր ե զՊօլայ խանսն հաւալայ եմ արարեալ ի վերայ Իսաղին, ե մեք ևս գրեալ եմք, զի յիւրեանց մէջն և իւրեանց մուննաթովն հոգասցեն, և զնա հանեալ յղեսցեն՝ ի տեղին իւր ի Թօփրախղալայ։ Իսկ որ գրեալ էր ասէ գրել Հեքակլին, նա այժմ ընդ այս կողմնացւոցս փոքր ինչ խառն է, վասն այն չգրեցի։ Իսկ և՛ առ դիւմրիւմկչին և առ Ֆայատօղլին զթուղթ գրելն և զընծայ յղելն՝ սմա ևս ծանոյց։

Թուղթ ևս ի Կարին՝ առ մեր հանգուցեալ գանձապետ Մարլեան մահտեսի Գրիգորի որդի Մկրտիչն, և Զբաղ Պետրոսն, (առ որս գրեցաւ թուղթ ի մարտի Թ, նոր գանձապետ գերկոսեանսն կարգելով)։ Որք այժմ վասն հոգւոյ մահտեսի Գրիգորին գնդգեւաժինս էին յղեալ, ի ձեռն մահտեսի Յովհաննէսին։ (1) Գրեաց զշնորհակալութիւն։ Եւ վասն գանձանակին պատուէր։ Եւ զի ոմն Ասորի Անտօն անուեն, որ էր օրթախ հօրն սոցա, ի Հալապու անգ եկեալ, գրեալ էր զողջոյն սրբազան վեհին, ուստի սրբազան վեհն ես նմա գրեաց ողջոյն յայս թրղթով։ Ամսաթիւն այս թղթոյս եղաւ ի հոկտեմբերի ելն։ Զոր նոյն մահտեսի Յովհաննէսն տարաւ։

Թուղթ ևս առ Ակնայ Առաջնորդ Թամգաբացի Միքայէլ վարդապետն ի պատասխանի յօգոստոս ժՁ գրեալ թղթոյն։ Որ այժմ աջահամբոյր էր յղեալ սրբազան վեհին (ի) գրեաց շնորհակալութիւն։ Եւ զի տարակուսէր վասն երկար ժամանակս չգրելոյն առ ինքն զթուղթ, գրեաց զմիամբտութիւն։ Եւ զի գրէր թէ՛ յընչից ի Թօխաթ վախճանեալ տէր Մատթէոսին՝ Ա սկիհ և այլ

ինչ զոն ի Թօխաթ ամանաթ, գրեան նուիրակ Սահակ վարդապետին, առնուլ: Գրեաց թէ՛ զինչ պիտոյ է մեր Սահակ պետին գրեմն, դու բերել տուր առ քեզ՝ (եթէ ի քո զաւթուսն է), եւ այտի առ մեզ յղեալ իսկ թէ չբերես, ես մեզ փոյթ չէ, զայնքան զրամն նորին ով ոք որ եկեր, զայլքանգ ես կերիցէ, յետոյ տեսցուք, թէ ողջ անտացուք: Եւ ընդ սմին գրեաց եւ թուղթ առ Ակնցի խօջայ Յովհաննէսն՝ որ ի Կարին, զի նա հասոյց մեզ ի ձեռն մահտեսի Սիմէօնին որ ասա, (զի գնացեալ էր անգ եւ կն) զաջահամրոյն Միքայէլ վարդապետին, որ ի վերն յիշեցաւ, (ի) սէր եւ օրհնութիւն եւ միամտութիւն վասն յղեցելոյն: Եւ զՄիքայէլ վարդապետի թուղթն ես առ սա յղեալ յղել առ նա:

Թուղթ ես ի Կարին առ մահտեսի Պետրոս ոմն, որ ըստ յորդորելոյ Ստեփաննոս վարդապետին՝ վասն ազատութեան գերւոյն այնմիկ՝ զբազում աշխատութիւնս էր կրեալ, եւ հնարիւք հանեալ: Զայս Բ գիրս առ Ստեփան վարդապետն յղեաց տալ նոցա): Թուղթ ես առ Ստեփաննոս վարդապետն գրեաց՝ Առաջնորդն Կարնոյ: Ի պատասխանի հոկտեմբեր ամսեանն գրեալ թղթոյն: Որ զվերոյիշեալ գիրն յղեալ էր աստ: Եւ ի Ասդիմայ պատրիարքէն ընծայ էր եկեալ առ Մինաս վարդապետն՝ Պօլիս՝ վասն սրբազան վեհին եւ նա յղեալ էր առ սա ի Կարին, եւ սա մեզ հասոյց, ուստի՝ գրեաց զմիամտութիւն: Եւ թէ ահա ըստ խնդրոյդ՝ գրեցի զչնորհակալութիւն առ մահտեսի Պետրոսն՝ վասն գերւոյն, եւ զորպիսութիւն հին շոր ժողովօզ Կիւրեղին էր գրեալ, (որ առաքեցաւ վասն այնր ի յունիսի ԺԵ), թէ շոր է ժողովեալ աստ, գրեաց յղել զնա, զի շորահին պիտոյ է աստ թղթատանն: Եւ ընդ նրուսաղէմի պատրիարքի ամանաթին գիր ոչ գոյր, գրեաց թէ՛ ճրպէս է, որ զիր չգոյ: Եւ ի Պօլսոյ թուղթք էին կորեալք ի ճանապարհին, որք աստ էին լեալ գալոց, գրեաց թէ՛ լեւ իմա զորպէսն գրեալ: Եւ վասն Ղարիպօղլի տէր Յովհաննէսին գրեաց թէ մեք զնա ի վաղուց եմք արձակեալ, այժմ ով է, որ ոչ խառնէ զնա ի կարգ: Դժեւ ես արգելօզն, թէ այլք, եւ սուչն թնչ է, գրեան զորպէսն: Գրեաց եւ զհասանիւն Միքայէլ վարդապետի

տի գրոյն եւ ամանաթին, եւ իւրեան զթուղթ գրելն առ նա եւ առ Յովհաննէսն իսկ եւ գրեաց սմա տալ զտալին իւր մեզ ի կողմանէ առաջնորդութեան՝ մեր վէքիլ Հայրապետին: (6) Զի ի նմանէ շատ իրս եմք խնդրեալ, զորս առնուց եւ յղելոց է, իսկ զրամ սակաւ դտանի առ նա: Ուստի՝ տուր, (6) զի հոգացեալ յղեացէ զխնդրեալսն մեր:

Թուղթ մի գրեաց առ նոյն վէքիլ Հայրապետն Մկրտիչ վարդապետն: Թէ որովհետեւ մեծ պատկերն սաղ ոչ շինին, ապա զփոքր պատկերն զոր խնդրեալ եմք, (զորոց նա գրէր թէ՛ երեսուն երեսուն հիսով հազիւ շինին), ԺԸ հատ առ եւ յղեան ասէ, մեք աստ կարկատանօք շինել կուտամք: Եւ զորս ի հոկտեմբերի ԺԹ գրեաց առնուլ եւ յղել, այժմ ես հարկեաց վերստին այնպէս առնել: Եւ նոր ես խնդրեաց զմանս իրս, այսինքն, Ա թէրգու ութու, կշիռն Ա թիւանի: Ա հիւ թապաշուր: Ի ջուխտ ուղտու ջուալ: ԳՃ հալապի մանածէ զունար՝ վասն րօխչայ փաթութիւնոյ: Բ հիւ քրշան: Եւ եկեղեցւոյ թէ զանկակաց թէ կանթեղաց պարանքն մաշեցեալ էին, ուստի՝ գրեաց յղել, բայց յամեն տեսակ պարանաց զմի փոքր կտոր եղ ի թղթոջն, եւ իւրաքանչիւրոյն որքան եւ պիտոյ էր, գրեաց յուրոյն ուրոյն թղթոջ, թէ ի սմանէ այսքան առ, եւ ի սմանէ այսքան: Եւ զկտորսն պարանաց ծբարեաց ի թուղթսն, եւ եղ ի թղթոջ նորին, զի հոգացեալ առնուցու եւ յղեացէ: Այս եւ եղաւ ի թղթոջ Հայրապետին: Զպահարանն վէքիլ Հայրապետին, եւ զԱռաջնորդ Ստեփան վարդապետին եւ զմահտեսի Փիլիպպոսին, ետուք մահտեսի Ապտալին, որ զմահտեսի Փիլիպպոսի յղեալ ջորիսն, եւ զՀայրապետի յղեալ ամանաթն բերեալ էր: Իսկ զՄարկեանցն ետուք մահտեսի Յովհաննէսին: Եւ զՅամթայ գրեանսն ետուք նոցին յղեալ էմիր հաճի Մահմատ փայեկին: Որք ելին ի միասին նոյեմբեր Ի:

Եկաւ հաւաւ ի Կարին:

Թուղթ ես գրեցաւ ի Կարին առ կանանց կողման զանձապետ մահտեսի Մարկոսն, որ յանցեալ ամսն՝ զմէկ Ստամբուլ ոսկի էր յղեալ հանդերձ թղթով, եւ այժմ ես

ընդ Մեսրոպ վարդապետին Բ ղուռչ էր յըղեալ, նոյնպէս բարեազրով: Ուստի՝ զրեցաւ օրհնութիւն և շնորհակալութիւն իւրեան և տուողացն: Եւ պատուէր, զի առաւտութեամբ տացեն տուողքն, և ինքն ևս ջանացէ առատացուցանել, զի յոյժ սակաւ էր: Ետու զայս Մեսրոպ վարդապետին յղել առ նա ի նոյեմբեր Ի:

=====

ՅԵՂԻ

Ի Կարս, առ օրդիսն Իբրահիմ Աճանցուն:

Վասն մահուան Կարսեցի Իբրահիմ Աճանցուն որդիքն էին ի տրտմութեան, զի փաշայն գյուղ իրս ի նոցունց առեալ, և զթագաւորական հաշիւն ևս առեալ դեռ ևս չտայր նոցա միամտիլ, զի զրեալ էր ի մեծն Պօլիս առ թագաւորն, զի զԲՆԶ և հրամայեցէ, այնպէս արասցէ: Իսկ ի Պօլսոյ գեռ ֆարման չէր եկեալ, և նոքա ի տարակուսի կային: Վասնորոյ՝ առ ի ունիլ օժանդակ ինքեանց յետագայից դիպուածոց՝ եթէ իցէ, զրեալ էին ղթուղթ տա խանն տեղւոյս, յիշեցուցանելով զսէրն՝ որ ի մէջ սորա և հօր իւրեանց, զի այժմ ևս առ ինքեանս ունեւով զնոյն, խնամեսցէ: Եւ ընծայ ևս էին յղեալ: Նոյնպէս և առ քիւրտ Շամդին աղայն: Ըստ սոցին և առ սրբազան վեհն զրեալ ղթուղթ սիրոյ և աղերսանաց՝ յորդորելով ի սէր առ ինքեանս: Եւ ընծայ ևս էին յղեալ ի ձեռն մօլլայ Սալահ յանուն մարդոյն իւրեանց, որ զնոցին որպէս և զգիտմունսն ևս ծանոյց, վասնորոյ ղթուղթ զրեաց առ նոսա սրբազան վեհն, յոյժ սիրով և շնորհակալութեամբ տալով յամենայն գյոյս: Եւ Սալահն ի նոյեմբեր Զ:

=====

ՅԵՂԻ

Առ Կարսայ փառայի քեանիայ Ահմատն, վասն Գէորգին:

Իսկ վերոյիշեալ Մօլլայ Սալահն չև ևս եկեալ աստ՝ (զի նախ առ խանն էր գնացեալ), Գէորգն ի Կարսայ եկն աստ փախըստական յամսոյս Գ, ընդ մեր Թամաղին և այլ թուանկչոցն, զորս յամսոյս Լ ընդ քիւրքչիբաշուն յղեցաք ի խօշովանք: Որք ղթուղթսն զորս զրեալ էաք առ նա՝ չէին կարացեալ առ նա հասուցանել, զի նա ճէպով ելեալ ի Կարսայ, եկեալ էր ի Ղօշովանք, իսկ նոքա ղթուղթսն ընդ Պօղոս վարդապետին յղեալ էին ի Կարս, որ ի ճանապարհին լեալ դեռ ևս լեւանեցն Գէորգին ի Կարսայ, զԳէորգն չէր տեսեալ: Ուստի՝ զրաջն մեր (Թիե) զոր բերելոց էին, մնացեալ էր անդ: Նոյնպէս՝ և նալն ևս էր առեալ Գէորգն վասն մեր՝ այն ևս էր մնացեալ: Եւ Գէորգն ի Ղօշովանք եկեալ՝ ղթամազն և զայլ թուանկչիսն որ ընդ նմա՝ առեալ և եկեալ էր աստ: Եւ զփախուստն նորին ի նոյն օրն իսկ իմացեալ փաշային զոմն ի թուանկչաց իւրոց Մահմատ անուամբ հանդերձ այլ ևս Ե թուանկչօք յղեալ էր ղկնի նորա: Որք մինչև ցՂօշովանք որոնելով եկեալ՝ լուեալ էին անդ զղալն նորին աստ՝ և աղղեալ փաշային, և փաշայն հրամայեալ էր քեանիային իւրոյ դրել առ սրբազան վեհն ղթուղթ վասն նորա, որպէս զի՝ միամտեցուցետլ զնա յղեսցէ անդ: Որ և զրեալ էր իսկ, ծանուցանելով զպատճառն թէ, Իբրահիմ Աճանցուն որ մեռաւ, թագաւորական հաշիւ դոյր ընդ նմա, որոյ սակս ֆարման է յղեալ աստ թագաւորն, և մարդ յղեալ, զի նորին հաշիւն տեսցի, և զի նորին ընչիցն ևս վերահասու լեալ փաշայն՝ զրեացէ ինքեան: Իսկ ամենայն հաշիւք նորին ընդ այդ Գէորգիդ են, որ թէ չգայցէ, հաշիւ ոչ տեսանի, և հրաման թագաւորին ոչ կատարի: Ա՛րդ՝ ես ահա քեզ երաշխաւոր լինիմ, և թէ կամիս ի փաշայէն ևս վասն զորա ազատութեան և միամտութեան զիր առեալ առ քեզ յղեցից: Ուրեմն՝ դու ևս դմա լեր երաշխաւոր, և յամենայն կողմանէ միամիտ արարեալ յղեմ

աստ, զի զնորին հաշիւն տացէ, և հրաման թագաւորին կատարեսցի, և սէրն եւ բարեկամութիւնն մեր որ ընդ քեզ՝ ես առաւել լիցիւ Եւ այլ ըստ սոցին բանքի։ Զոր առեալ եկն ասա նոյն յիշեալ թուանկչի Մահմատն ի յամսոյս Ը։ Բայց նախ քան զմտանելն աստ թուանկչի Մահմատին, զիր մի էհասա առ Գէորգն մի օր յառաջ՝ յամսոյս է։ Ի Մազդբերդու Ալիբէկէն, որ ծանուցեալ էր զգալն սորին, ե զայն ևս, զի փաշայն զորդիսն Աֆանտուն եղեալ էր ի գիպահոյ, և զտունն կնքեալ, և զգրան մարզիկն ևս կալեալ՝ և եղեալ յարգելանս, և զԳէորգի խանութն ևս կնքեալ, ե զԲ երէց՝ և զմի աշխարհական ևս կապեալ ի շղթայս, թէ զԳէորգն գտանել պարտիք։ Եւ բանիւ որգւոց Աֆանտուն, գրեալ էր նմա գնալ ի Թիֆլիզ, և չմնալ աստ։ Եւ ի գալ սոյս թղթոյս՝ Գէորգն թաքեալ, և թուանկչի Մահմատն եկեալ աստ՝ ոչ զոք ետես։ Իսկ սրբազան վեհն մինչ ընթեռնուլ ետ զգիրն, պատշաճ ետես խանին ծանուցանել, ոչ թէ եկեալ է Գէորգն, այլ թէ՝ այսպիսի ինչ անցք է անցեալ ի Կարս, և Գէորգն փախուցեալ ի տեղի մի, մեզ գրեալ է թէ՝ եթէ խանն ինձ տիրութիւն կառնէ՝ եկից։ Զի՞նչ ասես, բերել տաց թէ ոչ։ (Զայս երկիցս ապսպարեաց խանին, յառաջ քան զայն թուանկչուն, և յետոյ)։ Եւ խանն միամիտ արաբ զսրբազան վեհն թէ՝ ես տիրութիւն եմ առնելոց, բերել տուր։ Փաշայի քեահեային մէկ ջուղապ գրեան զինչ և կամիս և զգա աստ յղեա ի տուն Մէլիքին։ Եւ սրբազան վեհն զթուղթ գրեալ առ նոյն Ահմատ քեահեայն փաշային, ի պատասխանի թղթոյն։ Թէ եկն նա աստ յիրաւի, այլ զպատճառ գալոյն, և զայդ երկուութիւնդ մեզ ոչ ծանոյց։ Մեք հարցաք զպատճառ գալոյն, ոչինչ ասաց, այլ զայս միայն թէ՝ ուխտի աղագաւ եմ եկեալ, քանզի և ուխտաւորք ևս եկին աստ ի Կարնոյ և յայլ տեղեաց։ Մեք ևս չուկարծելով ինչ զնմանէ, Բ և Գ օր աստ մնացեալ՝ առանց մերս գիտութեան եկեալ էր աստի, և չիմացաք թէ ուր իցէ գնացեալ, զի պարզ մտօք կարծեցաք թէ՝ յայդ կողմդ իցէ եկեալ։ Իսկ մինչ գիր քո եկն՝ և իմացաք զի զմեզ խաբեալ է, մեզ ևս զժուար թուեցաւ, և մանաւանդ՝ ղէյրաթ եղև մեզ, զի

զնա գտանել տացուք, քանզի և մեք ղհաց թագաւորին ուտեմք և նորին խնամօքն և ֆարմանովն կամք յայս օջաղումս, մեք ևս պարտիմք զնորին ղէյրաթն քաշել։ Ուստի՝ ղթղթաբերդ ի Գ օրս ասա արգելեալ, մարդ ձեցեաք յայսկոյս յայնկոյս՝ զի թերևս գտցուք, և չկարացաք գտանել։ Եթէ յայս երկրոջս լինէր՝ երեւէր, այլ չերեցեալ յուրեք, որպէս և գրաբերդ ետես։ Ուստի խնդրեմ թողութիւն առնել զմէնջ, զի թէ գիտիցէաք զպատճառ նորին գալոյն, երբ կու թողուաք ի րաց, այլ չգիտաք, և դուք ևս յառաջ ոչ ծանուցիք մեզ։ Այլ սակայն՝ որովհետեւ դու աղպէս երաշխաւոր լինիս՝ չհասանիլ նմա չար, և մանաւանդ՝ մեք ևս ղթագաւորական ղէյրաթ քաշելով, ընդ ամենայն շրջակայ տեղիս զրելոց եմ և թաւթիշ առնելոց, եթէ գտցի, բերից առիս, և խաթրիջամ արարեալ՝ յայդ յղեցից։ Իսկ թէ գտցի, և մեր դրոյն չհնազանդեալ՝ չեկեսցէ, զրելոց եմ ձեռ գտեղին, զի և գուք որպէս կամիք, այնպէս առնիցէք։ Եւ թուանկչի Մահմատն ընդ ընկերացն, և մարդ մի ևս ի մէնջ ընդ նմա ցՂօշաւանք, ի նոյեմբեր ժԲ։

ՅԳԵ

Առ օրդիսն Իրքանիմ Աֆանտուն, մինչ ի կալանս էին։

Եւ յետ ըմբռնելոյն որգւոց Իրքանիմ Աֆանտուն, ապա անճաքացեալ՝ զձեռս յայսկոյս և յայնկոյս արկանէին։ Գրեալ էին չերակլ արքային, զի արդ արասցէ թագաւորին վասն աղէտին իւրեանց, զի փաշայն առ նախանձու առնէր զայս, որ և ասիւր իսկ՝ թէ մահազեղ իցէ արբուցեալ Իրքանիմ Աֆանտուն, որ յետ ըմբռնելոյն ի ցաւս իբր հիւանդ, ԻԳ ժամ հազիւ էր տեւալ, և շուտով մեռեալ։ Եւ յետ մեռանելոյն, զորդիսն շողջորդելով սնոտի յուսով՝ զմեծամեծս էր առեալ։ Ապա թագաւորին անդ էր արարեալ թէ՝ ապրանք շատ ունի, որք ամենեքեանքն յարքունի գանձուց են, որպէս և բոլոր քաղաքս վկայէ, վասնորոյ և թագաւորն հրամայեալ

էր ի գիր հանել զինչս նոցա և ծանուցանել ինքեան, Արարեալ էին ե առ խանն մեր զնոյն խնդիր, զի թերեա ղօգնութիւնս դաեալ, մի կողոպտիցին յընչից: Եւ սրբազան վեհին ես դրեալ էին զխնդիր աղերսել խանին, զի արգ արասցէ թագաւորին վասն ինքեանց, զի խնդրեսցէ ինքեանս, ղթողութեան հրովարտակ առաքեալ յընչից հայրենեաց մի զրկեսցէ: Եւ սրբազան վեհն ես խանին աղերսեաց, ե նա գրեաց արդայ առ թագաւորն Օսմանցւոց՝ ըստ նոցին աղերսանացն, ծանուցանելով զզրկանսն նոցին, և խնդրելով զողորմութիւն: Եւ զայս ես՝ թէ Իրրահիմ Աֆանաթն էր այս կողմանցս կառավարիչն, որ ընդ ամենեսեան սիրով վարիւով՝ թէ ընդ ընտանիս՝ և թէ ընդ դրացիս, պահէր զերկիրն յոյժ խաղաղ և անխռով: Այժմ թէ որդիքն ի նոյն իշխանութիւնս չհաստատիցին, երկիրն դժուարաւ կարէ զխաղաղութիւն գտանել, իշխանաւոր մարդ ոչ գոյ ի Կարս ըացի նոցունց, որ զայնպէս կառավարութիւնս առնիցէ, և կամ հնազանդեսցի ոք նմա: Եւ խնդիր, զի այլ ևս զնոսա ի նոյն իշխանութիւնս կացուցէ: Թուղթ մի ևս առ Կարսայ փաշայն գրեաց, խնդրելով խնայել ի նոսա, չլսել նոցին թըշնամեացն, չզրկել ի հայրենի ընչիցն: Ուստի՝ և սրբազան վեհն գրեաց այժմ ղթուղթ առ Մուստաֆայ և Նօման կոչեցեալ որդիսն Իրրահիմ Աֆանտուն, և ծանոյց զգրեալսն խանին և ինքն ևս զյուսադրութիւն, միութարութիւն և սէր գրեաց առ նոսա, որպէս վայել էր: Եւ նոցա թղթաբեր Հաճի Մուստաֆայն աստի ի նոյեմբեր ժն:

692

Առ Կարնոյ Առաջնորդն վասն կոռուսեալ տղայի միոյ:

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ Կարնոյ Առաջնորդ Ատեփաննոս վարդապետն, վասն կորուսեալ տղայի միոյ Բաղտասար անուամբ, որ էր Ալաշկերտցի, և ի Ղարաքիլիսայ գիւղէն: Որոյ մայրն՝ որոյ անունն էր Սինամ, կին Մարութայի ումեմն հանգու-

ցելոյ, ղթուղթ երբեք յիսաղ փաշայն Բալազտոյ առ սրբազան վեհն թէ՛ այս պառաւուս որդին ի Թիֆլիզ է գնացեալ, թուղթ տուր սմա, որ երթայ բերէ: Իսկ յորժամ եկն աստ պառաւն, լուաւ թէ անտի եկեալ՝ և ի Կարին է գնացեալ: Վասնորոյ աղաչեաց սրբազան վեհն գրել ղթուղթ առ Կարնոյ Առաջնորդն, զի ինքն երթայր անդ վասն որդւոյն, որպէս զի՝ եթէ գտցէ անդ զորդին, բայց իցէ յայնպիսի տեղւոյ՝ որ ինքն դժուարաւ կարիցէ հանել, նա ղօգնութիւն արասցէ՝ թէ ինքեամբ՝ և թէ ի ձեռն այլոց, զի զորդին իւր հանել կարիցէ անտի: Եւ սրբազան վեհն ըստ այսմ մտաց գրեալ զայս թուղթս ետ նմա ի նոյեմբեր ժն:

693

Ի Հաւսարխան եւ ի Թիֆլիզ թուղթ, այլ եւ այլ դիտմամբ:

Ի Հաշտարխանու նուիրակ և Առաջնորդ Յովսէփ վարդապետէն թուղթք ժամանեցին առ սրբազան վեհն, յորս գրեալ էր զզանազան որպիսութիւնս: Յորոց մի և զլիաւոր այս՝ զի վասն Վարդան վարդապետին որ գրեալ էր թէ Մոսկովցիք Մուսաշնորդ խնդրեն, այժմ գրէր թէ՛ ահա հարկեալ են զիս գրել առ քեզ՝ զի շնորհեսցես զնա ինքեանց առ ի մնալ անդ միշտ: Որոց զգիրն ևս առ ինքն էին գրեալ՝ յղեալ էր առ սրբազան վեհն ի տեսանել: Որք գրէին թէ՛ մեք յառաջ ևս եմք խնդրեալ ի սրբազան վեհէն շնորհել մեզ ի սրբոյ Աթոռոյս զգիտուն Աբեղայ մի, և նա խոստացեալ է մեզ զգիտուն սարկաւազ կամ զքահանայ ոմն առ մեզ յղել ի մնալ աստ: Արդ՝ վարդապետս մեզ յոյժ ընդունելի է, թող զսա մեզ շնորհեսցէ սրբազան վեհն, զի չունիմք զգիտուն ոք, որ ղմանկունս մեր վարժեսցէ որպէս զի տեղեկացին գիտութեան, և զի քահանայացու ևս ի նոցանէ լիցի, զի ոչ ղքահանայ ունիմք, և ոչ ուսուցիչ, ուստի ղմեծ ամօթ կրեմք ի յաղագոս ռուսաց, յորժամ հարցա-

քննութիւն ինչ լինի ընդ մեզ վասն հարկաւոր
 իրաց և իրակութեանց կանօնականաց, մա-
 նաւանդ՝ յորժամ ի Սինօթն նոցա մեզ ես
 հարկ ինչ պատահի խօսիլ, կամ յորժամ
 հարցափորձ ոք լինի մեզ վասն գիտութեան
 դրոց: Զմանկունս մեր չգոյ ոք ուսուցանող,
 զի նախ զմեր զիրն ե զուսուցմն ուսանիցին,
 ե ապա զայլոց ազդաց: Եւ այլ սոյնպիսի
 պատճառ առադրէին: Որք ե հարկեալ էին
 գծովսէփ վարդապետն՝ զրեւ սրբաղան վե-
 հին, զի հաճեցի մեալ անդ վարդան վար-
 դապետին: Ուստի և սրբազան վեհն զթուղթ
 գրեաց առ ժողովուրդսն Մոսկովու վասն
 այսր խնդրոց իւրեանց, խօսելով ընդ նոսա
 առարկութեամբ, թէ սուրբ Գրիգոր Լուսա-
 ւորին մեր՝ և որդիք ե թողունք իւր ի հաս-
 տատեւն զպէսպէս բարեկարգութիւնս յաղ-
 զրս մեր, հաստատեցին ե զայս, զի կար-
 զաւորքն Բ տեսակ լինիցին. մին տեսակն
 կանամբիք, որք ի մէջ աշխարհականաց մնա-
 լով՝ զնոսա հովուեացեն ե կառավարեացեն,
 ե մին տեսակն վանականք՝ կուսակրօնք
 վեզարաւորք, որք ի վանս ե յանապատս բնա-
 կիցին՝ հեռացեալք ե հրաժարեալք յաշխար-
 հէ ե յաշխարհականաց: Եւ այս կանօն
 մինչ և ցայսօր տեւեաց՝ և տեւից է, զի հար-
 կէ իւրաքանչիւրոց նոցին, զի յոր կոչումն կո-
 չեցեալ են, ի նմին կայցեն: Զի անպատեհ
 իսկ է՝ կանամբեացն ի վանս լինիլ, և կու-
 սակրօնիցն ի մէջ աշխարհականաց, զոր և փա-
 կեալ են կանոնիւք: Որպէս սուրբն Գրիգոր
 Լուսաւորինն ասէ թէ՝ ոչ հրամայեն կանօնք
 Անապատականաց և վանականաց մկրտու-
 թիւն առնել, կամ օրէնս տալ ժողովրդեան,
 և կամ պսակ դնել ի ի զլիսով կանօնաց
 իւրոց: Նոյնպէս և սուրբն Կիւրեղ Աղէք-
 սանդրացին ասէ ի մէկ զլիսով կանօնին իւ-
 րոյ թէ՝ քահանայ որ կոյս իցէ և կամ այրի,
 և աշխարհի քահանայութիւն արասցէ, ընդ
 նզովիւք է ինքն և ընդունողքն: Եւ այլք
 շատք ասէ, որք ոչ տան հրաման վանակա-
 նաց ընդ աշխարհականս բնակիլ՝ և նոցա
 քահանայութիւն առնել: Ուրեմն մտածեցէք
 լաւապէս ասէ՝ և զիրաւունս արարէք, նախ
 զայս թէ՝ զայս ոչ եթէ ես գրեմ, այլ նախնի
 սուրբքն: Եւ զայս մտածեցէք զի
 մեք որք զլուս եմք գտանեցեալ օրհնեցելոյ
 ազգիս, և հետեող հարցն սրբոց, պարտիմք

կանօնաց նախնի սրբոցն ջատագով հաս-
 տատիչ և պահող լինիլ, և ոչ աղարտիչ և
 խանգարիչ: Իսկ դուք ստիպէք զմեզ թէ՝
 մէկ Աբեղայ տուր մեզ, որ ի մէջ մեր նըս-
 տի, և մեզ քահանայութիւն առնէ: Ուրեմն
 դուք ձեզէն արարէք զիրաւունս վասն այսր:
 Դարձեալ՝ վեզարաւոր և վանական կարգա-
 ւորքն ևս Բ տեսակ են ասէ, զի ոմանք ոչ
 ախորժին բնաւ ելանել ի մէջ ժողովրդոց
 ի գործ ինչ՝ նուիրակութեան, կամ Առաջ-
 նորդութեան, և յայլ սոյնպիսիս, այլ ի խցի
 նստիլ, աղօթից պարապիլ, և զողիս շահել,
 որք և մեծագունի աստիճանի ևս ոչ ցան-
 կան: Իսկ միւս տեսակն ցանկանս յայսպի-
 սեաց, որպէս զի յօրէյօր ի մեծագոյն աս-
 տիճանս բարձրացին, նուիրակ կամ Առաջ-
 նորդ լիցին, և երեւիլք լիցին: Եւ այս Բ
 տեսակք ևս գոն ի սուրբ Աթոռօյս: Արդ՝
 դուք զմերն ի սոցունց խնդրէք ի մէջ, թէ
 զանա՝ որք ի խցի նստիլ սիրեն, նոքա որպէս
 ախորժեն ի մէջ աշխարհականաց բնակիլ:
 Կամ որք մեծամեծ դործոց և փառաց ոչ ցան-
 կանալով՝ ոչ ելանեն յաշխարհ, մասնաւոր գոր-
 ծոյ քահանայութեան և ընդ աշխարհականս
 բնակելոյ որպէս ցանկան: Իսկ թէ յայնցանէ
 խնդրէք, որք ցանկան ի մեծագոյն գործս
 և ի բարձր աստիճանս ելանել յօրէյօր, նո-
 քա ևս իրպէս թողուն զմեծագոյնն, և մաս-
 նաւոր գործոյ քահանայութեան ցանկան, և
 ի մէջ ձեր միշտ բնակին. զի վասն այնո-
 րիկ են եղեալ վարդապետ և կամ աբեղայ,
 զի նուիրակ լիցին, Առաջնորդ լիցին, զա-
 նունս ստասցին, ի մեծագոյն աստիճանս
 ելցեն, և փարթամացին ես ըստ մարմնոյ:
 Ապա՝ ով ի սոցունց գալ յօժարի յայդր
 միայն վասն քահանայութեան: Մտածեցէք
 և գուք ուրեմն ասէ, և զմեզ մի ընդ վայր
 մեղադրէք թէ՝ զաբեղայ մի չունի՝ որ մեզ
 տացէ: Ահա շնորհօքն Աստուծոյ ունիմ ասէ,
 բայց այս Բ տեսակքն են՝ զորս ասացի, իսկ
 զոր դուք խնդրէք, չունիմ յիրաւի. որ լաւ
 գիտուն և հանճարեղ և պարկեշտ իցէ յամե-
 նայնի, և ցանկանայցէ յաշխարհի քահանա-
 յութիւն առնել: Զի այնպիսին վասն այնո-
 րիկ է հրաժարեալ յաշխարհէ, զի ի վանք
 մտեալ պարկեշտ մնացէ, իսկ եթէ յաշխար-
 հի և ընդ կանայս մեալ յօժարէր, ընդէր և
 ինքն ոչ առնոյր կին: Դարձեալ կանամբի

կարգաւորք վասն այն սահմանեցան աշխարհականաց քահանայութիւն առնել, զի ըստ Պօղոսի, որ զփորձն առնալ է, կարօղ է փորձանաւորին օգնական լինիլ: Զի նոքա կնատէր գոլով՝ գիտեն զորպիսութիւնս կընատեարց՝ անձամբ առնել զփորձն, ուստի և ցաւակցաբար զնոսա հոգալ՝ և ըստ ցաւոցն զգեղս հնարել նոքա են կարօղք: Իսկ Աբեղայն որ անփորձ և անտեղեակ է նոցին որպիսութեանց, զիարդ ցաւակցիլ և զդեղն հնարել կարէ: Զի խոստովանաորգին իրպէս համարձակի կուսակրօն Աբեղային զմեղս իւր զամենայն խոստովանիլ, և նա իրպէս լսել կարէ, և կամ հարցանել և ասել տալ: Եթէ մտածիցէք զայսոսիկ ասէ՝ զմեզ ոչ մեղադրէք: Տեսէք ասէ թէ՛ մինչև ցարդ թիլ է արարեալ դայդ, զի ի Կաթողիկոսէն խնդրիցեն, թէ մէկ Աբեղայ առաքեա, որ մեզ քահանայութիւն առնէ: Որպէս ահա դուք արարեալ էք: Գրելով առ մեր Յովսէփ վարդապետն՝ և մեզ դրեցուցանելով նմա: Եթէ այլք արարեալ են ասէ, դուք ևս արարէք, և թէ ոչ՝ ի զանց առնելն մեր՝ զմեզ մի մեղադրէք: Գոնէ ասէ և զայս մրտածեսցուք: Գիցուք թէ դայդ Աբեղայդ ձեզ ետու ըստ խնդրոց ձերոց, դորա վերջն զինչ է լինելոց: Զի որպէս ասացաք, յայն օրն՝ յորում եղ դա ի մտի վանական և սևազուլ լինել, զմի յերկոցս եղ ի մտի, այսինքն՝ կամ ի խցի նստիլ՝ և զհոգին կեցուցանել: և կամ յօրէյօր ի բարձր աստիճանս ելանել և զանուն և զպատիւ ստանալ: Արդ յայդր մնալով՝ յերկուցն ևս գրկի, զի ոչ զհոգին կարէ կեցուցանել, և ոչ զանուն ստանալ և զպատիւ: Այլ քան զքահանայս ևս ողորմելի լինի և զուրկ, որպէս զցուռն կապեալ եզն ի կալս: Ուրեմն՝ թէպէտ դուք միամտօրէն խնդրէք ասէ, սակայն և ինքն եթէ յօժարի, անկարծիք զմին յայսցանէ ունի ի մտի, այսինքն՝ կամ զցուռն լուծանել, և կամ ըստ ժամանակին ստիպել զյայդրարնակսն, թէ զիս եպիսկոպոս առնել տուք զի մնացից աստ: Զի վասն այն է եղեալ ասէ Աբեղայ՝ որ եպիսկոպոս լիցի: Զի որպէս դուք այժմ միայն յայդր մնալն խնդրէք, յայնժամ ևս ոյք և իցեն, զեպիսկոպոսանալն խնդրեն: Մտածելի է թէ՛ ո՞րքան խռովութիւնք և զլիացաւութիւնք են ծնանելոց յայնմանէ:

Դիւան Հայոց պատմ. ԺԱ.

Զի եպիսկոպոս մի յայդր, եպիսկոպոս մի ի Հաշտարխան, և եպիսկոպոս մի ևս ի Պետրբուք թէրևս նստուցեն, և սևազուլաց բարքն յայտնի, և թշնամին խաղաղութեան արթուն և ի պատրաստի: Աչքն լոյս ժամանակին Կաթողիկոսին, և ականջք ժողովրդեան ժամանակին ի բարին: Քանզի քահանայ մի որ այնքան լրացաւ, մինչ զի թարց պատճառաց զմեզ՝ (որք միշտ ի յարդի ունէաք դնա), այնքան անարգեալ անճոռնի վայրաբանութեամբ, զորս տէրն ծառային ոչ առնէ, որպէս և դուք դիտէք, մեք չկարացաք խօսիլ՝ զի գուք մի լինիցիք խաթրաճեալ (զայս վասն Պետրբուքոց տէր Յովսէփն է լըրութեանցն ասէր, որ յիշեցեալ է յանցեալ ամին ի հոկտեմբերի 1 ի թղթով սորին): Ապա թէ սևազուլ և եպիսկոպոս բնակալեալ նստցի յայդր, յետ ժամանակաց ինչ՝ արդեօք զինչ իցէ առնելոց, կամ ի միտս իւր անցուցանէ՞ արդեօք, թէ Կաթողիկոս դոյ թէ ոչ: Եւ ո՞վ զիտէ ասէ թէ՛ ըստ ի յանհնազանդութենէն զորպիսի հաւատ և զկրօնս իմն բուսուցանէ՞ անահ յուսմեք: Այսք ամենքն ասէ հաւաստի երևին քննողաց, և ոչ են կարծեօք, որոց բնաւից պատճառն դուք էք լինելոց: Եւ ի վերայ այսր և զայս թէ՛ ժամանակ մի որ այդ երկիրդ ուստուցեալ էր յԱթոռոյս, գիտէք թէ յինչ կացութեան էր՝ Առաջնորդով և ժողովրդովք, յայն ժամանակ ոչ գոյր այդպիսի առաջադրութիւն: Մեք թէ զորքան ցաւս կրեցաք, զի ձերով օժանդակութեամբ յԱթոռս դարձուցաք, յուսալով զի թէրևս ապահով մնասցուք: Այժմ տեսանեմք զայնպիսի դրուսնս ըսցեալ, որ քան զառաջինն վատթար է լինելոց և ի չլսելն մեր՝ դուք նեղասրտիք: Իսկ թէ ասէք՝ ապա քահանայք չունիմք, ընդէ՞ր է, զի աղքատ գիւղ մի ունի ըստ բաւականին քահանայս, և դուք ոչ ունիք: Կամ ի Հաշտարխանու ընդէ՞ր ոչ տանիք: Եթէ ասէք՝ տգէտք են, վասն մեղաց մերոց յայս ժամանակիս ամենեքեան են տգէտք: Բայց դուք զայդ յառաջ ևս մինչ գրեցիք մեզ ասէ, մեք ձեզ դրեցաք թէ՛ զտղայս յղեցէք առ Մինաս վարդապետն ի Հաշտարխան, զի նա վասն ձեր զքահանայացուս վարժեսցէ: Ընդէ՞ր ոչ յղեցիք: Զի ես այնու մտօք զՄինաս և զՅովհաննէս վարդապետան յայդկոյս յղեցի՝ զի

դուք զտղայս յղիցէք առ նոսա, և նոքա վարժեսցեն զնոսա վասն ձեր. յայս Ժ տալիս ընդէր ոչ յղեցիք ասէ: Դրեաց ե զայս, թէ յայս երկրոջ ոչ գոյրազմութիւն մերայնոց, ե եղեալքն ես տաճկաց ծառայեն, թէ կամաւ, զի լաւապէս կեցցեն, ե թէ ակամայ, ե զոր ինչ մեք ի դպրատունս մեր ունիմք, և կամ Մ, շատ դրամով եմք գնեալ, յորոց ես ի քսանէն մէկն չմնայ յԱթոռոջս, զի ծնողքն տանին ի ցաւակցութիւն իւրեանց: Բազմութիւն մերայնոցն յօսմանցւոց երկրոջն է՝ ե յայդր, դուք պարտիք զտղայս ձեր յուսումն տալ, զի վասն ձեր քահանայացուք լիցին, ապա թէ ոչ, ուստի է լինելոց: Զի թէպէտ ուսուցանողքն մեք եմք, այլ ուսանողն ի ձէնջ պարտի լինիլ: Իսկ աստ՝ ոչ քահանայացուաց միայն, այլ ե մերաղինսց մարդկանց կրեմք գտով, ե եղեալքն ես կան ի ծառայութեան, ե ի մէջ անել վրշտաց: Դուք ընդ իշխանութեամբ քրիստոնէից՝ և յապահովութեան, զմեր ցաւն ձով գիտէ, ե փոխանակ միութարելոյ, մեղադրէք ես, իրր ի վերայ վերաց ազ ցանելով: Ապա վերջապէս զայս թէ՝ եթէ ինչ լսէք, յայդր զսեպալուիս միշտ պահեն յամենայնի անօգուտ է ե վտանգաւոր: Հարկաւորն՝ և առաջին օրինաւոր պատասխանին իմ այս է: Իսկ թէ ասիցէք, ահա ի ներկայումս ոչ քահանայ ունիմք, և ոչ վարժիչ քահանայացուաց, զի՞նչ արասցուք, ապա ե ես իբրեւ անճարացեալ՝ ե ի հարկէ բռնագատեցեալ, և մանաւանդ՝ վասն պատուոյ և խաթեբ ձերոյ, իշանեմ ի յերկրորդն՝ և իբրեւ ի կարելին, այսինքն՝ այսքան, զի զվարդապետն ձեզ բաշխեմ մնալ յայդր, ոչ միշտ, այլ ժամանակ ինչ՝ պայմանաւ, զի ի քանի ամս առ ձեզ պահեսցիք, զի զմանկունս ձեր ուսուցէ, ե զքահանայացուս վարժեսցէ, և ապա վերագարձցի ի սուրբ Աթոռս: Զոր ահա Յովսէփ վարդապետին ես գրեցի ասէ, ե ձեզ ծանուցանելոց է, թէ Ռքան պարտի մնալ գա յայդր, և որպիսի պայմանաւ ձեռագիր պարտի տալ ձերով կնքով ե գիտութեամբն՝ Բ հատ, զի մին յայդր մնասցէ վասն ապագայից տեսանելոյ՝ և մին աստ: Արդ՝ եթէ առաջին դրեալն ասէ խոչ թուրցի ձեզ, ապա զերկրորդն արարէք, ե այդպէս վարեցարուք ժամանակ մի, թերեւս յե-

տոյ բարեւոք իմն հնար ցուցցէ Աստուած, որ քան զմեր և քան զձեր գիտացեալն լաւ լինիցի: Ահա ես այսքան կարասցի ընտրել ասէ զմիջին շաւիղն, առ ի շահել զձեզ: Իսկ դուք եթէ սմին ոչ հաւանիցիք, ապա՝ զոր ինչ հաճելի է ձեզ՝ դայն արասցիք, և զմեզ անմեղադիր արասցիք: Սակայն՝ ես ասէ զայսքանս հարկ իմացեալ գրեցի ձեզ նախապէս, զի այս թուղթս առ ձեզ մնասցէ, և զսորին օրինակն ես ի սուրբ Աթոռս պահեցաք, որպէս զի՝ յետագայք մեր որք աստ՝ կամ յայդր, տեսեալ զայս, զմեզ մի մեղադրեցեն: Ապա գրեաց և զօրինակ ձեռագրի, զի Վարդան վարդապետն և Մոսկովցիքն դրեալ կնքեսցեն ըստ այնմ օրինակի Բ հատ՝ զի մին ասա մնասցէ, և մինն անդ: Յորում յիշելով, թէ որպէս խնդրեցին իւրեանք ի սրբազան վեհէն, և սրբազան վեհն ես ետ նոցա կանոնեալ ժամանակաւ: Եւ պայման այսք, նախ՝ զի եթէ ամ մնասցէ անդ, և ոչ աւելի: Երկրորդ, զի ի սուրբ Աթոռոջս յի՞նչ կացութեան, յոր կրօնի, և յոր աստիճանի մնացեալ է, անդ ես այնպէս մնասցէ: Երբորդ՝ զի՝ ի սուրբ Աթոռոջս որպէս ունեցեալ է զերկիւղ՝ զպատկառանս և զհնազանդութիւնս առ սրբազան վեհն, և անդ ես առ իւր մեծաւոր Յովսէփ վարդապետն, զնոյն զերկիւղն, և զպատկառանս՝ և հնազանդութիւնսն միշտ ունիցի անդ ես՝ առ ի սուրբ Աթոռս նստող Հայրապետսն, և առ ի Հայտարխան նստող ի սրբոյ Աթոռոյս կարգեցեալ Առաջնորդն և նուիրակն: Նոյնպէս՝ և զորգիական հարագատութիւն առ սուրբ Աթոռս, և զհնազանդութիւնն և զօգտասիրութիւնն՝ անփոփոխ մտօք պահեսցէ, որպէս ցարդ պահեալ է: Եւ թէ շեղիցի յայսցանէ՝ և ոչ արասցէ՝ լուծցի ի կարգէն, և ընդունողքն ես լիցին յանցաւորք, և անկարգութեանց նորին կցորդք: Զայս յղեաց առ Յովսէփ վարդապետն, և զթուղթ գրեաց առ նա վասն սոյն բանիս յատուկ, այնպէս, զի թէ դէպ լիցի, Առաջնորդն ես տեսցեն, համառօտելով նախ, թէ զի՞նչ գրեաց նոցա վասն իւրեանց խնդրոյն: Եւ ապա պատուէր, զի թէ զպահեն զնա առ ինքեանս՝ չյօժարիցին, ապա՝ վերոյգրեալ օրինակաւն ձեռագիր առցէ ի նոցունց՝ Բ հատ, զի զմին աստ յղեսցէ, և մին անդ մնասցէ, և այնու-

պայմանաւն թողցէ Ղվարդան վարդապետն: Եւ դորպէս առնելն դրեացէ ինքեան:

Իսկ ե ղերիս օրհնութեան թուղթս էր խնդրեալ առ ոմանս, որք են թուղթ առ Պօլկովնիցայ Գարեջան Խանուհն, որոյ միակ դուստր Մարիամջանն վախճանեալ էր: Ուստի՝ վասն հոգւոյ նորին տուեալ էր ղմէկ դեղին զառ շտօֆ շուրջառ: Օրհնութիւն եւ մխիթարութիւն, եւ յորդորուցն ես, զի զյատուկ յիշատակի մի շինեցուցեալ տացէ սրբոյ Աթոռոյս ի յիշատակ ինքեան, եւ առն իւրոյ հանգուցելոյ պօլկովնիկ Թաղիրէկին, եւ հանգուցեալ դստերն իւրոյ Մարիամջանին:

Թուղթ առ Գասպար տղայ ոմն, (որ դեռ չէր պսակեցեալ): Որոյ մայր Շուշանն վախճանեալ էր, եւ սա տուեալ էր վասն հոգւոյ նորին՝ Ա եղուտ մատանի, եւ զնորին դիպարդն ես, որ էր Ա սե զառ շտօֆ շուրջառ: Սոյնպէս դրեաց եւ ղթուղթ առ Ենգուհտի կինն, որոյ որդի Մովսէսն մեռեալ էր, եւ սա տուեալ էր զդիպարդն նորին, որ էր Ա կարմիր խարայի ծածկոց սեղանոյ: Գրեաց դարձեալ ղթուղթ առ նոյն Հաշտարխանու նուիրակ եւ Առաջնորդ Յովսէփ վարդապետն ի պատասխանի չորից թղթոց նորին, որք ի յունիս Ի ե ի Իէ, եւ ի յուլիս ԻԵ դրեալք էին: Առ որ յղեաց զվերոյդրեալ թուղթսն, զՄոսկովցւոց թուղթն րաց, զի ինքն ընթերցեալ կնքեացէ՝ եւ յղեացէ առ նոսա: Բայց թէ վասն եօթն ամացն տրտունջ արասցեն ասէ՝ թէ սակաւ է, դու Ժ ամ շինեա, եւ զձեռագիրն եւ անպէս գրել տուր: Եւ վասն վերոյյիշեալ պօլկովնիցայ Գարեջանին ինքն էր խնդրեալ զյորդորմունս դրել: զի յանուն նոր շինութեանցն սրբոյ Աթոռոյս զբան ինչ առնուցու: Իսկ մեք զի գրեցաք նմա յիշատակի տալ, ուստի սմա եւս գրեաց, զի թէ նա գլխատակին չտայցէ, ապա՝ յանուն նոր շինութեանցն զբան ինչ յորդորեալ առնուցու: Այլ ե՝ զրէր կսկծանօք զմահ եղբօրն իւրոյ Մովսէսին (որ յայսմ ամի վախճանեցաւ ի Թիֆլիզ): Ուստի՝ ղրեաց զմխիթարութիւն: Եւ թուղթք սրբազան վեհին՝ որք ի մարտի Զ, եւ ի մայիսի ԺԳ գրեցան, հասեալ էին առ սա: Եւ որպէս գրեալ էր յառաջ՝ զքսուրսն յղեալ էր ի վերայ Թիֆլիզու, որք եւ հասեալ էին անգ, զոր

զրէին անտի, որ էր Ե թայ: Յորս եւ Եսայուն գոյին ապրանք: Եւ սա՝ զայն որ մերն էր՝ յուրոյն գաւթար էր արկեալ, եւ որք Եսայուն, ուրոյն: Զորս եւ յղեալ էր առ սրբազան վեհն: Եւ զրէր թէ՝ զինչ եւ պիտոյ լիցի ձեզ, ի յԵսայուն ընչիցն վեր առէք, եւ ի տեղի տալեացն հաշուեցէք, եւ թէ իցէ ինչ՝ որ չիցէ ձեզ հաւանելի յայնցանէ՝ զորս վասն ձեր եմք առեալ, զայնս ի վերայ Եսայուն արկէք: Եւ վասն Եսայուն զրէր թէ՝ ծովով է գալոց, եւ զղանկակն եւս ընդ ինքեան բերելոց: Գրեաց թէ՝ դեռ քսուրն ի Թիֆլիզ է, եւ այդ գրեալքդ ի գալն Եսայուն լինին հոգացեալք: Եւ մահտեսի Յակոբջան ոմն Թիֆլիզցի, Ֆոանկատանու եւլեալ, ուխտեալ էր առաջի սորա՝ գալ յայսկոյս, եւ յանապատ մտանել: Եւ զամենայն կայսն իւր սորա ձեռօքն կտակեալ էր՝ եւ բաժին արարեալ սրբոյ Աթոռոյս, եւ այլ վանորէից: Եւ սա առաջագրեալ էր նմա ի սուրբ Աթոռոյս մնալ, իսկ նա յամբօխէ փախչելով, զԱնապատն էր խնդրեալ, եւ զՍեւան էր նմա առաջագրեալ գալ եւ մտանել անգ: Եւ նա հաւանեալ՝ գալոց էր ընդ Եսայուն: Ուստի զյանձնագրութիւն զրէր: Գրեաց թէ՝ երբ եկեսցէ՝ տեսցուք: Եւ շնորհակալութիւն վասն գլխատակին բազմացւցանելոյ օրստօրէ: Որպէս եւ այժմ ես, որ ասացաւ ի վերն: Այլ եւ Ակուլեցի՝ եւ Նուխի բնակեալ Ստեփան ոմն անդ վախճանեալ էր: Յորոյ կողմանէն, թէ վասն սրբոյ Աթոռոյս, (է) եւ թէ վասն Առաջնորդի (Ա) առեալ էր զբաժին հոգւոյ: Ուստի՝ խնդրէր գրել ղթուղթ օրհնութեան եւ մխիթարութեան առ նորին եղբայր մահտեսի Առաքելն ի Նուխի: Եւ սրբազան վեհն խոստացաւ դրել յետոյ: Այլ յետոյ դնացող դիպեցաւ, զրեաց: Զոր ծանոյց սմա թէ յղեցաք ի Գանձասար անդ հասուցանել: Եւ որպէս յառաջ գրեալ էր սա բանս վասն Քեաբուլու ժողովրդեանն եւ սրբազան վեհն հրամայեաց սմա զքահանայս ճարել եւ առ նոսա յղել, այժմ սա գերկուս քահանայս էր յղեալ անդ: Մին կանամբի, եւ մինն այբի: Որոց եւ Լ թուման փող էր տուեալ՝ ժողովեալ ի քաղաքէն, պայմանեալ, զի երիս ամս մնասցեն, եւ որքան անդ իցեն, ի Հաշտարխան եւ զիւրեանց քահանայական իրաւանց բա-

ժինն տացեն ի տուն իւրեանց, Եւ անդ զտիրացու մի ունէին նոքա անպսակ, պատուիրեալ էր զնա պսակել, և տղայս ես ուսուցանել, Եւ յետ Գ ամացն կանամբի քահանայն առեալ բերցէ զնա ի Հաշտարխան՝ ղի անդ քահանայ ձեռնադրեցեալ՝ յետս դարձցի անդ առ նոսա ի Քեարուլ, և քահանայութիւն արասցէ, ապա այրի էրէցն ևս դարձցի, Բայց թէ հաճեցի ընդ տեղին այն և ժողովուրդն՝ փնալ առ նոսա, ապա՝ ղթուղթ վկայական ի նոցանէ առեալ, ընդ Պարսից երկիրն ի սուրբ Աթոռս եկեացէ, և եպիսկոպոս ձեռնադրեալ՝ դարձցի առ նոսա, և զնոսա հովուեցէ: Ձայս շտապով այսպէս հողացեալ և յղեալ էր զքահանայսն, քանզի բողոքէին նոքա միշտ վասն քահանայի՝ զով ոք որ տեսնէին ի մերազնէից ի կողմուսըն Բուշարու, և նոքա եկեալ աստ և անդ պատմէին, մանաւանդ ի Հաշտարխան: Ուստի՝ ֆուսկ պատրիքն որք անդ, զրեալ էին յերկիրն Հնդկաց ի Շահհանապատ, զի պատրիք երթիցեն անդ: Վասնորոյ շուտով յղեալ էր զքահանայսն անդ՝ ծովու: Պատուիրեալ էր ևս նոցա զի ի Շահհանապատ ևս երթեալ՝ հաղորդեցեն զանդ եղեալ հայսն, որք էին զինուորք թագաւորին՝ որ անդ: Եւ սրբազան վեհն գրեաց այսց ամենից զհաւանութիւն և պատուիրեաց, զի որքան անդ է, զգիրն ի նոցունց մի պակասեցուցէ, և զորպէսն նոցին իմացեալ՝ գրեացէ ինքեան, և յորգորեաց զնոսա կալ արի և ժիր ի յառաջագրեալ պաշտօնն իւրեանց: Իսկ և՛ վասըն զինքն ի Պեարբոք տանելոյն տեղականացն, գրէր՝ թէ կամին, գի իմ ծախիւքն գնացից: Բայց յուսադրեն թէ մեք զքեզ կրկնապատիկ եմք շահելոց: Ձայս Եզիազար աղայի որդի Յովակիմն և Մինասն էին գրեալ նմա, զորոց զթղթոց օրինական յղեալ էր աստ առ սրբազան վեհն: Եւ գրէր թէ՝ եթէ Եզիազար աղայն և աղայ Յովհաննէսն ևս գրեցեն, ապա երթալոց եմ, և թէ ոչ, չեմ երթալոց: Գրէր և զօգուտսն, թէ արգեամք, և թէ պատուով և փառօք, որք լինելոց էին ի Պեարբոք և ի Մոսկով, զի Պեարբոք զեկեղեցի էր օծանելոց, և ի Մոսկով զնոր եկեղեցի հիմնարկելոց: Գրեաց թէ՝ որպէս գրես՝ աղայէս արա՛ իսկ վասն նուիրակի և Առաջնորդի ստիպէր փութով յղել,

գրեաց թէ՝ գեռ դու չես հաստատեալ զմիտսըդ, թէ գուրջ ես, թէ ոչ, երբ բանդ ի մի կողմն անկցի, զի կամ ի վերն գնացես, և կամ գալոյ լինիս աստ, յայնժամ ծանոմեզ, և որպէս պատշաճ իցէ, այնպէս արասցուք: Ա՛յլ և՛ վասն Չիբուխուեցի գերւոյ բանին՝ որ գրեցաք առ սա ի մայիսի ԺԳ, կամ զգերին յղել աստ, զի ի տէր Գաւթէն մեք զփողն առնուցումք աստ (Ձ) և կամ թէ գերին չգայցէ՝ ինքն անդ ի Յուսիկ Յարութիւնի փեսայ Աարգսէն առնուցու, սա այժմ զկարճ բան իմն գրէր, և չցուցանէր թէ՝ ղի՛նչ է հոգացեալ վասն այսր: Վասնորոյ հարկեաց սմա, զի կամ զգիրն յղեցէ, և կամ զղրափն առնուցու ի Աարգսէն, Ձհնոտի քեաթանս էր ժողովեալ Գրեհնաչափ զոր Եսայուն յղել խոստանայր թղթատանն, գրեաց զչնորհակալութիւնս: Գրեհնաչափ աղայի որդին ի Պեարբոք մեռեալ էր, որոյ անունն էր Մովսէս, գրէր միւթարութիւն գրել առ հայրն: Խոստացաւ գրել: Եպիսկոպոսն տեղոյն՝ (առ որ գրեցեալ է թուղթ յանցեալ ամին ի հոկտեմբերի Լ) ընդ սմա ոչ բարեւոք վարիւր, բայց գրեալ էր զպատասխանի թղթոյ սրբազան վեհին շողջորդական իմն ոճիւ: Ուստի՝ սա գրէր պատասխանել նմա ըստ արժանւոյն, այս սրբազան վեհն գրեաց թէ՝ այժմ չգրեցաք, զի չունէաք հարկաւոր գրելի նմա, և ի նորին թղթոյն ևս չգոյր ինչ հարկաւոր: Այլ և՛ Ջուզայեցի Փիլիպպոս էրէցն՝ որ յառաջ ի Մոսկով լինէր, վասն վիճոյ և դատապարտութեան իրիք ի դատաստանի, գնացեալ էր առ սոյն ասացեալ Անտօնիէ եպիսկոպոս Ռուսաց, և ոռուսացեալ Յորոյ կողմանէ գրէր սա թէ՝ Ջուզայեցի տէր Յովհաննէսի որդի Ստեփանին վերայ գրամ ունի, (Մ) գրեալ, զի թէ նա խնդրեցէ, մի տայցէ՝ մինչև եկից, զի մեզ հասանի իրաւամբ: Խոստացաւ այնպէս առնել: Խնդրեալ էր յղել զՊարսից և Օսմանցւոց թագաւորաց ուղամսն և զՖարմանսն, զորս վասն գիւմրիւկի՝ և ճանապարհի երթեկեաց տուեալ են, գի ցուցէ ի զրան թագաւորին ի գնալն անդ, և ի նմանէ ևս առնուցու: Գրեաց թէ՝ գիսկսն ոչ կարեմք յղել, իսկ զօրինական թէ յղեմք, թէրև չհաւատայցեն: Գուր զոր ինչ հարկաւորն է, գիտես, ասա,

եթէ գիտես լսեն ե հոգան։ Եւ թէ ոչ, աստ
թուղթ յղելն ես չառնէ ինչ շահ։ Այլ ե Գան-
ձասարու անդ եղեալ գանձանակին, գրէր
թէ՝ Ժ թուամանի շալ և այլ ինչ առեալ ե
յղեալ եմ, իսկ ֆնացեալսն չկարացի առ-
նուլ, զի կոտր անկան գանձապետքն, որք
են որդիք Ղեռնդ աղային։ Այլ այժմ Յով-
հաննէս կաթողիկոսն զաղաչանս էր գրեալ
առ սրբազան վեհն, գրել Յովսէփ վարդա-
պետին, ե Ղեռնդի որդի Միխայէլ աղային,
զի տացէ զգրաֆն գանձանակի, ե Յովսէփ
վարդապետն առ ինքն յղեսցէ։ Եւ սրբազան
վեհն առ Միխայէլ թուղթ ոչ գրեալ՝ Յով-
սէփ վարդապետին միայն գրեաց, հոգ տա-
նիլ վասն այն գրամոցն, և առնուլ, ե յղել
առ Յովհաննէս կաթողիկոսն ի Գանձասարու
նոյնպէս ե այլ արդիւնք Գանձասարու գոր
ինչ ե զտցի, առնուլ ե յղել առ նա ի Գան-
ձասարու Զայս ամենայն մի պահարան շի-
նեալ գրեցաք ի ձեռն Յովսէփ վարդապե-
տին, զոր ե յղեցաք առ սրբոյ Աթոռոյս նոր
վէճիլ տէր Ղազարն ի Թիֆլիզ։ Եւ գրեաց
զթուղթ առ նոյն տէր Ղազարն ի Թիֆլիզ,
ի պատասխանի ի հոկտեմբերի ի Թ գրեալ
թղթոյն, զոր ընդ իւր եղբայր Աղալօյին էր
յղեալ։ Պատուէր նախ՝ զի զթուղթսն Հաշ-
տարխանու նուիրակ և Առաջնորդ Յովսէփ
վարդապետին՝ շուտով և հաւատարմաւ յղես-
ցէ առ նա ի Հաշտարխան։ Այլե՛ բեռինքն
որք ի Հաշտարխանու եկեալ էին. սա ես էր
գրեալ զորպիսութեանց նոցին։ Քանզի Յով-
սէփ վարդապետն սմա ես էր գրեալ, ե սա
մեզ գրէր։ Գրեաց թէ՛ մեզ յոյժ հարկաւորք
ե պիտանիք էին այդ իրքդ, վասն այն եմք
խնդրեալ, դուք ընդ վայր էք պահեալ յայ-
գրր մինչև ցարդ։ Եւ հանկ՝ զի յղեսցեն յԵ-
րևան իւրեանց անուամբ առ Զաղարտենց
Ստեփանն, ընդ հաւատարիմ եկողաց, զի և
նա մեզ հասուցէ։ Սյլե խնդրեալ էր սա
բերանով եղբօրն վերոյ յիշելոյ, զի զկոն-
դակ իմն տացէ վասն ժողով առնելոյ զի
զՎանքի եկեղեցւոյ պարիսպն լայնացուցեն,
իսկ սրբազան վեհն բացասեաց, թէ մեզ
անյարմար և անպատշաճ համարեցաք, դուք
զոր ինչ կամիք, արարէք։ Զոր և եղբօրն
բերանով ասաց նմա ասել. և աստ այսքան
անորոշակի, թէ ընդ եղբօրդ ապսպարեալն
մեզ անյարմար էր՝ և անպատշաճ, վասն այն

բաց տասցանք։ Այլ և ինկլիզ Վարլիզ վար-
պետքն որք ի յուլիսի ի Գ ի Թիֆլիզ գնա-
ցին, անդ յոյժ սիրեցեալ էին Արքային. զի
զբազում անձանօթ բանս և զարհեստս անդ
յառաջացուցեալ էին։ Եւ զի աստ ի մէջ
խօսից ասացեալ եղև նոցա, որ Գրիգոր ա-
ղայն ի Հնդկաց զԻԸ հատ գիրս էր յղեալ,
որ զամենայն ազատական և ծառայական
արհեստից զկերպն և զորպէսն ուսուցանէր,
գրեալ էին այժմ նոքա, և տէր Ղազարին
ես գրեցուցեալ, զի զայն հատորն, յորում
է արհեստն թղթաշինութեան, յղեսցուք անդ
առ ինքեանս, զի թարգմանեսցեն։ Իսկ մեք
զայլ և այլս կարծեալ՝ թէ գուցէ Վրացւոց
գրգամամբն իցէ, և զմիւս հատորսն ևս խնդ-
րեսցեն, վասնորոյ զայն ոչ յղեցաք։ Այլ
Գրիգոր աղայն որիշ թուղթս ևս էր յղեալ
յառաջագոյն, որք միայն զթղթատան ար-
հեստն ուսուցանէին, այժմ զնայնս յղեաց
կնքով առ սոյն տէր Ղազարս, գրելով թէ՛
հատորն յանձնոնհաս տեղւոյ զոլով, չյղե-
ցաք այժմ, այլ զայդոսիկ ես ի Ֆոանկատա-
նու էաք բերել տուեալ։ Զորս ահա յղեցաք,
զորս ի պէտս մեր թղթատանն և տպագրա-
տանն էաք բերել տուեալ, որք են ի Դ թուղթ,
և ԽԸ երես, յոր գոն Ժ՛ի պատկերք, որք
ցուցանեն զկերպս թղթաշինութեան և այ-
լոց։ Դու զայդ ասէ տուր իւրեանց, և մու-
ղայէթ լեր լաւապէս թարգմանել տալ, և
յորժամ գերծցին, թէ ինքեանք շուտով ե-
կեսցեն աստ, ընդ իւրեանս բերցեն, և թէ
ոչ, գու թէ գհեղինակն, և թէ զթարգմա-
նեալն, առ ի նոցանէ, և աստ յղեան, զգոյշ
լեր՝ գհեղինակն առ նոսա մի թողուցուս յետ
աւարտմանն։ Եւ տէր Պետրոսին ևս ասէ
ողջոյն տուր զմէնջ, և ասա, զի լաւ հետե-
ւելով թարգմանեսցէ անսխալ։ Ինկլիզացն ես
գիր գրեալ վասն այսր սմա ծանոցոյ։

Այլ և Նսնուսեցի մահտեսի Յովհան-
նէսն վախճանեալ էր, իսկ սա հարցեալ էր,
թէ գիր ինչ խնդրեցից յընտանեացն, թէ
ոչ, Եւ սրբազան վեհն զթուղթ օրհնու-
թեան և մխիթարութեան գրեալ առ Նսնու-
սեցի մահտեսի Սարգիսն, յեղբայր հանգու-
ցելոյն. և առ նոյն հանգուցելոյ որդի մահ-
տեսի Յակոբջանն, յղեաց առ սա տալ նո-
ցա, և զիր ինչ մի պահանջել։ Զի որպէս
իւրեանք կամիցին այնպէս արասցեն։ Զտէր

Փիլիպպոսն Նախէղրանն աւագ քահանայ արար, և գորգին լուսարար, սմա ևս ծանոյց, Թուղթ ևս առ վերոյյիշեալ Ինկլիզսն այսինքն՝ առ Դօխասօր Դաւիթ՝ Յովհաննէս՝ և Յակոր վարպետսն ի պատասխանի թղթոյն իւրեանց, որք գրէին թէ՛ յառաջ ևս եմք թուղթ գրեալ, այլ մեզ չէր հասեալ, զոր ծանոյց սոցա՝ Եւ վասն խնդրեալ գրքոյն, զոր ինչ տէր Ղազարին, զնոյնս և սոցա գրեաց, թէ զխնդրեցեալն ձեր անձեռնհաս եղաք ի յղել. ահա գիտ թուղթ ըս յղեցաք: Զգուշութեամբ և պարզապէս թարգմանել պարտիք, և թէ դուք շուտով գայցէք, ընդ ձեզ բերել, և թէ ոչ, թէ զհեզինակն և թէ զթարգմանեալն, տուք մեր գործակալ տէր Ղազարին, զի նա առ մեզ յղեսցէ: Առ տէր Ղազարն յղեցաք տալ նոցա: Իսկ և՛ Առաջնորդ Յովհաննէս, և նուիրակ Մարտիրոս վարդապետքն մէկ թուղթ էին գրեալ առ սրբազան վեհն, որք և խնդրեալ էին թէ՛ ի Թելաւ գործակալ ոչ գոյ մեզ, և Սանահնու ժողովրդոցն, և Հախպատցիք զաւթեն. կացո՛ անդ սրբոյ Աթոռոյք և Անահնու գործակալ զտէր Սարգիս քահանայն, որ է ի մեր թեմէ, և նոյն Թելաւ քաղաքին ևս աւագ էրէց: Վասնորոյ կոնդակ գրեաց ի վերայ Թելաւու քաղաքին զի տէր Սարգիսն աւագ էրէց լիցի իւրեանց, և սրբոյ Աթոռոյս և Սանահնու գործակալ: Եւ ամենայն Առաջնորդական արդեանց մեր և Սանահնու թեմից ժողովրդոցն տիրեալ՝ առ Յովհաննէս վարդապետն յղեսցէ ի հասուցանել մեզ՝ նոյնպէս և զայլ արդիւնս, այսինքն՝ զկտակ՝ քառասնից խոստմունք՝ հոգեբաժին և յիշատակի, առնուլ նմանապէս՝ և հասուցանել Յովհաննէս վարդապետին:

Թուղթ առ նոյն տէր Սարգիսն, պատուէր՝ լինել արի և ժիր ի հոգեւոր գործս իւր աւագ քահանայութեան, և սրբոյ Աթոռոյս վէճիլութեան, և զոր ինչ արդիւնս հասուցէ առ Յովհաննէս վարդապետն՝ գրեսցէ ինքեան աստ ի գիտել: Այլ և գիւղ մի գոյր՝ ի Պօլնիսու նահանգն, որոյ անունն էր Նախէղուռն, զոր ի ժամանակս Զուգայեցի Յակոր կաթողիկոսին Ռուստամ խանն Վրացի վախուս էր տուեալ սրբոյ Աթոռոյս: Այժմ զայն գիւղն շինեալ էր Արքայն, և զտէր Փի-

լիպպոս էրէցն՝ քահանայ էր արարեալ գեղջըն այնմիկ հաստատուն թղթով: Վասնորոյ՝ խնդրեալ էր ի սրբազան վեհէն տէր Փիլիպպոսն, զի զաւագ քահանայութիւն գեղջըն այնմիկ տացէ ինքեան և զորդին իւր զտէր Սամուէլն ևս նոյն գիւղի եկեղեցւոյն արասցէ լուսարար: Զի գրեալ էր և ինքն զթուղթ առ սրբազան վեհն թէ՛ ես մինչև ցարդ Հախպատու էի թեմ, այժմ ահա սրբոյ Աթոռոյդ եղէ թեմ և վիճակ, որ և այստե՛ստե սրբոյ Աթոռոյդ եմ. լինելոց ջատագով: Դնացեալ էր ևս առ Առաջնորդն և նուիրակն, և զոր ինչ ընդդէմ սրբոյ Աթոռոյս արարեալ էր ցարդ՝ յայնց զղջանալով, ուխտեալ էր ջատագովութիւն առնել սրբոյ Աթոռոյս և սմա ծառայել հարազատօրէն: Ռուստի՝ նոքա ևս խնդրէին ի սրբազան վեհէն առնել զնա գեղջս այնմիկ Աւագ էրէց, և զորդին լուսարար: Վասնորոյ զկոնդակ գրեաց սրբազան վեհն ի վերայ Նախէղուռն գիւղին, առնելով զտէր Փիլիպպոսն Աւագ էրէց, և զորդի նորին զտէր Սամուէլն լուսարար: Թէ որովհետեւ զիւղդ այդ մեր է՝ ի բնէ, և դուք մեզ տէրունի, վասնորոյ՝ և մեզ ևս եղև հաճելի, որ Արքայն յայգը է յղեալ զտէր Փիլիպպոսն: Յորոյ սակս, և կարգեցաք զգոսա ի յայդ հոգեւոր գործս, առ ի կառավարել զձեզ և զեկեղեցիս ձեր: Թուղթ ևս առ տէր Փիլիպպոսն գրեաց, թէ ահա զքեզ Աւագ քահանայ՝ և զորդիք լուսարար կարգեցի մեր բնիկ և տէրունի գիւղիդ, ըստ խնդրոյ քոյ, և ըստ խնդրոյ նուիրակին և Առաջնորդին: Եւ պատուէր՝ մնալ ի հարազատութիւնն սրբոյ Աթոռոյս ըստ խոստման: Թուղթ ևս առ Առաջնորդ Յովհաննէս՝ և նուիրակ Մարտիրոս վարդապետն գրեաց ի պատասխանի թղթոյն իւրեանց ի սեպտեմբերի Ի՛նչ գրեցելոյ: Առ որս յղեաց զվերոյգրեալ թուղթսն և կոնդակսն Բերիցանցն, և պատուիրեաց զի հաստատեցեն զնոսա ի գործս իւրեանց: Եւ վասն Յովսէփ վարդապետի յղեալ բեռանցն որպէս տէր Ղազարին, նոյնպէս և սոցա գրեաց յանդիմանութիւն, թէ ընդէ՛ր ոչ յղէք, և պատուիրեաց ընդ հաւատարիմ արանց առ Զաղարենց Ստեփանն յղել յԵրևան, զի նա մեզ հասուցէ, Եւ զՅովսէփ վարդապետի թուղթսն յղելն առ տէր Ղազարն սոցա ևս ծա-

նոյց: Գրեաց և զփուսուլայ ևս առ սոսա, որք գրէին զՎրաց կաթողիկոսէն, թէ այսպէս և այնպէս բարբառնջեն ընդդէմ սրբոյ Աթոռոյդ, թէ այս երկիրս Հախպատու է, էջմիածնի մէկ եկեղեցի միայն գոյ աստ, և ժԲ թուաման արդիւնք միայն են առեալ յառաջ, Հախպատ Վրաց է, և այս երկիրս Հախպատու, ևս ոչ կամիմ, զի նոքա յէջմիածնէ եկեալ դայս երկրիս արդիւնքն առնուն և տանին: Եւ այլ ըստ սոցին բարբառնունք: Զի խոռվեալ էր ի սրբազան վեհէն: Նոյնպէս և վասն Հախպատու Առաջնորդին գրէին, զի նա և՛ս ոչ զագարիւր ի չարութենէ, և օժանդակ նմին, զչիք Ծսայի էրէցն, և զտէր Աբրահամն, և զտէր Յակոբն գրէին, և զԾսայու եղբայր Մամաշանն: Վասնորոյ՝ յոյժ յանդիմանութիւն գրեաց սոցա նախ թէ զինչ են այսքան զգուցեցուցիչ և մաղձաշարժ բանք, զորս դուք միշտ մեզ գրէք, և իբրու ի վերայ վերաց աղ ցանէք: Զի ի քաղաքիդ այդմիկ՝ յառաջագոյն մէկ սեազուլիս միայն նստէր յԱթոռոյս, այժմոյս Բսեազուլիս էք, և ոսոխն ձեր ըստ գրեցելոյ ձերոյ Բ և Գ չիք քանանայք և մէկ սեազուլիս: Ընդէր է զի սակաւքն այնոքիկ ասեն, և զուք ոչ կարէք խօսիլ: Եթէ յայտնի և ի հանգիսի խօսին, դուք ևս յայտնի խօսեցարուք, և թէ ի մէջ ծակուց, նոյնպէս և դուք: Եւ ապա զոր ինչ խօսելին էր, օրինաւոր բանիւք և իրաւամբք, դրեաց աստէն ասել առ նոսա թէ՝ եթէ դուք ոչ գիտէք, այլազգիք և բարբարոսք վկայեն թէ ընդ ամենայն տեղիս և յամենայն իշխանութիւնս ուր և գտանին յազգէն Հայոց, սրբոյ էջմիածնի և նորին Հայրապետին հնազանդք են, և ի նոսին կապեալք: Եւ տաճիկք և այլազգք ոչ խառնին ի բանս էջմիածնանիստ կաթողիկոսին, և իշխանութիւնս նորա: ոչ ի վանս՝ և ոչ եկեղեցիս նորա ձեռնամխին, և ոչ զարդիւնս նորա հատանեն: Գու ի՞նչ ազգ ես և ինչ կրօնիւք, որ կամիս զիշխանութիւն նորա ի յերկրէդ քումմէ հատանել, և կամ որպէս կարես: Եւ թէ Հախպատու վանքն՝ և թէ իւր վիճակն, ըստ այնմ որ հայոց վանք է և վիճակն հայ, իմ են, և ինձ հնազանդիլ պարտին, թէ Առաջնորդն, և թէ վիճակն, դու որպէս կարես առնուլ ի մէնջ: Թէ ոչ գիտես ասէ, մեք ընդ պէս (") զվանօրէից մերոց որպէսն, որոց զթէմ

և զվիճակ մեք եմք տուեալ և կարգադրեալ: Ահա ես ասէ ԽԶ տարի է որ յԱթոռս եմ, այդ քաղաքդ է Առաջնորդ է նստեալ յԱթոռոյս մինչև ցարդ: Ի յայդ քաղաքդ միայն Գ եկեղեցի ունի Հախպատ՝ և ոչ աւելի, զայն ևս մեք եմք տուեալ, մնացեալքն ամենայն սրբոյ Աթոռոյս են, և սմա տէրունիք, զորս ի սրբոյ Աթոռոյս կարգեցեալ Առաջնորդն են հովուեալ: Այժմ եթէ դու գնոր իմն կանօն կամիս հաստատել ընդդէմ էջմիածնի, արա թէ կարես: Զայն ժԲ թուաման զոր ասես, քո Աթոռոյդ և քո նուիրակացդ է վայել, և ոչ էջմիածնի: Այս ամենայն առ Վրաց կաթողիկոսն էր, առ որ ապաստանեալ վերոյգրեալ չարայոյզ անձինքն, ասել տային նմա, և ինքեանք ևս բարբառնջէին: Եւ առ սոսա դարձեալ թէ՝ եթէ այսպէս խօսեցալիք, զի՞նչ ունի նա ասել, որ գրէք թէ՝ այսպէս և այնպէս ասեն, նոքա թէ զսուտն և զանիրաւն ասեն, դուք զճշմարիտն և զիրաւն ընդէր ոչ ասէք: Հախպատու վանքն ասէ Գ եկեղեցի միայն ունի ի քաղաքդ, և Առաջնորդն Հախպատու ի վանքն իւր նստի և ինչ ի քաղաքդ, զի քաղաքդ՝ ի բնէ անտի Աթոռոյս է Առաջնորդարան, և ոչ այլուամ: Այդ սեազուլիդ ևս եթէ ի վանքն ոչ նստիցի, ոչ է Առաջնորդ և ոչ կարէ եպիսկոպոս լինիլ, որպէս օրհնեալ Արքային և իւրեան ևս գրեալ եմ ասէ յառաջ, (որպէս ասացաւ ի մայիսի ԺԳ): Քանզի գրէին թէ՝ սա ի Հախպատ երթալ ոչ կամի, այլ Կաթողիկէ եկեղեցին Հախպատութեմ է շինեալ և իւր Առաջնորդն ևս անդ կամի նստիլ միշտ, վասն այն զվերոյգրեալսդ գրեաց: Եւ դարձեալ առ Կաթողիկոսն Վրաց կտրէք ասէ և զայս ասել թէ՝ ահա ԺԶ տարի է, որ սրբազան վեհն մեր զքեզ միշտ շահեալ է: Յամենայնի, թէ գրով, և թէ ընծայիւք, և զորքան խնդիրս արարեալ ես, կատարեալ է: Գու երբեմնապէս միայն լուկիւ գրով ես յիշեալ գնա, և այն ևս վասն քոյ օգտիդ: Այժմ մինչ իւրեան, թէ իւր ընծային և դրոյն զլոկ դիր ևս ոչ գոցեցիր, նա ևս գիրն իւր էհատ, առ այս զի՞նչ մեղաւքեզ (Այսք ի մայիսի ԺԳ ևս ասացան): Եթէ կամիս՝ (դրեաց ասել) սիրել և շահել, դու ևս սիրեմ և շահեմ, և թէ ոչ ծանր նիստ ի տեղդ, և ի յանձնեցեալսն քեզ լեր

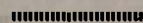
ձեռնամուխ: Եւ մի յայլս, որք ոչ են քեզ
յանձնեցեալք, զի յի յեառյ թեթեասցիս:
Զայսոսիկ ասէ ի զիսել ձեզ զրեցի, եթէ
նոքա ի ծածուկ խօսին, գուք ես ծածուկ ա-
սացէք, ե թէ յայանի ե առ Արքայն, նոյն-
պէս ե գուք: Եւ թէ իսպառ տկարանայք,
յայնժամ մեզ զրեցէք: Գոհութիւն Աստուծոյ,
թէ ճշմարտութեամբ, թէ ստութեամբ, ե թէ
այլ ինչ կերպիւ, ոչ տկարանայք քան զնո-
սա: Ահա ընդ տէր Ղաղարին ասէ՝ զտէր
Փիլիպպոսն ե՛ս ստացայք ձեզ օժանդակ:
Զայդ ամենայն ասէ զոր գուք զրէք, մէկ
ժամկոչ ես կարէ զրիւ, պապ ձեր աւելի
շնորհն զի՛նչ է: Եւ հարկ թէ՛ կոչեցէք առ
ձեզ զտէր Ղաղարն, ե զտէր Փիլիպպոսն, ե
զայլ մերայիւնսն, ե նոցա մօտ զայս կար-
դացէք, ե խօսողաց պատասխանի տուք. ե
զմեզ թողէք մերով բաւական ցաւովքն տա-
պիւ: Եւ թէ ոչ, պապ՝ ելէք գուք ասէ այ-
տի, յայնժամ մեք հոգասցուք: Զայս այս-
պէս զրեալ գուտն ետ նոցա խօսից: Զոր ե-
գաք ի թղթոյ որ առ նոսա:

Թուղթ ես առ Հերակլ Արքայն գրեաց, նախ սէր և օրհնութիւն, թէ որովհետև վարպետ Յովնաթանն գայր յայգկոյս, գրեցի զգիր սիրոյ առ քեզ, զի ի վաղուց զսիրոյ Թուղթ չընգունիմք, և ոչ մեք գրել կարեմք յանձեռնհասութենէ: (Քանդի Յովնաթանն զոր ի գարնանն խնդրեալ բերաք, որպէս ասացեալ է ի մարտի Լ՝ զսիւնսն երկուս սրբոյ եկեղեցւոյն զոր նորոգել ետ սրբազան վեհն յանցեալ ամին և յայսմ ամի սպիտակացուցանել ետ, ծաղկեաց գայնս և զբրժաւ, և դառնայր ի քաղաքն, զի ի գարնանն ևս եկեսցէ): Եւ զայն Թուղթն Վանայ փաշային, զոր գրեալ առ սա յղեալ էր սրբազան վեհն յղել առ սա, յղեաց այժմ, (որ յիշեցաւ ի հոկտեմբերի ելն), Եւ զկամս և զիղձըս նորա ևս ծանոյց, թէ այսքան միայն է խնդիր և իղձ նորին, զի սէր արասցես ընդ ինքեան, և բարեկամութիւն և երթ և եկ թղթոյ լիցի ի միջի: Մեզ ևս գրեալ և խնդրեալ էր ասէ՝ զի քեզ գրեսցուք, և խընդրեսցուք կատարել զխնդիրս իւր: Եւ խընդիր՝ զի այսպէս արասցէ, և զպատասխանի թղթոյն գրեալ յղեսցէ առ ինքն աստ, զի ինքն յղեսցէ առ Թամուր փաշայն ի Վան: Իսկ և՝ զորպիսութիւնս որդւոյ Կարսեցի իր

բահիմ Աֆանտուն ևս ծանոյց սմա, (որ լիապէս ասացաւ ի ԺԴ, ԺԲ, և ի վեցն ամսոյս)։ Եւ զխնդիրս նոցա ևս՝ թէ կամին և աղաչեն, զի տիրութիւն արասցես ինքեանց, արդայ գրեսցես առ Թագաւորն և առ Կարսայ փաշայն ևս զյանձնարարութիւն։ Զի այժմ ի յոյժ նեզանկեալ՝ ձգեն զձեռս յայսկոյս և յայնկոյս ի գտանել զօգնութիւն։ Խանին մերոյ ևս ասէ զաղաչանս էին զըրեալ, և սա արգոյ գրեաց առ Թագաւորն, և առ փաշայն ևս զթուղթ, բայց զառաւել օգնութիւնս ի քէն գտանել ակն ունին ասէ։ Եւ խնդիր՝ զի կատարօղ լիցի խնդրոց նոցա։ Զի զու ևս գիտես ասէ՝ որ Կարսայ շինութիւնն իրրաբաիմ Աֆանտին էր, վասն համեստութեան և բարւոք կառավարութեան իւրոյ, և ռայեաթից խնամատար լինելոյն։ Եթէ որդիքն ոչ սաասցին ասէ զպատիւ հօրն, երկիրն այն ցրուի և աւերի, որպէս ահա շատք ցրուեցան ի պատճառս յառաջանալոյ ժանտ և չարասէր անձանց, որք անխնայ կոզոպաօղք տառապեցուցանօղք են ասէ խըղճալի ժողովրդոց։ Եւ զայլ հարկաւոր որպիսութիւնս հանդերձ մերովք որպիսութեամբք ասաց ի Յովհաննէսէն իմանալ։ Օրինակն սորա ի բոլորադրահամար տետրոջն է յերեսս ՊԶԱ, ՊԶԲ. Փոռսուլայ ևս գրեաց առ սա՝ իւր ձեռամբ, թէ թէպէտ միշտ իւծատիմք, այլ նկուն զխաժանօղսն և ի յոտսրդ տեսանեմք անկեալք։ Յուսամ և ևս առաւելուլ այդմ՝ տերամբ յուրախութիւն սիրողացդ։ Զթուղթս զայս, և զպահարանս տէր Ղաղարին և նուիրակին և յառաջնորդին ուրոյն ուրոյն ետուք Յովնաթանին։ Որ ել ի նոյեմբեր ի։

Եկաւ հասաւ ի Թիֆլիզ:

Ի Թիֆլիզդու կէն մի նաթէլ անուամբ,
որ էր Բէզդխուդենց Գասպարի մայրն, յը-
գեալ էր զմէկ արծաթեայ խաչ յիշատակ
ինքեանց, որ էր բազմոցի, կամ մեծ խաչ-
վառի, ի ձեռն Թիֆլիզեցի Զաղաթենց Ստե-
փանին, որ մեզ հասոյց: Վասնորոյ զօրհ-
նութեան և շնորհակալութեան թուղթ զը-
րեաց առ նա սրբազան վեհն: Զոր առ նոյն
Ստեփանն յղեցաք յԵրևան յղել առ նա. ի
նոյեմբեր ի:

ՅԳԼ

Ի Գանձասար՝ ի Շուլի՝ ի Շամախի
եւ ի Նուխի՝ Վասն Կաթողիկոսաց
վիճոյն նւ վասն Տաթեւու։

Հասեալ էին ի Գանձասար եւ ի Շուլի
թուղթքն, որք ի հոկտեմբերի Բ գրեցեալ
անդ յղեցան ի ձեռն երկուց փայեկաց։ Բայց
փայեակքն այնք ասրեալ անդ զթուղթսն, եւ
ի անդիսն հասուցեալ, չէին մնացեալ անդ
վասն պատասխանեաց, այլ գաղտագողի
զտուռն մի փախուցեալ անտի, բերեալ էին
աստ։ Ուստի՝ Յովհաննէս կաթողիկոսն իւր
մարգկամքն յղեալ էր այժմ աստ զպատաս-
խանիս այնց թղթոցն։ Որք էին ի յԻրա-
հիմ խանէն, ի հինգ Մէլիքացն եւ ի Շամա-
խու ես մահսար մի, եւ ի կաթողիկոսէն։
Բայց խանն զերկուս թուղթս էր գրեալ, ո-
րոց մինն յատուկ էր վասն Յակոբ վարդա-
պետին։ զի անլուր եղեալ գրեցելոց սրբա-
զան վեհին առ նա ի հոկտեմբեր Բ, խնդ-
րեալ էր հարկիւ վերստին, թէ զՅակոբ վար-
դապետն բաւական պտհեցեր յայդր, եպիս-
կոպոս ձեռնադրեա, եւ Առաջնորդ արա, եւ
յղեմ Տաթեւ։ Ապա թէ ոչ ի վախճանի բե-
ղամաղ ես լինելոց ի մէնջ, իսկ միւս թուղթն
խանին էր վասն Յովհաննէս կաթողիկոսին
եւ Գանձասարու։ Քանզի՝ զօրինակ Նուխոյ
Կոնդակին՝ զոր ի հոկտեմբեր Բ յղեաց սրբ-
բազան վեհն առ Յովհաննէս կաթողիկոսն,
եւ գրեաց՝ թէ՛ ես այդու օրինակաւ Կոնդակ
յղեցի առ Իսրայէլ կաթողիկոսն, տիրել Նուխ-
ուոյ, բայց առ նա չէր հասեալ։ Մակայն լը-
սեմ թէ՛ նա լուեալ է եւ տրտնջեալ, թէ սա-
կաւ է ինձ Նուխի։ Եթէ այսպէս խօսեսցի,
զայն ես չեմ տալոց նմա։ Թերեւս եւ Աստու-
ծով իսկ է չհասանելն առ նա այն Կոնդա-
կին, իսկ թէ խոնարհեալ խնդրիցէ, աղաչե-
լով, այլ եւ զնոյն եմ տալոց, այսինքն՝ զՆու-
խի միայն՝ իւր շրջակայիւքն, դու զայս լը-
սելով մի շփոթիցիս։ Զի զայս իսկ խօսե-
ցաք ընդ ձեզ մինչ աստ էիք, զտեղի իմն
տալ նմա, եւ զձայն հատանել՝ որքան կեն-
դանի է։ Իսկ նա՝ այսինքն Յովհաննէս կա-
թողիկոսն զսնոտի կարծիս առեալ, եւ զխոր-
հուրդ սրբազան վեհին թիւրապէս մեկնելով՝
Դիւան Հայոց պատմ. ԺԱ.

խանին եւ Մէլիքացն ծանուցեալ՝ զրեցուցեալ
էր նոցա առ սրբազան վեհն, թէ դու զայս
տուռնս ի շինութիւն ածեր, եւ ամենայն վի-
ճակաց Աղուանից գրեցեր հնազանդիլ Յով-
հաննէս կաթողիկոսին՝ եւ Գանձասարու ծա-
ռայել, այժմ զինչ եղև զի զՇրուան Իսրա-
յէլին տաս, որ այս տանս քակման պատ-
ճառ է, եւ մեզ նոր վիճոյ եւ խռովութեան։
(Որ էր զըպարտանք, եւ ընդդէմ ճշմարտու-
թեան Բ կերպիւ։ Մի՛ զի զՆուխի միայն
կամէր տալ Իսրայէլին սրբազան վեհն, եւ ոչ
զբոլոր Շրուան։ Եւ երկրորդ՝ զի զայն՝ եւ
ահա չետ Իսրայէլին, որպէս ասացաւ ի վե-
րդ)։ Եւ խնդրէին նոր թուղթ եւ Կոնդակ
դրել ի վերայ բոլոր Շրուանու, զի Գանձա-
սարու՝ եւ Յովհաննէս կաթողիկոսին ծառա-
յեսցեն։ Յղեալ էին եւ Շամախի, եւ անդուստ
եւ զմահսար բերեալ ըստ վերոյ ասացեալ
մտաց գրեցելոյն իւրեանց։ Ի Նուխոյ եւ
խնդրեալ էին, իսկ նոքա չէին տուեալ զմահ-
սար, զի խանն նոցին՝ ըստ խնդրոյ Գեան-
ջայու խանին՝ ստիպէր զնոսա Իսրայէլին
հնազանդել, եւ մահսար տալ նմա ընդունե-
լութեան, որովհետեւ յանցեալ ամին մինչ
աստ էին Բ կաթողիկոսունքն, այս եւ ե-
ղև ասացեալ՝ (թէպէտ ոչ հաստատապէս),
թէ ո՞ք յերկուցդ զմահսար բերցէ ի բոլոր
Շրուանու՝ թէ մեք զսա ընդունիմք, մեք եւ
զՇրուան նմա տացուք։ (Որպէս ասացեալ
եղև յանցեալ ամին ի հոկտեմբերի ԺԶ)։
Այսու մտօք Իսրայէլն բռնութեամբ երկուց
խանից ի նոցանէ զմահսար խնդրէր, եւ Յով-
հաննէսն եւ նովին մտօք խնդրեալ էր այժմ։
Իսկ Նուխեցիքն խանին. ընդդիմացեալ էին
թէ՛ մեք Իսրայէլին ոչ տամք մահսար, ուս-
տի եւ խանն ասացեալ էր թէ՛ եթէ Իսրա-
յէլին ոչ տայք, ապա Յովհաննէսին եւ մի
տայցէք։ Եւ նոքա զայս յանձն էին առեալ,
այնու մտօք, զի յառաջագոյն քանիցս ան-
գամ զմահսար էին տուեալ Յովհաննէսին, եւ
սրբազան վեհն զնա էր հաստատեալ կաթո-
ղիկոս։ Այժմ եւ գեռ նոյն կանօնն կայր։ Եւ
ինքն Յովհաննէս կաթողիկոսն եւ գրեալ
զթուղթ աղերսանաց առ սրբազան վեհն,
խնդրէր գրել զթուղթ առ Շրուանու ժողո-
վուրդն՝ զի մի այլափոխիցեն զմիտս իւրեանց,
այլ Գանձասարու ծառայեսցեն։ Եւ սրբազան
վեհին ընթերցեալ զգրեանս նոցա, եւ զի զուր

վրդովին նոցա ծանուցեալ, զթուղթ գրեաց առ Իրրահիմ խանն, ի պատասխանի թրդ-թոցն երկուց: Նախ վասն վերոյ յիշեալ վիճոյս, թէ ես Թրք եմ կամեցեալ զՇրուան հատանել ի Գանձասարու, որ քեզ սուտ արդ են արարեալ: զոր ինչ յառաջ նոցա ծառայեալ Գանձասարու, այլ ես նոյն կանոնն է: Այժմոյս ես կրկին գրեցի ի Շամախի և ի Նուխի, զի մեր առաջին կանոնաւն կացեալք, Գանձասարու ծառայեցեան, Իսկ ապա վասն Յակոր վարդապետին գրեաց թէ՝ յառաջ թուղթ եմ գրեալ քեզ ընդ Մէլիք Քօլուն, և վէջիլ եմ հաստատեալ ի Տաթևու վասն, որ յետոյ Առաջնորդ ես արարից: Խնդրեմ զի գու ես այնմ լիցիս կամեցող, ե Յակոր վարդապետի անուան այլ մի տացես, զի չեմ յղեց, զի ոչ է այդ երկրիդ կէօրէ: Եւ առ այս խնդիր յոլով: Եակոր վարդապետն ես գրեաց զթուղթ աղաչանաց առ խանն, այլ չխնդրել զինքն, զի այս է ինձ լաւ ասէ՝ աստէն մնալ, զի յայդ երկրովդ վարիլ ոչ կարեմ: Թուղթ մի ես Մէլիք Շահնազարին գրեաց Եակոր վարդապետն ըստ նոյն մտաց, այլ մի ես ստիպել զխանն ի խնդրել զինքն: Թուղթ մի ես առ Տաթևու Մէլիք Քօլին գրեաց Եակոր վարդապետն, խնդրելով զքսուրն իւր որ անդ յղել աստ առ ինքն: Այս և վասն այն, զի ցուցցի թէ՝ այլ չէ յօժար դառնալն անդ ի Տաթև: Զայսուսիկ առ Յովհաննէս կաթողիկոսն յղեցաք հասուցանել առ նոսա: Իսկ սրբազան վեհի գիրն որ առ խանն, կնքեալ յղեցաւ առ Յովհաննէս կաթողիկոս տալ նմա: Թուղթ առ Շամախու Առաջնորդ. Ահալ վարդապետն՝ և առ իշխանսն և ժողովուրդսն գրեաց սրբազան վեհն, ի պատասխանի մահաբաղան թղթոյն նոցա, որ ի վերն յիշեցաւ: Թէ ընդէր էք գուք այդպէս վրդովեալ՝ մինչ ի մէնջ չէք առեալ զթուղթ ինչ: Զի մեք ի վերայ նոյն կանոնին կամք, զոր յառաջ գրեալ եմք ձեզ քանիցս՝ Գանձասարու ծառայել, և Յովհաննէս կաթողիկոսն Զեզ կաթողիկոս ընդունիլ: Ուստի սուտ ասութեանց մի հաւատայք այլ կտցէք մնացէք ի վերայ նոյն կանոնին մերոյ առաջնոյ, և Գանձասարու ծառայեցէք, և Յովհաննէս կաթողիկոսին լերուք հնազանդք: Եւ ի լուսանցըն յատկապէս առ Առաջնորդն գրեաց թէ՝

երկիցս անգամ թուղթ ես գրեալ մեզ, իսկ մեք վասն եկող չինելոյ՝ և հարկաւոր դրելի չգոլոյ՝ պատասխանի չեմք գրեալ: Դու մի գայլ և այլս կարծիցես: Եւ զի զնեղութեանց երկրին էր գրեալ, գրեաց զմխիթարուծիւն և զմերն ևս ծանոյց: Եւ քահանայից և իշխանաց կրկին ողջոյն:

Թուղթ ևս առ Նուխու քաղաքի ժողովուրդսն: Նախ ցաւակցութեամբ մխիթարութիւն նոցա, զի քաղաքն այրեցեալ էր, և յոյժ մեծ վնասուց էին գիպեալ: Եւ ապա նոցա ևս վասն Գանձասարու և Յովհաննէս կաթողիկոսին զնոյն պատուէր գրեաց՝ զոր ինչ առ Շամախեցիսն: Այլ այսպէս, թէ կացէք ի վերայ մեր առաջնոյ կանոնին, և առանց մեր գրոյն և կարմիր կնքոյն մի հաւատայք բանից սուտ ասողաց: Այս յետին բանս ի բոլորագրահամար տետրոյն է, յերեսն յՈԱ: Զայս Բ թղթոցս պահարանն կնքեցաք, և ապա յղեցաք առ Յովհաննէս կաթողիկոսն:

Թուղթ ևս ի Նուխի առ Ագուլեցի մահտեսի Առաքելն մխիթարութիւն վասն մահուան եղբօրն իւրոյ Ստեփանին, որ ի Հաշտաբխան վախճանեալ էր: Եւ շնորհակալութիւն և օրհնութիւն, զի վասն նոյն հանգուցելոյն՝ անդ ի Հաշտաբխան Ե թուաման հողերաժին էին տուեալ սրբոյ Աթոռոյս, և Ա թուաման ևս յանուն Առաջնորդին: Զայս զմոեալ եղաք ի մէջ Նուխցուց պահարանին: Վասն հրկիզութեան սմա ես մխիթարութիւն:

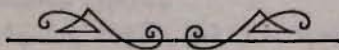
Թուղթ ևս առ Մէլիքսն խամսայու գրեաց ի պատասխանի իւրեանց՝ թղթոյն: Նախ՝ զի գրեալ էին թէ՝ հաշտեցաք ընդ միմեանս, և միարան եմք ամենեքեանքն, գրեաց զշնորհակալութիւն ուրախութեամբ հանդերձ, և օրհնութիւն, և պատուէր՝ ի նոյնն մնալ: Ապա վասն ի զուր վրդովմանն վերոյ ասացելոյ, թէ սուտ է այդ: Զի մինչ դուք իսպառ մոռացեալ էիք զայդ Աթոռը և զընդգէմն ջանայիք, մեք զիսպառ աւերեալն ի շինութիւն ածաք, իսկ այժմ մինչ դուք զնորոգութիւն դորա կամիք, մեք զայնքան զլիսացաւութիւնսն վասն դորա կրեալ՝ զոր գեռ ևս կրեմք և կրելոց եմք, զքնասթիւն դորա կամիցիմք, քաւ լիցի: Զի թէպէտ ձեզ ոչինչ է փոյթ թէ զինչ կրեցաք մեք, սակայն՝ մեք ի փառս Աստուծոյ զոր շինեցաք,

այժմ ոչ քակեմք, եւ առ այս միամտութիւն յովով: Որոց և ծանոյց զգրեալն նորապէս առ Շամախու և Նուխու ժողովուրդսն զթուղթս վասն այսր, որպէս ի վերդ ասացաւ: Յիշեցոյց և զայն թուղթն՝ զոր ընդ Մէլիք Քօլուն ի հոկտեմբերի Ի՛ն զրեաց ինքեանց վասն ընդհանր Տաթեու՝ և Յակոբ վարդապետին: Եւ թէ այժմ խանն զինչ էր գրեալ ասա վասն այնր, չե ևս հասեալ գովով անգ Մէլիք Քօլին: Զի ոչ միայն սրբազան վեհին էր գրեալ այժմ Իրրահիմ խանն, այլ և մեր խանին, ի ձեռն իւր Ղալաբէկի Մահմատ Ռզայ բէկին: Որ առ խանն եկեալ՝ գրեցուցեալ էր նմա զթուղթ առ սրբազան վեհն ստիպմամբ, եպիսկոպոս առնել զնա՝ և ի Տաթե յղել: Եւ սրբազան վեհն պատասխանի զրեաց մեր խանին թէ՛ ևս յառաջ այդ բանիդ հոգս արարեալ, գիր եմ գրեալ Իրրահիմ խանին ընդ Մէլիք Քօլուն, որով

միամտելոց է անկարծիք, և հաճելոց ընդ մեր գրեալսն: Սակայն զեռ Քեօլին անդ չհասեալ, այդ Մահմատ Ռզայ բէկդ ելեալ է անտի: Թող դարձցի յետս, զի այդ բանիդ հոգսն եղեալ է: Եւ ինքն թէ վասն այսր ինչ գրեաց այժմ առ խանն, զայն ևս ծանոյց սոցա, և պատուիրեաց՝ զի ինքեանք ևս ասացեն խանին այլ մի գրել աստ վասն Յակոբ վարդապետին զբան ինչ, զի չեմ յղելոց ասէ:

Թուղթ ևս առ Յովհաննէս կաթողիկոսն գրեաց ի պատասխանի թղթոյն, և զթուղթ Մէլիքացն առ նա յղեաց տալ նոցա: Նախ՝ զի գրեալ էր թէ՛ զտանիս եկեղեցւոյն նորոգեմ, առ այն ուրախութիւնս գրեաց: Ապա վասն սոյն բանիցս յանդիմանութեամբ, թէ ընդէր...

Բնագիրն այստեղ թերի էր:

ՅԼԹ

Գնալն Փիլիպպոս վարդապետին ի նուիրակութիւն եւ յԱռաջնորդութիւն Զմիւռնոյ:

արգեաց սրբազան վեհն զԱռնջեցի Փիլիպպոս վարդապետն ի նուիրակութիւն եւ յԱռաջնորդութիւն Զմիւռնոյ քաղաքին եւ շրջակայիցն, (որ յառաջ գէշնդկաց նուիրակութիւնն աւարանալ եկն, որպէս ասացեալ է ՌՄԻԶ ի դեկտեմբերի ԻԹ եւ ի վերոյսն): Ուստի՝ զնուիրակական Առաջնորդական Կոնդակ ետ նմա, որ էր ըստ օրինակի նոր Կոնդակին, յորմէ նախապէս տարաւ Պօլսոյ նուիրակ Մինաս վարդապետն:

Ա Բէրաթ Ֆարմանի սուրաթ ես ետ նմա, որպէս եւ էր սովորութիւն այլոց ես տալ: Կոնդակ ես փոքրիկ՝ յատկապէս ի վերայ Ամատէրգամու: Յորում ե օրհնութիւն Թագաւորի նոցին ի սկիզբն: Իսկ ի ծանուցումն, նախ մերումն որպիսութեանց, ե բանք սփոփանաց ե օրհնութիւն: Եւ զի՝ զորպիսութիւնս իւրեանց գրեցցեն միշտ ինքեան: Ապա զեկուցումն վասն զՓիլիպպոս վարդապետն յղելոյն ի Զմիւռնի՝ ի նուիրակութիւն եւ յԱռաջնորդութիւն նոցա ե պատուէր՝ զի զարդիւնս իւրեանց ըստ սովորութեանն առ նմ յղեցցեն: Եւ զգիրս իւրեանց անպակաս առնելով ի նմանէ՝ ծանուցեն նմա զորպիսութիւնս իւրեանց: Եւ թէ՝ ի գալ Եսայի վարդապետին ի Զմիւռնոյ՝ ե յիմանալն մեր՝ թէ զի՞նչ էք հասուցեալ

նոցա, գրելոց եմք առ ձեզ զշնորհակալութիւն:

Թուղթ առ քահանայն Զմիւռնոյ, յանձնարարութիւն վասն Փիլիպպոս վարդապետին, ե շնորհակալութիւն վասն անցելոց նուիրակաց ե Առաջնորդացն զհարազտութիւնս ցուցանելոյն ե հաւատարմաբար ծառայելոյն, ե պատուէր, սմա ես զնոյնս առնել: Եւ զմիտս կոնդակին ես ի կարճոյ ծանուցեալ՝ պատուիրեաց, զի այնմ լիցին ջառագովք, ե զնոյնս ասելով միշտ ժողովրդեանն, անշեղ պահեսցեն:

Թուղթ ես առ Արքայեան Աստուածատուր ե Առաքել աղայն: Յիշեցուցանելով նոցա զգրելն յառաջ քան զայս թուղթ միւսիւթարութեան առ ինքեանս՝ վասն մահուան եղբօրն իւրեանց Գալուստ աղային, ե այժմ ես կրկին միւսիւթարութիւն: Եւ վասն Եսայի վարդապետին շնորհակալութիւն, թէ միշտ զշնորհակալութիւնս գրէր զձէնջ մինչե ցարդ: Եւ վասն Փիլիպպոս վարդապետին ես յանձնարարութիւն: Եւ զի, զհարկաւոր պատուէրսն ի կոնդակէն ե ի նուիրակէն իմացեալ՝ ինքեանք ես այնմ լիցին ջատագովք: Փեսային իւրեանց Յովսէփին ես ողջոյն: Թուղթ ես առ Զալիչեան մահտեսի Կարապետն, ե առ Մարկոսեան Ղուկաս աղայն, ըստ նոյն մտաց:

Թուղթ ես առ գործաւարտ նուիրակ ե Առաջնորդն Զմիւռնոյ Եսայի վարդապետն: Թէ ահա ըստ բազմաց թախանձանացդ որ խոստացաք քեզ յետ սրբոյ Զատիկին յղել զնոր նուիրակ ե յԱռաջնորդ յայդր, յղեցաք: (որպէս խոստացեալ եղև ի մարտի ԻԶ): Որում պատուիրեալ եմք ասէ զայս թուղթս յառաջ քան զինքն առ քեզ հասուցանել ե այնպէս գալ՝ զի քեզ պատահիցի ի ճանապարհին: Դու ես պարտիս այնպէս առնել, զի կամ յայդր ե կամ ի ճանապարհին զմիմեանս տեսանիցէք, ե տեղեկացուցանիցես

դմա զորպէսն տեղւոյդ, և դու եկեսցես ի սուրբ Աթոռս:

Թուղթ առ Պօլսոյ պատրիարք Զաքարիա վարդապետն, թէ ցերեկաբ միջոցս զթուղթդ հատեր իսպառու: Եւ թէպէտ դու ոչ գրես, այլ մեք ի բնական սիրոյ հարկեցեալ՝ դրեմք երբեմն: Յիշեցոյց զդրեալսն ի յօգոստոսի ժԶ, ի դեկտեմբերի Դ, և ի փետրուարի Զ, Որք էին հարկաւորք ասէ, որոց զպատասխանին ի քէն չ'առաք: Մանաւանդ՝ չիմացաք ասէ թէ՛ այն Բաղդատու առ քեզ հասեալ դրամք և Աբրահամ վարդապետի կըտակն՝ մինչև ցայժմ չիմացաք թէ՛ ետուր մեր Մինաս վարդապետին (որպէս գրեցաք քեզ վերջապէս՝ տալ նմա), թէ ոչ, միամտութիւն լինիցէր մեզ: Եւ ի փետրուարի Զ առ ժողովուրդսն տեղւոյն գրել զկոնդակ՝ վասն փորձանակութեանցն միխթարութիւն, և վասն իւրեանց առաջադրեալ վիճոյն որ ընդ Ախթարմայան յորդորումն, զի օգնեսցեն ինքեանց արդեամբք, ծանոյց սմա: Եւ զպատասխանիս. դրելոցն խնդրեաց: Եւ թէպէտ դու ոչ գրես զգիր, այլ Մինաս վարդապետն գրէ միշտ զքոյդ որպիսութեանց, և յոյժ շնորհակալութիւն զքէն և զիշխանացն: Ընդ որս շնորհակալութիւն, և կրկին յանձնարարութիւն վասն Մինաս վարդապետին: Եւ ապա ծանոյց զյղեւն զՓիլիպպոս վարդապետն ի Զմիւռին. և յանձնարարութիւն վասն նորա, թէ անդր պատահեսցի, կամ թէ և անդէն ի Զմիւռին իսկ՝ զգիրն և զսէրն ի նմանէ չպակասեցուցէ: Թէ անդ ի Պօլս բանք ինչ պատահեսցեն նմա, հոգասցէ: Ընդ որս ասէ շնորհակալ եմք լինելոց: Իշխանաց և իշխանապետ ևս ողջոյն գրեաց:

Թուղթ ևս առ Ուոռմէլու գործաւարտ նուիրակ Յովհաննէս վարդապետն, յիշեցուցանելով նմա զպայմանն որ պայմանեաց գալ ի գարնանս. ահա ասէ Զաաիկն անցեալ՝ Համբարձումն և գարունն ևս անցանն: Եթէ ի ճանապարհի ես, բարւոք է, իսկ թէ տակաւին չես ելեալ, ել և եկ, զի այս է ժամանակ գալուն: Եւ թէ տակաւին ևս մնալոյ ես, և չես գալոյ, ապա՝ գրեմ զմիտսդ պարզապէս՝ զի գիտասցուք: Միկարծիցես թէ՛ զկարծիս ինչ զքէն ունիմք, միամիտ եմք. հետանալուդ պատճառ չդիտեմք: Եւ յոյժ հարկ ի գալ՝ յորդորմամբք: Եւ զՓի-

լիպպոս վարդապետն ի Զմիւռին յղեւն ևս ծանոյց:

Թուղթ առ սրբոյ Երուսաղէմի պատրիարք Յովակիմ վարդապետն, ի պատասխանի թղթոյն՝ որ գրեցեալ էր յանցեալ ամին ի յապրիլի ժ. և ի սեպտեմբերին էհաս աստ: Իսկ զընծայս ես էր յղեալ՝ որք ի նոյնմբերին հասին: Եւ ընծայքն էին, Ա շալ գօտի, Ա գեարմասուտ, Ա Շամու ալաճայ. ժ հատ թառիկ, Բ փայտէ թաղբէ, որք հասին և Ա վութով ևս սապոն, որք դեռ չհասին: Եւ զի չէր այս ըստ արժանւոյ ինչ, վասնորոյ՝ գրեաց սրբազան վեհն թէ՛ դըղեալդ շնորհակալութեամբ ընկալաք, և շատ ևս շնորհակալեցաք զքէն. այլ ի յբազմունս դուով՝ չդրեցի ինչ քեզ երկարօրէն. այլ այսքան միայն, զի զիտասցես թէ յըղեալդ հասին, և մեք սիրով ընկալաք յայս անդամն ևս՝ որովհետեւ յղեալ էիր: (Զորս և յանուանէ գրեաց): Բայց գրեմ ասէ, զի այսուհետեւ այլ մի ևս աշխատ լիցիս և զմեզ ի ներքոյ այսպիսեաց ծանրագունից բեռանց արկցես, որովհետեւ ոչ կարեմք զանգրադարձն հատուցանել ըստ արժանւոյն: Զի թէպէտ ի յստոյդ սիրոյ հարկեցեալ յղես ասէ, բայց յերկուց կողմանց վնասիմք. զի դու սրբոյ և պատուաւորի տանդ վնաս տաս. և մեք ևս բացի քրէհից և այլ ճանապարհական ծախուցն՝ ի ներքոյ պարտուց ևս մընամք, չկտրելով գարձուցանել զփոխարէն: Դանդի ես միաբանիւքս հանդերձ շնորհակալ եմք զքէն, և ևս լինելոց եմք. նոյնպէս և հարազատութեանցն քոց, որք յամենայն ժամ ի միտս և ի լեզուս ձեր ցուցանէք զսէր և զզովաբանութիւնս առ սուրբ Աթոռ մայրս ձեր և առ մեզ. և յամենայն ուրեք ի հանդիսի յարգէք և փառաւորէք յամենայն ժամ: Որպէս յանցեալ ամի ուխտաւորքն ոչ միայն գոհանան ինքեանք, այլ և ոչ դադարին հոգակելոյ և յունկնս ամենեցուն: Ուրեմն ասէ՛ զայսքան բարերարութիւնս բաւական համարեալ, մի ևս առաւել զմեզ ի ներքոյ պարտուց արկցես: Զի միայն սոսկ գիր քո բաւական է ինձ ի միխթարութիւն: Զյետին բանքս վասն անդ եղեալ վիճոյն գրեաց, որ ի յունիսի ի թղթով Մինաս վարդապետին, ե ի նոյն թուոյ փետրուարի ի՛նչ յիշեցաւ:

Եւ զայսոսիկ առ Մինաս վարդապետն

յղեաց գերեսեանսն ևս հասուցանել առ իւրաբանչիւրսն:

Թուղթ ևս առ Պօլսոյ նուիրակ Մինաս վարդապետն դրեալ՝ ղթուղթս տեղւոյ պատրիարքին և Յովհաննէս վարդապետին առ նա յղեաց՝ տալնոցաւ: Եւ զի ղՍաղիմայ պատրիարքի ընծայն և ղթուղթն սա էր յղեալ աստ, որպէս ի նոյեմբերի Ե ի թղթոյ Սահփաննոս վարդապետին ասացաւ, վասնորոյ սա միշտ խնդրէր զպատասխանին թղթոյ Երուսաղէմի պատրիարքին, դրեաց թէ ահա յղեցաք, յղեան առ նա: Եւ զի ի փետրուարի ԺԹ դիր էր դրեալ առ Մկրտիչ վարդապետն, դրելով զոմանս որպիսութիւնս, ուստի դրեաց զհասանիլ: Եւ ի փետրուարի Զ, և ի մարտի Ա ևս ղթուղթս գրելն առ ինքն ծանոյց, և պատուիրեաց գրել զպատասխանին նոցին: Մանաւանդ գրել և զայն, թէ ղՍտեփանի փօլիցայն ետ՝ թէ ոչ, և պատուէր՝ զի թէ դեռ ևս չիցէ տուեալ՝ տացէ շուտով: Դի շատ երկարեցաւ ասէ այս բանս, և մեծ ամօթ եղև, զի նա ի վաղուց է հասուցեալ մեզ ասէ զայն զրամն, (թէպէտ դեռ չէր հասուցեալ): (էհհհ) և այլ գրեցելոցն մերոց ասէ և զպատասխանին փութով գրեսցես, մինչև ոչ եկեսցեն նոցին պատասխանիքն, մեք այլ չուսիմք ինչ յայդր դրելոյ: Եւ զսոյն թղթոցս հասանիլն ևս ասէ ծանո: Եւ պատուէր՝ զի մինչ զյղելի իրս ինչ յղեացէ յայսկոյս, եթէ ընդ Մուրտիկեանց մարգկանցն իցէ, առ նոսա յղեացէ, իսկ եթէ ընդ կարաւանի կամ ընդ այդ եկողաց իցէ, յղեացէ առ Հայրապետն ի Կարին, զի նա հասուցէ աստ: Զի զնա ասէ վասն այսորիկ եմք կարգեալ անդ մեզ վէքիլ: Եւ զի առ Առաջնորդ Ստեփան վարդապետն ևս յղեր, որպէս և այժմ յղեալ էր առ նա ղՄկրտիչ վարդապետի խնդրեալ ժամացոյցսն և զայլ իրսն, այլ ասէ առ Հայրապետն յղեա զայդպիսի իրող: Թէպէտ և Ստեփան վարդապետն ևս մեր է:

Եւ յօյեցի ոմն՝ Մուրատ անուամբ, որդի Ալվաղի, դեղջ անունն՝ Վօր, և եկեղեցւոյն՝ սուրբ Գէորգ, լեալ էր տամբն ի Պօլիս և այժմ յԱտրաշայ, զիպեալ փորձութեան, և եկեալ յայս կողմունքս ի Ժողով թղթով պատրիարքին: Բերեալ աստ զրամ ետ մեզ, (Կ) զի դրեսցուք Մինաս վարդապետին տալ անդ իւր կնոջ հօրեղբայր Բադալին, որ ևս

էր յօյեցի՝ որդի Սիմէօնի, Դօլրանաչի, և մինն Փայրաշոնց, և ի Սուլթան Բայադիտունն նստեալ, որև էր քենակալ Ակնցի Հաճի Արրահամին, որ ի Դեատուկ փաշայի չարսուն լինէր, և Ղափու օղլանի էր լեալ յառաջ Դրիգոր պատրիարքին: Որպէս զի՝ Բատալն ևս զայս զրամս (Կ) հասուցէ յԱդրտնա՝ այս Մուրատիս ընտանեացն: Որ և Գգիր դրեալ առ նոյն Բադալն, և առ Ատրանայու Առաջնորդի սպասաւոր Յովակիմ վարդապետն, և առ իւր ընտանիսն վասն աստ, ետ մեզ՝ յղել առ Մինաս վարդապետն, զի ընդ զրամոյն հասուցէ սոռ նոսա: Զորս և յղեցաք առ սա՝ այնպէս առնել: և գրեաց սրբազան վեհն զի սոյս նշանիւքս դրեալ զայն Բադալն, տացէ նմա զայս (Կ) զրամս, և գրեսցէ ինքեան: Իսկ ծանոյց յղելն զՓիլիպպոս վարդապետն նուիրակ և Առաջնորդ ի Զմիւռին և յանձարարութեան ի մէնջանդ հանդիպիցի: Եւ ի վիճակն ևս՝ միշտ ղթուղթն և զսէրն անպակաս արասցեն ի միմեանց՝ որպէս իւրեան ևս պատուիրեալ եմ ասէ:

Փուսուլայ ևս գրեաց առ Մինաս վարդապետն, կրկին հարկ՝ առ Հայրապետն յղել այսուհետև զյգելիսն: Զի տեսանես ահա ասէ զորպէսն Մուրտիկեանց, Եւ մանաւանդ՝ պատուիրեալ եմք ասէ Հայրապետին, զի յետ ծանօթ հաւատարիմ մարդկանց զմի ոմն ցուցցէ քեզ այդր՝ որ գուրամ տաս նմա, և ինքն ի Կարին առնու և առ մեղ հասուցանէ: Եթէ այսպէս մարդ ցուցցէ քեզ և կամ փօլիցայ դրեսցէ ի վերայ քո՝ թէ այս ինչ մարդոյ այսքան զրամ տուր, զու ևս տո՛ւր անկարծիք, և մեղ գրեան և ի հասանիլն առ մեզ՝ մեք զմիամտութիւնս եմք գրելոց առ քեզ: Գանգի՝ Մուրտիկեանցն այլ իմն երեին ասէ, զի ամենեկին հատեալ են ի մէնջ զգիրս իւրեանց: Առաքելն և հօրեղբայրն որքան յայդր են եկեալ, դեռ ևս զմէկ գիր ոչ են գրեալ մեղ: Ի Կարնոյ ևս միւսքն քանի ժամանակ է՝ մեզ թուղթ ոչ գրեն: Դու ի հարկէ լաւ պարտիս գիտել զորպէսն դոցա, որովհետև առ ընթերս ես. ապա՝ ընդէր առանց զմեզ հարցանելոյ զրամ ետուր դոցա: (ա) Զի նոր էր տուեալ, որ յիշեցաւ ի մարտի Ե, ի թղթոյ մահտեսի Փիլիպպոսին և Սիմէօնին: Մեք ջանամք ասէ գհին

տուեալսն առնուլ, դու նոր դրամ տաս. ահա որքան տուեալ ես, չեն դրեալ մեզ, ոչ դոքա որք յայդր են, և ոչ միւսքն որք ի Կարին: Մեք գրեցաք ինքեանց՝ մահտեսի Փիլիպպոսին և Սիմէօնին ի Կարին, թէ Մինաս վարդապետն դրամ է տուեալ Առաքելին, ընդէր կամ նա՝ ե կամ դուք ոչ դրէք: Իսկ նոքա ասէ զպատասխանի ինչ չդրեցին մեզ: Եւ հարկ՝ թէ այլ մի ես տար դոցա դրամ, ե հարկես: Դոցա վասն այն տուեցելոյդ (ա) զի դրեցեն մեզ ասէ, ե մահտեսի Փիլիպպոսին ես հարկեցեն հասուցանել մեզ ե զզապղ առնուլ ի մէնջ ե առ քեզ յրգել սակս միամտելոյ քեզ: Եւ թէ այսպէս ոչ արասցեն ասէ ջանա յետս առնուլ զտուեալսդ, ե այլ մի տալ դրամ, ե մեզ ծանո: Մանաւանդ զորպէսն դոցա դրեալ ասէ ամենայն պարադայիւքն. ե վասն առ պատրիարքըն եղեալ դրամին էհարց՝ թէ առէր, թէ ոչ: (Եհնա) Եւ զոր ինչ այնր աղազաւ նմա գրեաց՝ ծանոյց սմա: Եւ զոր ինչ Յովհաննէս վարդապետին գրեաց վասն գալոյն, զայն ես ծանոյց, ե պատուիրեաց իմանալ զմիտսն ե դրել ինքեան, հանդերձ այլ հարկաւսրօք:

Թողթ ես դրեաց առ Մինաս վարդապետն յատկապէս յաղաքս անտեղի խնդրոյ Պօլսեցւոցն՝ որք ջանային ի մէնջ դրամ առնուլ՝ անուամբ վիճոյն որ ընդդէմ Ախթարմայից: Նախ զայս թէ՝ քաղաքդ այդ մեծօք և փոքումբք, աշխարհականօք և կարգաւորօք այնքան սիրահարեցեալ էին ընդ Աթոռոյս ե ընդ մեզ՝ թէ ի նուիրակութեանն մերում ե թէ յանկանելս մեր յայս գործ, մինչ զի միշտ ի բերանս իւրեանց ունելով գովաբանէին: Որպէս և ինքեանք վկայեն: Իսկ ի ժամանակս Բասէնցի անյիշելոյն՝ թէպէտ փոքր ինչ պաղութիւն եղև ասէ առ ոմանս՝ (որք և յետոյ զզջացան՝ տեսանելով յայտնապէս՝ թէ արդարութիւնն յոր կողմն է), սակայն ոչ այնքան տեեաց և յայտնի երեւցաւ, այլ քան զառաջինն առաւել բորբոքեցան ի նոյն սէրն, մինչ գրէր երբեմն Զաքարիա վարդապետդ՝ մինչ նուիրակ էր, թէ այնքան սիրահարեցեալք են ամենքեանքն մինչ յերագի ևս տեսանեն զսուրբ Աթոռդ և զվեհդ, և յառաւօտուն ելեալ ցնծութեամբ և գովելով պատմեն միմեանց: Որ սհա գոն գրեանքն: Որք

քան զմեծն Աահակ և զՄեսրօպ ի յարգման ունէին ի միտս և ի լեզուս իւրեանց: Ի՛սկ՝ ահա Դ ամ եղև, մինչ կրկին ի պաղութիւն հակեցան, որպէս փորձիւ և յայտնի նշանօք գիտացուք: Յայսմանէ ևս է հաւաստի, զի ոչ ինքեանք, այսինքն իշխանք՝ քահանայք և գանձապետք, և ժողովուրդք և մանաւանդ արևելցիք գրեն զգիր ինչ, և ոչ զպատասխանիս գրեցելոցն մերոց գրեն, թողում թէ՝ և զներհակն գրեցելոց մերոց ցուցանեն գործով: Բայց մեք ամենեկին չգիտելով զպատճառն մնամք ի վիբաւորման: Եւ զայս ամենայն ասէ քեզ ծանուցաք յերթալդ յայդր ի նուիրակութիւն, թէ բանիւ և թէ գրով՝ իբր թէ՝ դու գիտացեալ զպատճառն մեզ ծանուցես. և վերստին ի սէր համոզեալ դամենեսեանսն՝ զմեզ սրտադիւր արասցես: Որոյ սակս և որքան ևս գիր գրեցաք ընդ քեզ՝ Վերջապէս՝ յորս յուսայաքն, զոչ մին տեսաք, զի ոչ միայն զպատասխանիս գրոց մերոց ոչ ընկալաք և զլուծումն տարակուսանաց մերոց ոչ տեսաք ի քէն և յայլոց, այլ ևս առաւել ստացաք զվէրս և զմտատանջութիւնս: Քանզի որքան մտեալ ես դու ասէ յայդ քաղաք, և գրես առ մեզ զգիր, ոչ այլ ինչ են դրեալքդ, եթէ այս, թէ ի ներկայումս սրտամնայք են, շահել պարտիս, և ես ոչ գիտեմ թէ՝ վասն էր են սրտամնայք, և իբրպէս եմ շահելոց: Երկրորդ գրես ասէ թէ՝ ասեն թէ գրեա հոգեւոր տիրին, դի ծախուցն որք վասն Ախթարմայից լինին, օգնութիւն արասցէ, որք մին քան զմին զարմանալիք են, և արժանիք տարակուսանաց: Ուրեմն՝ ահա գրեմ քեզ ասէ՝ Մինաս վարդապետ՝ զայս բանս քանիցս գրեցեր, մեք ոչ ինչ գրեցաք յայտնի, այլ քեզ թողաք, զի դու քեզէն զպատասխանիս տնօրինել ասացես, զի մի հռչակիցի այդ անօրինակ ձայնդ: Այժմ տեսանեմ ասէ, զի գուքեղէն ոչ կարացեր, վասնորոյ՝ գրեցի զայս գիրս, զի ասողացն ցուցես՝ և գու դերծցիս: Ա՛րդ՝ (ասէ) այս յայտնի է, զի յամենայն ազգս՝ մանաւանդ ի քրիստոնեայս, կարգաւորքն՝ մանաւանդ Աթոռայինք և վանականք՝ ի յաշխարհականաց խնդրեն զօգնութիւն և առնուն. և ոչ երբէք է լեալ բնաւ թէ քաղաքք և կամ ժողովուրդք ի յԱթոռոց և ի վանօրէից խնդրեն և առնուն: Այո լինին խնդրօղք ոմանք

աշխարհականք տնանկը, աղքատք, գերե-տեարք, և պարտականք, և այլք փորձանաւորք, որոց պարտական եմք տալոյ՝ և տամք միշտ, այլ Պօլսոյ նման քաղաքի խնդրելն անօրինակ և տալն յիմարութիւն։ Մինչև թէ եղեալ է ասէ այդ ի միում ևրկրոջ և ի միում իշխանութեան, ևս լիցի. զի ոչ պակասեալ են, և ոչ պակասելոց են այդպիսիք դրամածութիւնք յազգէս մերմէ յամենայն ուրեք, բայց ի մէնջ ոչ խնդրօղ է եղեալ, և ոչ տուող։ Իսկ արդ՝ Պօլսոյ պէս քաղաքն՝ (որք ըստ զլիսոց հնգական փարայ տացեն, ժայդպէս գործ վճարի), եթէ ի յԱթոռոյս խընդրէ, միւս մանունքն ընդէր ոչ խնդրիցեն։ Ուրեմն՝ այսուհետև կանոնել կամին թէ՛ այսուհետև ուր և պատահիցի այսպիսի գործ, զծախսն Աթոռն վճարեսցէ։ Եւ յետ այսպէս լինելոյ՝ ոչինչ է դժուարին. և մանաւանդ՝ մեծ հրճուանք Պօլսոյ պատրիարքաց, որք ղիրաւունս են ունելոց անելոյ թէ՛ յայն ժամանակ նոր նստող պատրիարքն էջմիածնի՝ մարդ էր, նա էսո, մեք ընդէր ոչ առնուցումք։ Նոյնպէս և իշխանքն են ասելոց թէ՛ միթէ նոքա իշխանք էին և մեք ոչ, եթէ նոքա զ'ոչ եղեալն արարին, մեք ընդէր ոչ առնեմք, որք զօրինակն ունիմք եղեալ. թող այնուհետև զանէծս և զվայս կրեն միշտ՝ որք պատճառք են եղեալք՝ և բացօղք անկոխ ճանապարհի. Եւ բաց յայսմանէ, յամենայն ուրեք ասէ ֆռանկաց էլլիք դոն և պալիօղք. յատկապէս թշնամի հն լինելոց Աթոռոյս և վնասելոց զԱթոռային հանդիպօղսն ինքեանց թէ՛ ձեր մեծն այսքան դրամ վատնեաց, և այսքան վնաս հասոյց մեր ազգին և մերայնոցն։ Որպէս ահա արդէն սկսեալ են խրոխտալ ի յարտաքին տեղիսն ի վերայ նուիրակաց և մարգկանցն մերոց՝ որպէս յանցիլումն արարին յԱխլցխայ, և ևս առնեն. զորքան ֆրաս կրեցաք և կրեմք, և ումեք ոչինչ փոյթ եղև և լինի։ Զի աղգ մեր միայն ի Պօլիս չէ, այլ յամենայն տեղիս տարածեալ։ Ուրեմն՝ այդ ճանապարհդ եթէ բացցի, այնուհետև մեր նուիրակունքն ոչ եթէ բերելոց են յարտաքուստ, այլ բեռամբ տանելոց, զի յամենայն տեղիս տացեն՝ այդպէս խնդրողաց։ Այն ևս յայսպիսում ժամանակի, յորում որպէս թէ հոգեպահիւ կենցաղավորիմք հայթայթանօք։ Քանզի՛ յայտնի իսկ է

ամենեցունց, զի Աթոռոյ մեծ օգնական և յուսալին՝ այդ օրհնեալ երկրիդ ժողովուրդն է, ահա այդ ևս յայտնի է, որ քանի տարի է յի՞նչ կեցութեան կայ, ևս քանի նուիրակութիւնք խափանեցան, և տուօղքն ցրուեցան։ Մեք յուսայաք թէ՛ օրհնեալ աղդս մեր մեծ շնորհակտութիւնս են ունելոց զմէնջ, որ յայս անտիրացեալ՝ մարդակուլ և չքաւորեալ երկրոյս, և յայս դժնեայ ժամանակիս շնորհօքն Աստուծոյ զԱթոռոս Հայոց կառավարեմք՝ անպարտք և անպակաս ըստ բաւականին, ըստ հոգևորին և ըստ մարմնաւորին, և ոչ ծանրանամք ի վերայ ումեք՝ թէ պարտք ունիմք, որպէս մեզ յատուկ օգնութիւն արարէք, որպէս տեսողքն վկայեն։ Ահա երեի թէ՛ կամին ասել թէ՛ ընդէր և դու ոչ ասես թէ պարտք ունիմ, որպէս և այլքն։ Բայց ես շնորհակալ եմ զամենեցունցն։ Այժմ ասէ գրեմ քեզ, Մինաս վարդապետ. ղսիրելիսն մեր՝ զպատրիարք վարդապետն և զօրհնեալ իշխանսն ողջունելով զմէնջ, օրհնութեամբ և սիրով, այսպէս ծանուցես։ Զի թէպէտ մեք ոչինչ ունիմք, այլ ամենայն ինչ ի ժողովրդենէն է՝ ի յազգէս մերմէ և մանաւանդ՝ յայդ օրհնեալ քաղաքէդ. բայց ըստ այսմ մասին ես ոչ կամիմ զփարայ մի տալ և ոչ խնդրողացն պատշաճ տեսանեմ զխընդրելն։ Եթէ ինքեանք ևս լաւապէս խոկալով ի բաց կայցեն յայդրոյդ, բարի է, և թէ ոչ, այլ կամին առնուլ հարկիւ, դու ամենակին ոչ ձեռնամուխ լեր ի գործդ, ե ոչ ջո ձեռքդ զփարայ մի տուր։ Այլ ինքեանք ժողովեցեն զնուիրակութիւնն, և զդանձանակըն, և զայլսն, և զի՞նչ կամին, արասցեն։ Դու յայտնապէս ի բաց հրաժարեանց և լըռեան, զայլ ոչինչ ունիմ ասելոյ որքան առայս։ Յիրաւի են ասացեալ թէ՛ բերդն՝ ի ներքուստ առեալ լինի և ոչ արտաքուստ. ահա որ օտարօք ոչ եղև, ընտանեալն լինի. Եւ զայս ասէ վասնայնորիկ քեզ գրեցի, զի դու առանձին տեսցես, և յունկնս հասարակին մի անկցի, զի լաւ ձայն չէ։ Ուրեմն եթէ ի բաց կացեալ իցեն յայդ օրինակ խնդրոյդ, մի յայտնեսցես ումեք. Եւ թէ ի նոյն կան հաստատուն, առանձին ցոյց տուր պատրիարքին և իշխանացն. եթէ լուիցեն, բարի է, եթէ ոչ, հարկիւ պարտիս անպէս առնել՝ որպէս և գրեցի, և մեզ ծանուցանել զոր-

պէսն նորին, և առաջնոց դրելոցն մերոց: Եւ սակս այս թղթոյս ի վերոյգրեալ առանձին փոստուլայոջն դրեաց թէ՛ միւս գիրն եթէ ցոյց աայցես, եթէ հչ, և կամ ի ցոյց տալի եթէ զի՞նչ ասեն. մեզ ծանո չուտով:

Թուղթ ես առ Թօխաթու նուիրակ Սահակ վարդապետն, ի պատասխանի ի մարտի ԻԸ գրեալ թղթոյն: Որում ծանոյց զյրեւն իւր առ ինքն զթուղթ յառաջ քան զայս ի մարտի ԻԶ, որ էր ասէ պատասխանի ամենայն գրեցելոցն քոց: Իսկ այժմ պատուէր, (որպէս և յայնժամ) զի ընդ Ամասացւոյն րան չունիցի, (զի նոր ես զնոցին րանսն և զվէճան դէր երկար) ե զքսուրսն Շամցի սեազլիին մի խնդրեսցէ ի նոցունց, զի մեք ի վերայ իւրեանց եմք ձգեալ ասէ զրանն: Ի հարկէ յղելոց են: Ո՛չ գրեմ առ նոսա, և ոչ զպատասխանի առ ի նոցունց, և ի կոռւանիւթ բանից հեռի լեր. միայն թէ՛ գործոյդ արա զփոյթ շուտով գերծանիլ ե զալ, զի նոր նուիրակն ի վիճակն է ասէ, ամօթ է Բ նուիրակ ի միում վիճակի լինելն, և զայթակղութիւն ժողովրդոց: Եւ կրկին ես ծանոյց՝ զգրելն զմեղադրութիւնս առ Ամասացիս և Մարսուանցիսն: Եւ վասն Փիլիպպոս վարդապետին, զի ի գնալն անդ՝ սիրով շահեալ ուղևորեսցէ ի վիճակն իւր: Առ մահտեսի Աղամշանն յղեցաք ասլ նմա: Թուղթ ես առ սրբոյ Աթոռոյս գանձապետ և վէքիլ մահտեսի Աղամշանն՝ ի Թօխաթ, ի պատասխանի ի մարտի ԻԳ գրեալ թղթոյն: Առ որ հասեալ էին ի փետրուարի Զ գրեալ թուղթքն մեր: Եւ վասն Շամցի սեազլիին ընչիցն, որպէս Սահակ վարդապետն, նոյնպէս՝ սն գրէր գրել նոցա, զի առ ինքն՝ կամ առ նուիրակն յղեսցեն: Ուստի զոր ինչ նուիրակին, սմա ես զնոյնս գրեաց, թէ նուիրակն ընդ նոսա րան չունիցի, մեք իւրեանց վերայ եմք ձգեալ: Այլ ջանասցէ միայն զիւր գործն աւարտել՝ և գալ: Եւ ըստ որում գրեցաւ առ սա ի փետրուարի Զ. բերել տալ ի Պօլսու զինչսն Տաթևու հանգուցեալ Յովսէփ պետին. գրէր թէ՛ գրեալ եմ, զի յղեսցեն: Ուստի գրեաց, զի երբ եկեսցէ՝ յղեսցէ աստ: Եւ զայն զրաջն զոր փօլիցայ էր արարեալ ի վերայ Հայրապետին, զի անդ ի Կարին առեալ մեզ հասուցէ (դ) գեռ ես անդ չառեալ Հայրապետին, սա չօտարի ձեռօք Դիւան չայոց պատմ. ԺԱ.

զմասն ինչ փօլիցայ էր արարեալ՝ զի Հայրապետն տացէ նմա: Ուստի Հայրապետն տուեալ էր, և իրիջայ էր գրեալ սրբազան վեհին թէ՛ սակս այսր չնեղանաս մահտեսի Աղամշանին, զի հարկ էր պատահել՝ աստ զառնելիս ունի, առնելոց էի, և հասուցանելոց ի սուրբ Աթոռդ: Գրեալ էր և սա թէ՛ եթէ Հայրապետն զմասն ինչ ի փոստուլայէն յուշ հասուցէ քեզ, (ա) չնեղանաս: Գրեաց թէ՛ զայդ Հայրապետն ևս էր գրեալ ինձ, հոգ չէ, երբ և յղեսցէ, մեք յայնժամ գրելոց եմք առ քեզ զմիամտութիւն: Եւ գրելն առ Եսայի վարդապետն ի գալ և զՓիլիպպոս վարդապետն յղելն ի տեղի նորին ի Ձմիւռին նուիրակ և յԱռաջնորդ ծանոյց սմա: Եւ պատուիրեաց, զի յերթալն անդ, գնա շահեսցէ, ե ընդ հաւատարիմ զնացողաց ուղևորեսցէ ի վիճակն իւր: Եւ ի նոյեմբերի Ե ի Թըղթոյ սորին որ յիշեցաւ թէ՛ հանգուցեալ մահտեսի Խաչիկին Մ զուշ կտակ է լեալ՝ զոր սա հարցեալ էր սրբազան վեհին թէ՛ առջից թէ՛ ոչ, և յայնժամ գրեաց առնուլ, այժմ առեալ էր ի նորին եղբայր Ստեփանէն, և խնդրեալ էր գրել առ նա զթուղթ օրհնութեան: Վասնորոյ թուղթ օրհնութեան և շնորհակալութեան գրեաց առ նոյն Ստեփանն եղբայրն մահտեսի Խաչիկին: Եւ առ Աստուածատուր ոմն, որ ի կենդանութեան տուեալ էր զիւր կտակն: (Բ):

Թուղթ ես առ սուրբ Գառասնից մանկանց եկեղեցւոյ քահանայ տէր Պետրոսն, և մեր գանձապետ Եղիազարեան Խօջայ Յակոբն, և եկեղեցապետն մահտեսի Եղիայն, և Արեւելցի պարոն Թազվերանն, ի պատասխանի թղթոյն իւրեանց՝ զոր ի նոյեմբերի ԺԳ գրեալ էին: Որ էր Աստապատեցի Աստուածատուր անուամբ միոյ ջուլհակի, որ ժ տարով յառաջ գնացեալ անդ՝ առեալ էր զկին մի, և ի քանի ամս ֆնացեալ ընդ նրմա, և Ա զաւակ ևս ծնեալ էր: Յետոյ պատճառաւ ինչ ելեալ անտի՝ այլ չէր դարձեալ առ կինն և կինն ոգորմելութեան կայր անդ յոյժ: Վասնորոյ՝ սոքա գհամբաւ ինչ լուեալ գնմանէ, իրբ թէ եկեալ իցէ աստ, և ժամանակ ինչ ի վասն ջուլհակութիւն արարեալ, յետոյ գնացեալ ի Թիֆլիզ՝ և անդ տնաւորեալ, և առեալ կինն Աղաւէլու ումեմն քոյր իցէ գրէին սրբազան վեհին մեծաւ աղերսա-

նօք, զի բերեալ զնա աստ, խոշտանկեացէ պատահասիւ ե յղեսցէ անդ տիրութիւն ան- նել իւր կնոջն: Եւ տուեալ էին զայս թուղ- թըս Քանաքեոցի դարբին Այվաղի որդի Ղազարին՝ բերել և տալ սրբազան վեհին: Ուստի ե զրէին թէ՛ զայլ երկարապէսն հրա- մանոցդ փեսայ Ղազարն պատմելոց է: Զի նա անդ այնպէս էր խաբեալ զնոսա: Իսկ ի մերձիւն յԱթոռս, առ ի չյայտնիլ խարէու- թեանցն, արկեալ էր զայն ի ջուր ինչ դաշ- տին, մնացեալ թուղթն ամբողջ ի ներքոյ սառին: Իսկ ի բացուիլն դարնան, մի ոմն ի մերայնոց գտեալ՝ երեք առ մեզ, որ էր կրն- քողն ամբողջ, և վասն ցրտութեանն անջնջելի մնացեալ: Եւ մինչ ետես սրբազան վեհն զայս, ետ որոնել աստ և անդ վասն տուն այնո- րիկ, ե ոչ գտանեցաւ, և ի Թիֆլիզ Ազաւելի անուամբ մարդ ես ոչ գոյ ասացին զիտող- քըն, և աստ ես չէր եկեալ այնպիսի ոք՝ ե ջուլակութիւն արարեալ: Ապա իմացաք, որ զայս ես նոյն խաբեայ Ղազարն է ասեցեալ նոցա ե նոքա հաւատացեալ ե գրեալ են, և նա՛ առ ի չյայտնիլ աստ ստութեան զայն թուղթն ի ջուր է արկեալ: Ուստի՛ կամեցաւ սրբազան վեհն գտանել տալ զայն խաբե- րայն ե պատժել. ոչ գտանեցաւ, զի փա- խըստեամբ ելեալ էր յերկրէս, վասն այլ ես իւրոց խաբերայութեանց: Վասնորոյ՝ զայս ամենայն գրեալ ծանոյց նոցա սրբազան վեհն ե պատուիրեաց, զի յետ հասանելայն անդայս թղթոյս, այլ ևս մէկ տարի համբե- րեացէ այն կինն, և ինքեանք գրեացեն աստ և անդ, և յուզեցեն, մեք ևս ասէ աստ հե- տեւոց եմք, եթէ գտցի, բարի է, և թէ ոչ, ապա՛ հրաման է կնոջն առնուլ զայլայր: Բայց պարտի տարի մի համբերել ասէ՛ որպէս գրեաց: Ժողովրդոց նոյն եկեղեցւոյն ողջոյն:

Թուղթ ևս առ Կարնոյ Առաջնորդ Ստե- փաննոս վարդապետն գրեաց վասն Փիլիպ- պոս վարդապետին, շահել և ուղևորել: Եւ վասն Մինաս վարդապետի առ ինքն յղեալ ընչիցն՝ զի յղեսցէ աստ ընդ հաւատարմաց: Եւ մահտեսի Փիլիպպոսն ևս էր յղեալ իրք, որ էր ԺԲ օգմայ հաստ թուղթ, գրեաց թէ՛ հաւ նմա ևս գրեցի, զի որ ինչ գոյ առ ին- քըն, յղեսցէ, գու ևս ասա և յղեսցէ: Եփրի- կեան մահտեսի Գրիգոր աղային, մահտեսի Կիրակոսին և Հաջիբարային ողջոյն:

Թուղթ ևս առ մահտեսի Փիլիպպոսն և խօջայ Սիմէօնն Մուրտիկեանց: Եւ որպէս ի մարտի ե, այժմ ևս մեղադրութեամբ գր- րեաց թէ՛ Առաքելն և հօրեղբայրն ձեր ընդ- քր ոչ գրեն առ մեզ զթուղթս: Գոնէ՛ զիւ- բեանց որպէսն գրեացեն ի միամտութիւն մեզ: Զի ոչ զիւրեանց որպէսն գրեն, և ոչ ի նուիրակէն գրասմ առնուլն գոնեայ: Զի որպէս ի մարտի ե գրեալ եմ ձեզ, մեր Մի- նաս վարդապետն դրամ է տուեալ նոցա: (տ) Զոր բնաւ ոչ գրեն և չգիտեմք զի՞նչ է պատ- ճառն: Եթէ նոքա ոչ գրեն, գոնեայ՝ դուք գրեցէք, զի զիտասցուք թէ՛ զի՞նչ է պատ- ճառ գիր չգրելոյն նոցա: Զի որպէս նաղա- րէթն մեզ պիտոյանայր, զբանսն մեր հողայր, զիր գրէր, ե զորպիսութիւնս ծանուցանէր, մեք ևս իւրեան զրէաք զիր, նոյնպէս և դո- քա պարտին զնոյնս առնել, զգիրս անպա- կաս առնել, զի և մեք իւրեանց գրեացուք զիր: Իսկ մինչ իւրեանք զգիրս իւրեանց հատա- նեն, մեզ ևս հատանել հարկաւորի զգիրս մեր ի նոցունց: Իսկ դուք ևս ասէ ահա շատ ժամանակ եղև, յսրս հատիք զգիրս ձեր և չգիտեմ զի՞նչ է պատճառն, ի հարկէ վասն զբաղանցք է կամ յաղաքս լուսահոգի նա- զարէթի բանիցն զհոգս և զմտատանջութիւ- նըս առնէք, որպէս և յառաջագոյն փոքր ինչ ծանուցեալ էիք մեզ: ՅԱստուած գիք զոյս ձեր՝ որ կարող է հոգալ, և մի շատ մտա- տանջ լինելով զձեզ մաշէք, և այլ այսպէս յուսադրութիւն և մխիթարութիւն շատ. քան- զի՛ դէպի զլորուսն էին բանք սոցին, որպէս և ի փուսուլայոջ Մինաս վարդապետին ա- սացաւ ի վերն: Եւ հարկեաց գրել զորպէսն իւրեանց: Եւ վասն Վանայ փօլիցային որ- պէս ի մարտի ԻԶ, այժմ ևս գրեաց հարկիւ թէ՛ որպէս խոստացաք թէ՛ եթէ ի Վան չը- անան, մեք ասա կուտամք, ահա անդ ոչ տան, և հաւաստեալ գիտեմք, զի այլ ևս չեն տա- լոց, պարտիք յայդր տալ Հայրապետին, զի տացէ Ստեփանի մարդոյն՝ և զիւր զապղն առնուցու, զի շատ ժամանակ մնաց այդ դրամդ, և ամօթ եղև: Եւ յոյժ հարկ առ այս: Եւ զի ի Պօլսոյ եկեալ ԺԲ օգմայ թուղթն, և թէ այլ ևս իցէ ինչ, ընդ հաւատարմաց յղեսցեն ի Բայազիտ առ տէր Վահանն՝ հա- սուցանել առ մեզ: Եւ վասն Փիլիպպոս վար- զապետին ևս յանձնարարութիւն, ուղևորել

ընդ հաւատարմաց:

Թուղթ ևս առ սրբոյ Աթոռոյս վեքիլ Հայրապետն զրեաց ի Կարին, ի պատասխանի Գ թղթոցն իւրոց, որք ի մարտի ԻՋ, յապրիլի Գ, և ԺԳ էին զրեցեալք: Առ որ հասեալ էր ի մարտի Ե զրեցեալ թուղթն մեր ընդ նուիրակին: Եւ մեր Ստեփան տըղայի Գորոյենց Խաչատուրին տալիք զրաֆն որպէս զրեցաւ յայնժամ տուեալ էր նմա, և զՍտեփանի թամասուկն առեալ և յղեալ ասա, տալ նմա, զոր և ետուք, զի զգրաֆն առեալ էաք աստ ի նմանէ որպէս և ի մարտի Ե ասացաւ: (17) Եւ խնդրեալ էր զրել զայն յիւր զաւթարոջն, զոր և զրեաց, միամտութիւն զրեաց ինքէն: Եւ որպէս ի մահտեսի Աղամշանի թղթոջն ասացաւ, վասն նորին արարեալ փօլիցային (ա) իրիջայ գրէր՝ չնեղանալ: Ուստի՝ զրեաց և սմա, թէ հոգ չէ, երբ և զամենայն առեալ լրացուցես, (դ) ծանո մեզ՝ զի առ մահտեսի Աղամշանն զմիամտութիւն զրեացուք: Եւ վասն Վանայ փօլիցային գրէր թէ տիրացու Ստեփանն ի Վանայ զմասն ինչ փօլիցայ էր արարեալ ի վերայ մահտեսի Փիլիպպոսին (հ) և զրեալէր ինձ զֆնացեալն առնուլ և հասուցանել իւր մարգոցն: Իսկ ես մինչ ի նմին Փիլիպպոսէն խնդրեցի, ասաց թէ՝ Ախիջանն ինձ գրեալ է թէ՝ Սային աստ պահեալ եմ, որ զգրաֆն առնում ե տամ Ստեփանին, ե ապա յղեմ առ քեզ, արդ՝ մինչ իմ Սային ի Վան է, ես աստ գրամ չեմ տալ, զի անգ կուտան, որպէս որ ինձ գրեալ է Ախիջանն: Իսկ եթէ չտան, և Սայիս դատարկ գայ, յայնժամ ես աստ կուտամ: Ուստի ե սրբազան վեհն զրեաց թէ՝ առ այդ շատ զարմացաք, զի թէ յիրաւի այն մտօքն պահեն անդ զայն Սային, որ զգրամ առնուն, ապա՝ այդ ինչ է, որ քեզ գրեալ է Ստեփանն, թէ ֆնացեալ փողն ի մահտեսի Փիլիպպոսէն առ: (րժ) պարզ բան չիմացաք այտի: Եւ ծանոյց զգրելն առ մահտեսի Փիլիպպոսն հարկիւ՝ ի տալ զայն զրաֆն, որպէս ի վերն ասացաւ: Եւ պատուիրեաց՝ զի զտալն և զչտալն այն զրամին, և զկատարեալ որպէսն այս բանիս, զրեալ ծանուցէ ինքեան: Եւ վասն ի Պօլսոյ եկեալ ամանաթոյն որ զրեաց մահտեսի Փիլիպպոսին և Ստեփաննոս վարդապետին յղել՝ սմա ևս ծանոյց, զի ինքն ևս ասացէ

նոցա յղել: Եւ թէ իւրեան տացեն ի յղել՝ ի Բայազիտ յղեսցէ առ տէր Վահանն՝ հասուցանել աստ: Եւ ի մարտի ԻՋ և յապրիլի Բ զրեալ առ ինքն զթուղթս ծանոյց, Եւ ընդ նուիրակ ներսէս վարդապետին որ ընծայ յղեաց ի Կարին վասն Փայատ օղուն, ի մարտի Ե, էր ի նմա ճոթ իմն Հնդկաց, կերպասեայ՝ և կապտազունով՝ երկնագոյն, զոր կամեցեալ էր լապատայ կարեցուցանել վասն իւր, պատուեալ էր: Ուստի մինչ զքաղաքն որոնեալ՝ չէին գտեալ այնմ համեմատ, կոչեալ էր զԵփրիկեան մահտեսի Գրիգորն և ասացեալ՝ զրել սրբազան վեհին, զի կամ նորին նմանն, և կամ թէ չգաանիցի, սրիշ ճոթ յայնմ տեսակէ սաղ տօնուղ՝ յղեսցէ վասն լապատացուի: Եւ մահտեսի Գրիգորն զրեցուցեալ էր սմա առ սրբազան վեհն: Եւ զի զրտանեցաւ յայն ճոթէն, վասնորոյ՝ Բ հալապի և կէս՝ քան զխնդրեալն աւելորդ, զի մի պակասեցի ևս, (զի նա Ա հալապի և կէս է խնդրեալ): Քան զայս յառաջ նախ քան զհասանելն այս թղթոյս՝ (որոց գրելն երկարէր), ի յապրիլի ԻՋ ընդ Թիֆլիզցի Եսայուն յղեցաք ի Բայազիտ առ տէր Վահանն, շուտով հասուցանել առ սա ի Կարին: Ուստի այժմ ծանոյց նմա զյղելն: Եւ ի յետին թղթոջն որ յապրիլի ԺԳ, զրեալ էր թէ՝ զրամ հասուցի ի Բայազիտ առ տէր Վահանն, (ա) և մասն ինչ փօլիցայ արարի հասուցանել յայգր՝ զի ունէի առ նա: (ճ) և մասն ինչ վաթսունանոց ամանաթ յղիցի առ նա՝ (զ) յայգր հասուցանել ընդ նմա ի միասին, (ա) որոց զհասանելն զրեցես ինձ ի միամտութիւն: Իսկ տէր Վահանն գրէր թէ՝ ի պատրաստի է և այս աւուրքս յղելոց եմ, դուք նմա միամտութիւն զրեցէք: Վասնորոյ զրեաց սմա սրբազան վեհն թէ՝ զայն նոր յղեալ զրամդ մեզ հասոյց տէր Վահանն, (ա) լեր միամիտ: Եւ վասն Փիլիպպոս վարդապետին յանձնարարութիւն նման միւսոցն:

Փուսուլայ ևս զրեաց առ սա, զի վասն այն ամանաթիցն՝ զոր Մինաս վարդապետն յղեալ էր անդ առ Ստեփաննոս վարդապետն և առ մահտեսի Փիլիպպոսն, սա իբրու խաթրաֆնացի պէս՝ զրէր թէ՝ նուիրակներդ ի հարկէ էհտիբար չունին ինձ, որ զայնպիսի իրան առ իս ոչ յգեն, զի

շուտով յայդր հասուցանեմ, Գրեաց թէ՛ այդպէս մի կարծեմ, այլ այս է պատճառն զի Պօլիս թուղթ գնալն՝ և անտի թուղթ գալն Մուրտիկեանց ձեռքն լինի զի մենզիններն զնոսա ճանաչեն: Ուստի՝ ամանաթ ես թէ տան նոցա մարդկանց թաթարի՝ կամ այլ եկողի՝ բերեն յայդր՝ և տան նոցա, բանն այսպէս է, դու յորիշ կարծիս մի անկանիւր: Եւ վասն այսորիկ ասէ գրեցի քեզ՝ թէ ի Պօլիս հաւատարիմ մարդ ունիս, գրեմք նուիրակին որ փող տայ նմա: Եւ վասն այսր զոր ինչ գրեաց Մինաս վարդապետին՝ ի վերըն ի փուսուլայոջ նորին, սմա ես ծանոյց: Թէ ահա գրեցաք, զի զոր ինչ ամանաթ կարաւանով յղելոյ լինի, առ քեզ յղեսցէ, զի դու մեզ հասուցես, և ինչ մարդոյ որ դու գրեսցես փող տալ տացէ, և մեզ ծանուցէ զի և դու առեալ մեզ հասուցես և ի մէջ զղապղ առեալ՝ յղեսցես առնա ի միամտութիւն: Պարտիս ուրեմն, ասէ, քո դիացած մարդոց ձեռք փօլիցայ առնել ի վերայ նորա, և դու յայդր առնուլ՝ և մեզ հասուցանել: Իսկ և՛ վասն Ստեփանի փօլիցային որ ի վերն յիշեցաւ, սա գրէր թէ՛ Ստեփանին մեղք եղև, զի յայս չափ ժամանակա դրամն ոչ հաս նմա: Գրեաց թէ՛ դու այնպէս գիտես թէ Ստեփանին փող չէ հասեալ ի մէջ, վասն այն այդպէս գրես, այլ անցեալ տարւոյ փօլիցայն զոր չէին տուեալ նմա ի Պօլիս, այժմ գրեալ եմք որ տան, և թուղթն ի մարտի Ա առ ինքն յղեցաք, որ յղեաց ի Պօլիս ձեռս իւր մարդկանց՝ որ ի Մինաս վարդապետէն առնուն, (էծհա) որք առանց կարծեաց առած կլինին: Ուստի՝ այժմ Ստեփանն պիտի մեզ դրամ տայ, և ոչ մեք իւրեան: Ա՛րդ՝ յառաջ զոր ինչ առեալ ես դու՝ ահա ի մեր կողմն է, (գ) անացեալն ևս պիտի Ստեփանն տայ (եծհա) որ մեր ի Պօլիս իւրեան հասուցեալ գրամն մեզ հասցի լրապէս: (եծհա) Ուստի Ստեփանի մարգն մինչ յայդր ի քէն դրամ խընգրէ, զայս լաւապէս հասկացո՛ նմա, զի իմացի թէ՛ իւրեանք են մեզ դրամ տալոյ, և ոչ մեք իւրեանց: Բայց դու ջանա ասէ զայն գրամն առնուլ ի մահտեսի Փիլիպպոսէն, զոր այսու անուամբ խնդրեմք ի նմանէ: (գ) զի նա ոչ գիտէ՝ թէ մեք ի Պօլիս դրամ եմք տուեալ Ստեփանին: Ուստի դու առ ասէ զայն՝ (գ) և մեզ հասո՛: Զի մեր

միտքն այն է, որ այդ դրամդ ի մահտեսի Փիլիպպոսէն դուրս գայ՝ և մեզ հասանի, լսւ իմացիր՝ և այսպէս հոգա՛:

Կոնդակ ժողովարարութեան իւղի եւ պանքի ի Բայազիս:

Կոնդակ ևս վասն ժողովարարութեան իւղի և պանքի դրեալ սրբազան վեհին ի վերայ Բայազիտու և Գիւգինու, զնտխիջկանցի Մկրտիչ վարդապետն ժողովարար կարգեալ յղեաց, անդ՝

Ն

Ի Կարին ի Գաղասիայ եւ ի Կարոթուղթ ընդ Գէորգին:

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ Գաղտիոյ նուիրակ Պօլսեցի Յովհաննէս վարդապետն (որ առաքեցաւ անդ ի դեկտեմբերի ԺԳ): Որ հասեալ ի վիճակն իւր, և ձեռնարկեալ ի գործն՝ նախապէս ի քաղաքն իսկ, դրեալ էր զորպէսն իւր և գործոյն առ Մըկրաիչ վարդապետն, սպասաւորն սրբազան վեհին: Եւ խնդրեալ էր թէ՛ թող սրբազան վեհն ինձ հարկիւ գրեսցէ թէ՛ յայդ վիճակէդ գլխաւոր յեշատակի ոչ գոյ ի սուրբ Աթոռոջ, պարտիս գլխաւոր իմն յիշատակի շինել տալ (քանզի կամէր զարծաթեայ ջահ մի շինեցուցանել): Վասնորոյ և սրբազան վեհն ըստ խնդրոյ նորին գրեաց զայս հարկ: Նաև զայս՝ զի զվեղարացու և զշալեզէնս ևս հոգացեալ բերցէ: Զի մինչև ցմեր ժամանակս ասէ՛ վեղարացուք և զզենիք մեր միաբանիցն յայդ վիճակէդ լինէին, այժմ յանհաբաղատութենէ խորդ նուիրակաց, զոչ ինչ յայսպիսեաց տեսանեմք այտի, որպէս և ոչ զյիշատակիս նշանաւորս: Եւ հարկէ երկուցունց ևս հող տանել և հողալ: Եւ օրհնութիւն, և յորդորութիւն ի գործն: Եւ Առաջնորդին և Ժողովրդոցն ողջոյն, որոց ասէ անձեռնհաս եղաք զյատուկ թուղթս գրել, յետոյ գրելոց եմք:

Փուսուլայ ևս առ սա, զի ժողովեալ արդիւնսն՝ կամ նոր մոր և կշիռն լաւ դանձիւրու ոսկի շինեալ յղեսցէ ընդ հաւատար-

մաց, և կամ հասուցանել ի Թօխաթ առ մահ-տեսի Աղամջանն, կամ ի Կարին առ մեր վէճիլ Հայրապետն, զի նոքա մեզ հասուցեն, իսկ՝ բացի նոցանէ, այլ ումեք մի տացէ զգրամ:

Թուղթ մի ես սրբազան վեհի սպասաւոր Մկրտիչ վարդապետն գրեաց առ սա, ի պատասխանի թղթոյն: Նախ վասն վերոյ ասացեալ արդեանց բանին, թէ այսպիսի ե այսպիսի ոսկի շինեալ՝ ընդ հաւատարմաց յղեա: Երկրորդ՝ զորպիսութիւնս էր գրեալ ի մեծէն Պօլսոյ՝ իբր հաւաստօրէն: Որպէս ասացաք յամսոյս ԻԱ, հաշտութիւն էր եղեալ ի մէջ Օսմացւոց ե Ռուսաց միջնորդութեամբ Լամսայի և Ֆոհանկսիզի թագաւորացն: Ուստի յետ հաշտութեան՝ էլ չիք նոցին խնդրեալ էին յԱրքայէն Օսմանցւոց ի ձեռն վազիրին վասն աքսորեալ կարգաւորացն Ազթարմայից ի հանել գուրակէն: Իսկ թագաւորն պատասխանեալ էր վազիրին իւրոյ թէ մեք Զաքարիա պատրիարքին հրամայեալեմք ե ֆարման տուեալ՝ թաւթիչ ե թամբեհ առնել Ախթարմայից: այժմ թէ զաքսորեալսն հանցուք ի նաւէն, ֆարմանն այն անգործ ե ունայն լինի, ապա ան է բարոճք, զի այլ ինքն հանցէ: Որ և այսպէս էին ասեալ նմա, ե նա հանեալ զերիսն ի նոցանէ: (Որպէս ե յայլուստ լսեաք), ե յայսմանէ ժողովուրդքն շփոթեալ՝ արհամարհանօք կային առ նա, քանզի և քննութիւնն որ սակս Ախթարմայից, թուլացուցեալ էր վասն էլ չոց երկիւղին, կամաւ ե հրամանաւ արքունի ժամանակ ինչ, ե չէր որպէս յառաջն որ ասացաւ ի յամսոյս է, և ի վերոյսն: Վասնորոյ՝ գրել ետ առ սրբազան վեհն, զի զստոյգն ե զլիալիւնն այսր որպիսութեան՝ գրեացէ: Որ ե զայս ես գրէր թէ՝ Ախթարմայէն այսու շատ համարձակեցան քան զյառաջն: Եղեցաք զայսոսիկ առ Հայրապետն ի Կարին հասուցանել առ նա ի Գազատիա:

Թուղթ ես առ Կարնոյ Առաջնորդ Ստեփաննոս վարդապետն գրեաց, հարկ, դրել գհարկաւոր ուրպիսութեանց, և զմեծէն Պօլսոյ՝ զինչ և լուիցէ: Քանզի ասէ զայլ և այլ ձայնս լսեմք ի մեծէն Պօլսոյ, և ի վաղուց է՝ զի մեզ գիր ոչ հասանի անտի, չգիտեմք թէ՝ չգրեն անտի, թէ գրեն և ոչ հասանին առ մեզ: Եւ հարկ՝ գրել զայսց որպէսն: Եւ

զոր ինչ յամսոյս է ընդ Փիլիպպոս վարդապետին գրեաց, յղել զամանաթսն ի Պօլսոյ եկեալ, այժմ ես գրեաց և հարկեաց յղել: Եւ զՓիլիպպոս վարդապետն երբ ուղևորելն գրել:

Թուղթ ես ի Կարին առ սրբոյ Աթոռոյս վէճիլ պարոն Հայրապետն, ի պատասխանի ի յապրիլի Գ գրեալ թղթոյն: Եւ զվերոյգրեալ թուղթսն յղեաց առ սա՝ հասուցանել ի տեարսն: Առ որ հասեալ էին երկոքին թուղթքն սրբազան վեհին, որք մարտի ԻԶ ե յապրիլի Բ գրեցան: Եւ վասն Վանայ փօլիցային կրկին ես գրէր, որպէս ե յառաջ՝ թէ գնացի առ Մուրտիկեանսն, ե զգրաւն խնդրեցի Ստեփանի գրովն զոր գրեալ էր առ իս ի յԱպրիլի Գ ի Վանայ, յորում գրեցեալ էր թէ՝ Ստեփանի բանն հոգացաք և զփողն ի տաճկէն առեալ ետուք նմա ե զՍային յետ քանի աւուրց յղելոց եմք յայդր: Ա՛րդ՝ թէ Սային գայ ասն, և տուեալ լինին անգ՝ բարի է, իսկ թէ չիցեն տուեալ, յայնժամ մեք աստ կուտամք: Ուստի գրեաց թէ որպէս յամսոյս է ընդ Փիլիպպոս վարդապետին գրեցաք, այնպէս արա, հետեւեալ ան զայդ գրամք՝ թէ ի Վան չտացեն, ե մեզ ծանո: Եւ ի յօգոստոսի Ա որ ի Մարդամ զթուղթ գրեցաք առ Գեանջեցի Մնացականն՝ վասն իւր կնոջն, զայն Եսայի վարդապետն յղեալ էր առ նա: Ե նա այժմ Գձ ղուռչ գրամ էր յղեալ վասն կնոջն՝ առ Եսայի վարդապետն: Եւ Եսայի վարդապետն փօլիցայիւ հասուցեալ էր զայն ի Կարին առ Հայրապետն, և գրատար փայեկին ՀՅ ղուռչ վարձ տուեալ յարդեանց Սթոռոյս, զայն ևս էր առեալ ի նմանէ, և ընդ այս գրամիս յղեալ, որ եղեալ էր ԴձՀՅ ղուռչ: Ուստի Հայրապետն ևս գրեալ էր սրբազան վեհին: Բայց զի պարա էր ի Գեանջայ հասանել այս գրամոյս՝ առ Մնացականի կինն, և անտի դապգալ առ մեզ՝ զի և մեք ապա յղեաք առ Եսայի վարդապետն, իսկ դեռ նոր կամեաք յղել զայս գրամս ի Գեանջայ, զի այժմ եկն գիրն ի Զմիւռնիոյ և ի Կարնոյ, վասնորոյ գրեաց նմա թէ՝ Եսայի վարդապետի գրոյ պատասխանին և այդ ղրամոյդ ազազաւ դապգ՝ յետոյ եմք յղելոց: զի զապգն ի Գեանջայու է գալոց: Եւ Կարնոյ Առաջնորդ Ստեփաննոս վարդապետն լրացուցեալ էր այժմ:

զտալիսն (ծ) և այս ան Էր՝ զոր քան զայս յառաջ փօլիցայ Էր արարեալ Հայրապետն ի Բայազիտ, (ծ) և այլ ևս զրամ վաթսու- նանոց՝ ամանաթ յղեալ, (զ) որք ի միասին մեղ հասանին. և մեք միամտութիւն զրե- ցաք առ ինքն ընդ Փիլիպպոս վարդապետին յամսոյս է, Եւ զի այժմ ևս կրկին դրեալ էր զնոյն, վասնորոյ՝ այժմ ևս կրկին միամտու- թիւն վասն նոյնին գրեցաւ առ նա, իսկ վա- սրն որպիսութեանց, և Պօլսոյ համբուոյն, և զիր չգալոյն անտի՝ զոր ինչ առ Ստեփաննոս վարդապետն, զնոյնս և առ սա գրեաց, Եւ հարկեաց իմանալ զստոյգ որպիսութիւնս՝ և զրեւ ինքեան:

Փուսուլայ ևս գրեաց առ սա, զի Թո- խաթու նոր նուիրակ Յակոր վարդապետն՝ ասացեալ էր սմա առանձնօրէն ի գնալն անտի թէ՝ Մուրտիկեանքն քանիցս անգամ ասա- ցին ինձ ստիպմամբ թէ՝ զԱրապկերու՝ զՄա- տէնու և զԱկնայ արդիւնսն մեղ հասն, տա- լով անգ մեր Համբարձումին, ես ևս պա- տասխանեցի թէ՝ զոր ինչ սրբազան վեհն հրամայեցէ, այնպէս եմ առնելոց, Արդ զու գրեաւ սրբազան վեհին, տես զինչ գրէ քեզ, և զու առանձնօրէն ինձ ծանու Եւ սրբազան վեհն գրեաց զրեւ նմա, գի առ ինքն միայն հասուցէ զարդիւնսն այս կողմանցս Թօխա- թու, այսինքն՝ Ակնայ՝ Մատենու՝ Արապկե- րու՝ և շրջակայիցն, իսկ ռաց յինքենէ, այլոյ ումեք մի տացէ, ոչ Մուրտիկեանց՝ և ոչ այլոց:

Թուղթ մի ևս Մկրտիչ վարդապետն գրեաց առ Յակոր վարդապետն՝ ի պատաս- խանի թղթոյն, զոր գրեալ էր առ սա, Նախ մեղադրօրէն բան, զի դեռ մէկ զիր միայն գրեաց՝ որքան գնաց աստի, և առ սրբա- զան վեհն չէր գրեալ գիր, Եւ հարկ՝ միշտ գրել, առ սրբազան վեհն ևս գրել: Եւ վա- սրն յիշեալ որպիսութեանցն Պօլսոյ սմա ևս նոյնպէս հարկ, թէ զայլ և այլ ձայնս լսեմք սնտի, և զիր չառնումք. զստոյգ որպիսու- թիւնս իմացեալ մեղ գրեաւ և յատկապէս սրբազան վեհին: Եւ թէ զու բան էիր ասա- ցեալ Հայրապետին, գրել սրբազան վեհին, Կոր և նա գրեալ էր, և սրբազան վեհն զպա- տասխանին գրեաց, և բանս գրեաց նմա գը- րել քեզ: Ո՛ւստի՝ մինչ գրեսցէ առ քեզ զհրա- ման սրբազան վեհին, զու ևս այնպէս արա:

Դանգի՝ այժմ Գէորգն յամենայնի միամը- տեալ՝ երթայր ի Կարս, որ յառաջն կասկա- ծէր, որպէս ի մարտի ԺԲ և յապրիլի ԺԴ ասացաւ: Վասնզի՝ տեղոյ Իրրահիմ փա- շայն՝ (որ յիշեցաւ յապրիլի ԻԱ), յորմէ իսկ փտուցեալ էր Գէորգն, այժմ մանդուլ ե- ղեալ ելեալ էր ի քաղաքէն: Վասնորոյ միա- մտեալ յամենայնի՝ գնաց ի Կարս: Զի ե լը- սէաք թէ՝ փոքր որդւոյն Իրրահիմ Աֆան- տուն՝ Նոման աղային աղագաւ թուղթ է գալոց ի մեծէն Պօլսոյ ի լինել փաշայ ի Կարս: Վասնորոյ՝ և սրբազան վեհն թուղթ գրեաց առ նոսա, այսինքն առ Մուստա- ֆայ և Նոման աղայն, յորդին Իրրահիմ Աֆանտուն, սէր, և վասն Գէորգին յանձնա- րարութիւն, և վասն իւրեանց մնալոյ յիշխա- նութեան տեղոյն՝ շնորհակալութիւն. քան- զի՝ Իրրահիմ փաշայն միւսալլիմ էր կար- ղեալ անդ գնօմանն, որք և սպասէին թրդ- թոց գալոյն: Որոց և ընծայ յղեաց, բրինձ, քացախ և զիւլապ:

ՍԻՄԷՈՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍ Ի ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ՆԱ

Առ Իսրայէլ կաթողիկոսն ի Գեանջա, վասն Մնացականի կնոջն:

Ի յօգոստոսի Ա որ թուղթ գրեցաւ առ Գեանջեցի Մնացականն ի յԱմատէրղամ, և ի վերայ Զմիւռնոյ ի ձեռն Նսայի վարդապե- տին առ նա յղեցաւ՝ հասեալ էր առ նա: Ուս- տի՝ նա այժմ զթուղթս գրեալ առ իւր կինն՝ և ծանօթսն, Գժ զողու ևս խառճի էր յղեալ կնոջն: Զոր Նսայի վարդապետն առեալ փո- լիցայիւ հասուցեալ էր ի Կարին առ մեր վէթիլ Հայրապետն. և ըստ աղերսանաց Մնա- ցականին գրէր առ սրբազան վեհն, հասու- ցանել առ կինն և զմիամտական զապգ բե- րել ի կնոջն, և յղել առ ինքն: Իսկ ինքն Մնացականն այժմ գիր չէր գրեալ սրբազան վեհին, այլ խոստացեալ էր Նսայի վարդա- պետին յետոյ գրել: Եւ սրբազան վեհին կա- մեցեալ էր հաւատարմաւ հասուցանել առ կինն՝ զի մի այլք կերիցեն, կոչեաց աստ

յնքանու գոհորոնցի Աղաբաբն, (զոր յանցեալ ամին ի Գեանջայու բերել եա ասա խանն, հանդերձ ամմրն և եղբայրն իւր մահաեսի Յակոբն անդէր)։ Եւ պատուիրեաց նրմա, զի դրեսցէ եղբօրն իմանալ նախ. եթէ դեռ ես կենդանի իցէ կինն, է թուման դրամ աալ նմա, և ասել ես, թէ այսքան խարճի յղեալ վասն քո այր քո, Գո՛ղուշ, այս տուեալս յայնմանէ է, ե մնացեալսն է ի ձեռս սրբազան վեհին, զոր ոչ կամի միանգամայն աստ յղել՝ զի մի այլք իմացեալ յափշտակեցեն. ալ երբ ե պիտոյասցի քեզ դու աստ յինէն խնդրեա ե ան, ե ես բերել տաց անտի։ Այլ այժմ վասն Գո՛ղուշին մէկ հաստատուն զապղ հոգացեալ տհար ինձ, զի յղեցից առ սրբազան վեհն, ե նա յղեսցէ առն քում ի միամտութիւն նմա։ Եւ Մնացականի յղեալ թուղթն ես ետ նմա, յղել առ եղբայրն՝ տալ այն կնոջն։ Բայց զի կամէր ծածուկ լինել՝ զի մի իմացին ալք, և զայն գրամն յափշտակեն, իսկ այն պահարանի երեսն ի ձեռն Գեանջայու աւագ քահանային էր դրեալ, ուստի՝ ասաց նամակ գրել եղբօրն, զի թէ կենդանի է կինն ինքն բացեալ բեթեռնուցու առ նմա, և զպատասխանին առեալ աստ յղեսցէ, իսկ թէ մեռեալ է, գնոյն պահարանն ամբողջ յետս յղեսցէ աստ, ե մի ումեք յայտնեսցէ ինչ։ Եւ վասն այսր զթուղթ գրեաց առ Իսրայէլ կաթողիկոսն, նախ յիշեցուցանելով զպատասխանիս իւր թղթոյն գրելն առ ինքն ի յապրիլի Ը։ Իսկ ե՛ թասալուի Յարութիւնին զիւր էր գրեալ նա, յորում զքանի մի թօհմաթս գրելով, թէ ես սրբազան վեհին ուխտեցի կալ մինչև ցմահ հնազանդ, և ինքն ուխտեաց ինձ՝ առնել վասն իմ զհոգս և շահել զիս կերպիւ իւրք, այժմ չեբեի այն նշան, իսկ ես յուխտին իմում հաստատուն կամ։ (Այլ սրբազան վեհն յանցեալ ամին ի յունիսի ԺԳ զկոնդակ յղեաց վասն սորա տիրել Նուխոյ ե Շաքոյ. այլ չէհաս նմա, որպէս յօգոստոսի Ա ասացաւ)։ Վասնորոյ գրեաց սրբազան վեհն թէ՛ զայգ. Թօհմաթսդ թող ի բաց, զի մեք քեզ ոչ եմք չարակամ։ Զի որպէս դու գրես թէ՛ ի վերայ իմ ուխտին կամ, մեք ես ի նոյն մեր խոստման կամք։ Այլ տեսանես զերկիրդ քո ահա, զի օր մի գոնեայ՝ չգադարի ի խռովութենէ, և տիրողքն զմիմեանս

կլանել ջանան։ Ուրեմն՝ դու զայլ և այլ կարծիսդ թողեալ ի բաց, միայն զայս խնդրեա ի Տեառնէ, զի խաղաղութիւն լիցի երկրացդ, և տեսցուք թէ ում մնան վերջապէս՝ իշխանութիւնք իւրաքանչիւր տեղեաց, կամ թէ որք այժմ կան, մնան ի կայի՝ թէ ոչ, յայնժամ, զոր ինչ և կամիցի Տէր, անպէս է լինելոց։ Եւ թէ Աղաբաբն մերովս հրամանաւ գիր դրեաց իւր եղբօրն, յորժամ նա ծանուցէ քեզ, զոր ինչ գրեցուցեալ եմք առ նա, դու ես հոգ տարցիս առանձնօրէն, և լաւ հոգացես, այն կերպիւն, զոր գրեալ է Աղաբաբն։ Զի բան իմն է ասէ հարկաւոր մերովս ձեռօք, ում լաւապէս հոգ տարցիս։ Եւ հոգալին այս էր, զի թէ կինն կենդանի լիցի, և զդրամն առեալ զղապղն տացէ, զայն զապղն սոյն Իսրայէլ կաթողիկոս ևս կնքեսցէ, զի հաւատալի լիցի Մնացականին։ Իսկ թէ մեռեալ իցէ կինն, նմա ես չյայտնեսցէ զայս բանս մահտեսի Յակոբն, այսինքն Իսրայէլ կաթողիկոսին, այլ զայս գիրս ևս յետ յղեսցէ առ մեզ։ Ետուք Աղաբաբին ի...

Եկաւ հասաւ ընդ Թաթարազաւջուղցի ուխտաւորաց։

Երկու ուխտաւորք եկին՝ ի Թաթարազաւջուղցու՝ որ է ի յՈւռումէլին. մինն էր Գոշեցի անունն մահտեսի Պաշատուր. իսկ միւսն էր ի Նախիջևանու տանէն՝ անունն Ստեփան։ Որք և ի բարեպաշտից ոմանց անձանց բերեալ էին զտուրս, առ որս և գրեցաք թուղթք օրհնութեան և շնորհակալութեան, որք ցուցանին ահա։

ԺԲ թուղթք գրեցան, ան Սարգսի որդի Յարութիւնն, (ե) առ Պէքմէղ օզլի Գրիգորն, (գ) առ տէր Յակոբի դուստր Նդիսաբեթն, որ Աարծաթեայ չիւթիշի ձեռաց խաչ էր յղեալ։ Առ Թադուհին, որ մէկ ծաղկեայ լաւ փէշկիր էր յղեալ։ Առ Աննա խաթունն։ (գ) Առ մանուշակն, (կ փր) առ Վարիկ խաթունն։ (գ) Առ Աբրահամն։ (ա) Առ Մարգրիտն (ա) առ Աթանան, որ էր այր, (բ) առ մահտեսի Ստեփանն, (ա) և առ Ստեփանի կինն, (ի փր.) այսք ամենեքեանքն ձեռամբ մահտեսի Պաշատուրին վերոյ յիշեցելոյ։

Թուղթք ևս գրեցան ձեռամբ պարոն Ստեփանին վերոյ յիշելոյ, ի Թաթարազարջուզ դարձեալ, առ Պօղոսի որդի Յարութիւնն: (Ի) Առ մահտեսի Յովհաննէսն, որ զաջահամբոյր՝ և դմոմի սաակ էր յղեալ: (զ փր՝) Առ մահտեսի Հայրապետի կին Մարգարիտն: (բ) Առ Ազարիայի կին Հոիփսիմէն: (ա) առ Փաշամ խաթունն: (բ) Առ Աթանայի կին Գիւլու խաթունն: Որ Ա ծաղկեայ փէշկիր էր յղեալ, Առ Աւետիքի կին Բրաբիտն, որ մէկ ծաղկեայ փէշկիր և Կ փարայ էր յղեալ: (Այլ Կ փարայն սխալմամբ չգրեցաւ ի Թրդթին): Եւ առ տիրացու Յովհաննէսն և տիրացու Յարութիւնն: (զ) Թուղթ մի ևս ի վերայ չորեցունց անձանց, որք ազգականք էին սոյն Ստեփանիս. այսինքն առ Բ մահտեսի Նազարի որդի Մանուկն, (զ) Ա Մուրադի որդի մահտեսի Պետրոսն: (դ) Մահտեսի Նազարի դուստր Գիւլաֆն: (ա) Եւ իւր քոյր Սողոմէն: (զ) Այսք ամենեքեանքն ի Թաթարազարջուզ, եւ ի Հիւլիւպա Թուղթք գրեցան ձեռամբ նոյն Ստեփանին, առ մահտեսի Թասալին, որ քառասնից (զ) և մոմագին էր յղեալ, (ա) առ Մկրտչի դուստր Եղիսարէթըն, (բ) և առ Պօղոսի որդի Ղազարն: (խ փր՝) Թուղթ մի ևս ի վերայ չորից անձանց, այսինքն՝ առ Ղազարի որդիսն՝ Յօհանն՝ (զ) և Առաքելն: (զ) Ղազարի կին Ոսկին, (ծ փր՝) և Յօհանի կին Նարին խաթունն: (կս) Եւ ի Ղարանայ ձեռ. նոյն Ստեփանին Թուղթ առ Սառաֆ Աղէքսանդրն:

Ի Յերգնկան եկաւ հասաւ:

Օրհնութեան Թուղթ ևս ի յերգնկան գրեցաւ առ Յարութիւն ոմն, յառաջեան զայս (ի փր՝) ձեռ. տիրացու Կարապետին: Օրհնութեան Թուղթ ևս ի կողմունսն Ջմիւռնոյ առ Արտի անուամբ կին ոմն, որ ձեռամբ որդւոյն իւրոյ Աղաջանին (որ ընդ Մասեհեան ծայրուն եկեալ էր աստ) աջահամբոյր էր յղեալ: (զ)

ՆՐ

Ի խօյ եւ ի Բայազիտ, վասն Արէլեմց դաւոյն:

Ի յապրիլի ժէ որ Թուղթ գրեաց սբբազան վեհն առ Թարվիզեցի տէր Սիմոնի որդի Նաւասարդն գալ աստ, նա չէր եկեալ պաճառելով դպէսպէս պատճառս, և գրելով թէ՝ հրամայեան դոցա, այսինքն Արէլեմց Թումանի փոքրիկ Գրիգորին և իւր հօրաքոյր կոյս Հոիփսիմէին, զի զիմ տուեալ ընկերադիրն առեալ բերցեն աստ, և ես զիմ հիսսապս տամ իւրեանց, և դու գրեան աստ վաճառականաց զի զիմ հաշիւս տեսցեն, և ինչ որ իրաւամբ անկանիցի ի վերայ իմ, ես տաց: Իսկ նոյն Գրիգորն և Հոիփսիմէն չյօժարեցան գնալ անգ, զի բազմիցս գնացեալ՝ ոչ ինչ էին օգտեցեալ ի նմանէ վասն ժանտ բարուցն: Այլ խնդրէին ի սրբազան վեհէն թէ՛ մեք զայս բանս հրամանոցդ եմք արարեալ ապաստան, որպէս և կամիս, հոգան, խնայելով մեզ ի փառս Աստուծոյ, և զոմն ի կողմանէ քումմէ վէքիլ արարեալ ի խօյ յղեա, զի հրամանաւ քով գնացեալ անգ՝ զայսոսիկ հոգասցէ: Եւ մինչ սրբազան վեհն յօժարեցաւ այսպէս առնել՝ նոքա ցուցին զոմն իւրեանց փեսայ՝ Գեորգիւնի մահտեսի Յովհաննէս անուամբ, որ ի Բայազիտ էր, բերել տալ անտի և գնան առնել վէքիլ՝ և յղել ի խօյ՝ առ հոգալ զայս: Չոր և բերել ետ անտի սրբազան վեհն, և զԹուղթ գրեալ ի վերայ խօյեցու գլխաւոր անձանցն և վաճառականացն, այսինքն՝ Առաջնորդ Ծայրի վարդապետին՝ (որ անդ էր) Առաջնորդի վէքիլ Գէորգ վարդապետին, Մէհրապի հայր Ենօքին Թիֆլիզեցւոյ, Վանցի Ղազարին և Ախիշանին, Արապկերցի Մկրտչին, (որում քէշիշ ևս ասէին): Թարվիզեցի Գալուստին, նոյն տեղացի Մայիլին և Գանուխլուն, Ղափանցի Մանկուն և մահտեսի Յովհաննէսին, Թիֆլիզեցի Յարութիւնին և Ազուլեցի Թումանին, վէքիլ արար գնոյն Գեորգիւնի մահտեսի Յովհաննէս վերոյիշեալ, թէ ի կողմանէ իւր՝ և թէ ի կողմանէ նոյն յիշեալ Թումանի քեռն և որդւոյն և գրեաց զորպէսն այս բանիս, որ նոյն յիշեալ Ղափանցի Արէլեմց

Գրիգորի որդի Թումանն ժե տարով յառաջ ԲՃԺ փող էր առեալ նոյն Նաւասարդին սարմայա՞, և գիր էր առեալ ի նմանէ ընկերութեան, և բաց յայնմանէ՝ ամանաթ ապրանք ես էր տուեալ նմա, զի ծախեալ զդինն իւրեան հասուցէ։ Որոյ գաւթարն գոյր, որոց գնոյ ջամն՞ էր Մէ թուման, էի և ժե փարայ։ Եւ այսր աղագաւ գալն աստ Թումանի որդւոյն և քեռն, և բողոքելն առ ինքն և իւր գրելն Նաւասարդին ի գալ, և նորա չգնալն, և գրելն թէ՝ գրեան տեղւոյս վաճառականացն, և զընկերագիրս յղեան աստ, զի զհաշիւս առցեն։ Արդ՝ ահա վէքիլ արարի ասէ ի մեր և ի նոցա կողմանց գնացին փեսայ Գեորգիսի մահտեսի Յովհաննէսն՝ և յղեցի յայգը՝ այսու մեր գրով, և դորա տուած ընկերագրոյն, և ամանաթ իւրաց դաւթարոյն՝ և այլ հարկաւոր գրեամբք իւրեանց։ Վասնորոյ և ձեզ գրեմ զի զհաշիւն դոցա արդարապէս տեսչիք, և զինչ որ անկանի ի վերայ Նաւասարդին, առեալ յանձնեսչիք մահտեսի Յովհաննէսիք, զի դմա հասանելն՝ մեզ է հասեալ, և Թումանի որդւոյն և քեռն։ Զի սոցա աղաղակն հատցի, և ձեզ ևս վարձք լիցի։

Թուղթ ևս ի Բայազիտ գրեաց առ Տէր Վահանն, Մարդար աղայն, մահտեսի Էլօն, Խօջայ Յակորն, Արապկերցի Խօջայ Սահակն, Ագուլեցի Թումանն, մահտեսի Թէլուռն, Բայրնգուրն, Վարդերն, և Վանցի Մարկոսն, յիշեցուցանելով նոցա զսոյն բանս՝ զոր ի վաղուց գիտէին։ Եւ այսր աղագաւ դայն աստ Թումանի որդւոյն և քեռն և թախանձելն գինքն, և իւր գրելն Նաւասարդին ի գալ՝ և նորա չգնալն, և զինչ գրելն, և իւր վէքիլ առնելն այժմ զԱբելինց փեսայ մահտեսի Յովհաննէսն ի կողմանէ իւր՝ և Թումանի որդւոյն և քեռն, և յղելն այժմ ի յօյ՝ առ ի հոգալ զայս բանս, և զինչ գրելն ի յօյ՝ առ գլխաւոր անձինսն տեղւոյն և վաճառականսն որպէս ի վերոյ ասացաւ։ Ապա և իւրեանց հարկ, զի զբաղմակնիք վրկայական թուղթ գրեալ՝ տացեն մահտեսի Յովհաննէսին, և զոր ինչ գիտեն՝ յԱստուածակոյս կողմանէ վկայեսցեն, որովհետեւ գիտակ են այս բանիս։ Զի մահտեսի Յովհաննէսն տարցէ ընդ ինքեան ի յօյ. զի տեղւոյ վաճառականքն զայն ևս գրեալ յԱստուածակոյս ևս այսոց պատմ. ԳԱ,

ծակոյս կողմանէ իրաւունս արասցեն, որպէս գրեալ է իւրեանց։ Զի և իւրեանց վարձք լիցի։ Եւ հարկ՝ այսպէս առնել։ Իսկ և՛ մեր Թարվիզցու գանձապետ Նուրիջանն վախճանեալ էր, որոյ աղագաւ գրեաց սրբազան վեհն զթուղթ մխիթարութեան առ նորին եղբայր Թաղէոսն և առ որգիսն նոյն Նուրիջանին, Միրզաջանն և Կարապետն։ Զորս և ի տեղի Նուրիջանին՝ սրբոյ Աթոռոյս վէքիլ և գանձապետ կարգեաց, պատուէր՝ արիաբար մուղայէթ լինել գործոցն սրբոյ Աթոռոյս, և ամենայն մեր անդ պատահեալ բանիցս հոգացող, և երթեկացն մերոց ասպնջական և ձեռնտու։ Իսկ և՛ վասն տեղւոյ վաճառականացն որ կոնդակ յղեցաք ըստ խնդրոյ Նուրիջանին՝ հաստատել ի մէջ նոցա գանձանակ, անդ տրտունջ էր եղեալ՝ ի մէջ նոցա, այնքան, զի և ինքն Նուրիջանն զգուեալ՝ գրեալ էր յառաջ քան զայս ի կենդանութեանն առ սրբազան վեհն հրաման առնել բառնալ զայն և վաճառականքն ևս աղաչանօք գրեալ էին բառնալ, գրելով ևս թէ՝ տաճիկք ծաղր առնեն, մինչ դրանէ ի գուռն զգանձանակն շրջեցուցանեմք։ Ուստի՝ գրեաց սոցա սրբազան վեհն, թէ որովհետեւ այդպէս տրտունջ և ամօթ լինի, բարձէք, և այլ մի շրջեցուցանէք, այլ զոր ինչ տալ կամին բարեպաշտ անձինք, ի յայն գանձանակն արկցեն, որ ի յեկեղեցւոյն շրջի։ Զոր թէպէտ մեք յառաջ իսկ չկամէաք հաստատել ասէ, այլ լուսահողի Նուրիջանն զրեաց թէ՝ վաճառականքն ամենայն սիրով խնդրեն հաստատել։ Այժմ մինչ այդպէս ֆեսաթին է, այլ մի շրջեցուցանէք։ Վաճառականացն ևս ասաց ողջոյն տալ՝ և այսպէս ծանուցանել։ Իսկ և՛ որպէս ի յապրիլի ԻԱ ի ժե և ի ժի ասացաւ՝ մեռեալ էր Քեաբիմ խանն։ Վասնորոյ Գանիէլ վարդապետն՝ զոր ի փետրուարի ԻԱ առաքեաց սրբազան վեհն ընծայիւք առ նա՝ առնելով և նուիրակ Զուղայու, մինչ հասեալ էր ի Թարվէզ, և Գօթեանօք ևս անդ անցեալ, լուեալ էր հաստատապէս զմահն Քեաբիմ խանին, և դարձեալ ի Թարվէզ, և անտի ևս եկն աստ ընդ Հասան Ալի բէկին, զոր ևս խանն էր յղեալ երթալ առ Քեաբիմ խանն։ Իսկ զՀնդկաց և զԲասթայու և զԲաղդադաւոր գրեանսն զոր տալաւ ընդ իւր Գանիէլ վարդապետն, թողեալ

ի Թարվէղ առ վերոյյիշեալ Նուրիշանն, զի ընդ հաւատարիմ գնացողաց յղեսցէ ի Բազմատ առ խալդարենց պարոն Մարգար աղայն: Վասնորոյ՝ այժմ էհարց ի սոցանէ սրբազան վեհն թէ՛ Նուրիշանն զայն թուղթսն յղեաց թէ ոչ: Եւ հարկ, զի թէ չիցէ յղեալ, յղեսցեն և գրեսցեն ինքեան: Բայց հարկաւոր գրեանք են ասէ, պարտիք հաւատարիմ մարդոյ տալ:

Թուղթ ես առ Զուգայու Առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետն զրեալ, յղեաց առ սոսա, յղել առ նա ի Սպահան ընդ հաւատարիմ գնացողաց, և եթէ ի նմանէ պատասխանի ինչ եկեսցէ, յղեսցեն առ ինքն: Յիշեցոյց Մկրտիչ վարդապետին թէ՛ ըստ որում ի սեպտեմբերի Բխոստացաք քեզ յղել յայդր զնոր նուիրակ, յղեցաք զԴանիէլ վարդապետն, որ Գ աւուրց ճանապարհ անցեալ ի Թարվիզու դէպ յայդր, լուեալ էր զմահն Քեարիմ խանին, և դարձեալ յետոս, զի ճանապարհքն ես խառնակեցեալ էին: Իսկ մինչև ցարդ սպասեմք ասէ լսել զբարի համբաւ ինչ ի կողմանցդ, և զձայն խաղաղութեան զի կարոսցուք յղել յայդկոյս զնուիրակ, և դեռ ոչ լուաք: Վասնորոյ՝ նուիրակն արդեւեցաւ մինչև ցարդ: Վասնորոյ՝ գրեցաք զայս քեզ ասէ՝ զի գիտացես, և մանաւանդ՝ ի հանդիպելն եկողաց, գրեսցես մեզ զձեռ և զկողմանցդ որպէսն, զի գիտացուք թէ՛ ռալիսաբար կայք, և կարէ՛ նուիրակն մեր թարց ֆեսուց առ ձեզ հասանել, զի ապա միամտեալ զնուիրակ յղեսցուք: Տէր Մինասին ևս ողջոյն գրեաց, և ծանոյց թէ՛ նմա ևս թուղթ կայր ընդ նուիրակին, յորում եղեալ էաք զհարկաւոր գրեանս՝ յղել ի Բասբա, զորս նուիրակն յետոս երեր՝ և անտ մնացին: Եւ պատուէր՝ զի ի գրելն առ ինքն զթուղթ յղեսցէ ի Թարվէղ առ վերոյյիշեալ նոր վէքիլսն և զանձապետսն մեր՝ Թադէոսն, Միրզաշանն և Կարապետն, նոքա ասէ հասուցանեն:

Թուղթ մի ևս Մկրտիչ վարդապետն գրեաց առ Թարվիզու դանձապետսն, զի ընդ Դանիէլ վարդապետին գրեաց Նուրիշանին՝ առնուլ և յղել վասն մեր՝ զնուշ՝ և ծոր, և զիրա, և զայլ նմանս: Իսկ նա զայնս հոգեցեալ՝ յղեալ էր ասա ընդ Գիլանու նուիրակ և Առաջնորդ Կարապետ վարդապետին, որ

եկն ասա, զի յառաջ քան զայս ի նոյեմբեր ամսեանն ի ԻԴ, գրեաց նմա Մկրտիչ վարդապետն հրամանաւ սրբազան վեհին ի զալ, որ և եկն: Ի զին որոց տուեալ էր և զայն ի թուման՝ որ ի Սիմօնէն հասեալ էր առ ինքն: Վասնորոյ միամտութիւն գրեաց սոցա, թէ վասն իբացն եկելոց, և թէ վասն Բ թումանին հրամանաւ սրբազան վեհին: Զայս ես եղաք ի նոյնն պահաբանն, և տուաք վերոյյիշեալ Աբեղենց փեսայ Գեանշեցի մահտեսի Յովհաննէսին, յղել ի խօյու առ նոսա ի Թարվէղ մայիս Ի:

ՆԳ

Առ Եաղուպ փառայի օրդի Մահմաթ բէկն ի Կարս:

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն ի Կարս առ Եաղուպ փառայի օրդի Մահմաթ բէկն ի պատասխանի թղթոյն՝ զոր ընդ Գեամալմաղին գրեալ էր, և խնդրեալ էր Բժ թիւանի բրինձ իւր փարայովն առնուլ և յղել, այլ զփարայ դեռ չէր յղեալ, և յառնուլն՝ ծանուցանել նախ՝ զի զբեռնակիրս յղեալ տարցէ: Իսկ սրբազան վեհին թիւանի ձրիապէս ի մէնջ յղեալ նմա, գրեաց թէ՛ մեզ ոչ զոյր պատասխանի, և ջուրքն ևս որովհետև նուազեալեն, շատ ոչ ծեծեն այժմ, վասնորոյ փոքր ինչ սղագին է: Որոյ աղագաւ զայդքանդ մեք քեզ ընծայ յղեսցուք: Եւ զէթեաղի, և ձիաթապտուղ էր յղեալ ընծայ, գրեաց զշնորհակալութիւն:

ՆԳ

Փոլիցայ ի Բաղդաս ի վերայ խալդարենան Մարգար աղային:

Թուղթ գրեաց սրբազան վեհն ի Բաղդատ առ Զուգայեցի խալդարենց Մարգար

աղայն: Զի եղբայր Միրզայ Քեաբիմին, (որ էր մեր խանի մեծ տղայն), որոյ անունն էր Միրզայ Նաջաֆալի, երթայր ի Բաղդատ վասն կարգալոյ, յառաջ միանգամ գնացեալ թալանեցեալ էր ի ճանապարհին ե դարձեալ յետս: Վասնորոյ այժմ մինչ նոր երթայր եղբայր նորին, Միրզայ Քեաբիմն գրեալ էր աղաչանօք առ սրբազան վեհն զի զեզրօրն իւրոյ զխարչուխն՝ որ էր ԺԸ թուման առ նուցու աստ, ե դրեսցէ ի Բաղդատ առ մերայինսն տալ նմա: Եւ զի պիտանի ոք էր նա, վասնորոյ՝ սրբազան վեհին լուեալ խընդրանաց նորին, գրեաց սոյն վերոյյիշեալ Մարգար աղային, թէ որովհետեւ գանձապետն մեր Ալէքսանն ելեալ է այտի, (որպէս ասացաւ ի փետրուարի ԻԱ), զու կամ ի գանձանակէն սրբոյ Աթոռոյս, կամ յայլ արդեանց մերոց ԺԸ թումանդ որ է ԲՃՀ ղուռ, տուր այդ Միրզայ Նաջաֆալուդ զի մեր խանի մարգն է, և աստ ետ մեզ՝ զի յայդր առնուցու, (որ եկն յայդր վասն կարգալոյ՝ և այլ բանից իւրոց): Եւ մեք չկարացաք բաց ասել: Իսկ թէ մեզ ի պատրաստի արդիւնք չլինիցի յայդր, զու ի քէն տուր, մեք յետոյ ընդ քեզ հաշուելոց եմք: Որովհետեւ չունիմք յայդր ղգանձապետ՝ քեզ գրեցաք ասէ, պարտիս հոգալ: Իսկ և ծանոյց սմա, որ ի փետրուարի ԻԱ զթուղթ դրեաց առ սա, որ ի Թարվիզու առ սա էր հասանելոց, (որպէս ի վերդ յամսոյս Ի՛ն ասացաւ ի թղթոյ Թարվիզու դարձապետացն): Եւ ինքն ի վերայ Յամթայ թուղթ էր գրեալ առ սրբազան վեհն յայսմ ամի, որ աստ էհաս, ծանոյց զհասանելն և զպատասխանին յետոյ գրել խոստացաւ: Ետուք զայս նոյն Միրզայ Նաջաֆալուն որ գնաց աստի ի մայիս և:

Եկաւ հաաաւփ ի յՈւռուսջուդ եւ ի Թօխաթ:

Ուխտաւորք էին ի յՈւռուսջուդու՝ Թօխաթու և ի Մանիսայու, ոգիք ԺԱ: Յորոց ոմանք զտուրսն ինչ բերեալ էին յանձանց բարեպաշտից: Վասնորոյ զթուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ մահտեսի Կարապետն ի յՈւռուսջուդ, և առ զոքանչն իւր Եղիսաբէթըն, որք վասն հոգւոյ Մարիամին, որ էր

կին մահտեսի Կարապետին և զուտոր Եղիսաբէթին, յղեալ էին զԱ կապուտ զարբաֆլու շուրջառ, ձեռամբ Մաքութային, որ էր եղբայր մահտեսի Կարապետին: Թուղթ մի ևս առ մահտեսի Գրիգորն (ե փր.) ձեռ. նոյն, ևս ի յՈւռուսջուդ:

Թուղթք ևս դրեցան ի Թօխաթ՝ առ Տէր Գէորգն, (ա) առ մահտեսի Տիրուհին, (կ փր'') և առ մահտեսի Բաբայն (ա) ձեռամբ մահտեսի Կիրակոսին: Որք ելին աստի ի յունիս Գ:

ՆԵ

Ի Պօլիս, ի Թօխաթ, եւ ի Կարիմ ընդ Մասեհեան Եսայուն:

Մասեհեան պարոնԵսային յայսմամի սակս վաճառականութեան յայս կողմունքս եկեալ՝ և բերեալ իրսն վաճառեալ, գրամ երեւր աստ և ետ սրբազան վեհին, (ա) և խնդրեաց փօլիցադիր տալ ինքեան զի ի Պօլիս առնուցու ի ձեռն Ագուլեցի Մեյրամդուլուն, և իւր որդի Թումանին, զի ինքն այժմ չերթայր ի մեծն Պօլիս. վասնորոյ՝ զփօլիցադիր գրեալ սրբազան վեհին ի վերայ Պօլսոյ նուիրակ Մինաս վարդապետին՝ հոտ նմա, (ա) գրելով թէ՛ միք աստ ղդրամն առեալ՝ ետուք զայս թուղթս, այլ ինքն այժմ չէ գալոյ յայդր, այլ յղելոց զայս դիրս յայդր առ Ագուլեցի Մեյրամդուլին՝ և իւր որդի Թումանն, զի նոքա առնուցուն ի քէն: Ուստի՝ մինչ նոքա այսու թղթով խնդրեսցեն, տուր և զայս թուղթս նո. թուղթ ևս դրեաց առ Պօլսոյ նուիրակ Մինաս վարդապետն, ըստ այսմ մտաց, զոր ի մայիսի է ընդ Փիլիպպոս վարդապետին գրեաց առ նա: Զի Դ ամիս էր, որ ի նմանէ թուղթ ոչ առնուաք, բաց յայնմանէ, զոր ի փետրուարի ԺԲ գրեալ էր նա առ Մկրտիչ վարդապետն, և յայտնեալ էր նմա զհասանելն առ ինքն՝ մեր ի դեկտեմբերի Դ գրեալ թղթոյն: Իսկ մեք որ ի

րաց յայսմանէ ունիցի զայլ իմն ևս պատճառ հրաժարելոյն ի գործոյն, հրաժարեսցի: Ուստի՝ զթուղթ գրեաց առ Թօխաթու նուիրակ Սահակ վարդապետն, նախ յիշեցուցտենելով նմա, որ ի փետրուարի Զ և ի մարտի ԻԶ զթուղթ ևս գրեցաք առ նա, որոց գեռ չգրեսց զպատասխանիս: Եւ ի մայիսի է ևս ընդ Փիլիպպոս վարդապետին, որ հասանելոց էր առ նա: Ապա մեղադրելով յիշեաց և զայն, որ ի նոյեմբերի Ե և ի մարտի ԻԶ գրեաց հարկիւ իմանալ զպատճառ տրտնջանաց մահտեսի Աղամջանին, և զսիրտըն շահել, և յորդորել, մնալ ի գործն սըբրոյ Աթոռոյս, իսկ թէ՛ նա իսպառ չկամիցի մնալ ի գործն, ապա զայլ ոք հաւատարիմ գտանել՝ և հաստատել ի գործն: Այսմ ասէ՝ «չ դու՝ և ոչ գա, զպարզարար ինչ բանս դրեցիք մեզ վասն այդր: Այլ թէպէս ասէ՝ դուք զպատճառն յուսահատութեան դորա չըգրէք, բայց մեք ի յայլուստ լսեմք թէ՛ զմահտեսի Գրիգորէն ունի զվերք, և նա է պատճառն յուսահատութեան դորա: Այլ մեք զնոյ մեզ և սըբոյ Աթոռոյս հարազատ գիտելով՝ չկարծեմք յիրաւի լինել: Սակայն գու գերկուան ևս առ քեզ կոչեալ տես, թէ՛ յիրաւի սրաամնայ են ի միմեանց, հաշտեցո՛ւ եւ ապա՝ որպէս և յառաջ ևս եմք դրեալ, յորդորեալ զնա մնալ ի գործս սըբոյ Աթոռոյս, և թէ՛ չկամիցի, ապա խորհելով ընդ մահտեսի Գրիգորին, զայլ ոմն հաւատարիմ նման մահտեսի Աղամջանին՝ գտեալ գրեցես մեզ՝ զի կոնդակաւ հաստատեսցուք զնա սըբոյ Աթոռոյս վէքիլ և գործակալ: Եւ հարկ՝ հոգալ զայս:

Թուղթ ևս առ վերոյիշեալ Թադէոսեան մահտեսի Գրիգորն գրեաց, ի պատասխանի թղթոյն, որ վասն Ուռուշուղի Մարութային յանձնարարութիւն էր գրեալ. միամըտութիւն, թէ շահեցաք ըստ ամենայնի, և ուղևորեցաք, յորմէ իմանալոց ևս զմեր որպէսն: Եւ շնորհակալութիւն վասն ի մտի ունելոյն զառաջին սէրն, և զթուղթ գրելոյն: Եւ ի մարտի ԻԶ զթուղթ գրելն առ ինքն ծանոյց, և պատասխանին խնդրեաց: Իսկ ապա և զայս թէ՛ դու գիտես, որ՝ մահտեսի Աղամջանն խղճուկ ոմն է, և ի գործս սըբոյ Աթոռոյս կայ՝ և վասն մեր աշխատի: Այսմ զգուեալ հրաժարիլ խնդրէ ի գործոյն. և

մեք զպատճառն չիմանամք, զի ինքն զբան ինչ ոչ գրէ մեզ: Սակայն՝ յայլուստ լսեմք թէ՛ ի քէնէ զգուեալ, որում թէպէտ ոչ հաւատամք, դիտելով զքոյգ սէրն և դհաւատարմութիւնն որ առ մեզ և առ ս. Աթոռոս, սակայն՝ կարծեմ թէ՛ որոմնացան թըշնտմիք այդպէս որոմն ցանեն ի մէջ ձեր, որ ինքեանք ծիծաղեսցեն: Վասնորոյ ասէ դրեցաք մեր նուիրակին՝ զձեզ ընդ միմեանս հաշտեցուցանել՝ և հայր և որդի շինել միմեանց, և բառնալ ի ձէնջ զպատճառն զգուեաց եթէ դոյ յիրաւի: Եւ զմահտեսի Աղամջանն հաստատել վերստին ի գործն իւր: Պարտիս և դու հետեիլ խաղաղութեան, և հաշտիլ ընդ նմա: Եւ զոր ինչ գրեալ եմք ի թղթոյ նուիրակին, իմանալ և այնպէս առնել: Զի երկուքդ ևս մեր էք, և միմեանց համարիք, պարտիք ընդ միմեանս սիրով մնալ, զի և մեք լուեալ ուրախացուք: Զայս առ Սահակ վարդապետն յղեաց տալ նմա:

Թուղթ ևս առ սըբոյ Աթոռոյս զանձապետ և վէքիլ մահտեսի Աղամջանն գրեաց ի պատասխանի թղթոյն վերոյ յիշելոյ՝ զոր յապրիլի ԺԹ էր գրեալ: Յիշելով նախ ղյառաջ քան զայս գրեալ թուղթսն, որոց դեռ ոչ ունէաք զպատասխանի, այսինքն՝ որք ի փետրուարի Զ և ի մարտի ԻԶ գրեցան: Յետոյ առ որ ընդ Փիլիպպոս վարդապետին ի մայիսի է գրեցաւ: Եւ վասն արանջանացն որ ի վերն յիշեցաւ, գրեաց թէ՛ զի՛նչ է այդր պատճառ, որ պարզապէս չգրես մեզ՝ և մեք չիմանամք: Եթէ մէկ գլխաւոր վնաս հասանի քեզ՝ և այն վասն գործոյն սըբոյ Աթոռոյս, դու ընդէ՛ր ոչ գրես մեզ՝ զի և մեք դրեցուք քեզ թէ՛ գու վասն մեր գործոյն զվնաս մի կրեր: Եւ թէ կամիս հրաժարիլ՝ հրաժարեաց: Կամ թէ՛ ի մեր գործոցն քեզ ի՛նչ վնաս պիտի հասանի, կամ ի՛վ է քեզ այնպէս թշնամի, որ չկամիցի թէ՛ դու զգործըն մեր կատարիցես: Գիտեմ ասէ՛ գու զմահտեսի Գրիգորէն ունիս զկարծիս, իբր թէ՛ նա լինի քեզ թշնամի՝ և չկամեցող գործակալութեանդ: Այլ ըստ մեր գիտելոյն՝ այդ կարծիքդ ի՛ զուր է, և թշնամեաց խօսք, որք կամին զորոմն չար ի մէջ ձեր սերմանել: Զի մահտեսի Գրիգորն չէ՛ այդպիսի ոք, զոր և մեք լաւ ճանաչեմք: Մանաւանդ թէ՛ նա վասն խաթեր և սիրոյ սըբոյ Ա-

թոռոյս և մեր՝ քեզ վնասուց կամեցող ոչ լինի։ Ուստի՝ զուր է այդ պաղուծիւնդ որ ի մէջ ձեր կայ։ Ահա գրեցի նուիրակին զձեզ հաշտեցուցանել, հաշտեցարուք ե զորոմն չար բարձէք ի միջոյ ձերմէ։ Եւ զու զգործըն սրբոյ Աթոռոյս միամտութեամբ կառավարեալ ե մի արտնջար, զի թէպէտ հարազատօրէն ծառայութիւնդ ի վեր քան զչնիւն է, և մեք շնորհակալ եմք, այլ տրտունջ շատ առնես։ Եւ տպա յորդորումն, զի թէ կամիցի անտրտունջ ե հարազատօրէն ծառայեսցէ սրբոյ Աթոռոյս՝ որպէս մինչև ցարդ, իսկ եթէ հէ, որպէս և կամի հրաժարեսցի, և լիցի ապահով։ Մեք զրեալ եմք ասէ Սահակ վարդապետին զայլ ոք զտանել վասն գործակալութեան, որպէս և ինքն ընդ քեզ խօսելոց է։ Եւ վասն Ձ հատ տօնացուցիցն՝ որք յառաջագոյն յղեցեալ էին առ սա, գրէր՝ թէ՝ ի հատն յղեալ եմ Եսայի վարդապետին, Ժ հատն տուեալ եմ Ահակ վարդապետին, ԺԱ հատն դեռ ևս գոյ։ Իսկ ԼԹ հատն ծախեալ եմ, գինն լեալ է ԱճՄ զուռը՝ որ քեզ է հասեալ։ Գրեաց թէ Թրբ ես հասուցեալ մեզ, և ում ձեռք։ Եւ հարկեաց զրել զորպէսն։ Եւ Կեսարիոյ Առաջնորդ Մատթէոս վարդապետն ի տօնացուցից գին էր յղեալ առ սա՝ Ձ զուռը, թէ՝ այդ ևս ի մէջ այդ ԱճՄ զուռըդ է, թէ հէ։ (Գրեալ էր ևս, թէ ի ՌՄԻԵ թուէն, և ի հոկտեմբերի ԺԸ էն՝ յորում ել աստի նախիջևանցի Պետրոս վարդապետ նուիրակին, սկսեալ եմ ես առնուլ զկտակ և զգանձանակ, որ գաւթարն քեզ կու յղեմ, և զհաշիւս ետու Սահակ վարդապետին, Եւ ի ՌՄԻԵ թուէն և ի հոկտեմբերի ԺԵ էն յայսկոյս՝ գանձանակի ձեռնամուխ չեմ եղեալ, միայն Աճ զուռը եմ առեալ։ Եւ թէ՝ մնացեալ ԺԱ տօնացոյցն ևս մինչ ծախեցից, Ձ զուռը բերող թաթարի եմ տուեալ, զայն վեր կառնում ե զմնացեալն կուտամ նուիրակին։ Այլ այսց աղազաւ չգրեցի ինչ։

Թուղթ ևս առ Կեսարիոյ հին Առաջնորդ Գաւթ վարդապետն գրեաց, առ որ հասեալ էր թուղթն միամտական, զոր գրեաց առ նա սրբազան վեհն ի յուլիսի Թ։ Ուստի՝ գրեալ էր առ սրբազան վեհն, զոր գեռ ես չէր յղեալ, այլ գրեաց զշնորհակալութիւն, թէ՝ ի հարկէ մեզ են հասանելոց։ Եւ զի գրէր թէ՝ այժմ կամ ի սուրբ Սարգսի

քայքայեալ վանս, կամիմ երթալ ի սուրբ Կարապետ, իսկ Մատթէոս վարդապետն և իշխանքն արգելուն թէ՝ մեք ի սրբազան վեհէն կերկնչիմք։ Իսկ ես կամ յամենայնի ի յողորմելի կացութիւն։ Խնդրեմ զրել նոցա, զի զիս տարցեն ի սուրբ Կարապետ։ Գրեաց թէ՝ ահա զու գիտես զի մեք մեզէն չհանաք զքեզ անտի, այլ գրեցին մեզ՝ թէ չէ մեզ ընդունելի մնալ աստ, վասն այն և մեք հանաք։ Այժմ մինչ այդպէս ասեն քեզ, ի հարկէ իւրեանք չկամին, վայն մեզ վրայ ձգեն։ Եթէ իւրեանք կամիցին և տարցեն զքեզ անգ՝ մեք զինչ եմք ասելոց։ Ա՛րդ՝ թէ իւրեանք հաճոյ է զքեզ անգ տանել, ի մէջ ևս հրամանէ, թող տարցեն։ Իսկ որ զթուղթ խնդրէր առ նոսա, գրեաց թէ՝ անօգուտ է։ Զի թէ իւրեանք կամք չլինիցի, նոր ևս մահաարեն գրելոց՝ և անկարելի ցուցանելոց գերթալք ի սուրբ Կարապետ. և մեզ գլխացաւութիւն է լինելոց։ Ուստի ճյն է բարուք, զի ընդ իւրեանս խօսեսցին՝ և հաճեսցես զմիտս նոցա ի լսել քեզ՝ և տալ ի սուրբ Կարապետ ըստ փափագանացդ։ Զայս առ մահտեսի Աղամջանն յղեաց հասուցանել առ նա, զի զնորին գիրն ևս նա էր յղեալ առ սրբազան վեհն։ Զթուղթ Ահակ վարդապետին ևս առ նա յղեաց տալ նմա։

Թուղթ ևս ի Կարին առ սրբոյ Աթոռոյս վէճել չայրապետն գրեալ զպահարանն մահտեսի Աղամջանին յղեաց առ նա՝ հասուցանել առ նա ի Թօխաթ։ Այլ և յիշեաց՝ որ ի մայիսի է ընդ Փիլիպպոս վարդապետին՝ և ի ի ընդ Գէորգ Կարսեցոյ՝ գիրս գրեաց առ ինքն խնդրելով զրել զորպիսութիւնս՝ զՊօլսոյ՝ և զայլ կողմանց՝ և զՄուրտիկեանց, և վասն առ մեզ թուղթ չհասանելոյն ի Պօլսոյ՝ և զայլ և այլ ձայնս լսելոյն մեր անտի։ Զնոյնս այժմ ևս կրկին յիշեաց և հարկեաց զրել զստոյգ որպիսութիւնըս, մանաւանդ թէ՝ վասն էր է որ ի Պօլսոյ մեզ գիր չհասանի, չլինի թէ՝ յայդր արգելուն՝ և չհասուցանեն մեզ։ Էհարց և զՎանայ փօլիցայի որպէսն, որպէս և ի մայիսի է և ի ի։ Թէ զլինչ եղև, ետձն թէ հէ, իսկ և ծանոյց զԿարսեցի Գէորգայ այժմ երթալն աստի ի Կարս, և պատուիրեաց զի այսուհետեւ եթէ թուղթ իցէ յղելոց աստ՝ և թէ ամանաթ, առ նա յղեսցէ։ Զի նա շուտով

կուհասուցանէ մեզ ասէ. և ի վերայ Կարսայ
այժմ աներկիւղ է յղելն, քան թէ ի վերայ
Բայազետու Այլ և վասն վերոյիշեալ Մա-
սեհեան Նսայուն, (որոյ ձեռքն փօլիցայ ա-
րարաք ի մեծն Պօլիս) զրեաց սմա, զի զոր-
քան զրամս աացէ ինքեան անդ ի Կարին,
առնուցու. և զապղ տացէ նմա, և զրեսցէ
ինքեան: Զի և նա բերեալ ասա՝ ցուցցէ ին-
քեան զայն զապղն՝ և ինքն փօլիցայազիր
տացէ նմա, որ դնացեալ ի Պօլիս առնուցու:
Զի Նսային անդ փող ունէր, և խնդրեաց ի
սրբազան վեհէն այսպէս զրել նմա: Քանզի
ինքն զվերոյդրեալ փօլիցայազիրն յղելոց էր
անտի ի Պօլիս՝ և զանդ եղեալ զբաժն իւր
տալոց էր մեզ ի ձեռն Հայրապետին, զի
վերստին աստ եկեալ փօլիցայազիր առնու-
ցու, և գնասցէ ապա զէպի մեծն Պօլիս:
Վասնորոյ և սրբազան վեհն այսպէս զրեաց
Հայրապետին:

Փուսուլայ ես զրեաց առ Հայրապետն,
զի մինչ ի Վան չտայցեն զՍտեփանի զրա-
մնն՝ և ինքն անդ ջանասցէ առնուլ ի Մուր-
տիկեանցն: Եւ յառնուլն՝ մի տացէ Ստեփա-
նի մարդոցն, զի մեք ասէ տուեալ եմք ի
Պօլիս: Այս և ի մայիսի է զրեցաւ: Եւ վասն
Աղամջանի թղթոյն պատուէր շուտով յղել:

Թուղթ մի ևս հրամանաւ սրբազան վե-
հին Մկրտիչ վարդապետն զրեաց առ Կար-
նոյ նուիրակ Ներսէս վարդապետն, որ այժմ
էր յԵրզնկան: Զի առանց սրբազան վեհի
կարմրակնիք զորոյն և հրամանին՝ մի ումեք
տայցէ զզրամ, ոչ Մուրտիկեանց, և ոչ այ-
լոց: Այլ զոր ինչ ժողովեսցէ հասուցէ ի
ձեռն մեր վէքիլ Հայրապետին հասուցանել
առ մեզ աստ: Զայս յղեցաք առ Հայրապե-
տն հասուցանել առ նա: Եւ իւրեան պա-
տուէր զրեցաւ ի փուսուլայոջն թէ զոր ինչ
հասուցէ քեզ Ներսէս վարդապետն՝ ևս և
մեզ զրեան:

Թուղթ ևս առ Կարնոյ Առաջնորդ Ստե-
փանոս վարդապետն զրեցաւ մեղազրութիւն
յոյժ, վասն զզիքն պակաս առնելոյն՝ և զոր-
պիսութիւնս չգրելոյն: Իսկ այլն ամենայն՝
նման թղթոյն Հայրապետին, ծանուցանելով
զգրելն առ ինքն զթուղթս ընդ Փիլիպպոս
վարդապետին ի մայիսի է, և Գէորգին ի
ի. Եւ հարկ՝ զրել զպատասխանիսն. և զՄի-
նաս վարդապետի առ ինքն յղեալ քսուր ե-

թէ դեռ չիցէ յղեալ՝ յղել շուտով ի վերայ
Կարսայ, զի Գէորգն ասէ այժմ ի Կարս է:
զինչ և յղիցէք, թէ թուղթ և թէ ամանաթ ի
ձեռն նորին յղեսցիք: Եւ որպէս Հայրապե-
տին, նոյնպէս և սմա հարկ, զրել զորպի-
սութեանցն Պօլսոյ՝ զինչ և լսէ. և թէ վասն
էր այսպէս յուշ հասանի մեզ անտի թուղթ,
և այլն որպէս և Հայրապետին: Զայս ևս ու-
րոյն ետուք Մասեհեան Նսայուն տալ նմա:
Որ ել աստի ընդ վերոյիշեալ Թօխաթցի և
Ուռուսջուղցի ուխտաւորացն ի յունիս Գ:

=====

ՆՁ

Ի Կարին վասն Առաջնորդ Ստեփան-
նոս վարդապետին ի գալ աստ եւ վասն
այլ իրաց:

Ի Կարնոյ թուղթ ժամանեցին առ սրբ-
բազան վեհն ի ձեռն յատուկ փայեկի և ի
Պօլսոյ նուիրակ Մինաս վարդապետն, ևս ի
Մուրտիկեանց Առաքելն, որոց այժմ չգրե-
ցաւ պատասխանի. զի գալստեան ուխտա-
ւորացն՝ սպասէաք, թէրեւ և ընդ նոսա լիցի
թուղթ ի Պօլսոյ, և ապա զերկաքանչիւր ե-
կեալ թղթոց զպատասխանիսն ի միասին
զրեսցուք: Այլ Կարնոյ թղթոյն միայն զը-
րեցան այժմ պատասխանիք: Եւ հարկաւո-
րութիւն Կարնոյ թղթոյն այս էր, որոյ ա-
ղագաւ և զփայակն յղեալ էին: Քանզի ի
վերայ Առաջնորդ Ստեփաննոս վարդապե-
տին եղեալ ոմանց զբարուրանս անլուր, զը-
րեալ էին առ սրբազան վեհն չորք անձինք
զթուղթ. այսինքն՝ Եփրեկեանց մահտեսի Գրի-
գորն, Գօգոյեան մահտեսի Կարապետն, Բաղ-
տեանց Սահակն, և Գօրոյեանց Խաչատուրն, և
բարուրանսն ծանուցեալ, և յոյժ աղաչանօք
խնդրեալ զի ժամ մի յառաջ բերցէ աստ,
մինչ ասեն տաճիկք չեն դիտացեալ, և զնաս
ինչ չէ լեալ: Վասնորոյ և սրբազան վե-
հն զթուղթ զրեաց առ. նոսա, այսինքն՝
առ նոյն Եփրեկեան մահտեսի Գրիգորն, Գօ-
գոյեան մահտեսի Կարապետն, Բաղաբանց

Ստահլն, և Գօրօյեանց Խաչատուրն ի պատասխանի իւրեանց թղթոյն՝ յիշ մեղադրութեամբ. թէ մեր ցաւն որ յամէնուստէ՝ մեզ ոչ է բաւական՝ զայս ևս զուր յաւելիք փոխանակ օգնութեան և միութարութեան, եւ ևս ոչ գիտեմ թէ յուսմէ ընտրականութեանց, և որպէս, որ զայս բարեբարութիւնս մեզ արար, և յուսմէ գիտացից, ձի որ մինչ ցարդ չէր եղեալ յԱթոռոյն, և ոչ էաք լուեալ ի միաբանից մերոց, ոչ աստ և ոչ յարեաքս, ահա այժմ՝ ի ձեր քաղաքդ երեւցուցին, և ընդ ծագս տիեզերաց հռչակեցին, Ձայս միայն ասեմ՝ ասէ, զի գա նոր չէր եկեալ յԱթոռոս, և մեք անծանօթ չէաք գմա, ի տարի աւելի է՝ որ աստ էր, և ի գործս սրբոյ Աթոռոյս ևս քանիցս գնաց, և այդպիսի ձայն ոչ աստ, և ի՛շտ ուրեք ի գումանէ ոչ հնչեցաւ ի վեր, և ոչ երևեցաւ այդպիսի նշան, զի թէ երևեցեալ էր և գիտացեալ էաք, որպէս յղէաք յայդր յայդ գործ, Ապա այս ընդէր է, զի ի մէջ միոյ տարւոյ փութով այդպէս յաղաղեցաւ գա յայլ՝ և դուք ևս շուտով հաւատալով չարախօսից և արտամոլաց և զրպարտչաց, այդպէս խայտառակ արարիք, Թէ յիրաւի ևս լինէին, չէր պարտ ձեզ ծածկելն, և զասօզան ստելն ըստ Սեմայ և ըստ Յաբեթի, գոնէ՝ ի յանուն Աթոռոյս և յեպիսկոպոսական կարգն խնայելով, Լսօքն զինչ ասեն, և կամ այլ որ սեւագլուխ կարէ յայդր նստել և Առաջնորդութիւն առնել, և զօրինազանցսն սաստել, Ձի ահա դուռն և ճանապարհ բացաւ լրբից և անկարգաց ի քաղաքդ, ի սուղ ինչ յանդիմանելն՝ այդպէս զրպարտեն զյանդիմանիչ Առաջնորդն, Ձայս գրելով՝ ոչ թէ զձեզ յանցաւոր առնեմ, և կամ ասեմ թէ՛ գուր արարիք, այլ թէ՛ եթէ կամիցիք, կարէիք զչարախօսաց բերանս կարկել՝ և սոլտ հանել զասացեալսն, և ոչ թէ հաւատալ շուտով և հաւատեցուցանել, Ահա գրեցի ասէ Ստեփաննոս վարդապետին գալ, զի անօգուտ է այլ ևս մնալն յայդր, դուք ևս սիրով ճանապարհեցէք յայսկոյս. իսկ և՛ զմահսար մի ևս էին գրեալ կարենցիք՝ հասարակութեամբ քահանայից և իշխանաց՝ և զըլխաւորաց՝ առ սրբազան վեհն, վասն Մշուսուրբ Կարապետի վանիցն գանգատելով զԱռաջնորդէն և զՊետրոս վարդապետէն, մա-

նաւանդ զՅարութիւն վարդապետէ համեմէ Արապկերցւոյ՝ նոյնոյ վանից միաբանի, որ գնացեալ առ Մախսուսի փապայն Մշուս կաշառս էր խոստացեալ, և զՊետրոս վարդապետն ի վէջիութենէ հանեալ, և ինքն վէջի լեալ վանիցն, և զրադուրդրամս ի վանիցն ստեւալ փաշային, Ուստի՝ և Պետրոսն ներհակ նմին յառնելով՝ նա և՛ս էր անկեալ առ սաճիկս, և զբազում դրամս մըս խեալ և նա ի վանիցն, Առաջնորդն ևս նոյնպէս՝ ներհակ երկուցն, եւ միաբանքն ևս յերիս բաժանեալ, ոմանք զհետ Առաջնորդ Յօհաննէս վարդապետին լեալ, ոմանք զհետ Պետրոսին և ոմանք զհետ Յարութիւնին, ներհակ միմեանց քակէին զտունն, Ուստի՝ Կարենցիքն աղաչէին զսրբազան վեհն հոգառնել որքոյ վանիցն, զի մի իսպառ աւերեսցի, զի անկեալ էր ի ներքոյ ծանր պարտուց, Կամէաք ասէին Պօլսոյ պատրիարքին և իշխանացն դրել, այլ պատշաճ վարկաք հրամանացդ ծանուցանել, զի դու ևս ասէր վանիցն և նոցա, որ թէպէտ ըստ մարմնոյ իշտ այլ հոգւոյ պատժել զնոսա և նուաճել կարես, և այլ այսպիսի բանք, Վասնորոյ և սրբազան վեհն գրեաց թէ՛ ընդ այսց դրեցելոցս ընդէր և զայն ոչ էիք գրեալ՝ թէ զինչ պարտ է առնել, Ձի նոցս դատաստանն աստ լինի լաւ, այլ թէ խնդրեցիք գալ աստ, պատճառեն թէ՛ փաշայն ոչ թողու, և թէ՛ բանագրեցից, զով բանագրեցից, զի ամենեքեան են պարտականք, եւ մանաւանդ՝ գրեն ի Պօլիս և յայլս տեղիս, զինքեանս արգարացուցանեն, և զմեզ զրադատս գուցուցանեն, որպէս եղև երբեմն. (Ձայս վասն այնց անցիցն ասէր, մինչ զԾօնան պետն բանագրեաց) կամ թէ՛ բանագրելով միայն զինչ շահ լինի, մինչև քանիքն ոչ պատժեսցին երեւելապէս, և ի վանիցն ելցեն, եւ թէ դուք նոր իմանալք ասէ՛ մեք ի վաղուց դիմեմք, Լաւ խոկացէք ասէ ուրեմն և զդուորն մի գրեալ մեզ ծանուցէք:

Թուղթ ևս առ վերոյիշեալ Առաջնորդ Ստեփաննոս վարդապետն գրեաց ի պատասխանի թղթոյն, որ դէր զանցիցն իւրոց՝ թէ զիս այսպէս զրպարտեցին, Հարկ՝ զի ելեալ օր մի և ժամ մի յառաջ աստ եկեսցէ, զի մեզ պիտոյ ևս ասէ, եւ միամտութիւն, զի մի յայլ և այլ կարծիս անկցի,

այլ միամտութեամբ եկեսցէ՛ Եւ իշխանացն եւ Հայրապետին ես զայս գրեմն՝ ծանոյցոյ Եւ զքսուրն՝ որ ի Պօլսոյ եկեալ էր առ սա, ի սմանէ խնդրեալ էր Հայրապետն առ ի յրգել աստ, և սա չէր տուեալ. ընգէ՛ր պահես ասէ առ քեզ, Եւ հարկ կամ ընդ ինքեան բերցէ և կամ Հայրապետին յանձնեսցէ ամբողջ կնքովն, ե ինքն եկեսցէ շուտով՝ առանց այլ ե այլ կարծեացոյ. Յետոյ Հայրապետն յղեոց է ասէ զայնս:

Թուղթ ես առ Մուրտիկեանց մահտեսի Փիլիպպոսն ե խօշայ Սիմէօնն, ի պատասխանի ի մայիս ամսոյ զրեալ թղթոյն իւրեանց՝ զոր հազիւ թէ զրեալ էին, զի ի վաղուց հետէ զիր ոչ զրէին, որք ե յղեալ էին զայն զապղն, զոր վասն Արապկեբցի Սահակ տղայիւն մեզ հասեալ զրամոյն (բ) գրեցաք ի յօգոստոսի ԶԺ, (որ և ի սեպտեմբերի ԺԳ յիշեցաւ): Նաե ի մարտի ԻԵ որ ձեռամբ Շխալի կոչեցեալ Արապի միոյ փօլիցայ արարաք ի վերայ սոցա, (ճկ) տուեալ էին և զզապղն առեալ և յղեալ յետս առ մեզ այժմ, որոց զհասանիւն գրեացոյ. Եւ Առաքելի դիրն որ ի վերն յիշեցաւ, ինքն էր գրեալ աղճատ, և ճանապարհին ևս ի շուրն էր անկեալ, յորմէ ոչինչ հասկացեալ եղև այնքան և որպիսութիւն ինչ ևս ոչ դոյր ի նմա, զոր ծանոյց սոցա: Ահա ասէ Թաղէոսն ի Հալապու եկեալ է անդ, (զոր Առաքելն գրէր). ընգէ՛ր նմա ոչ գրեցուցանէ: Եւ հարկ՝ զի գրեսցեն նմա՝ Թաղէոսին գրել տալ զգիրն որ առ ինքն: Կամ թէ՛ Միհաս վարդապետն ասէ ի վաղուց հետէ զրամ չէ տուեալ նմա. (ա) ընգէ՛ր կամ ինքն կամ դուք ոչ գրէք մեզ: Եւ զի՛ այժմ բան սոցա դէպի յաջողութիւն երևէր դիմել՝ թէ անդ և թէ ի Պօլիս՝ սակաւ մի, գրեաց զուրախութիւնս հանդերձ օրհնութեամբ: Իսկ և՛ սակաւ Վանայ փօլիցային՝ (գ) գրէին թէ՛ Ախիշանն մինչև ցայժմ զմեր փայակն անդ արգելալ՝ խարեաց զմեզ և միամիտ արար, թէ աստ կու հոգամք, այժմ փայակն եկն դատարկ գրով, զի զմասն ինչ սակաւ հասուցեալ են անդ Ստեփանին. (ճ) այս ան էր, զոր Հայրապետն գրէր թէ՛ Ստեփանն փօլիցայ արար ի վերայ սորս և էառ, զի այնպէս էին ասացեալ սոքա նմա: Իբր խաբելով, զի հա իւրեանք գրեն թէ՛ ի Վան են տուեալ: (Տ) Իսկ զմնացեալն ասէ

Դիւան Հայոց պատմ. ԺԱ.

չեն տուեալ. յետ մէկ քանի աւուրց՝ մեք աստ կուտամք Հայրապետին, (րճ) որ տայ Ստեփանի մարգոցն: Եւ վասն այսչափ յետանալոյն այս փօլիցայիս, զնեբուհն էին խնդրեալ Եւ սրբազանն գրեաց թէ՛ մեք յոյժ զարմացաք ընդ յեասնալն այդ փայեկիդ յայսչափ ժամանակս ի Վան, և զպատճառն չիմացաք, և զղջացաք, ե մեծ նեղութիւն և զգուանք եղև մեզ այդ փօլիցայիդ այդ չափ յամեցուցանելն, և վերջապէս զփայակն դատարկ յետս յղելն յայդր: Ապա հարկ, թէ ըստ խոստման ձերոյ՝ զայդ դրամդ շուտով տուք Հայրապետին, (բճ) զի տացէ Ստեփանի մարդոյն, և զիւր զապղն առնուցու՝ և զինքն ի պարտականութենէ ազատեսցէ, զի մեծ խղճմտանք եղև մեզ ասէ, և ամօթ: Եւ սակաւ Առաքելին զյանձնարարական թուղթս էր խնդրեալ առ Պօլսոյ պատրիարքն և իշխանն, գրեաց թէ՛ այժմ անձեռնհաս եղէ, յետոյ տեսցուք: Եւ զի ի Պօլսոյ առ սոսա եկեալ ԲԺ օգմայ հաստ թուղթսն գրէին թէ՛ յղեցաք ի Բայազիտ հասուցանել յայդր, այլ զմէկ օգմայի կէսն մաքսապետն վեր էառ, և զկէսն ևս մեք վեր առաք: Իսկ զԺԱ օգմայն ի Բայազիտ էին յղեալ, որ և հասեալ էր անդ, գրեաց զմիամտութիւն վասն այնր:

Փուսուլայ և՛ս գրեաց առ սոսա՝ վասն վերոյգրեալ բանից Ստեփաննոս վարդապետին զի սոքա գրէին թէ՛ զուր է և զրպարտութիւն, առ նախանձու: Ուստի գրեաց թէ՛ որովհետև իշխանքն տեղուդ՝ զբաբանիցն հաւատացեալ և գրեալ էին մեզ, մեք ևս զԹօհմաթանաց՝ զիր գրեցաք առ նոսա, գուք տեսցիք թէ՛ մեր Թօհմաթական բանիցն զինչ ասեն և պատասխանեն. և կամ զինի Ստեփաննոս վարդապետի գալոյն՝ զինչ ձայն ելանէ, և զինչ խորհուրդ առնեն և մեզ ծանուցիք:

Թուղթ ևս առ սրբոյ Աթոռոյս վէքիլ Հայրապետն, ի պատասխանի ի մայիսի ԺԵ և ի ԻԳ գրեալ Բ թղթոցն: Որ այժմ նորապէս գրամ էր հասուցեալ ի Բայազիտ՝ առ Տէր Վահանն՝ հասուցանել աստ: (ազ) Եւ ըստ գրեցելոյ Մկրտիչ վարդապետին, Ժ հատ դազանաց տակ՝ և այլ ևս հարկաւոր իրք հոգացեալ և յղեալ էր, որք էին Ա բեռն՝ և Ա Թամբալիթ, ի յորս էր և ԺԱ օգմայ հաստ թուղթն, որ ի թղթոյ Մուրտիկեանցն յի-

շեցաւ, զոր սմա էին յանձնեալ ի յղել ասաւ: Զորս և յղեալ էր իսկ ի Բայազիտ, և հասեալ էին անգ՝ և մեք մարգ յղեցաք այժմ ի բերել: Ուստի՝ զմիամտութիւնս գրեաց սմա, և խոստացաւ յետոյ ևս գրել ի հասանելն աստ: Եւ ի վերայ այս իրացս գրամ էր խարջեալ, (2խգ) զայնս ևս մեզ հասեալ գրեաց: Եւ գրէր թէ՛ խօյայ ևս գրամ է գալոց առ Տէր Վահանն (ա), զոր առ քեզ է հասուցանելոց, ի հասանելն միամտութիւն գրեաւ: Գրեաց թէ՛ երբ առ մեզ հասցի, գրելոց եմք: Եւ խոստանայր զհաշիւն իւր գրել սրբազան վեհին, ասաց այնպէս առնել: Եւ յապրիլի Բ յիշեցեալ Գերջանցի երիցու հանգուցելոյ հոգեբաժինն գեո չէր առեալ, և աւել առնլոց եմ, գրեաց առնուլ և գրել ինքեան: (խ) Եւ վասն Վանայ փօլիցային զոր Խնչ գրեաց մահտեսի Փիլիպպոսին և Սիմէօնին, ծանոյց սմա, և հարկեաց՝ խնդրել և առնուլ ի նոցանէ զմնացեալն (րծ) զոր տալ խոստանային՝ և ինքն գրեաց տալ սմա: Եւ զառնուլդ ասէ մեզ ծանուցես: Եւ զի զարուրանան զորս եղեալ էին ի վերայ Առաջնորդին, նախ սմա էր գրեցուցեալ Եփրեկեան մահտեսի Գրիգորն առ սրբազան վեհին, և ապա՝ և ինքեան էին գրեալ: Վասն որոյ գրեաց թէ՛ թէպէտ իմացաք՝ թէ այդ որպիսի հնար է, սակայն՝ ըստ գրեցելոյ իշխանացն, գրեցաք Ստեփաննոս վարդապետին ի գալ, և իւրեանց ևս գրեցաք յղել զնա աստ: Եւ վասն ի Գօլսոյ առ Ստեփաննոս վարդապետն եկեալ քսրոյն՝ զոր ինչ նմա գրեաց, զայնս ամենայն սմա ծանոյց: Եթէ ինքն բերցէ ասէ՝ բարի է, իսկ եթէ քեզ տացէ՛ զու ևս կամ ի վերայ Կարսայ և կամ ի վերայ Բայազիտու յղեա աստ: Այլ ի վերայ Կարսայ յղելդ այլ բարեւոք է: Զվերոյգրեալ Թուղթսն առ սա յղեաց տալ իւրաքանչիւրոցն:

Փռուողայ ևս գրեաց առ սա վասն Առաջնորդի բանին թէ՛ զայդ մեք զուր՝ և ի նախանձաւոր արանց չարութենէ՝ յառաջեալ իմանամք, զի այդպէս ձայն ի միաբանից սրբոյ Աթոռոյս չէ ելեալ, ոչ աստ և ոչ յայլ ուրեք: Այլ զու հաւատալոյ պէս գրես: Ուրեմն պարտիս իբր խոստովանութիւն, առանձին զհաւաստութիւնն և զստութիւնն իմանալ և գրել մեզ, թէ զուր լինիցի ասէ՛ թէ յիրաւի քոյդ զճշմարիտն առանձին առ

մեզ գրելն չէին քեզ մեզ: Եւ թէ իշխանացն մեք նախատանաց գիր գրեցաք, և զԱռաջնորդն խնդրեցաք, տես մեր գրոյն զԽնչ ասեն, և մեզ գրեան: Ի յուշիս Զ:

ՆԷ

Ի Կարս առ Նոման աղայն, վասն համբաւոց:

Ի Գօլսոյ ի գրանէն արքունի Թաթար էին յղեալ ի Կարս առ Նոման աղայն, գրել զհամբաւս այս կողմանցս: Ուստի՝ նա՝ և Ղարաղան օղլի Ահմատ Աֆանտին՝ Թուղթ էին գրեալ առ սրբազան վեհն և առ խանն, գրել զորպիսութեանց կողմանցս, և զԵիրազու, և զայլ տեղեաց: Եւ Գէորգին ևս հարկեալ էին ի գրել, որ և գրեալ էր: Վասնորոյ զԹուղթ գրեաց սրբազան վեհն առ Նոման աղայն, և առ Ղարախան օղլի Ահմատ Աֆանտին, ծանուցանելով զնեղայիս ասացեալ համբաւն՝ զորս լսէաք: Որք չէին այնք ի հաւաստութեան: Ուստի ի կարճոյ՝ և թէականարար գրեաց: Իսկ փաշայութիւն սոյն Նոման աղայիս՝ որ յիշեցաւ ի մայիսի Ի, սուտ էր, զի Աուլէյման փաշայն Ախլցխայու որ վասն սորա գրեալ էր փաշայութիւն տալ, յառաջ քան զայն՝ վասն այլոյ ուրուք էին գրեալ, որ էր Սանճագրէկի ոմն՝ ի կալուածսն Ախլցխայու, ի Բաթուն, և ի Ֆարչ: Որ ե յղեալ էին վասն փաշայութեան, և գալոց էր ի Կարս, այլ Կարսեցիք և Սուլէյման փաշայն վերստին խնդրէին յարքայէն Օսմանցւոց՝ զՆոմանն առնել փաշայ:

Թուղթ ևս առ Գէորգն գրեալ ի պատասխանի Թղթոյն, զնոյն որպիսութիւնսն նմա ևս ծանոյց ի կարճոյ: Իսկ՝ մինչ գնացեալ էր անդ Գէորգն՝ (որ գնաց աստի ի մայիսի Ի) տեսեալ էր, զի քահանայքն օրինազանցութիւն շատ էին արարեալ, որովհետեւ ըստ ինքեանց էին, և չգոյր անդ Առաջնորդ: Եւ այն ըստ սաղրելոյ և ըստ զրդման և ուժտութեան ոմանց չարագլուխ անձանց, զորոց գանգատէր Գէորգն, և պատ-

Ժել խնդրէր, մանաւանդ զչարագլուխսն, որք էին՝ Պուպուզենց Պետրոսն, և հին Աղսախալի Ղաղարն։ Որք մանաւանդ յատուկ թշնամի էին իւր, և վնասատու ի վաղուց, մանաւանդ յայսմ նուագի, մինչ ի Կարս փախուցեալ եկն սա աստ։ Եւ սրբազան վեհն զբեաց թէ՛ այժմ չէ ժամանակ զոսա պատժելոյ, մնացէ մինչև տեսցուք զորպէսն երկրիդ, թէ որպէս առնու զկայ։ Բայց զուսէ ասա ցըհանայսն յիմոց զիմաց թէ՛ զորինչ անկարգութիւնս՝ և օրինազանցութիւնս արարեալ էք, զամենն դրեալ ունիմ ի գաւթարի։ Այսուհետև եթէ ոչ զգուշանայցէք, յատուկ յատուկ բանադրելոց եմ զձեզ, զփրկոնս ձեր առնելոց, և ի քահանայական շնորհէ զրկելոց։

Փուսուլայ ևս զբեաց աս սա դարձեալ վասն նոյն խնդրոյն՝ որ խնդրէր պատժել զոմանս, թէ մի այդպէս շուտափոյթ լինիր, այլ համբերեալ։ Զի մեք ժամանակի ոպասեմք, որքան այդպէս խառնակ է այդ քաղաքդ և ի մի կողմն չէ պարզեալ, անվայելուչ է այդպիսեաց բանից։ Եւ այլ առ սոյնըս բանք։ Որք յղեցան ի ձեռն Հաֆիզ տաճկին, որ էր Ղարախան օղլու մարդն, և թղթաբերն։ Ի յունիս է։

Եկաւ ճասաւ ի Կարս։

Օրհնութեան թուղթ զբեաց սրբազան վեհն առ Հէրիքնազ անուամբ կին ոմն ի Կարս՝ ի գիւղն Գեատուքլար, որ մէկ խալիչայ էր յղեալ յիշատակ՝ ձեռամբ Մանաս անուամբ տղայի միոյ, միջնորդութեամբ տեղապահին։ Ի յունիս Ժ։

ՆԸ

Առ Յովնաննէս կաթողիկոսն Եւ. առ Մելիք Յովսէփն ի Նամսայ։

Երկու թուղթքն որք ի հոկտեմբերի Բ և ի Ին, և ի նոյեմբերի ԻԱ զբեցան առ Յովհաննէս կաթողիկոսն ի Գանձասար՝ հասեալ առ նա, որոց զպատասխանիսն նա անժամ

զբէր, և զպատճառն յետացուցանելոյն զբէր զնեղութիւն այնց կողմանցն, այսինքն՝ նոյն երկրին խամսայու, Գեանջայու, Շրուանու, և Ղաբադաղու, զի յարուցեալք ի վերայ միմեանց բռնաւորք նոցին, անհանգիստ ի պատերազմունս կային, ևս առաւել Շուշու Իրաւհիմ խանն, որ և զՂարադաղու խանն ձերբակալ արար, և ընդ Շրուանցւոցն ևս պատերազմէր։ Ընդ որում և Մէլիքներն բոլոր ի պատերազմունս և ի զբաղանս կային։ Ուստի՝ անպարապ էին լեալ զպատասխանի ինչ զբել զբեցելոց սրբազան վեհին, որք յայնժամ զբեցան առ նոսա վասն Տաթևու և վասն Շահնազարին։ Եւ թէ խանն՝ թէ Մէլիքներն, և թէ նոյն Մէլիք Շահնազարն, խոստացեալ զբել, յետոյ զպատասխանիս թղթոց սրբազան վեհին՝ մինչ ի պատերազմաց պարապիցին, և զՏաթևու Յովակիմ պետըն ևս յղել ըստ զբեցելոյ սրբազան վեհին, և զՅակոբ պետն ի կամս սրբազան վեհին էին թողեալ ապաստան։ Ուստի՝ և Յովհաննէս կաթողիկոսն ըստ նոցին խոստացելոցն խոստանայր կատարումն տալ զբելոցն։ Վասն որոյ՝ զթուղթ զբեաց սրբազան վեհն առ Յովհաննէս կաթողիկոսն, ի պատասխանի թղթոյն՝ զբեցելոյ ի մայիսի ԺԱ հարկ՝ զի ըստ խոստմանն կատարումն տացէ առաջին զբեցելոյն, ի խանէն՝ և ի Մէլիքացն և ի Շահնազարէն՝ զպատասխանիս թղթոյն առնուլ՝ և ընդ Յովակիմ վարդապետին յղել, զոր խոստանայր իւր մարդկամբքն յղել։ Եւ զեկեղեցւոյ նորոգութենէն զբէր, որ զտանիսն նորոգեալ՝ զկաթողիկէն ևս նորոգէր, և զգաւիթն ևս խոստանայր նորոգել, որում ուրախակցելով՝ շնորհաւորութիւն զբեաց։ Եւ զորպիսութեանց կողմանցն, և թէ գտեալ իցեն զխաղաղութիւն ժողովուրդքն Նուխույ և այնց կողմանց՝ զբեացէ։

Թուղթ ևս առ Մէլիք Յովսէփն զբեաց, զի զԱւամխան Իւզբաշին յղեալ էր յերևան առ խանն՝ վասն իւրեանց ինչ բանից, և սրբազան վեհին ևս թուղթ էր զբեալ սիրոյ։ Եւ զորպիսութեանց և զնեղութեանց կողմանցն զբէր։ Ուստի՝ սիրոյ բանիցն զպատճառաւոր պատասխանիս նոյնպէս սիրով, կալ ի սէր, և զգիրն չառնել պակաս, զբելով և զցաւակցական բանս վասն վրդովման կողմանցն, և ցաւակցութեանց մերազնեիցն։

Բայց որ ի հոկտեմբերի Ին գիր գրեաց սմա ե Ադամին, և վասն առ Շահնազարն ղրեալ թղթոյն ասաց հարկել նմա՝ ի գրել զպատասխանիս, սա քան զայս յառաջ զգիր մի գրեալ՝ խոստանայր թէ՝ Ադամն ընդ խանին պատերազմի է, երբ եկեսցէ, խօսելոց եմք ընդ նմա, և ղրելոց զպատասխանիդ: Իսկ այժմ ես զոչինչ գրէր զայնմանէ: Զոր վերայիշեաց սմա: Եւ ի նոյն առաջնում թղթոյն ղրան մի ևս էր ղրեալ թէ՝ ի Հնդկաց մարդ մի գալոց է, որ և մեզ ընծայս ունի, ի դալ յայդը՝ առ մեզ յղեսցես, ղի ի Թիֆլիզ չտարցէ: Իսկ այնպիսի այր դեռ չէր եկեալ աստ. զոր ծանոյց սմա, և խոստացաւ, զի թէ եկեսցէ, ծանուցէ ինքեան:

Թուղթ ևս առ սորին որդի Բէկլարն գրեաց, նոյնպէս ի պատասխանի թղթոյն՝ և սէր՝ և օրհնութիւն: Եւ զի գրէր թէ՝ կամէաք հրաւիրել աստ զսրբութիւնդ, ղի եկեալ ժամանակ ինչ ուրախացիս առ մեզ, և օրհնեսցես զերկիրս մեր և զմեզ. բայց այս վերգովմունքս արգելին, գրեաց թէ՝ երբ և Աստուած յաղոցեսցէ՝ յայնժամ լիցի: ԶՅովհաննէս կաթողիկոսի գիրն ևս տուաք Ալամխանին տալ նմա: Որ ել ի յուսիս ԺԲ:

ՆԹ

Առ Նախիջեւանցի մանեսեի Զաֆարիա ոմն ի Պօլիս:

Ի յաւուրս Յակոբայ կաթողիկոսին՝ տեղապահ Մկրտիչ վարդապետն ի Պօլիս հանդիպեալ՝ ոմն Նախիջեւանցի մահտեսի Զաքարիա անուամբ այր տուեալ էր նմա գերկուս սկիհս, զմինն վասն Երնջակու սուրբ Կարապետի վանիցն և զմիւսն վասն Շատիկու Անապատին: Իսկ նորա բերեալ զայնս, զմինն յղեալ էր ի սուրբ Կարապետ և յԱռաջնորդէն գիր առեալ և յղեալ՝ որ չէր հասեալ առ նա: Իսկ Շատիկու Անապատն որովհետեւ աւեր էր, զնորին սկիհն, տուեալ էր սուրբ Հովհաննէսի վանիցն: Այնու պատճառաւ, զի յաւերիլն նոյն Անապատին, նորին

Առաջնորդ Անտօն վարդապետն զսակաւ մնացեալ պղնձեղէն և զայլ նիւթեղէն գոյս սորին բերեալ էր անդ, զի անդ Առաջնորդ էր և անդէն իսկ վախճանեցաւ: Իսկ թուղթ միամտական յուսմեք չէր գնացեալ առ տուօղան: Վասնորոյ՝ այժմ նոյն մահտեսի Զաքարիայն գրեալ էր տեղապահին, և զորպէսն հարցեալ, զոր և նա ծանոյց սրբազան վեհին և խնդրեաց միամտութիւն ղրել նմա: Ուստի զթուղթ միամտական ղրեաց սրբազան վեհն առ մահտեսի Զաքարիայն և իւր եղբայր Ստեփանն, թէ՝ սուրբ Կարապետի սկիհն անդ հասոյց սա մերով գիտութեամբ, թէպէտ Առաջնորդի ղիրն առ ձեզ չէ հասեալ: Իսկ Շատիկու Անապատն որովհետեւ աւեր է ասէ, նորին աղազաւ ձեր տուեալ սկիհն ի սուրբ Աթոռոջս մնաց, ղի տէր Վանորէից և Անտապատից սուրբ Աթոռս է և մեք և մերձակայ վանքն և անապատք որք աւերեցեալք են, նոցին ի յաւարառութենէ մնացեալ սակաւ գոյքն ի սուրբ Աթոռոջս են, երբ շինեսցին՝ մեք եմք տալոց նոցա զգեստ՝ և զանօթս, և շինեցուցանելոց: Շատիկու Անապատն ևս եթէ շինեսցի բարեաւ, զձեր սկիհն ևս ընդ այլ իրաց տալոց եմք անդ, զի ձեր յիշատակն ի վերայն ղրեալ աստ գոյ, չէ կորնչելոց: Ետուք զայս տեղապահին որ ընդ մեծ ուխտաւորացն յղեաց, զի եկեալ էին որպէս յիշելոց եմ ի ներքոյ՝ Յուսիս ԺԳ:

Ընդ ուխտաւորացն եկաւ հասաւ:

Յայսմ միջոցի եկին ուխտաւորք սրբոյ Աթոռոյս ըստ սովորութեան՝ յերկրէն Օսմանցւոց ի բազում տեղեաց: Յորոց ոմանք բերեալ զտուրս ինչ յանձանց բարեպաշտից՝ տարան զթուղթս օրհնութեան: Որք են:

Թուղթ ի յԱտրանայ առ մահտեսի Ատեփաննոսն, և յորդիսն իւր՝ Խաչատուրն և մահտեսի Յարութիւնն: Զի եղբայրն սորին Բենկացի մահտեսի Աուքիանն՝ վախճանեալ էր, ուստի՝ սա վասն հոգւոյ նորին յղեալ էր զգրամ, (ՁԺ) ի ձեռն Ուոռուշուղցի Կարապետին, ե թուղթ ևս էր ղրեալ, որում օրհնութիւն, միսթարութիւն և շնորհակալութիւն: Ա թապաղ ևս նոր թուղթ յղեցաք:

Ի Պօլիս առ Նաւրուզեան Հացագործ Մարտիրոս Ամիրայն ի պատասխանի սիրոյ

թղթոյն՝ յատուկ օրհնութեամբ, զի ընդ նոյն Կարապետին աջահամբոյր էր յղեալ սրբազան վեհին, (բ) սէր ե օրհնութիւն, և պատուէր անպակաս առնել զյատուկ սէրն ե զգիրն, և վասն նուիրակին ևս յանձնարարութիւն: Իսկ ե յառաջ քան զայս Ա գիր ևս էհաս աստ ի սմանէ, որ վասն Յակոբ վարդապետին՝ որ ի մարտի Ե յղեցաւ ի Թօխաթ նուիրակ, գրէր թէ՛ յղեա աստ, զի պատրիարքին պիտոյ է, վիճէ ընդ Աթարմայան՝ և մարգ չունի: Իսկ մինչ այն թուղթն եկն, Յակոբ վարդապետն գնացեալ էր ի Թօխաթու վիճակն ի նուիրակութիւն: Ուստի՝ ծանոյց սմա, և դրեաց թէ՛ եթէ գիտէաք թէ՛ յայդր գալոյ կամք ունի, ի հարկէ՛՝ բռնութեամբ չէաք արգելուլ զնա աստ՝ այլ նա ի բնէ ի սուրբ Աթոռէջս գոլով սնեալ և վարժեալ՝ ինքնին յօժարեցաւ մնալ աստ, և ի գործս սորա գնալ, մեք ևս յղեցաք ի նուիրակութիւն: Եւ թէ՛ ի գրելոյ գգիր ընգէր ոչ գրես մեզ զոմանց մեզապատշաճ որպիսութեանց, և հարկ ի գրել: Մանաւանդ զպատրիարքէն, թէ՛ յինչ կացութեան կայ և որպիսարար: Մեք քանիցս դիր գրեցաք իւրեան ասէ՛՝ վասն ոմանց հարկաւոր բանից, զմեր գրեցելոց պատասխանին ևս չգրէր, թող զիւր որպէսն չգրեն. վասնորոյ՝ դու իմացիս ասէ՛՝ թէ՛ զինչ է պատճառն թուղթ չգրելոյն առ մեզ և մեզ ծանուցես: Նմանապէս և զԱթարմայից վիճոցն ասաց գրել, թէ՛ որպէս արարին:

Առ Ագուլեցի մահտեսի Թումանն, և իւր որդի Դիւլրասարն ի պատասխանի թղթոյն՝ զոր ընդ նոյն Կարապետին գրեալ էր, և աջահամբոյր ևս յղեալ սրբազան վեհին, (ե պլ՝) Եւ թուղթն՝ էր իբրու պատասխանի այնր թղթոյ սրբազան վեհին, որ գրեցաւ առ նա յանցեալ ամին ընդ նուիրակ Մինաս վարդապետին ի փետրուարի Իէ: Օրհնութիւն և շնորհակալութիւն:

Ի ձեռն Ուոռուշուղցի խօջայ Կարապետին, առ Բենկացի մահտեսի Վարդեբեան ի յԱտրանայ, (իե) առ Պօլսեցի Յովհաննէսն, (բ) առ Ղայսաբցի Աստուածատուրն, (գ) առ Ուոռուշուղցի Աւետիքն, (դ) և կինն իւր, (կ փ՝) առ մահտեսի Մամիկ կինն (ա) և առ Տրապզոնցի մահտեսի Յովհաննէսն: (բ):

Ի Պրուսայ՝ առ մահտեսի Պետրոսեան

Միսայէլն, և մահտեսի Աղօմոնն, ի պատասխանի թղթոյն իւրեանց, որք գրեալ էին թէ՛ Մատթէոս եղբայրն մեր ի մեռանիլն կտակ էր արարեալ վասն հոգւոյ իւրոյ քառասնից՝ (1) զոր տուաք նուիրակ Յակոբ վարդապետին, (որ էր պատրիարքի Յակոբն զոր ի վերգ յիշեցաք): Բայց զթուղթ օրհնութեան ի քէն ոչ ընկալաք ասէին, գուցէ մոռացմամբ զանց արարեալ իցես: Եւ խընգրէին գրել ինքեանց զմիամտութիւն: Իսկ Յակոբ վարդապետն զայս բանս չէր ասացեալ բնաւ աստ: Սակայն՝ առ ի միամիտ առնել զսոսա, դրեաց թէ՛ Յակոբ վարդապետն ասաց մեզ, այլ մեք ի բազմութենէ զբաղմանց մերոց մոռացեալ՝ ոչինչ գրեցաք ձեզ ցարդ: Այլ արդ միամիտ լերուք առ այն: Եւ սակա այսր շնորհակալութիւն և օրհնութիւն որպէս վայել էր և միթարութիւն ևս վասն եղբօրն: Եւ յատկապէս շնորհակալութիւն ևս՝ որք աջահամբոյր էին յղեալ (ա) ի ձեռն նոյն Պրուսացի մահտեսի Յակոբին ի մէջ թղթոյն:

Ի Պրուսա՝ առ Նալբանդ օզլի Յակոբն ի ձեռն մահտեսի Յակոբին:

Ի մեծն Պօլիս առ Մարգիս ոմն, որ վասն հոգւոյ հանգուցեալ Սրմաքէշ մահտեսի Մինասին և իւր կին մահտեսի Գօհարին՝ զգրամս էր յղեալ ըստ նոցին կտակին ի ձեռն Յովհաննէսին: (Ժ) Օրհնութիւն և միամտութիւն:

Ի մեծն Պօլիս, առ Ղափամաջի Մկրտիչն, որ մէկ սկիւոյ ծածկոց էր յղեալ՝ առ տիրացու Մարտիրոսն, (ա) առ մահտեսի Նղիայն, (ծ փ՝) առ Պետրոսն, (ա). այսք ձեռամբ Ագուլեցի Դօլպանուշի Միքայէլին: Իսկ Ե րդն առ Մարիամ կին ոմն, (օ) ձեռ. Գանիէլին, որ էր ազգական նոյն Միքայէլին:

Ի մեծն Պօլիս, առ Մարտիրոս ոմն, որ Ա գիւլաբաթունով ծաղկեալ ծածկոց էր յղեալ վասն սուրբ Գեղարդեանն. և լուսագին ևս, (ա) առ Սեբօրն, որ ժամուց էր յղեալ վասն հոգւոյ եղբօրն իւրոյ Ռաֆայէլին: (ը. Ի փ՝) և առ սորին մայր Մարիամն, որ Ա միւշասամբօղջայ էր յղեալ վասն սրբոյ Գեղարդեանն: Նրեքեանն ևս ի ձեռն Շահինին:

Ի մեծն Պօլիս, առ այր ոմն, (որոյ զա-

նունն մոռացեալ էր բերօղն). որ զաջանամբոյր էր յղեալ, (դ), և Ա Թօղլամայ մահբամայ, ձեռամբ մահտեսի Սերօրին:

Ի յԱտրանա, առ եղբօր որդիսն հանգուցեալ մահտեսի Ջաքարիային, առ մահտեսի Աղէքսանդրն, մահտեսի Յովհաննէսն՝ և մահտեսի Գասպարն, որք ըստ ամենայն ամաց սովորութեանն իւրեանց՝ զլուսադինս էին յղեալ, (ժ) և զԹուղթ սիրոյ գըրեալ: Նոյնպէս և իւրեանց ընտանիքն ես էին յղեալ, այսինքն՝ մահտեսի Արզուխաթունն (բ) մահտեսի Ջէպուրխաթունն, (ա) մահտեսի Եւայն, (ա) և մահտեսի Նօնֆարն և մահտեսի Օղիտայն, (ա) ձեռ. տիրացու Յովհաննիսին: Օրհնութիւն և շնորհակալութիւն ամենիցն:

Ի յԱտրանայ՝ առ Սառաֆ տիրացու Պետրոսն, (ա) և Սառաֆ տիրացու Մկրտիչն (ա) ձեռամբ նոյնոյ:

Ի մեծն Պօլիս՝ առ Ալաճաշի տիրացու Մարտիրոսն, (բ) ձեռ. նոյն տիրացու Յովհաննիսին:

Ի մեծն Պօլիս, առ Բօննօթիշի Գալրիէլն Մուրադեան, որ զԹուղթ ես էր գրեալ առ սրբազան վեհն, (ր պլ'') առ Ոսկերիչ Խաչատուրն, (զ) և առ Կիրակոսն, (կ փ'') ձեռ. մահտեսի Մարտիրոսին:

Ի մեծն Պօլիս, առ Ունդափանու Իկիթբաշի⁸¹ Գրիգորն, մահտեսի Կիրակոսն, մահտեսի Տօնիկն, մահտեսի Առաքելն, գանձապետ մահտեսի Խաչատուրն, մահտեսի Վարդանն, և մահտեսի Աստուածատուրն, որք ձեռամբ ուխտաւոր Վարդանին աջանամբոյր էին յղեալ սրբազան վեհին, (ժ) օրհնութիւն և շնորհակալութիւն:

Ի մեծն Պօլիս՝ առ Ղախմաշի տիրացու Մաղաքեայն, որ Ա արծաթեայ մասնատուփ էր յղեալ, և առ Յարութիւնն (Ի փ'') ձեռամբ

նոյն վարդապետին:

Ի մեծն Պօլիս առ մահտեսի Թօրոս ոմն, որ Թուղթ էր գրեալ առ սրբազան վեհն, յայտնելով զսէրն իւր հր առ սուրբ Աթոռս. և խոստացեալ էր գալ յուխա ի սուրբ Աթոռս յեկօղ ամին: Որում օրհնութիւն և հրաւիրումն ի դալ, (Իսկ անուն տրոց ի Թղթոջն հչ գոյր, այլ յետոյ իմացաք ի բերողէ Թղթոյն, Թէ Ոսկերիչ Խաչատուրն որ զտաւարս էր յղեալ, (զ) (որ ի վերդ յիշի) սորինն է լեալ, Իսկ մեք ի Թղթոջն բան չյիշեցաք, այլ զսոյն Թուղթս ետուք մահտեսի Մարտիրոսին որ զնոյն տուրսն (զ) և զԹուղթն երբր:

Ի մեծն Պօլիս, առ Սրմաքէշ Յարութիւնն, (ա) ձեռամբ Յովհաննիսին: Օրհնութիւն:

Ջանդրա, առ Խաչատուրն, Փանոսի մայրն, Ագինն, Ասմարն, Տէրմանջի Գրիգորն, Գաւիթն, Գասպարն, Բ Սարգսեանն, և այլ անձինս՝ որք ընդ սոսա ի միասին էին ոգիք Ե, որք իւրաքանչիւրքն ըստ իւրեանց կարողութեանց շատ և սակաւ տալով, ժողովեալ էին զգրամ, (ժա. ԼԳ փ'') ձեռ. Փանոսին:

Առ Ղուրտրէլանկցի Յովակիմն, (բ) ձեռամբ Շահբաղին օրհնութիւն և շնորհակալութիւն:

Ի Բաղշաշուկ, առ Տէր Վարդանն, (գ) և առ մահտեսի Խաչերն, (լ փ'') ձեռամբ Ստեփաննին:

Թուղթ ես ի Մարսուան, առ մահտեսի Պապիկն, (գ). ձեռամբ վերոյիշեալ Ստեփաննին:

Ի յիզնիմիտ, առ Հացագործ Յովհաննէսն, (ա) առ Ստեփանն, (բ) առ Մինասն, (ա) և առ Մարտիրոսի կինն, (ա) ձեռամբ մահտեսի Կարապետին:

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

BRITISH

ՍԻՄԵՅՈՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ԿՈՆԴԱԿԸ ԲԱՂԴԱՍԱՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ *

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ Տէր Սիմէօն
կաթուղիկոս և Մայրագոյն պատրիարք ամե-
նայն Հայոց, Աստուածայնոյ և Առաքելակա-
նի եկեղեցւոյս Քրիստոսի նաև՝ մեծի և Տիե-
զերականի Աթոռոյս սրբոյ էջմիածին:

Յորմէ սիրով և կարօտիւ, և հոգևոր օր-
նութեամբ գիտասաջիւր սիրելի և Շնորհածին
որդի մեր՝ և հարազատ զաւակ սրբոյ Աթոռոյս
Բաղտասար խոհեմալի վարդապետ, զի թուղթ
քո զոր գրեալ էիր ի Դ ապրիլի, էհաս առ
մեզ ձեռամբ քեանքեանչի Կիրակոսին. զոր
ընթերցեալ՝ զամենայն զգրեցեալսդ իմացաք:
Նախ՝ վասն ոչխարացն և առաքացն զորս
ժողովեալ ես և ժողովելոց ես, ծանիր. զի գի-
տես իսկ որք ամենքն հարկաւորք և պիտոյք
են սրբոյ Աթոռոյս. վասն զի՝ լծկանքն յոյժ
հարկաւորք են զոր չունիմք և վասն նոցին
րազմիցս պատուիրմամբ գրեալ եմք քեզ որ
զգոմէչս և զեզինս որքան և հնար է և կարես
ճարել ջանայցես. կթանքն ևս նոյնպէս հար-
կաւորք են. իսկ ոչխարքն և միւսքն ևս
վասն մսացուի միշտ պիտոյք են մեզ. վասն
որոյ՝ պատուիրեմ սիրելւոյդ զորքան տաւար
և . . .** բերիցես, հաւատարմաւ ի սուրբ
Աթոռս յղեսցես: Երկրորդ՝ Սուքիաս՝ և Բար-
սեղ վարդապետքն որովհետև առ սուրբ Ա-
թոռս և առոտս մեր եկին, մեք ևս հայրական
սիրով ընկալաք զնոսա և առ ի փորձել զհա-
րազատութիւնս նոցին, իւղի և պանրի և մա-
տաղացուի ժողովարար կարգեալ հանդերձ
օրհնութեան թղթովք և կոնդակաւ զԲար-
սեղն ի Բայազետ՝ և զՍուքիասն յայդ կող-
մունսդ յղեսցաք. ի գալն Սուքիաս վարդա-
պետ որդեկին մերոյ յայդր և առ քեզ՝ իւ-
րեան և զործոյն մուղայէթ պարտիս լինիլ:

* Այս կոնդակը ստացել ենք 1896 թուին Տբա-
պիղոնում:

** Պատուած լինելով՝ մի բառ չի կարդացուում:
Դիւան Հայոց պատմ. ժԱ.

և զնա յորդորել զի արդիւնաւորութեամբ
զգործն իւր աւարտեսցէ. և պարգերեսու-
թեամբ ի սուրբ Աթոռս եկեսցէ. մեք ևս
ըստ հարազատութեանց նոցին, ինչ և իցէ
զոգորմութիւնս եմք առնելոց նոցա և շահե-
լոց: Երրորդ՝ վասն այն չիք Մանուէար պըղ-
ծոյն ծանիր, որպէս և իցէ կերպիւ զայդ պիղ-
ծող պարտիս ի սուրբ Աթոռս յղել շուտով.
Եթէ չյօժարիցի գալն որպէս և գրեալ եմք
յառաջագոյն պարտիս զբանադրանաց թուղ-
թըն ի յեկեղեցիս ընթեռնուլ տալ, և զչիքդ
այդ չարաչար խայտառակել. և վերջապէս
որպէս և խոստացեալ ես բռնութեամբ առ
մեզ յղել: Զորրորդ՝ զորպիսութեանցն սրբ-
ոյ Կարապետին գրեալ էիր իմացաք. բայց՝
դու գրեալ Պետրոս վարդապետին որ եթէ
զիւր՝ և եթէ սրբոյ վանից որպիսութիւնսն
և՛ կամ թէ զՅովաննէս վարդապետի գալըս-
տեան պատճառն և զինչ անցք անցանելն
մեզ գրեսցէ: Այլ և՛ զվարպետ Կիրակոսն սի-
րով ընկալեալ ըստ խնդրոցդ շահելոց եմք,
միամիտ լեր: Այլ և՛ Սուքիաս վարդապետի
բանադրանքն զոր առ քեզ յղեսցաք, կամ յը-
ղեսցես և կամ պատառեսցես: Այլ և՛ ի կողմա-
նէ տանց Զուղայեցւոցն զոր գրեալ էիր լուր,
զի մեք մոռացեալ եմք թէպէտ զԲ և կամ
զԳ տուն լինիլն. բայց՝ Գեալանթարն զոր ինչ
էառ ի դոցանէ, մերովս իրիջայիւ հասարա-
կապէս որքան անձինք գոյին յամենեցունցն
ևս էառ, դու ևս այսպէս իմացեալ լեր: Եւ
զորպիսածանոյց զգիրդ ի մէնջ անպակաս
պահելով ողջ լեր: Գրեցաւ ի ՌՄԺԸ թուին,
ի յապրիլի ԻԵ և ի լուսանկար Աթոռս սուրբ
էջմիածին:

Այլ և զայս գիտեմ զի այդ Տէր Սար-
գիս քահանայդ, որ գալոց էր ի զարնանս,
ընգէր ոչ եկն, և վասն էր յամեցաւ. ուրեմն
շուտով գալ հարկեսցես: Նաև՝ Քարահատ ուս-

տայ Գասպարն, թէ ի ճանապարհի է, բար-
ւոք է. և թէ դեռ ևս յայդրէ շուտով հարկե-
ցես գալ հալրաթ, զի էանց ժամանակն, Այլ
և՛ թարց զանցառութեան, ի հարկաւոր պէս
սրբոյ Աթոռոյս ըստ ժամանակին զԺ բեռն
և կամ զԻժ լիտր տառեխ առեալ յղեսցես
հալրաթ, Այլ և՛ սիրելեացն իմոց Առաջնոր-
դին տեղւոյդ Գրիգոր խոհեմազարդ վարդա-
պետին. և մահտեսի Թօմայ Աղային և այլ
օրհնեալ իշխանաց և ժողովրդոցն տեղւոյդ

յոյժ կարօտիւ ե սիրով ողջոյն և Աստու-
ծային օրհնութիւն տամ, որք և լինիցին
ողջք և օրհնեալք. և զօրացեալք ի Տէր, Այլև՛
Տիրացու Ստեփաննոսին մերոյ ևս ողջոյն և
օրհնութիւն տամք զի մեք առ Տէր Յովան-
նէս սիրելին մեր զթուղթ յղեցաք յառաջա-
պոյն, զառ նա հասանիլն հանդերձ նորին
որպիսութեամբն մեզ գրել հարկեսցես, և
զայդ Գ գիրսդ ի յԱսպահանու է եկեալ առ
նա հասուցես:

=====

Բ.

ԿՈՆԴԱԿ ՍԻՄԷՈՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ *
ԱՌ ՄՈՒՍԻ ՏԷՎՕ ՔՕՆՍԷԼԻԷ ԴԻՋԵՆԴԵՏ. **

*** Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ Տէր Սի-
մէօն կաթողիկոս և ծայրագոյն Պատրիարք
ամենայն Հայոց Առաքելականի եկեղեցւոյս
Քրիստոսի. նաև՛ մեծի և սրբոյ Աթոռոյս էջ-
միածնի:

Յորմէ սիրով և օրհնութեամբ Աստուա-
ծային. և Շնորհիւ սրբոյ իջման տեղւոյս
Քրիստոսի. յայտնի լիցի մեծութեան և սի-
րելութեան ազնիւ սիրելոյդ մերոյ Քրիստո-
սիւ զօրացելոյ՝ (տեղը բաց, վերելի անունը
պիտի կարդալ) Զի մուսի **** Բէյսօն և
զմուսի Դէսիօր թղթաշէն վարպետն զորս
առաքեալ էիր առ մեզ, վասն սոցա գհա-
սանիւն և զշնորհակալութիւնս գրեալ առ քեզ
ի 1776 և յապրիլի ԺԹ առաքեցաք ի ձեռն
Ջուղայեցի Շահրիմանեան Մարգար Աղա-
յին հասուցանել քեզ, Իսկ այժմ որովհետև
մեք ոչ գիտեաք թէ՛ զվարձն սոցա որքան
էք հատեալ դուք, իւրեանց հարցաք. իւր-

եանք ասացին թէ՛ մէկիս վարձն տարին 900
ղուռ է և մէկինս 600 զուռ րաց ի ճանա-
պարհական խարճիցն, Մեք ևս հաւանեցաք,
Արդ՝ ի 1774 թուին և ըստ մեր հաշուին ի
յապրիլի ԺԹ ելեալ էին յայդ երկրէդ, և ի
1775 և ի փետրվարի ԺԳ մտին յԱթոռս: Եւ
մնացին առ մեզ մինչև ի 1776 և ի հոկտեմ-
բերի ԻԸ, որ է քսան ամիս: Եւ թէ զինչ ա-
բարին յայսքան միջոցս, և զպաշտօնն իւ-
րեանց իրապէս կատարեցին. յիւրեանս հարց
և իմա՛ Ապա փոքր վարպետն մեք Գ տար-
ւոյ վարձն կատարեալ ետուք 1800 զուռ և
ճանապարհեցաք ի հոկտեմբերի ԻԸ, Իսկ միւս
մուսէ Բէյսիօնն մնաց մինչև ի դեկտեմբերի
Զ. և զի մինչ սորա մնալն ևս անօգուտ էր,
և ինքն ևս կամեցաւ գալ. վասնորոյ զսորա
վարձն ևս Գ տարէն որ էր ԲԻ ԷՃ զուռ,
ետուք կատարեալ. և զսա ևս ուզեալեցաք
առ ձեզ, Որոց Գ տարէն վարձուք ջաֆն ե-
ղև 4500 զուռ նաղտ. րաց ի պարգևապէս
տրոց և յայլ պիտոյից ազանելեաց և կերելաց
և ճանապարհական խարճիցն, Զի բաց ի
վարձուցն, երկուցն ես ետուք յատուկ զճա-
նապարհի գալոյ և գնալոյ խարճն լիովին և
ղապղ առաք յինքեանց. զոր յղեցաք ի Հըն-
գիկս առ սիրելին մեր Գրիգոր Աղայն: Եւ
այսպէս արարեալ՝ ճանապարհեցաք յայդ
կոյս: Զայսքանս ի կարճոյ գրեցի սիրելւոյդ
զի գիտասցես թէ՛ մեք լիովին վարձն ե գիտար-

* Սիմէոն կաթողիկոսի կոնդակի այս պատ-
ճէնը իր բոլոր ծանոթութիւններով ստացել ենք բար-
ձր. Հ. Տիրայր վարդապետից:

** Գրուած կոնդակի վերին մասում, կաթողի-
կէի ձախ կողմը:

*** «Յիսուսի» զարդադիր գեղեցիկ, թռչնա-
գիր, գունաւոր, ոսկէհիւս.—Յ-ի ստորին կլոր մա-
սի մէջ Սիմէոն կաթողիկոսի անձնական կնիքը կա-
մրագեղ, քառանկիւնի, վերեւ է՛ն, մէջը երկու «փա-
կազիր, ներքեւ՝ ՌՄԺԲ. (= 1763),

**** Monsieur:

ճըն դոցա տուեալ եմք աստ: Այլ ոչ ինչ պարտականութիւն մնաց մեղ դոցա տալոյ. ոչ աստ և ոչ յայդ կողմէ: Ձայլ որպէսն յայլմէ իմանալոց էս: Զի որովհետեւ իւրեանք թախանձանօք խնդրեցին ի մէնջ գիր գրել քեզ վասն այնորիկ և մեք զայսքանս ընդ իւրեանց զրեղօք քեզ սիրելւոյդ զի միամիտ լինիցիս: Ողջ լեր ի Տէր: Գրեցաւ ի ՌՁՀՁ թուոյ Փրկչին. ի զհկտեմբերի 2. և ի սուրբ Աթոռս էջմիածին:

Կոնդակի ծախ կողմը, լուսանցքի վըրայ. — «Սիրով բազմաւ և Շնորհիւ սրբոյ իջման տեղւոյս Գրիստոսի. ողջոյն և օրհնութիւն տամ ազնիւ սիրելւոյն մերոյ՝ Գրիստո-

սիւ Տէրամբ զօրացեալ բարեպաշտօն և մեծահաւատ Մուսի Լընուար Դըրալէ՝ Շքեղաշուք իշխանին, որ քե հանգերձ լիցի ողջ ի տէր. զօրացեալ ի Շնորհս նորին յարածամ: Ամէն».

Որին անմիջապէս Սիմէոն կաթողիկոսի ձեռքով կցուած խոշոր, անկանոն նոտր գիր. — «ձեռամբ իմով գրեցի զայսքանս ի հաւաստութիւն գրեցելոցս», դողդոջ ձեռքով:

* *

Կոնդակն ամբողջապէս գրուած է կանոնաւոր, գեղեցիկ նօտրգրով: Կոնդակի աջ կողմը Մատենադարանի կնիքը, արծիւ, շուրջը — «Bibliothèque impériale man (uscripts)». — Կոնդակս գտնուում է Փարիզի ազգային մատենադարանի cod. № 318-ի մէջ, fol 5a:

Գ.

ՍԻՄԷՈՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՁԵՆՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆՑ ՅՈՒԹԱԿ. *

Սիմէոն ընդհանրական կաթողիկոսէն

Ի ՌՄԺԹ թուոյն մերում, և ի նոյեմ. թուոյն: Որ էր իննեորդ կիւրակէն՝ որ զկնիս. խաչին, և ասնի սրբոց հրեշտակապետացն, ձեռնագրեցաք քահանայ ի սրբազան հօրէն մերմէ տէր Երեմիայն, աէր Մկրտիչս, տէր Մեսրօպս և տէր Պօղոսն: Եւ ընդ մեզ եղեն սարկաւազ Դուսկիանոսն և Ատեփանոսն: Եւ Յօհաննէսն ջահրնկալ: Իսկ Աստուծով ելանելն մեր ի Քառասնիցն, նախ տէր Երեմիայն մատոյց պատարագ, ի ղեկ. Բ, որ էր տօն յղութեան սրբոյ Աստուածածնին ի յԱննայէ, օրն Գ շաբաթ: Ի շաբաթապահոյ որ սուրբ Յակոբայ կոչի: Եւ ի սոյն շաբաթու եշաբաթ օրն ես տէր Մկրտիչս մատուցի զպատարագ: Որ էր ի ղեկ. ԺԱ, և տօն Առաքելոցն Թադէոսի և Բարդուղիմէոսի: Եւ սուրբ Յակոբայ շաբաթ օրն տէր Մեսրօպս: Իսկ ի կիւրակէին տէր Պօղոսն: Որոց Տէր տացէ վայելել բարեաւ զառեցեալ սուրբ և մաքուր կարգսն:

* Էջմիածնի մատենադարանի № 2883 ձեռագիրն է «Ժամանակագրութիւն ձեռնագրութեանց Մինաս, Յակովբ, Սիմէոն և Դուկաս կաթողիկոսաց», որից հանեցինք Սիմէոնի ձեռնագրութեանց այս ցուցակը:

Ի ՌՄԺԹ թուոյն, և ի նոյեմ. ամսոյ 2՝ ի յիննեորդ կիւրակէին, որ զկնիս. Խաչին, վերագրեալ սրբազան հայրն մեր ետ մեզ երից համաշունչ եղբարցս, Երեմիա, Մկրտիչ և Մեսրոպ աբեղայիցս, զիշխանութիւն մասնաւոր վարդապետութեան: Եւ ձեռնադրեաց ընդ մեզ սարկաւազ զՅովհաննէս ջահրնկալն, զոր և Իսահակ անուանեաց և ըստ հոգւոյ եղբայրն նորին զմիւս Յովհաննէսն: Զորս Տէր արժանացուցէ ի պաշտպանութիւն իւրաքանչիւր սրբոյ կարգի:

Ի ՌՄԺԷ թուոյն, և ի յունիսի ԺԵ, ի Դ կիւրակէին եղիական յիսնակին: Վերագրեալ սրբազան հայրն մեր զիս գլխտնեալ ծառայս և որդիս իւր զՄկրտիչ նուաստ վարդապետս, ձեռնագրեաց եպիսկոպոս: Նաև զԿեզու սուրբ Կարապետի վանից Առաջնորդ Յօհան վարդապետն ի վերայ նոյն վանիցն: Եւ զԱստապատեցի Միքայէլ վարդ. առաջնորդութիւն նոյն գեղջ Ստեփանոսի Նախավկայի վանիցն: Զորս աէր պահեսցէ ի հաճոյս իւր:

Ի ՌՄԺԲ թուոյն և յապրիլի ամսոյ Ի ունի ի հինգերորդ կիրակէի յինանցն որ էր տօն Երեման ս. Պաշին, հոգևոր հայրն մեր օծաւրնգհանուր Կաթողիկոս ամենայն Հայոց:

Արդ զկնի օծման իւրոյ վեհա մեր՝ զորս ձեռնադրեաց, թէ զեպիսկոպոս, թէ զքահանայս, և թէ զայլ աստիճանաւորս, հաւ ի ներքոյ ցուցանեմք: Որ ի վարդապետութենէն իւրմէ մինչև ցայժմ, ոչ զոք էր ձեռնադրեալ ոչ զքահանայս, և ոչ զայլ աստիճանաւորս:

Սախ ձեռնադրեաց զՄովսէս վարդապետն եպիսկոպոս, որ էր ի գործ նուիրակութեան սրբոյ Երուսաղէմայ ի Կարին ի մայիսի ԺԱ ին, և ի հոգեգալուստ կիրակէին:

Երկրորդ ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զմիաբանսն սրբոյ Աթոռոյս, զԼուկաս վարդապետն՝ զԱռաջնորդն Ձմիւնոյ, զԵսայի վարդգնուիրակն Եղովկիոյ, զՊետրոս վարդգնուիրակն Տիգրանակերտու: Ի տօնի որդւոց և թուանց սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին, օրն Գ շաբաթ. յունիսի ամսոյ ԺԷ:

Երրորդ ձեռնադրեաց զԵրեմիայ, զՄկրտիչ, զՄեսրօպ և զՊօղոս սարկաւազաւնսն Աբեղայս, զԼուսկիրանոսն և զՍտեփաննոսն սարգաւազուսն, և զՅովհաննէսն ջահրնկալ, ի նոյեմբերի Թ, և ի կիրակէին, որ զկնի տօնի Հրեշտակապետացն:

Ի ՌՄԺԳ թուոյն. չորրորդ ձեռնադրեաց զԵրիս եպիսկոպոսուսն, զՍտեփաննոս վարդգ, զԱռաջնորդն վանից սրբոյ Առաքելոյն Բարդուղիմէոսի: Ձիսահակ վարդգ, զԱռաջնորդ Թամարայու: Եւ զԳասպար վարդգ, զԱռաջնորդն Շնքուշու: Վարդապետի բարեկենդան կիրակէին յուլիսի ԺԱ:

Հինգերորդ ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զՍտեփաննոս ձգաւորն, զՌէթէոս Աշտարակեցին, զՍտեփաննոս Ջուղայեցին, և զՈւրհայու Առաջնորդ Յօնան վարդապետն: Սրբոյ Յակոբայ բարեկենդան կիրակէին: Ի գեկ. ԺԲ:

Ի ՌՄԺԴ թուոյն. վեցերորդ ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զԿարսոյ Առաջնորդ Բաղ-

գասար վարդգ, զՀասանդալայու Աւետիք վ. և զսրբոյ Աթոռոյս միաբան Սանահնեցի Գրիգոր վարդգ: Ի սուրբ Ջատկին, յապրիլ ամսոյ Գ:

Յօթներորդ ետ զԺայրադոյն գաւազան տեղապահ Մկրտիչ վարդապետին և Կաղվանցի Ջաքարիայ վարդապետին, Երեման ս. Պաշին կիրակէին ի մայիսի Ա:

Ութներորդ ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զՅօնան Գեղամացի վարժապետ վարդապետն, և զՎանցի Բաղասար վարդապետն յԱռաջնորդութիւն Կարմաւոր վանիցն և ի միաբանութիւն սրբոյ Աթոռոյս, որ յառաջ նուիրակեաց Վան, և այժմ ևս եղև նուիրակ նոյնոյ տեղոյն: Ի Ե կիրակէին Եղիական յինանկին: Յունիսի ԻԶ:

Պններորդ ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զմիաբանսն սրբոյ Աթոռոյս, զՊօղոս վարդգ. Պօսեցի, զՍարգիս վարդգ. Կուզիկեան, և զԳրիգոր վարդգ. Մունջուանցի և զԱրապկերու Առաջնորդ Պետրոս վարդգ., զՏիգրանակերտու Առաջնորդ Կարապետ վարդգ. Բօյաճիօղլին և սրբոյ Երուսաղէմայ Գաբրիէլ վարդգ.: Յերկրորդում կիրակէին որ յետ ս. Պաշինեացին: Ի սեպ. ԺԸ:

Ի ՌՄԺԵ թուոյն. տասներորդ ձեռնադրեաց զԿարապետ, զՅօսէփ և Փիլիպպոս սարկաւազուսն Աբեղայս: Յինանկաց բարեկենդան կիրակէին, ի նոյեմբերի տասնևին:

Ի ՌՄԺԶ թուոյն. մետասներորդ ձեռնադրեաց եպիսկոպոս, զմիաբանսն սրբոյ Աթոռոյս, զԵղվարդեցի լուսարար Գրիգոր վարդգ. զԿարբեցի Սարգիս վարդգ. ՋԱռնճեցի Յօսէփ վարդգ. զԿարբեցի վարժապետ Ատեփաննոս վարդգ.: ՋՅօշկանցի զրազիր Երեմիայ վարդգ.: Նաև զՍպահանցի Մկրտիչ վարդգ. զնուիրակն սրբոյն Երուսաղէմի: Իսահակայ հայրապետի տօնին: Ի փետրվարի ԺԱ:

Երկուտասներորդ ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զՄինաս վարդգ. միաբանսն ս. Աթոռոյս, և զԱւետիք վ. ի յառաջնորդութիւն

ս. վանիցն Խորվիրապայ և ի միաբանութիւն ս. Աթոռոյս և զՍարգիս վարդ. ի յԱռաջնորդութիւն Բաբեղդու Վարդապետի բարեկենդան կիրակէին, ի յուլիսի ութն:

Ի ՌՄԺԷ թուոյս, Երեքտասաներորդ ձեռնագրեաց եպիսկոպոս զիս զմեղսաներկ ծառայս իւր զՄկրտիչ վարդապետս, նաև զԿեղուս Կարապետի Առաջնորդ Յօհան վարդ. և զԱստապատեցի Միքայէլ վարդ. յԱռաջնորդութիւն նորին դեղջ սրբոյն Ստեփաննոսի նախավկայի վանիցն, ի չորրորդ կիրակէին եղիական յիսնակին յունիսի Ժն:

Չորեքտասաներորդ, յառաջ քան զայս յունիսի Ա երկրորդ կիրակէին որ էր տօն սրբոյ էջմիածնի, ետ մասնաւոր գաւազան Յօսէփ և Փիլիպպոս Աբեղայիցն:

Ի ՌՄԺԸ թուոյս. Տագետասաներորդ ձեռնադրեաց Ստեփաննոս և զԻսահակ (Բ. Ա. բեղայս) Ա սարկաւագունսն, ի տօնի վաթազայ ս. Խաչին, ի սեպտ. Իէ:

Ի ՌՄԺԹ թուոյս. վեշտասաներորդ ձեռնադրեաց եպիսկոպոս, զչորեսին միաբանսն սրբոյ Երուսաղէմի, ի միաբանութիւն նմին՝ ըստ խնդրոյ նորին պատրիարք Պօզոս վարդապետին, այսինքն զԿեսարացի Ասրգիս վարդ., որ էր նուիրակ Եւդոկիոյ, զՅամթեցի Աւետիք վարդ., որ էր նուիրակ նոյն տեղւոյն: Ձնախիջեանցի Ջաքարիա վարդ. որ էր նուիրակ Կարնոյ, Եւ զՀամատանցի Յովհաննէս վարդ., որ էր նուիրակ Հնդկաց: Ընդ որոց ձեռնադրեաց զՔանաքեռցի Յովհաննէս վարդ., ի միաբանութիւն սրբոյ Աթոռոյս: Ի բարեկենդանի միջին կիրակէին, որ յետ տօնի սրբոյն Իսահակայ հայրապետին: Ի փետրվարի Ժ:

Ի ՌՄԻ թուոյն. Եօթնետասաներորդ, ետ մասնաւոր գաւազան Ատեփաննոս և Իսահակ Աբեղայիցն, Հոգեգալուստ կիրակէին, ի մայիսի Ժն:

Ութուտասաներորդ ձեռնադրեաց զգրագիր Ղուկիանոս և զիւր սպասաւոր Յովհաննէս, և Լուսարարի սպասաւոր Մարտիր

բոս սարկաւագունսն Աբեղայս: Ընդ սոցին և զԵփրեմ սպասաւորն իւր սարկաւագ: Ի Գիւտ Խաչի կիրակէին: Ի հոկտեմբերի ԻԳ:

Իննետասաներորդ ձեռնագրեաց եպիսկոպոս, զՏաթևու Առաջնորդ Ղազար վարդ. և զԿարսեցի Սուքիաս վարդ. ի միաբանութիւն ս. Աթոռոյս, զոր և կարգեաց Առաջնորդ Կարսայ. և զԹամզարայու Առաջնորդ Միքայէլ վարդ., և զԱգուլեցի Յարութիւն վարդ. ևս ի միաբանութիւն սրբոյ Աթոռոյս: Նաև զչորեսին բնական միաբանսն ս. Աթոռոյս, այսինքն զԳաւիթ վարդ. Թիֆլիզեցի: ՋՅովսէփ վարդ. Սանահնեցի: ՋԳալուստ վարդ. Աշտարակեցի, և զՓիլիպպոս վարդ. Առնձեցի: Ի վեցերորդ կիրակէին յայտնութեան յիսնակին: Ի Գեկտ. Ին:

Ի ՌՄԻԱ թուոյս. քսաներորդ Ղունկիանոս Յովանէս Մարտիրոս և Սողոմօն Աբեղայիցն ետ մասնաւոր գաւազան, ի տօնի Առաքելոցն Պետրոսի և Պօղոսի ի Ե շաբաթ, ի դեկտ. Իէ:

Ի ՌՄԻԲ թուոյս. քսանեւմիներորդ, ձեռնադրեաց զսպասաւորսն իւր, զՆերսէս, զԽաչատուր և զԵփրեմ սարկաւագունսն Աբեղայս: Ի Զ կիրակէին, որ զկնի ս. Խաչին, և տօնի ս. Աւետարանչացն: Ի հոկտ. քսան:

Քսանեւերկուներորդ, ետ գաւազան ծայրագոյն վարդապետութեան միաբանիցն ս. Աթոռոյս, այսինքն Եղեզաձորցի Աբրահամ, Լուսարար Գրիգոր, Աթոռակալ Գալուստ, վարժապետ Ստեփան, գրագիր Երեմիա, նախապատիւ սպասաւոր Մկրտիչ, Քանաքեռցի Յովհաննէս, և Սանահնեցի Յովսէփ եպիսկոպոսացն: Տասներորդ կիրակէին զկնի ս. Խաչին: Ի նոյեմ. Ժէ:

Քսանեւերեքերորդ, ձեռնադրեաց եպիսկոպոս, զԹարվիզու նուիրակ Մեսրօպ, զէջմիածնեցի Պետրոս, զԿարնեցի Յակոբ, սրբոյն Թօմայի վանից միաբան Մատթէոս. սուրբ Հովսէփմէի վանից Առաջնորդ Աւետիք, զգրագիր Մատթէոս, Ամբարտար Իսահակ, Ռէթէոս վարդապետի սպասաւոր Գրիգոր՝ և զիւր իսկ վեհին սրբազանի սպասա-

ւոր Իսահակ վարդապետսն՝ Հինգերորդ կիւրակէին ձմեռան յիսնակի՝ և ի ղեկտ. ԺԵ:

Ի ՌՄԻԴ թուոյն. քսանեւորսերորդ, ներսէս Խաչատուր և Եփրեմ Աբեղայիցն եւ մասնաւոր գաւազան, ի Տեառն ընդյառաջի աւուրն, ի փետր. ԺԴ:

Քսանեւհինգերորդ, ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զԿեսարացի Մաթէոս վարդ. ի միաբանութիւն ս. Կարապետի վանիցն, և ի վանահայրութիւն ս. Դանիէլի վանիցն, Ընդ նմին և զՍեպասաիոյ ս. հրեշտակապետի վանից Առաջնորդ Յոհաննէս վարդ., և զԱմասիոյ և զՄարտիանու Առաջնորդ միւս Յովհաննէս վարդ., Երկրորդ ծաղկազարդի կիւրակէին, Յունիսի Ա:

Քսանեւվեցերորդ, ձեռնադրեաց եպիսկոպոս, Փառակեցի Իսահակ վարդ. ի միաբանութիւն սրբոյ Աթոռոյս, և զսրբոյն Սաղիմայ միաբան Կարբեցի Կարապետ վարդ., ի միաբանութիւն ս. Երուսաղէմի սրբոց Յակոբեանց վանիցն: Ի վեցերորդ կիւրակէին որ զԿնի սրբոյ Խաչին, և Կոնի սրբոց Աւետարանչացն: Ի հոկ. ԺԹ. Այլ և Թօխաթեցի Ճոսսուն օղլի Յարութիւն վարդապետ ոմն, ի ՌՄԺԵ թուոյն գնացեալ ի Գեանջայ յիւրայէլէն եպիսկոպոս ձեռնադրեցաւ: Զոր իմացեալ սրբազան վեհին ընդ բանիւ արար զնա, և մնաց այնպէս ի յերկար ժամանակս: Ապա զղջացեալ դիմեաց ի սուրբ Աթոռս առոտս սրբազան վեհին, բերելով և զաղբսանաց թուղթս վասն իւր առ սրբազան վեհն ի Պօլսոյ պատրիարք Դրիդոր վարդապետէն և սրբազան վեհն ներեաց նմա, և զապաշխարանս եղեալ ի վերայ պահեաց աստ ժամանակ մի: Յետոյ արար զնա Առաջնորդ Կարնոյ, և զԿնի միոյ տարւոյ՝ երեք ի սուրբ Աթոռս և ըստ խնդրոյ Կարնոյ ժողովրդեանն ետ նմա զիշխանութիւն եպիսկոպոսութեան այսու կերպիւ: Զի թէպէտ անվաւեր և ապօրինաւոր էր ձեռնադրութիւնն նորին որ յիւրայէլէն, ըստ այնմ, զի ի մերմէ վիճակէ էր, բայց որովհետեւ օծեցեալ էր, մանաւանդ զի և իսրայէլս յայնմ ժամանակի յորում ձեռնադրեալ էր զնա, զեռ չէր բանադրեցեալ, վասնորոյ ոչ էծ զնա սրբազանն կրկին, այլ

զգեստաւորեցուցեալ զնա ընդ միւս նորն-ծայիցն վերոյդրեցելոց՝ ուրոյն ի նոցանէ, և նախ քան զպատարագն երեք առաջի մեծի Սեղանոյն՝ և զիոխ մի Աւետարան ընթերցեալ ի վերայ նորին, ետ նմա ըստ կարգի ձեռնադրութեան, զթագ, զմատանի, զգաւազան և զԱւետարան ի գիրկն, բաց ի յօծմանէ, և այսպէս զանընդունակ եպիսկոպոսութիւնն նորին արար ընդունելի, և վերստին արարեալ Առաջնորդ Կարնոյ, վառաւորութեամբ դարձոյց անդ:

Ի ՌՄԻԴ թուոյն. Քսանեւեօթներորդ, ձեռնադրեաց եպիսկոպոս, զսրբոյն Սաղիմայ միաբան Հաճնցի Սարգիս վարդ: ԶԹրակիոյ Առաջնորդ Յակոբ վարդ.: ԶՇողակաթի Առաջնորդ Ստեփան վարդ.: Եւ զՁորագեղու Անապատի Առաջնորդ Ղազար վարդ. Տեառն ընդյառաջին օրն, ի փետր. ԺԴ:

Քսանեւտօթներորդ, ձեռնադրեաց եպիսկոպոս, զՍասնցի Կարապետ վարդ. ի միաբանութիւն ս. Աթոռոյս, որ երբեմն էր յՍմթայ Առաջնորդ ԶՋուղայեցի Աւետիս և Ղուկաս վարդապետքն, ի միաբանութիւն ս. Աթոռոյս, և զԿօնօնոսի Առաջնորդ Բաղդասար վարդ. ի տօնի Վարագայ Խաչին, ի սեպտ. ԻԷ:

Քսանեւիմներորդ, ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զՇամբեցի Յովհաննէս վարդ. յԱռաջնորդութիւն սրբոյ Կարապետի Անապատին Կտուցու: Եւ զԽարբերգու Առաջնորդ Իսահակ վարդ. յԱռաջնորդութիւն Դատմայ վանք կոչեցեալ սուրբ Աստուածածնի վանիցն, Առաջին կիւրակէին յայտնութեան յիսնակին: Ի նոյ. ԻԲ:

Ի ՌՄԻԵ թուոյն. Երեսներորդ, ձեռնադրեաց եպիսկոպոս սրբոյ Դէորգայ վանից Առաջնորդ Բարսեղ վարդ. և մեր ժամասաց Թիֆլիզեցի Յարութիւն վարդ.: ԶԿնի հոգւոյ զալստեան հինգերորդ կիւրակէի Գ շաբաթի օրն, յունիսի ԻԷ:

Ի ՌՄԻԶ. Երեսունեւմիներորդ, ձեռնադրեաց եպիսկոպոս Սերաստիոյ սուրբ Նշանի վանից Առաջնորդ Յակոբ վարդ. ի յԱռաջ-

նորդութիւն նոյն վանիցն ե քաղաքին: Հոգեպալուստ կիրակէին: Յունիսի չորս:

Երեսուններորդ, ձեռնադրեաց եպիսկոպոս, զԿեսարացի Պետրոս վարդ., որ էր վէքիլ Կ. Պօլսոյ պատրիարքին, ըստ խնդրոյ նոյն պատրիարք Զաքարիա վարդապետին, ե իշխանացն նոյնոյ քաղաքին: Ա. Յակորայ բարեկենդան կիրակէին, ի դեկ. Ժ:

Ի ՌՄԻԷ Թուոջն. երեսուններորդ, ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զՍալմաստցի Ստեփան վարդ. ի յԱռաջնորդութիւն ս. Բարդուղիմէոսի Առաքելոյն, երկրորդ կիրակէի զկնի հոգւոյ գալստեան յունիսի Ժ:

Երեսունեւորորդ, ձեռնադրեաց եպիսկոպոս, զՍանահնեցի Յակոբ և զԶուղա-

յեցի Գալուստ վարդապետսն զմիարանսն սըրբոյ Աթոռոյս, և զԱկնցի Կարապետ վարդապետն ի յԱռաջնորդութիւն Արապկերու քաղաքին: Ի չորրորդ կիրակէին զկնի հոգւոյ գալստեան, յունիսի ԻԴ:

Ի ՌՄԻԸ Թուոջն. երեսուններորդ, ետ ծայրագոյն գաւազան, Առնջեցի Փիլիպպոս, Ըզնարեթցի Մեսրօպ, Կարնեցի Յակոբ, գրագիր Մաթէոս, իւրոյ իսկ ինքեան սրբազան վեհին աշակերտ Գեղամացի Իսահակ, ե Սանահնեցի Յակոբ վարդապետացն, ի տնտեսի կիրակէին ի մարտի երեք:

Երեսունեւեցորդ ձեռնադրեաց եպիսկոպոս, զՏաթևու Առաջնորդ Յովակիմ վարդապետն ի Գիւտ Պաչին, ի հոկտեմ. ԻԷ:

Պ.

ՏԱՂ. ՅԱՐՄԱՐԵԱԼ ՏԵԱՌՆ ՍԻՄԵՈՆԻ ՍՐԲԱԶԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
Ի ՎԵՐԱՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԻԱՄՆԻ.*

Ի բոլոր աշխարհի ոչ գոյ քեզ նման Գեղեցիկ, ազնիւ ե չքնաղ խորան, Վասն որոյ կոչեցիք զքեզ աննման, Սուրբ Էջմիածին՝ Աթոռ Յիսուսեան:

Սխրագործ յօրինամբ նոր իմն յայտնեցար, Ի յերկրի երկին խորհրդեամբ ցուցար. Զի իշմամբն Աստուծոյ հրաշակերտեցար, Սուրբ Էջմիածին՝ լուսաձե տաճար:

Ի միոյ ծնողէ Հօրէն ընտրեցար, Միոյ Միածնի նորին հարսնացար, Ուստի մի աղանձի և մի կատարեալ Մի Էջմիածին լուսափայլեցար:

Մի նորոգ արեգ տան Այրարատեան եւ յատուկ պարծանք որգւոյս Արամեան, Առ յոր աղինք բերանաբաց կան, Սուրբ Էջմիածին՝ անուն հրաշական:

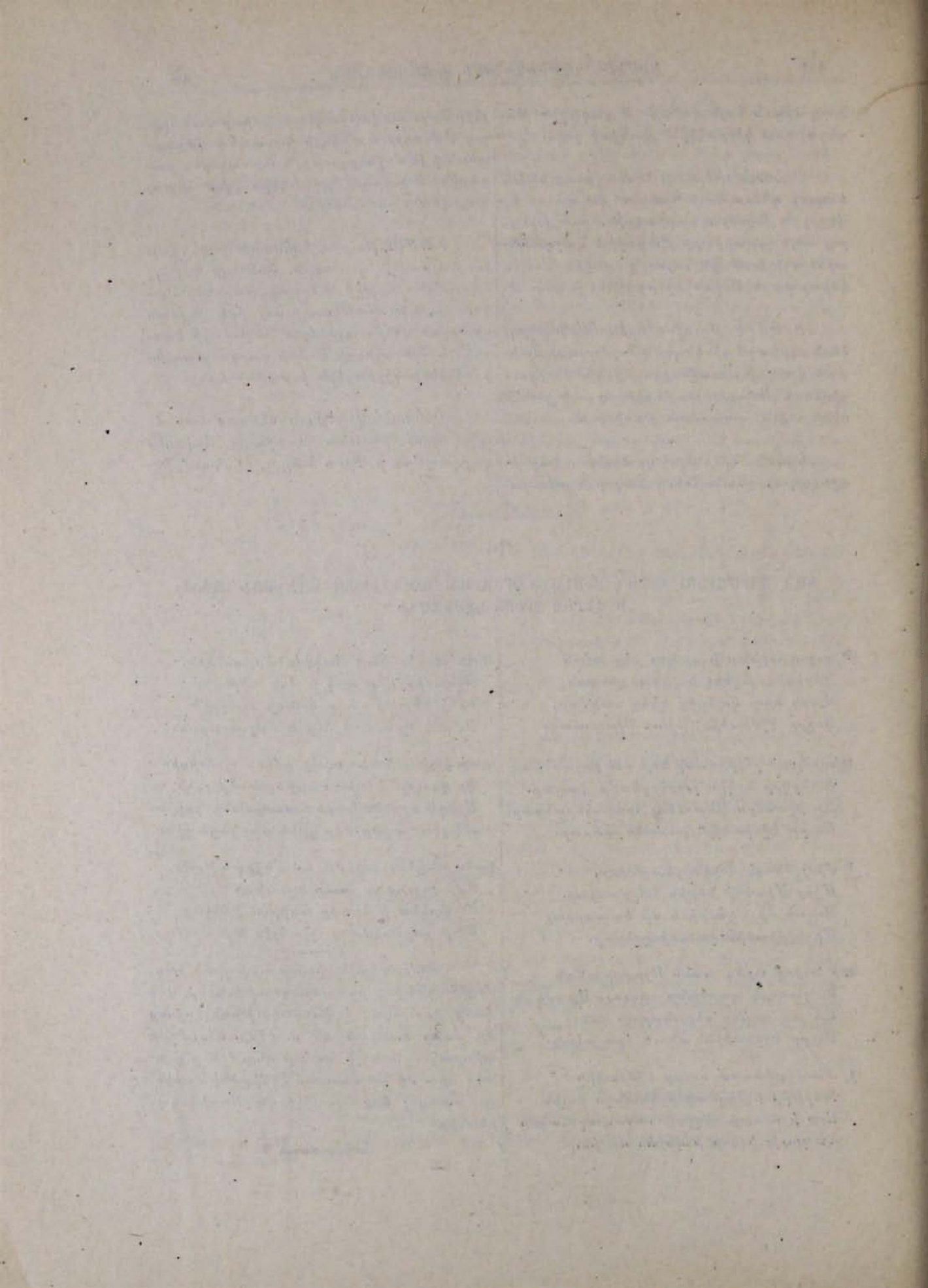
Ի ծնող գթառաստ սուրբ Էջմիածին Զարթիւր և հայեաց ի ծնունդս քոյին Որք ի ձեռաց նեղչաց հանապազ ձաղին եւ գլուխ ի կոր ի վիշտս մաշին:

Օրէն ազգին հնոյ Յակովբեան տոհմին. Թշնամիք մեր արդ և մեղ տիրեցին եւ ի ներքոյ ոտից կոխան արարին. Ուր է Աստուած ձեր և մեղ ասացին:

Նախատինք նախատչաց զմեօք պատեցին եւ զսուրբ տեղիս գարշութեամբ լցին. Մինչև երբ համբերես տրարմանց նոցին, Թէպէտ չարիք մեր զքեզ բարկացուցին:

Էրես անկեալ գոչեմք առ մայրդ գթած, Արի ի խնդիր քոյոց գաւակաց եւ փրկեա. ի ձեռաց անիրաւ նեղչաց եւ ի յարձակմանց պէս պէս թշնամեաց:

* Սիմէոն կաթողիկոսը ունի գրած բազմաթիւ գրաբար բանաստեղծութիւններ, մեծ մասը կրօնական բովանդակութեան, որոնց մի մասը տպուած են ս. Էջմիածնում մի տետրակով. նմուշի համար գնում ենք այստեղ նրա մի ոտանաւորը Էջմիածնի մասին, որ ստացել ենք պ. Մկրտիչ Բարխուդարեանից:

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Սիմէոն կաթողիկոսի յիշատակա-
րանք, որ 17 տարուայ նրա՝ աշխարհի չորս
կողմը գրած թղթերի և մասամբ իր ստա-
ցածներին համառօտ բովանդակութիւնն է,
գրել են երկու հոգի.—1763 թուից, Սիմէոնի
կաթողիկոսութեան հէնց առաջին տարուց
սկսած գրել է նրա յառաջագէտ աշակերտ-
ներից մէկը Յովհաննէս Գեղամացի դպիրը,
որին 1785 նոյ. 6-ին ձեռնադրեց սարկաւազ
և անունը գրեց Իսահակ (1769 սեպտ. 27-ին
սրան ձեռնադրեց արեղայ. 1771 մայիս 15-ին
տուաւ մասնաւոր գաւաղան ե 1773 դեկտ.
15-ին ձեռնադրեց եպս. իսկ 1779 մարտ
3-ին տուաւ ծայրագոյն գաւաղան վարդա-
պետութեան): Ինչպէս յիշատակարանիս ըն-
թացքից էլ երևում է, ճիշդ իսկ վեհին սըր-
բազանի սպասաւորը՝ Գեղամացի Իսահակ ե-
պիսկոպոսը Սիմէոնի կաթողիկոսութեան
գլխաւոր օգնականն էր ու աջակիցը, նրան
հաւատարիմ, մայր Աթոռում իր բազմադիմի
ծառայութիւններով չափազանց յայտնի, թէ
դիւանական քարտուղարութեամբ, թէ ժա-
ռանգաւորաց ճեմարանի ուսուցչութեամբ և
թէ մանաւանդ իբրեւ հսկող ու կառավարիչ
նորաբաց տպարանի և լէռնի գործարանի:
Այս բոլոր ծանր գործերը արգելք եղան
Իսահակին երկար շարունակել Յիշատակա-
րանիս գրելը, ուստի և 1770 թուին «առ ՚ի
թեթևացուցանել զիս ՚ի հոգոց սորին» այդ
գործը նա յանձնեց իր «հոգեկից եղբայր»
Յովհաննէս վարդապետին, որ շարունակելով
մինչև 1776 թ. օգոստոսը ծանր հիւանդա-
նալով՝ վախճանուեց, յիշատակարանի շա-
րունակութիւնը թողնելով դարձեալ Իսահակ
Գեղամացու վրայ, որ և վարեց մինչև Սի-
մէոն կաթողիկոսի վախճանը:

2. Քիւարջի—մառանապետ:

3. Տիլլու—նշ. լեզուանի. պէտք է լինի
տիւրլիւ, այն է՝ տեսակ տեսակ:

4. Թաքլիֆ, թէքլիֆ—հարկ, ստիպո-
ղականութիւն:

5. Իրիջայ, նոյն և բէճա— աղբրս, խըն-
գիր:

6. Սարմանդաբաշի—կալապետ:

7. Բայիս-օղլենց. Թիֆլիզում եղել է
մի քաղաքացի, որ կոչուելիս է եղել «Բայիս
օղլի». նա որդեգրել է իրան Քանաքեռցի
Վարդապարի որդի Գաւիթ անունով մի տղայ
երեսայ հասակում, որից կանչելիս են եղել
Բայիս օղլենց Գաւիթ: Սա ցանկանում է
էջմիածնի ճորտ լինել, ուստի և խնդրում
է արքայորդի Միքայ Գեօրգիւնին, որ թոյլ
տայ իրան ս. Աթոռի ճորտ լինել և սա թոյ-
լարում է: Էջմիածնի ճորտ Բայիս օղլենց
Գաւիթը դառնում է նախահայրը այն բար-
գաւաճ տոհմի, որի շառաւիղները ցրուած
են Թիֆլիզում և արդէն կոչւում են ոչ թէ
Բայիս օղլենց—իրենց նախահօր կոչմամբ,
այլ Բայիսօղլեանցներ:

8. Սուլուֆ. սուլ նշ. հասկ, իսկ սու-
լուֆ անհասկանալի է:

9. Բինիշ—վերարկուի մի տեսակ է:

10. Մահլայիմ. մահլայ իմն—մէհուլ՝
շէն, մարդաբնակ:

11. Տառքեանար, տէրքէնար—տէր նշ.

դուռն, նաև գրքի հաառւած. քէնար՝ ժապա-
ւէն. տէրքէնար՝ արքունական մատեան, որի
մէջ գրուում են ֆէրմաններ Օրինակները:

12. Սիմէոն կաթողիկոսի Յիշատակա-
րանի 1 հատորի ծանօթութիւնների մէջ
(§ 59) մենք մի ուսումնասիրութիւն տուինք
ԺԸ դարում դործածուող ծածկադիրների
մասին, տալով և ծածկադիրների նկար-
ները: Այդ յօդուածում մենք ցոյց տուինք,
որ գեռ 1766 թուի յուլիսի 23-ին Սիմէոն
կաթողիկոսը ծածկագիր նշաններով գրա-
գրութիւն ունէր Ախտլցխա մհ. Յօնանի
հետ տեղական հայերի՝ մէջ կաթողիկոսեան
տարածման դէմ իրանց ձեռք ասած միջոց-
ները ֆռանկ պատերներից ծածկելու համար
և ասինք, որ մեզ յայտնի չէ թէ ով է այդ
«նորահնար գրի» հնարողը: Ենթադրել էինք
միայն, որ կարող էր հնարած լինել ինքը
Սիմէոն կաթողիկոսը: Ներկայ հատորը սա-
կայն որոշ կերպով անուանում է ծածկագրի
հեղինակին.— «նոր նշանագծօք մեր Ղուն-
կիանոս վարդապետին», ասում է Յիշատա-
կարանիս գրողը ներկայ երրորդ հատո-
րում: Ուրեմն ծածկագիրը հնարել էր «գրա-
գիր», «բարեբարոյ» մականուանած Աշ-
տարակցի Ղունկիանոս վարդապետը, որ
Սիմէոն կաթողիկոսի յառաջադէմ աշակերտ-
ներից մէկը լինելով՝ ապա եղաւ նրա կոն-
դակագիրը: Ղունկիանոսը 1763 թուին սար-
կաւագ ձեռնադրուեց իրան՝ Սիմէոն կաթող-
իկոսից, 1771 հոկտ. 23-ին արեղայ և 1772
դեկտ. 27-ին ստացաւ մասնաւոր գաւազան
վարդապետութեան: Իսկ նրա մահից յետ
նրա յաջորդ Ղուկաս կաթողիկոսը 1781 հոկ.
30-ին ձեռնադրեց եպիսկոպոս: Այս միեւնոյն
Ղունկիանոս «գրիչը» Սիմէոնի հրամանով
շարունակեց այն գաւազանագիրքը, որ 1743
թուին սկսել էր Շամախեցի Յակովբ կա-
թողիկոսը, որից մենք քաղեցինք ներկայ
հատորում տպուած՝ Սիմէոնի ձեռնագրու-
թեանց ցուցակը:

13. Գրիգոր աղան «Գրիգոր Միքայէ-
լեան խոջաջանեան Չաքիկենցն է, որ Սի-
մէոն կաթողիկոսի՝ գեռ եպիսկոպոս ժամա-

նակ Հնդկաստան նուիրած եղած միջոցին
ծանօթանալով նրա հեա և մտերմանալով,
սիրահարուել էր նրա բարձր արժանիքնե-
րին և խնդրել էր, որ երբ Սիմէոնը էջմիա-
ծին լինի և հասնի բարձրագոյն աստիճանին
(կաթողիկոսութեան), մի քանի նշանաւոր
ձեռնարկութիւններ սկսէ իր հաշուով: Սի-
մէոնը, ինչպէս յայտնի է, կաթողիկոսանա-
լով՝ անմիջապէս յիշեց Գրիգոր աղայի խոս-
տումը և սրա առատաձեռն նուիրաբերու-
թիւններով բաց արեց էջմիածնում նախ
տպարան և ապա թղթի գործարան, տպեց
մի քանի գրքեր, ինչպէս օր. Տօնացոյց ե
Ջօսարան, որ և նրա հաշուով ձրի բաժա-
նեց բոլոր հայ եկեղեցիներին. եայլն եայլն:
Չաքիկենցը հոգով մարմնով անձնատուր էր
Սիմէոնին և ամեն կերպ օգնում էր այդ
հաստատութիւնների ծաղկման. մինչև իսկ
Մաղբասից ուղարկել էր անգլիերէն լեզուով
տպած 28 հատոր արհեստգիտական բովան-
դակութեան նկարազարդ գրքեր, որոնց մէջ
նաև՝ տպարանի և թղթաշինութեան վերա-
բերեալ հատորներ (Դիւան Հ. պ. ԺԱ էջ 378):
Իսկ վերջը իր կարողութեան մեծ մասը կը-
տակեց էջմիանին և գրեց Սիմէոն կաթողի-
կոսի տրամագրութեան տակ:

Դժբաղտաբար մինչև այժմ ոչ ոք չը
տուաւ էջմիածնի տպարանի պատմութիւնը
և նրա հրատարակութիւնների լիակատար
ցանկը, մանաւանդ Սիմէոնի օրօք էջմիածնի
թղթագործարանի պատրաստած թղթի վրայ
տպուած գրքերի ցուցակը: Բայց շատ հե-
տաքրքրական է այդ պատմութիւնը. օրի-
նակ՝ ոչ ոք էջմիածնի միաբաններից երևի
չգիտէ, որ այդ տպարանը շնորհիւ Տիրացու
և նկարիչ Յովհաննէս Տէր-Մկրտչեան Աֆան-
տովի մի ժամանակ ունեցել է և՛ վիմագրա-
տուն և նրա վիմագրական «չարխ»-ի մէջ
առաջին անգամ տպուել է կայսր Նիկողայ
Պաւլովիչի պատկերը: Մեր ձեռքին գտնուում
է էջմիածնի միաբան «Ծաղկազարդ Իսահակ
եպիսկոպոս մ» տէր Գրիգորեան Երևանցու
1839 մայիսին (№ 29) մի նամակ էջմիածնից
ուղղուած Պ. Բուրդի յաջորդ Եփրեմ վար-
դապետ Ալթունեանին, ուր հեղինակը հե-
տեալ կարևոր տեղեկութիւններն է տալիս

այդ մասին.

«Տէր Մկրտչեան Աֆանտով՝ պարկեշտ
«և համեստարարոյ շնորհափայլ և նկարիչ 4
«աստիճանաւոր Տիրացու Յովհաննէս սիրե-
«ցեալն մեր, որ յառաջ քան զայս եկեալ էր
«՛ի կայսերախնամ Տիրապահ քաղաքն Մոս-
«կով, առ ՚ի ուսումն ընկալն ըլլոյ զարհեստն
«Տպարանի և զնկարչութիւն, որև՝ ուսեալ
«էր ըստ կարողութեան իւրոյ ղէկաօղրաֆի
«Տպելն զանազան ձևն. և զնկարչութիւնն...
«(րազմակէտը նամակազրինն է) Նորին սրբ-
«բաղնասուրբ Վեհափառ Օծութիւնն (Յով-
«հաննէս VIII կաթ. Կարբեցի), ՚ի նորին կայ-
«սերական բարձրութենէն խնդրեալ էր վասն
«ստորա որ անդէն գայցէ այդր ՚ի Ա՝ Պետեր-
«բուրգ. առ ՚ի մտանել եակադեմի ուսում-
«նարանն՝ որ լաւ ես՝ ուսցի. զկնի վերա-
«դարձման Ն՝ Կ՝ Բարձրութեանն աստէն,
«ի նոյն աշնան. եկն զոյն Յովհաննէս տի-
«բացուն աստ. փայլեցոյց զուսեալ շնորհն
«իւր ՚ի սուրբ Աթոռոյն. որոյ՝ տպարանի
«միջին յօրինեաց զՄեծ մեքենայ չարիս մի
«Էկտօղրաֆի. որով Տպեաց զպատկեր Բա-
«րեփառ Հօր Թագաւորին Մերս Հայաստա-
«նի, և կայսերն Ռուսաց Շնիկօլայ Պալո-
«վիչի, որոյ Տէր տացէ կեանս խաղաղականս
«հանդերձ Թագուհեան և ժառանգակցօքն
«վասն պարծանաց սրբոյ Աթոռոյս և մեղս
«աշխարհի. զկնի տպելոյ պաակերին որ
«տպեաց և զուարճացոյց Ն. Ս. Օծութեանն,
«և սրբազան Սինօթին, և մեր ամենեցուն.
«Ըլուաւ գայ՝ Թէ կայսրն հարցումն է արա-
«րել Թէ ուր մնաց Աֆանտով ասացեալն
«հարկադրեցին որ յանձն առնու դալն այդր.
«որև՝ էառ յանձն զնեղութիւնն և զվիշտն
«յաղագս եակադեմի ուսումնարանն մտանե-
«լոյ. որ Ն՝ Մ՝ Վ՝ Օծութիւնն և Բ՝ սրբա-
«զան սինհոգոսն ետ բաշքօրդ և ուղաւորեցին
«գալ այդր իւր աղքատ քսակաւն:

«Վասնորոյ ես, վասն Ձեր ազօթամա-
«տոյց գոլով հանապազօր, խնդրեմ Ձերդ
«հարազատ եղբայրութենէն Հայրական շնորհ
«ցուցանէք դմա ՚ի մխիթարութիւն պան-
«դղստութեան իւրոյ, որում այնքան սիրեցի,
«և այնքան սիրեմ որպէս հարազատ եղբօր,
«վասնորոյ՝ փափագեցի այսու գրովս հար-

«ցանել զողջութենէն Ձերմէ, և յանձ առնու
«զղայ ի շնորհս Մարդասիրութեան Ձերոյ
«ի պատիւ և ի պարծանս սրբոյ Աթոռոյս
«ի սէր մերս նուաստութեան:

«Եւ մինչ եկն այսր զոյն տիրացու
«Յովհաննէսն, ըստ որում ամուսնացեալ էր
«յառաջագոյն, ստացաւ Աստուծով զորդի
«մի սիրելի Մկրտիչ անուն յիշատակ ին-
«քեան զոր տէր պահպանեցէ աղօթիւ Ձե-
«րով վասն իւրոյ մխիթարութեան:

«Խնդրեմ յառաջագոյն քան զայս՝ որ
«զրեալ եմ առ սէրդ իմ զրեցես մեզ զպա-
«տասխանի գրոցս ցնծալով հայն... մերս
«բազմաշխատ նկարիչ Յոֆնաթանեան նկա-
«րիչ պարոն Մկրտումի միջակ որդի սիրե-
«ցեալ Աղայ Յոֆնաթանն ես է՝ այդր, մերս
«եկողմանէն սիրով և օրհնութեամբ մատուս-
«ցես նմա զողջոյն և օրհնութիւն անթառա-
«մելի սիրով...»:

«Հիւրընկալ Յովհաննէս վարդապետն
«մեծի պահոց աւագ շաբաթն տկարացաւ և
«գնացեալ Երևան վախճանեցաւ անդ՝ և բե-
«րեալ ՚ի սուրբ Գայիանէի վանքն անդ օծին
«Աւագ ուրբաթ օրն և բերեալ ի դերեզմա-
«նատունն հանգուցին... էր սա՝ անգամ սի-
«նօթի և տպարանի կառավարիչ:

14. Տօնացուցի խնդիրը Յիշատակարա-
նիս մէջ շատ տեղ արժարժուած լինելով՝
մենք մի քանի անգամ ծանօթութիւնների
մէջ առիթ ենք ունեցել ասելու, որ Հայոց
եկեղեցու տօնացոյցը մինչև Սիմէոն կաթո-
ղիկոսը այնպիսի մի շփոթութիւն էր ներ-
կայացնում, որ եկեղեցական տօների դա-
սաւորութիւնը համաձայն չէր ընթանում օ-
րերի հետ, ուստի և պատահում էր, որ մի
տօն, որ պիտի տօնուէր մի նշանակած օր,
հանդիպում էր մի այլ օր, կամ երկու տօն
հանդիպում էին միեւնոյն օրը, կամ Թէ ու-
տիք օրը տօնուելու տօնը գալիս էր պառ-
օրին և այլն. և տօնացոյցը չունէր այն պարզ
ու ճիշտ գասաւորութիւնը, որ ամեն մարդ
միակերպ բացատրէր և տօները տօնէր. և
այլ այսպիսի շատ թերութիւններ էր ներ-
կայացնում դասաւորութեան կողմից մեր ե-
կեղեցական տօնացոյցը, որոնց վրայ առան-
ձին ուղղորութիւն դարձրեց Սիմէոն կաթո-

դիկոսը: Ամենից առաջ նա այնպէս դասաւորեց բոլոր տօները, ճիշտ սահմաններ որոշելով ամեն մէկ տօնի, պահքի, միջոց ու տիքների ևն համար, որ այսօր նրա տօնացոյցով միակերպ են հասկանում այդ ամենը ինչպէս ամենազարգացած մարդը, այնպէս էլ գիւղական քահանան: Այնուհետև Սիմէոնը մի քանի տօներ որոշեց կիրակի պահել. իսկ ամենազխաւորը՝ նա տօնելի սըրբերի կարգը դասեց Հայոց եկեղեցու նշանաւոր հայրեր՝ Յօհան Օձնեցուն, Յօհան Ուրտնեցուն և Գրիգոր Տաթևացուն: Այս էր ահա, որ չկարողացան մարսել Կ. Պօլսաբնակ լատինացած հայեր և նրանց դրդումով Կ. Պօլսի հայոց պատրիարքն ու հայերից ոմանք: Բայց վերջի վերջոյ հասկացաւ Կ. Պօլսի հայ հասարակութիւնը, որ հայերը նոյնքան իրաւունք ունին տօնել իրանց ազգի և եկեղեցու երախտաւոր անձանց, որքան և ուրիշ ազգեր, որոնք շատ այնպիսի տօներ են ասում, որոնք խորթ են մեր ազգին: Եւ խոնարհեց Սիմէոնի կարգադրութեան առաջ:

15. Արիֆրիմաղք—այր չիմացող, տգէտ, անգրագէտ:

16. Մանգուլ—պաշտօնաթող:

17. Քէֆիլ, քեաֆիլ—երաշխաւոր:

18. Սխլաթ չառնել—չնեղել:

19. Բոյրուլթու—հրամանագիր:

20. Հիջաբ արարի—ամաչեցի:

21. Ինչպէս կը տեսնենք «Գիւանի» յաջորդ ԺԲ. գրքում տպուած Մանուէլ վ. Կիւմիւշխանեցու ինքնակենսագրութիւնից, միւռոնի սանը ուրիշ շատ արծաթեղէնների հետ նփրեմ կաթուղիկոսի օրօք հարկադրուած եղան ջարդել, պարսից դրամ կաբել տալ և նրանով վճարել այն մեծագումար պարտքի մի մասը, որ նփրեմ կաթուղիկոսի օրօք գիւղուհի էր էջմիածնի վրայ և որ պատճառեղաւ նփրեմի տարագրութեան Շուշի, Հախ-

պատ են՝ պարտքատէրերի ձեռքից խուսափելու և ազգայիններից օգնութիւն հայցելու համար: (Մանրամասնութիւնները տես նոյն ԺԲ գրքում):

22. Շուրմայ պիտի առնեմք—շուրմա՝ անհասկանալի է. շուրա պիտի առնեմք՝ խորհրդակցութիւն պիտի ունենանք:

23. Մահլայ իմամին՝ թաղի, շէնի ժողովրդապետ:

24. Այս ծանօթութիւնների § 1-ում ասել ենք, որ Սիմէոն կաթուղիկոսի Յիշատակարանը գրել են Իսահակ Գեղամացին 1763—1770 թ., Յովհաննէս վարդապետը 1770—76 թուին և դարձեալ Իսահակը 1777—9 թուերին: Գեղամացու այս երկրորդ շրջանը սակայն այնպէս կանոնաւոր չէ տարուած, ինչպէս առաջինը և յաճախ տեսնում ենք բնադրի թերութիւններ, ամբողջ ամիսներ պակասում են Յիշատակարանի մէջ և նոյն իսկ երբեմն տարեւոր ժամանակներ, և այս ամենը ինչպէս երևում է շատ հանգամանքներից, գլխաւորապէս այն պատճառով, որ Իսահակը վերջին տարիները չափազանց ծանրաբեռնուած է եղել տպարանի և թղթագործարանի կառավարչի պաշտօնով:

25. Խջալաթ կրեսցուք—թերի գրտնուած լինինք:

26. Սարմայայ—դրամագլուխ:

27. Զամ, ջէմ—գումար:

28. Մուրախաս առնել—արձակել, ազատել:

29. Թոհմաթանաց գիր — մեղադրութեան, յանցանքների գիր:

30. Թամբալիթ—բեռ:

31. Իկիթբաշի—քաջ, երիտասարդների պարագլուխ (գլխաւորապէս հարսանեկան հանգէսներում):

ՑԱՆԿ ՆԻԻԹՈՑ

Երկու խօսք:

Յիսասակարանի բնագիրը.—

1777

ՄՂԶ.

ՄՂԷ. Առ Սևանու առաջնորդն, զի չի պուխլուեցւոցն զզգեստս տացէ:

ՄՂԸ. Ի Բայաղիտ՝ առ Սաղիմայ նուիրակ Կարապետ վարդապետն վասն փօլիցային:

ՄՂԹ. Ի Կարս ի Կարին և ի Թօխաթ, ընդ թուանկչոց վասն դրամոց:

Յ. Առ Ալիբէկն ի Մաղզրերդ:

ՅԱ. Առ Հերակլ արքայն ի Թիֆլիզ:

ՅԲ. Գառնալն մեծ թղթաշէն Մուսի Բէյսօսին յերկիր իւր:

ՅԳ. Ի Փարէզ՝ ի Մարչիլիա, ի Հնդիկս, ի Պօլիս, ի Կարին, ի Կեսարիա՝ և ի Կարս:

ՅԴ. Գնալն Կարմիր վանից առաջնորդ Յակոր վարդապետին:

ՅԵ. Ի Կարս՝ առ փաշայի քեահիայն, վասն բրնձին զոր առնուին ասաի:

ՅԶ. Ի Թօխաթ՝ վասն Թամզարայու առաջնորդ Միքայէլ վարդապետին, նա և ի Կարին և ի Ղարահիսար:

ՅԷ. Առ Բաշաչխաց Սոլումօն արքայն և Մաքսիմէ կաթողիկոսն, վասն վերոյգրեալ բանիս:

ՅԸ. Առ որդի Հերակլ արքային Գեօքկիւնն, վասն Բօւշալու Մահմատ Ալի Բէկին և Պուստուկ իրիշայ:

ՅԹ. Վասն ճորտութեան քանաքեոցի Գաւթին որ ի Թիֆլիզ:

ՅԺ. Ի Կարին առ Իրրահիմ Աֆանտին, և ի Կարս առ Գէորգն:

ՅԺԱ. Գնալն բրինձ առնողաց Կարսայ փաշային, և ի Կարս թուղթ վասն գանձանակին:

ՅԺԲ. Առ Իբրահիմ Աֆանտի և Մուրտիկեանց Առաքելն ի Կարին:

ՅԺԳ. Ի Թիֆլիզ՝ առ Արքայն Հերակլ ընդ Սատխբէկին:

ՅԺԴ. Առ Կարսայ փաշայի քեահիայն ընդ յետին բրնձին:

ՅԺԵ. Ի Հաշտարխան և ի Գիլան, ընդ Կարապետ վարդապետին և Նսայուն:

ՅԺԶ. Ի Վան առ քարտաշ Սահակն, զի զքարտաշս յղեսցէ:

ՅԺԷ. Ի Կարս՝ առ որդիսն Իրրահիմ Աֆանտուն և առ Գէորգն:

ՅԺԸ. Կարգելն սրբազան վեհին ՂԳՐԻՎՈՐ վարդապետն առաջնորդ անապատին Զորագեղու:

ՅԺԹ. Ի Պօլիս, ի Զմիւռին, յՈւսումէլի, ի Կարին և ի Կարս:

ՅԻ. Ի Կարս առ Գէորգն, զի յղեսցէ ղյղեալն ի Կարնոյ:

ՅԻԱ. Ի յՈւսումէլի, յԱմիթ՝ յԱրապկեր, ի Պարբերդ և ի Կարին:

ՅԻԲ. Առ Նաղուպ փաշայի որդի Ալիբէկն ի Մաղզրերդ:

ՅԻԳ. Առ Կարսայ փաշայն, և նորին քեահիայն, և առ որդի Իբրահիմ Աֆանտուն:

ՅԻԴ. Ի Վան, վասն քարտաշ Սահակին զի եկեսցէ: Առ փաշայն, առ իշխանսն և առ ինքն:

ՅԻԵ. Առաքելն ի Թիֆլիս ի Ժողովարարութիւն մոմի զՍտեփաննոս վարդապետն:

ՅԻԶ. Յղելն սրբազան վեհին զԺողովարար երկաթի ի Ղազախ, ի Բօւշալու և ի Շուլաւէր:

ՅԻԷ. Առ Ղօշավանից առաջնորդ Կարապետ վարդապետն՝ վասն վանիցն:

ՅԻԸ. Ի Կարին, առ Մուրտիկեանց Առաքելն, վասն Թիֆլիզեցի Ստեփանի բամբակին:

ՅԻԹ. Ի Կարին, առ Նփրիկեան մահտեսի Գրիգորն և առ գանձապետն մեր:

ՅԼ. Առ Տաթևու, Երնջակու սուրբ Կարապետ և Իւջքիլիսայի առաջնորդան:

ՅԼԱ. Առ Յովհաննէս կաթողիկոսն, և առ Շամախու գանձապետն վասն տեղւոյ գանձանակին:

ՅԼԲ. Առ Հերակլ արքայն, ընդ Իւանի մէհտարին:

ՅԼԳ. Առ Թիֆլիզու առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետն, վասն կնոջ միոյ:

ՅԼԴ. Առ Մուրտիկեանն ի Կարին՝ վասն հաշուոց՝ և այլ իրաց, և համբաւոց:

ՅԼԵ. Առ Մէլիք Յովսէփն ի խամսայ, դալ ի սուրբ Աթոռս կամ զորդին յղել:

ՅԼԶ. Ի Պօլիս, Ջմիւտին, ի Թօխաթ, ի Գաղատիա, ի Կարին, ի Հնդիկս, ի Բաղդատ, ի Բասրա:

ՅԼԷ.

ՅԼԸ. Գալն ի սուրբ Աթոռն բանադրեալ Իսրայէլ կաթողիկոսին և արձակիլն:

ՅԼԹ. Խնդրելն սրբազան վեհին զՅովհաննէս կաթողիկոսն:

ՅԽ. Ի Յամիթ, ի խարբերգ, յԱրապկեր և ի Կարին:

ՅԽԱ. Յետ դրելոյ թղթոյս:

ՅԽԲ. Յղելն սրբազան վեհին զառաջնորդութեան կոնդակ վասն Հախպատու վանիցն առ Արբանում պետն:

ՅԽԳ. Վասն զրամոյն, որ էհաս մեղ ի Սաղիմայ նուիրակ Արբանում պետէն Եղիազարու:

ՅԽԴ. Վասն սոյն վերոյգրեալ բանիս, առ պատրիարքն Երուսաղէմի:

ՅԽԵ. Առ Իսրայէլ կաթողիկոսն ի Գեանջայ, զի երբ Յովհաննէս կաթողիկոսն դայցէ, ինքն ևս եկեացէ:

ՅԽԶ. Ի Վան, առ տիրացու Ասեփանն և ի Կարին առ Մուրտիկեանց Առաքելն:

ՅԽԷ. Յղելն սրբազան վեհին ի Գարս նուիրակ զպօլսեցի Յովհաննէս վարդապետն:

ՅԽԸ. Մահ Յամթայ առաջնորդ Պետրոս վարդապետին, և խնդրելն նոցա զԿարապետն:

ՅԽԹ. Առ Իբրահիմ Աֆանտին ի Գարս, մինչ դարձաւ ի Կարնոյ:

ՅԽ. Խոտելն Հալապու քաղաքացոցն զՍայ կաթողիկոսն, և հնազանդելն սրբոյ Աթոռոյս Եւ թուղթ ի Հնդիկս:

ՅԽԱ. Առ Իսրայէլ կաթողիկոսն ի

Գեանջայ հարկ շուսով դալ:

ՅԽԲ. Կրկին դալն Իսրայէլ կաթողիկոսին, և որ ինչ պայման վասն նոցա եղաւ:

ՅԽԳ. Գեանջայ յետ որդւոյ մէլիք Իւսուֆին՝ Բէկլար Աղային:

ՅԽԴ. Առ Յամթեցիսն, վասն առաջնորդ խնդրելոյն նոցա զԿարապետ պետն, որ չգնաց:

ՅԽԵ. Ի Պօլիս, և յԱլն, յԱրապկեր և ի Կարին թուղթ:

ՅԽԶ. Ի Վան՝ ընդ քարտաշ Սահակին, Եւ ի Կարին ևս:

1778

ՅԽԷ. Յղելն սրբազան վեհին զվաղարդկերացի Մինաս վարդապետն ի նուիրակութիւն մեծին Պօլսոյ, և ընդ նմա բաղում թուղթ:

ՅԽԸ.

ՅԽԹ. Առ Թաւուզ գիւղի պարոն Գիւանն ի Գիադին:

ՅԿ. Յղելն սրբազան վեհին ի Կարին նոր Առաջնորդ զՋուղայեցի Սահփաննոս վարդապետն:

ՅԿԱ. Առ Արղութեան Մովսէսն ի Թիֆլիզ:

ՅԿԲ. Ի Վան վասն Քտրահատաց, և այլ բանից:

ՅԿԳ. Առ Յովհաննէս կաթողիկոսն և Մելիք Յովսէփն, վասն քարտաշացն:

ՅԿԴ. Առ Հերակլ Արքայի որդի Գէօրգիին Միրզայն, վասն Բաբաբէկի կնոջն:

ՅԿԵ. Ի Մոսկով՝ ի Ղզլար և ի Հաշտարխան:

ՅԿԶ. Ի Թիֆլիզ վանքի եկեղեցւոյ աւագ էրէց տէր Ղազարին:

ՅԿԷ. Հաշտարխանու նուիրակ և Առաջնորդ Յովսէփ վարդապետի թղթոյ պակասն է:

ՅԿԸ. Առ Խոյայ խանն, և առ Հախբակու և Ջուլամբերկու բէկերն:

ՅԿԹ. Ի Յամիթ և ի Կարին, և ի սուրբ Կարապետ թուղթ:

ՅՀ. Ի Թօփրախզալայ և ի Զանկեազօն՝ վասն հասեալ արդեանց գանձանակաց: ԶԲարձապու գիւղի օտարականն ետ Սեւանու:

ՅՀԱ. Առ Բայազտոյ Իսաղ փաշայն:

ՅՀԲ. Առ Հերակլ Արքայն, որ հրաւիրեալ էր զսրբազան վեհն ի հարսանիս:

ՅՀԳ. Ի Ղազար՝ վասն իւզի ե պանրի և վասն Հախպատցոց վիճոյն:

ՅՀԴ. Առ Հերակլ Արքայն կրկին վասն հարսանեացն:

ՅՀԵ. Ի Թօխաթ առ Սահփան ոմն որոյ եղբայրն աստ վախճանեցաւ:

ՅՀԶ. Առ Հերակլ Արքայն վասն Զօպան աղային:

ՅՀԷ. Առ Վանայ փաշայն, վասն վերոյ դրեցեալ բանից Զօպան աղային:

ՅՀԸ. Առ Տուղայեցի տէր Յովհաննէսի որդի տիրացու Ստեփանն վասն յղեալ դրամոցն:

ՅԶ. Առ Թիֆլիզու Առաջնորդ Յովհաննէս պետն, յղեալ զԲ քարտաշ:

ՅԶԱ. Առ Զանկեաղօռու ե Մեղրու ժողովուրդան վասն Բազտասար պետին:

ՅԶԲ. Զեռնադբիւն և դառնալն Սալմասառու Առաջնորդին և Մէլիքացն:

ՅԶԳ. Առ Արքայ Հերակլ վասն տէր Եսայոն, զոր ինդրեալ էր արձակել:

ՅԶԴ. Տալ սրբազան վեհին զՆուխի և զԻւր շրջակայն Իսրայէլ կաթողիկոսին:

ՅԶԵ. Առ Հերակլ Արքայն, զի հրամայեացէ Յարութիւն տղային զտունն տանիլ ի Մօզտօք:

ՅԶԶ. Վասն թղթատանն թուղթ հասարակ՝ տալ զշորահին:

ՅԶԷ. Ի Պօլիս, ի Զմիւռին, ի Թօխաթ, և ի Կարին թուղթք: Նաև ի Հալապ:

ՅԶԸ. Առ Հերակլ Արքայն հրաժարելով ի հարսանիս երթալոյ:

ՅԶԹ. Ընդ մեծ ուխտաւորացն, Նաև թուղթք ի յԱրապկեր և Յուռուսջուղ:

ՅՂ.

ՅՂԱ. Ի Շիրազ առ Զուճուղու բէկն:

ՅՂԲ. Ի Թարվէղ, վասն վաճառականաց գանձանակին: Ի Յամիթ, ի Կարին և ի Թօխաթ վասն այլ և այլ դիտմանց:

ՅՂԳ. Ի Կարս, առ որդիսն Բրահիմ Աֆանտուն:

ՅՂԴ. Ի Կարսայ փաշայի քեահիայ Ահմատն, վասն Գէորդին:

ՅՂԵ. Առ որդիսն Իբրահիմ Աֆանտուն, մինչ ի կալանս էին:

ՅՂԶ. Առ Կարնոյ առաջնորդն վասն կորուսեալ տղայի միոյ:

ՅՂԷ. Ի Հաշտարխան և ի Թիֆլիս թուղթք, այլ և այլ դիտմամբք:

ՅՂԸ. Ի Գանձասար՝ ի Շուշի՝ ի Շամախի և ի Նուխի: Վասն կաթողիկոսաց վիճոյն և վասն Տաթևու:

1779

ՅՂԹ. Գնալն Փիլիպպոս վարդապետին ի նուիրակութիւն եւ յԱռաջնորդութիւն Զմռնայ:

Ն. Ի Կարին ի Գաղատիայ և ի Կարս թուղթք ընդ Գէորդին:

ՆԱ. Առ Իսրայէլ կաթողիկոսն ի Գեանջա, վասն Մնացականի կնոջն:

ՆԲ. Ի Նոյ և ի Բայազիտ, վասն Արէլենց դաւոյն:

ՆԳ. Առ Եաղուպ փաշայի որդի Մահմատ բէկն ի Կարս:

ՆԴ. Փօլիցայ ի Բաղդատ ի վերայ Նալդարեան Մարդար աղային:

ՆԵ. Ի Պօլիս, ի Թօխաթ, և ի Կարին ընդ Մասեհեան Եսայոն:

ՆԶ. Ի Կարին վասն Առաջնորդ Ստեփաննոս վարդապետին ի դալ աստ ե վասն այլ իրաց:

ՆԷ. Ի Կարս առ Նօման աղայն, վասն համրաւոց:

ՆԸ. Առ Յովհաննէս կաթողիկոսն և առ Մելիք Յովսէփն ի Նամսայ:

ՆԹ. Առ Նախիջեանցի մահտեսի Զաքարիա ոմն ի Պօլիս:

Յաւելուած

Ա. Սիմէոն կաթողիկոսի կոնդակը Բաղդասար վարդապետին:

Բ. Կոնդակ Սիմէոն կաթողիկոսի առ Մուսի Տէվէ Դօնսէլիէ Դիզենդետ:

Գ. Սիմէոն կաթողիկոսի ձեռնադրութեանց ցուցակ:

Դ. Տաղ Սիմ. կաթող. ի վերայ ս. էջմիածնի:

Ժամսօթութիւններ:

Յանկ Նիւթոց:

Յանկ յատուկ անուանց:

ՑԱՆԿ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

Արդւման 155
 Աբիկ Գէրէստէջի 252
 ա. Արրահամ 52 174
 — — Գիւննու 58 60
 — — Կօռալ օղլի 347 9
 — — փայեկ 164
 — վ: 91 2 80 104 5 54 5 64-6 315 93
 — նուիր. Երուս. 160—71
 — առաջն. Հախպաաու ս. Նշանի 165—8
 268 9 72 9 97 308 9
 — առաջն. Տաթևու 69
 — Բէլքիւթիւր 156 9
 — քարաալ Վանցի 305
 Ագուլեաց վանք 95
 Ադամ 439
 Ադին 444
 Ադրանա 396
 Ադախան Աղուան 153
 Ազարիա վարժապետ վարդապետ 154
 Աթանաս 414
 Աթէշ օղլի 252
 Ալամդաղու եկ. 231
 Ալամխան Իւզբաշի 438 9
 Ալաշկերա 102 314
 Ալէքսան աղայ Գանձ. Բաղդատու 21 69
 238 421
 — վէքիլ ս. Աթոռի 58 60 341
 Ալիբէկ 62 4 5 246 7 358
 — Մաղղբերգու 363
 — ուրդի Յաղուպ փաշայի 12 90 1
 Ալիդուլի խան 149
 Ալի փաշայ Թօփրախղալայու 357
 — Կարսայ 35
 Ախալցխա 7 43 51 82 184 251 314 99 436
 — յու փաշայ 66
 Ախթարմայ, ֆռանկ պաարիք 43 4 191 4

217 8 48 67 71
 Ախիջան 224 54 300 1 405 33 315 7 23 31
 97 409 24 41
 — վանցի 418
 Ախլքեալակ 67
 Ակն 219—24 411
 Ահարօն վ. նուիր. Թարվիղու և Խօյայ 283
 Ահմաա խան Խօյայ 283 305
 — Հիւսէին Աֆանաի Ղարախան օղլի
 185 6 436
 — Միրզայ 47
 — սուլթան 149
 — քեհաիայ 363
 Աղաբար Գեղրհնցի 413 4
 Աղալօ 377
 Աղամջան մհ. Թօխաթու գանձ. 6 8 27 70
 1 85 112 23 24—29 38 41 2 5 6 61
 76—9 204 5 49 99 321 31 50—4 401
 2 5 9 25 6
 Աղայեկ Զիթլի 92
 Աղաւէլ 402 3
 Աղէկ Կարսեցի 64 5
 Աղէքսանդր մհ. 443
 — սառաֆ 415
 — փայեկ 35
 Աղթամար 154—6
 Աղուանից կաթողիկոսք 217
 — տուն, վիճակ 149 339 86
 Ամասիա,—ցիք 136 141 204 401
 Ամլիկ Թօխաթցի 129 46
 Ամստէրդամ 391 412
 Այրարատեան դաշտ 190
 Անանիայ առ. վանք 252
 Անդրէաս վ. 22 23
 Անդրէի Միխայէլիչ, մաքսապետ Ղզլարու
 259

Անգալու 59
 Անկիւրիա 132
 Աննախաթուն 414
 Անոյշ Կարրեցի 337
 Անսօն ասորի ի Հալապու 358
 — եպս. 455
 — Ղափանցի Բռնակոթ գիւղացի 108
 Անտօնիէ եպս. ռուսաց 376
 Ապազու երկիր 299
 Ապուզէտ քիւրտ Հախրակու բէկի 284
 Ապտալ մ. 357
 Ապտի փաշայ 245 6
 Առաքել 14 26 8 30 5 6 73 5 88 123 38
 59—61 3 77 205 320 74
 — Ագուլեցի 388
 — Ապրօյեան, Ապրօզատէ 126 392
 — Մուրտեանց, Մուրտիկեանց 79 81 4
 8 97 125—7 131 2 4 30 33
 Առինջ գիւղ 252
 Ասլան աղայ 21 122 82
 — բէկ 340 1
 Ասմար 444
 Աստուածապահ 19 70 80
 Աստուածատուր 66 178
 — Ապրօզատէ, Ապրօյեան 126 392
 — Աստապատեցի 402
 — Կաթուղիկոս 80
 — Ղայսարցի 441
 — վ. նուիր. Անկիւրիոյ 141 2 77 8 80
 — — — Գաղատիոյ 76 112 26 8
 — աիր. Ախլքեալակեցի 66
 տ. — Քեօփրեցի 354
 — ք. վանքի 280
 — քանքանչի 225
 Ասօ 91
 Ատրանայ,—ցիք 28 101 440
 Ատրպատական 153
 Արապկեր,—ցիք 24 38 40 2 51 88 157 220
 4 411
 Արեւելի սեագլուխ 322
 Արեւատ փայեկ 334
 Արզնի գիւղ 4
 Արզուն, դուստր Ներսէսի և կին Ահարցի
 զարկար Մինասի 259 60
 Արիստակէս ամիրայ 139
 Արցախու իշխանք 199
 Աւագ Գեանջեցի 150
 տ. — երէց. 170

Աւդուլայ բէկ Ջուլամէրկու 283 4
 Աւետիս 241—5 332
 — վ. 103
 — — Կարրեցի 102
 — Քանաքեռցի Եւազրի որդի 169
 Աւետիք 6
 — եպս. Պորփիրապայ 457
 — — Հոփս. վ. առաջն. 458
 — — Յամթեցի նուիր. Եւդ. 457
 — որդի Իփակօղլի Աղայեկի 127
 — Ուրուսդուղցի 441
 — վ. 23
 — — Աթոռակալ 333
 — ք. 325
 Աւէտ աղայ Մարգարեան 200—2
 — Կարրեցի 337
 Աւթանգիլ, որդի վրացի Բհագուրի 303
 Ափխազք 42
 Բարարէկ վրացի, իշխօղ Բամրկաձորու 257
 Բազալ Պօյիցի, որդի զօլբանդչի Սիմէօնի 395
 Բաթուն 436
 Բալասան Ղափանցի 289
 Բալի մհ. 174
 Բալու 157
 Բաղդասար ամիրայ 121
 — Ալաշկերտի Ղարաքիլիսա գիւղացի 365
 — եպս. Կօնօնոսի 460
 — վ. 451 6
 — — Կարմրաւոր վանից 456
 — — Տաթևու 304
 Բաղդա 48 69 111 20 33 98 200 34—6 41
 315 93 418 21 4
 Բազլաճուկ 444
 Բամրակաձոր 296
 Բայազիտ 5 6 13 24 5 7 30 42 55 6 102
 4 44 5 60 4 70 9 83 4 223 43—6 9
 307 41 58 435 49
 Բայիսօղլի,—օղլենց 46
 Բանդարբուշեռ 69 136 98 200
 Բաշաչուի վրացի երէց 42 6
 Բաշաչուխ 44 5 266—8 77
 Բասեն 314
 Բասենցի 21 68 70 397
 Բասրայ 48 69 118 20 21 82 94 8 200 1
 32 233 7 55 418
 Բասնոց 102
 Բարձապ գիւղ 294

- Բարսեղ եպս. առաջն. ս. Գեորգ. վ. 460
 — սարկ. 292
 — վ. 449
 — ք. 306
 Բաբու 5 261 2 310
 Բերիացիք 216
 Բէժան եղբ. Յովսէփ վարդապետի 166
 Բէկղաա 11
 Բէկլար որդի Մէլիք Յովսէփի 113 206 11
 2 439
 Բէկօլլի թաղ Կ. Պօլսոյ 314
 Բէշիկտաշու եկ. 231
 Բէշքիւթիւր 89 203
 Բէսիօն, Բէյսօն Յովսէփ թղթաշէն 15 17 37
 Բէքզօզու եկ. 231
 Բիլալ թաթար 52
 Բուժբայի 235
 Բունիաթ 7—9 74 325
 Բուշեո 200 2 37
 Բրաբրոն կին Աւետիքի 415
 Բօզտօղան Ղասապայ 322
 Բօշայ Սարգիս 205
 Բօշայք 252
 Բօնչալու 96 296
 Գարրիէլ Բօնօթիջի Մուրտդեան 443
 — Իւղբաշի 294
 — վ. Նղեզաձորեցի 96
 — — Շրուս. 456
 — — Ժողովարար Ալաշկերտու 294
 Գալուստ 127 82
 — Ապրօղատէ 126 392
 — եպս. Աշտարակեցի 458
 — — Զուղայեցի 460
 — Թարվիզեցի 416
 — վ. 102
 — Զուղայեցի 336
 Գաղատիա 409
 ս. Գայիանէի վանք 28
 Գանձասար 149 51 207 9 10 2 56 307 10
 74 7 85 8
 Գանձուց գիրք 280
 Գասպար 253 320 73
 — վ. առաջն. Շնքուշու 455
 — ամիրայ 79 80 119 21—23 45 218
 320 56
 — Գեամալմաղ 420
 — Գեանջեցի 150
 — քարտաշ 301 451
 Գեանջայ 5 42 96 148 9 51 69 70 207 9
 10 56 312 410 13 38 59
 Գեանջայու խան 163 386
 Գեանջեցիք 294
 Գեատուկ փաշայ 396
 Գեօրգի Թիֆլիզեցի 4
 Գեօրի 43
 Գեօրկին 57 77
 — Էստաանան, երեյի. Ղլլարու 259
 — Իշխան Ղլլարու 259
 Գէլօ 110
 Գէօրկին միրղայ, որդի Հերակլ արքայի 13
 42 6—8 54 64 109 257 75 333
 Գէորգ 6—9 11 4 9 36 8 48 50 1 5 62
 7 80 1 4 91 148 61 2 85—7 251 317
 —19 29 33 62
 — Ագուլեցի 70
 — վ. առաջն. վէքիլ Նօյու 416
 ա.— 235 89
 — Կարսեցի 145—8 428
 — վ. առաջն. Հալապու 189 95
 — — Ղափանցի 154
 — — Նուիրակ 175
 — տէր Գաւթի որդի Բասրայու 233
 Գիլան 42 58 61 95 340 1
 Գիւլաֆ գուստր Նազարի 415
 Գիւլբասար Ագուլեցի 441
 Գիւլգաստ կին 66
 Գիւլու խաթուն կին Աթանայի 415
 Գիւլտէցիկ ջուր 334
 Գոհար կին 252 442
 Գրիգոր 3 20 91
 — աղայ 'ի Հնդիկա 15 17 118, 19 33
 99 378 452
 — աղայ 'ի Մաարաս 18
 — առաջն. 150
 — Գեանջեցի 150
 Գրիգորեանք 27 35 79
 — Երեանցի 174
 — Եփրիկեան, Եփրիկղաաէ 28 77 98,
 101, 13 44 5 7 284 6 8 93 331 32
 403 6 30
 — Թագէտսեան 425
 — Թոխաթցի 146
 — Թուանկչի 38
 — Թօփննց 174
 — Իկիթբաշի Ունղափանու 443

Դրիդոր 'ի Վարաաու. 103
 ս. — Լուսաւորիչ 192 3 367
 — Մարիան գանձ. Կարնոյ 5—8 29 42
 76 100 1 12 26 9 33 41 3
 — Չաքիկինգ, հասաատող թղթաաւ. 234
 — պար. Կոլսոյ 459
 — Պէքմէզ օղլի 414
 — Էպս. Եղվարդեցի լուս. 456
 — Մունջուանցի 456
 — Սանահնեցի 456
 — Վ. Ղափանցի 66
 — — նուիրակ Հնդկաց 240 306
 — աէրմանջի 444
 — տիր. Վառնտցի 173
 — Տուզախցի 174
 Դրիդորիսեանք 190
 Դօրի 267
 Դօրոյենց մհ. 76

 Դազստուն 5
 Դանիէլ դանձապետ 260
 — Վ. 180 419
 Դանուխի Թարվիդեցի 416
 Դարբանդ 5 42 99 108 253 310
 Դարեջան խանում Պօլկոմիցայ 373
 Դաւիթ աղայ 58 60
 — Անյաղթ 232 4 5
 — Բայիս օղլի—Բայիսօղլենց 46 8
 — գորտոր, ինկլիզ 379
 — Էպս. Թիֆլիզիցի 458
 — ճոյտ 47
 — որդի Քանաքեոցի Վարդաղարի 46
 48
 — Շամախու գանձ. Դրիդորի որդի 107
 տ. — Չիպուխուեցի 264 5
 — Վ. 30 31 33 34 47 107
 — — Աթուակալ 53
 — — առաջն. Կեսար. 427
 Դերջանցի Էրէց 435
 Դէսիօ, թղթաշէն 15
 Դէվօ 17 18 20 119
 — մուսի Քոնստէնտին Դէզէնդ 18
 Դիաաին 102 408
 Դիարբէքի 27
 Դիւան մհ. 91
 Դիւօն Թաւու գիւղացի 245 6
 Դպրատուն էջմիածնի 258
 Դօլվաթու աֆանտի 82

Եագունտի կին 373
 Եակուր օղլի յոյն 100 43 6 77 9 203
 Եակուր Իվանիչ Մէտիկ, Շահբանդար Դիւա-
 նու 60
 Եագուպ փաշայ 62
 Եագուտ տիկին 298 324
 Եղիպտոս, —ացիք 190 7—9 201
 Եղիա դանձապետ 50 185
 Եղիազար 150 71
 — աղայ 'ի Մոսկով 261 2 375
 — Կարբեցի 358
 — որդի Կարբեցի մհ. Աղամալի 167 8
 206
 Եղիկ մհ. 91
 Եղիշէ 231
 Եղիստրէթ 421
 — Յակուրի դուստր 414
 Ենաք խարմանաարբաշի յոյն 49
 Եսայի 13 36 262 9 308 74
 տ. — 52
 — Էրէց չիք 269 70 81
 — Թիֆլիզեցի 17 37 51 8 60 1 3 4 89
 95 406
 — Թօխաթցի 129
 — Մասեհան 124—6 415 22 4 30
 — Վ. 72 80, 9 112 23 7 8 37 40 1 5
 76 7 9 322
 — Վ. առաջն. խօյու 416
 Եսայի Վ. առաջն. Չիւլունոյ 6 70 3 144 311
 12 20 402
 Երեմիա Էպս. Օշականցի 456
 — Վ. 33 100 43 453 4
 Երեան 81 149 53 206 56 63 83 339 70
 84 438
 Երզնկան 415 29
 Երնջակու ս. Կարապետի վանք 439
 Երուսաղէմ 10 25 30 41 74 122 44 67—72
 7 251 82 359
 — ի պատրիարք 74 164
 Եւայ մհ. 443
 Եփես պարոն. 325
 Եփեսոս 137
 Եփրեմ աբղայ 458 9
 — առաջն. 150
 — Կաթողիկոս Սսայ 188

 Զազարէկ 299
 Զանկադո. 293 304

Ջաքարիա եպս. Նախիջեանցի նւր. Կարնոյ
439 40 57

— պատրիարք Կ. Պօլսոյ 14 16 20 36
67 79 114 20 2 67 70 84 94 216
50 337 93 409

— Պաւլիչ, մայիսոս և ղօրապետ Ղզլա-
րու 258

— վ. 316

— — առաջն. Իւլքիլիսայի 102 63

— — Կաղզվանցի 456

Ջաքի խան 13

Ջէպուրխաթուն մհ. 443

Ջիպիաայ քոյր Գրիգոր աղայի 133--4

Ջմիւռնիա, Ջմիւռնի, Իզմիր 51 67 70 103
10 23 36 7 9 44 82 323 54 91--4

Էիպու եկ. 231

Էլիազ, հօրեղբոր որդի Սիմէոն կաթ. 261 81
Էլօ մհ. 417

Էմիր հաճի Մանաստ փայեկ 360

Էջմիրածին 16 23 33 132 54 8 91 2 215 51
60 305 17 27 81 2

Թազուհի 414

— Ղափանցի, կին Երեանցի տանուտէր
Գրիգորի 289

Թաղէոս 16 19 20 72 123 76 83 418 33

— առ. վանք 342

Թաթարազարջուղ յՈւռումէլի 414 5

Թաղարէկ Արղութեան 295--8

Թաղիբէկ պօլկոֆնիկ 373

Թաղվերան Արեւելի 402

Թամազ 362

Թամգարայ 39--41 219--22

Թամուր փաշայ Վանայ 93 253 360 83

Թարվիդ, Թարվէզ 30 61 108 62 240--5 55
332 3 42 417 19 20 21

Թէլաւ 268 379

Թէլում մհ. 417

Թիլոյ վանք 157

Թիֆլիզ 5 42 6 7 64 6 7 77 94 164 5 8
258 64 7 72 300 8 34 66 73 4 8
402 39

Թիֆլիզու առաջն. 4

Թուաման Ագուլեցի 6 416 7 22 41

— Աբէլենց 416

— որդի Գրիգորի 417

— Ուռուջուղցի մհ. Թուամանի որդի 336

Թումաջան 424

Թօխաթ 5--10 23 7 38--40 70 1 85 8 90

110 20 25--7 41 61 77 80 3 204 19

21 49 316 21 23--5 44 52 8 9 421 2 41

Թօմայ աղայ 451

Թօմա ղահրաշի 148

— ուստայ 314

Թօմաջան 178

Թօվմա Թօխաթցի 146

Թօրոս մհ. 444

Թօրոս տէր Աւետեան 133 4

Թօփղափիու եկ. 231

Թօփրախղալայ 163 246 93 358

Թօփրախղալայու բէկ 103

Իբրահիմ Աֆանտի, Կարսայ 13 26 48 51.5

61--3 77 83 4 92 99 131 48 60--2

85--7 51 361--65 83 4

— խան Շուշու 152 206 11 12 438

— փաշայ Կարնոյ 247 412

Իզմիր, տես Ջմիւռնիա

Իմէրէթ 340

Իմէրէլ 42

Իսկլիզք 379

տ. Իսահակ 267

— եպ. Գեղամացի սպասաւոր Սի-
մէոն կաթ. 459 62

— վ. առաջն. Թամգարայու 455

— եպ. Ամբարտար 458

— — Նարբերզու առաջն. Գատմայ վ.
460

— — Փառակեցի 459

Իսաղ 358

— փաշայ, Բայազտի 13 61 246 95 366

Իսմայիլ Ռաջար տաճիկ 340 1

Իսմայիլցիք 174

Իսմիխան 152

Իսրայէլ կաթուղիկոս Գեանջայու 148--52

59 81 206 7 9--12 56 310--12 21 86

414 59

— չիք 96

Իւանէ Միրջաբար 300 1

Իւանէ Մէհտար 108 9

Իվան Պետրովիչ Ղափանցի Ղզլարու կամէն-
դատ և պօլկոֆնիկ 258

Իւլիան, Յուլիանոս, որդի Հերակլարքայի 295

Իւլքիլիսայի վանք 245 6 51

Իւսկիւտարու ս. Կարապետ և ս. Թաշ եկ. 231

Իւսուֆ աղայ Սիւսան-օղլի 187
 Իփլիկ-օղլի 333

Լազկիք 339
 Լաթիֆբէկ եսաուու խոյայ խանի 284
 Լամբրոնացւոյ Սաղմոսի մեկնիչ 234
 Լամսայ 124
 Լամսայի էլլի 21
 Լեոն 285
 Լէկղիք 99
 Լիմպոսականք 68

Նալիլ աղայ Ղէյսարօղլի 333
 — աֆանտի 332
 — փաշայ Ֆայատ օղլի 35 355

Նամուր 102
 Նամսայ 108 13 209 438
 Նանուլ կին տ. Աահակի 129
 — տիկին 75

Նաչատուր 350
 — արեղայ 458
 — Բաղդոնց 333
 — Գօշեցի 414
 — Գօթոյնց 405 30 1
 — Թօխաթցի 324
 — Մեղքոնեց 241—5
 — մհ. 298 332

Նաչեր մհ. 444
 Նաչիկ աղայ Առաքելեան Կալկաթայու 233
 — — էֆնիաղեան 333 6 8 40 315
 — մհ. 42

Նասզիւղի եկ. 231
 Նարբերդ 86 153—5 223
 — ու Բէշքիւթիւր 25 86
 — դիք 25 86

Նորվիրապ 23
 Նուտի Բոնչալու 47
 Նոյ 13 61 104 8 63 82 253 6 99 - 301 417
 17 20
 — այ խան 77 81 283 358

Նօշավանք 362
 Նօշայ Անտօն Թիֆլիզեցի 267
 — Առաքել Մուրտիկեանց, Մուրտիկա-
 տէ 9 24 41 2 51 2 7 123 29 44 61
 79 83 202 22 46 82 313 28 33 4 56
 404
 — Թաղէոս Մուրտիկզատէ 328
 — Կարապետ 348 9

Նօշայ Կարապետ Ուրուշուղցի 441
 — Ղազար Բաղիշեցի 291 2
 — Ղուկաս Ղափանցի 289
 — Մեղքոն Ղափանցի 241
 — Յակոբ Եղիազարեան 402 17
 — Յովհաննէս Ակնցի 'ի Կարին 359
 — — Բաղգատցի 241
 — Նաղարէթ Մուրտիկեանց 3 16 123 76
 315 19 404
 — Սահակ Արապկերցի 417
 — Սիմէօն Մուրտիկեանց 356 404 33
 — Ստեփան 324
 — Փիլիպպոս (Մուրտիկեանց) 127 404

Նօրիշան 278

Մաղիկ տիկին 56
 Մատուր 107
 — Պալթայ օղլի 70 1

Կաթողիկէ եկ. (Թիֆլ.) 382
 Կաթողիկոս Բաշաչխաց 268
 Կալկաթա 233
 Կախեթ 5 42 66 268
 ս. Կարապետ 450
 Կարապետ 91
 — Աբէլ օղլի 289
 — ամիրայ 189
 — — Ակնցի Մկրի որդի 196
 — Բէօրակչի օղլի 5
 — Գօթոյնեան 430
 — եպս. Սանցի 460
 — — Ակնցի 460
 — — Կարբեցի 459
 — Էլբէկ օղլի 347 9
 — Կօշտօ 7 146 85 6 205
 — Յարութիւնեան Զիպուխուեցի 259
 — Ուրուշուղցի 440
 — Չալիչեան 392
 — Սինան օղլի 241

Կարապետ վ. 7 62 113 48 13 14 215 51
 342 4
 — — Ակնցի առջն. Արապկերու 335 36
 — — Առջն. Գիւլանու 108 419
 — — Բօյաճիօղլի առջն. Տիգր. 456
 — — առջն. Երնջակու 103
 — — առջն. Կարսայ 180 45
 — — առջն. Ղօշավանից 82 91 7 131
 61 86 251

Կարապետ վ. Կարրեցի նուիր. Սաղիմայ 5 6 21	Հազարծին 296 7
— — Կարնեցի առջն. Գիլանու 59 61	Հաճալի փաշայ սարասկեար 51 164 332
2 341	Հաճի Մուստաֆայ 365
— — Յամթեցուց 346 7	Հաճի Արրահամ Ակնցի 396
Կարին 6 7 14 7 20 4 7 32 8 48 51 8 61	Հաճի Պապայ, բարա 98 287
4 6 7 70 3 4 5 82 4—6 98 100 1 10	Հաճնցի 139
13 21 2 5 8 30 2 43 5 7 53 8 60—4	Համադան 63
70 4 7—80 83 97 202 4 5 19 24 42	Համբարձում Թուրիզեցի, յճրեան ընակեալ
3 82 8 92 3 318 19 21 4 9 33 4 44	հէքիմ Հերապետի եղբայր 282
53 8 66 96 7 401 6—9 23 30 59	Հայրապետ 350 7
Կարնեցիք 284 432	— եղբ. դափանցի Միրիւնէկի 27
Կարնոյ շէխք 35	— որդի դափանցի Յարութիւն 126 27
— Սարասկեար 103	— վ. Ջուղայու վանցի 232
Կարս 5 6 11 4 7 26 36—8 48—51 67 81	— վէքիլ ս. Աթոռի 29 30 71 4 113 30
2 4 9 91 7 113 46—8 60 1 79 84 7	—2 77 8 83 205 49 87 8 329 36 53
203 23 51 314 19 209 33 4 62 3 5 84	956 401 2 4 5 9 10 33 34
435 6	Հայք 256
— ալ փաշայ 37 49 55 92 148	Հաշտարխան 56 104 7 258 61 6 81 2 338
Կարսեցիք 180	70 72 4 5 7 88
Կենաց փայտի մասն 197	— ու գումբեոնաթ 60
Կեսարացիք 30 68 127	Հաջիբաբայ Եփրիկզադէ 247 403
Կեսարիայ 10 7 25 7 34 5 99 100 43 77	Հասանմանսուր 158
Կիլիկիոյ տուն 188	Հաֆիզ տաճիկ 437
ս. Կիրակոս եկ. Մարսուանու 346	Հերակլ արքայ 12 44 46 52 60 3 4 6 77
— մհ. 98 174 287 403 22	108 164 257 64 75 95—7 9—301 8
— քանքանչի 62 449 50	13 35 57 8 64 383
ս. Կիւրեղ Աղէքսանդրացի 367	Հերիքնազ Ղափանցի, քոյր Ղաւրամանի 289
— հին շոր ժողովող 359	— Գեատուքլարցի (Կարս) 437
Կողր 153	Հիւլայ 235
Կոստանդնուպօլիս 3 5 13—17 21 4 39 51	Հիսարու եկ. 231
4 67 9 70—2 4 84 110—12 14 15 32	Հիւսէին խան Նուխու 63
40 44 5 53 57 8 61—3 8 72 4 82 7	Հնդիկք 17 132 3 61 2 98 202 36 7 55
93 7—200 3 14 6 19 27 31 6 48—50	312 15 78 406
55 82 315—8 25 30 43 51 61 99 407	Հնդու բրինձ 55 63
—10 29 30 3 4	Հուրաստան գետ 65
Կրցիւլուանցիք 339	Հոփսիմէ 178 288
Հաղայադ խան Գիլանի 60	Հոփսիմէի վանք 28 439
Հաղորէջանու խաներ 63	— կին Աղաբիւայի 415
Հալապու կաթողիկոս 124	— կոյս Արէլենց 416
Հալէպ, Հալապ, --ցիք 132 44 58 61 88 9	Ջորագիւղ 65 6
97 8 200 1 3—5 316 26 8 30 9 45	Ղազախ 96 296 7
58 433	Ղազար 8 91
Հալէպցի աթարմայ 263	— աղսախալի 437
Հախրակու աղայք 284	— վանցի 416
— բէկ 283	— եպս առջն. Ջորագիւղու անապատի 460
Հախպատ 53 164—6 9 70 266—8 70 1 9 96	Ղազար եպս. առջն. Տաթեու 458
308 79—82	

- Դադար Ակնցի 7 8
 — Կաթուղիկոս 140 53 4
 — Տհ. Թարգման 89 111
 — վ. 132
 — վ. ասջն. Անապատին Ձորագեղու 65
 — — նուիր Յամթայ 88 145 54—6
 290 2
 — Շոթթեցի 235
 — ք. 380
 — Քանաքեռցի դարբին Այվաղի որդի 403
 Դադարապատ 37 81
 Դադար փայակ 184
 — ք. Թիֆլիզցի վանքի եկ. 266 8 72
 5 8—82 308 77—80 3 4
 Դալաթիա 22 248
 Դալաթիոյ ս. Լուս. եկ. 231
 Դասալալ 5
 Դատիքէօյու եկ. 231
 Դարարաղու խաներ 99
 Դարաղաղ 108 438
 Դարահիսար 38 220
 Դարաման Լափանցի 289
 Դարթալու եկ. 231
 Դափան 108
 Դեոնդ աղայ 263 377
 Դղլար 57 252 8—62 4 313
 — ու իշխանք 281
 Դղլբաշ 71
 Դուկաս եպս. 460
 Դուկաս Մարկոսեան 392
 — վ. 19 126 37 41 231 7
 — — առջն. Չմիւնոյ 104 455
 — — Զուգայեցի 233
 Դումղափիու ս. աստ. եկ. 231
 Դուկիանոս սրկ. 453
 — վարգապետի նոր նշանադիծք 124
 Դուրուչէշմայու եկ. 231
 Դոշավանից առջն. 97 186
 Դոշավանք 6 7 148 213 99 362 4
 Դօրզանի որդի Յօսէփ 13
 Ծանիկներ 164
 Մալխաս Կարբեցի 322
 Մախսուտ փաշայ Մշու 432
 Մակար Վասիլիչ, որդի Ներսէս աղայի մաք-
 սապետ Դղլարու 259
 — Քիւչիւնէկօղլի 41
 Մահմատ Ալիբէկ Բօռչալու 47 109
 — բէկ 91
 — — որդի Քեալաշ բէկի 149
 — — Շաղուպ փաշայի որդի 'ի Դարս
 97 420
 — Ըողայ բէկ Դալարէկի 206 11 12 389
 90
 — Թուանկչի 363 4
 — խան 153
 — — Գեանջայու 149 210
 Մաղաքիայ 85
 — Դախմաշի տիր. 443
 Մաղղրերդ 12 62 4 90
 Մամաջան 381
 Մամիկ տիկին 441
 Մայիլ Թարվիղեցի 416
 Մանազկերտ 102
 Մանաս 437
 Մանիսա 421
 Մանկուն Դափանցի 416
 տ. Մանուէլ 27 74
 — վ. 296
 Մանուկ 298
 — որդի Նազարի 415
 — փայեկ 62 5
 Մանուշակ 414
 Մանուշար Բայրամի որդի Չիպուխուեցի
 264 5
 — պիղծ չիք 450
 տ. Մատթէոս 9 10 23 70 120 24
 — եպս. Գրագիր 458 62
 — եպս. ս. Թօմայի վանից 458
 — վ. 30 33—35 100
 — — Կեսարիոյ առջն. 32 73 427 8 459
 Մատրաս 133 4 97 8 200 1 35 6
 Մատէն 411
 Մարդար 20 240
 — աղայ ի Բայաղիոն 240 340 1 417
 — աղայ Պալաւրենց Զուգայեցի 133 236
 41 419 20
 Մարդար Շահրիմանեան Զուգայեցի 15—20
 123 76 451
 — վ. 282
 Մարգրիտ 414
 Մարիամ, կին Դղլարցի Պօղոսի որդի Իսա-
 խանի 260
 — Տհ. 41 421
 — Զան 373

- Մարկիանոս 285
 Մարկոս գանձ. կանանց 'ի Կարին 360
 — Վանցի 417
 — Վ. 340
 Մարութա 422
 — Ուրուշուղցի 424 5
 Մարսուան 344—8 51 2 401 44
 Մարտիրոս 187
 — Ամասացի 325 6
 — Ամիրայ Նաւրուզեան 440
 — Արապկերցի 90 111 29 45 59 79 80
 248 89 329 31 53 4
 — Էօքսիւզօղլի Ղարահիսարցի 41 2
 — չրազ Իւսուֆօղլու 127
 — Սատէթեանց 204
 — Վ. նուիր. Վրասա. 44—6 266—8 79 80
 — տիր. Ալաճաճի 443
 Մարչիլիա, Մարսիլիա 17 9 123 76
 Մաքսիմէ կաթող. Բաշաչխաց, Ափխազաց
 42 3
 Մէլիրէկ 296
 Մէյրամզուլի Ազուլեցի 422
 Միլիտոն 12 91
 — Քեաֆալօղլի Կարսեցի 37 49
 Մելիք Արրահամ 152
 — Աղամ 212
 — Աւետիք 94 275 80
 — Ենկօ 283 305
 — Նոյն և խուսափէրաի, խուսո 306
 — Յովսէփ 114 99 212 55 6 438
 — Շահնազար 304 87 438
 — Ստեփան 283 305
 — Քօլի 387 9
 Մելիք 212 75 83 208 385 6 438
 — խամսայու 388
 — խօյայ 283
 — Սալմասաու 305
 Մելքոն մհ. 76 240 2—4
 — Դեօղացի 321
 — փայեկ Բաղիշեցի 94 112 13 205 15
 — քանքանչի 225
 Մելրի 108 304
 Մեռնասանի (նոր) նկարագիր 238
 Մեսրօպ 105
 — մեծ 398
 — եպս. նւրկ. Թարվիզու 458
 — Վ. 28 74—8 113 26—32 47 59—62
 70 8 9 330 54 54 5 61 453 4
 — — նուիր. Կարնոյ 180 287 8
 — — Ըզնարերթցի 462
 — տիր. Ազուլեցի 69 70
 Մէհրար Ենօքեան Թիֆլիզեցի 416
 Մէրտին 132
 Մէհրապ 42 163
 Մըսըր 202
 — մհ. 204
 Մինաո Սրմաքէշ 442
 Միսայէլ Պետրոսեան 'ի Պրուսա 441
 Միրզայ Քեարիմ 421
 Մինաս 41 319
 — Եղիազարեանց 261 375
 — եպս. միար. ս. էջմ. 456
 — Կաթուղիկոս 154
 — Վ. նուիրակ Կ. Պօլսոյ 315 23 57 91
 — Վ. Վաղարշեբրացի 227 9
 — Վ. 58 236 8 317 59 70 93—6 407 33
 Միրզայ Ահմատ 109
 Միրզաջան 417
 Միքայէլ աղայ 69 233 5 7 356 77
 — եպս. Ասապատեցի առջն. Ստեփ.
 Նախավկ. Վ. Աստապատու 454
 Միքայէլ եպս. Թամզարայու առջն. 3 9 25
 38 40 2 219 22 358 9 458
 Միֆօտի եպիսկոպոս 95
 Միլթար Քեալանթար Շամշադիցոց 96
 Միրզայ Նաջաֆալի 421
 Միքայէլ Ազուլեցի Գօլրանղլի 442
 Մկրտիչ 127
 — Արապկերցի, քէշիշ 416
 — եպս. 454 7
 — — Թօխաթցի 27
 — — Սպահանցի 456
 — որդի Գրիգորի Մսրլեան 358
 — Վ. 6 23 38 55 83 92 9 100—3 115
 29 43 8 65 87 205 71 9 309 15 21
 55 453 4
 — — առջն. Իւչքիլիսայի 246 94 334
 — Ժողովարար Բայազիտու 294
 — — Նորաշինկեցի 102
 — — Ղափամաճի 442
 — — Զուղայի 340
 — — տեղապահ 148 337 439
 Մկրտում 52 241 2 76
 — Զուղայեցի 57 419
 Մնացական Դեանջեցի 312 21 24 410 12
 Մշու ս. Կարապետի վանք 431

Մոսկովյոցիք 262 366 7 72 3 5 6

— Մովսէս աղայ 233 4

Մովսէս Բօստանջիօղլի 5

— Արղութեան եղբ. Յովսէփ վարդապետի 166 252

— չիք, վէքիլ ո. Կարապետի 147 58—
62 80 203 23

— վ. նուիր. Երուս. 'ի Կարին 455

— Բասմաջի 290

— Թիֆլիսեցի 258

— վ. Նախիջևանցի 282

Մուսախան Բօնչալու 47

Մուսա չուխատար 295

Մուսի Ալէքսանդր աղայ 118

Մուսի Բէյսօն Յովսէփ Թղթաշէն 13 50 116
451

— Դէվօ 15

— Դլաշ 19 8

— Լընուար Դըբալէ 454

— Տէվօ քօնսէլիէ Դիդենդեա 451

Մուսկիւր 5

Մուստաֆայ, որդի Էբրահիմ Աֆանաու 62
92 185 365 412

Մուրաա 79

— Նօյեցի որդի Այվաղի 395, 6

Մուրտիկեանք, Մուրտիկղատայք 29 32 40
71 78 100 10 3 4 21 2 9 42—4 6 7
202—5 49 92 336 95 6 407 11 23 29

Մարդամ 321 2 410

Մարլեանք 360

Մօզուք 258 64 313

Մօլարէ պարոն Գիօ 272 6 7 80

Մօլլազարայ տաճիկ Կաղղուանցի 83 148 84

Մօլլայ Սալահ 361 62

Յակոր 28

— աբեղայ 308

— Ախլքեալաքեցի 268

— Ամիրայ Ակնեցի 423

— զոխտոր, Ինկլիզ 379

— կաթող. Զուղայեցի 263 72 379 439

— եպս. Թրակիոյ 460

— — Կարնեցի 458 62

— — Սանահնեցի 460 62

— — Սեբաստիոյ ս. Նշանի 460

— — էրէց Արեւելցի 75

— կաթողիկոս Զուղայեցի 263 72 379
439

— Նալբանդօղլի 442

— որդի Մաւկցի Պապօյի 54

— Չաթալբաշ 178

— Պրուսացի 442

Յակոր վ. 22 36 68 120 21 24 60 1 71 2
7 82 3 203—5 16 31 8 7 385 7

— — առջն. Կարմիր վանից 9 14 26
29 30 33 35

— — ժամօրհնօղ 154

— — — Սեբաստիոյ 84

— — — Տաթևու 104 302

— աիր. 345

Յակորջան Թիֆլիդեցի 374 8

Յամթեցիք 131 86 7 213

Յամիթ 29 88 9 90 110 57 8 87 214 22
90 3 342 5 421

Յարութիւն 313

— աղադաաայ 122

— աղայ 69 233 4 7 8 40

— — Էմիազեան 'ի Բասրայ 235

— եպս. Ադուլեցի 458

— Թօխաթեցի Ճոասուն օղլի 459

— Թիֆլիզեցի 460

— Թասալուի 413

— Թիւնի Թիֆլիդեցի 97

— Թիֆլիդեցի, նոյն Յուսիկ 258 416

— Թուանկչի 51 5

— Չեպուխուլուեցի 264 5

— Պալի որդի 174

— Արմաքէշ 444

— վ. Աբապկերցի 432

— — Բասնեցի 21

— Վրաստանցի 333

— փայեակ 253 301 2

Յոյնք 137

Յովակիմ Եղիազարեանց 261 375

— եպս. Տաթևու 462

— Ղուրտրէլանկցի 444

— պետ Տաթևու 438

— վ. 94 5 104 396

— — պատր. Երուս. 169 394 5

Յովաննէս Ակնցի Սուքիասի որդի 28 355

— Անտօնենց 174

— Բաղչաջի Երեանի խանի 394

— Դեանջեցի 416 7

— զոխտոր, Ինկլիզ 379

— Եղիազարեանց 261 375

— եպս. Համադանցի նւրկ. Հնդկաց 457

Յովհաննէս եպս. Շամբեցի առջն. Կառու-
ցու 460
— — Սեբաստիոյ 459
— — Քանաքեոցի 457
— երէց 287
— Էսկիբարենց 174
— Իրիցփոխ 280
— Խօջայ Մելքոնի որդի 241
— Կաթուղիկոս 107 8 49—52 81 206 7
— 12 55 6 301 10 1 77 85 —8 90 438 9
— Հացագործ 444
ա. — Ղարիպօղլի 180 355
— Տհ. 91
— Մոսկով 136 7 41 321
— Նոյն և Իսահակ սրկ. 454
— Նսնուսեցի 202 378
— Ուրուսլուղցի 336
ա. — Պեակերօղլու 370
— պետ Գառլց անապատի 254
— Պօլսեցի 441
— սրկ. 329
— Տրապզօնցի 441
— փեսայ Աբելինց 417 20
Յովհաննէս 288 320 29
— վարդ. 1 71 137 39 65 6 232 379 450
— — առջն. Ամասիոյ և Մարավանի 140
321 459
— — առջն. Թիֆլ. 94 5 109 266 8 9
72 8—80 302 13 39 70 80
— — Բաղիշեցի Տրմփ 154
— — Համազանցի, Բաղդատցի 138 248
323
— վ. նուիր. Ուռումէլու 71 2 85 171 2
6 248 9 317 37 93
— — Պօլսեցի (Սազաթիէլ) Գաղատիոյ
նուիր. 184 408
Յովնաթան ծաղկարար, վարպետ 275 383 4
Յովնան վ. առջն. ս. Կարապետի 79 146
Յովսէփ Ագուլեցի 263
— Ախլցխացի 13
— աղայ Մարութեան 'ի Մատրաս 134
— 6 98 99 200
— եպս. Առնճեցի 456
— — Տհճ 154
— — Մանահնեցի 458
— Մոնթօյենց Թիֆլիզեցի 52
— Նաղարեկեան 272 6 80
— վ. 71 2

Յովսէփ վ. Գառլց. Թիֆլիզու 266
— — առջն. Հաշտարխանու 56 7 9 60
79 94 5 104 7 66 7 52 258—
61 3—6 81 313 38 66 7 9 72
3 7 80
— — Տաթեու 401
Յօհանավանք 322
Յօհան 91
— Համալի որդի 174
— Քանաքեոցի 217 322 49—52
— եպս. առջն. Կեղու ս. Կարապետի
454 7
— — Գեղամացի 456
— վ. առաջն. Սեանու 4 294
— — Ղաղախեցի 296
— փայեակ 101 81
Յօհանջան Իշխան Ղլլտրու 259
Յօնան վ. 159 321
— — առջն. ս. Կարապետի 284
— — առջն. Ուրհայու 455
Յօշական տես Օշական
Յօշականու կամուրջ 303
Նաղարէթ 16 18 19 20 22 24 26 71 4 81
90 111 17 25 38 42 5 60 72 4 7 83
219 48 9 315—9 29
— Մուրտիկեանց 54 72 85
Նաթէլ, մայր Բեթխուզենց Գասպարի 3 84
Նախէգուռն գիւղ Պօլնիսու 379 80
Նախիջևանու խան 13
Նահիա 102
Նատրշահ 153
Նարինխաթուս կին Յօհանի 415
Նաւասարդ որդի Թարվիդեցի տէր Սիմոնի
416 17
Նաւոուղ 58
Ներսէս արեղայ 458 9
— աղայ 258
— Ըռուստամենց Աթայի որդի 312
— Լամբրօնացի 233
— վ. Դայաղիտու նուիրակ 293 406
— — Կարնոյ նուիրակ 429
Ներսիսեանք 190
Նիկողայոս աւագէրէց Թիֆլիզու ս. Նշանի
272 8 9
— Կաթ. Աղթամարու 154
— վ. Կազմարար 188
Նորգիւղի եկ. 231

Նուիրի 5 42 310 38 74 85 6 8 9 413

Նուրիջան 57 240 5 60

— զանձ. Թարվիզու 341 418 19

Նօման աղայ 83 163 436

— աղայ Ղափուճի բաշի, որդի Իբրահիմ
Աֆաննաու. 62 77 81 93 147 85 365
412

Նօնֆար մհ. 443

Շահամիր աղայ 198—200

Շահրազ 444

Շահղաա կին 6

Շահին 442

Շահնազար 438 40

Շահջանապուտ 'ի Հնդիկա 375

Շամ, -ցի սևագլուխ 394 401

Շամախի 5 42 108 288 310 38 85—9

Շամգին աղայ քիւրդ 97 361

Շամիր աղայ 133 4 201

Շամշաղին 96

Շապիօն Ղարահիսար 42 414

Շաաիկու անապաա 439 40

Շաքու 413

Շէշիբէշ 142

Շիրազ 18 82 241 4 340 436

Շաքարօ մաքսապետ 277 80

Շիրվան, Շրուան 42 99 108 209 56 310 86
7 438

Շխալի արապ 433

ս. Շողակաթի վանք 28

Շուլաւէր 96 296

Շուշան 373

Շուշի 108 385

Ողջոս լեան 137

Ոսկի կին Ղազայի 415

Որմի 305 8

Որոտնեցւոյ տօն 139

Ուղուր կին խօջայ Մեղրոնի 241

Ուռումէլի 67 71 82 217

— ու նուիրակ 89 111 82

Ուռուսջուղ 337 431 4

Չանդրա 444

Չինու երկրի Դանգում զասապայ 312

Չիպուխու գիւղ 4

— եցիք 264 5 376

Չօպան աղայ եզդի Ապազու երկրի իշխօղ

299 300 1

Պալաթու ս. Հրեշա. եկ. 231

Պաղտասար, եղբայր Երևանցի տէր Գաս-
պարի 61 112

— վ. 62 253 300

— — նուիր. Վանայ 79 93 225

Պազտիկ Էօքսիւզօղլի Ղարահիսարցի 41 42

Պապիկ մհ. 444

Պապօ 293

Պատարէկ 163 4—9

Պարսիկք 18 22 48 376

Պետրէ երէց Բաշաչուխ 47

Պետրոս 17 26 91 205 19

— աղայ 21

— եպս. Էջմիածնի 458

— — Կեսարացի 460

— որդի Մուրատի 415

— չրազ Մարեանց 358

— Ուզուն 353 4 7

— Պուպուզենց 437

— Ջամջիօղլի եղբայր Թարջիման Ստե-
փանի 114 218 319 329

— Ասեցի 214

— տիր. Սառաֆ յԱտրանայ 443

— վ. 144 57 61 79 249 51 2 85 6 329
30 33 43

— — առջն. Կարնոյ 159 60

— — Հալէպցի առջն. Համթայ 11 19
23 26 111 131 45 86 217 23

— — առջն. Արապկերու 456

— — Գիարբէքիւրու, Տիգր. 29 455

— — Պաշակիր 154

— — Նախիջևանցի նուիրակ Թօխա-
թու 3 7 8 49 142 240 325 6 51 427

— — ս. Կարապետի 284 7—9

— — Բրտստանցի 252

— փամփուղչի օղլի 127

— ք. Բառասնից մանկանց եկ. 402

— Բիւշիւճէկ օղլի 41

Պետրաօլք, Պետրօռք 362 70 75 6

Պորտակեցիք 294

Պրուսայ 22

Պօզոս 205

— ա. ք. 280

— Կարբեցի 337

— Պատր. Երուս. 437

— վ. 23 91 150 78 453 4

— — Պօլսեցի 456

Պողոս վ. վէքիլ Ղազարանից 90
 — աղա Ղարա Այվազովի 69 194
 Պողոս տպիչ, չարատպիչ 9 24 123
 — ք. Թիֆլիզի վանքի եկ. 266

 Զալապ 326
 Զաւաղխան, որդի Գեանջայու խանին 149—
 53 211
 Զաֆարբէկ 60
 Զիմշիաբէկ 340 1
 Զկրաշէնու ս. Աստ. եկ. 277 303
 Զուղայ 237 418
 — յեցիք 450

 Ռափայէլ աղայ 122 442
 Ռէթէնոս եպս. Աշտարակեցի 455
 Ռէշտ 59
 Ռուսաց էլիշի 3
 — ղորք 164 253
 — կայսր 86
 Ռուստամ խան վրացի 379
 Ռուսք 124 263 313 18 409
 Ռսաակ 91

 Սալահբէկ Հախրակու 284
 Սալմաստ 61 108 307 8
 Սահակ աղայ 223
 Սահակ Արապկերցի 145 340 433
 — Բաղդեանց 430
 — եպս. Հաճնցի 460
 Սահակ մհ. 91
 — ուստայ 93 4 224 5 53 93 301 3
 — մեծ 398
 Սահակ ուստաբաշի, որդի ուստայ Գրիգորի
 61
 Սահակ վ. 30 68 99 146
 — — առջն. Շամախու 387
 — — նուիրակ 127
 Սահակ վ. նուիր. Թօխաթու 27 34 130 41
 2 77 8 203 344 7 8 59 401 25—8
 տ. — Ախլցխացի 357
 ա. — փոքր, Գեօրեցի 266 77
 Սահրատ, Ասրհատ Պօլամախան 133 4 99
 Սաղիմ 138 40 70 263 323 59
 Սաղմոսավանք 334
 Սամաթիոյ ս. Գէորգ եկ. 231
 Սամուէլ վ. 22
 — ք. 380

Սայի 405 10
 Սանահնոյ վանք 252 379
 Սանճաղբէկ 436
 Սառա 325
 Սասուն 345
 Սատաթ մհ. 140 204
 Սատիբէկ 52—4
 Սարգիս 264 313
 տ.— 450
 — աղայ 58 9 263
 — Բարխուտարենց գանձ. 174
 — եպս. Բաբերդու 457
 — — Կարբեցի 456
 — — Կեսարացի եւղ. նւրկ. 457
 — Թիֆլիզեցի 264
 — Կարբեցի 322
 — Նանուսեցի 378
 — Շամախեցի 261
 — վ. Կուղիկօղլի, Կուղիկեան, Կար-
 նեցի 158 344 456
 — — Հաճնցի 138 282
 — տիր. վէքիլ Երուս. 21
 — փայեկ 293
 — փեսայ Յուսիկ Յարութիւնի 376
 — քիւրքջի 251
 Սեբաստիա 251 348 9 52 3
 Սեբոբ Կարնեցի Պօլսաբնակ 337
 — Կ. Պօլսեցի 251
 Սեանու անապատ 4 294
 Սէթ, պարոն 133 99
 Սիմէօն 123
 — Աւի աղայի որդի 7 8
 — Ղալպչի օղլի 7 8
 — մհ. 91 174
 — տիրացու Մուրտիկեան 132 3 44 61
 79 83 202 22 47 82 318 29 33 34
 96 7
 — փայեկ Արապկերցի 90
 Սինամ, կին Մարութայի 365
 Սինօպ 164
 Սիս,—սսեցիք 95 188 9 214 16 317 27 28 344
 Սիսեան 108
 Սիւնեաց երկիր 304
 Սոլոմօն արքայ Բաշախաց, Ափխաղաց 42
 — 45 267 8
 Սուլէյման բէկ, որդի Ապտի փաշայի 245
 6 51
 — փաշայ Ախլցխայու 13

Սուլթան Բայադիա 396

Սուրաթ 134

Սուլթիս 325

— Բէնկանցի 28 440

— Եպս. առջն. Կարսայ 458

— վ. 449 50

Սպահան 162 419

Ստու կաթուղիկոս 158

Սաամբու 80 144 339 57

Ստեփան 404 5 33 34

— Ակուլկցի 374

— Արեւիցի 330

— Գեղամացի 283

— Եղբ. Միրջաբար աղայի 110

— — մհ. խաչիկի 402

— Եպս. Շողակաթի 460

— — Սալմաստցի 460

— Սահիան Թարգիման ֆոանկաց 17 18 69 114

— Ղօշավանցի 81 3 4 97 334

— Յովհ. Նանուսեցու ազգական 197 200 3

— Նախշկանցի 414

— Նանուսեցի 189

— որդի Ջուղայեցի տէր Յովհաննէսի 24 73 80 141 64 82 226 302 15 53 76

— Զաղաթենց, Զաղարենց Թիֆլիզեցի 97 8 380 84

— Զաղարտենց յերևան 377

— Եպս. Ջուղայեցի 455

— սարկ. 453

— Եպս. Կարրեցի, վարժապետ 456

— վ. 284

— տիր. 452

Սահիաննոս վ. 247 51 2 308 19

— — առջն. ս. Բարդ. առ. վ. 305 455

— — առջն. Կարնոյ 330 36 65 403 9 29

— — ժողովարար 103

— — Դուրաթցի 94 5

Սրտի տիկին 415

տ. Վահան Բայադիտու 5 6 8 24 42 62 73 103 4 6 29 45 46 63 4 79 84 302 404 6 17 34 35

Վան 61 2 80 93 120 82 4 224 53 5 300 2 7 404 6 10 33

— այ փաշայ 383

Վանքի եկ. Թիֆլիզու 266

Վառնայ 318

Վարդան Կեսարացի 354

տ. — 444

— մհ. 443

— որդի Աղարիայի 56

— վ. 262 366 7 73

Վարդեր 417

Վարդերես 66

— Բենկանցի յԱտրաք 441

Վարիկ խաթուն 414

Վարլիզ ինկլիզ վարպետք 378

Վիրապ, Բաղդոնց չրաղ 243 5

Վնէժու հերձուածօղք 234

Վրաց արքայ 66

Վրացի երէց Կրցիւուման գեղջէ 339

Վրացիք 167 72 257 378

— կաթողիկոս 280 381 2

Վրացտան, Վրացտուն, Վրաստան 5 42 66 153 339

— ցի գերի 329 57

Վօր գիւղ խօյի 395

Տաթև 385 7 9 438

Տաթեացույ տուն 139

Տաղստան 262

Տաճիկք 256 83

Տիրուհի մհ. 422

Տիւկեալայ Թուրքի գիւղ 306

Տպազրատուն էջմիածնի 238 40

Տօնիկ մհ. 443

Փայրաշոնք 396

Փանոս 260 444

Փաստ գիւղ 253

Փարէզ, Փարիզ 14 17 20 117 98

Փիլիպպոս 11 14 16 23 24 28 30 35 36 38 73 87 8 157 203 53 4 393 96

— ա. ք. Նախէղրան 379—81

— Եպս. Առնճեցի 458 62

— էրէց Ջուղայեցի 376

— կաթողիկոս 272

— մհ. Մուրտիկզագէ, Մուրտիկեան 8 9 86 155 219 22 356 96 7 433

— — առջն. Ջմիւռնիոյ 402 10 11

— վ. 423

— վ. Առնջեցի Հնդկաց նուիրակ և առջն. 42 55 69 121 36 82 233 6 391 2

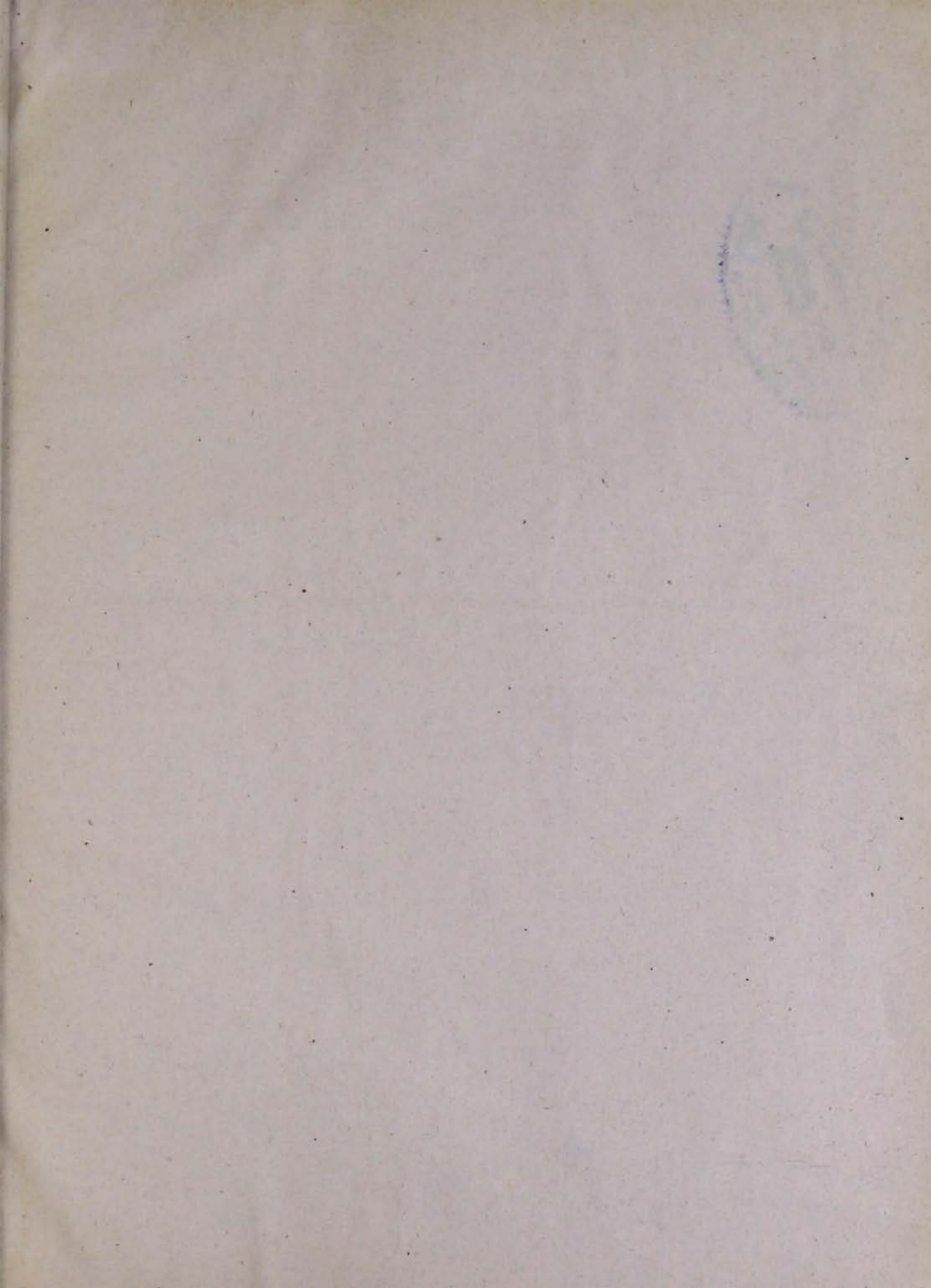
Փունթլէր 133

Բաղկեղոն 285
 Բանաքեռ 153 206 321
 Բարափի ևկ. 280
 Բեարուլ 374 5
 Բեալանթար 450
 Բեարիմ 63 99
 — խան 48 77 109 418 19
 Բերոր 314
 Բէյի Նոսրուլ բէկ 335
 Բիւրքէի Իւսուֆ 189
 Բութայիս դասապայ 277
 Բրդստան 96 102 245
 Բրդիկան ղիւղ Ղափանու 173
 Օլթի 75
 Օձնեցւոյ տօն 139

Օզիտայ 314
 — յհ. 443
 Օշական 308 15 34
 Օսմանցիք 18 19 22 71 80 1 98 104 9 10
 24 62 217 56 8 98 318 409 40
 Օսմանցւոց արքայ, կայսր, երկիր, 3 13 77
 86 108 271 365 76
 Օրթադեղու ևկ. 231
 Ֆայատ օղլի 332 58 406
 Ֆարշ 436
 Ֆիլիպէ 103
 Ֆոանկ, — պարիք 68 375
 — թղթաշէն 114
 Ֆոանկստուն, — տան 21 374 78
 Ֆրանկիւ 241

Էջ	տող	տպած է	կարդալ
25	30	կոնդակ	կոնդակ
61	15	Գեղանու	Գիլանու
85	9	յՈւՆՈՒՄԷԼԻ	յՈւՆՈՒՄԷԼԻ
118	8 ն.	Գրիգորն	Գրիգորն
220	3	Շաբահիսարցի	Ղաբահիսարցի
234	7 ն.	հս	հս
357	20	դիրն	դերին
364	22	թուանչղի	թուանկչի
385	3	նւ	և
408	23	յեշատակի	յիշատակի

18334

1940

76	Լուսմայ ամսագիր 1908 տար.	6	—
77	Լուսմայ ամսագիր 1909 տար.	6	—
78	» 1910 տ.	6	—
79	» 1911 ա.	1	—
80	Յ. Պարոնեան, Ծիծաղ, պաակերով, 1899	1	25
81	» Արեւել. ատամնարոյժ կատակ. 1901.	—	50
82	» Բաղաքավար. ֆրանսերը, 1901	—	75
83	Ստեփանոս Պալասանեան	—	25
84	Քաջատուր Արովկան (սպառ.)	—	60
85	Աշակերտի յուշատետր	—	30
86	Ջղացմունքների աշխարհ.	—	30
87	Մելիք-Իւսուփ	—	25
88	Մ. Եփայի, Ուրացողը,	—	25
89	1901 Մ. Էջմիածնի ԺԶ դարադարձը.	—	20
90	Մկրտիչ Էմին	—	60
91	Կարալենկո. Կոյր երաժիշտը.	—	60
92	Ջորջորդ գարու հայ եկեղեցին	—	20
93	Նոր-Նախիջևանի ս. Քաջ վանքը	—	40
94	Իմ օրագիրը	—	20
95	Մեծ Ներսէս	—	25
96	Հայոց կրօն. բանաստեղծութիւնը	—	60
97	Կին վիպագիր Ե. Սպիրի	—	10
98	Օր. Ն. Աղանեանց, (Թարգմ.) Սահացեր. բ. տ.	—	5
99	Կարալենկո, Գատաստանի օրը. Թարգմ.		
	Մուշէ վարդ.	—	40
100	Կ. Կոստ. Շարժի տարեգրութիւնը Հայոց մէջ. 1902	—	20
101	Մանրանկարչութեան արուեստը Հայոց մէջ 1902.	—	—
102	Ներսէս Մեծի յաջորդներ 1902	—	25
103	Մ. Գօրկի, Ձէլկաշ.	—	20
104	Քուչակ Նահապետի երգերը	—	15
105	Սահակ Պարթև	—	2
106	Ապուշը, Ժօրժ Էսպարրի, Թարգ. օր. Ն. Աղանեանց, բ. տ.	—	55
107	Վարժապետը.	—	5
108	Հազարան բլրով.	—	30
109	Պատմական պատկերներ, Եր. Շահազիզ 1903	—	50
110	Ժ. Ժ. Ռուսո. Էմիլ. 1. 1904.	—	50
111	Քորէն արք. Գալֆայիան Եւալր. Աղցմիքը, Եր. Շահ. 1904	—	60
112	Հերոստրատ. Լ. Ֆուլգայի, Թարգմ. Տ. Վ. 1904	—	50
113	Կանոնք ժողովոց. մ. Ա. 1904.	—	50
114	Ուղեղի նորոգումը. Ֆ. Դիկմելի Թ. Օր. Ն. Աղանեանց. 1904	—	20
115	Իթութիւն. Թ. օր. Ն. Աղան. 1904.	—	5
116	Գ. Ե. Սրուանձտեանի երկերը 1 Համով-հոտով 1904	—	1 25
117	Ալէմգիր. վէպ Վ. Փափաղեանի. 1904	—	50
118	Սուտի հոգեբանութիւն, Գար. Մնգ. 1904	—	10
119	Հայրեր և զաւակներ Ի. Տուրգ. 1904	—	75

120	Կօնան Դօյլ. Բանակն ինչպէս աղատեցի. Թ. Տ. Վ. 1904.	—	15
121	Աղէրֆէղա. վէպ Վ. Փափաղեանի, 1904.	—	50
122	Ֆր. Դըկիւրէլ. Նոր կուռք. Թարգմ. Տ. Վ. 1905	—	30
123	Կար. Եղեան. Ս. Էջմ. Մ. Աթ. և Ռոմաց կառ. յարաբերութիւններ Պաշտօնը 1905	—	40
124	Չ. Ռիչարդսոն. Գրքերի ընթացքը 1905	—	60
125	Իսլամ. առճկ. Թարգմ. 1905	—	20
126	Հոգեկան վարակումն Եւրոպայի ժողովուրդի մէջ. Կ. Աղաշ. 1905	—	15
127	Քանդակ, մեր արիւնոտ անցեալը 1907	—	20
128	Ժ. Ժ. Ռուսո. Էմիլ. II 1906	—	50
129	Հայրենիք, շաբաթաթերթ 1908 Վարդանի (սակաւ.)	—	—
130	Գ. Վ. Յովս. Օրմանեան արք. և կաթող. ընտրութիւն	—	5
131	Ջօն. Յ. Յովհաննիսեան Երանադատներ 1907	—	5
132	Տ. Գարրիէլ Պաականեան. 1909	—	40
133	Իօկլ. Անգլիայի քաղաքակրթութեան պատմութիւնը. Թարգմ. Վարդգէս Աղանեանց 1909.	—	75
134	Ինչ է հասարակութիւնը 1909.	—	20
135	Քելքի առողջակներ, կատակ. 1910	—	30
136	Բառգիրք լատիներէն և օտարազգի դարձուածների, լատին քերականութիւնով Վ. Ա. 1910.	—	75
137	Ռօլէզէր Օնանականութիւն 1910	—	30
138	Համմոնդ, Երիտասարդութեան մեղքեր, 1901	1	—
139	Նոր եղանակ ռուս լեզուն գործնականապէս սովորելու առանց ուսուցչի. 1913	—	60
140	Կ. Կոս. Կար. Վ. Շահնաղարեանց.	—	25
141	Մ. Տվէն. վիճակ. Թրգ. օր. Ն. Աղանեան 1912	—	10
142	Կ. Լամպրէիտ. Նորագոյն պատմագիտութիւն	—	50
143	Քէրիբի. Թրգմ. Ն. Աղանեանի 1912	—	10

պատկերներ

144	Ս. Լուսաւորչի իւղաներկ մեծագիր պատկեր	1	50
145	Նոյնը կտաւի վերայ	5	—
146	Պետրոս Շանշեան	—	10
147	Յակովբ Պարոնեան	—	10
148	Արդար Յովհաննիսեան.	—	10
149	Աւետիք Ղուկասեան.	—	10
150	Գարեգին եպս. Սրուանձտեանց	—	10
151	Լուսմայի պոստկարտ.	—	5
152	Տ. Մատթէոս կաթ. Իղմիրեան	—	5
153	Մուրացան	—	5
154	Կ. Վ. Շահնաղարեանց	—	5
155	Անտօն Լանգ	—	5

ԳՈՒՄԱՐՈՎ ԳՆՈՂՆԵՐԻՆ ՄԵՄ ԶԵՂՁ:

Դիմել. Թիֆլիս, ապրտմ Ն. Աղանեանցի կամ խմբագրութիւն (Լուսմայ) ամսագրի:

ԴԻԻԱՆ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

ԺՈՂՈՂԱԺՈՒ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԱԿԵՐԱԳՐԵՐԻ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԳԻՏ ԱՂԱՆԵԱՆՑ Ա. ՔԷ

(Սկսում է հրատարակուիլ 1893 թուից)

Մինչև այժմ լույս են տեսել հետևեալ հատորները

Դեպք Ա.-Բ. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՆՑԻՑ 1780

— 1834 եւ ՇԱԴՄԱՆ ՍԻԻՆ-

ՀՈԴՈՍԻ Ս. ԷՋՄԻԱՇԻ.

« Դ. ՍԻՄԷՈՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՅԻ-
ՇԱՏԱԿԱՐԱՆ մասն I. ՍԻ-
մէոն Կ. ընդարձակ կենսա-
գրութեամբ, յաւելուածներով
և ծանօթութիւններով:

« Դ. ՂՈՒԿԱՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ. մասն
I. 1780—1800 կենսագրական
յօդուածով, յաւելուածներով
և ծանօթութիւններով:

« Ե. ԴԱՆԻԷԼ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ 1800—
1808. յաւելուածներով և ծա-
նօթութիւններով:

« Զ. ԴԱԻԻԹ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ. մասն I
1801—2. յաւելուածներով և
ծանօթութիւններով:

« Է. ԴԱԻԻԹ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ, մասն
II. 1803—4. յաւելուածներով
և ծանօթութիւններով:

« Ը. ՍԻՄԷՈՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՅԻ-
ՇԱՏԱԿԱՐԱՆ մասն II. 1767—
1776:

« Թ. ՅՈՎՍԷՓ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՐ-
ՂՈՒԹԵԱՆ. մասն I. 1778—
1800. յաւելուածներով և ծա-
նօթութիւններով:

« Ժ. ՄԱՆՐ ՄԱՏԵՆԱԴԻՐՔ. դար
XV—XIX կենսագրական տե-
ղեկութիւններով և ծանօթու-
թիւններով:

« ԺԱ. ՍԻՄԷՈՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ՅԻ-
ՇԱՏԱԿԱՐԱՆ մասն III. 1777
— 79. յաւելուածներով և ծա-
նօթութիւններով:

Բոլոր հատորներին կից՝ լուսա-
նկար պատկերներ, վիմատիպ կոն-
դակներ կամ ֆիրմաններ, նկարներ և
այլն:

Պատրաստ են տպագրութեան համար և
սպասում են բարերարների նպաստին

Դիրք ժ.Ր. ՄԱՆՈՒԷԼ ԿԻԻՄԻԻՇԵԱՆԵ-
ՅԻ. (մամուլի տակ):

« ԺԴ. ՅՈՎՍԷՓ ԱՐՂՈՒԹԵԱՆ. մա-
սն II (մամուլի տակ):

« ԺԴ. Նոյն մասն III

« ԺԵ. Նոյն մասն IV

« ԺԶ. ՂՈՒԿԱՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ մ. II

« ԺԷ. Նոյն մասն III

« ԺԸ. Նոյն մասն IV

« ԺԹ. ԵՓՐԵՄ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ մ. I

« Ի. ՆԵՐՍԷՍ V. անտիպ կոն-
դակներ. մասն I

« ԻԱ. ՎԱՐԴԱՆ ՕՋՆԵՑՈՒ հայոց
պատմութիւն 1374—1852

« ԻԲ. ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ ԺԴ—ԺԸ
դարուց.

« ԻԴ. ԻՆՆԵԻՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ԴԱՐ
մասն I

« ԻԴ. Նոյն մասն II

« ԻԵ. Նոյն մասն III

Այս 14 հատորներից իւրաքանչիւրը բազկա-
ցած կլինի 500—700 էջերից և Դիւանա-ների
դիրքով:

